

სვეტიცხოველი

სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი

Svetitskhoveli

Scientific Historical Journal

ISSN: 1987 - 6874

№2, 2011





უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი და ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტი ილია მეორე მის მაღალყოვლადუსამღვდელოესობასთან, მანგლისისა და წალკის ეპარქიის მმართველთან, მიტროპოლიტ ანანიასთან (ჯაფარიძე) ერთად.



პატრიარქმა თანადგომის დღედ 1 ივლისი დააწესა: უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქადაგებიდან სულთმოფენობის დღესასწაულზე, ყოვლადწმიდა სამების საპატრიარქო ტაძარი, 2008 წლის ივლისი

"მოწყალების საქმე გადაარჩინს სრულიად საქართველოს" (თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა)

არიან ადამიანები, რომელთა ზრუნვაც მართოდენ საკუთარი თავით, ეგონისტური სურვილებით შემოიფარგლება; მაგრამ, საბედნიეროდ, ასევე არიან ადამიანები, რომლებიც სხვებისათვის ცხოვრობენ, საკუთარ თავს სხვებს უძღვნიან. ქართველი ადამიანი ბუნებით სწორედ ამით გამოირჩევა: თუკი იგი ხედავს სხვა ადამიანის გაჭირვებას, აუცილებლად მიდის და ეხმარება მას. პავლე მოციქული ამბობს: "ურთიერთ სიმძიმე იტვირთეთ და ესრედ აღასრულეთ სჯული იგი ქრისტესი".

როგორ შეიძლება, ვიტვირთოთ სხვისი სიმძიმე, რით შეიძლება შევეწიოთ სხვა ადამიანებს? ზოგიერთი ფიქრობს, რომ არ შეუძლია სხვისი დახმარება, რადგან თვითონაც ხელმოკლედ ცხოვრობს. ყველა ადამიანს შეუძლია დაეხმაროს სხვას, თუნდაც არაფერი ებაღოს გასაცემი. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ დახმარება მრავალი სახისა არსებობს: არსებობს სულიერი დახმარება, არსებობს სიტყვიერი დახმარება და, რაღა თქმა უნდა, მატერიალურიც.

დღეს ჩვენთან ბრძანდებიან **საქართველოს საინჟინრო აპაღმბიისა** და კომპანია **"მედიკონერვის"** წარმომადგენლები, რომლებმაც შემოგვთავაზეს, დაწესდეს "თანადგომის დღე". თანადგომა ეს იგივე დახმარებაა. ჩვენ ვამაყობთ იმით, რომ ჩვენს მოსახლეობას გაჭირვებული ადამიანების თანადგომის სურვილი აქვს. **თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა**. სწორედ ამან გადაგვატანინა ის პრობლემები, რომლებიც ბოლო 18 წლის მანძილზე გვქონდა.

ღმერთმა დალოცოს ისინი, რადგან ზრუნავენ გლახაკებზე და ფიქრობენ, თუ რით შეეწიონ მათ. მინდა ყველას გისურვოთ: ამაზე ფიქრი ყოფილიყოს თითოეული ჩვენგანის საზრუნავი.

*უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქადაგებიდან
სულთმოფენობის დღესასწაულზე*

*ყოვლადწმიდა სამების საპატრიარქო ტაძარი
ივლისი 2008 წელი*



**საქართველოს საპატრიარქოს,
 საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა და
 საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
 თეოლოგიის სასწავლო - სამეცნიერო ცენტრის
 სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი**

**ექვნება უწმიდესა და უნეტარესს,
 სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს
 ილია მეორეს**

მთავარი რედაქტორი: მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

მთავარი რედაქტორის
 მოადგილეები: ვლადიმერ დოლიძე
 მამუკა მაცაბერიძე

სარედაქციო საბჭო: ზურაბ გასიტაშვილი
 ივანე გორგიძე
 ვახტანგ გურული
 შალვა ნაცყებია
 გივი ღამბაშიძე
 არჩილ ფრანგიშვილი
 ტარიელ ფუტყარაძე
 გურამ ჯავახაძე

კომპიუტერული
 უზრუნველყოფა: ირმა ჯიშკარიანი
 ქეთევან მახაშვილი

ჟურნალის ვებ-გვერდი: <http://sveticxovelijournal.ge>



ჟურნალ
„სვეტიცხოველის“,
1917 წლის
1 დეკემბრის,
ყდის ფრაგმენტი

სვეტიცხოველი მუდმივი მოცემულობაა საქართველოს სულიერი აღორძინების ფუნდამენტისათვის

XX საუკუნის დასაწყისში (1917 წელს) წმიდამღვდელმოწამე პატრიარქის კირიონ მეორის ხელდასმით მაშინდელმა „სრულიად საქართველოს საკათალიკოსოს საბჭომ“ დაიწყო ჟურნალ „სვეტიცხოველი“-ს გამოცემა, ეკლესიის ერთგულ შვილთა დარაზმვისათვის რათა დამოუკიდებელი საქართველოს სულიერი აღორძინებისა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერების აღდგენის მკვიდრი საფუძველი შექმნილიყო.

დღეს, XXI საუკუნეში, საქართველოს არანაკლები სირთულის ამოცანები აქვს გადასაწყვეტი და გამძაფრებული ბრძოლა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისათვის კვლავ მოითხოვს იმ სულიერი ორიენტირების და გავლენების ახლებურ გააზრებას, რამაც საქართველო ათასწლეულების განმავლობაში გამოატარა ისტორიის გაავებულ ოკეანეში და წარმოდგენილი ჟურნალიც – საქართველოსათვის საკრალური სახელდებით – „სვეტიცხოველი“ ამგვარი მისიის შესრულებას პირდება მკითხველს.

უსაზღვრო პასუხისმგებლობა, რასაც ჟურნალის საკრალური სახელდება და წმიდამღვდელმოწამე პატრიარქის კირიონ მეორის საუკუნის წინანდელი, უკვდავი ღვაწლი გვაკისრებს და დღევანდელი ჟურნალ "სვეტიცხოველის" გამოცემა, ძველი, კირიონისეული "სვეტიცხოველის" აღდგენასაც გვინდა ნიშნავდეს, უფლის მეოხებით შეეძლებოდა აღნიშნულს.

მკითხველს ვთავაზობთ უფლის განმგებლობით და საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელის 76-ე ბრძანებით საქართველოს საპატრიარქოსთან შექმნილი, საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისიის დასკვნას და მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის საისტორიო გამოკვლევას საქართველოს წინაშე მდგომ ფუნდამენტურ პრობლემათაგან. აღნიშნული, გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, ფუძემდებლურია საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მთლიანობისათვის.

მკითხველი ასევე იხილავს მასალებს, რამდენიმე თემატიკის საინტერესო გამოკვლევათა შესახებ.

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია მეორის ლოცვა-კურთხევით ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ ცოცხლობს მკითხველისათვის.

ჟურნალ სვეტიცხოველის რედაქცია



ს ა რ კ ვ ე ვ ი :

“მოწყალების საქმე გადაარჩენს სრულიად საქართველოს”
(თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა)

4

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II 76-ე ბრძანებით საქართველოს
საპატრიარქოსთან შექმნილი, საქართველოს რეალური ისტორიის
დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისიის უმნიშვნელოვანეს
გამოკვლევათა მაცნე №1

11

საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მთლიანობის
საწინააღმდეგოდ მიმართული ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორიის შესახებ

13

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრი
საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია

30

ბადრი ცხადაძე

სახელმწიფო ენა, სალიტერატურო-სამწერლობო ენა და ენობრივი დეკულტურიზაცია

31

ბელა ღვინევაძე

კომპიუტერული სისტემა ეტიმოლოგიური ძიებების პროცესის ავტომატიზაციისათვის

35

მაია ბურამიშვილი,

უმთავრესი ქართული პარადიგმა:
ენა, მამული, სარწმუნოება

39

ნანა ხაზარაძე

სახელმწიფო ენის სტატუსის დაცვის ძველახლოდმოსავლური
მოდელის რეკონსტრუქციისათვის

42

მანანა ტაბიძე

სამეცნიერო ენის განვითარების პრობლემატიკისათვის

45

თეიმურაზ ბვანცელაძე

რა ენაზე ლაპარაკობდნენ დასავლეთ საქართველოში ახ. წ. VII საუკუნემდე?

49

ლია მელიქიშვილი

სახელმწიფო ენა, ეთნოუმცირეობა და სახელმწიფოს უსაფრთხოება

58



**KONSTSNTINE PKHAKADZE, ALEKSANDRE MASKHARASHVILI,
LASHAABZIANIDZE, NIKOLOZ PKHAKADZE, MERAB CHIKVINIDZE**
Georgian Language Ideology - Our Way Toward
The Georgian Intellectual Computer System 65

ბიოგრაფიული კოკოშაშვილი
ქართული საბრძოლო ხელოვნება 70

მანანა ტაბიძე
ქართული ენის სახელმწიფო ფუნქციონირების საზღვრები და თავისებურებები 94

ეკა ცხადაძე
ენის არსი და რაობა გრიგოლ რობაქიძის პუბლიცისტიკაში 99

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე
სამეცნიერო-ისტორიული ლაზიკაში
თავი XI
იბერიის თემის ქართული სამამათავრო
(ლაზიკის ეპარქიის საზღვრების ზრდა იბერიის თემის დაარსების შემდეგ) 102

ისტორია

„იბერიის თემის“ ოლქები და გზები 104

განმათავისუფლებელი ლაშქრობა ხალხის მხარდაჭერით (X ს.) 110

მკვიდრი მოსახლეობის ერთგულება (X ს.) 112

ბასილი II-ისა და სხვა იმპერატორების ომები იბერიის წინააღმდეგ (1001-1054) 113

ტაოელები „არიან-ქართველთა“ მემკვიდრეები 115

ტაოს სამამთავროს საზღვრები (X ს.) 116

ვალაშკერტი და თორმეტი ქართული გავარი (XI ს.) 118

საეკლესიო იურისდიქციათა ცვლილება (XI ს.) 122

„იბერიის თემი“ და ვალაშკერტის სამამთავრო (XI ს.) 123

„იბერიის თემის“ ქართულენოვანი ეპარქია (XI ს.) 127

ვალაშკერტის სამამთავრო და ლაზიკის სამიტროპოლიტო (XI ს.) 130

მამათმთავარ-პატრიარქი დავით კურაპალატის კარზე (X ს.) 131

„ნათესავთ ქართველნი“ (გრიგოლ ბაკურიანის ძე) 132

ურთიერთდამოკიდებულება მცხეთელ კათალიკოსსა და სამხრეთტაოელ მამათავარს შორის 134

ქართული საეპისკოპოსოები ყოფილი მესხეთის მიწებზე
(XII-XVI ს. „ქრონიკების“ მიხედვით) 135

ყოფილი იბერიის თემის მიმდებარე ქართული საეპისკოპოსოები (XIV-XVII სს.) 135

ბანა 137



თავი XII

ქართული თვითშემეცნების აღორძინება დასავლეთ არმენიაში

I. თვითშემეცნების აღორძინება XI ს-ის ლაზიკის ეპარქიაში	138
წმიდა ნინო ლაზეთ-კლარჯეთში	143
„ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“	150
კირიონის ღვაწლი გუგარქში	157
ენობრივი ვითარება გუგარქში	158
არმენიის ქართველთა დიდი გამოფხიზლება	159
კირიონის „გამოფხიზლების“ პროექტი	159
სომხურ-ქალკედონური ეკლესიის ქართული ფრთა	160
გამოფხიზლების ორი მთავარი სტიმული (IV-X სს.)	160
პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის მითითება (X ს.)	162
სომხური ეკლესიის თავდაპირველი იურისდიქცია (IV-V სს.)	169
წმ. დავით და ტარიჭანი, ისააკი და იოსები	170
სომხურ-ქალკედონური ეპარქიები ლაზიკაში	170
ე.წ. „სომეხ-ქალკედონიტთა“ ნამდვილი ვინაობა (აღმსარებლობა და ენა)	171
სომეხ-ქალკედონიტთა იერარქიული დამოკიდებულება იმპერიის ეკლესიისადმი	177
ბასიანის სომეხი ეპისკოპოსები	178
ახალი ერა სომხეთის ეკლესიის ისტორიაში	178
გრიგოლ განმანათლებლის ცხოვრების არაბული	
ვერსია – ე.წ. სომეხ-ქალკედონიტთა თავისმართლება	178
ნერსე იშხნელი	180
ბიზანტიის იმპერატორი კონსტანს (კონსტანტინე) II	180
ნერსე კათალიკოსი	184
გუგარქელი, ტაოელი, ვანანდელი და არზრუმელი აზნაურები სომხური ეკლესიის წინააღმდეგ	184
სოფელი ოკომი და ანისის სომხური ჯვარი	185
ანისის ჯვრის ლურსმნები	186
ავანის საკათალიკოსო. იშხანი – ავანი	188
სომხური განმარტებითი წარწერები	190
დიდი გაქცევა სომხური ეკლესიისაგან	193
გვირპელი	194

თავი XIII

ლაზიკის ეპარქიაში ისტორიულად მცხოვრები ტომები

ლაზიკის ეპარქიაში ისტორიულად მცხოვრები ტომები ქსენოფონტეს მიხედვით (ძვ.წ.V-IV სს.)	197
კოლხ-სირიელები ანუ შავგვრემან-ხუჭუჭთმიანი ეგვიპტურენოვანი ხალხი (ძვ.წ.VIII-IV სს.)	201
ქართული ტომების მიგრაცია სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ	203
ფრიგიულ-ქართული კავშირები (ძვ.წ. VIII-IV სს.)	205
ადელა ბილისა და ო. ლორთქიფანიძის განსხვავებული მოსაზრებანი კოლხეთის შესახებ	208
ო. ლორთქიფანიძე კოლხეთის შესახებ („არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი“, თბ. 1986).	
არგონავტები	211
ეთნოსთა გადასახლება და საკოლონიზაციო მოძრაობა	213



კოლხეთი	216
ადილე-ჩერქეზები დასავლეთ საქართველოში ძვ.წ. IV ათასწლეულამდე	218
სვანები კოლხეთში	219
ვანის არქეოლოგია	221
დასავლეთ არმენიის ეთნიკური სახე (ძვ.წ. II ს.-დან)	222
იბერები ზოტენესა და აკილისენეში (ძვ.წ. I ს.)	226
ნ. ხაზარაძე მოსხების ქვეყნის შესახებ (ძვ.წ. I ს.)	228
პ. ინგოროყვა მესხეთ-კოლხეთის შესახებ (I ს.)	233
ოთხი არმენია (IV-VI სს.)	235
„ქვეყანა ჩრდილოეთისა“ (IV ს.)	235
ანდრია (I ს.)	236
გოგარენა, კორდუენა და ბასიანი (V- VII სს.)	236
სომხების გადასახლება პერსარმენიდან ბიზანტიურ სომხეთში (V-VI სს.)	237
ივერია და პერსარმენია (IV-VI სს.)	238
პერსარმენიის მოსაზღვრე ქვეყნები (V-VI სს.)	238
„ქართველთა სამეფოს“ დაარსება (IX-X სს.)	239
გოგარენი და არა „პერეთი“	241
იბერიის თემი (XI ს.)	242
იბერიის თემი „ბიზანტიის ისტორიის“ მიხედვით	242
მანრალია და მარდალია – იბერიის თემის ძირითადი ნაწილები	243
ბასიანელნი ანუ მესხნი (IX-XI სს.)	243
ანისი – იბერიის თემის ერთ-ერთი დედაქალაქი	245
ქართველთა ბრძოლა ბასიან-ტაო-კარინისათვის	246
დასავლეთ არმენიის ხალხში ეთნოიდენტობის ძიების შედეგი (IX-X სს.)	247
ბასიანი XII ს.-ში	247
არზენა - არსიანი - არიანი	248

თავი XIV

არიან-ქართლი

სიტყვა „ქართველის“ ეტიმოლოგია	249
არიან-ქართლის ერი	250
აზონის მამის სამეფო - „არიან-ქართლი“	252
„ზემო ქვეყანათა“ ქართული ადგილები - „აზონის მამული“	254
არიან-ქართლის აზრდილი	256
არიანი-არზენი	256
ნაირი-არინა-არიან	257
არიან-ქართლის ადგილები - კარი, კარინი, არწნი, არზრუმი, არტაანი,	
არტანუჯი, არზენე და ხორძენე	261
არიან-ქართლის ეტიმოლოგია	262

ბიოგრაფიული ჩაბარებული

აღსარება	265
----------	-----



უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II 76-ე ბრძანებით
საქართველოს საკატრიარქოსთან შექმნილი,
საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი
მუღმივმოქმედი კომისიის უმნიშვნელოვანეს
გამოკვლევათა მაცნე

№1



სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი



CATHOLICOS PATRIARCH
OF ALL GEORGIA

380005, თბილისი, მეფე ერეკლე II მოედ. №1
ტელ: 99 03 78, 98 95 41 ფაქსი: (995 32) 98 71 14

1 King Erekle II sq. , Tbilisi 380005, Georgia.
Tel.: 99 03 78, 98 95 41 FAX: (995 32) 98 71 14

ბრძანება № 76

სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსადმი

10 ივლისი, 2009 წელი

XIX - XX საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების პერიოდში მიზანმიმართულად ყალბდებოდა საქართველოს ისტორია და ენათმეცნიერების საფუძვლები.

ამასთან დაკავშირებით ვბრძანებ:

- I. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია მისი მალაყოვლადუსამღვდელოესობის, მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძის) ხელმძღვანელობით;
- II. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას ქართული ენათმეცნიერების პრობლემური საკითხების შემსწავლელი მუდმივმოქმედი კომისია პროფესორ მანანა ტაბიძის ხელმძღვანელობით.

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი



**საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და
 საეკლესიო მთლიანობის საწინააღმდეგოდ
 მიმართული ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორიის შესახებ**

*„XIX-XX საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისა და
 სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების პერიოდში მიზანმიმართულად
 ყალბდებოდა საქართველოს ისტორია და ენათმეცნიერების საფუძვლები.“
 სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის
 76-ე ბრძანებიდან სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსადმი*

*„ვერე მტრისა არ მეშინის,
 რადგან ცხადად მაწყინარობს;
 მოყვარესა მტერსა ვუფრობნი,
 მემოყვრება, მოცინარობს“..*

რ უ ს თ ვ ე ლ ი

უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II 2006 წლის საშობაო ეპისტოლეში ბრძანებს, რომ პეტერბურგის უნივერსიტეტში, XIX ს-ის ბოლოს შეიქმნა ანტიქართული ისტორიოგრაფიული თეორია, რომელსაც ამჟამად ეწოდება „ქართიზაციის თეორია“.

XIX-XX საუკუნეებში საქართველოს დაპყრობის ეპოქაში რუსეთმა იმპერიული დევიზის „გათიშე და იბატონე“-ს შესაბამისად შეაფერხა ქართველი ერის ინტეგრაცია-კონსოლიდაციის პროცესი. მან ამ საქმისათვის გამოიყენა არა მხოლოდ სამხედრო ძალა, არამედ სამეცნიერო წრეები. როგორც რუსეთის იმპერიაში ასევე საბჭოთა კავშირში ისტორიოგრაფია გამოიყენებოდა, როგორც მძლავრი იდეოლოგიური იარაღი მცირერიცხოვანი ერების დასაშლელად და დასამორჩილებლად. რუსეთმა აღნიშნული იარაღი განსაკუთრებულად გამოიყენა საქართველოში, რადგანაც მას აქ დახვდა ხალხი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებით და მაღალინტელექტუალური ელიტით. ქართველთა მხრიდან ამ წინააღმდეგობის გადასალახად რუსეთმა გამოიყენა სამეცნიერო და საუნივერსიტეტო წრეები, რის შესახებაც წერდა ჯერ კიდევ თვით წმიდა ილია მართალი პუბლიცისტურ წერილებში. ცარიზმის დაკვეთით პეტერბურგის უნივერსიტეტში ქართველი ერის მთლიანობის დანაწევრების მიზნით პროფესორმა ქ. პატკანოვმა და მისმა სამეცნიერო წრემ, (მათ შორის იყო ნიკო მარი) შექმნა ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორია. ქეროფე პატკანოვის (ქეროფე პეტროსის ძე პატკანიანი) და ნიკო მარის მოსაზრებების, პატკანოვ-მარის „თეორიის“ საშიშროების შესახებ ჯერ კიდევ წმიდა ილია მართალი ბრძანებდა „ქვათა ღაღადში“¹ - "პროფესორი პატკანოვი, აწ გარდაცვალებული, მთელის თავისის მეცნიერების ზარბაზნებით მოგვესია და ჰლამის ზურგზე მტვერი აგვადინოს. ჯერ მოგვდგა და თავზე დაგვაფხრიწა ჩვენი "ქართლის

¹ „სომეხთა მეცნიერნი და ქვათა ღაღადი“ ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტურ მემკვიდრეობას განეკუთვნება, რომელიც პირველად გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნდა 1899 წელს და იმავე წელს გამოიცა ცალკე წიგნად, მოგვიანებით კი რუსულ ენაზეც დაისტამბა.



ცხოვრება". ეს ვახტანგ VI დროს არის შეთითხნილი და არავითარი ცნობა არ არის, რომ ვახტანგის წინადა "ქართლის ცხოვრება" ყოფილიყოსო. ერთადერთი წერილი "სომხური ქრონიკა" ჰქვიანო და თუ რამ მასალაა ქართველების ისტორიისა, იქ თუ იპოვებო. მართალია, ეს "ქრონიკა" ქართულიდამ ნათარგმნიაო, მაგრამ დედანი უნდა იყოს შეთხზული, ანუ შედგენილი, უსწავლელისა და უმეცარის სომხისაგან მეთორმეტე საუკუნეს, როდესაც ქართველებმა იგრძნეს ისტორიის საჭიროებო" [1].

ღვაწლმოსილი ისტორიოგრაფი, არქეოლოგი და ეთნოგრაფი დიმიტრი ბაქრაძე² [2]. აღნიშნავდა ამ პატკანოვის „ღვაწლს“ გამოკვლევაში - „პროფესორი პატკანოვი და ქართული ისტორიის წყაროები“, სხვათა შორის, პატკანოვ-მარის³ „ღვაწლზე“ მიუთითებდნენ ახალგაზრდა ივანე ჯავახიშვილს მშობლები წერილებში – 1898 წლის 22 ოქტომბერს აფორიაქებული მამა სწერდა III კურსელ ივანე ჯავახიშვილს: "შვილო, როგორც მამა გირჩევ, შენი საკუთარი და ჭეშმარიტი კრიტიკულის თვალთ შეხედო ყველაფერს და არა მიეპყრო მარის ქართულის საწინააღმდეგო მიმართულებას" [3].

ჩვენ აღბათ აღარც დავინტერესდებოდით ამ ე.წ. „ქართიზაციის“ საკითხით, რომ საბჭოთა ხელისუფლების დროს ეს თეორია არ გადაქცეულიყო ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ოფიციალურ და ერთადერთ სამეცნიერო მიმართულებად.

თუ რა საშიშროებას წარმოადგენს აღნიშნული „ქართიზაციის თეორია“ ქართველი ერის მთლიანობისა და სახელმწიფოებრივი უსაფრთხოებისათვის ნათლად გვამცნობს უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია მეორე: „ჯერ კიდევ წმიდა ილია მართალი თავის პუბლიცისტურ წერილებში ებრძოდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში შექმნილ ანტიქართულ ისტორიოგრაფიულ თეორიას, რომლის მიხედვითაც ერთიანი ქართველი ერი წარმოდგენილი იყო განსხვავებული ტომების ხელოვნურ გაერთიანებად. აღნიშნული კამპანიის გაგრძელება იყო ის, რომ იმპერიულმა ძალებმა დაიწყეს მეგრულად და სვანურად საღვთისმ-

² დიმიტრი ზაქარიას ძე ბაქრაძე (1826-1890). პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტი. დაამთავრა თბილისის სასულიერო სასწავლებელი და შემდგომ მოსკოვის სასულიერო აკადემია. 1851 წლიდან მოღვაწეობს საქართველოში. 1881 წელს შექმნა კავკასიის ისტორიისა და არქეოლოგიის საზოგადოება. 1879 წელს იჭაგჯავახისა და დ. ყიფიანთან ერთად დაარსა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. 1889 წელს შექმნა ქართულ სიძველეთა თავმოყრისა და დაცვის მნიშვნელოვანი კერა – თბილისის საეკლესიო მუზეუმი. დ. ბაქრაძის რედაქტორობით გამოქვეყნდა იოანე ბატონიშვილის "კალმასობა", ვახუშტის "საქართველოს ისტორია", ვახტანგ VI-ის კანონთა კრებულის რუსული თარგმანი, 1889 წელს გამოაქვეყნა ნაშრომი "ისტორია საქართველოსი" (უძველესი დროიდან X ს-ის დასასრულამდე). XIX ს-ის 80-იან წლებში ებრძოდა ქეროფე პატკანოვს (პატკანიანს), რომელიც უარყოფდა "ქართლის ცხოვრების", როგორც საისტორიო წყაროს მნიშვნელობას. 1875 წელს შეადგინა ლექსიკონი "კავკასია ქრისტიანობის უძველეს ძეგლებში" (რუსულ ენაზე). 1884 წელს აღმოაჩინა მარიამისეული "ქართლის ცხოვრება". ივ. ჯავახიშვილის განმარტებით დ. ბაქრაძემ პირველმა შეაფასა "ქართლის ცხოვრების" საისტორიო ღირებულება, იგი ღონტი მროველს მართებულად თვლიდა მემბტიანედ და არა უბრალო გადამწერად როგორადაც იგი შემდგომში თ. ჟორდანიამ ჩათვალა. დ. ბაქრაძემ საფუძველი ჩაუყარა ქართულ პალეოგრაფიას, რაც შემდგომში ივ. ჯავახიშვილმა განავითარა. წყარო: ივანე ჯავახიშვილი. ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თსუ-ს გამომცემლობა 2002 წ. გვ. 182.

³ Н. Марр - Академик Императорской Академии наук стал и академиком АН СССР, практически главой советской лингвистики, но в итоге изменившим науке (трагический парадокс?). Особенно "результативным" был для Марра 1930 год. В этом году он, беспартийный, получает право произнести приветственное слово XVI съезду ВКП (б) от имени Всесоюзной ассоциации работников науки и техники: его внимательно слушает Сталин. Марр немедленно получает партийный билет (что ему очень развязало руки), а затем - орден Ленина. В 1931 году академик Марр избирается членом ВЦИК... Другие суждения противоречащие Марризму, начали рассматриваться как "немарксистские", "идеалистические", "буржуазные", "вредные"... после окончания войны (1941-45 гг., ред.), новый (чуть не ставший решающим) этап борьбы последователей Марра за "чистоту умов и кадров"... М. Горбаневский, Конспект по корифею, Литературная газета 25 мая, 1988 г., №21, стр. 12.



სახურო წიგნების თარგმნა და სცადეს წირვა-ლოცვის ჩატარებაც, მაგრამ ამ კუთხის შვილებმა და მთელმა ქართულმა საზოგადოებამ მათ საკადრისი პასუხი გასცა“.⁴

XIX-XX სს-ში, ქართველთა ფსიქიკაში განუწყვეტლივ ინერგებოდა თვალსაზრისი, რომ ქართველობას საერთო ისტორია არასდროს ჰქონია, მიმდინარეობდა საერთო ეროვნული თვითშემეცნების ნგრევა-შლა. წმიდა ილია მართალი წერდა: „არაფერი ისე არ აერთიანებს ერს, როგორც საერთო ისტორია“, საერთო სარწმუნოება. წმიდა ილია მართლის ეს თვალსაზრისი არის უშუალო გაგრძელება რუის-ურბნისის კრების მამების მტკიცებისა, რომ წმიდა ნინოს მიერ დაარსებული ეკლესია მოიცავდა სრულიად საქართველოს როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ მხარეს, რომ ანდრია პირველწოდებულმა იქადაგა სახარება „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“ (დიდი სჯულისკანონი, 1975, გვ. 545), რომ ასევე წმიდა ნინომ „სარწმუნოებასა მიმართ მიიზიდა ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა“ (დიდი სჯულისკანონი, 1975, გვ. 546). მაშასადამე ქართველ ერს, როგორც ადასტურებენ „ქართლის ცხოვრება“ და „მოქცევაი ქართლისაი“, ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე აერთიანებდა საერთო სახელმწიფო დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი, საერთო ენა და საერთო ეკლესია წმიდა მოციქულებისა და წმიდა ნინოს შემდეგ. საეკლესიო, ასევე კულტურისა და სახელმწიფო ენა ძველი ქართული ენა იყო, რადგანაც მთელ ამ არეალზე ცხოვრობდა ერთი ენის მქონე მოსახლეობა, როგორც მემატთანე წერს საქართველოში არა იზრახებოდა სხვა ენა თვინიერ ქართულისა. ამიტომაც წმიდა წერილის ზეპირი და წერილობითი თარგმნის ეპოქაში, II-IV სს-ში (1800-1600 წლის წინ) ძველქართულ ენაზე ითარგმნა წმიდა წერილი. საზოგადოდ, მოციქულთა ეპოქაში საეკლესიო წესების თანახმად წმიდა წერილი უნდა თარგმნილიყო ყველა ენაზე. აღნიშნავდა კიდევ პავლე მოციქული ფილიპელთა მიმართ თავის ეპისტოლეში: – „სახელისა მიმართ იესო ქრისტესისა ყოველი მუხლი მოდრკეს და ყოველმან ენამან აღუაროს სადიდებელად ღვთისა“ (ფილიპელთა მიმართ, თავი II, მუხლი V). ამ საეკლესიო წესიდან გამომდინარე, რადგანაც სრულიად საქართველოში იმჟამად ძველი ქართული ენა წარმოადგენდა როგორც დასავლეთ ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, ყველასათვის გასაგებ საერთო ენას, ამიტომაც მხოლოდ ამ ენაზე ითარგმნა წმიდა წერილი. მიიჩნეოდა, რომ კუთხური მეტყველებანი წარმოადგენდა ძველი ქართული ენის დიალექტებს. მაშასადამე, მთელ ამ არეალზე ქართველ ერს აერთიანებდა საერთო ისტორია, საერთო სარწმუნოება, საერთო ენა.

XIX-XX სს-ში, როგორც აღინიშნა, განუწყვეტლივ მიმდინარეობდა ქართული შემეცნებიდან საერთო ენისა და საერთო ისტორიის ამოშლა. და ამჟამად სამწუხაროდ ფაქტურად დაინერგა თვალსაზრისი იმის შესახებ, რომ თითოეული კუთხის მოსახლეობას გააჩნდა საკუთარი წარმომავლობა და საკუთარი ისტორია. მაგალითად, ასე წარმოაჩენენ კოლხეთის, ჰერეთის და სხვა კუთხეების ისტორიას. ფაქტობრივად ამასვე იმეორებს რუსული პრესაც, რასაც სათანადო პასუხი უნდა გაეცეს.

XX საუკუნეში, ათეისტურ-ბოლშევიკური რეპრესიების შემდეგ, ისტორიოგრაფიაში ჭეშმარიტების ძიება წახალისებული არ ყოფილა, უფრო მეტიც, კულტივირებული იყო წყაროების გაყალბება ან მათი ინტერპრეტირება ისე, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო მათი ჩაყენება მარქსისტული იდეოლოგიის სამსახურში. ქართიზაციის თეორია რომ საბჭოთა ეპოქაში გადაიქცა ქართული ისტორიოგრაფიის ოფიციალურ თეორიად, ჩანს ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიიდანაც, რომლის X ტომის სტატიაში „ქართველები“ ნათქვამია: „ქართის ტომმა“ შეძლო აღმოსავლეთ

⁴ უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი, ილია II, საშობაო ეპისტოლე, 2006 წ.



საქართველოში მცხოვრები „არაქართულ და არაქართველურ“ ტომებში შეღწევა-ინფილტრაცია და მათი ასიმილაციის შემდეგ IX-X სს-ში ჩამოყალიბდა „აღმოსავლურ-ქართული ეროვნება“ [4]. ამ სტატიის მიხედვით, ქართის ტომმა შეძლო „ჰერულ-ალბანური მოსახლეობის ქართიზაცია“ [4]. მაშასადამე, ოფიციალური თვალსაზრისით, ჰერები და ალბანელები ერთი ხალხია, ანდა ჰერულ-ალბანური მოსახლეობა ერთი ეთნოსია, რომელიც შემდგომ ქართველები იქნა და შეემატა „აღმოსავლურ-ქართულ ეროვნებას“. აქედანაც ჩანს, რომ ოფიციალური ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით იყო დრო როდესაც ჰერები ქართველები არ იყვნენ.

ამავე თეორიით, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მიხედვით, IX-X საუკუნეებში ჩამოყალიბებულია აღმოსავლურ-ქართული ეროვნება და მისი სახელი ყოფილა "ქართველები", ხოლო დასავლეთ საქართველოში ამავე თეორიით, თითქოსდა განსხვავებული ეთნოსი ცნოვრობდა.

იმავე ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის თანახმად, დასავლეთ საქართველოში თურმე ჩამოყალიბებულია სხვა დასავლურ-ქართული ეროვნება და ასეთი პროცესები განვითარებულია: დაიწყო დასავლეთ საქართველოს „ქართიზაცია“ ეკლესიის მეოხებით - „IX საუკუნიდან მთელ დასავლეთ საქართველოში ქართული ეკლესია გაბატონდა“, რის შემდეგაც ტერმინმა „ქართველი“ კულტურულ-პოლიტიკური მნიშვნელობა შეიძინა [4].

რუსი ინტერვენტების და სეპარატისტების მიერ გაჩაღებულ აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს ომების დროს, ასევე ოკუპანტების მიერ აფხაზეთის მიტაცების წინ ე.წ. „იდეოლოგიურ ომში“ ქართველთა დამარცხება უნდა აიხსნას „ახალი ქართული ისტორიოგრაფიის“ სისუსტითაც, რომელიც იქამდე ათეული წლების მანძილზე აცხადებდა, რომ თავდაპირველად, უძველეს ხანაშივე, კოლხეთის სამეფოს ეპოქაში, მთელი დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთი დასახლებული იყო აფხაზურ-ადიგური ტომებით და შემდგომ დროს მათ ადგილზე ჩასახლდნენ ქართველური ტომები. არა მხოლოდ აფხაზეთში, სამაჩაბლოს კონფლიქტის დროს მხოლოდ ერთეული ისტორიკოსები იცავდნენ ეროვნულ ინტერესებს. სამწუხაროდ, ოფიციალურმა, "ქართიზაციის" თეორიით ხელფეხშეკრულმა ისტორიოგრაფიამ, ვერ შეძლო სიმართლის წარმოჩენა, რადგანაც იქამდე მეცნიერულად ამტკიცებდა "ქართიზაციის" თეორიის შესაბამისად, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობა, მათ შორის სამაჩაბლოში ისტორიულად მცხოვრები დვალეები თითქოსდა ქართველები კი არ იყვნენ, არამედ – არაქართველები, რომელთა "ქართიზაცია – გაქართველება" მოხდა გარკვეულ ისტორიულ ეტაპზე. თითქოსდა, არა მარტო დვალეები და სხვა მთიულები, გაქართველებული "ქართიზებული" ხალხი ყოფილან – ჰერ-კახები, ქვემო ქართლელეები, ტაო-კლარჯელები, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა, თანაც თურმე მათი ასიმილაციის პროცესში საქართველოს ეკლესიას დიდი წვლილი მიუძღოდა. ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში, სტატიაში "ქართველები", როგორც ითქვა, ასეთი ტერმინოლოგიით არის აღწერილი ეს პროცესი. რუსული "პრაგოსლავნაია ენციკლოპედიის" მიხედვით კი, თავდაპირველად დღევანდელი ინგილოები ალბანეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში იყვნენ. საინტერესოა, რომ თბილისიდან ამჟამად დაბეჯითებით უნერგავენ საინგილოს მოსახლეობას თვალსაზრისს, რომ ისინი ეთნიკური ჰერები არიან. თუმცა აქამდე ინგილოებმა თავიანთი ჰერობის შესახებ არაფერი იცოდნენ და ისინი თავიანთ თავს აღმოსავლეთ კახეთის მოსახლეობად მიიჩნევდნენ. ამჟამად კი თვალსაზრისი, რომ ინგილოები ჰერები არიან, ძალზე გავრცელდა. ამის პარალელურად, აზერბაიჯანელი ისტორიკოსები და მეცნიერები ამტკიცებენ, რომ ჰერები და ალბანელები ერთი ხალხი იყო და, ამასთანავე, ალბანელები აზერბაიჯანელი ხალხის წინაპრები იყვნენ, შესაბამისად, ჰერულ-ალბანური კულტურა აზერბაიჯანული კულტურის საკუთრებაა და შემდგომ ქართულმა ეკლესიამ ის მისი საკუთრება. მაშასადამე, ინგილოები თუ ჰერები არიან, ისინი ამის გამო აზერბაიჯანულ ტომად მოიაზრება.



ყველაფერი ზემოთ აღნიშნული კი პატკანოვის სულისკვეთებით და ნიკო მარის „ნალვაწითა“ გენერირებული: თანახმად დიდი ივანე ჯავახიშვილისა, ნ. მარი არა თუ აფხაზებს, არამედ მეგრელებს და სვანებსაც კი არაქართველებად თვლიდა. ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „აკად. ნ. მარი მისაყვედურებს, რომ მეგრელებს, სვანებს და აფხაზებს მე ქართველებს ვუწოდებ და პონტოსა და ფრიგიის ერები თითქოს ქართველებადაც კი მიქცევია. აფხაზებს მე ქართველთა მონათესავედ ვთვლი, მაგრამ ქართველებს არ ვუწოდებ, რაც შეეხება მეგრელებს და სვანებს და დაუძმატებ ჭანებსაც, მათ მართლაც ქართველ ტომებად ვთვლი“ [5].

დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის არაქართველებად "გადაქცევის" შემდგომ, ნ. მარმა აღმოსავლეთ საქართველოსაც "მიზედა", მისი "თეორიის" თანახმად, ფშავ-ხევსურები ჩანჩური ტომები ყოფილან და შემდეგ გაქართველებულან. ამ "თეორიას" ზოგი ქართველი მკვლევარი რუსულად უკეთებს ტირაჟირებას, მაგალითად 1983 წელს ზ. ანჩაბაძის რედაქტორობით დაბეჭდილ წიგნში "Культурные взаимосвязи народов Грузии и центр Предкавказья" ნ. მარის შესახებ ნათქვამია – В своем труде «К истории передвижения яфетических народов», он пишет следующее: «Не скрою, что грузинские горцы, в числе их хевсуры и пшавы, мне сейчас представляются такими же грузинизированными племенами чеченского народа». ნ. მარს სხვა შრომებშიც აქვს ანალოგიური "მიგნებები": В труде «Племенной состав населения Кавказа» Н. Марр особо выделил чечено-ингушские племена, отнеся их к восточной группе яфетических народов Кавказа, в которую входят пшавы, хевсуры и цова тушины или бацбы [6].

ნ. მარის თანახმად მთელი სამხრეთი საქართველო არა ქართველების, არამედ სომეხთა მიწა-წყლად მიიჩნევა, ხოლო იქაური ქართველობა – გაქართველებულ სომეხებად [7]. უთუოდ ესაა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიზეზი საქართველოს და ქართველი ერის მიმართ იმ ბიოლოგიური ზიზღისა რასაც სხვადასხვა ჯურის მომხდურნი ავლენენ.

ნ. მარის მიმდევარ ქართველ ავტორთა აზრით, დასავლეთ საქართველოში იქამდე უკვე ჩამოყალიბებული იყო კოლხური ანუ მეგრულ-ჭანური ეთნოსი და შემდგომ დაიწყო მისი "ქართიზაცია" და ეს პროცესი ბრალდება ქართულ ეკლესიას, რომელიც, თითქოსდა, იჭრებოდა სხვა უცხო ეკლესიის, ამ შემთხვევაში, დასავლეთ საქართველოს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს საეპისკოპოსოების იურისდიქციის საზღვრებში (კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სტრუქტურების განთავსების ისტორიოგრაფია საქართველოს მიწა-წყალზე ცალკე განხილვის საგანს წამოადგენს და ამჯერად მხოლოდ პრობლემის აღნიშვნით შემოვიფარგლებით) და მათ მრევლს ითვისებდა. ცხადია, ესაა დადანაშაულება პროზელიტიზმში. პროზელიტიზმი კი დაგმობილია მოციქულთა დროიდანვე და სხვისი სამწყსოს მისაკუთრება ეკლესიისათვის სათაკილო ქმედებად ითვლებოდა ჯერ კიდევ I მსოფლიო კრებიდან. საქართველოს ეკლესიისათვის ამ სათაკილო ეპითეტით, თანამედროვე ავტორებს, ჩანს, ერის წინაშე ჩვენი ეკლესიის მნიშვნელობის „წარმოჩენა“ სურთ, მაგალითად, 2005 წელს, საერთაშორისო კონფერენციაზე, რომელიც საქართველოში ქრისტიანობის ოც საუკუნეს ეძღვნებოდა, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის სახელით წარდგენილი იქნა მოხსენება - "ქართული ეკლესია და სახელმწიფო ტერიტორია შუა საუკუნეებში" [8], სადაც ნათქვამია: "ქართული ეკლესიის კულტურულ-იდეოლოგიური პროზელიტიზმი წინასწარ ქმნიდა მკვიდრ ნიადაგს პოლიტიკური პროცესების წარმატებით განვითარებისათვის".

ქართული სახელმწიფოებრივი ცნობიერების დანგრევის მიზნით რუსულ სპეცსამსახურებში შექმნილი ე.წ. "ქართიზაციის" თეორიის – უახლესი ისტორიის ქართული სახელმწიფოებრიობის მთავარი საფრთხის იდეოლოგიური საფუძვლის დასამკვიდრებლად, XX ს-ის 20–30-იან წლებში,



რუსულ-ბოლშევიკური სახელმწიფოს მიერ, ჩვენი ხალხის ძველი ისტორია "რეაქციულ თეორიად" გამოცხადდა, დაიწყო მის წინააღმდეგ "გადამწყვეტი ბრძოლა" უკვე „გამარქსისტებული“ მეცნიერების მხრიდან. აღნიშნულის ტრალიზმს აძლიერებს ის ფაქტი, რომ "ქართიზაციის" თეორია ბოლშევიკების ხელში გადაიქცა არა მხოლოდ ბერკეტად საქართველოს ძველი ისტორიის დასანგრევად, არამედ მის ჩასანაცვლებლადაც. ამჟამად "ქართიზაციის" თეორია ერთადერთ უტყუარ სამეცნიერო მიმართულებად აღიარებული. ის აბსოლუტურადაა გაბატონებული XX და XXI საუკუნის დასაწყისის ქართულ ისტორიოგრაფიასა და ფილოლოგიაში. "ქართიზაციის" თეორიის გაცნობის შემდეგ, უცხოელთ ექმნებათ შთაბეჭდილება ქართველთა "იმპერიალიზმის" შესახებ, რომ, თითქოს, მათ პატარა "ერები" ჰყავთ დაპყრობილი; ამგვარ შთაბეჭდილებას მხარს უმაგრებს ენათმეცნიერთა ნაწილის თეორიაც ქართველთა ე.წ. სამი-ოთხი ენის შესახებ, რომელთაგან ერთის - ქართულის - "აღზევებით" იჩაგრება სხვა ქართველური "ენები"; ეს ყოველივე კი მავანთათვის საფუძველს ქმნის არაქართველებად გამოაცხადონ ქართველთა ერთი ნაწილი, შესაბამისად, არაქართულად მიიჩნიონ მათი მეტყველება [9]. მაგალითად ნათელა ქუთელია ამასთან დაკავშირებით წერს: "ინტერნეტის ვებსაიტებზე მუსირებს თემა - მეგრელები და სვანები პატარა ერები ყოფილან და ქართველ "ოკუპანტებს დაუპყრიათ" და ახლა მათ ენებს განვითარების საშუალებას არ აძლევენ. არსებობს "დოქტრინა" - არ არსებობს ქართველი ერი, არსებობს ცალკეულ ტომთა კონგლომერატი" (ნ. ქუთელია, ქართული ენა, როგორც კულტურულ-ეროვნული და პოლიტიკური მთლიანობის საფუძველი; კრებულში: „ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო“, IV, თბილისი, 2005, გვ. 273).

უთუოდ ეს უნდა იყოს ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი იმისა, თუ რატომ უწოდებდა საქართველოს „მცირე იმპერიას“ ცნობილი რუსი მეცნიერი ა. სახაროვი.

აღსანიშნავია, რომ ჩვენი სახელმწიფოსა და ეკლესიის არაკეთილისმსურველებმა, განსაკუთრებით კი სეპარატისტმა იდეოლოგებმა, იმთავითვე აიტაცეს ჩვენი ისტორიოგრაფიის მიერ ლეგალიზებული "ქართიზაციის" თეორიის დასკვნები ჩვენი ეკლესიის პროზელიტიზმის შესახებ თავიანთ სასარგებლოდ. ისინი ვრცელ სამეცნიერო ნაშრომებში (მათ შორის, რუსული „პრავოსლავანაია ენციკლოპედია“-ს სტატიებში) ამტკიცებენ, რომ საქართველოს ესა თუ ის კუთხე ისტორიულად არაქართული რეგიონია და, შესაბამისად, ქართველებს ისტორიული უფლება არა აქვთ ამ კუთხეებზე.

შეუძლებელია, საქართველოს წმიდა ეკლესია პროზელიტური ყოფილიყო იმიტომ, რომ „პროზელიტური“ ისეთ ეკლესიას ეწოდება, რომელიც იჭრება სხვა ეკლესიის სამრევლოში მისი მისაკუთრების მიზნით. ასეთი ქმედება კი მსოფლიო საეკლესიო კანონებით მიუღებელი იყო და არის. მაგალითად, მოციქულთა 35-ე კანონი ბრძანებს: „ეპისკოპოსმა არ უნდა გაბედოს ხელდასხმა თავისი სამრევლოს გარეთ, ქალაქებსა და სოფლებში, რომლებიც არ ექვემდებარებიან მის ეკლესიას. ხოლო თუ იგი მხილებული იქნება უნდა განიკვეთოს ისიც და მის მიერ ხელდასხმულებიც“ („დიდი სჯულისკანონი“, 1974, მოციქულთა კანონები).

მოციქულთა ამ კანონს კიდევ უფრო ამტკიცებს 381 წელს კონსტანტინოპოლში მოწვეული II მსოფლიო კრების მე-2 კანონი: "ეკლესიათა კეთილად განგებისა და მშვიდობისათვის არც ერთ ეპისკოპოსს არა აქვს უფლება, გასცდეს თავისი ეკლესიის საზღვრებს და შეიჭრას სხვა ეკლესიის საზღვრებში, რათა არ მოახდინოს ეკლესიების აღრევა. კანონის თანახმად, ალექსანდრიის ეპისკოპოსი უნდა განაგებდეს მხოლოდ ეგვიპტის ეკლესიებს... პონტოელი ეპისკოპოსნი უნდა მართავდნენ მხოლოდ პონტოს ეკლესიებს, ხოლო თრაკიის ეპისკოპოსნი - მხოლოდ თრაკიის ეკლესიებს. ეპისკოპოსი არ უნდა გავიდეს თავისი სამთავროს ეკლესიის ფარგლებიდან ხელ-



დასხმისათვის" ("დიდი სჯულისკანონი", 1974, მოციქულთა კანონები).

III მსოფლიო კრების მამებმა კიდევ უფრო დაბეჯითებით დამოძღვრეს ეკლესიათა მეთაურები, არ დაემორჩილებინათ სხვისი სამწყსო - "ნურც ერთი ეპისკოპოსი ნუ მიიტაცებს სხვა ეპარქიას, რომელიც თავიდანვე და ძველთაგანვე არ ემორჩილებოდა მას და არ იყო მის წინამორბედ საყდრისმპყრობელთა გამგებლობის ქვეშ, ხოლო თუ ვინმე მიიტაცებს სხვის ეპარქიას იძულებით, განთავისუფლებული უნდა იყოს იგი, რათა არ დაირღვეს მამათა კანონები" (III მსოფლიო კრების მე-8 კანონი). იმავეს წერს და აღნიშნავს სხვა საეკლესიო კანონებიც. თუ ქართული ეკლესია პროზელიტური იყო და მას ძველთაგანვე არ ემორჩილებოდა დასავლეთ საქართველოს, აღმოსავლეთ საქართველოს ერთი ნაწილის, სამხრეთ საქართველოს სამწყსოები, ქართულმა ეკლესიამ კი მიითვისა ისინი, ამით დაურღვევია მსოფლიო საეკლესიო კანონები, კერძოდ, მოციქულთა 35-ე, II მსოფლიო კრების მე-2, III მსოფლიო კრების მე-8, კართაგენის 74-ე და სხვა კანონები, და განა კანონდამრღვევი ეკლესია შეიძლება ყოფილიყო მართალი და მართლმადიდებლური, რომლითაც ამაცობდნენ საქართველოს ეკლესიის წმიდა მამები? ამის თაობაზე შესანიშნავად მიუთითებდა პროკოფი კესარიელი, "რომ ქართველები მართლმადიდებლობის წესებს ყველაზე უკეთ იცავდნენ". სომეხი იერარქები წერდნენ, რომ ქართველები ამაცობენ თავიანთი სარწმუნოებრივი სიწმიდით და თავიანთი საეკლესიო უპირატესობით.

საქართველოს ეკლესია კი თურმე, "ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის" თანახმად, არღვევდა უმთავრეს საეკლესიო კანონებს და სხვის იურისდიქციაში იჭრებოდა: - „დასავლეთ საქართველოში გაბატონდა ქართული ეკლესია და მღვდელმსახურებაც ქართულ ენაზე სრულდებოდა, რამაც დიდად შეუწყო ხელი დასავლეთ საქართველოში „ქართიზაციის“ პროცესს“ [10].

ქართული ეკლესიის "გაბატონებამდე" დასავლეთ საქართველოში, ჩვენი ისტორიკოსების მტკიცებით, თურმე არსებობდა ეგრისისა და აფხაზეთის ეკლესიები, რომლებიც იმყოფებოდნენ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, ისინი შემდგომ გაერთიანებულან კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაშივე, მაგრამ IX ს-ში მცხეთის საკათალიკოსოს თითქოსდა "გაბატონების" შედეგად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დაუკარგავს მთელი დასავლეთ საქართველოს მომცველი ეს მნიშვნელოვანი სამიტროპოლიტოები და საეპისკოპოსოები. საბჭოთა ისტორიკოსი წერს: "ეს საეკლესიო გამოყოფა, როგორც ვთქვით, ერთბაშად არ მომხდარა. ჯერ ხორციელდება ეგრის-აფხაზეთის ეკლესიების გაერთიანება, როგორც კონსტანტინოპოლის სამწყსოში შემავალი ეპარქიისა, რომელსაც სათავეში აფხაზთა კათალიკოსი ედგა (VIII ს-ის ბოლო ან IX ს-ის დასაწყისი); შემდგომ IX ს-ის მანძილზე (საფიქრებელია, უფრო მის პირველ ნახევარშივე) დასავლეთ საქართველოს ეკლესია გამოეყო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს და მცხეთის ტახტს უერთდება, ხოლო აფხაზთა კათალიკოსი სრულიად საქართველოს კათალიკოსს ექვემდებარება. კონსტანტინოპოლიდან გამოყოფის შემდეგ იწყება ბერძნული კათედრების მოშლა და მათ საპირისპიროდ ქართული საეპისკოპოსო ცენტრების დაარსება". ეს საეკლესიო რეფორმა, ნ. ბერძენიშვილის ვარაუდით, საბოლოოდ X ს-ში სრულდება [11].

თუ როგორი რეაქციული იყო ქართული ეკლესიის ეს "პროზელიტიზმი" ანუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შეჭრა – ამის შესახებ ჩვენი ოფიციალური ისტორიოგრაფია წერს: "ქართველები აქედან სდევნიან ბერძნულ ენას, ბერძნულ ვიწრო ეროვნულ კულტურას, შემოაქვთ და ავრცელებენ საკუთარ, ქართულ ენას, ქართულ ღვთისმსახურებას და ქართულ საეკლესიო-სამონასტრო წესებს. ქართულ კულტურას თან მოჰქონდა ქართული პოლიტიკური შეგნება და იდეალი, ასე რომ მცხეთა ჯერ ენობრივად (ეთნიკურ ელემენტებზე დაყრდნობით) შეიჭრა ლიხთ-იმერეთში, ხოლო შემდეგ, როგორც ჩანს, ეს საინტერესო ფორმულა წამოაყენა



თავისი ორგანიზაციული გაბატონების დასაფუძნებლად - "ქართლია" იქ, სადაც მღვდელმსახურება ქართულ ენაზე (მხოლოდ "კვირიელისონი" შეიძლება ბერძნულად). მირონის კურთხევა "ქართლს" განეწესება. მაშასადამე, ქართლს ნაკურთხი მირონი სავალდებულოა ყველა იმ ეკლესიისათვის, სადაც მღვდელმსახურება ქართულ ენაზეა. ცხადია, მცხეთის საკათალიკოსოს მხრივ ეს არის კანონიკური საფუძვლების დაცვით კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლა ლიხთ-იმერეთის ეკლესიაზე ორგანიზაციულად გაბატონების მიზნით" [12].

საბჭოთა კავშირის საზღვრების ჩაკეტილობის გამო ბერძნულ სამყაროში და, მათ შორის, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოშიც XX საუკუნის ბოლოსაც არ იცნობდნენ იქამდე სრულიად ახალ საბჭოთა "საისტორიო თეორიას" ქართული ეკლესიის პროზელიტიზმისა და "მისი კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლის შესახებ" (საბჭოთა ისტორიკოსების სიტყვებით). ცნობილი ბერძენი კანონისტის - მიტროპოლიტ მაქსიმეს 1966 წელს გამოცემული წიგნი "საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია" არ შეიცავს ცნობებს აღნიშნულთან დაკავშირებით. შეიძლება დაისვას კითხვა, რა პრობლემები შეექმნება საქართველოს ეკლესიას სამომავლოდ, თუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ან უცხოეთის რომელიმე ეკლესია ოფიციალურად აღიარებს აღნიშნულ თეორიას, ქართული ეკლესიის შეჭრის შესახებ იქამდე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფ დასავლეთ საქართველოში, ეს თეორია ხომ არ შეუქმნით მათ მყარ სამართლებრივ საფუძველს, რათა ცნონ და აღიარონ სეპარატისტული ეკლესიები აფხაზეთსა და დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებში. მეორე მხრივ ეს თეორია იძლევა კარგ საშუალებას და მასზე დაყრდნობით უკვე აქეზებენ ამ კუთხეთა სეპარატისტ მოაზროვნეებს, რათა დედაეკლესიად აღიარონ არა საქართველოს წმიდა ეკლესია, არამედ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო. აღნიშნული "საეკლესიო თეორია" ყველაზე უფრო მეტად გაიტანა და გაავრცელა მთელ მსოფლიოში რუსულმა "პრავოსლავანია ენციკლოპედიაში".

არასოდეს, არც ერთ საუკუნეში, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს არ გამოუთქვამს არავითარი თვალსაზრისი ან შენიშვნაც კი „დასავლეთ საქართველოს მის ეპარქიებში“ ქართული ეკლესიის შეჭრის შესახებ. ეს რომ ასე ყოფილიყო, ქართულ-ბერძნული ათასწლოვანი საეკლესიო ურთიერთობების დროს ამის შესახებ ერთხელ მაინც გამოითქმებოდა თუნდაც მცირე შენიშვნა. საქმე ის არის, რომ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფი ფაზისის სამიტროპოლიტო და მისი ოთხი საეპისკოპოსო, რომლებიც თითქოსდა ქართული ეკლესიის მიერ იყვნენ გაუქმებულნი, სინამდვილეში მდებარეობდნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ქართველი ერის უძველეს ქვეყანაში, რომელსაც ტრაპიზონის ოლქი ეწოდა. იქამდე კი მას ერქვა "ქალდეა", "სოფელი მეგრელთა". იქ ტრაპიზონის ოლქში მდებარე ჭოროხის ანუ ფასისის მარცხენა სანაპიროზე მდებარეობდნენ ფასისის სამიტროპოლიტო და მისი საეპისკოპოსოები - როდოპოლისისა, საისინისა, პეტრონისა და ზიგანასი, როგორც ეს კარგად არის გარკვეული ნ. აღონცის მიერ. ეს სამიტროპოლიტო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, ხოლო მის ჩრდილოეთით მოქცეული მიწა-წყალი ჭოროხიდან ვიდრე მდინარე ეგრისწყლამდე (ვახტანგ გორგასალის შემდგომ მდინარე კლისურამდე) - წმიდა ნინოს დროიდანვე ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა. ასე რომ, ჩვენი ძველი საეკლესიო მატრიანების ცნობებით, დასავლეთ საქართველოში ძველთაგანვე საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ვრცელდებოდა. სხვა საეკლესიო წყაროებთან ერთად ამის შესახებ ხაზგასმით მიუთითებდა "რუის-ურბნისის" საკანონმდებლო კრების ძეგლისწერა - "ანდრია პირველწოდებულმა სახარება იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა", ხოლო წმიდა ნინომ პრისტიანულ სარწმუნოებაზე მოაქცია "ყოველი სავსება ყოვლისა ქართველთა ნათესავისა".

რუის-ურბნისის საკანონმდებლო კრების მონაწილე წმიდა მამების თვალსაზრისით, დასავლეთ



საქართველო მუდამ ისტორიული საქართველო იყო, რომლის მოსახლეობა, აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად, მოაქცია წმიდა ნინომ. მაშასადამე, დასავლეთ საქართველოში საეკლესიო იურისდიქცია იმთავითვე მცხეთის ხელში იყო და არა კონსტანტინოპოლისა. დასავლეთ საქართველო ეკლესიურად როდესმე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში რომ ყოფილიყო, ამის შესახებ უთუოდ შემორჩებოდა პირდაპირი ან ირიბი ცნობები თვით ბერძნულ წყაროებშივე, ან რაიმე საყვედურნარევი მინიშნება მაინც იქნებოდა ბერძენი იერარქებისა, ასეთი კი არ არსებობს. მაგალითად, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი ძალზე თბილ და მეგობრულ წერილებს წერდა აფხაზთა მეფეს გიორგი II-ს, X საუკუნის შუა წლებში, როცა საბჭოთა ისტორიკოსების აზრით, მის სამეფოში "ბრძოლა იყო გაჩაღებული კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ", ასე რომ ყოფილიყო, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი როგორმე მოახერხებდა პროტესტის გაცხადებას აფხაზთა მეფის - გიორგი მეორისადმი (922-957 წწ.), [პატრიარქ მისტიკოსის წერილები გიორგი II-სადმი; გეორგიკა, 1952 წ. IV, ნაკვეთი III]; ერთი სიტყვით, წყაროები არ ადასტურებენ საბჭოურ თვალსაზრისს.

აღმოსავლეთში, ზოგი ქართველი ისტორიკოსის თვალსაზრისით, თვით წმიდა ნინოს საქმიანობა თითქოსდა მიმართული იყო იქითკენ, რომ ჰერეთში მცხოვრები არაქართული მოსახლეობა (ალბანელები) გაექართველებინა. ჩვენი აზრით, ასეთი წარმოდგენა წმიდა ნინოსი ძალზე უცნაურია. ეს ქართველი მეცნიერი წერს: ბოლბე, სუჯეთისა და კამბეჩოვანის საზღვარზე, მეფე მირიანის დროს ახლადშემოერთებული ქვეყანა იყო, აქ "ალბანელებიც (ჰერები) ცხოვრობდნენ ... მათი საბოლოო ასიმილაცია დროის ამბავი იყო". "ჩანს, მირიან მეფის და წმიდა ნინოს ინტენსიური კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა მიმართული იყო ჰერეთში ქართული ქრისტიანობის გავრცელებისაკენ... რომელიც წინააღმდეგობას აწყდებოდა არა მხოლოდ ალბანელთაგან, არამედ სომხებისგანაც" [13]. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, წმიდა ნინო "აქართველებდა" არა მარტო ჰერალბანელებს, არამედ, სომხებსაც; ჩვენი მეცნიერის ამ მოსაზრების საპირისპიროდ, მოვსეს ხორენაცს მთელი მოსახლეობა "კლარჯეთიდან მასქუთებამდე" (ანუ კასპიის ზღვისპირეთში მცხოვრებ ტომ მასქუთებამდე) - ეთნიკურ ქართველებად მიაჩნია (სადაც იქადაგა წმიდა ნინომ) და არა სომხებად, ანდა ალბანელებად (ჰერებად), როგორც წარმოადგინა საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ. სომხური საისტორიო მწერლობის მამა, სომეხთა ჰეროდოტედ წოდებული, მოვსეს ხორენაცი წერს: "სანატრელი ნუნე წავიდა იქედან (ე.ი. მცხეთიდან), რათა თავისი ადვილგასაგები საუბრით ქართველთა ქვეყნის სხვა კუთხეებიც დაემოდღვრა. გავბედავ და ვიტყვი, რომ ნუნე მოციქული ქალი გახდა. მან იქადაგა სახარება კლარჯეთიდან დაწყებული ვიდრე ალანთა და კასპიის კარამდე, მასქუთთა საზღვრებამდე, როგორც ამას აგათანგელოზი გვაუწყებს" (მოვსეს ხორენაცი. "სომხეთის ისტორია"; 1984; გვ. 172).

წმიდა ნინოს სომხები, ანდა თუნდაც ალბანელები (ჩვენი მეცნიერის აზრით - იგივე ჰერები) რომ გაექართველებინა, როგორმე ხორენაცი მიუთითებდა ამის შესახებ, მაგრამ ის სულ სხვა რაიმეს გვაუწყებს, კერძოდ, საზღვრავს ქართველების ეთნიკურ განსახლებას - ესაა კლარჯეთი, ვიდრე ალანთა და კასპიის კარამდე (ე.ი. დარიალამდე) და ვიდრე მასქუთთა საზღვრამდე - ამ საზღვრებში ქართველები სახლობენ, მათ უქადაგა წმიდა ნინომ; ასე რომ, დარიალის კარამდე მცხოვრები დვალები გაქართველებული ვაინახები არ იყვნენ, როგორც წარმოუდგენია საბჭოური ეპოქის ისტორიოგრაფიას, არამედ - ქართველები, ასევე მასქუთების ქვეყნამდე, ანუ აღნიშნულ მტკვარ-არაქსის შესართავამდე მცხოვრები ჰერები მ. ხორენაცს ეთნიკურ ქართველებად მიაჩნია და არა ალბანელებად. მისგან განსხვავებით ქართველი მეცნიერი ფიქრობს, რომ წმიდა ნინოს "პროზელიტიზმის სიმბოლო" აღუმართავს ახლადშემოერთებულ ალბანურ ქალაქ ბოდისში (ე.ი.



სადაც უჯარმა - ბოლბეში) და წერს - "მგონია ასე უნდა გავიგოთ წმიდა ნინოს გადაწყვეტილება, რომ ჯვარი - ქრისტიანული პროზელიტიზმის სიმბოლო - დროებით "აღიმართოს იგი უჯარმას ქალაქსა და დაბა ბოდისი არა წინ აღუდგეს ქალაქსა მას მეფეთასა, რამეთუ ერისა სიმრავლე არს მუნ" [დ. მუსხელიშვილი. საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, 2003, გვ. 38.], ასე იქცა ჩვენი მეცნიერის სიტყვით, "ორი ფაქტობრივად ეთნიკურად ერთმანეთისაგან განსხვავებული ქვეყანა ერთ კულტურულ ერთეულად". აქედან ჩანს, რომ საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსების აზრით, წმიდა ნინო ქართლის გარდა, ალბანეთშიც მოღვაწეობდა და მან ალბანეთის ქვეყნის ერთი ნაწილი ქართულ ეკლესიას შემოუერთა. ბოლბის მიჩნევა არა ქართლის, არამედ ალბანეთის ქალაქად, ქართულ წყაროებს ეწინააღმდეგება; წმიდა ნინო, ქართველთა განმანათლებელია და არა ალბანელებისა. ჯვარი არ არის პროზელიტიზმის სიმბოლო, საქართველოს ეკლესიას ჯვარი პროზელიტური მიზნით არასოდეს გამოუყენებია, მით უმეტეს, არაქართული ტომების "ასიმილაცია-გაქართველების" მიზნით; ასეთი მოსაზრება უსაფუძვლოა, იგი არ ეყრდნობა წყაროებს.

ილია მართლის სიტყვით - „პატკანოვის შეგირდი“, "ქართიზაციის" ყალბი თეორიის ერთ-ერთი ავტორი, ნ. მარი "მეცნიერულად ასაბუთებდა" ერთიანი ქართველი ერის არარსებობას. მან ქართველი ერის სხვადასხვა ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს "იაფეტური" ხალხები დაარქვა, ხოლო ქართველურ და მის მონათესავე ენებს - "იაფეტური" და "თუბალ--კაინური". ნ. მარმა ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რათა "დაესაბუთებინა", რომ თითქოსდა მეგრელები არ იყვნენ ქართველები. ერთი წყაროს არასწორი კომენტარებით მან ქართველ მეცნიერებს მიაღებინა დოგმა თითქოსდა "ქართების" ტომმა კულტურულ-ეკლესიური ზემოქმედების საშუალებით მეგრელი "ხალხი" "გააქართველა" IX-X საუკუნეებში. ივანე ჯავახიშვილმა პასუხი გასცა ამ ყალბ თეორიას და დაასაბუთა, რომ ქართული ენა არათუ IX-X საუკუნეებში იქცა დასავლეთ საქართველოში კულტმსახურების ენად, არამედ თვით წარმართობის დროსაც კი დასავლეთ საქართველოში - სამეგრელოსა და სვანეთში, წარმართული კულტმსახურება ქართულ ენაზე აღესრულებოდა [14]. მიუხედავად პატკანოვ-მარის "ნაღვაწიდან" გენერირებული სიყალბის მხილებისა ივანე ჯავახიშვილის მიერ, აღნიშნული "თეორია" დღესაც განაგრძობს დამანგრეველ მოქმედებას ქართული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისა.

ე.წ. "ქართიზაციის" თეორიის გაცნობის შემდეგ თვით ქართველები ივიწყებენ ნაციონალურ ინტერესებს და კუთხურობის აპოლოგეტები ხდებიან. ამის ერთი კარგი მაგალითია 1994 წელს გამოცემული წიგნი "სვანურ-ქართული ლექსიკონი, ჩოლორული კილო". ამ წიგნის შესავალში წერია: "აღმოსავლეთ საქართველოში იბერების მოქმედებით განადგურდა სვანური მოსახლეობა" (ა. ლიპარტელიანი. სვანურ-ქართული ლექსიკონი, ჩოლორული კილო. 1994, გვ. X),⁵ სხვა მსგავსი ციტატები ამ წიგნიდან: "მირიანმა სასტიკად დასაჯა ეს ... ჰერი-წანარი-სვანები, ვინც ჟღერტას გადაურჩა, აყარა და დაასახლა ახლანდელი სვანეთის ტერიტორიაზე, რბევას გადარჩა ალბანეთის მოსაზღვრე ტერიტორია" (იქვე, გვ. XI). აი, კიდევ ამონარიდები ამ წიგნიდან: "ჰერების კულტურულ-ეთნიკური შერწყმა ქართულ ტომებთან, ჰერების ასიმილირება დაიწყო ძვ.წ. II-I სს. მიჯნაზე" (საქ. ისტ. ნარკ. ტ. II, გვ. 402). "აღმოსავლეთ საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე მის იბერიზაციამდე სვანური მოსახლეობა იყო" (ა. ლიპარტელიანი, "სვანურ-ქართული ლექსიკონი, ჩოლორული კილო". 1994, გვ. XIII). ეს ქართველი მეცნიერი თავის წიგნშივე უთითებს მისი აზრების წყაროს - ესაა ნიკო მარი და იმოწმებს ნ. მარის რუსულენოვან წიგნებს - ნიკო მარი,

5 თავისთავად, სადავოა ის ფაქტი, რომ ლექსიკონს თარგმნითის კვალიფიკაცია აქვს მინიჭებული და არა განმარტებითისა (რადგან სინამდვილეში სვანური ლექსიკა ქართული სალიტერატურო ენით განიმარტება და არა ითარგმნება, როგორც ეს იქნებოდა უცხო ენასთან მიმართებაში).



"მოგზაურობა სვანეთში" (1911-1912 წწ.) და ნ. მარი, "ხე - მცენარეულობის იაფეტური სახელები" (1913 წ.).

ამგვარადვე, ფაზისის აკადემიის ერთი ქართველი წევრი წერს: „523 წელს კი სპარსეთმა ბოლო მოუღო იბერიის მმართველობას, იბერიის მეფე გურგენი თავისი მრავალრიცხოვანი ამალით ბიზანტიაში გადაიხვეწა, ხოლო სპარსეთის ვერაგული გეგმის თანახმად სახელმწიფოს მართვის სათავეში მოდიან ქართველები, მაგრამ სახელმწიფო სუვერენიტეტის გაწირვის ფასად და იმხანად ქართველების მმართველთა ქმედება ხელისუფლებაში მოსასვლელად არაკანონზომიერი და მოღალატური იყო“ [კ. ფიფია, ფაზისის აკადემიის ნამდვილი წევრი, „უნდა ითქვას სიმართლე“, ჟურნალი ცოტნიედელი, ტ. II, 2005-08 წწ.].

თუ ჩვენი ზოგი ისტორიკოსი ყველა ქართულ თემსა და ტომს საკუთარ წინაპარს გამოუძებნის - მაგალითად, ინგილოებსა და კახელებს - ჰერ-ალბანელებს, ფშავ-ხევსურებს - ვაინახებს, ქვემო ქართლებს - სომხებს, დასავლელ ქართველებს - ადიღე-ჩერქეზებს და ა.შ. თუ განაცხადებენ, რომ დასავლეთ საქართველოში სხვა ეთნოსი ჩამოყალიბდა, რომელიც შემდეგ "ქართიზებულ" იქნა - ერი და სახელმწიფო დაიყოფა. მით უმეტეს, რომ წყაროები, თუ მათ კარგად და სწორად წაიკითხავთ, მიკერძოების გარეშე, არ იძლევა ამის უფლებას, პირიქით, ჩვენი წყაროები: "მოქცევაი ქართლისაი" თუ "ქართლის ცხოვრება" ღაღადებენ, რომ ქრისტეს შობამდე შექმნილი ერთიანი საქართველოს - "ქართლის სამეფოს" მოსახლეობა იმთავითვე იყო ქართველი ხალხი და ამ სახელმწიფოს ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი მდ. ეგრისწყალზე გადიოდა აზონისა და ფარნავაზის დროს; თუ რას ნიშნავს წყაროს ეს მითითება, გვიხსნის წმიდა ამბროსი ხელაია: "ჯერ კიდევ არაქრისტიანი ქართული ტომის მოდგმებმა შექმნეს პატარა სივრცით, მაგრამ ძლიერი ნებისყოფით სახელმწიფო, რომელიც ცნობილია ისტორიაში საქართველოს სახელით - ერთადერთი მატარებელი წინა აზიაში ქრისტიანული კულტურისა და ევროპული ჰუმანიზმისა". მამსადაძე, კათოლიკოს - პატრიარქ წმიდა ამბროსი ხელაიას და ზოგადად საქართველოს წმიდა ეკლესიის თვალსაზრისით, ჯერ კიდევ გაქრისტიანებამდე I-IV საუკუნეებამდე, ქართველთა მოდგმამ შექმნა დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი ერთიანი სახელმწიფო, მატარებელი ერთიანი ქართული კულტურისა.

რუსულ იმპერიას ჩვენი ისტორიოგრაფებისათვის თავისუფალი მუშაობის საშუალება რომ მიეცა, საჭირო არ იქნებოდა ჩვენი მოსაზრებების გამოთქმა და არც წმიდა ეკლესია განაჩენდა შემდეგს: "დაუშვებელია ისტორიის გაყალბება - მეგრელებისა და სვანების მწიგნობრობისა და ქრისტიანული კულტურის არმქონეებად გამოცხადება და ამ კუთხის შვილებისათვის XXI საუკუნეში ბიბლიის თარგმნა, რაც უპირველეს ყოვლისა მიზნად ისახავს ერის გათიშვას და ქვეყნის მთლიანობის დარღვევის მცდელობას" [15].

ამჟამად გარკვეული ქართული წრეები ისე წარმოადგენენ საქმეს, თითქოსდა რუსულ "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში" მხოლოდ ტაო-კლარჯეთის ეთნიკური და კულტურული სახე იყოს დამახინჯებული. სინამდვილეში აქ საქართველოს ყოველი კუთხის და, საერთოდ, ქართველი ერის ისტორიაა გაყალბებული. როგორც თანდართული ლიტერატურის ჩამონათვალიდან ჩანს, სტატეების ავტორები ქართულ ოფიციალურ ისტორიოგრაფიას ეყრდნობოდნენ. "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში" მიხედვით, აღმოსავლეთ საქართველო, კერძოდ კახეთის და მცხეთის აღმოსავლეთით მდებარე მხარეები, ისტორიული ალბანეთის მიწა-წყლადაა გამოცხადებული, ალბანელები კი აზერბაიჯანელი ერის წინაპრებად მიიჩნევა, ჰერები - ალბანელი ხალხის ერთ-ერთ ჯგუფადაა წარმოდგენილი. ბოდბე, გურჯაანი, საინგილო და მახლობელი მხარეები - ალბანელების ანუ აზერბაიჯანელების წინაპრების ისტორიულ საცხოვრისად მოიაზრება. საქმე ისაა, რომ ამ მოსაზრე-



ბას საფუძვლად უდევს ეკლესიის ისტორიის გაყალბება, წყაროებზე ზეწოლა და მისი მონაცემების თვითნებური ინტერპრეტირებით ყალბი დასკვნების მიღება, ჯერ თვით საქართველოს მეცნიერთა მიერ და შემდგომ მათი დამოწმებით უცხოელ ავტორთა მხრიდან. კერძოდ, "პრავოსლავანია ენციკლოპედია" სტატია "ალბანეთის საკათალიკოსოს" რუკის მიხედვით, მცხეთის აღმოსავლეთით მდებარე მიწა-წყალი (ქვემო კახეთი) - ალბანეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შემავალ ტერიტორიად მიიჩნევა.

რუსულ "პრავოსლავანია ენციკლოპედია" სტატიაში: "ალანის სამიტროპოლიტო" აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთი, კერძოდ ახალგორის, ყაზბეგის და მიმდებარე მიწა-წყალი წარმოდგენილია კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ალანის სამიტროპოლიტოს იურისდიქციაში, მრავალი ქართული ეკლესია-მონასტერი და, რაც მთავარია, მიწა-წყალი ალანურ-კონსტანტინოპოლურადაა გამოცხადებული. (2008 წლის აგვისტოს შემდეგ ცხადი გახდა რისთვის დაიწერა რუსულ "პრავოსლავანია ენციკლოპედიაში" ამდენი სიყალბე საქართველოს შესახებ).

დასავლეთ საქართველოში ამავე "პრავოსლავანია ენციკლოპედია" სტატიის "აფხაზეთის საკათალიკოსო"-ს მიხედვით აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა არაბების დროს გადასახლდა იქ და შეიტანა ქართული ენა და კულტურა". ეს თითქოსდა იმის შედეგად მოხდა, რომ იქამდე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფ დასავლეთ საქართველოში შეიჭრა მცხეთა და იქ გაბატონდა. აფხაზი სეპარატისტებიც ამ თვალსაზრისს არიან ჩაჭიდებულნი; 2005 წელს გამოიცა "აფხაზეთის მართლმადიდებლური ეკლესიის მოკლე ნარკვევი" მღვდელ-მონაზონ ღორთე ღბარის ავტორობით, სადაც დამოწმებულია რუსული "პრავოსლავანია ენციკლოპედია" აღნიშნული სტატია - ქართველების დასავლეთ საქართველოში გადასახლების შესახებ VIII-X სს-ში. ავტორი ეჭვმიუტანელ ფაქტად მიიჩნევს თვალსაზრისს, რომ დასავლეთ საქართველო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა და იქ ღვთისმსახურებისათვის ეკლესიებში არა მხოლოდ ბერძნული, არამედ აფხაზური ენაც გამოიყენებოდა, ხოლო შემდეგ თითქოსდა ეს "ეკლესია და აფხაზური სახელმწიფო ქართველმა აგრესორებმა ქართული ეკლესიის წინამძღოლობით დაიპყრეს და აფხაზური ეკლესია ჩაკლეს" [16].

მამასადაძე, ჩვენში ისტორიულად ორი თვალსაზრისი ჩამოყალიბდა დასავლეთ საქართველოს იურისდიქციის შესახებ. პირველის მიხედვით დასავლეთ საქართველო IV საუკუნიდანვე უწყვეტად საქართველოს ეკლესიის წიაღში იმყოფებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ ეს ასახა რუის-ურბნისის კრებამ, ამჟამად ეს თვალსაზრისი უარყოფილია და საყოველთაოდაა აღიარებული მეორე თვალსაზრისი, რომ IX-X სს-მდე დასავლეთ საქართველო ბერძნული ეკლესიის წიაღში იმყოფებოდა.

სამწუხაროდ, 2007 წელს, გამოცემული „პრავოსლავანია ენციკლოპედია“-ს მე-13 ტომში ერთადერთ ეჭვმიუტანელ ჭეშმარიტებადაა გამოცხადებული ზემოთ აღნიშნული მეორე თვალსაზრისი, რომ დასავლეთ საქართველო IX-X სს-ში ბერძნული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა. შესაბამისად უარყოფილია ძველი ქართული საეკლესიო თვალსაზრისი. უკვე ნახსენები რუსული ენციკლოპედია მე-13 ტომში სტატიის ავტორის სიტყვით – წმიდა ნინო მხოლოდ ქართლის, მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს განმანათლებლადაა წარმოდგენილი და ისეა მიწოდებული მკითხველისადმი, თითქოსდა ის ერთადერთი თვალსაზრისი იყოს, მაშინ როცა ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით: „ქართველებს იმთავითვე წმიდა ნინო ერთიანი ქვეყნის, ერთიანი საქართველოს განმანათლებლად მიუჩნევიათ და არა მისი ერთი რომელიმე ნაწილისა“. მართალია „პრავოსლავანია ენციკლოპედია“-ს მე-13 ტომის ავტორები მიუთითებენ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის წყაროთა სიმწირის შესახებ, მაგრამ ძალზე სამწუხაროა, რომ ღუმან და



ოღნავ მინიშნებასაც კი არ აკეთებენ იმის შესახებ, რომ ამ საკითხს თავისი განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია რუის-ურბნისის კრებამ და მიიღო შესაბამისი განსაზღვრება, როგორც ჩანს რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“-ს ქართველ ავტორებს არ მიაჩნიათ წყაროდ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის კვლევის საქმეში.

ჩვენი თვითმიზანი არ არის „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“-ში გამოთქმული თვალსაზრისის კრიტიკული განხილვა, ჩვენ ამ საკითხით საერთოდ არც დავინტერესდებოდით, ის რომ არ ენებოდეს საქართველოს ეკლესიის და საერთოდ ქართველი ერის მთლიანობის საკითხს. საბედნიეროდ, ჩვენზე გაცილებით ადრე ივ. ჯავახიშვილი შეეხო სწორედ ამ თემას, გამოწველილვით განიხილა და მოგვცა ღიძებული დასკვნა. ნიშანდობლივია რომ „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“-ს ავტორებმა არ გაითვალისწინეს ივ. ჯავახიშვილის ეს დასკვნა და შეფასება.

XV ს-ში საქართველოს დაშლა-დანაწევრების ჟამს ჩამოვიდა ანტიოქიის პატრიარქი მიხეილი, რომელმაც ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით „შეთხზა თეორია საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის დასარღვევად, ქართველი ერის საუკეთესო შვილთა საუკუნოვანი ბრძოლით მიღწეული მონაპოვრის, საქართველოს ეკლესიის თავისუფლების მოსასპობად, მისი მთლიანობის დასარღვევად“ [ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. III, 1982, გვ. 340].

მაინც რა თეორია შეთხზა უცხოელმა იერარქმა? ეს თეორია, რომელიც თითქოსდა ხელახლა გაცოცხლდა აღნიშნული ენციკლოპედიის ფურცლებზე, შემდეგში მდგომარეობს: ანდრია მოციქული არაა განმანათლებელი სრულიად საქართველოსი, ასევე წმიდა ნინო მხოლოდ აღმოსავლეთ ნაწილის განმანათლებელია. ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „გიორგი მთაწმიდელი და განსაკუთრებით ეფრემ მცირე, რუის-ურბნისის 1103 წლის საეკლესიო კრების ყველა სულისჩამდგმელი და ნიკოლოზ კათალიკოსი ამტკიცებენ, რომ ანდრია მოციქულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ხოლო შემდგომ ქრისტიანობა კვლავ აღადგინა წმიდა ნინომ, რომლის სასწაულთმოქმედებამ და ქადაგებამ „მიიზიდა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“, ნიკოლოზ კათალიკოსიც, წმიდა ნინოს საერთო მოციქულად და განმანათლებლად თვლიდა „ჩვენ ქართველთაისა“ („სასწაულნი სვეტიცხოვლისა“). ერთი სიტყვით ანდრია მოციქულიც და წმიდა ნინოც საერთო ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ერის განმანათლებლად იყვნენ ცნობილნი. „საქართველოს სხვადასხვა ნაწილების ცალკე მქადაგებლების გამოძებნის სურვილიც არ ჰქონიათ, რადგან ისინი მთლიანი და განუყოფელი საქართველოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის იღწოდნენ. ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქი მიხეილი, სწორედ ამ ქართველ სახელოვან მეცნიერთა მიერ შექმნილსა და მთელი ქართველი ერისაგან შესისხლხორცებულ შემეცნებას სპობდა“ [ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. III, გვ. 340].

სამწუხაროა, რომ ძველ ქართულ სახელოვან მეცნიერთა (ივ. ჯავახიშვილის შეფასება) მიერ ბოძებულ შემეცნებას სპობს ზოგიერთი ახალი ქართველი მეცნიერი, თანაც ისეთი უმაღლესი საერთაშორისო საეკლესიო ორგანოდან როგორიცაა „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“.

მაგალითად, ძველი ქართული წყაროების საწინააღმდეგოდ „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“-ს მე-13 ტომის ავტორები (გვ. 200) ნოტიციებზე – ბიზანტიურ კათედრათა ნუსხებზე დაყრდნობით მიიჩნევენ, რომ დასავლეთ საქართველოში VI-IX სს-ში არსებული საეპისკოპოსოები კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ. თითქოსდა „ეგრისის სამეფოში I ნოტიციის მიხედვით არსებობდა ლაზიკის ეპარქია, რომლის ცენტრი იყო ფაზისის (ფოთის) სამიტროპოლიტო ოთხი საეპისკოპოსო კათედრით – როდოპოლისი (ვარციხე), საისინი (ცაიში), პეტრა (ციხისძირი), ზიგანა (ზიგანისი, გუდავა), და აბაზგის ეპარქიის სებასტოპოლისი (ცხუმის) ავტოკეფალური საეპისკოპოსო კათედრა (გვ. 200). თითქოსდა შემდგომ ისინი ქართულმა ეკლე-



სიამ კონსტანტინოპოლს ჩამოაშორა. ვშიშობთ, რომ ეს არასწორი თეორია, გავრცელებული მთელ მსოფლიოში "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის" მიერ, დიდ საფრთხეს შეუქმნის სამომავლოდ საქართველოს ტერიტორიულ და საეკლესიო მთლიანობას.

რუსულ "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში", დასავლეთ საქართველოს მსგავსად, სამხრეთ საქართველოც არაქართულ ქვეყნადაა გამოცხადებული, სადაც, თითქოსდა, ქართული ეკლესიის გაბატონების შემდეგ მოხდა მკვიდრი "სომხების" გაქართველება. "სომხების" გაქართველების "თვალსაზრისი" იმდენადაა გავრცელებული, რომ მან უკვე ქართულ საეკლესიო გამოცემებშიც შეაღწია. მაგალითად, ცნობილი ავტორები წერენ: კათალიკოსმა კირიონ I ქვემო ქართლში "არაქართული მოსახლეობის გასაქართველებლად მარჯვედ გამოიყენა პოლიტიკური ვითარება" [17].

სომეხი ავტორები და არა მხოლოდ ისინი, ასეთ, სტატიებს საფუძვლად უდებენ თეორიას, რომ ქვემო ქართლი და საერთოდ სამხრეთ საქართველო სომხური ქვეყანა იყო, რომელიც ეკლესიის მიერ "გაქართველდა". ესაა ე.წ. "ქართიზაციის" თეორია, რომელიც ქართული საბჭოთა ოფიციალური ისტორიოგრაფიისათვის უეჭველ ღოვმად იქცა და ეს უკანასკნელი მას ავითარებდა მთელი XX საუკუნის განმავლობაში, აღნიშნული ტენდენცია კი XXI საუკუნის დასაწყისის საქართველოში რუსული საოკუპაციო რეჟიმების დამყარებით წარმოჩინდა აფხაზეთსა და სამაჩაბლოში.

ერთი სიტყვით რუსულ "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიას" სხვადასხვა ტომში გამოქვეყნებული სტატიები ქართული თანამედროვე ისტორიოგრაფიის ნაკლსა და მარცხს წარმოადგენს. მოსალოდნელი იყო, რომ სამეცნიერო წრეები ამ საკითხის განსახილველად გამართავდნენ მსჯელობას და მოხდებოდა სამეცნიერო აზრის ურთიერთგაცვლა, მაგრამ არავინ დაინტერესებულა ამ პრობლემის განხილვით.

საქმე ისაა, რომ თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიას, რომელიც ეყრდნობა "ქართიზაცია - გაქართველების" ყალბ თეორიას (რაც თითქოს ეკლესიის წინამძღოლობით ქართის ტომმა VIII-X სს-ში მოახდინა), არ შეუძლია ამჟამად საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესების დაცვა. აღნიშნულის ნათელი დადასტურებაა უკანასკნელ ხანს (2008 წლის აგვისტო) მომხდარი, მორიგი რუსული აგრესია და ანექსია საქართველოს წინააღმდეგ – რაც მზადდებოდა დიდი ხნით ადრე და გარდა მილიტარისტულია შედეგობა ინტელექტუალური დივერსიის მდგენელისაგან, რომელიც ცხადია დაფუძნებულია "ქართიზაციის თეორიაზე";

ქართული ისტორიოგრაფია, საქართველოსათვის დამდგარი შედეგების გათვალისწინებით, აღნიშნული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მთლიანობის პრობლემის გადაჭრას შეძლებს, თუ ის გაიზიარებს ძველი ქართველი ისტორიკოსების თვალსაზრისს, რომ ქართველი ხალხი ჩამოყალიბდა არა VIII-X სს-ში ეკლესიის მეოხებით მეზობელი ტომების ქართიზაციის შედეგად, არამედ ისტორიაში გამოჩენის დროს ქართველი ხალხი წარმოადგენდა ეთნიკურად მთლიან, ერთ ხალხს, ერთი ენითა და კულტურით, რომლის საცხოვრისი მოიცავდა დასავლეთ, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს, რომ იმთავითვე ქართველები იყვნენ არა მხოლოდ შიდა ქართლის მოსახლეობა, არამედ - ეგრისელები, სვანები, კახელები და სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობა, რომ მათ ჰქონდათ ერთი ენა (სუსტად დიფერენცირებული ფუძექართული ენა), რომელსაც დაეყრდნო საღვთისმეტყველო ლიტურგიკული ენა (ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ), რომ მხოლოდ შემდგომ დაიწყო ამ ერთიანი ენის შიგნით დიალექტების წარმოქმნა. ასეთი ვითარება არ არის უპრეცედენტო (მაგალითად, ერთი სლავი ხალხი იქამდე ერთიანი ენის მქონე მხოლოდ გაქრისტიანების შემდეგ დაიყო სხვადასხვა დიდ ენობრივ ჯგუფებად).



ერთი ენისა, მმართველობისა და ერთი ეკლესიის არსებობის შესახებ მოგონებები დაუცავს ჩვენი ხალხის ისტორიულ მემკვიდრეობასაც კი. მაგალითად, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე სერგეი მესხი ოსმალეთის საქართველოდან დაბრუნების შემდეგ გაოცებული იყო ლაზთა შორის შემორჩენილი ისტორიული მახსოვრობით, რომ მათ ოდესღაც თავდაპირველად, დანარჩენ სხვა ქართველებთან ერთად ჰქონიათ საერთო ენა, ერთიანი სახელმწიფო (მმართველობა) და ერთი სარწმუნოება. ის თავის წერილში „ოსმალეთის საქართველო“ წერდა: „იმათ ახსოვთ, რომ ჩვენი თანამომენი არიან, რომ ერთ დროს საზოგადო ისტორიული ცხოვრებით გვიცხოვრია ერთს ბედსა და უბედურების ქვეშ ცყოფილვართ, ერთი მეფეები გვყოლია, ერთი მმართველობა და ერთი ენა, სარწმუნოება გვქონია“.

კიდევ უფრო ადრე იმავეს წერდა წმიდა დიმიტრი ყიფიანი როცა რუსული ხელისუფლება შეეცადა სამეგრელოს სკოლებიდან და ეკლესიებიდან ქართული ენის განდევნას – „მოციქულთა დროიდან ქართული ენა იყო საეკლესიო და საკულტო ენა სამეგრელოში და იქ ეს ენა ყველას ესმის, ამჟამად კი ახალ კულტურას ნერგავენ. მეგრულ ენას ასწავლიან სხვა ანბანის საშუალებით“ [18].

ფაქტი ერთიანი ქართველი ხალხის ქრისტესშობამდე არსებობის შესახებ დაფიქსირებულია ძველ ქართულ წყაროებში, მაგალითად, როცა "მოქცევაი ქართლისაი" აღნიშნავს, რომ აზონი დაადგინეს მეფედ მთელი ისტორიული საქართველოსი, რომ მისი პირველი, ერთიანი "ქართლის სამეფოს", დასავლეთ საზღვარი გადიოდა მდინარე ეგრისწყალზე, ცხადია, ივულისხმება, რომ ეგრისწყალთან მდებარე ეგრისი ქართლია, ქართლის სამეფოს ნაწილია, და მისი მოსახლეობა ქართველი ერის ნაწილია, რადგანაც აზონის ეპოქაში, ქრისტესშობამდე IV-III საუკუნეებში, პირველი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს საზღვრები "მოქცევაი ქართლისაი"-ის მიხედვით ასეთი იყო: "საზღვარი დაუდვა მას ჰერეთი და ეგრისწყალი და სომხეთი და მთა ცროლისა" [19]. ამავე თვალსაზრისს ატარებს "ქართლის ცხოვრება". ყველა მეფე, უკლებლივ, ფარნავაზიდან ვახტანგ გორგასალამდე, ფლობს დასავლეთ საქართველოს, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა უეჭველად ქართული იყო (ჩვენი საეკლესიო წყაროების ცნობით) და ამ მოსახლეობას არ ესაჭიროება არავითარი "ქართიზაცია – გაქართველება". როგორც აღინიშნა, ამავე თვალსაზრისს გამოთქვამს რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერაც, სადაც ანდრია პირველწოდებული მთელი საქართველოს მომაქცევლად, ხოლო წმიდა ნინო მთელი ქართველი ერის გამაქრისტიანებლად იწოდება.

თუ ოფიციალური ისტორიოგრაფია არ გაიზიარებს ძველ ისტორიკოსთა თვალსაზრისს, ცხადია, ვერ შეძლებს რუსული ვერც "პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის" და ვერც ე.წ. სეპარატისტთა (სინამდვილეში - მეზობელი იმპერიის მესვეურთა) მიზნების ჯეროვან შეფასებას და ქვეყნის დაცვას დეზინტეგრაციის და ტერიტორიული რღვევის, გარედან ინიცირებული, დესტრუქციული პროცესებისაგან.



დასკვნა

ქართველი ერის მთლიანობის დასარღვევად პატკანოვის მიერ შემუშავებული თეორია, მართალია, დაძლეული იქნა წმიდა ილია მართლის მიერ, მაგრამ საბჭოთა რეჟიმის დროს ის აღორძინდა ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორიის სახით და XX ს-ის 30-იანი წლებიდან გადაიქცა ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ერთადერთ მიმართულებად. ამ თეორიას იზიარებს და ეყრდნობა თითქმის ყველა ნაბეჭდი საისტორიო ნაშრომი. ამ სახით პატკანოვ-მარის საისტორიო თეორია, ამჟამად, უკვე დამკვიდრდა ერთადერთად და შეუცვლელად. ეს თეორია კი საშიშია ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის, ძირს უთხრის ქართველი ერისა და ეკლესიის მთლიანობას. მას, ვითარცა ერთადერთ ჭეშმარიტ საისტორიო თეორიას ასწავლიან ყველა საერო სასწავლო დაწესებულებაში. ჩვენ იმედი გვქონდა, რომ სასულიერო სასწავლებლებში მაინც თავს აარიდებდნენ „ქართიზაციის“ თეორიას, მაგრამ სასწავლო პროგრამებიდან ჩანს, რომ მან სასულიერო სასწავლებლებშიც შეაღწია, რაც ძლიერ საშიშია საეკლესიო მთლიანობისათვის.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და საეკლესიო მთლიანობისათვის გადაუდებელ აუცილებლობად მიგვაჩნია აღდგეს საღვთისმოსავო მადლით მოსილი ავტორიტეტი ძველი ქართული საისტორიო წყაროებისა და რუის-ურბნისის კრების მამების "ძეგლისწერისა", დიდი ილია მართლის (ჭავჭავაძის) და დიმიტრი ბაქრაძის სამეცნიერო მიმართულებისა ისტორიოგრაფიასა და ენათმეცნიერებაში.

*საქართველოს საპატრიარქოსთან შექმნილი,
საქართველოს რეალური ისტორიის
დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია*





ლიტერატურა

1. ილია ჭავჭავაძე. ქვათა ღალადი. გამოცემის რედაქტორი: თენგიზ სანიკიძე; გამომცემლები: დ. გვიჩიანი, მ. მხეიძე, ბ. კულავა. თბილისი 1994 წ. <http://www.nplg.gov.ge/frames.php>
2. დიმიტრი ბაქრაძე. პროფესორი პატკანოვი და ქართული ისტორიის წყაროები. დროება; 1884., 1-5 მაისი; 94-98. // დიმიტრი ბაქრაძე. პროფესორი პატკანოვი და ქართული ისტორიის წყაროები. თხზულება დიმიტრი ბაქრაძისა - თბილისი: ზ. ჭიჭინაძის გამოც., 1884: ექვთ. ხელაძის სტ.; დაცულია: სპე; პალატა; საქ. მუზ.; გრიშაშვილი; არქივი; ქუთაისის საჯარო; ქუთაისის უნ-ტი; რუსეთის ეროვნული ბიბ-კა [სპბ]; რუსეთის მეცნ. აკად. ბიბ-კა [სპბ].
3. ს. ჯორბენაძე. ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა, 1984 წ. გვ. 48.
4. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტომი X, გვ. 458, 460. თბილისი 1986 წ.
5. ივ. ჯავახიშვილი. თხზ. ტ. I., გვ. 152.
6. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე. დედაეკლესია. გამომც. „განათლება“ 1996 წ., გვ. 191-193.
7. იქვე, გვ. 208-209.
8. დ. მუსხელიშვილი. ქართული ეკლესია და სახელმწიფო ტერიტორია შუა საუკუნეებში. საქართველოს საპატრიარქოს ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი, II საერთაშორისო სიმპოზიუმი, 24-26 ნოემბერი, 2005.
9. ტ. ფუტყარაძე. ქართველები. გამომცემლობა: "ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი", 2005, გვ. 42-77.
10. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. „საქ. სსრ“, 1981 წ. გვ. 61.
11. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. II, გამომცემლობა "საბჭოთა საქართველო", თბილისი 1973, გვ. 427.
12. თ. პაპუაშვილი. ადრეფეოდალური ხანის ქართული ლიტერატურა და საისტორიო მწერლობა. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. II, თბილისი, 1973, გვ. 574-601.
13. დ. მუსხელიშვილი. საქართველო IV-VIII საუკუნეებში, 2003, გვ.38.
14. მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია. გამომცემლობა "მერანი" 1998 წ., ტომი მეორე, გვ. 269-270.
15. საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებლური ეკლესიის წმიდა სინოდის სხდომის ოქმი, 23, 2005, საპატრიარქოს უწყებანი, 45, გვ. 7.
16. Иермонах Дорофей (Дбар). "Краткий очерк истории Абхазской Православной Церкви", Новый Афон, 2005 г.
17. "საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები", თბილისი 2000 წ., გვ. 28.
18. ა. ჯაფარიძე, საქართველოს საეკლესიო კრებები, 2003, ტ. III, გვ. 72.
19. "მოქცევაი ქართლისაი", ძეგლ. I, 1964 წ., გვ. 81.



**საქართველოს ჭეჭნიკური უნივერსიტეტის თეოლოგიის
სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრი**

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია

**„ქართული ენის როლი საქართველოს
სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის საქმეში“**

თბილისი, 14-15 აპრილი, 2011 წელი



ბადრი სხალაძე

პროფესორი, ენათმეცნიერი, ფილოლ. მეცნ. დოქტორი

**სახელმწიფო ენა, სალიტერატურო-სამწიფრობო ენა
 და ენობრივი დეკულტურისაცია**

ცნობილი გერმანელი კულტუროლოგი ფრანკ ტრემელი ერთ-ერთ ინტერვიუში ასე გვაფრთხილებს: „სანამ ლიბერალური საზოგადოების ინტერესები არ გადაილახება, ქართველთა თვითგანადგურებას ბოლო არ ექნება“ [1, 1].

სამწუხაროდ, ენობრივი სიტუაცია ჩვენს ქვეყანაში არასახარბიელოა – საკომუნიკაციო, ვერბალური კომუნიკაციის დონეზეც კი, ქართველი არ უფრთხილდება მშობლიური ენის ღირსებას, მით უფრო მაშინ, როცა ჩვენი იურისდიქცია არასრულად და ნაკლებად ვრცელდება საქართველოს კონტროლირებად თუ უკონტროლო ძირძველ ქართულ ტერიტორიებზე [2].

სატელევიზიო სივრცე წალეკა ბარბარიზმებმა, სკაბრეზმა. ახალგაზრდა მწერალთა ნაწერებში მომრავლდა უდიერი გამოთქმები და უგვანი გამონათქვამები. ასეთი უპატივცემულობა ქართულ სახელმწიფო-სალიტერატურო ენას არ ახსოვს.

2010 წლის სამობაო ეპისტოლეში უწმიდესმა და უნეტარესმა, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ქართველ ახალგაზრდებს მოუწოდა ბილწისტყვაობისა და საკუთარი მშობლის შეგინების აკრძალვისაკენ. სამწუხაროდ, ბევრისთვის მოწოდება დღემდე მოწოდებად დარჩა. სკაბრეზმა დაიპყრო არა მარტო საზოგადოებრივი ტრანსპორტი და თავშეყრის ადგილები, არამედ მედიასივრცე და ინტერნეტგამოცემებიც. მაგ., ერთ-ერთ პრესტიჟულ ტელეარხზე რამდენიმე წელი გადიოდა ასეთი რეკლამა-შესიტყვება „ვეცემი მზეზე“. ამ ჟარგონულ-ფრაზეოლოგიური დატვირთვის მქონე ზმნას პრესაშიც ვხვდებით: „მიმა მესხი: – არ ვიცი, გოგონები ჩემზე რატომ „ეცემიან“ [3, 21]. (მღრ. გამოთქმა „წელს ღორის გრიპისგან უამრავი ადამიანი დაეცა“). თანამედროვე ახალგაზრდობას, ბევრს, ეს გამოთქმა სულაც არ მიაჩნია სკაბრეზულ-ჟარგონულ შესიტყვებად, რაც იმის დასკვნის საშუალებას იძლევა, რომ საზოგადოება ენობრივი დეკულტურისაციის ტყვეობაშია. მთელი თბილისი, მეტიც, მთელი საქართველო, თავს იწონებს „ძაან“ მდაბიური გამოთქმით [4] (მას ამბობს მსოფლიოში სახელგანთქმული ქართველი რეჟისორი, მწერლები, მეცნიერები, სახელმწიფო და საპარლამენტო მოღვაწეები, ჟურნალისტები, თვით სპეციალისტი ლინგვისტი-პროფესორები...). ასე რომ ქვეყანაში მიმდინარეობს ინტელექტუალთა გამდაბიურების პროცესიც (დენტელექტუალიზაცია).

სრული ქაოსია აბრევიატურულ დაწერილობებშიც: მაგ., ზოგიერთი ჩვენი კოლეგა საქმიან მიმოწერასა და ოფიციალურ დოკუმენტებში, საკორესპონდენციო წერილებში ზოგიერთ აბრევიატურას, ნათესაობით ბრუნვაში დასმულს, ორგვარად წარმოგვიდგენს: სტუ'ს // სტუ'ის, თსუ'ს თუ თსუ'ის. თითქოს ორივე სიტყვაფორმა მართებულია. და მაინც რომელი ფორმაა მისაღები თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების, გამოყენებითი ლინგვისტიკისა და გამოყენებითი სტილისტიკის თვალსაზრისით? რომელ ფორმას უნდა მივანიჭოთ უპირატესობა?

ჩვენი ახსნით, სტუ ისეთივე -უ დაბოლოებიან სიტყვათა რიგში დგას, როგორიცაა: კუ, ბრუ, ბუ, რუ, ტლუ, ღრუ, ყრუ, შლუ, ცრუ, ძუ, ბუღუ, ძუკუ, დუტუ.... (ძვ. ქართ. დრკუ,



დიალექტური, კერძოდ, იმერული ღრჯუ = „უნასიათო“....) ეს სახელები კი ფუძე-უკვეცელები არიან და ნათესაობით, მოქმედებით და ვითარებით ბრუნვებში შესაბამისად –ს(ი), თ(ი), -დ დაბოლოებას ავლენენ (მდრ. ბუ-ს(ი), ბუ-თ(ი), ბუ-დ), ასე რომ, უნდა ვთქვათ და ვწეროთ: სტუში მივიღვარ, სტუში ვიყავი, მივმართავ სტუს რექტორს, სტუს რექტორის ბრძანების თანახმად, სტუს VI კორპუსი, ვამაყობ სტუთი, სტუდან მოვიდიოდი....

ჩვენი აზრით: განწირულია ის ქართულენოვანი აბრევიატურა, რომელშიც ერთი ხმოვანი მაინც არაა. მაგ., სმკ = „საქართველოს მოქალაქეთა კავშირი“ (მდრ. სკკპ = „საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია“; გრპ = „გაერთიანებული რესპუბლიკური პარტია“); ამ შემოკლებას (სმკ) რატომღაც ა გახმოვანებით ამბობენ: სმაკ, რაც შეცდომაა. ამრიგად, ქართულ ენაში ქართულენოვანი აბრევიატურის შექმნას საფუძვლად უნდა დაედოს ე. წ. „სრულხმოვნობა“, თუმცა არა ისე, როგორც ეს „სმაკის“ შემთხვევაში გვაქვს.

ყურადღებას ჩვენს საზოგადოებაში თავჩენილ კიდევ ერთ უჩვეულო ქართულ ენობრივ მოვლენაზე შევანერებთ. ესაა: „გემრიელი კაცი“, „გემრიელი ხალხი“, „გემრიელად დაჯდომა“ ტიპის გამოთქმები. მაგ., „ირაკლი ოქრუაშვილი გემრიელად რომ დამჯდარა პარიზში და გვმოძღვრავს, ურჩევნია, თუ რამის შეცვლა უნდა, საქართველოს ჩამოვიდეს“ [5, 18]. ჩვენ, პირადად, ასეთი უდიერი და შეურაცხმყოფელი გამოთქმები ქართველი კაცის გადაგვარებად, ენობრივი დეკულტურიზაციის გამოვლინების ნიშნად მიგვაჩნია. როგორც ჩანს, ერის ნაწილს აზროვნება, გონი დაუჩლუნგდა. აბა, როგორ შეიძლება სახელოვანმა პოეტმა, სახელოვანმა მომღერალმა, სახელოვანმა მოჭადრაკემ ან ცნობილმა ჟურნალისტმა ასეთი „კანიბალური გამოთქმებით“, XXI საუკუნის პირველი დეკადის მიწურულს, ქართველებს, ასეთი ქართულით დაგვამახსოვროს თავი?

შენიშვნა: ჩვენი დაკვირვებით აქ, ამ ფრაზაში აშკარად ჟურნალისტის ხელი და კალამი ურევია – ნაკლებ მოსალოდნელია ვინმემ, როგორი განათლებულიც უნდა იყოს, ცოცხალი მეტყველებისას თქვას: „...თუ რამის შეცვლა უნდა, საქართველოს ჩამოვიდეს“-ო, ყველა ასე იტყოდა და იტყვის: „საქართველოში ჩამოვიდესო“. ასე რომ ეს შესაძლო „შელამაზებელი“ გამოთქმა, ჩვენი საბოლოო დასკვნით, უფრო ჟურნალისტისეულია.

რა გვემართება, რა გვჭირს? გემრიელად დაჯდომა სადაური ქართულია? გემო ხომ საკვებს, კერძს, მსხმოიარე ხის ნაყოფს ესინჯება? იქნებ ზოგიერთისთვის „გემრიელად დაჯდომა“ ეპითეტია, მეტაფორა ან შედარება? თუ არც ერთი, არც მეორე და არც მესამე?

ან პირიდან როგორ უნდა ამოსცდეს კაცს (მით უმეტეს მრავლის მნახველს და სიმღერით მსოფლიომოვლილ პერსონას, ერთ დროს რუსებისგან ლამის გაღმერთებულ მსახიობს) „რუსთაველზე (რესპ. რუსთაველის პროსპექტზე ბ. ცხ.), ადრე, ჩემს ახალგაზრდობაში, გემრიელი ხალხი დადიოდაო“?

სხვების არ ვიცით, მაგრამ ეს მახინჯვი გამოთქმა „გემრიელი კაცი იყო“, ჩვენ დიდი ქართველი ისტორიკოსის ლეონტი მროველის ნათქვამს გვაგონებს, ქრისტიანული თვალსაწიერიდან მაცქერალი მეისტორიე წარმართ ქართველებზე რომ წერდა: „... პოვნა ყოველნი ქართველნი უბოროტესნი ყოველთა ნათესავთა სჯულითა, რამეთუ ცოლ-ქმრობისა და სიძვისათვის არა უჩნდა ნათესაობა, ყოველსა სულიერსა ჭამდეს, მკუდარსა შესჭამდეს, ვითარცა მხეცნი და პირუტყვნი, რომელთა ქცევისა წარმოთქმა უხმ არს“ [6, 17].



რა ხდება, ძველ წინარექრისტიანულ, ცეცხლთაყვანისმცემლურ-ზოროასტრიზმის მიმდევარ ქართველთა ეპოქას ვუბრუნდებით? თავად განსაჯეთ....

შ. პირველ, ჩვენ მიერ ზემოთ დამოწმებულ, წინადადებას გაზეთი „ასავა-დასავალი“ ნონა გაფრინდაშვილს მიაწერს, მეორე – „რუსთაველზე ადრე გემრიელი ხალხი დადიოდაო“ (ტელეეთერთ ნანახ-მოსმენილი) მომღერალ-კინომსახიობ ვ. კ-ს ეკუთვნის, ხოლო მესამე – „გემრიელი კაცი“ (ასევე ტელეეთერთ გაგონილ-ნანახი) პოეტ ჯ. ჩ-ის გამონათქვამია.

შ. შოთა რუსთაველის პოემაში გვხვდება შესიტყვება „უგემურად გახდომა“. თითქოს იგი ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული გამოთქმების ანალოგიურია, მაგრამ ეს ერთი შეხედვით. „უგემურად გახდომა“ აქ „უქეიფობას, უგუნებოდ ყოფნას“ ნიშნავს. აი, ეს სტროფიც:

„ვაჭრის ცოლთა მხიარულმან ვუმასპინძლე ამოდ, ღურად;

სმასა ზედა უმიზეზოდ გავზე რასმე უგემურად,

რა შემატყვევს, გაიყარა, სხდომილ იყო რაცა პურად,

მარტო დავრჩი, სევდა რასმე შემომექცა გულსა მურად“ (სტროფი 1136) [7].

„ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის სასკოლოდ გამომცემლის, პროფ. ნ. ნათაძის მიერ ეს ადგილი (ფატმანი რომ იხსენებს და ავთანდილს მოუთხრობს) განმარტებულია ასე: „რაც უგუნებოდ გავხდი“, რაც ჩვენს განმარტებასა და ახსნას სავსებით ეთანადება. ასე რომ რუსთაველისეულ სტროფს ჩვენეულ ზემომოყვანილ „პარაზიტულ გამონათქვამებთან“ არაფერი აქვს საერთო.

ბინძურდება ენა, ცოცხალი მეტყველება, ჩვენ კი გულხელდაკრეფილნი შევცქერით ჩვენი მშობლიური ენის გაბახებას. შდრ. „კომპიუტერს დავაშათდაუნებ“ თუ „კომპიუტერს გამოვრთავ“? „ავტომანქანას ინტერნეტით ასერჩებენ“ ან კიდევ: რა კვალიფიკაცია უნდა მივცეთ დაწერილობას: „თ2ნიკე“ – აბრევიატურის, სიტყვათა შემოკლების, თუ რებუსის? (ალბათ, ამ უკანასკნელის), ან კიდევ: „დღეს გი2გი 110იანის პანა7...“ (ან კიდევ: „გა1ანდი ჯეოსელში“... უხეირო კალკირებული ფრაზა: „კურიერის“ ამბები კეთდება აქ“; „ნიჭიერის“ რამდენიმეზის სატელევიზიო გადაცემაში, განსაკუთრებით ჟიურის წევრებისაგან გაისმის მხოლოდ „კი“, რომელიც მდაბიური გამონათქვამია, სალიტერატურო და დარბაისლური მტკიცებით-მიგებითი ნაწილაკი „დიახ“ ერთხელაც არ თქმულა; რა ხდება? მთლად გამდაბიურდა საქართველო?! საჭიროა ზომების მიღება, თორემ ხელთ სალიტერატურო და სახელმწიფო ენა კი არა, „კინი ენა“ შეგვრჩება (ე. წ. ერთ-ერთი აფრიკული ტომის „პატუა ენა“).

წინაპართაგან ნასათუთევ ქართულ ენას შეგნებულად ნუ დავაობებთ და ისტორიის სანაგვეზე ნუ მოვისვრით. კარგია საერთაშორისო ჟურნალების ინგლისურ ენაზე გამოცემა, მაგრამ უფრო კარგია მშობლიურ ენაზე სწორმეტყველება და განსჯა. „სხვის მურასა ლავაშებს, ჩვენი ქვეყნის პური უნდა გვერჩივნოს“. მშობლიური ენა, ჩვენ გამო, დეკულტურიზაციის ტყვეობაშია და მას ყოველი ქართველისაგან (მით უმეტეს სპეციალისტისაგან) მიხედვა სჭირდება.

ლიტერატურა

1. ფრ. ტრემელი, „სანამ ლიბერალური საზოგადოების ინტერესები არ გადაილახება, ქართველთა თვითგანადგურებას ბოლო არ ექნება“. file : /Documents and Settings/User/Desktop/index.php.htm
2. ე. ცხადაძე, ბ. ცხადაძე, კულტურული ენიდან ენობრივი დეკულტურიზაციისაკენ? სტუ



შრომები, თბ., 2010

3. გაზ. „კვირის პალიტრა“, №2(619) 8-14 იანვარი, 2007
4. ე. ცხადაძე, ბ. ცხადაძე, გამოყენებითი სტილისტიკა, წიგნი I. თბ., 2010
5. „საერთო გაზეთი“, იხ. ასევე: გაზ. „ასავალ-დასავალი“, 2010 წლის 20-26 დეკემბერი, №51 (847)
6. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით *ს. ყაუხჩიშვილის* მიერ, ტ. I. თბ., 1955
7. შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, მეორე შესწორებული და შევსებული სასკოლო გამოცემა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, განმარტებანი და კომენტარი დაურთო *ნ. ნათაძემ*, თბ., 1976

SUMMARY

OFFICIAL LANGUAGE, LITERARY LANGUAGE AND DEGRADATION OF LANGUAGE

Badri Tskhadadze (Professor, linguist, Doctor of Philology)

Georgian Technical University

Currently even an ordinary Georgian spoils and distorts Georgian literary language with an amazing ignorance of this fact. Young people are more prominent in this respect; a lot of them are employed in Georgian Parliament and state structures, in politics or non-governmental organizations; they are involved in journalism or jurisprudence, in so-called talk shows and musical entertaining shows. Their slangy speech on the stage or wide screen, indoors or outdoors, in society or elsewhere is the evidence of apparent degradation of Georgian language. Nowadays the majority of Georgians boast of such words and expressions as “Zaan” (too much), “madloba movixade” (I thanked) (journalists, sport commentators, etc. are especially notable for that).



გელა ლვინაუაძე

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

**კომპიუტერული სისტემა
 ეტიმოლოგიური კიბეების პროცესის
 ავტომატიზაციისათვის**

არსებობს მეცნიერული ვარაუდი, რომ მსოფლიოში არსებული ენები ერთი, ძირეული ენისაგან იღებენ სათავეს. აღვნიშნავთ, რომ ეს ვარაუდი სავსებით ეთანხმება ბიბლიურ შეხედულებებს. იყო მცდელობები, განესაზღვრათ ამ ჰიპოთეზური ენის ლექსიკა. ცხადია, ათასწლეულების მანძილზე მეტად სახეცვლილი სიტყვებისათვის სრულებითაც არ იყო ადვილი საერთო ფესვების მოძიება. წარუმატებლობებმა ამ გზაზე მეცნიერთა ნაწილს აფიქრე-ბინებდა, რომ თავდაპირველი სიტყვებისთვის ეტიმოლოგიების ძებნა, საერთოდ, უიმედო საქმეა. თუმცა ბოლო ხანებში გამოითქვა საპირისპირო აზრიც [1-4] – ამგვარი სიტყვების ეტიმოლოგიის დადგენა არცთუ ისე უპერსპექტივო საქმეა. სისტემური კვლევის მეთოდებზე დაყრდნობით, გამოკვეთილი იქნა რიგი ცნებებისა, რომელთაც, სავარაუდოდ, დასაბამი მისცეს დღეს მსოფლიოში არსებულ ენათა ფრიად განტოტვილ ოჯახს.

კვლევების მომდევნო ეტაპზე მიზნად დავისახეთ, ცნებათა ამ წრიდან გამოვევჩინა ტერმინი, რომლის შემკვობითაც აღამიანს ყველაზე ადრე დასჭირდებოდა ამა თუ იმ ობიექტის, ქმედების თუ მოვლენის სახელდება.

საზს ვუსვამთ შემდეგ გარემოებას - საუბარია არა რომელიმე კონკრეტული სიტყვის (რაიმე ბგერათკომპლექსის) მოძიებაზე, არამედ იმ პირველ ცნებაზე, რომელმაც სათავე დაუდო მეტყველებას.

კვლევები ისეთ სფეროებში, როგორც ლინგვისტიკა გახლავთ, შეიძლება შევადაროთ გამოძიების პროცესს - აქაც ამა თუ იმ ვერსიის გასამაგრებლად თუ უარსაყოფად ფაქტებს, მტკიცებულებებს ხშირად სრულიად განსხვავებული წყაროებიდან მოიხმობენ, შემდეგ კი ხდება მათი შეჯერება და დასკვნის გამოტანა.

სწორედ, ეს მიდგომა შევიჩინეთ "პირველი სიტყვის" მოსაძიებლადაც.

წყაროებად გამოვიყენეთ: ბიბლია, უძველესი ხალხების მითოლოგიები, სხვადასხვა მეცნიერულ სფეროებში (ლინგვისტიკა, ფიზიკა, ქიმია, ბიოლოგია...) მიღებული შედეგები, ექსპერტთა გამოკითხვები.

დასმულ კითხვაზე პასუხის მისაღებად მივმართეთ ექსპერტული შეფასებების, კერძოდ კი, დელფოსის მეთოდს. უკვე გამოკითხვის მეორე ტურის ჩატარების შემდეგ პასუხები გადაადგილდნენ მედიანისაკენ, რაც ნათლად მეტყველებდა ექსპერტული შეფასებების ხარისხის გაუმჯობესებაზე. გამოიკვეთა ტენდენცია - სიტყვათა სავარაუდო ჯგუფის შესწავლისა და კოლეგათა არგუმენტების გაანალიზების შედეგად ექსპერტთა უმრავლესობა მიდიოდა საერთო აზრამდე:

აღამიანის მიერ სახელდება პირველი ცნება არის წყალი.

ჩვენს ერთ-ერთ ნაშრომს [1] ეპიგრაფად წამძღვარებული აქვს ციტატა ახალი აღთქმიდან:

"რადგან მათგან, რაკი ასე სურთ, დაფარული რჩება, რომ თავდაპირველად ცა და მიწა დაარსდა ღვთის სიტყვით წყლისაგან და წყლით."

II პეტრე, 3,5.

მიგვაჩნია, რომ ამ საკრალური ინფორმაციის შემცველ ციტატაში წყლის ცნება სრულიად გამიზნულად არის ორჯერ მოხმობილი:

ერთი მხრივ, პირდაპირ არის მითითებული, რომ უფლის მიერ ყველაფერი - ცა და მიწა, ანუ, ღვთისმეტყველთა განმარტებით, "ყოველივე - ხილული და უხილავი" (ნესტორ ყუბანეიშვილი) წყლისაგან შეიქმნა. ეს სიტყვა აქ აღნიშნავს უფორმო, უსახო, ქაოსურ მდგომარეობაში მყოფ სამყაროს პირველსაწყისს.



მეორე მხრივ, ვვარაუდობთ, რომ აქ გაცხადებულია - წყლით განხორციელდა ყოველივეს სახელდება.

ჩვენი რწმენით, ბიბლიაში ბევრი სხვა ადგილიც მიგვანიშნებს წყლის საკრალურობაზე. იგივე ითქმის სხვადასხვა ხალხების მითოლოგიების შესახებაც.

შესაძლებელია, დაუჯერებლადაც კი მოგვეჩვენოს, მაგრამ ფაქტია, რომ წყალი, რომელსაც დედამიწის ზედაპირის 71% უკავია, მეცნიერთათვის ჯერ კიდევ ბოლომდე ამოუცნობი, უამრავი გასაოცარი თვისების მქონე ფენომენია. იგი თითქოს არც კი ემორჩილება ფიზიკისა და ქიმიის კანონებს:

• მკვლევართა აზრით, წყალი უნდა დედამიწაზე 70 გრადუსზე და იყინებოდეს - 90-ზე. იგი ერთადერთი ნივთიერებაა, რომელიც ბუნებრივ პირობებში სამ აგრეგატულ მდგომარეობაში გვხვდება. ანომალურია მისი სიბლანტისა და სითბოტევადობის მახასიათებლები, უნარი - ჰქონდეს კრისტალური სტრუქტურა და მყარ მდგომარეობაში იყოს თხევადზე ნაკლებად მკვრივი. ამკარაა, რომ ეს ბოლო თვისება დედამიწაზე სიცოცხლის არსებობის საფუძველია, თუმცა შემდგომ მეცნიერებმა ისიც დაადგინეს, რომ სიცოცხლისათვის ასევე აუცილებელია წყლის ყველა სხვა ანომალური თვისების არსებობაც!

• აღმოჩნდა, რომ წყალს აქვს მეხსიერება - იგი, ფაქტობრივად, უსასრულო რიცხვჯერ განზავების შემთხვევაშიც კი ინარჩუნებს მახსოვრობის უნარს.

• წყალი თურმე რეაგირებს სიტყვაზე - ლოცვასა და, სამწუხაროდ, წყევლაზეც. ლოცვისას წყლის სტრუქტურა იძენს განსაკუთრებული სილამაზის ფორმებს, ამასთან, ხდება სამკურნალო თვისებების მატარებელიც. სრულიად საპირისპირო ხასიათის მოვლენებს აქვს ადგილი წყევლისას და, საერთოდ, არასასიამოვნო სიტყვების წარმოთქმისას...

• ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ წყალი ხასიათდება მრავალი ანომალური (ვამჯობინებდით გვეთქვა, არაჩვეულებრივი) თვისებით და სწორედ წყლის ამ "უცნაურობებმა" გახადეს შესაძლებელი დედამიწაზე სიცოცხლის არსებობა!

დაუზბრუნდეთ ლინგვისტიკის საკითხებს - თუ ადამიანის მიერ გამოყენებული „ყოველი ენის“ სათავეს ცნება წყალი წარმოადგენს, მაშინ, სავსებით ბუნებრივია, მეტონიმის გზით, ამ ცნების მეშვეობით მომხდარიყო, პირდაპირი თუ გადატანითი გაგებით, მასთან სიახლოვეში მყოფ არსთა სახელდება!

თუკი ჩვენი წინაპარი მეტონიმის წესით რაიმეს დაარქმევდა სახელს, პირველ რიგში ეს იქნებოდა წყალსატევების მიძღვარე ტერიტორია - მიწა (ხმელეთი, ტაფობი, რიყე, ვაკე და ა.შ.). ადამიანს ხომ საცხოვრებელი ადგილი, უმთავრესად, იმ კუთხით აინტერესებდა (და აინტერესებს), მოიპოვება თუ არა იქ წყალი!

შემდეგ, მიწის ცნების ანალოგიურად უნდა მომხდარიყო კლდის (მთის, გორის...) სახელდებაც. მრავალი მაგალითი მოიპოვება, როცა მდინარეს და მთას, საიდანაც ეს წყალი ჩამოედინება, იდენტური ან მსგავსი სახელი ჰქვია...

ძალიან ნიშანდობლივია, რომ წყლის ცნებასთან ეტიმოლოგიურ კავშირზე თვალნათლივ მეტყველებს თვით მეცნიერული დარგის - ტოპონიმის სახელწოდებაც.

წყლის ცნებას მეტ-ნაკლები მოდიფიცირებით სახელი უნდა მიეცა ადამიანის ყურადღების არეალში მოხვედრილი მრავალი "პირველადი" არსისათვის.

ჩვენ გადავწყვიტეთ ჰიპოთეზის ქმედითუნარიანობა შეგვემოწმებინა ცნობილ ლინგვისტთა მიერ, ეტიმოლოგიური თვალსაზრისით, უპერსპექტივოდ შერაცხულ ისეთ სიტყვებზე, როგორებიცაა:

„თევზი“, „მთა“, „თავი“...

მიღებული იქნა საყურადღებო შედეგები. მაგრამ ნათელი გახდა, რომ საერთო სურათის შექმნა არამცთუ „ყოველი ენისათვის“, მხოლოდ ქართულისთვისაც კი, კომპიუტერის დახმარების გარეშე ვერ მოხერხდებოდა ...

უკანასკნელ პერიოდში მთელს მსოფლიოში შეიმჩნევა ცხოველი ინტერესი ენების სამყაროსადმი, რაზეც მეტყველებს თუნდაც მხოლოდ ეს ფაქტი - დამატებით იმისა, რომ ვიკიპედიაში მსოფლიოში არსებული მეტნაკლებად მნიშვნელოვანი თითქმის ყველა ენისადმი არის მიძღვნილი სტატია, ბოლო ხანებში გაჩნდა მისი განშტოება - ვიკილექსიკონის სახელით ცნობილი საიტების წყება მსოფლიოს



განვითარებული ქვეყნების ენებზე [5-7]. თითოეული მათგანი წარმოადგენს მულტიფუნქციურ, მრავალენოვან ლექსიკონს და თეზაურუსს. ვიკილექსიკონის შევსებასა და ღირსება-ნაკლოვანებების განსჯა-შეფასებაში მონაწილეობის მიღება შეუძლია ნებისმიერ მსურველს. ორიგინალის [5] შესაძლებლობების მისადაგება ადვილად შეიძლება განხორციელდეს, ფაქტობრივად, ნებისმიერი კონკრეტული ენისათვის. მაგალითად, ვიკილექსიკონის რუსული ენის ვარიანტი, რომელიც ფუნქციონირებს 2004 წლის დასაწყისიდან, დღეისათვის უკვე მოიცავს 300 ათასამდე სტატიას სიტყვების, სიტყვათწარმოქმნელი ერთეულების და სიტყვათშეთანხმებების შესახებ მსოფლიოს 300-ზე მეტ ენაზე [7], ხოლო თვით ინგლისურისათვის კი სტატიების რაოდენობა დღეისათვის 2,5 მლნ-ს აღწევს, ენების რიცხვი კი – 400-ს აჭარბებს [5].

გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, კომპიუტერული პროგრამა გვთავაზობს რიგი სხვა დახმარებების გაწევასაც. კერძოდ, არჩეული სიტყვისათვის შესაძლებელია ენის თეზაურუსიდან მივიღოთ შემდეგი სახის ინფორმაცია [8]:

1. ენის დასახელება
 - 1.1 მორფოლოგიური და სინტაქსური თვისებები
 - 1.2 გამოთქმა
 - 1.3 სემანტიკური თვისებები
 - 1.3.1 მნიშვნელობა
 - 1.3.2 სინონიმები
 - 1.3.3 ანტონიმები
 - 1.3.4 ჰიპონიმები
 - 1.3.5 ჰიპონიმები
 - 1.4 მონათესავე სიტყვები
 - 1.5 ეტიმოლოგია
 - 1.6 ფრაზეოლოგიზმები და დამკვიდრებული სიტყვათშეხამებები

ღირსებებთან ერთად ამ სისტემას გააჩნია მნიშვნელოვანი ნაკლიც. კერძოდ, არ ხდება ექსპერტული შეფასებების ავტომატიზება და ხელოვნური ინტელექტის მეთოდების გამოყენებით ადამიანი-მანქანა დიალოგში გადაწყვეტილებების მიღება.

სწორედ, აღნიშნული მიდგომისათვის შესატყვისი კონცეფციის შემუშავება შეადგენს წამოდგენილი ნაშრომის მიზანს.

შესაბამისი დანიშნულების კომპიუტერული სისტემისათვის ჩვენ მიერ შემოთავაზებულია, დავეყრდნოთ არსებულ ორიენტირებულ მიდგომას:

არსი წარმოგვიდგება მნიშვნელოვან, "დასაბამიდან არსებულ" რაიმე ობიექტად, მოვლენად თუ ქმედებად (იგი შესაძლებელია იყოს მდინარე, მიწა, ქვა, ცა, მნათობი... მცენარე, ცხოველი, ადამიანი, სხეულის ნაწილი, მოძრაობა... წვიმა, ელვა, რიტუალური წეს-ჩვეულება...). არსები მოდელირდება კლასების მეშვეობით, მათი რეალიზება კი ხდება კლასის ეგზემპლარებით. სწორედ, ეგზემპლარში დაკონკრეტდება კლასში აღწერილი არსის თვისებები და გამოიძახება მეთოდები, რომლებიც შეაფასებენ, მაგალითად, ორ კონკრეტულ სიტყვას შორის ეტიმოლოგიური კავშირის არსებობაზე ჰიპოთეზის მართებულობის ხარისხს. ამასთან, დასაშვებია ეს სიტყვები განსხვავებულ ენებზეც იყოს მოცემული. კლასთან აგრეგატული მიმართებით შეიძლება დაკავშირდეს ქვეკლასები, ხოლო ასოციაციური მიმართებით – განსხვავებული სახის ცნებებიც.

კომპიუტერული სისტემის ცოდნის ბაზაში შეტანილი იქნება არა მარტო რამდენიმე ათეულ ენაზე არსებული "საინტერესო" სიტყვების მარაგი, არამედ ის ცოდნაც, რომლის ბაზაში გადაგზავნაზე თანხმობას განაცხადებს ექსპერტთა ჯგუფი, გაანალიზებს რა სისტემის მიერ მოწოდებულ ვარიანტებს.

კომპიუტერულ სისტემას შეეძლება არა მარტო მოცემული სიტყვისათვის პარალელების მოძიება, არამედ - სხვა სახის მომსახურებების გაწევაც. მაგალითად:

დავუშვათ, ამა თუ იმ მეცნიერმა (მოცემულ შემთხვევაში ჩვენ მიერ შემოთავაზებული კომპიუტერული



სისტემის მომხმარებელმა) გამოთქვა (სავსებით ლოგიკური) ვარაუდი, რომ სიტყვა "კომლი" ეტიმოლოგიურ კავშირში უნდა იყოს ტერმინ "კვამლთან". ვარაუდის სისწორეში დასარწმუნებლად მას შესაძლებლობა მიეცემა, მიმართოს კომპიუტერს, რომელიც შესაბამისი პროგრამული პროცედურების მეშვეობით მოცემულ (აქ - ქართულ) და სხვა ენებშიც აღმოაჩენს გამოთქმული ვარაუდის განმამტკიცებელ შემდეგ სიტყვათა წყვილებს:

კერა – კერია; ОЧАГ – ОЧАГ; ДОМ – ДЫМ.

მოვიყვანოთ სხვა მაგალითიც. აზიაში არსებობს მდინარე, რომლის ხუთმარცვლოვან დასახელებაში შემავალი თითოეული მარცვალი აღნიშნავს ცნება წყალს (მდინარეს) ამ რეგიონში აღრე და ამჟამად მცხოვრები ხალხების ენებზე.

მრავლისმეტყველი ფაქტია! მოვახდინოთ ამ ინფორმაციისაგან "ექსტრაქტის" გამოყოფა და ვაქციოთ იგი ცოდნის ბაზის ერთ-ერთ ელემენტად. შემდგომში მხოლოდ ჩვენში არსებული მდინარეების სახელების გაანალიზებით მოსალოდნელია, კომპიუტერმა შემოგვთავაზოს, მაგალითად, შემდეგი სამუშაო ჰიპოთეზები:

მატ-კვარი (მატ და კვირ ტერმინები თვით არიან ეტიმოლოგიურად "წყლის" შთამომავალი), ენ-გური (შდრ. ანკარა) და სხვ.

ცოდნის ბაზაში შესაძლებელი იქნება, ჩაიღოს ლინგვისტიკისათვის ცნობილი მრავალი სხვა ფაქტიც, როგორც ცოდნის ელემენტი, მაგალითად, დაკვირვება, რომ გრძელი მდინარეების სახელები გაცილებით იშვიათად იცვლება ანუ უფრო არქაულია, ვიდრე მცირეთა სახელწოდებანი და სხვ.

ლიტერატურა

1. http://gtu.ge/books/g_gvinepadze_Qebai.pdf
2. გ. ლვინეფაძე. არსზე ორიენტირებული ლინგვისტიკა. ||კონფერენცია. ბუნებრივ ენათა დამუშავება. ქართული ენა და კომპ. ტექნოლოგიები. თბილისი, 2004.
3. გ. ლვინეფაძე. მეცნიერებანი და იოანე-ზოსიმეს "ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი". პირველი საერთაშორისო კონფერენცია "მეცნიერება და რელიგია". თბილისი, 2005.
4. გ. ლვინეფაძე. "... წყლისაგან და წყლით". საქართველოს საპატრი-არქოსთან არსებული კრეაციული საზოგადოების ყოველწლიური სამეცნიერო კონფერენცია "პირველად იყო სიტყვა". თბილისი, 2005.
5. http://en.wiktionary.org/wiki/Wiktionary:Main_Page
6. <http://de.wiktionary.org/wiki/Wiktionary:Hauptseite>
7. <http://ru.wiktionary.org/wiki/>
8. <http://ru.wiktionary.org/wiki/тезаурус>

SUMMARY

AUTOMATION OF THE PROCESSES OF ETYMOLOGICAL SEARCH

G. Gvinepadze

Ascertainment of the etymology of words is a complex linguistic task, especially when the original vocabulary is concerned. Some scientists consider that there is no perspective for the search of etymology for such terms, because these words are considered to be amotivational ones. The investigations carried out by us resulted in the following: for the most part of the original words the key point is the basic concept which is believed to be WATER. According to this supposition, 'hopeless' sequence of the ways of formation of Georgian words has been ascertained. Certainly in order to extend the investigation, the utilization of the computer has become necessary. The conception concerning the automated system of the etymological search of words has been elaborated. The program estimates the possibilities of etymological linkage between the words of the similar phonation but at the same time the paper states that the concluding remarks are to be made by the experts.



მანია გუჩუაშვილი,

სტუ, ასოცირებული პროფესორი

**უმთავრესი ქართული პარადიგმა:
 ენა, მამული, სარწმუნოება**

ყოველი ერის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი აზროვნება ასახვას პოულობს არა მარტო მის პოლიტიკურ ისტორიაში, არამედ იმ სახელმწიფო მოღვაწეთა ნააზრევშიც, რომელთა მოღვაწეობამ გადაამწყვეტი როლი ითამაშა იმ ერის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და სამხედრო პოლიტიკური დოქტრინის ჩამოყალიბებაში.

ერის სახეს, მისი ცხოვრების წესს, კულტურის სულიერი მრწამსი, სარწმუნოება, რელიგია განსაზღვრავს. კულტურა რელიგიის პროდუქტია და არა პირიქით.

ქართული სულიერი კულტურა განუყოფლადაა დაკავშირებული მართლმადიდებელ ქრისტიანულ სარწმუნოებასთან. ამ სარწმუნოების საფუძველზე ჩამოყალიბებული ქართული ეროვნული ცნობიერება: მართლმადიდებელი ქრისტიანობა ცნობიერად თუ გაუცნობიერებლად ცხოვრების წესია და არსებობის ფორმა ქართველი ერისათვის ისტორიულადაც და დღესაც. იგი ქართული სახელმწიფოებრიობის საფუძველი იყო თითქმის ჩვიდმეტი საუკუნის განმავლობაში.

საქართველო საუკუნეების განმავლობაში გადარჩენისთვის იბრძოდა. ამ ბრძოლაში არცთუ უკანასკნელ როლს რელიგია ასრულებდა. მას შემდეგ, რაც საქართველოში ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა და ქართველი ერი ქრისტიანობის მიმდევარი გახდა, ქართულ სახელმწიფოებრივ განვითარებებს ყოველთვის უწევდა, ტერიტორიების გარდა, რელიგიის დაცვაც, რაც ქართველობის შენარჩუნებას უკავშირდებოდა.

წმიდა ილია მართლის სიტყვებს თუ მოვიშველებთ: „ქრისტეს რჯული ქართველებისათვის მარტო სარწმუნოებითი აღსარება კი არ იყო, იგი ამასთან ერთად პოლიტიკური ქვითკირიც იყო საქართველოს მრავალი ნაწილების შესაერთებლად და შემოსაკრებად. ერთობა სარწმუნოებისა, ერთობა ერისას მოასწავებდა. დრო იყო, ამისთანა და სხვა ელემენტი მაშინ შემძლებელ არ იყო ეს ჩვენთვის ისტორიის დასაბამიდან სანატრელი ერთობა დაედგინა. სხვათა შორის, ქართველი ერი ამისათვის უფრთხილდება თავის რჯულს, რომელიც თავის შინაგან ღირსებას გარდა დულაბობას უწევდა ერთობასა...“

“საქართველოს დამპყრობლები ქვეყნისა და ხალხის საკუთარი გავლენის ქვეშ მოქცევისათვის მრავალ ხერხს მიმართავდნენ. ზოგიერთი აგრესორი მხოლოდ ხარკის გადახდას მოითხოვდა და რელიგიურ საკითხში ტოლერანტობას იჩენდა. თუმცა ეს ვითარება მას შემდეგ შეიცვალა, რაც საქართველოს სამხრეთით ისლამური იმპერიები დაუმეზობლდა. ეს იმპერიები მოსახლეობისაგან, ხარკის აკრეფის გარდა, რელიგიის გამოცვლასაც მოითხოვდნენ, რისთვისაც კონკრეტულ საგანმანათლებლო და იძულებით ღონისძიებებს ატარებდნენ. ერის გამუსულმანება დამპყრობლისათვის ლოიალური დასაყრდენის გაჩენას ნიშნავდა. ამისათვის გეგმაზომიერი პოლიტიკა წარმოებდა, რამაც საქართველოს ზოგიერთ რეგიონში, მოსახლეობის იძულებით გამუსულმანება, გასომხება, გაკათოლიკება გამოიწვია. თუმცა აქვე უნდა ავლნიშნოთ, რომ XVII-XVIII სს-ში არა მარტო ამ ტერიტორიაზე არამედ საერთოდ ყველგან ქვეყანაში ხდებოდა ქართველების დენაციონალიზაცია, ძირითადად რჯულის ანუ ქართული მართლმადიდებლობის შეცვლის გამო. მიუხედავად ამისა, რუსეთამდე საქართველოში რჯულშეცვლილი ქართველები არ უქმნიდნენ ქართველ ერს ისეთ საფრთხეს, როგორსაც რუსთა ბატონობის დროს XIX-XX საუკუნეებში, საქმე ის იყო, რომ რუსებამდე საქართველოში რჯულშეცვლილი ქართველები, კათოლიკენი, გრიგორიანები, მუსულმანები ასე თუ ისე კვლავ ფლობდნენ ქართულ ენას, ზნე-ჩვეულებებს, რუსებმა კი რჯულშეცვლილ ქართველებს თავიანთი რჯულის შესაბამისად შეუქმნეს სკოლები, მისცეს თავიანთი



რჯულის შესაბამისი ეროვნება და რჯულის შესაბამისად მისცეს ფორმირება მათ ეროვნულ თვითშემეცნებას, ანუ სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ ქართველ გრიგორიანელებს გაუხსნეს სომხურენოვანი სკოლები, სადაც მათ შეასწავლეს იქამდე მათთვის უცხო სომხური ენა, სომხეთის ისტორია, აქციეს სომეხ პატრიოტებად და ეროვნებით სომხებად. ასევე სკოლების, წიგნების (მათ შორის რელიგიურის გამოყენებითა და სხვადასხვა საშუალებებით ოსური თვითშემეცნება ჩამოუყალიბეს შიდა ქართლის ქართველობის, აფხაზეთის ქართველობის კი აფხაზური, რუსეთის საზღვრებში მოქცეული ქართველი მაჰმადიანები საბოლოოდ გაათათრეს, დაავიწყებინეს „გურჯობა“ და ქართული ენა, ასევე ხდებოდა ყველგან საქართველოში, მართლმადიდებელ ქართველთა კონსოლიდაციის გვერდით ერი თვალხილულად ნაწევრდებოდა რუსთა ბატონობის დროს.

XIX-XX საუკუნეები საქართველოს დაპყრობის ეპოქაში რუსეთმა იმპერიული დევიზის „გათიშე და იბატონე“-ს შესაბამისად შეაფერხა ქართველი ერის კონსოლიდაციის პროცესი. მათ ამ საქმიანობისათვის გამოიყენეს არა მხოლოდ სამხედრო ძალა, არამედ სამეცნიერო წრეებიც. განუწყვეტლივ მიმდინარეობდა ქართული შემეცნებიდან საერთო ენისა და ერის ისტორიის ამოშლა...

ერის ისტორია ყველაზე ობიექტური თანამიმდევრობით მის ენაშია ასახული საუკუნეების განმავლობაში გარემო პირობების და მიუხედავად, ერი ქმნის ენას, ენა კი წინაპართა მიერ შექმნილ სამყაროში აკვლიანებს ახალ თაობებს, აყალიბებს რა მათ ცნობიერებას.

ვაჟა-ფშაველას შეხედულებით: „დედაენა არის ისეთი კუთვნილება, რომ თუ მას დათმობს ერი, სხვა ყველაფერს უგულველყოფს, ტერიტორიაზეც კი ხელს აიღებს, ენა დედაა ერისა, დედა ენა, ტერიტორია, ისტორიული ადგილები ეროვნების საუკუნოდ შემაერთებელი დულაბია“.

როგორც დიდი ილია ბრძანებდა „სხვისი არ ვიცი და ჩვენ კი მშობელ მამასაც არ დავუთმობთ ჩვენ მშობლიურ ენის მიწასთან გასწორებას, ენა საღმრთო რამ არის, საზოგადო საკუთრებაა, მაგას ცოდვილი ხელით არავინ არ უნდა შეეხოს“.

დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ქართველმა ხალხმა სიყვრულით უპასუხა წმიდა ეკლესიას, XXI ს. დასაწყისიდან განმტკიცდა მართლმადიდებელი სარწმუნოება, ყოველ დაბა-სოფელსა და ქალაქში აიგო ახალი ეკლესიები, დაიღო შეთანხმება წმიდა ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის, ეკლესია იღწვის იმისათვის, რომ ყოველ ინდივიდს, ერს, სახელმწიფოსა და კაცობრიობას დაანახოს ცოდვების შეცნობებისა და პრობლემების რეალური მიზეზები და დაუსახოს ჭეშმარიტი, ღვთივსულიერი განვითარების გზები, ასეთივე უნდა იყოს ცხოვრება და ისტორია ყოველი ადამიანისა, ერისა და სახელმწიფოსა და კაცობრიობისა მათი არსებობა განვითარების ნებისმიერ დროს, ადგილზე, გარემოებასა და სფეროში. ასეთ მიდგომას უნდა ემყარებოდეს ჭეშმარიტი მეცნიერება და განათლება. ამასთან დაკავშირებით საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II წერს:

„მეცნიერებაც და რელიგიაც ორი საშუალებაა ობიექტური რეალობის შესაცნობად და ისინი ხელს უნდა უწყობდნენ ჭეშმარიტების მხრით კაცობრიობის განვითარებას“. სწორედ ამ მიზანს ემსახურება სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქის 2009 წლის 10 ივლისის ბრძანება საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისიის შექმნის შესახებ, მისი მაღალყოვლად-უსამღვდელოესობის, მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძის) ხელმძღვანელობით.

სიამაყით შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ სამმა ათეულმა წელმა განვლო მას შემდეგ, რაც 1981 წლის 15 მარტს სვეტიცხოვლის ტაძარში სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქმა, უწმინდესმა და უნეტარესმა, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსმა, ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტმა ილია II-მ ეპისკოპოსად აკურთხა ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის გამორჩეული მსახური მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის თეოლოგიის ცენტრის ხელმძღვანელი, პროფესორი ანანია ჯაფარიძე.

ქართველი ერისათვის მნიშვნელოვანი შენაძენია მეუფის ავტორობით გამოცემული „საქართველოს



სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“.

„საეკლესიო კრებები“, როგორც ქართული საეკლესიო სამართლის ისტორიის შესანიშნავი ძეგლი. მონოგრაფიები „ქართველთა ბიბლიური ისტორია ადამიდან იესომდე“, „საინგილო“, „მესხეთი“, „დედალ-ვთისძმობელი შემწე ქართული ერისა“, „ქართველთა დენაციონალიზაცია XVII-XX საუკუნეებში“, შრომები: „ქრისტიანობა საქართველოში ანდრია პირველწოდებულთან წმიდა ნინომდე“, „საქართველოს საპატრიარქოს ადგილი მართლმადიდებლურ დიპტიხში“, და მრავალი სხვა მეცნიერებისათვის და ჩვენი ერისათვის მნიშვნელოვანი ნაშრომი.

ერთიანი მსოფლიო მართლმადიდებლური ეკლესიის წიაღში საქართველოს ავტოკეფალური, სამოციქულო ეკლესიის ისტორიულად თვალსაჩინო მისია აკისრია. იგი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს თანამედროვე ცხოვრების სინერგიული მოწესრიგების საღვთო საქმეში, როგორც საქართველოში ასევე მის ფარგლებს გარეთაც. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II სიტყვებით: „რაც სულია სხეულისთვის, ეკლესია ისაა ერისათვის. როცა სული სხეულს შორდება, სხეული კვდება. ასევეა ერიც ეკლესიის გარეშე“, „ჩვენი ეკლესია იცავს და ინახავს არა მარტო სულიერ, არამედ ეროვნულ, ზნეობრივ და კულტურულ ფასეულობებს. ეკლესია და ერი განუყოფელია. ეკლესიის ძალა დიდია და ვიდრე იარსებებს დედამიწა, მისი მნიშვნელობა შეიძლება სულ უფრო და უფრო მეტად გაიზარდოს“. „საქართველომ ყველგან უნდა იქადაგოს ჭეშმარიტება, მაგრამ ამისათვის, უპირველეს ყოვლისა, ჯერ ჩვენ უნდა ვისწავლოთ, რა არის ჭეშმარიტება, სად არის სიკეთე და სად ბოროტება.

ლიტერატურა

1. ო. გორგაძე, ნ. გურგენიძე, ილია ჭავჭავაძე, ცხოვრებისა და შემოქმედების მატთანე, 1987
2. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს საეკლესიო კრებები, წ. III. თბ. 2003 წ.
3. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, ქართველთა დენაციონალიზაცია, XVII-XX-საუკუნეებში, თბ. 2010.
4. ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. II, 1984
5. პატრიარქის ეპისტოლეები, ქადაგებები, სიტყვები, 2004.

SUMMARY

**GEORGIAN MAJOR PARADIGM:
"LANGUAGE, HOMELAND, RELIGION"**

Maia Guramishvili

Technical University, professor.

Georgians for many centuries for survival fighting, this fight is not the last role of religion was carried out after Georgia in Christianity the state religion and a nation of Christianity follower became the Georgian state development has always had, areas other than religion, defend the Georgians to keep connected.

XVII-XVIII centuries - in all countries of the de-nationalization were the Georgians, mainly due to change of religion, however, the Russian Georgia in the entrance to the faith is not changed by the Georgians created such a threat to nation treatment as during the Russian domination.

History is an objective in its order is given, for centuries in the environment and creates the nation despite the language, the language of our ancestors created the world in the way to a new generation, what shapes their consciousness.



6666 ხაზარაქი
სტუ, პროფესორი

სახელმწიფო ენის სტატუსის დაცვის ძველახლო აღმოსავლური მოდელის რეკონსტრუქციისათვის

შემერულ-აქადური ლურსმული დამწერლობით შესრულებული, ძვ. წ. III-I ათასწლეულებით დათარიღებული, ძველახლო აღმოსავლური სხვადასხვაენოვანი წერილობითი ძეგლების მონაცემთა ურთიერთშეჯერებას იმ დასკვნამდე მივყავარ, რომ აღნიშნული ხანის წინააზიურ სახელმწიფოებში სახელმწიფო ენის სტატუსი, მრავალენოვანობისა და მრავალენოვნების პირობებშიც კი, ქვეყნის ლომინანტი ეთნოსის ენას ეკუთვნოდა. ასე იყო შემერში, ბაბილონში, ასურეთში, მითანში, ხეთების სამეფოში, ურარტუში, ფრიგიაში, ლიდიაში და ა.შ.¹ ზემოაღნიშნულის კონტექსტში განსაკუთრებული მნიშვნელობა იმ გარემოებას ენიჭება, რომ ყველა ძველახლო-აღმოსავლური სახელმწიფოების ჩვენამდე მოღწეული სამართლის ძეგლები ლომინანტი ეთნოსების ენებზეა შედგენილი. ასე მაგალითად, უძველესი საკანონმდებლო ძეგლები, რომლებიც შემერის, ასურეთის, ბაბილონის და ხეთების ყოფილ ტერიტორიაზეა აღმოჩენილი (*ურნამუს, ლიფითიშთარის, ხამურაბის, ასურულ-ბაბილონური, ხეთური კანონები*), აგრეთვე, იურიდიული ხასიათის ტექსტები, ასევე, შემერულ, ასურულ-ბაბილონურ, ხეთურ და ხურიტულ ენებზეა შესრულებული (*დამოკიდებულებაში მყოფი პირების სარჩელები, დამოკიდებულებაში მყოფი პირების გათავისუფლებები, ფიცის ქვეშ მყოფი პირების განცხადებები, სასამართლო გადაწყვეტილებები, სოციალური სხვადასხვა ფენის წარმომადგენელთა საჩივრები...*). იგივე შეიძლება ითქვას ძველახლო აღმოსავლური ქვეყნების სადღეისოდ ცნობილი სამეურნეო-სააღრიცხვო და ადმინისტრაციული ხასიათის დოკუმენტების ენობრივ კუთვნილებაზეც (*მუშახელის დასაქმების ჩანაწერები, ზენა-ფარცხვის სამუშაოთა ანგარიშები, მამაკაცების ბურლაკებად მუშაობის ჩანაწერები, სამუშაო ძალის ანგარიშები, მუშის ავადმყოფობის ცნობები, მუშათა შრომის ანაზღაურების უწყისები, შემოსავალ-გასავლის საბუთები, კურიერებზე გაცემული პროდუქტების ქვითრები, ფურაჟის გაცემის ჩანაწერები, ცხოველთა ჩაბარების და სამსხვერპლო ცხოველთა განაწილების ნუსხები, მონათა ყიდვა-გაყიდვის კონტრაქტები, ცუხარუმთა ყიდვა-გაყიდვისა და საქმიანობის ამსახველი დოკუმენტები, ადგილობრივ და ძველასურელ ვაჭართა მოღვაწეობის დოკუმენტები, „კიბის მოძღვრის“ მიერ ხელმოწერილი ტექსტები...*). გასათვალისწინებელი ისიცაა, რომ ძველახლო აღმოსავლურ სახელმწიფოს მესვეურთა (მეფეთა, მბრძანებელთა, მმართველთა) ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი წერილობითი ძეგლები ე. წ. „ანალები“, როგორც წესი, მათ მშობლიურ ენაზე სრულდებოდა. სადღეისოდ, ამის დამადასტურებელი წერილობითი არაერთი ძეგლი არსებობს (*ენთემნას, გუდგას, ირნანას, ლუგალზაგესის, სარგონ დიდი აქადელის, რიმუშის, ნარამსუენის, ანითას, ხათუსილი I-ის, მურსილი I-ის, თუთხალია I/III-ის, არნუვანდა I-ის, სუფილულიუმა I-ის, მურსილი II-ის, თივლათფილესერ I-ის, ასურნასირპალ II-ის, სალმანასარ III-ის, თივლათფილესერ III-ის, სარგონ II-ის, სინაქერიბის, ასარქადონის, იშფუინისა და მენუას, არგიშთი I-ის, სარდურ II-ის, რუსა II-ის, სარდურ III-ის წარწერები...*).

ძველახლო აღმოსავლური ცივილიზაციების შემქმნელმა ეთნოსებმა საკუთარ ენებზე დაწერ-



ილი უმდიდრესი ლიტერატურული მემკვიდრეობა დაგვიტოვეს. მხედველობაში მაქვს ძველახლო აღმოსავლური მითები, ლეგენდები, პოეზიის ნიმუშები, რელიგიური ხასიათის ტექსტები (*სიმღერა უთუხვებელზე, ვილგამეში და ავა, ჰიმნები ტაძრის მშენებლობისადმი და კურთხევისადმი, გოდების ტექსტები, ჰიმნი ელისადმი, ამბავი ციდან ჩამოვარდნილი მთვარისა, მითი გველეშაპის შესახებ, თელიფინუ და ოკეანის ასული, თელიფინუს მითი, მზის საგალობელი, ქუმარბი და ოკეანის ასული, მხერ-კაპუსის წარწერა...*)².

ძველახლო აღმოსავლური ხანის წინააზიურ სახელმწიფოებში სახელმწიფო ენასთან ერთად, ოფიციალურ დონეზე, სხვადასხვა დროს აქადურის დიალექტებთან ერთად (ბაბილონური, ასურული) სხვა ენებიც (ეგვიპტური) ფუნქციონირებდნენ, ანუ ოფიციალურ დონეზე ბილინგვიზმის სისტემა არსებობდა, თუმცა უცხო ენის მოქმედების არეალი იმთავითვე რეგლამენტირებული იყო. იგი მხოლოდ და მხოლოდ სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობების ენის სტატუსით სარგებლობდა. ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს ჩვენამდე მოღწეული ჩრდილოეთ სირიასთან და ასურეთთან დადებული ხეთურ-აქადური ხელშეკრულებები და ხეთურ-ეგვიპტური ანალო-გიური სემანტიკის დოკუმენტები. რაც შეეხება ხეთების მიერ ქაშქებთან დადებულ ხელშეკრულებებს, რომლებსაც, ასევე, დიპლომატიური დანიშნულება ჰქონდა, ისინი, როგორც წესი, მონოლინგვებს წარმოადგენდა³.

აქვე შემდეგსაც დავძენ, ძველახლო აღმოსავლურ უკლებლივ ყველა სახელმწიფოში სხვადასხვა ენებზე წერილობითი ძეგლების შესაქმნელად შუემრულ-აქადურ ლურსმულ დამწერლობას იყენებდნენ. გამონაკლისს, ამ თვალსაზრისით, არც ხეთების სამეფო წარმოადგენდა. მიუხედავად ამისა, ხეთების იმპერიის ტერიტორიაზე ძვ. წ. XVI საუკუნეში ლურსმულისაგან განსხვავებული, ორიგინალური – იეროგლიფურ-ლუვიური დამწერლობა გავრცელდა. მაგრამ მისი მოქმედების არეალი ძვ. წ. II ათასწლეულში, ანუ ძველ ანატოლიაში ხეთების ბატონობის ეპოქაში რეგლამენტირებული იყო. მას, ძირითადად, საკულტო დანიშნულება ჰქონდა. ნიშანდობლივია, რომ ამ დამწერლობისა და ენის არნახული აყვავების ხანა მხოლოდ ძვ. წ. I ათასწლეულის პირველ ნახევარში გახდა შესაძლებელი, როდესაც იგი გვიანხეთურ სამეფო-სამთავროთა (თაბალი, მუშქების ქვეყანა, ქუე, მელიდუ-ქამანუ, გურგუმი, ქარხემიში, კუბუხი...) ერთადერთ დამწერლობად იქცა. თუმცა, ამავე პერიოდში, დიპლომატიური ენის სტატუსს არამეული იძენს⁴.

ძველახლო აღმოსავლური ხანის წინააზიურ სახელმწიფოებში სახელმწიფო და საერთაშორისო ენის გარდა, ქვეყნის დომინანტი ეთნოსის ენისა და მისი დიალექტებისაგან განსხვავებული ენების არსებობაც მოწმდება, მაგრამ ისინი სახელმწიფო ენის სტატუსს საფრთხეს ვერ

¹ Дьяконов И. М. Языки древней Передней Азии, Москва, 1967, с. 35-326; Языки Азии и Африки, Индоевропейские языки, I, Москва, 1976, с. 13-93.
² შარაშენიძე ჯ., შუემრული ქრესტომათია, თბილისი, 2005, გვ. 59-238; ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის ქრესტომათია, თბილისი, 1990, გვ. 16-269; დოლიძე ი., ძველი აღმოსავლეთის სამართალი, თბილისი, 1960, გვ. 98-129; ტატიშვილი ი., ხეთური რელიგია, გენეზისი, ფორმირება, პანთეონის სტრუქტურა, თბილისი, 2001, გვ. 3 და შმდ; ტატიშვილი ი., სასახლის სამშენებლო რიტუალი, კრებულში: ენა და კულტურა, №1, თბილისი, 2000; Татишвили И., Храмовый строительный ритуал у хеттов КВо IV 1, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, №1, თბილისი, 1983; ღამბაშიძე მ., ხეთური ანალისტიკა (სამეფო დღიურები) ნაწილი I, თბილისი, 2006, გვ. 123; История Древнего Востока, Москва, 1988, с. 23-269.
³ გიორგაძე გრ., ხეთური და ასურული ლურსმული ტექსტების ქასქების (ქაშქების) და აბეშლაელების ეთნიკური წარმომავლობისათვის, ახალციხე, 2000, გვ. 73-101; ტატიშვილი ი., აქადური ენა, თბილისი, 2009, გვ. 166-185.
⁴ ხაზარაძე ნ., ლუვიური იეროგლიფების სამყაროში, თბილისი, 2006, გვ. 5 და შმდ.



უქმნიდნენ. ეს ენები არ იკრძალებოდა, მაგრამ მათი ფუნქციონირების სფერო საკმაოდ შეზღუდული იყო (ოჯახი, სამეზობლო).

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სახელმწიფო ენის დაცვის ძვ. წ. III-I ათასწლეულების ძველახლოაღმოსავლურ სახელმწიფოებში არსებული მოდელი ქვეყნის ადმინისტრირებაში არა მხოლოდ უცხო ენების, არამედ ქვეყნის შიგნით დომინანტი ეთნოსის ენისაგან განსხვავებული ენების ფუნქციონირების არეალს ერთმნიშვნელოვნად ზღუდავდა. ეს მოდელი უზრუნველყოფდა ქვეყნის სახელმწიფო ენასთან მისი მოსახლეობის თვითიდენტიფიკაციას, სახელმწიფოს მართვის სტაბილურობას და საბოლოო ჯამში - ქვეყნის სუვერენიტეტის უსაფრთხოებას.

მსოფლიოში დღეს მიმდინარე გლობალიზაციის შეუქცევადი პროცესების ფონზე სახელმწიფო ენის დაცვის ძველახლოაღმოსავლურ, ჩემს მიერ რეკონსტრუირებულ მოდელს თეორიულთან ერთად პრაქტიკული ღირებულებაც აქვს, განსაკუთრებით იმ ხალხებისათვის, რომელთაც არაერთგზის იწვნიეს ქვეყნის ადმინისტრირებაში უცხო ენის (აქედან გამომდინარე, უცხო ქვეყნის) არარეგლამენტირებული, არასამართლებრივი ჩართვის შედეგები, როდესაც სახელმწიფო ენის სტატუსიც და ქვეყნის სუვერენიტეტიც ნადგურდებოდა.

SUMMARY

ON RECONSTRUCTION OF THE NEAR ANCIENT ORIENTAL MODEL OF PROTECTION OF THE STATE LANGUAGE STATUS

Nana khazaradze

The comparison of evidence of various language Ancient Oriental written sources, executed in the Sumerian-Akkadian cuneiform script, dated to the 3rd-1st millennia BC, leads to the conclusion that the status of the state language in the Western Asian states of the given period, even in the conditions of multi-ethnicity and multi-nationality belonged to the language of the dominant ethnos of the country. This was the case in Sumer, Babylon, Assyria, Mitani, the Hittite Kingdom, Urartu, Phrygia, Lydia, etc.

In Western Asian states of the Ancient Oriental period together with the state language, dialects of Akkadian (Babylonian, Assyrian) also functioned on the official level at different times i.e. the system of bilingualism existed on the official level. However, the area of functioning of the foreign language was regulated from the beginning. It had only the status of the language of inter-state relations.

Along with the state and international language, the existence of languages, different from the language of the dominant ethnos of the country and its dialects is also attested in Western Asian states of the Ancient Oriental period, but they did not endanger the status of the state language. These languages were not forbidden but the sphere of their functioning was quite limited (family, neighbourhood).

Proceeding from the above, the model of protection of the state language, found in the Western Asian states of the 3rd-1st millennia BC, restricted in the country administration not only the area of Akkadian but also, inside the country, that of the languages different from the language of the dominant ethnos and its dialects. This model provided for the self-identification of the population with the state language of the country, the stability of ruling the state and finally the safety of the country sovereignty.



მანანა ტაბიძე

საქართველოს საპატრიარქოს
 წმიდა ანდრია პირველწოდებულის
 სახელობის ქართული უნივერსიტეტი

**სამეცნიერო ენის განვითარების
 პრობლემისათვის**

სამეცნიერო ენის განვითარებას უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფო ენის სრულფასოვანი ფუნქციონირების უზრუნველყოფისათვის. დროის გამოწვევა დღეს სამეცნიერო ცოდნის არნახული ინტერნაციონალიზაცია გახლავთ. ცხადია, მეცნიერება არასოდეს ჩატეულა მხოლოდ ნაციონალურ საზღვრებში, მაგრამ ბევრი როდია ისეთი ენა, რომლითაც ხდება სამეცნიერო ცოდნის მიღება. მსოფლიოში რამდენიმე ათასამდე ენაა (მართალია, დიდი ცთომილებით, მაგრამ ენებს მაინც ათასებში ითვლიან). ამ უზარმაზარი ციფრიდან მეცნიერების ენა მხოლოდ რამდენიმე ათეულსა აქვს; მათ შორისაა ქართულიც.

როგორ მოახერხა ქართულმა ენამ გადაქცეულიყო სამეცნიერო ცოდნის ფიქსატორად და სამეცნიერო აზრის მტარებლად? როგორ შეინარჩუნა ეს მდგომარეობა დღემდე, 21-ე საუკუნემდე? და შეძლებს თუ არა ამ როლის, ფუნქციის, შენარჩუნებას მომავალშიც? კიდევ ერთი კითხვაც შეიძლებოდა დაგვესვა – რამ განაპირობა ქართული ენის ამ პოტენციალის ამოქმედება, როდესაც კავკასიის მკვიდრ ხალხთა უმრავლესობას, მიუხედავად სიძველისა, არც დამწერლობა და არც სამეცნიერო ენობრივი ცხოვრება არ განუვითარებია.

საქართველოს ინტელექტუალური ისტორია ძალიან დიდი და მდიდარია. ერთი შეხედვით, ეს უცნაურიც კი ჩანს, რადგან მუდმივ ბრძოლებში გახვეულ, უღევი მტრის საშინაო თუ საგარეო მცდელობებით ძირითადად დაშლილ-დაცალკავებულ ქვეყანას თითქოს არასოდეს ეცალა ხანგრძლივი სამომავლო პროგნოზისა და სამოქმედო გეგმის შესადგენად; აქ ხომ ძირითადად თავად საქართველოსგან დამოუკიდებელი ფაქტორების ზეგავლენით, მოვლენები უეცრად იცვლებოდა, ხან ერთი, ხან მეორე ყოვლისმომცველი უბედურება გვატყდებოდა თავს და ყველაფერი თავიდან ხდებოდა დასაწყები. ამ დროს უცნაურიც კი ჩანს არამცთუ აკადემიებსა¹ და უნივერსიტეტებზე ფიქრი, რაც არასოდეს შეწყვეტილა საქართველოში, არამედ ორიგინალური სამეცნიერო წიგნების შექმნის მიმართულებით მუშაობაც.

მეოცე საუკუნე, სამეცნიერო ენაზე ზრუნვის თვალსაზრისით, განსაკუთრებულია. მაგალითად, 1920 წლის მაისში თბილისში უნდა მოწვეულიყო ენის მცოდნეთა ყრილობა სალიტ. ენის სავალდებულო ნორმების განსახილველად და დასადგენად, წინასწარი მუშაობა დაკისრებული ჰქონდა საორგანიზაციო კომისიას, (ა. შანიძე, გახვლელიანი, ვბერიძე, კ.კეკელიძე, ს.გორგაძე, დ.უზნაძე...), კომისიამ გამოაქვეყნა მოსაგვარებელი საკითხების სია. 1921 წელს კი გამოიცა წიგნაკი “სალიტერატურო ქართული-სათვის.”

1922-25 წლებში განათლების სახალხო კომისარიატთან არსებობდა ცენტრალური სატერმინოლოგიო საბჭო (თავმჯდომარე ივ.ჯავახიშვილი), რომელმაც გარკვეული მუშაობა ჩაატარა სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შედგენისა და სალიტერატურო ენის სადავო საკითხების უნიფიკაციის ხაზით. 1925 წ. სახკომსაბჭოსთან დაარსდა სატერმინოლოგიო კომისია. მოგვიანებით ეს კომისია გარდაიქმნა ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილებად. მას დაეკისრა სამეცნიერო ტერმინოლოგიის უნიფიკაციის საქმე, რაც იმას ნიშნავდა, რომ მოგვარებულიყო ქართული სამეცნიერო ენის ლექსიკის საკითხი.



1946-1948 წლებში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან მუშაობდა ქართულ სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი კომისია ჯერ აკად.ს.ჯანაშიას, შემდეგ აკად. ა.შანიდის თავმჯდომარეობით.” (ლეჟავა, 1984).

ჩვეულებრივ, როდესაც ქართველ სპეციალისტთა სატერმინოლოგიო ღვაწლზე საუბრობენ, ასახელებენ ენათმეცნიერებს, რომელთაც მართლაც უდიდესი წვლილი იუძღვით სალექსიკონო გამოცემათა ნორმობრივი სრულყოფის საქმეში, მაგრამ ამჯერად ჩვენ სწორედ არაენათმეცნიერთა ღვაწლი გვინტერესებს, რამდენადაც სწორედ დარგობრივი სპეციალისტების შედგენილია სპეციალური სამეცნიერო ტერმინოლოგია, და სწორედ მათი ეროვნული შეგნების წყალობაა, რომ ქართული ენა დღეს იმათ შორისაა, ვინც ქმნის მეცნიერებას. ქართული სამეცნიერო საზოგადოება თავის სახელს არქმევს ცოდნის ყველა გამოვლინებას, თავის ენაზე სწავლობს და ასწავლის, მსოფლიოს სამეცნიერო-ტექნიკურ პროგრესში ქართულენოვან სამეცნიერო ცოდნას იყენებს საძირკვლად საერთაშორისო სარბიელზე გასვლის დროსაც.

დღეს სამეცნიერო წრეების წარმომადგენელთა ნაწილში განახლდა რუსეთული წარსულიდან გამომდინარე ზერელე დისკუსიები იმაზე, რომ მეცნიერება ინტერნაციონალურია და ინგლისურად უფრო კარგად და სწრაფად განვითარდება, რა საჭიროა ქართულ ენაზე ტექნიკური და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების განვითარება და სხვ. ამ “იდეოლოგია” ყველაზე გავრცელებული და საყვარელი კითხვები კი ასე ჟღერს: “ვის უნდა შენი ქართული?” “ვინ წაიკითხავს ქართულად აქ დაწერილ დისერტაციებს?” “ჩვენ ვწეროთ და ვიკითხოთ?” “უცხოელებს სულაც არ აინტერესებთ ქართულად დაწერილი წიგნი?”...

ეს კითხვები ამ სტატიის ავტორს მოსწავლეობისასაც არაერთხელ გაუგონია, სტუდენტობის დროსაც და მერეც... ამ კითხვებს გაცილებით ადრეც სვამდნენ “სპარსული ენის სიტკბოთი” მოშაქრული მგოსნები, თუ მეცხრამეტე საუკუნეში მოსკოვ-პეტერბურგის გზას გამდგარი “რუსეთუმეები”, ზოგჯერ ისინიც ცდებოდნენ, ვისგანაც შეცდომა ნაკლებად იყო მოსალოდნელი (მაგალითად, ნიკო მარი ქართული უნივერსიტეტის მაგივრად მომხრე იყო კავკასიური უნივერსიტეტის განხილვის, სადაც სწავლა რუსულად იქნებოდა²). სწორედ სტუდენტობის დროს მივხვდი, რომ კარგი წიგნი მსოფლიოსთვის ნებისმიერ ენაზეა საინტერესო, დიდ აღმოჩენას გაფაცვიცხვებული კაცობრიობა ნებისმიერ ადგილას იპოვნის და ნებისმიერ ენაზე სიხარულით მიიღებს, მაგრამ თუ რომელიმე ქართველ სპეციალისტს მსოფლიოს დახმარება მაინცა და მაინც ინგლისურად ეჩქარება, მას ორივე ენაზე შეუძლია წეროს, ამ სურვილს აბარა დაუდგება წინ?..

ვისთვისაც დღეს საქართველოში უდავოა ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, ვაჟა-ფშაველას, იაკობ გოგებაშვილის, ივანე ჯავახიშვილის, კონსტანტინე გამსახურდიას, მიხეილ ჯავახიშვილის, პეტრე მელიქიშვილის, ივანე ბერიტაშვილის, სპირიდონ ვირსალაძის, ანდრია რაზმაძის, დიმიტრი უზნაძის, ალექსანდრე ალადაშვილის, ნიკოლოზ მუსხელიშვილის, ილია ვეკუას და სხვათა ავტორიტეტი, მან კარგად იცის, რომ ეს მოღვაწეები ქართული სამეცნიერო ენის განვითარების მომხრენი, ქომაგნი და მუშაკნი იყვნენ. ძალიან გაუჭირდებოდათ ქართული სამეცნიერო ენის განვითარების მოწინააღმდეგეებს სათავისოდ მსგავსი ავტორიტეტისა და ხარისხის მწერალთა, მეცნიერთა და მოღვაწეთა გუნდის დასახელება.

საქართველოს ბოლო საუკუნეების ისტორიის მცოდნე ადამიანებმა იციან, რა დიდი გული და ოპტიმიზმი უნდა ჰქონოდათ ქართული უნივერსიტეტის ჩამოყალიბებასა და განმახორციელებლეს, რომ ჯერ კიდევ ქართული სკოლის აწყობამდე (თუ არ ჩავთვლით წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას) ქართული უნივერსიტეტის დაარსებაზე დაეწყოთ ზრუნვა; ამ საქმეს კი წინ უნდა გაძლოლოდა იმდროისათვის შესაფერისი სამეცნიერო ენა და დარგობრივი ტერმინოლოგიები. XIX საუკუნეში ამ მიმართულებით ბევრი რამ გაკეთდა ილიას თაოსნობით, მეოცე საუკუნეში კი ეს საქმე



ივ.ჯავახიშვილისა და მისი თანამოაზრეების გადასაწყვეტი შეიქნა.

ივ. ჯავახიშვილმა 1907 წელს პეტერბურგში დააარსა ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრე, რომლის საქმიანობაც ქართული მეცნიერების აღორძინებისა და მომავალი ქართული უნივერსიტეტის შექმნისათვის პირობების მომზადებას ისახავდა მიზნად. ამ წრეში მოხსენებებს ქართულად კითხულობდნენ, მსჯელობაც ქართულად წარმოებდა. ამით მუშავდებოდა ქართულ ენაზე მეცნიერული მეტყველების ჩვევები: “ახალგაზრდობამ, — ამბობდა შემდეგ ივანე ჯავახიშვილი, — აქ ენა გაიკვეთა და მოიპოვა უნარი მეტყველებისა, რომელიც მანამდე არ ჰქონდა”. “ქართული კულტურის შესწავლა, ქართული კულტურის ცოდნა, — განაგრძობდა იგი, — მოგვეცემა საშუალებას იმ ძველი მარაგის გამოსაყენებლად, რომელზედაც უნდა აღმოცენებულიყო, თუ გნებავთ, მკვდრეთით აღმდგარიყო ძველი ქართული მეცნიერება, ოდესღაც მდიდარი, მაგრამ შემდეგ დაკნინებული”.

ჯავახიშვილის გვერდით იყო საბუნებისმეტყველო და ტექნიკური დარგების წარმომადგენელი მეცნიერების გუნდი, რომელიც სწორედ ქართულ უნივერსიტეტზე ოცნებობდა შორეული ქვეყნების უნივერსიტეტებში სწავლისას. აი, მაგალითად, 1918 წლის 27 თებერვალს უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭომ დაადასტურა სამკურნალო ფაკულტეტის შექმნის აუცილებლობა. 17 ივნისს იმავე საბჭომ “ქართველ ექიმთა და ბუნებისმეტყველთა საზოგადოების” თავმჯდომარის სპირიდონ ვირსალაძის მონაწილეობით მიიღო გადაწყვეტილება, რომ გახსნილიყო საბუნებისმეტყველო-სამათემატიკო და სამკურნალო ფაკულტეტი... ასე უპასუხა მეოცე საუკუნის სამეცნიერო ბუმს საქართველომ — ის შეუერთდა მეცნიერულ პროგრესს საკუთარი ენით, ნიჭით და საკაცობრიო ცოდნისადმი უსაზღვრო სიყვარულით.

ახლა ოცდამეერთე საუკუნის წინაშე ვდგავართ. ახლაც დიდი გამოწვევა გვაქვს — ამჯერად ცოდნა ინტერნეტსივრცეშია დაუნჯებული. გადარჩებიან ის ენები, რომლებიც ამ ცოდნას გაითავისებენ, გადარჩებიან ის ერები, რომელთა ენებიც გადარჩებიან

ცხადია, რომ მთელი ერი ორენოვანი არასოდეს იქნება, ხოლო ოდენ უცხოენოვანი სამეცნიერო ცოდნა ერს სამეცნიერო ცხოვრებას ჩამოაშორებს და მთელ მოსახლეობას მოუსპობს საშუალებას გამოავლინოს თავისი სამეცნიერო პოტენციალი;

„დღევანდელი გლობალიზაციური მსოფლიო ახალ გამოწვევების წინაშე გვაყენებს” - ასეთია პოლიტოლოგთა წამყვანი ფრაზა თანამედროვე საქართველოში. და მართლაც, როგორც აღვნიშნეთ, ქართული ენისათვის გამოწვევას კომპიუტერული საინფორმაციო სივრცის ენობრივი ათვისება წარმოადგენს. თუ ამ პროცესში ქართული ენა თავის ადგილს ვერ იპოვინს, თუ ინტერნეტით ცოდნის მძიებელი ადამიანი ქართულენოვანი მასალის უკიდურეს სიღარიბეში დარწმუნდება, თუ მსოფლიოს უნივერსიტეტთა ე.წ. ბოლონიური ერთიანობის პრინციპს ადევნებული ქართული საზოგადოება ქართულენოვან უნივერსიტეტებსა და ქართულენოვან სამეცნიერო ცხოვრებას შეელება, ქართული ენა ვეღარ შეინარჩუნებს საპატიო ადგილს სამეცნიერო თეორიისა და პრაქტიკის მქონე ენათა შორის და თავის მოსახლეობასთან ერთად დისკრიმინირებულ მასად გადაიქცევა.

ასეთი საფრთხე მარტო ქართულს არ ემუქრება. ამას კარგად იაზრებენ ჩვენზე უფრო დაღბნილი სახელმწიფოები და გამოსავალს ეძებენ. მაგალითად, გერმანიაში ვიკიპედიური ინტერნეტენციკლოპედიის გერმანულენოვანი ინფორმაციებით დატვირთვას სახელმწიფო მხარდაჭერა აქვს; ქვეყნის წამყვან უნივერსიტეტებში სტუდენტებს შესაძლებლობა აქვთ კრედიტთა გარკვეული რაოდენობა ინტერნეტენციკლოპედიისათვის მასალების მომზადებით მოიპოვონ და პროფესორის მიერ ვიზირების შემდეგ გერმანულენოვანი საინფორმაციო სივრცის შემავსებლის საპატიო მისიაც შეასრულონ. ყოველწლიურად სახელმწიფოს მხარდაჭერით ეს საენციკლოპედიო მასალა ელექტრონულ წიგნებად გამოიცემა. ასე რომ გერმანიას კარგად ესმის გერმანულ ენაზე სამეცნიერო აზრის განვითარების აუცილებლობა, ამიტომაც სახელმწიფო ღონეზუა აყვანილი ნებისმიერი სამეცნიერო დარგის გერმანულ ენაზე



განვითარებისა და საკომპიუტერო მიმოქცევაში შეტანა, რათა გერმანულ მომხმარებელს სხვა ენებზე მასალის ძებნა არ დასჭირდეს. უდავოა, რომ ჩვენთანაც სახელმწიფომ უნდა მოჰკიდოს ხელი ქართულენოვანი საინფორმაციო ბანკების ამოქმედებას; სტუდენტთა უზარმაზარი არმიის ჩართვა ამ პროცესში მნიშვნელოვნად გაზრდის ოდენ მეცნიერთა აძარა დატოვებულ ამ პროცესს.

სტუდენტთა მონაწილეობა დადებითად წაადგება ქართულენოვან საინტერნეტო სამეცნიერო სივრცეს, უაღრესად გაამრავლებს და გაამდიდრებს ინფორმაციას, პროფესორ-მასწავლებლებთან თანამშრომლობა ამ მასალას კვალიფიციურ სტატიებად გადააქცევს,.. ეს საქმე სასარგებლო იქნება თავად სტუდენტობისთვისაც, რომელსაც გარდა ცოდნისა შეემატება კიდევ ერთი, არანაკლებ მნიშვნელოვანი თვისება – პასუხისმგებლობის გრძნობა საკუთარი ენისა და ქართული მეცნიერების წინაშე, და ეს ამაგი, მის მიერ ახალგაზრდობაში მშობლიური ენისათვის გაწეული, აღარასოდეს დაამორებს მას მშობლიურ ფესვებს, რაოდენ ბევრი კილომეტრიც არ უნდა გაიაროს მან უცხოეთში წარმატებათა ძიების გზაზე.

ლიტერატურა:

1. ლეჟავა ლ., ივანე გიგინეიშვილი და ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები, ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი მეექვსე, “მეცნიერება”, 1984

2. გელენიძე ლ., ტერმინოლოგიისა და საერთო-სახალხო ენის მიმართებისათვის სამეცნიერო-ტექნიკურ პროგრესთან დაკავშირებით.” ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წიგნი მეოთხე, “მეცნიერება”, 1981



თეოქრაზ გვანცელაძე

საქართველოს საპატრიარქოს წმ. ანდრია პირველწოდებულის
 სახელობის ქართული უნივერსიტეტი, პროფესორი

**რა ენაზე ლაპარაკობდნენ დასავლეთ
 საქართველოში ახ. წ. VII საუკუნემდე?**

ახალი წელთაღრიცხვის დაწყებამდე შედგენილ არცერთ წერილობით წყაროში სრულებით არ დასტურდება ტერმინები: “აფსუა”, “აბასგი”, “აბაზა”, “აფშილი//აფსილი”, “აფხაზი”, “აფსნი”, “აბასგია”, “აბაზეთი”, “აფშილეთი//აფსილია”, “აფხაზეთი”. ეს ფაქტი ქმნის ობიექტურ საფუძველს იმ დასკვნის გამოსატანად, რომ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე იმ პერიოდში საერთოდ არ უცხოვრიათ ამჟამინდელ აფხაზთა (თვითსახელწოდება “აფსუა”) წინაპრებს. ამ მხრივ მეტად მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ აფხაზი ხალხი ერთადერთი ეთნოსია ჩრდილო-დასავლურ კავკასიურ, ანუ აფხაზურ-ადიღურ ხალხთა შორის, რომელიც წარმოდგენილია კავკასიონის ქედის სამხრეთით, ხოლო ამ ჯგუფის ყველა დანარჩენი ეთნოსი (აბაზები, ადიღელები, ყაბარდოელები და უბიხები) 1864 წლამდე მხოლოდ კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთით ბინადრობდა. აქ გასათვალისწინებელია ერთი არსებითი რამ:

ზემოთ დასახელებული ხუთივე ეთნოსის (აფხაზების, აბაზების, ადიღელების, ყაბარდოელებისა და უბიხების) ენები მეტად დიდი მსგავსება-სიახლოვეთ გამოირჩევიან ყველა ენობრივ ღონეზე (ფონოლოგიურ სისტემაში, მორფოლოგიაში, სინტაქსში, ლექსიკაში), რაც გამორიცხავს აფხაზური, აბაზური, ადიღური, ყაბარდოული და უბიხური ენების დამოუკიდებელ ენებად არსებობას არა მარტო ახალი წელთაღრიცხვის დაწყებამდე, არამედ ადრეფეოდალურ ეპოქაშიც. მაგალითად, დღესაც კი ამჟამინდელი აფხაზური და აბაზური ენები რეალურად ერთი დამოუკიდებელი ენის მიკროვარიანტებია და მათ შორის სხვაობა დაახლოებით ისეთივე ხასიათისაა, როგორც ქართული ენის ქართლურ და გურულ დიალექტებს შორის გვაქვს. თითქმის ასეთივე სხვაობაა ადიღურ და ყაბარდოულ სამეცხველო ერთეულებს შორისაც. ასე რომ, აფხაზურ-ადიღურ ენათა ჯგუფში რეალურად ხუთი კი არა, სამი ენა არსებობს: აფხაზურ-აბაზური, ჩერქეზული (ადიღურ-ყაბარდოული) და უბიხური, რომლებიც, თავის მხრივ, ისეთსავე მიმართებაში არიან ერთმანეთთან, როგორც იტალიური, ფრანგული და ესპანური ენები, ან რუსული, პოლონური და ჩეხური ენები, ან კიდევ თურქული, აზერბაიჯანული და უზბეკური ენები, რომლებიც საერთო წინაპარი ენებისაგან ადრეფეოდალური ხანის შემდგომ არიან გამოყოფილნი.

ამგვარი ანალოგიები საფუძველს გვაძლევს, დავასკვნათ:

ამჟამად რეალურად არსებული სამი აფხაზურ-ადიღური ენა (აფხაზურ-აბაზური, ჩერქეზული და უბიხური) მათი წინაპარი წინარეაფხაზურ-ადიღური ენისაგან უნდა გამოყოფილიყო არა უადრეს ახ.წ. VII-IX საუკუნეებისა, ხოლო ჩერქეზული ენის ადიღური და ყაბარდოული მიკროვარიანტებისა და აფხაზურ-აბაზური ენის აფხაზური და აბაზური მიკროვარიანტების ჩამოყალიბება შეუძლებელია მომხდარიყო გვიან შუა საუკუნეებამდე. მეტიც, აფხაზური და აბაზური მიკროვარიანტების გამიჯვნის პროცესი XX საუკუნემდეც კი არ ჩანს დასრულებული (ამ საკითხზე უფრო დეტალურად სხვაგან გვაქვს მსჯელობა).

დასახელებულ გარემოებათა გათვალისწინებით ყოვლად გაუმართლებელი და უნაყოფოა მცდელობანი დასავლეთ საქართველოს, მათ შორის ახლანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე გვიან



შუა საუკუნეებამდე აფხაზური ენის გავრცელების კვალის ძიებისა, ვინაიდან აფხაზური ენა იმ ეპოქაში საერთოდ არ არსებობდა. ანალოგიური მიზეზის გამო უპერსპექტივოა იმავე მიწაზე იმავე ეპოქისათვის ადიღური და ყაბარდოული ენების გავრცელების ნაკვალევთა ძიებაც, თუმცა ისეთ დიდ მეცნიერებს, როგორიც იყვნენ ნ. მარი, ს. ჯანაშია, ივ. ჯავახიშვილი, სწამდათ, რომ დასავლეთ საქართველოში ქართველ მოსახლეობას წინ უსწრებდნენ აფხაზურ-ადიღური ტომები. ჩვენ პატივს მივაგებთ ამ მეცნიერთა უზარმაზარ დამსახურებას ქართველოლოგიასა და კავკასიოლოგიაში, მაგრამ ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ დასახელებული მკვლევრები იყენებდნენ მათი მოღვაწეობის დროს არსებულ საკმაოდ ნაკლოვან ფაქტობრივ მასალას, რომელიც არ გამოირჩეოდა დიდი სიზუსტით. ამის გამო მათთვის უცნობი იყო ზოგი არსებითი ფაქტი, რომელთა გათვალისწინება ამ მეცნიერებს, დარწმუნებული ვართ, სხვაგვარ დასკვნებს გამოატანინებდა. მაგალითად, ნ. მარი ნაკლებად იცნობდა ჩერქეზულ და უბიხურ ენობრივ მასალას, ხოლო აბაზურს საერთოდ არ იცნობდა. გარდა ამისა, იგი აფხაზურ ენობრივ მასალასაც მიკერძოებით ანალიზებდა. მისთვის დამახასიათებელი იყო შესაბამისი ისტორიული გარემოებების სრული, ან ნაწილობრივი იგნორირება და შორს მიმავალი დასკვნების ნაჩქარევად, ტენდენციურად გამოტანა. ავიღოთ ერთი ტიპური ნიმუში მისი შემოქმედებიდან და კრიტიკულად განვიხილოთ იგი:

ნ. მარმა აფხაზური ენის კვლევა 1912 წელს დაიწყო. პირველივე ხანმოკლე ექსპედიციის დროს მან შეიტყო, რომ არსებობს აფხაზური გვარსახელი გუბაზ, რომელმაც მეცნიერს გაახსენა V-VI საუკუნეთა წყაროებში მოხსენიებული მამაკაცის საკუთარი სახელი გუბაზ-ი და გურიაში არსებული მდინარის სახელი გუბაზოულ-ი. მკვლევარმა სამართლიანად დააკავშირა ეს სამი სიტყვა ერთიმეორესთან, მაგრამ აფხაზურ გვარსახელში ნაძალადევად გამოყო გულის აღმნიშვნელი აფხაზური გუ “ძირი”, რომელსაც, მისი აზრით, ერთვის აფხაზურ გვარსახელთა მაწარმოებელი —ბა სუფიქსი და ქართული გვარსახელების წარმოქმნელი ვითომდა ფონეტიკურად სახეცვლილი —ძე დაბოლოება (ე ხმოვანი მოკვეცილია, ხოლო ძ თანხმოვანი შეცვლილია ზ თანხმოვნით). ამ გზით გამოტანილ იქნა დასკვნა: ჯერ კიდევ ახ.წ. V-VI საუკუნეებამდე დიდი ხნით ადრე არსებულა აფხაზური გვარსახელი გუბა “გულიძე”, რომელსაც შემდგომ დამატებია ქართული —ძე დაბოლოება და ასე წარმოქმნილა “ქართიზებული” გვარსახელი გუბაზ; ეს ბოლო ფორმა მომდევნო ეტაპზე გადაქცეულა მამაკაცის საკუთარ სახელად, რაც გურიაში არსებული მდინარის სახელწოდებას დასდებია საფუძვლად, ხოლო თვით გურიაშიც და მთელ დასავლეთ საქართველოშიც ქართველთა დასახლებამდე აფხაზთა წინაპრებს უცხოვრიათ (მარი, 1936, გვ. 57-58).

ნ. მარმა ამ დასკვნის გამოტანისას არ გაითვალისწინა რამდენიმე არსებითი საკითხი, რომლებიც გამორიცხავს დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ქართველთა დასახლებამდე ამჟამინდელ აფხაზთა წინაპრების ბინადრობის ჰიპოთეზას. კერძოდ:

1. აფხაზურ გვარსახელთა სტრუქტურული მოდელების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ —ბა სუფიქსიან გვართა მოდელის ჩამოყალიბების ქრონოლოგია არ სცილდება XVI-XVIII საუკუნეებს, ვინაიდან ამგვარი გვარები არ დასტურდება უფრო ადრე შედგენილ წერილობით წყაროებში. გარდა ამისა, აბაზთა შორის (განსაკუთრებით ტაპანთელებში) გვარსახელთა ასეთი მოდელი საერთოდ არ გვხვდება, ხოლო 1867 წელს აფხაზეთიდან გაძევებულ და ბათუმში დასახლებულ აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლებში ზოგი გვარი ქართული ენის ზეგავლენით გაფორმებულა —ბა სუფიქსით, რომელიც ფუნქციურად ქართულ —ძე დაბოლოებას უდრის, ხოლო იგივე გვარები აფხაზეთში ამ სუფიქსის გარეშეა წარმოდგენილი (შდრ.: გვარები სმირ, ყაიჭან აფხაზეთში და



სმირ-ბა, ყაიტან-ბა ბათუმში). ამკარაა, რომ -ბა დაბოლოებით გვარსახელთა გაფორმების პროცესი აფხაზურ ენაში ჯერ კიდევ არ ყოფილა დასრულებული 1867 წლისათვის, რაც გამორიცხავს ამ მოდელის გვარსახელთა არსებობას ახ.წ. V-VI საუკუნეებამდე.

2. ქართული -ძე დაბოლოება ასეთ გვართა მატარებლების გააფხაზებისას აფხაზურ ენაში ან უცვლელი რჩება (ჩხეიძე, ჩაკვეტაძე, რუხაძე > არუხაძე...), ანდა იძლევა -ძია ვარიანტს, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არ კარგავს ე ხმოვანს და ძ თანხმოვანი არ იცვლება ზ თანხმოვნით (მდრ. გურული გოლიაძე > მეგრული გოლიანძე > აფხაზური გოლანძია//გვალანძია, ქართული კასრაძე > აფხაზური კასლანძია, ქართული ნოზაძე > აფხაზური ნაძაძია...) და ა.შ.

ამ და სხვა გარემოებათა გათვალისწინება ნ. მარს არ მისცემდა საფუძველს, გამოეტანა ზემოთ მოყვანილი დასკვნა დასავლეთ საქართველოში ქართველებამდე აფხაზთა წინაპრების სახლობის შესახებ.

იგივე შეიძლება ითქვას აკად. ივ. ჯავახიშვილისა და აკად. ს. ჯანაშიას იმ ნაშრომთა შესახებაც, რომლებშიც ავტორები გამოთქვამდნენ ვარაუდს, თითქოს დასავლეთ საქართველოში, მათ შორის ახლანდელი აფხაზეთის მიწაზე დასტურდებოდეს აფხაზთა და ჩერქეზთა ქართველებამდე ბინადრობის კვალი ტოპონიმ-ჰიდრონიმთა სახით.

მაგალითად, ივ. ჯავახიშვილისა და ს. ჯანაშიას აზრით, თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე ამჟამად არსებული გეოგრაფიული სახელები, ერთი მხრივ, ახიფს, აფს, ხიფს, ლაშიფს და, მეორე მხრივ, გულრიფშ, ხეცრიფშ, დარარიფშ, ღურიფშ, გაგრიფშ, რიაფშ, აგრეთვე გურიაში არსებული სუფსა სახელი უეჭველად ძველთაძველი ჩერქეზული სახელებია, ვინაიდან შეიცავენ წყლის აღმნიშვნელ ჩერქეზულ ფს//ფშ ძირებს (ჯავახიშვილი, 1950, გვ. 43-44; ჯანაშია, 1940, გვ. 623-624. ტექნიკური მიზეზების გამო აქაც და ქვემოთაც ტრანსკრიფცია გამარტივებული გვაქვს).

სამწუხაროდ, ამ დასკვნის გამოტანისას მკვლევარს არ გაუთვალისწინებია ეტიმოლოგიების მარტივი, მაგრამ სავალდებულო წესი: საანალიზო სიტყვის სტრუქტურისა და სემანტიკის ისტორია, წარმოშობა და ამოსავალი სახე (პრაფორმა, არქეტიპი) დადგენილად მხოლოდ მაშინ მიიჩნევა, როცა მეცნიერი ზუსტად და უტყუარი მონაცემების გათვალისწინების საფუძველზე დაასაბუთებს საანალიზო სიტყვის შემადგენელი არა მხოლოდ ერთი, არამედ უკლებლივ ყველა კომპონენტის რაობასა და წარმოშობას. ივ. ჯავახიშვილმა კი ჩერქეზულ ძირთან ფონეტიკური მსგავსების საფუძველზე გამოყო საკვლევ სიტყვათა თითო ელემენტი, მაგრამ არ დაუდგენია, თუ რას წარმოადგენს იმავე გეოგრაფიული სახელების სხვა ელემენტები. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ამ 10 სახელის ეტიმოლოგია არ დადგენილა და არ დამტკიცებულა ახლანდელი აფხაზეთის მიწაზე ჩერქეზთა ცხოვრების ფაქტი.

ივ. ჯავახიშვილის ჰიპოთეზის მეორე არსებითი ხარვეზი ისაა, რომ მან საფუძვლიანი ლინგვისტური, კერძოდ, ფონეტიკური არგუმენტაციის გარეშე გააიგივა ერთმანეთთან ზემოთ დასახელებული 10 სახელის ფს და ფშ ელემენტები. არადა აუცილებელი იყო იმის გათვალისწინება, რომ არც ჩერქეზულ და არც აფხაზურ ენებში ს და შ თანხმოვნები ერთიმეორეს თავისუფლად, სპონტანურად არ ენაცვლებიან. ამის ახსნის გარეშე კი ფს და ფშ ელემენტთა გაიგივება არ შეიძლებოდა.

მსგავსი ნაკლოვანებანი აქვს ორივე მეცნიერის იმ მოსაზრებასაც, რომლის მიხედვითაც, ასევე ჩერქეზული წარმოშობისა ყოფილა დასავლეთ საქართველოში, მათ შორის ამჟამინდელ აფხაზეთში არსებული ყვა და რა ელემენტთა შემცველი გეოგრაფიული სახელები (ჯავახიშვილი, 1950, გვ. 44-



45; ჯანაშია, 1940, გვ. 623-624). არც ამ შემთხვევაში მოხერხდა იმის არგუმენტირებულად გარკვევა, თუ რას წარმოადგენს საანალიზო სახელთა შემადგენლობაში შემავალი სხვა ელემენტები.

გარდა აღნიშნულისა, ივ. ჯავახიშვილისა და ს. ჯანაშიას მიერ ჩერქეზულ გეოგრაფიულ სახელებად მიჩნეული ტოპონიმ-ჰიდრონიმების უმრავლესობა არ დასტურდება ძველ წერილობით წყაროებში, რაც ახსნას მოითხოვდა.

სამწუხარო ფაქტია, რომ ნ. მარის, ივ. ჯავახიშვილისა და ს. ჯანაშიას ზემოთ დასახელებული დაუსაბუთებელი ვარაუდები აქტიურად გამოიყენება აფხაზეთის საქართველოსაგან მოწყვეტის მოსურნე ძალთა მიერ სეპარატიზმის გასამართლებლად. მაგალითად, ო. ბლაჟბასა და ს. ლაკობას მიერ შედგენილ აფხაზეთის ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოში წერია:

«В пользу того, что носители праязыка /абхазов, черкесов и убыхов - т. г. / жили примерно в тех же условиях, в которых обитают нынешние абхазо-адыги и сформировались в пределах западнокавказской территории /იგულისხმება დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია მთლიანად – თ.გ. / ... говорят и топонимические названия. Например, названия рек, включающие в себя элемент «псы» - вода, река (Арипса, Супса, Акампис, Апсар, Лагумпса), а также с названием «куа» - «овраг», «балка», «речка» и др.» (ბლაჟბა, ლაკობა, 2006, გვ. 5).

ბლაჟბა-ლაკობას მიერ დასახელებული გეოგრაფიული სახელები ჩერქეზულ სიტყვებად (და არა წინარე აფხაზურ-ადიღურად, როგორც ამას აფხაზური სეპარატიზმის ეს იდეოლოგები აცხადებენ) პირველად სწორედ ნ. მარმა, ივ. ჯავახიშვილმა და ს. ჯანაშიამ მიიჩნიეს ლინგვისტური ანალიზის წესების დაუცველად. რეალურად კი არიფსა, სუფსა და ლაგუმფსა სახელთა ეტიმოლოგია ჯერაც გაურკვეველია, ხოლო აკამფსის//აკამფსეიონ “მოუხრელი, სწორი, პირდაპირ მაგალი” და აფსაროს “უთევზო” სახელები ამკარად ბერძნული წარმოშობისაა.

ზემოთ აღნიშნული გარემოებანი ცხადყოფენ, რომ ჰიპოთეზა დასავლეთ საქართველოში, მათ შორის ამჟამინდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე, აფხაზთა და ჩერქეზთა წინაპრების უძველესი დროიდან ბინადრობის შესახებ არ არის მეცნიერულად არგუმენტირებული და მთლიანად უარსაყოფია. ამავე დასვნიასკენ გვიბიძგებს ისიც, რომ არაბერძნული წარმოშობის, აფხაზურ და ჩერქეზულ გეოგრაფიულ სახელებად მიჩნეული ნომენკლატურის უმრავლესობა (სუფსა, მალთაყვა, გაგრიფში, ახიფსი და სხვანი) არ დასტურდება არა მარტო ძველი წელთაღრიცხვის წერილობით წყაროებში, არამედ არც გვიანდელ შუა საუკუნეებამდე შედგენილ წერილობით წყაროებში. ამიტომ მათი გამოცხადება ისტორიამდელი წარსულის ენობრივ ფაქტებად ყოვლად გაუმართლებელია.

ამრიგად, ცხადი ხდება, რომ არ არსებობს არავითარი უტყუარი მეცნიერული საფუძველი ძველი წელთაღრიცხვის რომელიმე მონაკვეთში დასავლეთ საქართველოში და, სახელდობრ, ამჟამინდელი აფხაზეთის მიწაზე აფხაზურ-ადიღური მოსახლეობის ბინადრობისა და წინარე აფხაზურ-ადიღური ენის გავრცელებულობის სამტკიცებლად. იგივე უნდა ითქვას ამავე მიწაზე ახალი წელთაღრიცხვის XVI საუკუნემდე არსებული ეთნიკური და ენობრივი სიტუაციის შესახებაც. კერძოდ:

თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე ახ. წ. I-II საუკუნეებიდან მოხსენიებული აბასგების და აფსილ-აფშილების სახელების ნაწილობრივი ბგერობრივი მსგავსება თანამედროვე “აბაზა” და “აფსუა” ტერმინებთან სულაც არ არის საკმარისი საიმისოდ, რომ აბასგები და აფშილები უყოყმანოდ ჩავთვალოთ თანამედროვე აბაზა-აფხაზთა წინაპრებად, მით უმეტეს, რომ ეთნონიმთა და სატომო სახელთა მიერ სხვადასხვა ეპოქაში სხვადასხვა მიზეზთა გამო სემანტიკის ცვლა და



ერთი ეთნოსიდან, ან ტომიდან მეორეზე გადატანა უჩვეულო არ არის მსოფლიოს ისტორიაში ისევე, როგორც ზუსტად ერთნაირი ჟღერადობის სახელთა გამოყენება სხვადასხვა ეთნოსთა და ტომთა აღმნიშვნელად (შდრ., ერთი მხრივ, კავკასიის ავტოქთონი არაინდოევროპელი სომხებისა და გვიან მოსული არმენების აღმნიშვნელად ერთი და იმავე “სომეხი” სახელის გამოყენება ქართულ წყაროებში და, მეორე მხრივ, კავკასიელი ალბანელებისა და ბალკანელი ალბანელების აღნიშვნა “ალბან” ფუძით და ა.შ.).

ამ კონტექსტში საყურადღებოა ადრეფეოდალური ხანის ბერძნულ წყაროებში “აბსგია” და “აბსგოს” სახელთა ხშირი გამოყენება მთელი დასავლეთ საქართველოსა და მისი მოსახლეობის, მოგვიანებით კი სრულიად საქართველოსა და მის მცხოვრებთა აღსანიშნად. არსებითია ისიც, რომ ახ. წ. I-VI საუკუნეებში ამჟამინდელი აფხაზეთის მიწაზე დასახელებული კოლხების, ეგრების, სვანთა, ზანთა, სანთა, მისიმიანთა, სვანო-კოლხთა და სხვათა ქართველობა არავითარ ეჭვს არ აღძრავს, რასაც მხარს უჭერს ისიც, რომ უძველესი დროიდან XVI საუკუნემდე შედგენილ წერილობით წყაროებში ამ მიწაზე ფიქსირებულ არცერთ გეოგრაფიულ სახელს არ ეძებება დამაჯერებელი ახსნა აფხაზურ, აბაზურ, ადიღეურ, ყაბარდოულ და უბიხურ ენებზე და ეს მაშინ, როცა იქვე დამოწმებული მრავალი გეოგრაფიული სახელის ქართველური წარმოშობა სრულიად უპრობლემოდ მტკიცდება. მაგალითად, უდავოდ ქართველური წარმოშობისაა შემდეგი სახელები:

ზიგანა//ზიგანევი//ზიგანეოსი//სიგანეი – დასტურდება ახ.წ. I საუკუნიდან. შდრ. ქართული ზეგანი;

მოხორა//მუხორისი//მუხური – დასტურდება ახ.წ. V საუკუნიდან. შდრ. მეგრ. დიალ. მუხური “მხარე, კუთხე”;

ციბილიუმი//ციბილი//წაბალი//წებელი – დასტურდება 554 წლიდან. შდრ. წაბლის აღმნიშვნელი წინარექართველური *წაბალ-ი ფუძე;

ფუსტა – დასტურდება 662 წლიდან. შდრ. სვანური ჯგუფის დიალექტთა ფუსდ “უზენაესი, უფალი” და ანალოგიური შინაარსის მქონე ტოპონიმები საქართველოს სხვა რეგიონებიდან: შემოქმედი, ღვთაება და სხვ.;

ცხუმი//ცხომი – დასტურდება VIII საუკუნიდან, თუმცა შექმნილი უნდა იყოს გაცილებით უფრო ადრე. შდრ. სვანური ჯგუფის დიალექტთა ცხვუმ//ცხვიმ “რცხილა” და ამავე მოდელის ოიკონიმები საქართველოს სხვა რაიონებში: ჭანდარი (გურჯაანის რ.), თელა (ლაგოდეხის რ.), დგნალი (დუშეთის რ.), სარო (ასპინძის რ.), ცხემლა (აჭარაში), ყუმური “ტყემალი” (ვანის რ. მეგრ. დიალექტიდან), იელი (მესტიის რ.), ცხაცხუ//ცაცხვი (ზუგდიდის რ.), ტყვარჩელი “ყოჩივარდა” (მეგრ. დიალექტიდან), გაგრა “კაკალი” (სვანური დიალექტებიდან) და ა.შ.

ამგვარი ენობრივი მასალა ადასტურებს, რომ თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე ახ.წ. I საუკუნიდან VII საუკუნემდე ქართველები ცხოვრობდნენ და ისინი ქართველურ ენა-კილოებზე (ჯერ წინარექართველურ ენაზე, შემდგომ კი მეგრულ-სვანურ კილოებზე) მეტყველებდნენ. რაც შეეხება სხვა ეთნიკურ ელემენტს, ამ პერიოდში, განსაკუთრებით ახ.წ. დასაწყისში აქვე მდებარე რამდენიმე ქალაქ-კოლონიაში ბინადრობდა ბერძნული მოსახლეობაც, რომელიც, ჩვენი აზრით, სერიოზულად ვერ ცვლიდა რეგიონის ეთნიკურ და ენობრივ სიტუაციას კოლონისტთა რიცხო-ბრივი სიმცირის გამო. ჩვენ ვერ ვიზიარებთ იმ მოსაზრებას, თითქოს ბერძნული კოლონიების ზეგავლენით არა მარტო ამ რეგიონში, არამედ მთელ დასავლეთ საქართველოში ბერძნული ენა ყოფილიყოს გაბატონებული, ვინაიდან ბერძნული ქალაქ-კოლონიების მოსახლეობა ჯამში ალბათ არ შეადგენდა მთელი მოსახლეობის იმდენად დიდ წილს, რომ ბერძნული ენა გაბატონებულიყო.



შდრ. არაბობისა და მონღოლობის დროს საქართველოში ენობრივი სიტუაცია პრაქტიკულად თითქმის არ შეცვლილა, ხოლო ისეთმა ტოტალიტარულმა იმპერიამ, როგორც რუსეთი იყო, და რომელიც ასიმილირების ოსტატურად დაგეგმილ პოლიტიკას ახორციელებდა, 200 წლის განმავლობაში მაინცდამიანც დიდ წარმატებას ვერ მიაღწია რუსული ენის ქართველ ხალხში მასობრივად დანერგვის თვალსაზრისით. მით უფრო გაუჭირდებოდათ მცირერიცხოვან ბერძენ კოლონისტებს ამგვარი ამოცანის წარმატებით გადაჭრა ამ მიმართულებით.

დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, ამჟამინდელი აფხაზეთის მიწაზე ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისის ვითარების აღსადგენად მნიშვნელოვანია ლეონტი მროველის ცნობები, რომელიც საკმაოდ ყურადღებით ეკიდებოდა ენობრივ-ეთნიკური სიტუაციის აღწერას. მის მატყინაში, რომელიც აღწერს საქართველოს ისტორიას უძველესი დროიდან ახ. წ. VI საუკუნემდე, საერთოდ არ იხსენიებიან არც აფხაზები და არც მათი ენა, ხოლო დასავლეთ საქართველოს მიწაზე დასახელებულია ერთადერთი ეთნიკური ელემენტი – ეგრები//მეგრები, ანუ დასავლურქართული მოსახლეობა, რაც მეტად ანგარიშგამგასაწევი ფაქტია. ამით დასტურდება ის მოსაზრება, რომ აფხაზთა წინაპრები აქ მხოლოდ გვიან შუა საუკუნეებში გამოჩნდნენ. ამავე დასკვნას განამტკიცებს VI საუკუნის ავტორის, აგათია სქოლასტიკოსის ცნობა, რომლის თანახმადაც, მისიმიანები (მუშვანები, ანუ სვანები) და აფსილები სხვადასხვა ენაზე ლაპარაკობდნენ (გამახარია, გოგია, 1997, გვ. 188). ერთი შეხედვით, აქ თითქოს პირდაპირი მითითებაა იმაზე, რომ აფსილებს ქართველთაგან (სვანთაგან) განსხვავებული ენა ჰქონიათ, მაგრამ უნდა გავითვალისწინოთ ის ფაქტი, რომ ამ ცნობაში გამოყენებული ბერძნული სიტყვა “გლოტტა//გლოსსა” მრავალმნიშვნელობიანია და აღნიშნავს: 1. მეტყველების უნარს; 2. კონკრეტულ ენას (ბერძნული ენა, ლათინური ენა, სპარსული ენა...); 3. კონკრეტული ენის დიალექტს, კილოს; 4. სამეტყველო სტილს. ამის გამო და იმიტომაც, რომ იმავე დროისა თუ ადრინდელ წყაროებში ამჟამინდელ აფხაზთა წინაპრები არ ჩანან თანამედროვე აფხაზეთის მიწაზე და არც ტოპონიმი ადასტურებს ამგვარ ფაქტს, აგათიას ცნობა უნდა გავიგოთ მხოლოდ ასე: მისიმიანები (მუშვან-სვანები) და აფსილები მეტყველებდნენ ერთი და იმავე ენის სხვადასხვა კილოზე. გავიხსენოთ, რომ გაცილებით ადრე სხვა ბერძენი ავტორებიც არ იცნობენ შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე სხვა ეთნიკურ ელემენტს, გარდა ქართულისა და ზოგი მათგანი, მაგალითად, აპოლონიოს როდოსელი (ძვ.წ. III ს.) კოლხთა ერთი ენის არსებობის ფაქტსაც ადასტურებს (გამახარია, გოგია, 1997, გვ. 167), ეს ერთი ენა კი იმ პერიოდში წინარექართველური ენა თუ იქნებოდა (წინამდებარე სტატიაში გაანალიზებული საკითხების შესახებ უფრო ვრცლად იხ.: გვანცელაძე, 2008; ნარკვევები, 2007).

ლიტერატურა

1. გამახარია, გოგია, 1997 – Дж. Гамахария, Б. Гогия. Абхазия - историческая область Грузии (историография, документы и материалы, комментарии). С древнейших времен до 30-х годов XX века. Тбилиси;

2. გვანცელაძე, 2008 – თ. გვანცელაძე. აფხაზეთის ეთნიკური ისტორიის ლინგვისტური საფუძვლები. ძირითადი პრობლემები. თბილისი;

3. მარი, 1936 – Н.Я. Марр. О языке и истории абхазов. Ленинград;

4. ნარკვევები, 2007 – ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. აფხაზეთი. უძველესი დროიდან დღემდე. თბილისი;



5. ფუტკარაძე, 2005 – ტ. ფუტკარაძე. ქართველები. ნაწილი I. ქრისტიანობამდელი ეპოქა. ქუთაისი;

6. ჯავახიშვილი, 1950 – ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორიის შესავალი. წიგნი პირველი. საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები. თბილისი;

7. ჯანაშია, 1940 – ს. ჯანაშია. ჩერქეზული (ადიღური) ელემენტი საქართველოს ტოპონიმიკაში (ისტორიული პრობლემები ქართული ონომასტიკონის სინათლეზე. I). – სსრკ მეცნ. აკად. საქართველოს ფილიალის მოამბე, ტ. I, № 8.

SUMMARY

WHICH LANGUAGE WAS SPOKEN ON THE LAND OF PRESENT-DAY WEST GEORGIA TILL THE 7TH C. A.D.?

Teimuraz Gvantseladze

On the territory of present West Georgia the names “Apxazeti/Abkhazia”, “ApsnY”, “Apsua”, “Apxazi”, “Apsil/აქსილ”, “Abasg” or not one similar tribe, ethnical and geographical names are not absolutely attested in no one written sources created till A.D. Accordingly, there is an objective ground to confirm, that the ancestors of the present Abkhazians were not autochthons. This suggestion is also supported by the fact, that the Abkhaz people is the only ethnos among the Abkhaz-Adyghian or North-West Caucasian peoples, who lives on this side of the Caucasus range, separately from close-related ethnoses.

The issues of ethnical personality and the speech language of Abasgians and Apshils living on the part of territory of the present Abkhazia since the 1st-2nd cc. A.D., cause a serious discussion among researchers. The researchers who consider Abasgians and Apshils to be the ancestors of the present Abkhazians, base on linguistically unpersuasive etymologies of one little part of geographical names and phonetical similarity of “Abasg”, “Apshil” stems with “Abaza” and “Apsua” ethnonyms, which is not sufficient for confirming the identity of these four names. The more, changing of semantics (meaning) by ethnonyms in different epoch and transferring from one ethnos to another are natural in the world’s practice, like the using of names of similar pronouncing for denoting different ethnoses. From this viewpoint the fact is noteworthy, that usage of the names “Abasg” and “Abasgia” for denoting Georgian and Georgia (in whole part of it) is not rare in the Greek sources of early-feodal period and Georgianness of Colchians, Zans, Svans, Myssimians, Svano-Colchians and other tribes living on the territory of present Abkhazia, is beyond doubt, which is supported by the fact, that among the geographical names represented in the sources created since the old time till the 7th c. A.D., not one name can be explained convincingly either in Abkhaz or Abaza, though it is not difficult to confirm the Georgian origin of many geographical names.

E.g.: it is not persuasive to declare the following toponyms and hidronyms as Abkhaz or Abaza names: Akampsis/ Akampseion, Zigana/Siganei, Lagumpsa and others. Neither of these names are Abkhaz, Abaza and Circassian. Among these names some are Greek (Akampsis), some are clear Kartvelian (Zigana/Siganei is the same as Georgian Zegan-i “plato”). Also Kartvelian names are: Mokhora/Moxiris or Muxur-i; Tsibilium/Tsibil or C’ebel-i “chestnut”; Pusta; Cxumi, etc. This data confirms, that Georgians lived on the land of present Abkhazia till the 7th c. A.D. and they spoke



Kartvelian language and dialects.

The latter conclusion is confirmed by Leonti Mroveli's information, in which ancestors of the present Abkhazians and their language are not absolutely mentioned, which does not seem to be casual. This conclusion can not be annulled by Agathias Scholastic' (6th c.) information, according to which the Myssimians (i.e. Mushwans or Svans) and Apshils spoke different languages - the point is not that the word "glɔssa" used in this information, has many meanings and denotes:

1. speech ability;
2. a concrete language;
3. a dialect or a sub-dialect of a concrete language;
4. style.

Thus, Agathias information is obscure and it must not be understood as if the Myssimians and Apshils were of different nation and had different language. In the context of above mentioned material it is better to understand this information as thus: the Myssimians and Apshils spoke different sub-dialects.

РЕЗЮМЕ

НА КАКОМ ЯЗЫКЕ ГОВОРИЛИ НА ТЕРРИТОРИИ ЗАПАДНОЙ ГРУЗИИ ДО VII ВЕКА НОВОЙ ЭРЫ?

Теимураз Гванцеладзе

В разноязычных письменных исторических источниках, составленных до начала Новой Эры, вовсе не свидетельствуются названия «Апхазети», «Абхазия», «апхазии», «абхаз», «Апсны», «апсуа», «апсил», «абасг», или фонетически близкие к ним другие наименования. Следовательно, нет прочных научных оснований для утверждения, якобы предки современных абхазов являются автохтонами территории современной Абхазии. Помимо отмеченного здесь обстоятельства автохтонность абхазов на названной земле исключает и тот факт, что абхазы являются единственным этносом из абхазско-адыгских народов, проживающим на Южном Кавказе. Важно и то, что многочисленные позднесредневековые письменные источники (грузинские, русские, западноевропейские..) прямо подтверждают экспансию абхазов с Северного Кавказа к Южному Кавказу.

Абсолютно бездоказательна гипотеза, предложенная Н.Я. Марром, И.А. Джавахишвили и С.Н. Джанашиа, об абхазско-адыгском языковом субстрате на территории Западной Грузии (Аджарии, Гурии, Самегрело, Абхазии...). Главнейший недостаток этой гипотезы в том, что ее авторы в топонимах и гидронимах с элементами *пс* и *ква* выделяют «черкесские» основы, но не смогли решить вопрос о реальной сути остальных сегментов этих же наименований, что ставит под сомнение истинность таких «этимологий».

Вопрос об этнической принадлежности абасгов и апсилов, впервые упоминаемых на части территории современной Абхазии с I-II вв. н.э., вызывает серьезные противоречия среди ученых. Исследователи, отождествляющие абасгов и апсилов с предками современных абхазов и абазин, опираются лишь на фонетические сходства корней терминов «абасг» и «апсил» с основами автоэтнонимов абхазов и абазин «абаза» и «апсуа»; в расчет принимаются и скороспелые, неаргументированные «этимологии» некоторых географических имен, предложенные



известными учеными, но при этом не учитывается свойство этнонимов и племенных имен - менять значения (расширять или суживать этническую семантику) в зависимости от различных факторов, а также случайные фонетические совпадения этнонимов разного происхождения, широко известные в мировой истории. В этом плане важно, что от начала н.э. до второй половины средних веков в греческих источниках термины «Абасгия» и «абасг» использовались исключительно для обозначения грузинского населения как Западной Грузии, так и всего грузинского государства. Аналогично положение и в арабских, армянских, персидских, турецких, славянских и других источниках. Помимо того, на территории современной Абхазии до VII в. н.э. упоминаются и бесспорно картвельские племена колхов, занов-санов, санигов, сванов, сванок-колхов, мисимиан и др. Там же свидетельствуется и большая группа географических названий явно картвельского происхождения (Сигана, Зиганей = груз. зегани «плато», Мохора, Мохирис = мегр. диал. мухури «уголок; область», Тсибилиум - от пракартвельского *цабали «каштан», Фуста, Пуста - от сван. диал. «всевышний» и т.д.

Особо важны сведения грузинского летописца Леонтия Мровели (XI в.), в сочинении которого на территории Западной Грузии вовсе не упомянуты предки современных абхазов. Этим исключается факт обитания абхазов на земле современной Абхазии. Такому заключению не препятствует справка Агатии Схоластика (VI в.), согласно которой проживающие на земле современной Абхазии племена мисимиан (мушванов, т.е сванов) и апсилов говорили на разных «языках». Во-первых, Агатия мог ошибаться и диалект ему казался самостоятельным языком; во-вторых, слово «язык» в разных языках, в том числе и в греческом, обладает многими значениями: «способность говорить», «язык»; «диалект, наречие»; «стиль речи».

Таким образом, оценивая критически устаревшие гипотезы об этническом составе и языковой ситуации Западной Грузии и объективно анализируя данные письменных источников, следует заключить: до VII в. н.э. (и гораздо позже) на земли Западной Грузии обитали лишь грузинские племена, разговаривающие на грузинском языке и его территориальных микровариантах.



ლია მელიქიძე

ეთნოლოგი

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული
აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი

სახელმწიფო ენა, ეთნოუმცირეობა და სახელმწიფოს უსაფრთხოება

როგორც ცნობილია, ეთნოსის ეროვნული აღორძინების პერიოდში ენა იძენს ეთნიკური ღირებულების საბაზო მნიშვნელობას. ის არა მარტო კულტურის, არამედ პოლიტიკური ინტერესების მანიპულირების საშუალება ხდება და ამოქმედებს თვითშეგნებას. ეროვნული იდეოლოგია და გრძნობები ხშირ შემთხვევაში ფოკუსირდება ენაში. ენა აღიქმება როგორც მთავარი ეთნოგანმასხვავებელი ნიშანი და ეთნიკური ღირებულება.

„ენა, მამული, სარწმუნოება“ – დიდი ილიას ამ პოსტულატში ენა, როგორც ეთნიკური იდენტურობის ერთ-ერთი მახასიათებელია. იგი არის ეთნიკური თვითშეგნების ერთ-ერთი ელემენტი. განმათავისუფლებელი მოძრაობის პერიოდში ეს პოსტულატი ქართველებისათვის სიმბოლოდაც კი იქცა.

ბოლო წლებში კი ენამ მიიღო სოციალური და, ამავე დროს, პოლიტიკური მნიშვნელობაც, რაც უკავშირდება ქართული ენის სახელმწიფო ენად გამოცხადებას. ეს კი ნიშნავს ენის აუცილებელ ცოდნას იმ პირთათვის, რომლებიც თავისი შრომითი საქმიანობით უკავშირდება სახელმწიფო სტრუქტურებს, სამართლის სხვადასხვა ინსტიტუტებს, სამედიცინო, განათლებას თუ სხვა სამსახურებს. ყოველივე ამან კი კომპაქტურად დასახლებულ ეთნოუმცირე-ესობებში, ქართული ენის არცოდნის გამო, დაძაბულობა გამოიწვია. საბჭოთა პერიოდში ეროვნული უმცირესობები ფლობდნენ როგორც მშობლიურ, ისე რუსულ ენას, რადგანაც წარმოება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. ადრე რუსული ენის ცოდნა დამატებით საშუალებას აძლევდა არადომინანტ ერს სოციალურ წინსვლაში, ახლა კი ეროვნული უმცირესობის მიერ ქართული ენის არცოდნა ამუხრუჭებს მათ კარიერას. ასე რომ, ამ ფაქტმა, ეროვნულ უმცირესობებში სოციალური დაძაბულობაც კი შემოიტანა.

მას შემდეგ, რაც ქართული ენა გამოცხადდა სახელმწიფო ენად, ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლებს ეთნიკური ნიშნით დისკრიმინაციის აზრი გაუჩნდათ. თვლიან, რომ ადრე ენის პრობლემა არ არსებობდა, ხოლო ბოლო თხუთმეტი წლის განმავლობაში კი ენის პრობლემამ მარგინალურად აქცია ეთნოუმცირეობა. ისინი თავის თავში ჩაიკეტნენ, ურთიერთობა დაძაბულია, საჯარო სამსახურში მონაწილეობა შეზღუდული აქვთ. უფროს თაობას ერთმანეთის ჯერ კიდევ ესმით, რადგანაც საკომუნიკაციოდ რუსულ ენას იყენებენ, მაგრამ უმცროსი თაობა, ბავშვები, გაუცხოებულნი არიან ქართული ენის გამო. ეთნოუმცირეობა ქართულის არცოდნის გამო ინფორმაციულ ვაკუუმშია. საქართველოს სახელმწიფოში მიმდინარე საკითხებში ვერ ერკვევიან, ხოლო სასაზღვრო რეგიონებში ტელეარხების (აზერბაიჯანი, სომხეთი) ყურება მათ ორიენტაციას მიმართავს სხვა სახელმწიფოებისაკენ –



„ცხოვრობენ საქართველოში, მაგრამ ცხოვრობენ აზერბაიჯანის და სომხეთის ცხოვრებით“ – ასე ამბობენ ადგილობრივი ქართველები. უფრო მეტიც ეთნოუმცირესობის იდენტიფიკაცია ხდება მეზობელ სახელმწიფოებთან, რაც დაკავშირებულია ეთნიკური საზღვრის და არა პოლიტიკური საზღვრის აღქმასთან. აზერბაიჯანელი თავისი ირიდენტული სწრაფვებით ორიენტირებულია აზერბაიჯანის, სომეხი სომხეთის სახელმწიფოსთან და იდენტობას სხვა სახელმწიფოს და არა ქართულს უკავშირებს. ეს ორიენტაცია არა თუ კეთილსასურველია ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის, არამედ შესაძლებელია შემდგომში ამან საფრთხეც კი შეუქმნას საქართველოს. ეთნოუმცირესობა, ქართულ ენაზე საუბარს ძალადობად აღიქვამს. ენის ბარიერი ერთ-ერთ პრობლემად იქცა, რაც ხელს უწყობს ეთნოუმცირესობაში მიგრაციის სურვილის წინ წამოწევას, მოსახლეობაში საერთო უინტერესობას, ფრუსტრაციას, მარგინალიზაციას, ქართველების მიერ ეთნოუმცირესობის შევიწროებისა და ასიმილაციის შიშს. ჩივიან, რომ ენის არმცოდნე კარგ სპეციალისტს ათავისუფლებენ სამსახურიდან და ენის მცოდნე პროფესიონალებს უთმობენ მათ ადგილს; რომ სკოლაში ქართულს არასრულყოფილად ასწავლიან, ქართული კლასიკური ლიტერატურა არ შეაქვთ არაქართულ სკოლების პროგრამაში, ქართული და ნაციონალური პროგრამების შეუთავსებლობა და სხვ..

თუმცა ბოლო ხანს შეიმჩნევა ქართული ენის "პერსპექტიულობის" საკითხი. მრავალი არაქართველი, განსაკუთრებით თბილისში ფლობს ქართულს, მაგრამ ეთნოუმცირესობით კომპაქტურად დასახლებულ მიკრორეგიონებში ოფიციალური ანუ სახელმწიფო ენა ჯერ-ჯერობით ისევ პრობლემებს ქმნის. თუმცა "მეტად საინტერესოა, აგრეთვე მათი დამოკიდებულება საქართველოს უმაღლესი განათლების სისტემისადმი. თუ ადრე უფრო პრესტიჟულად ითვლებოდა ბაქოში მიღებული განათლება, ახლა მიაჩნიათ, რომ სრულფასოვანი განათლების მიღება მხოლოდ თბილისში შეიძლება. ქართულ ენაზე განათლების მიღების ასეთი მაღალი მოტივაცია განპირობებულია თვითრეალიზაციის პრობლემებით, რომლებიც ქართულის არმცოდნე და გაუნათლებელ ადამიანს ექმნება. ამიტომ აზერბაიჯანელები, მათ შორის ისინიც რომლებმაც თვითონ არ იციან ქართული ცდილობენ რაც შეიძლება კარგად ასწავლონ თავიანთ შვილებს ქართული ენა და თბილისიდან ჩასულ მეცნიერებს ან მათი შთაბეჭდილებით ავტორიტეტულ პირებს პირდაპირ და მოურიდებლად სთხოვენ თანადგომა გაუწიონ რეგიონში მცხოვრებ აზერბაიჯანელებს ქართული ენის სწავლების ორგანიზების საქმეში (მეტი მასწავლებლები, მეტი საათები სკოლაში, მეტი სახელმძღვანელოები და წიგნები და ა.შ.). საინტერესოა ისიც, რომ ენის სწავლის მოტივაცია განპირობებულია არა მხოლოდ ეკონომიკური ფაქტორებით, როგორცაა მაგ., უკეთესი სამსახური შოვნა, არამედ ფსიქოლოგიური დისკომფორტითაც, რომელიც მათ ქართველებთან ურთიერთობისას ექმნებათ. მათი თქმით, მათ ეთაკილებათ ქართველებთან რუსულად ლაპარაკი, რცხვენიათ, რომ ქართული არ იციან.

ამგვარად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ აზერბაიჯანელების შემთხვევაში საქმე გვაქვს ქართული ენის შესწავლის როგორც ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესებით გამოწვეულ ძლიერ გარეგან მოტივაციასთან, ასევე არასრულფასოვნების განცდით განპირობებულ არა ნაკლებ ძლიერ შინაგან მოტივაციასთანაც" (წერეთელი, 2011: 296-297).



ყოველივეს გულწრფელად ავლენენ რესპოდენტები ქართველები, აზერბაიჯანელები, სომხები) ფოკუს – ჯგუფში მუშაობისას:

– (ქართველი) მე ვიტყვოდი იმას, რომ უფრო ახლოს გავეცანი პრობლემებს, იმას, რაც აწუხებს სხვას. მაგრამ დავინახე ერთი ფაქტიც, რამაც ძალიან შემაწუხა და საერთოდ დღემდე ხშირად ვკამათობ ამ თემაზე. რატომღაც მეჩვენება, რომ ეთნიკურ უმცირესობებს, კერძოდ კი აზერბაიჯანელებს, არ აქვთ სურვილი ქართული ენის შესწავლისა. ამის ფაქტად თუნდაც ის გამოდგება, რომ ამ წუთას ჩვენ რუსულად ვსაუბრობთ. მათ იპოვეს ალტერნატიული საშუალება იმისა, რომ ჩვენ გვეკონტაქტონ. აზერბაიჯანელი მშობლებისგან ხშირად გაიგონებთ, რომ სასწავლებლად შვილების წაყვანა უნდათ ბაქოში, რადგანაც ენა არ იციან. მაგრამ ვერ ვხედავთ მათში რუსულის ენის ცოდნის საჭიროების სურვილს, ქართულ ენაზე ხომ ზედმეტია ლაპა-რაკი. ჩემის აზრით, აი, ზუსტად საზოგადოების ეს ნაწილი, ყოველ-თვის გარკვეულ დისკომფორტს შეგვიქმნის და ბზარს გააჩენს ჩვენს შორის. ჩვენ გვაქვს ჩვენი ენა, ვაფასებთ მას და გვაქვს სურვილი, რომ ყველამ სცეს პატივი, რადგანაც ჩვენ ყველანი ვართ თანასწორუფლებიანი საქართველოს მოქალაქე. ჩემის აზრით, სწორედ ეს უნდა იყოს მეტად შეგრძნებული მათ მიერ.

– (ქართველი) რადიკალურად არიან განწყობილები. პირიქით, ყველას ძალიან დიდი სურვილი ჰქონდა, რომ ეს ბარიერი გადალახულიყო, განათლებაზე იყო საუბარი, მის ხელმძის-აწვდომობაზე. მე ძალიან დიდი ინტელექტუალური პოტენციალი დავინახე. ჩემს ჯგუფში ისეთი წევრები იყვნენ, რომელთაც ძალიან ბევრის გაკეთება შეუძლიათ ჩვენი სახელმწიფო-სტ-ვის. თითქოს საკამათო თემებიც იყო. ერთ-ერთმა თქვა, რომ ჩემი სამშობლო საქართველოა, იმიტომ, რომ ფეხბურთის დროს მე საქართველოს ვგულშემატკივრობო, აქ დავიბადე, აქ ვაპირებ ცხოვრებასო. მისი ეს სურვილი ნათლად დავინახე და ჩავფიქრდი ამ პრობლემაზე, თუ როგორ შეიძლება ხელი შევუწყო მათ, რათა გაეხსნათ გზა განათლებისაკენ, თუნდაც ენობრივი ბარიერის დაძლევისაკენ. დასაქმებაში მეტი უნდა იყოს მათი როლი და მეტად უნდა იყოს გათვალისწინებული მათი ინტერესები.

– (სომეხი) Что изменился во мне? — Я уже изучаю грузинский язык.

– (აზერბაიჯანელი) Без знания грузинского языка, наверное, многие согласятся со мной. Только с русским языком далеко не пойдешь. Это везде так. Например, для меня нет проблем, я знаю грузинский язык, тогда почему говорю я на русском?! Потому, что я уважаю, мнение тех людей, которые присутствуют здесь. Кроме этого, после предыдущего тренинга, я еще раз задумался — знаю ли я хорошо грузинский язык? И решил повысить уровень моего знания, я опять таки начинаю со словарем общаться. Еще хотел вот что сказать — здесь было сказано, что якобы у азербайджанцев, нет желания, изучить грузинский язык. Я категорический протестую против этого. В Марнеульском районе сейчас множество азербайджанцев посещают грузинские школы. В грузинских школах обучаются 50% азербайджанцев, даже больше. Если вы спросите чего-либо на русском, они не ответят — не знают. Они знают азербайджанский и хорошо будут знать грузинский. Еще вот о чем хочу поговорить: образование получали в Азербайджане и России и, соответственно,



дипломы получали там. Я уверяю вас, что эти специалисты более профессионалы, чем получившие дипломы здесь, в Грузии. Еще скажу, что люди из-за незнания грузинского языка занимаются купле-продажей и бизнесом.

– (ქართველი) მე ამ ტრენინგებმა მომცა ის შედეგი, რომ ჩვენი რაიონიდან ქართველები და აზერბაიჯანელები უფრო მეტად დავახლოვდით და მეტი საერთო გამოვინახეთ ერთმანეთში. გარდა ამისა, უარყოფითი მხარეებიც დავაფიქსირეთ. ჩემ აზრს გამოვთქვამ, რომ რახან ჩვენ საქართველოში ვცხოვრობთ ყველამ უნდა იცოდეს ქართული ენა.

– (აზერბაიჯანელი) После наших встреч, у меня тоже произошли кое какие изменения, я с тал чаще задумываться над нашими проблемами. Когда я говорю слово "Наше" подразумеваю меньшинство проживающих в Грузии, т. е. азербайджанцев, греков, армян. Ихние проблемы схожие, и думаю, если государство заинтересовано эти проблемы можно решить очень легко. Например, возьмем нашу среднюю школу, я спрашиваю, нельзя ли направить туда хорошего специалиста грузинского языка. Если создать группу и заниматься с ними один час, то в больших школах можно охватить 200-300 человек. Остро стоит проблема эмиграции. В районах и селах нет производства и многие эмигрируют. Например, греки уже уехали, начали уезжать и армяне и азербайджанцы. Вот эти проблемы меня мучают и думаю, что нужно найти оптимальный выход из этого положения. Дело в том, что они ведь из-за куска хлеба эмигрируют.

– (აზერბაიჯანელი) После наших тренингов я понял, что я живу не в Государстве Марнеули, а в Государстве Грузии в целом.

– (ქართველი) ჩემის აზრით ქართული ენის შესწავლაში დიდ მონღომებას იჩენენ და ამ ტრენინგების შემდეგ დავიწყე უფრო აქტიური ჩარევა და დახმარება.

– ერთ-ერთმა თქვა, რომ ჩემი სამშობლო საქართველოა, იმიტომ, რომ ფეხბურთის დროს მე საქართველოს ვგულშემატკივრობო, აქ დავიბადე, აქ ვაპირებ ცხოვრებასო. მისი ეს სურვილი ნათლად დავინახე და ჩავფიქრდი ამ პრობლემაზე, თუ როგორ შეიძლება ხელი შევუწყო მათ, რათა გაეხსნათ გზა განათლებისაკენ, თუნდაც ენობრივი ბარიერის დაძლევისაკენ. დასაქმებაში მეტი უნდა იყოს მათი როლი და მეტად უნდა იყოს გათვალისწინებული მათი ინტერესები. 681K >6840=80

– რაში სჭირდება ბუღალტერს ან ექიმს ქართული, ის არის სპეციალისტი, მაგრამ ატესტაციას ატარებენ ქართულად. პასუხი ადგილიდან: წინა დღეს უნდა უთხრა, რომ გჭირდება თარჯიმანი.

ფრაზა: ქართველი – საბჭოთა მენტალიტეტი შემორჩათ, ითხოვენ იგივეს, რასაც საბჭოთა პერიოდში. მაშინ თუ უმცირესობას რაიმე შეაწუხებდა, იმავე წუთში ის კორესპონდენტთან მივბოდა, ეს ნიშნავს პრობლემის ეთნიზაციას. იგივე პრობლემას, რაც აქვს ქართველს, უმცირესობა ჩავკრად აღიქვამს.

ფრაზები:

– 7000 დოლარი არის საჭირო, რომ პირველი არხი დაიჭირო მარნეულში, მაგრამ არის მეორენაირი ანტენა, რომელიც იჭერს.



– სკოლები უნდა იყოს აზერბაიჯანული და უნდა გაიხსნას კურსები. მასწავლებლების კადრები არ გვივარგა.

ეთნოუმცირესობის მიერ გამოთქმული პრობლემები: некачественное обучение грузинского языка; некачественные учебники; неквалифицированные учителя; халатное отношение правительства; языковой барьер; информационный вакуум; недееспособность депутатов оттого, что не знают грузинский язык.

ღღის ფრაზა: (სომეხი) – для меня родина Грузия это мать, а Армения отечество — отец.

"მოცემულ ეტაპზე აუცილებელია ანგარიში გაეწიოს ეროვნული უმცირესობის მიერ ენის დაუფლების მოტივაციას. რატომ უნდათ ქართული ენის შესწავლა? არის ეს სურვილი მხოლოდ საჭიროებიდან გამომდინარე, ანუ ეს გულისხმობს ენის დაუფლებისადმი ინსტრუმენტულ მიდგომას, თუ ენის შესწავლის მოტივი ინტეგრაციაზე ორიენტირებულობით არის გაპირობებული? ინსტრუმენტული ორიენტაციის მქონე ადამიანი ენას სწავლობს რაიმე სოციალური ან ეკონომიკური სარგებლის (პრესტიჟულ უმაღლეს სასწავლებელში სწავლა, მაღალანაზღაურებადი სამსახურის შოვნა და სხვ.) მიღების მიზნით, ანუ ენა მისთვის არის ინსტრუმენტი რაიმეს მისაღებად. ინტეგრაციაზე ორიენტირებული მოტივაციის მქონე ენის შემსწავლელთათვის დამახასიათებელია დადებითი დამოკიდებულება როგორც შესასწავლ ენაზე მოლაპარაკე ადამიანების მიმართ, ასევე სურვილი და განზრახვა, იყოს ამ საზოგადოებაში ინტეგრირებული. მას სურს გახდეს ორენოვანი და აქვს კიდევ საამისო მზაობა, იგი გახსნილია სხვა კულტურის მიმართ. ასეთ შემთხვევაში ხდება შემსწავლელის კულტურული იდენტობის, გამოცდილებისა და მსოფლმხედველობის სხვა კულტურითა და ენით გამდიდრება. ამ ვითარებაში ენის შემსწავლელის წინაშე არ წამოიჭრება სხვა ენის სასარგებლოდ საკუთარი კულტურის უარყოფის საკითხი." (ხარშილაძე, 2011: 330-331).

ენა, როგორც სოციალური მოვლენა, საზოგადოების უკონფლიქტო თანაცხოვრებისა და სიმშვიდის ძირითად მასტიმულირებელი საშუალებაა. ბოლო წლებში ეთნოუმცირესობა აცნობიერებს, რომ სახელმწიფო ენის არცოდნა მათ შთამომავლებს არ მისცემს სოციალური და პოლიტიკური კომფორტის საშუალებას. ამიტომ უფრო მეტად ისწრაფვიან ქართული ენის შესწავლისკენ.

საქართველოში ეთნოჯგუფები, განსხვავებული კულტურით, ეთნიკურობით, კონფესიით, ჩაკეტილი თავის საზოგადოებაში, ახერხებენ მდუმარე, ერთმანეთის კულტურის საზღვრების გადაულახავად, მშვიდობიან თანაცხოვრებას, მაგრამ ენის არ ცოდნის გამო ეს ჯგუფები არ არიან ინტეგრირებული. ინტეგრაცია კი სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბების ერთ ერთი საფუძველთაგანია ხოლო სამოქალაქო აზროვნება კი სახელმწიფოს უსაფრთხოების გარანტია.



ლიტერატურა

1. წერეთელი მ., ინტერკულტურული განათლება, როგორც პოლიეთნიკური საზოგადოების უსაფრთხოების უზრუნველყოფის ერთ-ერთი მექანიზმი. სოციალური უსაფრთხოების ეთნიკური ასპექტები პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში (ეთნოუმცირესობა და სამოქალაქო საზოგადოება ქვემო ქართლში), პროექტის ავტორი, მეცნიერ ხელმძღვანელი და რედაქტორი ლია მელიქიშვილი. გამომცემლობა "მწიგნობარი", თბ., 2011, (თანაავტორი). ISBN 978-9941-424-18-2

2. ხარშილაძე მ., სოციალურ – ფსიქოლოგიური ანალიზი ეთნოსპეციალური ორიენტაციის ფაქტორები ეთნოჯგუფების ურტიერტობის პროცესში. სოციალური უსაფრთხოების ეთნიკური ასპექტები პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში (ეთნოუმცირესობა და სამოქალაქო საზოგადოება ქვემო ქართლში), პროექტის ავტორი, მეცნიერ ხელმძღვანელი და რედაქტორი ლია მელიქიშვილი. გამომცემლობა "მწიგნობარი", თბ., 2011, (თანაავტორი). ISBN 978-9941-424-18-2

SUMMARY

STATE LANGUAGE, ETHNICAL MINORITY AND NATIONAL SECURITY

Lia Melikishvili

It is well known that during the national restoration period of the ethnos language earns the base significance of ethnical value. It is the means not only for culture, but for manipulation of political interests and triggers self-identification. National ideology and feelings are often focused into the language. The language is perceived as the main ethno-distinctive feature and ethnical value.

"Language, homeland, religion" – in great Ilia's postulate language is one of the characteristics of ethnical identity. It is one of elements of ethnical awareness. During the freedom movement this postulate had become the symbol for Georgians.

In the recent period the language has gained social and at the same time political meaning, which is connected with the declaration of the Georgian language as state language. The above implies the necessity of knowledge of the language for people who relate their working activity with the state structures, various legal institutes, medical, educational or other services. All of these have resulted in tension among the compactly living minorities due to illiteracy in Georgian language. During the Soviet period national minorities spoke native and Russian languages, because the proceedings were in Russian. In the past the knowledge of Russian enabled the non-dominant nationality to socially succeed, while at present the lack of knowledge of Georgian impedes the career of the national minorities. Hence, the fact has even introduced certain social tension in national minorities.

After Georgian was declared state language, the representatives of national minorities have developed the notion of ethnical discrimination. They think that the language problem did not exist in the past and throughout the recent fifteen years the issue has turned ethnical minority



into marginal. They became isolated, relationship is tense, participation in the public services is restricted to them. The elderly generations still understand one another, because they use Russian for communications, but the younger generation – children are alienated due to Georgian language. Ethnical minorities are in information vacuum due to illiteracy in Georgian. They cannot understand issues of state importance, while the TV channels (Azerbaijan, Armenia) orient them towards other states – "they live in Georgia, but with the lives of Azerbaijan and Armenia." Moreover, ethnical minorities identify themselves with the neighboring countries. This is due to the perception of ethnical and not political borders. Azeri are oriented towards Azerbaijan in their aspirations, Armenians – with Armenia and they bond their identity with other state and not Georgia. This orientation is not only undesired for Georgian statehood but could possibly endanger the country. Ethnical minority regards speaking Georgian as coercion. Language barrier has turned into a problem, which brings forth the desire to migrate, general disinterest in population, frustration, marginalization and the fear of oppression and assimilation by Georgians.

Language as social phenomenon is the key stimulator of social un-conflicted coexistence and peace. In the recent period the ethnical minority has acknowledged that illiteracy in the state language will not earn their descendants social and political comfort. So they are more committed to studying Georgian.

The ethnical groups of Georgia with their different cultures, ethnicities, confessions and isolation in their community manage to silently and peacefully coexist without crossing of one another's borders. However, these groups are not integrated due to illiteracy in the language. And integration is one of the key factors forming the base of the establishment of the civil society, while the civil mentality is the guarantee of the national security.



SUMMARY

GEORGIAN LANGUAGE IDEOLOGY - OUR WAY TOWARD THE GEORGIAN INTELLECTUAL COMPUTER SYSTEM

Konstantine Pkhakadze, Aleksandre Maskharashvili, Lasha Abzianidze, Nikoloz Pkhakadze, Merab Chikvinidze
Georgian Technical University

Scientific-Educational Center For Georgian Language Technology

AMS subject classification (2000): Philosophy of mathematics (00A30); Logic of natural languages (03B65); Grammars and rewriting systems (68Q42); Formal languages and automata (68Q45); Natural language processing (68T50); Semantics (68Q55); Linguistics (91F20).

The main topic of the paper is the Georgian Lingual Ideology (GLI), which is main ground of our movement toward complete mathematical and mechanical foundation of the Georgian Language and Thinking (GL&T), i.e. toward Georgian Intellectual Computer System (GICS). We call this new lingual ideology as GLI, because - for us - its main author is the Georgian Language (GL) itself because of its very obvious likeness to the formal Mathematical Languages (ML). At the same time, the GLI, which we consider as a very important philosophical result of our researches, gives us a new understanding of genesis of different Natural Languages (NL).

Shortly About How We Have Understood The Task Of construction Of The GICS, i.e. The task Of The Complete Mathematical and Mechanical Foundation of the GL&T: To this point it must underlined that we aim to make foundation not of the Georgian speaking, But the Georgian thinking! - Moreover, we assert that complete mathematical and, accordingly, mechanical foundation of a speaking is impossible! – For us lingual sign is a triplet ‘signifier–lingual_automata@signified’, where ‘signifier’ and ‘signified’ are related to each other in the lingual_automata by this lingual_automata, which, in turn, is able to make, to change (for example, to extend), and to understand (for example, to give answer on the question - what is signified by this signifier?). Also, for us, human is a lingual sign maker and changer being, who has an ability of understanding the lingual signs in the above described sense. At the same time, we assert, that the primary function of human languages are to realize a self-communication in one human being, rather than to realize a communication between different human beings! – In addition to the mentioned, it is clear, that differently from lingual communication, i.e. speaking, lingual self-communication, i.e. thinking, is not characterized by the ambiguity complexity of syntactic and semantic types. - On the basis of all here mentioned we assert that for the complete mechanical foundation of speaking, foundation of which, from our points, is realizable only in dialogic mode, firstly, it must be done complete mathematical foundation of thinking, which, for us, is a right, i.e. well-form of the lingual self-communication. – Here shortly is over-viewed starting point of our way toward GICS, i.e. toward complete mathematical and mechanical foundation of the GL&T.

Shortly About Written, Spoken and Thinking Languages: The Georgian Written Language (GWL) is completely embedded in the Georgian Spoken Language (GSL), but not vice versa. Also, the GSL is completely embedded in the Georgian Thinking Language (GTL), but not vice versa (see Fig. 1). This implies that the natural laws of the GL are in the GWL only partially, these laws are in the GSL more completely, and these laws are completely and exhaustively only in the GTL. - On the basis of here mentioned very clear circumstances we declare: Any linguistic research with the aim of mathematical and mechanical foundation of a natural language system will be successful only in that case if this research tries to solve problems of the written and spoken languages in the confine of the thinking language. – Here shortly is shown direction line of our way toward GICS, i.e. toward complete mathematical and mechanical foundation of the Georgian language and thinking.

Shortly About Main Points Of The GLI: The GLI is fundamentally based on the mathematical specifics of



the GL, on Sh.Pkhakadze's Notation Theory (NT) and on his General Semantic Program (GSP), a lingual modification of which we call as Natural Semantic Program (NSP).

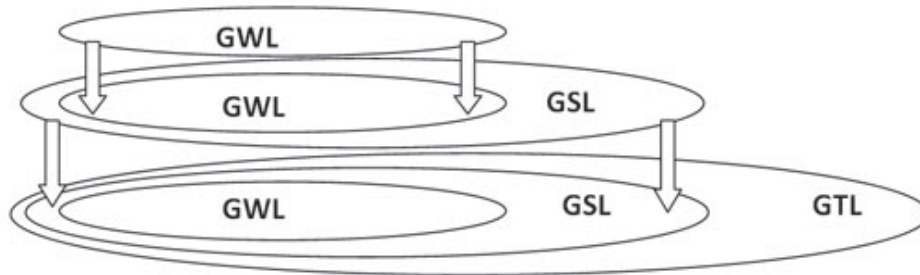


Fig. 1. Graphical representation of the relation between GWL, GSL and GTL.

In General, Sh.Pkhakadze's NT is the system of the formal rules of the formal extensions of the formal theories and languages. At the same time, we call a formal language (theory) without, respectively with, possibility to be formally extended as a formally **non-developable**, respectively as a formally **developable**, language (theory). In Sh.Pkhakadze's NT, which was formed on the basis of \mathbb{B} **Sufficiently General Mathematical Language** (\mathbb{B}_{SGML}), there are described different types of formal rules, which are called as Contracted Rules (CR). By the help of these CRs one can extend any \mathbb{B}_{SGML} in almost any case of extension needed. This means that Sh.Pkhakadze's NT **gives us scientifically founded understanding of \mathbb{B} Formally Developable Mathematical Languages** (\mathbb{B}_{FDML}). At the same time, based on the \mathbb{B}_{SGML} , there is defined **\mathbb{B} Sufficiently General Mathematical Theory** (\mathbb{B}_{SGMT}) and any \mathbb{B}_{SGMT} together with abovementioned CRs gives us scientifically founded understanding of **\mathbb{B} Formally Developable Mathematical Theories** (\mathbb{B}_{FDMT}). In addition, it must be mentioned, that if \mathbb{B}^* is any extension of any semantically completely understood, i.e. interpreted \mathbb{B}_{FDMT} and if this extension was made by the help of above overviewed CRs, then \mathbb{B}^* is a semantically completely understood, i.e. interpreted theory as well. - Here is non-formally and very shortly described the GSP, which is a one of the main result of Sh.Pkhakadze's NT. As a conclusion: Because of any Frege's ML is a \mathbb{B}_{SGML} and any Hilbert's Mathematical Theory (MT) is a \mathbb{B}_{SGMT} , we can conclude that Sh.Pkhakadze's NT equips before existed formally non-developable Frege's MLs and Hilbert's MTs with formally developable abilities.

It is clear, that above shortly described \mathbb{B}_{FDML} and \mathbb{B}_{FDMT} give very fruitful new possibilities to construct non-simple intelligence systems. Also, they give us scientifically founded understanding on the human lingual nature and lead us to state following conclusion as a **Georgian language's General Thesis**: According to the GLI any NL is a result of step by step extensions of the Primary Mathematical Theory (PMT), alphabet of which is called as Primary Mathematical Language (PML) and axioms, inference and extension rules of which are called as Primary Mathematical Concepts (PMC). At the same time, we declare that the PML and PMCs are naturally and universally inborn in all humans and in confines of the PMT they act automatically, i.e. instinctually. - (see Fig. 2, where by NL_k is denoted k^{th} NL and by the ML_k – that ML, which stands between the PML and this NL_k).

¹ Honored scientist Sh.Pkhakadze is a one of the founders of the Georgian school in mathematical logic. Sh.Pkhakadze's NT was elaborated with the aims of the foundation of Euclid's and Bourbaki's type mathematical theories (see [8], [9]). His fundamental work "Some Problems of Notation Theory" is appreciated as one of the sources of the high-order terms rewriting systems (see. F.Raamsdonk, Confluence and Normalization for Higher-Order Rewriting, Amsterdam, 1996).

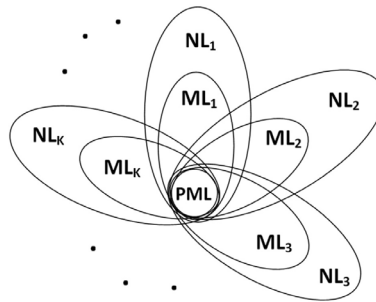


Fig. 2. Graphical representation of the relation between PML and NLs.

Differently from Georgian language's general thesis, we have already sufficiently proved the thesis, which is declared below as Georgian Language's Particular Thesis: Natural GL is a result of that formal extension of the PML, which extension is made by the CRs, which we call as Georgian Extension Rules (GER). Thus, natural GL&T, in other words, Georgian NL (GNL) is a result of that formal extension of the PMT, which is made by the GER. - (see Fig. 3, where GML (GMT) abbreviates the Georgian Mathematical Language (Theory), which together with PML (PMT) is some type \mathbb{B}_{FDMI} (\mathbb{B}_{FDMT})).

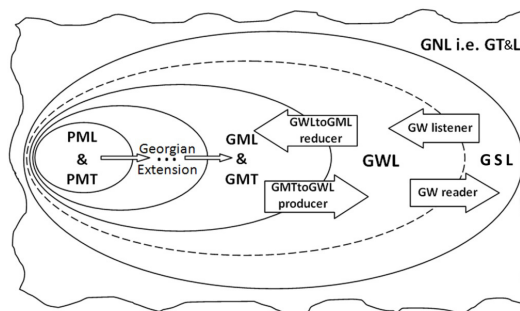


Fig. 3. Gradual extension of PML to GLT via GER.

A Comment on Linguistic Universals: It is well known that Chomsky's scientific aim was not only mechanical foundation of NLs, but he was aimed to find universal linguistic program too. It is well known, that Montague's scientific aim was not only mathematical foundation of the English language, but he was aimed to find a universal grammar too. Also, it is well known about Wierzbicka's attempts to find all those universal lingual concepts, which are sufficient for complete semantic understanding of the NLs. - On all here mentioned we declare: As linguistic universals can be considered only constituents of the PML and PMCs, bases of which are constructed the PMT, which, in turn, by its different extensions give us all different NLs (see Fig. 2, 3, 4 and 5).

In addition, it must be underlined that above shortly described **lingual ideology in some very principal points differs principally with today existing ones. For example, according to this ideology we do not consider MLs separately from the NLs. Moreover, the languages, which nowadays are called as NLs, we call as Conscious NLs (CNLs) and, also, the PML and its different natural extensions (see Fig. 2), which nowadays are called as artificial MLs, we call as Subconscious NLs (SNLs).** At the same time, we assert, that the PML is the universal mediator language for all CNLs, i.e. for all NLs.

Shortly on the Problem of Automatic Translation: Nowadays, a problem of automatic translation is one of the most important from the general cultural point of view. Also, nowadays, active researches are performed with the aims to find mediator language between various different languages. However, even today, translator systems are constructed only for some previously taken languages, and while constructing these translator systems it is mostly used statistical methods of translation and are not used the methods of exact semantic



translations on the basis of the mediator language. **On All Here Mentioned We Declare:** The only way to solve completely the problem of automatic translation is to use the Universally Agreed ML (UAML) as a mediator language between the different NLs. In this case, two-way translation connection between two NLs will be available with the help of two-way translation connections between the UAML and these certainly taken NLs (see Fig. 2, 4 and 5).

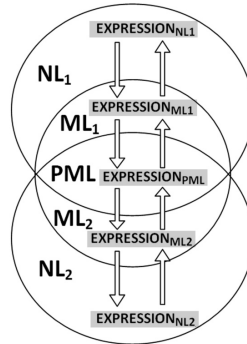


Fig. 4. Translating an expression from one NL into another NL and vice-versa.

Shortly on the Semantic Problem: Till nowadays a problem of semantics is one of the main problems from the points of mathematics, linguistics, and philosophy. The above very shortly presented GLI brings us to **New Views On This Very Important Question:** According to the GLI, any CNL, i.e. any NL is a natural semantic system and any attempt to understand and represent it as non-semantic formal theory is the way without final result. At the same time, according to our approaches semantic problem in any NL is reduced to problem of understanding, which, in turn, is reduced to existence of ability to answer the question – what does it (lingual expression) mean? - If we are able to define any lingual expression of given language system on the bases of lingual expressions of PML, then we say that this language system is fully understandable and, respectively, only in this case we say that there is no lingual type semantic problem in this language system.

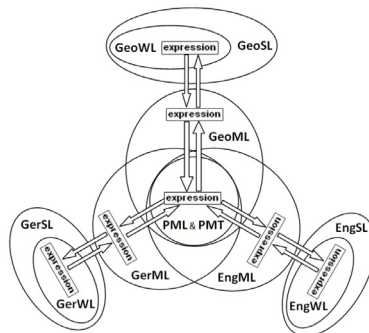


Fig. 5. Translating expressions between Georgian, English and German via mediator PML.

Thus: On The basis of above shortly overviewed approaches it becomes clear, that in our movement toward GICS, i.e. toward complete mathematical and mechanical foundation of the GL&T we are attempting to recover the subconscious part of the conscious GL. - In other words, through the step by step recovering constituents of the Subconscious GL&T, we are aiming to complete recovering of the PML and PMCs on the basis of which is constructed the PMT, which, in turn, as primary and universally lingual knowledge is naturally inborn in all humans. – Here we are very close to the Pascal’s insight on the natural existence of self-understandable words, in the case of non-existence of which, it would be impossible to understand as them, as well as all other words and phrases. - Also, and it is a very obvious and clear fact, that above shortly specified views allow us to understand mathematics as a part of natural science.



REFERENCES:

1. K.Pkhakadze (with co-authors), About the Main Ideas of the Direct Formal-Logical Description of the Georgian Natural Language System Through the Examples, Proceedings of the V Tbilisi Symposium on Language, Logic and Computation, ILLC, University of Amsterdam, CLLS, Tbilisi State University, 2003, 129-137;
2. K.Pkhakadze (with co-authors), Do Logical, Programming, and Natural Language Systems Represents From Each Other Essentially Differ Semantic Systems? – or About Lingual Sign and Our Lingual Ideology, Georgian-European University, Journal “Iveria”, Vol. X-XI, Paris, 2003-2004, 220-248;
3. K.Pkhakadze, A Fragment of the Georgian Natural Language System as a Set-Theoretic System, Georgian-European University, Journal “Iveria”, Vol. X-XI, Paris, 2003 – 2004, 104-116;
4. K.Pkhakadze, About Logical Declination and Lingual Relations in Georgian, Journal “Georgian Language and Logic” N1, “Universali”, 2005, 19-77 ;
5. K.Pkhakadze, L.Abzianidze, A.Maskharashvili, N.Pkhakadze (with co-author), Some Aspects of the Mathematical Theory of the Georgian Language and Thinking, VI Republican Conference of Arn. Chiqobava Institute of Language Sciences on NLP - The Georgian Language and Computer Technologies, Tbilisi, 2008, 34-35;
6. K.Pkhakadze, G.Chichua, L.Abzianidze, A.Maskharashvili, About 1st Stage Voice Managed Georgian Intellectual Computer System, International Conference on Modern Problems in Applied Mathematics, I.Vekua Institute of Applied Mathematics & Iv.Javakhishvili Tbilisi State University, 2008;
7. K.Pkhakadze, L.Abzianidze, A.Maskharashvili, Georgian Language’s Theses, International Conference on Modern Problems in Applied Mathematics, I.Vekua Institute of Applied Mathematics & Iv.Javakhishvili Tbilisi State University, 2008;
8. Sh.Pkhakadze, Some Problems of Notation Theory, Tbilisi State University, 1977 (In Russian);
9. Sh.Pkhakadze, A.N. Bourbaki Type General Theory and the Properties of Contracting Symbols and Corresponding Contracted Forms, GMG, Vol.6,Num.2, Kluwer Academic/Plenum Publisher, 1999;
10. Handbook of Logic&Language, Editors J. Van Benthem and A. Ter Mullen, North-Holland, 1997.

РЕЗЮМЕ

КАРТВЕЛСКАЯ (ГРУЗИНСКАЯ) ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ИДЕОЛОГИЯ – НАШ ПУТЬ ПОСТРОЕНИЯ КАРТВЕЛОЯЗЫЧНОЙ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ КОМПЬЮТЕРНОЙ СИСТЕМЫ

К.Пхакадзе, А.Масхарашвили, Л.Абзианидзе, Н.Пхакадзе, М.Чиквинидзе

В статье, на основе теории обозначений Проф. Ш. Пхакадзе, представлена новая идеология дающая новые взгляды о генезисе и взаимоотношения естественных и математических языков. Эту идеологию, исходя из того, что к ней нас подтолкнула явная математическая структура Грузинского языка, наименовали как Картвелская (Грузинская) Лингвистическая Идеология. Кроме этого, в статье, на основе Картвелской лингвистической идеологии, концептуально описывается наш путь построения Картвелоязычной Интеллектуальной Компьютерной Системы.

რეზიუმე

ქართული ენობრივი ხედვა – ქართული ინტელექტუალური კომპიუტერული სისტემის აგების ჩვენური გზა

კ.ფხაკაძე, ა.მასხარაშვილი, ლ.აბზიანიძე, ნ.ფხაკაძე, მ.ჩიქვინიძე

ნაშრომში, ბუნებრივი და მათემატიკური ენების ურთიერთმიმართების და წარმოქმნის საკითხებთან დაკავშირებით, შ.ფხაკაძის აღნიშვნათა თეორიით განსაზღვრულ მათემატიკურ მიდგომებზე დაყრდნობით, წარმოდგენილია ახალი ხედვა, რომელსაც იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ მისკენ ქართული ენის თვალშისაცემად აშკარა მათემატიკურმა სტრუქტურამ გვიბიძგა, ქართული ენობრივი ხედვა ვუწოდეთ. ამასთან, ნაშრომში, ამ ახალ ენობრივ ხედვაზე დაყრდნობით, მოკლედ არის მიმოხილული ქართული ინტელექტუალური კომპიუტერული სისტემის აგების ჩვენური გზა და მისი მართებულობა.



გიორგი კოკოშავილი

სტუ, დოქტორანტი

ქართული საბრძოლო ხელოვნება

ქართული საბრძოლო ხელოვნება ქართული კულტურის ისეთივე შემადგენელი ნაწილია, როგორც ხელოვნების ნებისმიერი სხვა დარგი. მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში ტრადიციულ საბრძოლო ხელოვნებაზე ზრუნვა ეროვნული პოლიტიკის რანგშია აყვანილი და იგი ყოველი ერის ნაციონალურ სიამაყეს წარმოადგენს.

ქართული საბრძოლო ხელოვნება და ხალხური თამაშობა-ასპარეზობანი უხსოვარი დროიდან წარმატებით ავსებდა სამხედრო ფიზიკური მომზადების საშუალებათა არსენალს. მოსახლეობის მუდმივი სამხედრო მზადყოფნა კი, ჩვენი ქვეყნის გეოპოლიტიკური თავისებურებების გამო, ერის გადარჩენის ერთ-ერთ აუცილებელ პირობას წარმოადგენდა.

ქართველი ერის ისტორიას ი. ჭავჭავაძე ასე აფასებს: „მე მძულს ომი, მაგრამ ეს ოხერი ჩვენი ქვეყნის ისტორია მართო მეფეების და ომების ისტორიააო“. [1]

სიქველე და კაი ყმობა, ვაჟკაცობა და „სახელის დაგდება“ ყოველთვის იყო ქართველი კაცის უპირველესი მამოძრავებელი მიზანი. „სჯობს სახელისა მოხვეჭა ყოველსა მოსახვეჭელსა“ – საუკუნეების განმავლობაში ქართველი მამაკაცის ცხოვრების დევიზად ქცეულა. სახელიანი კაცი საზოგადოებაშიც დაფასებულია და მის სიტყვას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. „კაი ყმა“-ს თემში „სიტყვა მაულის გზიანი“-ო ამბობს ხალხი. ამასთან ერთად, ის იღბლიანი ანუ „დავლათიანია“ და მას ხატსალოცავები სწყალობენ. სახელიან ვაჟკაცს ქალებიც კეთილი თვალთ უცქერენ, რადგან „ვაჟასა ქალისპირასა“ „ვაჟაი სვილისფერაი“ ურჩევნიათ:

„მე ვაჟი მომწონს ისეთი წილ ედვას ყველასთანაო,
მთიბლებში ცელი იქნია, წადგა და წაახანაო.
თუნდ იყვას მღერა-თამაში, იქაც თავ გაიტანაო,
ცხენის მხედრობაც კაია, სწორება სწორებთანაო.
კაია პურადობაი, ედვას ჭურჭლების ჯარაო,
დროზე შუღლობაც კაია, მტერს ჩაუნათო დანაო.“

ამბობს ხევსური ქალი. [2]

ერთი შეხედვით სწორედ საზოგადოების მხრიდან დაფასება არის ის განმსაზღვრელი და გადამწყვეტი ფაქტორი რისთვისაც ცდილობს ქართველი კაცი სახელის მოხვეჭას, რისთვისაც ასე ხშირად იგდებს თავს განსაცდელში, თითქოს ამიტომ ეძებს ყოველ შესაძლო შემთხვევაში სწორებთან თუ მტრებთან გაჯიბრებისა თუ შუღლის მიზეზს – „კაი ყმა ლაშქარ მოკვდება სწორების მჯობინობასა“-ო უთქვამს სახალხო მოლექსეს. მაგრამ, თუ კარგად ჩავუფიქრდებით, ყოველივე ეს ამქვეყნიურია, წუთიერი და წარმავალია, დაუფიქრებელ თავგანწირვას კი სხვა, უფრო მნიშვნელოვანი რამ სჭირდება. ალბათ, ამის მიზეზი ისევ და ისევ იმ სიყვარულში უნდა ვეძებოთ, იმ უსაზღვრო, ზოგჯერ შეუცნობელ, ზოგჯერ კარგად გათავისებულ და გამობრძმედილ სიყვარულში, ყოველს თუ არა ქართველების უმრავლესობას მაინც რომ დედის რძესთან ერთად დაჰყვება ხოლმე თავისი სამშობლოს მიმართ.

თანაც, ეს ჩვენი კურთხეული ქვეყანაც გვაძლევს იმის მიზეზს, რომ სამშობლოს სიყვარული ზოგად ცნებად არ დარჩეს და კაცსაც უყვარს მშობლები და მშობლიური სახლი, მშობლიური კუთხე და წინაპართა საფლავები, უყვარს თავისი ბავშვობა და ახსოვს ლეგენდა-ანდრეზები, ეფერება წარსულს და



კრძალვით მსახურებს ხატ-სალოცავებს, სასოებით აღიღებს უფალს და ეს სიყვარული სამშობლოს სიყვარულთან აქვს გაიგივებული. სამშობლოს კი მუდმივად სჭირდება დაცვა ათასი ჯურისა და ტომის, ათასი რჯულისა და რწმენის, ახლო თუ შორეული, გარეშე თუ შინაური მტრისაგან. მახვილით იცავს ვაჟკაცი წინაპართა ხსოვნას, ოჯახის სიწმინდეს, კაცის ღირსებას, ქალის ლეჩაქს, ქვეყნის მომავალს და ამისათვის მუდმივად სჭირდება წვრთნა და ვარჯიში, „რამეთუ არა არს ძალი დათმობისა მიწისა, რომელი იყოს სახლი შენი.“ (შავგოგი აღზასტაისძე, ქართველი მოისარი, დიდგორის ომის მონაწილე). წუთით ვერ მოაღუნებს ქართველი სიფხიზლეს თორემ დაიღუპება ოჯახი, გადაშენდება გვარი, უცხო ტომი მოვა მისი წინაპრების სისხლით უხვად გაჯერებულ მიწაზე და სხვანაირად ილოცებს მის სალოცავში, დაიკარგება ძველი საფლავები, გაწყდება ისტორია და აღარ იქნება სამშობლო.

ასე რომ ძნელია, ძალიან ძნელია საქართველოში „კაი ყმის“ სახელის ტარება, მაგრამ სხვა არჩევანი არ მიუცია ღმერთს ქართველისთვის. უხენაესმა გამორჩეული ადგილი გვარგუნა ჭეშმარიტი სარწმუნოებისათვის ბრძოლის ველზე და მსოფლიოს ხალხთა შორის ვაჟკაცობისა და კაი ყმის დროშის მტვირთველის როლიც დაგვაკისრა. შემწედ და წინამძღოლად კი წმინდა გიორგი მოგვიჩინა, როგორც ქრისტიანობისათვის მებრძოლი უპირველესი რაინდი. სწორედ ამიტომ, მუდმივი წვრთნა, ფიზიკური ვარჯიში, ტოლ-სწორებთან ასპარეზობა ქართველი კაცის ყოველდღიური ცხოვრების წესი გამხდარა. აი ამიტომ არის ქართული ყოფა ბრძოლისადმი სრული მზადყოფნის კვალით აღბეჭდილი. „ერის ისტორიის გაგებისათვის მნიშვნელოვანია ქართული შეხვედრის და განშორების წეს-ჩვეულებები, რადგან ხალხი ერთმანეთს იმას უსურვებს, რაც მას ყველაზე მეტად სჭირდება: მშვიდობა და გამარჯვება. მთავარი მისაღმება კი მაინც გამარჯვებაა, რადგან მტერი ყოველთვის მუშლივით გვეხვეოდა.“ [1]

ქართული საცხოვრებელიც ხომ ომისადმი მუდმივი მზადყოფნის დასტურია. ამაზე მეტყველებს აღმოსავლეთ საქართველოს სოფლების მჭიდრო დასახლება. კახეთში საცხოვრებელი სახლები ძველი ტრადიციის გავლენით დღესაც შემდეგნაირად შენდება. შენობები მისასვლელი გზის მხარეს ყრუ კედლითაა შექცეული, ფასადით კი რამდენიმე სახლი ერთმანეთს უყურებს, ისე, რომ ეზოებით შიდა ჩაკეტილ წრეს ქმნიან. ასეთნაირად განლაგებული სახლების ერთობლიობა ციხესიმაგრეს მოგვაგონებს და ამიტომ მტრისაგან მისი დაცვა უფრო იოლია. ხევსურეთსა და ფშავეში ე.წ. „ციხურა“ სახლები ციცაბო რელიეფზე ერთმანეთის მიჯრითაა წამომართული და ერთიან თავდაცვით კომპლექსს ქმნიან. აღსანიშნავია საეკლესიო და სამეურნეო დანიშნულებისა და თავდაცვითი ნაგებობების ერთ კომპლექსად გაერთიანების შემთხვევები. ასეთებია ეკლესია-ციხესიმაგრეები ბაკურციხეში, გოდოგანსა და თელავში, ციხე-მარანი სოფელ ზემო ხოდაშენში და სხვ. აღარაფერს ვამბობთ საქართველოს მთელს ტერიტორიაზე მიმოფანტულ უამრავ ციხესიმაგრეზე, რომლებიც ნათლად მეტყველებენ ჩვენი ქვეყნის საომარ წარსულზე.

საუკუნეების განმავლობაში მუდმივ საომარ მდგომარეობაში ყოფნამ განაპირობა ქართული ეროვნული ტანსაცმლის ჩამოყალიბება, როგორც უაღრესად ფუნქციონალური საბრძოლო უნიფორმისა. კ. ჩოლოყაშვილი წერს: „ქართულ საჭურველსა და ჩოხა-ახალუხს შრომისა და ბრძოლის ნაკვალები ამჩნევია. ...დავიწყეთ ქუდიდან. კახურ-თუშური ქუდი განკუთვნილი ყოფილა ჩაჩქანის დასახურავად, ვინაიდან ჩაჩქანზე საჭურველის დარტყმა ნაპირებს გადაეცემა, ქართლ-კახურ ქუდს ნაპირზე ნაბადი ორპირად აქვს ჩაკეცილი – დარტყმის ამორტზაციისთვის. მუზარადს სვანურ ქუდზე, „ფაყზე“, იხურავდნენ. ე.ი. სვანური და კახური ქუდები მთელ საქართველოში იყო გავრცელებული, რადგან უმეტესად მხედრები ჩაჩქანს ატარებდნენ, ფეხოსნები კი მუზარადს. ა. წერეთლის და ალექსი-მესხიშვილის ცნობით ფაფანაკს შურდულად იყენებდნენ.

ჩოხა-ახალუხის მარჯვენა ილლიის ჩაჩქანობა, – ვახტანგ გორგასლის ჯაჭვის პერანგის მსგავსად, მასთან ერთად, მარჯვენა მარჯის საგანგებო შეკერვის წესი საჭურველის უკეთ გამოყენებას უკავშირდებოდა. აღსანიშნავია, რომ ხევსურული კოსტუმის „ფარავის“ (გულის პირის – გ.კ.) მარ-



ჯვნივ შეკვრის წესი გულის დასაცავი უბის ფარის სატარებლად იყო განკუთვნილი, ხოლო ახალუხის სიმოკლე, ხევსურული კოსტუმის გვერდით ჩახსნილობა ჩაქები – „სამხედრონი“ ბრძოლაში ფეხის უკეთ გამოყენებისთვის იყო განკუთვნილი." [1]

XIV-XV საუკუნეთა მიჯნის იტალიელი მოგზაური ჯოსაფატ ბარბარო წერდა: „(ქართველებს) ტანთ აცვიათ ძალიან გრძელი, მაგრამ ვიწრო და საჯდომამდე გახსნილი ქურთუკი, იმიტომ რომ სხვანაირად ვერ შეძლებენ ცხენზე ჯდომას. ამის გამო მე მათ ვერ გავკიცხავ, რადგან მინახავს, რომ ფრანგები ახლაც ხმარობენ მსგავს ქურთუკებს". [3]

ხემოაღნიშნულს დაუმატებთ, რომ ხევსურულ პერანგს, ანუ ტალავარს მარჯვენა მკლავის სახელო შიდა მხარეს მთელ სიგრძეზე აქვს გახსნილი და მისი პირები ერთმანეთთან ერთი მსხვილი ლამბითაა დაკავშირებული. ბრძოლის დროს, მოწინააღმდეგის მხრიდან ხელის ჩაჭიდების შემთხვევაში ეს ნაკერი ადვილად ირღვევა და ხელის გათავისუფლების საშუალებას იძლევა.

ცალკე განხილვის საგანს წარმოადგენს ქართული ტანსაცმლის მუქი ფერი, რაც ასევე ბრძოლაში წარმატების მიღწევას ემსახურება. ეს დაკავშირებულია ქართველთა ჩვეულებასთან – მტრის ჭარბი ძალების წინააღმდეგ პარტიზანული ბრძოლები ღამით ეწარმოებინათ. ღამის ბრძოლებს განსაკუთრებით მთის მოსახლეობა მისდევდა. იოსებ სააკაძის პოემაში „დიდმოურავიანი" აღწერილია თათარხანთან ომის წინ გამართული თათბირის სცენა, სადაც ნუგზარ არაგვის ერისთავი ასეთ რჩევას აძლევს თანამებრძოლებს: „ნუგზარ თქვა: „ღამით დავესხნეთ, მთის კაცთ ეს მიყვეს რჩევანი; მრავალჯერ გავმარჯვებია, ასრე გვაქვს ომის ჩვევანი!" [4]. ჩვენი ბრძოლა, უმრავლეს შემთხვევაში, თავდაცვითი ხასიათისა იყო, საკუთარი სახლისა და მამულის დასაცავად გამართული, საომარი ტერიტორია ქართველი მეომრისთვის ხშირად კარგად ნაცნობ, შინაურ ადგილს წარმოადგენდა. რაც, განსხვავებით მომხდურისაგან, სიბნელეში ორიენტაციასა და დაუბრკოლებელ მანევრირებას უწყობდა ხელს. ეს კი ქართველ მებრძოლს დიდ უპირატესობას ანიჭებდა მრავალრიცხოვან მტერთან შეტაკებისას. ქართველი მხედრის ტანსაცმელი სიბნელეში ბრძოლას იყო მორგებული და შავი, ლურჯი ან შინდისფერი ქსოვილისაგან გახლდათ შეკერილი. ხევსურული ტალავარიც კი, რომელიც მრავალფეროვანი „ნაჭრელით" არის შემკული, დაბინდების შემდეგ სრულიად ეხამება გარემოს. ამის მიზეზი ისაა, რომ ტრადიციული ნაქარგობისთვის არასოდეს გამოიყენებოდა თეთრი ფერის ძაფი. ეს ზუსტად შეუძენვეია გრიგოლ რობაქიძეს, რომელიც ხევსურული ყოფის აღწერისას ერთ ადგილას წერდა: „ერთმა რამ გამაკვირვა: არსად არ ჩანდა თეთრი ლაქა, არც ტანსაცმელზე, არც უნჯზე, არც მოწყობილობაზე. გამოუთქმელი სევდა სუფევდა ყველგან." [5]. ცნობილია, რომ ქართველი იარაღსაც კი შავად ფერავდა, რის გამოც თურქულენოვანმა დამპყრობლებმა „ყარაყალყანები", ანუ „შავფარიანები" შეგვარქვეს.

ქართველი კაცი სამხედრო ვარჯიშობას ბავშვობიდან ეჩვეოდა მრავალრიცხოვანი მოძრავი თამაშების წყალობით. ლახტი, ჩილიკა-ჯოხი, რიკტაფელა, მრგვალი და გრძელი ვირი, გოთაობა და სხვა მრავალი საფუძველს უყრიდა იარაღის ფლობის ტექნიკის ათვისებასა და საბრძოლო ჩვევების გამოუმუშავებას. უკვე მოზრდილ ასაკში სამხედრო ოსტატობის დახვეწა სავალდებულო ლაშქარ-ნადირობის პროცესში და ბურთაობის, იგივე ცხენბურთისა და ისინდის თამაშის დროს გახლდათ შესაძლებელი. „ხელმწიფეთა შვილთა ანადირებდნენ, აბურთავებდნენ და ასწავლიდნენ სახელმწიფოთა ზნეთა" [6]. თამარ მეფის პირველ ისტორიაში, რომელსაც „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთან" ეწოდება, ასეთ სიტყვებს ვკითხულობთ: იყო თამარის დროს „სიხარული, შვებაი, და ნადირობაი მთათა და ბართა", ან „იყო ყოველთა დღეთა ნადირობაი და ბურთობაი". [7]. ნადირობას ზოგჯერ ყაბახი ცვლიდა. მკვლევარი ავთანდილ ციბაძე ნადირობასა და ცხენბურთს, ან ყაბახსა და ცხენბურთს „ქართულ ორჭიდს" უწოდებს. იგი წერს: „სპორტულ სამყაროში კარგა ხანია ცნობილია, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ე.წ. „ქართულ ორჭიდთან", რომელიც შუა საუკუნეების საქართველოში ქართველთა ცხენოსნური ლაშქრის სამხედრო ფიზიკური მომზადების ერთ-ერთ მთავარ კომპლექსურ საშუალებას წარმოადგენდა, და ეს



ფაქტი შესანიშნავად აისახა „ვეფხისტყაოსანში“. ცნობილი ხდება, რომ ეს ორჭიდი იწყებოდა ნადირობით და მთავრდებოდა ჩოგანბურთით, ანუ იგივე ბურთაობით (ზოგჯერ, როდესაც საამისო პირობები არ არსებობდა, ნადირობა იცვლებოდა ყაბახით). ვარჯიში ამ ორ სახეობაში ერთმანეთზე ზედწაბმულად იმართებოდა და, ფაქტობრივად, ერთ მთლიან კომპლექსურ სახეს წარმოადგენდა." [8].

სამხედრო-საცხენოსნო წვრთნასა და იარაღის ხმარების ტექნიკის დახვეწასთან ერთად დიდი ყურადღება ეთმობოდა მომავალი მეომრის ინდივიდუალურ საბრძოლო მომზადებას, რაც უიარაღოდ ბრძოლის ჩვევების ათვისებას გულისხმობდა.

წინამდებარე ნაშრომში მიმოვიხილავთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გავრცელებულ ჭიდაობისა და კრივის სახეობებს, რომელთა არსებობაც საუკუნეების განმავლობაში გახლდათ მყარი გარანტი ქართველი ვაჟკაცის ჭეშმარიტ მეომრად და მამულის დამცველად ჩამოყალიბების საქმისა.

ქართული ჭიდაობა

ქართული ჭიდაობა, როგორც სულისკვეთებით, ისე ხერხებისა და ილეთების მრავალფეროვნებით ოდითგანვე მიმზიდველ, რაინდულ სანახაობას წარმოადგენდა და თაობათა ფიზიკური და სულიერი წრთობის მძლავრი საშუალება იყო.

საქართველოში ჭიდაობის ტრადიციების სიძველეზე შემდეგი ფაქტები მეტყველებს:

ალავერდის ტაძრის მთავარი შესასვლელის მარცხენა ზედა კუთხის ფრესკაზე გამოსახულია ქართულ საჭიდაო ჩოხაში გამოწყობილი ორი ფალავანის შერკინება. იგი XV საუკუნითაა დათარიღებული. საკათედრო ტაძრის ფრესკაზე ქართული ჭიდაობის სცენის გამოსახვა შესანიშნავი დასტურია მისი დიდი პოპულარობისა და აღიარებისა.

XIII საუკუნის დასაწყისის ისტორიულმა წყაროებმა შემოგვინახა მეფე ლაშა გიორგის დროინდელი ქართლელი ხიზანბარელისა და კახელი ბებურიშვილის შერკინების ამბავი, ხოლო XV საუკუნის



ალავერდის ტაძრის დასავლეთ კარიბჭის ფრესკის დეტალი. XV საუკუნე

(1479 – 80 წწ.) მემატიანეებმა – მზეჭაბუკ ათაბაგის შეხვედრის ცნობა თათართა ფალავან ძალანთან, რომელიც მზეჭაბუკის გამარჯვებით დასრულდა: „იყო უსჯულოსა მის მთავარსა კაცი ერთი, ფალავანთა თავი, დიდი და გოლიათი, რომელსაც სახელად ძალანი ეწოდებოდა და ჰმატებდა ყოველთა კაცთა სიდიდითა, ვითარ წერთა ერთი ანუ უფროსცა, და არავინ გამოჩინებულ იყო სიმრავლესა მას შინა მრკინობელ მისსა – ამან ინება ოდესმე განმცდებლობა მზეჭაბუკისა და ვითარცა ცნა ესე, არლარა ჰყოვნა, არამედ ვითარცა ლომმან მსწრაფლ შექმნა, აღიყვანა და უპატიოდ მიწისა ზედა დასცა." [9].

მკვლევართა მიერ ქართული ჭიდაობის სამშობლოდ მიჩნეულია აღმოსავლეთ საქართველო

– ქართლი და კახეთი, თუმცა საქართველოს თითქმის ყოველ კუთხეს გააჩნია ჭიდაობის საკუთარი, ზოგ შემთხვევაში განსხვავებული, ზოგჯერ ტრადიციულთან ახლო მდგომი, იშვიათ შემთხვევაში კი უნიკალური მანერა თუ სტილი. (ქართული ჭიდაობის უნიკალურ სახეობებზე ქვემოთ გვექნება საუბარი.)

თბილისი, როგორც საქართველოს დედაქალაქი, ყოველთვის იყო ქართული ჭიდაობის პირველი მოთაყვანე და დიდი გულშემატკივარი. სწორედ აქ იყრიდნენ თავს საქართველოს პროვინციებიდან



ძველი ქართველი მოჭიდავეები, XIX ს.

ცნობილ ქართველ ფალავანთა ჯგუფი; წამოწოლილები: დათა მსუქნიშვილი, გიორგი დოთიაშვილი; სხედან: ლუკა დადიანიძე, მსაჯი ვანო ჩიბალოვი („შენ დაუკარ“), ალექსანდრე კახნიაშვილი (შაშო ვერელი); დგანან: მედროვე ურეხა, სანდრო კანდელაკი და მიხა ქურხული.

ეს სურათი თავისი ისტორიული ღირებულების გარდა, იმითაც არის საინტერესო, რომ მასზე აღბეჭდილია სამი სხვადასხვა ტიპის ქართული საჭიდაო ჩოხა, რომელთაგან თითოეული გარკვეული პერიოდისთვის იყო დამახასიათებელი. თუ დავაკვირდებით, შევამჩნევთ, რომ მიხა ქურხულს, რომელიც დგას მესამე რიგში, მარჯვნივ, აცვია ტრადიციული გრძელმკლავებიანი ჩოხა, რომლითაც ოდითგანვე ასპარეზობდა ქართველი კაცი. ლუკა დადიანიძეს და მედროვე ურეხას (მარცხენა მხარეს მეორე და მესამე რიგში) აცვიათ მკლავებ დამოკლებული ჩოხები, რომლის სახელოები მხრებს კი ფარავს, მაგრამ ძველ ჩოხასთან მცირედი რამ თუ აკავშირებს. დანარჩენ მოჭიდავეებს აცვიათ თანამედროვე ტიპის უმკლავებო ჩოხა, რომელსაც საერთო აღარაფერი აქვს ქართულ სამოსთან და საასპარეზო კოსტიუმის მოდერნიზების ნაყოფს წარმოადგენს.

ჩამოსული საუკეთესო მოჭიდავეები. ჭიდაობა, კრივთან ერთად, ძველთაგანვე თბილისელთა უსაყვარლეს სანახაობად ითვლებოდა „სოფელში, რომ კარგი მოჭიდავე გამოჩნდებოდა, ქალაქში ჩამოიყვანდნენ და აქ გამოსცდიდნენ მის ძალას და მოხერხებულობას.“[9]

ჭიდაობის ჩატარებას თავისი წესი და რიგი ჰქონდა. იგი იმართებოდა უმთავრესად უქმე დღეებში, რელიგიური დღესასწაულების დროს, ეკლესიებში ღვთისმსახურების დამთავრების შემდეგ. ერთმანეთს პირველობას ეცილებოდა ქალაქის სხვადასხვა უბანი. ჭიდაობაში თავის გამოსაცდელად და ფალავნის სახელის მოსახვეჭად ახლომახლო სოფლებიდანაც მრავლად ჩამოდიოდნენ მოხალისეები. შერკინებებს წარმართავდნენ მაყურებელთა წრიდან არჩეული, ყველაზე სახელოვანი და დარბაისელი მსაჯები, რომლებიც ხალხში ურყევი ავტორიტეტით სარგებლობდნენ. ასე, მაგალითად XX საუკუნის დასაწყისში ვერაზე – „ფიქრის გორაზე“ – ჭიდაობის ჩატარებას ძირითადად სახელგანთქმული ყარაჩოღელი გოლა (გიორგი) ლეჟავა – მეტსახელად „ბაბაჭუა“ – ხელმძღვანელობდა. მიკიტანი „ბაბაჭუა“ მალალი, ახოვანი კაცი იყო და მოსახლეობაში დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა, როგორც ღონიერი, პურმარილიანი, მოქეიფე, კარგი მოკრივე და, საერთოდ, კაცური კაცი. როგორც ამბობენ, მისი რიდით საჭიდაო წრეში მუდამ სანიმუშო წესრიგი სუფევდა. ქართული ჭიდაობის მსაჯებად ყოფილან იმ დროისათვის ყველაზე მეტად პატივსაცემი და სანდო მოქალაქენი – არბიტრი ვანო ჩიბალოვი, პოეტი ბეჩარა, ხალხის საყვარელი მომღერალი ვანო სარაჯიშვილი და ცნობილი იურისტი შალვა მესხიშვილი. [10]. ასპარეზობას იწყებდნენ მოზარდები, რომლებსაც თანდათანობით ჭაბუკები ცვლიდნენ და ბოლოს კი სახელგანთქმული ფალავნები გამოდიოდნენ ნახერხით დაფარულ წრეზე.

ჭიდაობას მეტ შნოსა და ლაზათის სძენდა სისხლის ამჩქროლებელი „საჭიდაო“, რომელსაც სპეციალურად მოწვეული მეზურნეთა „დასტა“ ასრულებდა.

ჭიდაობას მუდამ უამრავი ხალხი ესწრებოდა.

XIX საუკუნის 50-იან წლებში, კავკასიაში საგანგებო დავალებით მოგზაურობის შემდეგ, გენერალი დუბროვინი წერდა:

„Вообще борьба составляет самую лучшую потеху для грузинъ, въ праздникахъ общихъ каждая деревня выставляетъ своего бойца; торжество его составляетъ



торжество целой деревни. Помещики также выдвигали своих искусных бойцовъ, съ которыми ездили на праздники...

Въ городе всегда есть бойцы, известные своею силою и ловкостію. Босые, въ однехъ рубашкахъ съ засученными рукавами, бойцы выступаютъ на арену, окруженную толпою любопытныхъ. Двое-трое дюжихъ мужчинъ ходятъ съ палками, отгоняя зевакъ, нарушающихъ порядокъ. Борцы долго кружатся другъ около друга и, наконецъ, дело завязывается; они переплетаются руками, и, после долгихъ усилій более ловкій берётъ верхъ. Охвативъ руками противника, онъ сжимаетъ его или, ловко подставивъ спину и перекинувъ черезъ плечо, растягиваетъ на земле." [11]

„შერკინებაში გამარჯვებული ფალავნების დაჯილდოება ფულითა და ნივთებით წესად ჰქონიათ შემოდებული თავადაზნაურებს, რომლებიც ჭიდაობის შემდეგ სახელმოხვეჭილ მებრძოლებს ეტლით „გაიტაცებდნენ“ ხოლმე ან ვერის ბაღებისკენ – ცნობილი მიკიტნის ბაბაჭუას ან წვერიანი ალექსას დუქნისაკენ, ანდა ორთაჭალის ბაღებისაკენ, სახელგანთქმულ ყარაჩოხელ და ცნობილ მოკრივე ნიკალა ცაცანაშვილის ბალ-რესტორან „ელდორადოსკენ“, სადაც მთელ ღამეს გათენებამდე ქეიფობდნენ და დილის საარის მოსმენის შემდეგ კვლავ ეტლებით ბრუნდებოდნენ შინისაკენ.“ [10]

თბილისში ჭიდაობის საასპარეზო მოედნები მრავალ ადგილას ყოფილა გამართული. მაგალითად მთაწმინდაზე, რომელიც XIX საუკუნის ბოლოს გადაუტანიათ დიდუბეში, დღევანდელი აღმაშენებლის პროსპექტის ბოლოს, ე. წ. „იტალიელების ბაღში“. ასევე ეხლანდელი წინამძღვრიშვილის, ძველად კი ელისაბედის ქუჩაზე. ცხრაასიან წლებში ვერაზე – ფიქრის გორაზე არსებული საჭიდაო წრე ვერელებისა და საერთოდ თბილისელების საყვარელი გასართობი ადგილი ყოფილა, რომელსაც ვარაზის ხევის მხრიდან ცნობილი ქართველი არქიტექტორისა და საზოგადო მოღვაწის – სიმონ კლდიაშვილის ციხე-კოკი ამშვენებდა.

ქართული ჭიდაობა იმ წლებში, „ფიქრის გორის“ გარდა, იმართებოდა დიდუბის ეკლესიის ზევითაც –ZZძველი იპოდრომის პირდაპირ, მტკვრის მხარეს – „გრიშუას ბაღის“ მახლობლად – ციციშვილების მამულში მოწყობილ გადახურულ საჭიდაო მოედანზე, რომელსაც ხალხმა „კნიაზების კრუგი“ შეარქვა. 1910 წელს საჭიდაო მოედანი ჰქონდათ ავლაბარშიც და ნაძალადეგშიც, ხუდადოვის ტყის მახლობლად, სადაც ასპარეზობაში მონაწილეობდა შემდგომ თბილისელთა საყვარელი მომღერალი ლადო კავსაძე. ჭიდაობა ხვადასხვა დროს იმართებოდა ორთაჭალაში, ელიას ზევით – მახათაზე და სხვ. [10]

ქართული ჭიდაობის ფალავნები საყოველთაო სიყვარულითა და აღიარებით სარგებლობდნენ. ხალხის მეხსიერებამ დღემდე შემოინახა დავით ხიზამბარელის, იაკობ ეგნატაშვილის, ათოლა და კულა გლდანელების, ნესტორ ესებუას, კოსტა მაისურაძის, სანდრო კანდელაკის, მიხა ქურხულის, შაშო ვერელის, ირაკლი ვაჩნაძის, ირაკლი კახელიის, ვანო ქიზიყელის (იგივე კამბეჩუას – ივანე აბულაძის) და სხვათა სახელები, რომელთა ხსოვნა სამუდამოდ დამკვიდრდა ქართული ჭიდაობის ისტორიაში. [10]

მათ შორის მანც ყველაზე გამორჩეული და ძლიერი, ლევენდარული მოჭიდავე, ნოსტელი დათა ხიზამბარელი (კოპიტაშვილი) იყო. თავისი სიცოცხლის მანძილზე მას ბევრი სახელგანთქმული მოჭიდავე დაუმარცხებია.



ქართული ჭიდაობის ლევენდა – კულა გლდანელი



ხიზამბარელი ხელობით მეტივე გახლდათ. ტანად ჯმუხი, საშუალო სიმაღლისა, მოკლე ხელებით და წელში ოდნავ მოხრილი. კუნთები რკინასავით მაგარი ჰქონდა. ჭიდაობაში ძალიან მარდი და ხერხიანი, მოედანზე გააფთრებული ლომივით გამოვარდებოდა ხოლმე, რაც ძლიერ ხიბლავდა მაყურებელს. დათას მთელი საქართველო იცნობდა როგორც უძლეველ ფალავანს და კეთილ ადამიანს. ის მუდამ ესწრებოდა დღეობებზე გამართულ ჭიდაობებს, ეჭიდებოდა, ვინც კი გამოითხოვდა და თავისებური ილეთებით მუდამ გამარჯვებული გამოდიოდა წრიდან, რითაც მაყურებლის დიდ მოწონებასა და სიყვარულს იმსახურებდა.

ხიზამბარელის შესახებ გიორგი ლეონიძე წერდა:

„მწარედ მოთქვამდა ნიკალა, რომ არ გააჩნდა მფარველი, გამოდიოდა გრიგალად მხარგრძელი ხიზამბარელი.“

ხიზამბარელის საყვარელი ილეთებიდან ყველაზე საინტერესო სანახავი ზეზე კისრული იყო. თუ ვინმე ჩაუვარდებოდა ხელში საკისრულედ იტყოდა ხოლმე: ახლა თუ გინდ ხარ-კამეჩიც მოუბით, ვეღარ შეიმაგრებთ, გადავიტანო. [10]

მისი პიროვნული თვისებებიდან უმთავრესი კი მაინც ღირსების დიდი გრძნობა გახლდათ. საჭიდაო მოედანზე მეტოქის სახელსაც ისევე უფროთხილდებოდა, როგორც საკუთარს. ამის დასტურად შემდეგი ამბავი გამოდგება: ერთხელ ხიზამბარელთან საჭიდაოდ წრეში პირველად ერთი ახალგაზრდა კახელი გამოსულა. ჯერ გულადად მდგარა, მაგრამ ვეფხვივით გამოვარდნილი ხიზამბარელი რომ დაუნახავს, შეშინებულა, დაწოლილა და უთქვამს: არ ვეჭიდებიო. „შე ლაჩარო! ვინ ქართველი და ვინ შიშო! ადე დამეჭიდე, თორემ მოგკლავო“, შეუგულიანებია დათას, წამოუყენებია და დაუწყიათ ჭიდაობა. კახელიც მაგარი ბიჭი გამოდგარა და კარგა ხანს გაუძლია ხიზამბარელისთვის. დათას ორჯერ უცდია მისი კისრულით გადმოტანა, მაგრამ ვერ მოუხერხებია. ბოლოს დაუძახია, გაგვაშველეთო და გაუშველებიათ. დათას კახელი გადაუკოცნია და წაუწერჩულებია: კაი ბიჭი ყოფილხარ, ცოლოა შენი გალახვო... [10]

XIX საუკუნის დამლევისათვის ქართულ ჭიდაობას, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების მნიშვნელოვან მოვლენას, უკვე ქალაქურმა პრესამაც მიაქცია ყურადღება. ჯერ კიდევ 1882 წელს გაზეთ „დროებაში“ გამოქვეყნდა სტატია (№202), რომელიც სახელგანთქმული მოჭიდავის, კულა გლდანელის გამოსვლებს მიეძღვნა. კულას ძლიერების, ვაჟკაცობის, აღნაგობის, სილამაზისა და ლაზათის შესახებ გაზეთი წერდა: „მშვენიერი თვალტანადია გლდანელი, ვიწრო ჩოხა შემოწურული, სწორედ გმირსა ჰგავს, როდესაც გამოვა მოედანზე. მისი ამაყი, დარწმუნებული სიარული, მედიდური მიხვრა-მოხვრა, განიერი და ძარღვიანი გულმკერდი, მართლა სასიამოვნო სანახავია“. [12]

1888 წლის გაზეთი „ივერია“ მოგვითხრობს დათა ხიზამბარელის შერკინების ამბავს ერევნიდან ჩამოსულ მოჭიდავესთან. სომეხ მეტოქეს წრეში შესვლისთანავე მუშტი დაურტყამს დათასთვის და სარმაც გამოუკრავს, რომ მუშტით დარეტიანებული ადვილად წაექცია, მაგრამ დათა არც კი შერყეულა და სულგრძელად უთქვამს მისთვის: „ბიჭო, კრივში ხომ არ გავსულვართ, რომ იცემებიო“ – თან სწრაფად მოუგდია ზურგზე, მიუტანია ქვების გროვასთან და უთქვამს: აბა ახლა უნდა დაგასრისო ამ ქვებზეო. ბოლოს გულკეთილ ვაჟკაცს განზე გადაუგდია გულშემოყრილი მეტოქე და თავისი ამხანაგი მეტივისათვის დაუძახია: გიგიტო, ერთი თავზე წყალი დაასხი, მოაბრუნეო.

იმავე 1888 წელს ილია ჭავჭავაძის „ივერიაში“ ძველი მოჭიდავის ხელმოწერით დაიბეჭდა „სანიაზო რეცენზია“ გლდანელისა და ესებუას ჭიდაობის შესახებ. მოგვყავს ერთი ნაწყვეტი ამ წერილისა, სადაც კარგად ჩანს იმ დროს საზოგადოებაში გამეფებული სულისკვეთება:

„ . . . მეოთხედ და უკანასკნელად იქით კვირას იყო დანიშნული იმათი ჭიდაობა. ბაღი ხალხით გაივსო, ტევა აღარსად იყო. გამოვიდა გატიტვლებული გლდანელი სარბიელზედ ლომივით და გაიბერტყა!.. თითქოს ძარღვებმა წკრიალი დაიწყესო!.. მართლა სასიამოვნო სანახავი იყო ეს ხელოვნურად ნაკვეთი კაცი. მისი შემხედვარე იტყოდა თუ ხელოვნებით ჩამოსხმული ბერძნული სტატუა არისო. იმისი მაყურებელი ვერ წარმოიდგენდა, რომ გლდანელისათვის შეებდნა ვისმეს, ან გოლიათს ან



სპილოს და ან ვეშაპს, ასე იპარავდა იმისი სიკარგე ადამიანის თვალს. ამ დროს მეორე კუთხით გაიპო ხალხი და გამოვიდა ერთი მაღალი ტანის გამხდარი ახალგაზრდა. ის იყო გლდანელის მეტოქე – ესებუა. გამოვიდა და, ფერწასული, მიემართა გლდანელს.

შემოუტია გლდანელმა ერთი ისეთ ნაირად, რომ თითქოს ტყე და ველი თან მოაქვსო, მაგრამ მეგრელმა ჰკრა გულში ხელი და უკანვე გაისროლა. რამდენჯერმე გაუმეორა ეს ფარი და ბოლოს ეცნენ ერთმანეთს. არ გაუვლია დიდხანს, რომ გლდანელი ჰაერში შეტრიალდა და პირდაღმა დაეშვა დედამიწაზე. ზევიდან მოექცა ესებუა და დააჭედა ხმელზე. იწყო ფართხალი კულამ, როგორც კაკაბმა ქორის კლანჭებში, მაგრამ ველარა გააწყო-რა. ისეთ ნაირად აწვებოდა ზემოდან მეგრელი, რომ კაცს ეგონებოდა, მიწა გამხმარი რომ არ იყოს, ქვესკნელში ჩააძვრენსო". [13]

საინტერესოა, რომ ამ რეცენზიის ავტორი, ერთ-ერთი ვერსიით, შესაძლებელია აკაკი წერეთელიც ყოფილიყო, რომელიც ძველი მოჭიდავის ფსევდონიმით აწერდა ხელს. „აკაკის ლექსსა („ჭიდაობასა“) და ამ წერილს შორის ახლო მზგავსება: ორივე 1888 წლის აგვისტოში დაიწერა!"

ცნობილია, რომ „აკაკი წერეთელი დიდათ იყო გატაცებული ქართული ჭიდაობით. 1876 წლის „დროებაში“ მოთავსებულ წერილს რომ თავი გავანებოთ, აკაკიმ გლდანელსა და ესებუას ჯერ კიდევ 1886 წელს უძღვნა ვრცელი წერილი ილიას „ივერიაში“. ამ წერილში უშუალოდ შერკინების აღწერასთან ერთად, აკაკიმ სასტიკად გააკიცხა ხალხისთვის საყვარელი რაინდული სანახაობის „სასყიდელის გაუჭირველად მოხვეჭის“ საშუალებად გადაქცევის მცდელობა. საქმე იმაში განხლავთ, რომ კულა გლდანელი – ივანე ბეროს-ძე ყირიმელაშვილი – ჭიდაობას ორგანიზებას უწევდა და გამართული სანახაობის საცქერლად მოსული მაყურებლისაგან საზღაურს იღებდა, რაც იმ დროისათვის გაუგონარ ამბად ითვლებოდა. აკაკის თქმით „უხსოვარ დროიდან შემოღებულ ჭიდაობას ჩვენში ყოველთვის რაინდული ხასიათი ჰქონია...“ და ის ქართველი კაცის სულიერი მოთხოვნილებების გამოძახილს წარმოადგენდა: „მთელის კვირის განმავლობაში დაღალულსა და გულ-დათუთქულ მუშას, კვირაში ერთხელ, რასაკვირველია, ეჭირვება შესვენება და თავის შექცევა. მუსიკა და ოპერები მის სულიერ მოთხოვნილებას ვერ აკმაყოფილებენ და მხოლოდ ერთად ერთიდა სასიამოვნო ჭიდაობა დარჩენილა, რომელიც იმის გულს იზიდავს“ – ო ამბობს აკაკი.

თუმცა აქვე უნდა ითქვას, რომ კულა გლდანელისთვის ქველმოქმედება ჩვეულებრივი საქმე განლდათ. ქართულ ჭიდაობაში მუდამ აქტიური მონაწილეობის გარდა, კულა საზოგადოებრივ მოღვაწეობასაც ეწეოდა. მას არა ერთი ცნობილი ფალავანი ჰყავს გამოზრდილი. ამას გარდა, კულა გაჭირვებულ ადამიანებსაც ეხმარებოდა. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს კულას ღვაწლი ჩვენი საყვარელი მწერლის ვაჟა-ფშაველას მიმართ, რაც გამოიხატებოდა ვაჟასადმი სისტემატურ ფულად დახმარებაში. მან 1883 წელს მეგობრების დახმარებით თიანეთში მოაწყო დიდი შეჯიბრი ქართულ ჭიდაობაში და შემოსული თანხა მთლიანად ვაჟა-ფშაველას გადასცა, რამაც პოეტს საშუალება მისცა პეტერბურგში წასულიყო სწავლის გასაგრძელებლად. მარტო ამ ფაქტის გახსენებაც კი იკმარებდა კულა გლდანელის ღვაწლის შესაფასებლად.

არ არის გასაკვირი, რომ კულა გლდანელისა და ნესტორ ესებუას ორთაბრძოლა, სახელოვან მგოსანს, საქმეში ღრმად ჩახედული კაცის თვალთ და ამასთან მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი ხატოვანებით აქვს აღწერილი. ჩვენთვის საინტერესო ნაწყვეტს ხსნებული წერილიდან მკითხველს ვთავაზობთ სრულად: „გამოვიდა მოედანზე პირველად კულა, ჩვეულებრივად შეიკუნტრუშა და ხალხს თვალი გადაავლო, უთუოდ მისთვის, რომ გაეგო ბევრია შემოსავალი, თუ არაო. თავის იმედი და გამბედაობა ეტყობოდა... ბოლოს გამოვიდა ახალგაზრდა მეგრელიც, კარგი თვალტანადი, ეტყობოდა, რომ შემკრთალი იყო.

ებგერნენ ერთმანეთს... გლდანელმა დაბერტყა პირველად ესებუა, ისე ძლიერ დაატრიალა, რომ ყველას ეგონა მოსხლეტს დედამიწიდან და ჰაერში აიტანსო, მაგრამ ბოლოს თავი შეიმაგრა ახალგაზრდა მოჭიდავემ და შორს გადაავლო გლდანელი, რომელიც პირდაღმა და დაოთხებულად დაეცა. – წამოხტა ზეზე, მოუბრუნდა გაბრაზებული ფალავანი და წამოიკიდა ზურგზე ესებუა, გადაიტანა კიდევ,



ცალი გვერდი დააკრევიანა, მაგრამ ვერ დაიმორჩილა, თუმცა ყელში უჭერდა ხელს. ადგენ და ხელმეორედ შეიბნენ; კიდევ გადაიტანა გლდანელმა პირველზე უფრო მარჯვედ, მაგრამ კიდევ ვერ დაიმორჩილა და ტყუილად სცდილობდა, რომ მისთვის სახე მოეგრიხა ამით მაინც დაემორჩილებინა. კიდევ წამოდგნენ და მესამედ შეუტეეს ერთმანეთს. მაშინ კი გათამამებული მეგრელი მივარდა ვეფხვივით და ცოტა ხნის შემდეგ წაიქცა გლდანელი. გამარჯვებულმა ორივე მხრებზე ხელები დააჭირა და დაიმორჩილა. – ეს მორევა შემთხვევითი იყო, თორემ ძნელია ისეთი განთქმული ფალავანდის უძრავად დამორჩილება, როგორც გლდანელია. როგორც დახელოვნებული, გაწვრთნილი და გათამამებული მოჭიდავე გლდანელი ბევრად უფრო მალლა სდგას ესებუასზე, მაგრამ სიმარდე და მოხდენილობა, თითქმის რაინდული ქცევა, ახალგაზრდა ესებუას მეტი აქვს... " [14].

თუმცა ღირსება და კეთილშობილება არც კულა გლდანელს აკლდა. მის რაინდულ ხასიათზე მეტყველებს ერთი შემთხვევა, რომელიც აღწერს კულას შეხვედრას სპარსელ ფალავან ხუმტურ-ბეგთან.

„1906 წლის შემოდგომაზე, თბილისიდან ბაქოში ჩასულა ქართველ მოჭიდავეთა გუნდი: კულა გლდანელი, ნიკოლა დაბლიშვილი, გიორგი ოდიშვილი და სხვ.

ბაქოელ მილიონერ თავიევის შვილს თბილისელ მოჭიდავეებთან შესარკინებლად მოუწვევია იმ დროს სპარსეთში დიდად სახელგანთქმული ფალავანი ხუმტურ-ბეგი, რომელიც კულაზე ზორბა ტანისა ყოფილა.

თავიევის შვილს სმენოდა კულას ძალა და ხერხიანობა და, მართალია, დიდი იმედი ჰქონია ხუმტურ-ბეგის გამარჯვებისა, მაგრამ მაინც შუაკაცის პირით შეუთვლია: 50 ოქროს მოცემ თუ წაექცევიანები ხუმტურ-ბეგსო, რაზეც კულა არ დათანხმებულა და უთქვამს: ფული არ მინდა, მე ვეჭიდავები და ვინც წააქცევს წააქციოსო.

ბაქოს ცირკში ამ ჭიდაობაზე დიდძალი ხალხი მისულა. შეჯიბრების დაწყებისას ჯერ ხუმტურ-ბეგი გამოსულა ქედმაღლურად, მოუხდია აბრეშუმის ძვირფასი წამოსასხამი, აგრეთვე თავსაბურავიც და მისალმებია ხალხს. შემდეგ მოედანზე კულა გლდანელი გამოვარდნილა ირემივით, თეჟის ქუდი მოუხდია, მალლა შეუგდია და მისალმებია მაყურებლებს.

დაწყებულა ჭიდაობა. ფალავნებს ერთმანეთისთვის ჩაუვლიათ ხელები.

მუდამ გამარჯვებებით გათამამებულ სპარსელ ფალავანს ჩვეულებად ჰქონია ჭიდაობისას ხტომა. კულას ეს შეუმჩნევია მისთვის, თვითონაც აპყოლია და ნება-ნება ხტუნვა-ხტუნვით, განზრახ უკან დახვეით, სპარსელი ფალავანი იმ ადგილისკენ წაუყვანია, სადაც ქალაქის თავი, თბილისელი თავადი, ნაკაშიძე მჯდარა. სპარსელს ჰგონებია, ეშინია და გამირბისო და უფრო გულდაგულ დაუწყია ხტუნვა რომელიმე ილეთის გაკეთებამდე.

ნაკაშიძეც დარწმუნებულა, რომ კულა შეუშინდა სპარსელსო და განაწყენებულს ხმამაღლა შეუძახია: კულავ, საქართველოს სახელი არ შეარცხვინო. კულას ამ სიტყვაზე სპარსელის პამპულა-ხტუნობაში ნაკაშიძისათვის ხმამაღლა უპასუხია: ნუ გეშინია, კნიაზჯან, შენთან მომყავს, ფეხებთან უნდა დაგიხეთქო და, მართლაც, როცა მას მიახლოებია, სრულიად მოულოდნელად, თავისებურად, უეცრივ წმოუღია ახმახი კაცი კისრულზე და ორივე ბეჭით ისე დაუხეთქებია, რომ ძლივსლა ამდგარა საცოდავი." [10]

პრესის მხრიდან ჭიდაობისათვის ყურადღების დათმობა, ეჭვსგარეშეა, ამ უკანასკნელის დიდ პოპულარობაზე უნდა მეტყველებდეს XIX საუკუნის საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

თუმცა ჭიდაობის სპორტულ დისციპლინად ჩამოყალიბება და ერთიანი საშეჯიბრო წესების შემუშავება მხოლოდ XX საუკუნის პირველ ნახევარში იწყება. საბოლოო სახით ქართული ჭიდაობის წესები ჩამოყალიბდა, დახვეწა და სისტემაში მოიყვანა მიხეილ ხერხეულიძემ, რომელიც სამი ათეული წლის განმავლობაში ბურჯად ედგა ქართულ ჭიდაობას. ქართული ჭიდაობის სახელმძღვანელოები შექმნეს ი. თომაშვილმა 1950 წ., და ს. მაისურაძემ 1984წ.

ქართული ჭიდაობის მდიდარი ტრადიცია და ტექნიკური არსენალი ჩვენმა სახელოვანმა ფალავნებ-



მა წარმატებით გამოიყენეს ჭიდაობის საერთაშორისო შეჯიბრებებში. ქართული ჭიდაობის ილეთები ცნობილი გახდა მთელ მსოფლიოში და დღეს ისინი მრავალი საერთაშორისო სახეობის ტექნიკურ არსენალს ამდიდრებენ. ყოველივე ამ მიზეზთა გამო ჩვენ ზედმეტად მიგვაჩნია მკითხველის ყურადღების გამახვილება ქართული ჭიდაობის ცალკეული ილეთების აღწერაზე. გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია ჭიდაობის იმ სახეობათა სამუშაოზე გამოტანა, რომელთა არსებობაც, გარკვეული სუბიექტური თუ ობიექტური მიზეზების გამო, მრავალი წლის განმავლობაში უცნობი გახლდათ საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილისათვის.

ქართული საბრძოლო ხელოვნების ფედრაცია „ხრიდოლის“ მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგად საქართველოს სახვადასხვა კუთხეში გამოვლენილი იქნა ჭიდაობის ორი ათეული სახეობა, რომელთაგან უმრავლესი, თუ მცირედ განსხვავებებს არ მივიღებთ მხედველობაში, ერთმანეთს ჰგავს და ზოგადქართული ანუ ქართლ-კახური ჭიდაობის ვარიანტს ენათესავება. მეგრული „რკინება“ და გურული „ჭელობა“ პრაქტიკულად ქართლ-კახური ჭიდაობის იდენტურია და განსხვავება მხოლოდ მათ კუთხურ დასახელებებშია. აღსანიშნავია, რომ სამეგრელოს შემოუნახავს ჭიდაობის უძველესი ქართული სახელი – „რკინება“. სულხან-საბას განმარტებით „ჭიდება არს მხეცი და კაცი რა შეიჭიდნენ, გინა მხეცი და მხეცი ანუ პირუტყვი და პირუტყვი; ხოლო კაცი კაცსა რა ეჭიდებოდეს, რკენა ეწოდების.“[15]

მცირედ განსხვავებულ სახეობათა ჯგუფს ქმნის ისეთი ჭიდაობები, როგორებიცაა მთიულური „ილილორა“, იმერეთში გავრცელებული საბეჭურიდან ჭიდაობა, რაჭული „ლოჯური“ და სვანური „ლიბრგიელ“, რომლებიც ეგრეთწოდებული სარტყელით ჭიდაობის კლასს მიეკუთვნებიან. მათთვის დამახასიათებელია შერკინების დაწყება წინასწარ განსაზღვრული პოზიციიდან. ამ დროს მოწინააღმდეგეებს ერთმანეთისთვის ხელი თავიდანვე ჩავლებული აქვთ ჯვარედინად ანუ „ლოჯურად“ და ყველა საჭიდაო ფანდი სწორედ ამ ჩავლებიდან სრულდება.

ჭიდაობის ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ სახეობაში, ისევე, როგორც ზოგად-ქართულში, ასპარეზობა ქართული ჩოხით მიმდინარეობს. შერკინების დროს ჩოხის სახელოები აკაპიწებულია იდაყვებს ზემოთ, ჩოხის საყელო გადაღელილია ისე, რომ მკერდი არ დაფაროს, ხოლო კალთები კი უკან არის გატანილი და სარტყელშია ჩაკეცილი.

ზემოთ აღწერილ ჭიდაობათათვის დამახასიათებელია გამართული დგომი და ილეთის შესრულების დროს გდების მაღალი ამპლიტუდა. ილეთის შემსრულებელი ყოველთვის ცდილობს მეტოქის მიწაზე დანარცხების შემდეგ ფეხზე დარჩენას. ამას თავისი ახსნა აქვს. ქართული ჭიდაობა საბრძოლო დისციპლინაა და მიმართულია ბრძოლის დროს მოწინააღმდეგის მწყობრიდან გამოყვანისკენ. როგორც ცნობილია ქართველებს უმრავლეს შემთხვევაში მომხდურთა ჭარბ რაოდენობასთან გვიწვევდა გამკლავება, ისე რომ ხშირად თითოეულ მებრძოლზე მტრის რამდენიმე მებრძოლი მოდიოდა. თუ ქართველი მეომარი მოახერხებდა ერთ-ერთი მათგანის დაბლა დაგდებას, მაგრამ თვითონაც ზედ დაჰყვებოდა, დანარჩენებს გაუჩნდებოდათ მშვენიერი შესაძლებლობა მისი მოკვლისა. ამიტომ მტერი ძირს ისე უნდა დაგვედო, რომ თვითონ ფეხზე დარჩენილიყავი და ბრძოლა გაგვეგრძელებინა. აი სწორედ ეს პრინციპი იქნა ჩვენი წინაპრების მიერ ქართული ჭიდაობის საფუძველში ჩადებული.

ჭიდაობის ტრადიციული სახეებისგან განსხვავებით ცალკეა გამოსაყოფი ჭიდაობათა ჯგუფი, სადაც ორთაბრძოლა მოწინააღმდეგეთა დაცემის შემდეგ ჩოქბჯენშიც გრძელდება.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ, უმრავლეს შემთხვევაში, მიწაზე ბრძოლა იმდენად მიუღებელი გახლდათ ქართული ხასიათისთვის, რომ ზოგიერთ რეგიონში ასეთ ჭიდაობას „ლორულსაც“ კი უწოდებდნენ, თუმცა ეთნოგრაფიულმა ყოფამ მაინც შემოგვინახა აღნიშნული ტიპის ორთაბრძოლები. ესენია მესხეთში გავრცელებული ჭიდაობის ვარიანტი, რომელიც იმით გამოირჩევა, რომ შერკინება წელსზევით გაშიშვლებულ მეტოქეებს შორის მიმდინარეობს. მისთვის დამახასიათებელია ბრძოლის უხეში ფორმა, ჩავლება დასაშვებია კიდურებისა და ტორსის ცალკეული კუნთების მოჭყლეტვით, რაც ტკივილით გამოწვეული შოკის პირობებში მოწინააღმდეგის დამორჩილებასა და შემდგომ მის გდებას აადვილებს.



როგორც ავლნიშნეთ, ბრძოლა მიწაზე დაცემის შემდეგ, ანუ ჩოქჯენშიც გრძელდება სადაც გამოიყენება სხვადასხვა სახის გრეხვები, მტვრეხვები, მოგუდვები და მოხრჩობები.

მესხური ჭიდაობის მსგავსად ფიზიკურ ძალასა და ტრავმულ ილეთებზე კეთდება აქცენტი ერთ-ერთ ხევისურულ ჭიდაობაშიც. ორთაბრძოლას, რომელსაც ადგილობრივები „დამოშვით“ ან „მოშ და მოშ“ ჭიდაობას ეძახიან, ახასიათებს ილეთები, რომლის დროსაც სასურველი შედეგი მიიღწევა მოწინააღმდეგის სხეულზე მკლავების ძლიერი შემოჭერით. ასეთი შეტევები ხორციელდება ტორსზე ცრუ ნეკებისა და ფილტვების არეში, კისრის უკანა მხარეს თავის ქალის ფუძის მიდამოებში. გდებები სრულდება თავისა და კისრის ორივე ხელით ამოკეტვით, თავის ილლიაში ამოდებით, სახსრების უხეშად გრეხვით და ა.შ.; „დამოშვა“ ხევისურულ დიალექტზე დაბლუჯვას, დაილლივებას ნიშნავს, რაც ზუსტად ასახავს ამ ჭიდაობის არსს.



ცალი ხელით ჭიდაობა
– XIX საუკუნის მიწურული.

ძნელი მისახვედრი არაა, რომ ამდაგვარად შესრულებული ილეთები მოწინააღმდეგეს დიდ ფიზიკურ ზიანს აყენებდა და ხშირად ერთ-ერთი მებრძოლის დაღუპვითაც მთავრდებოდა. ჩვენ გაგვივია ამბავი თუ როგორ „გახეთქა“ წელზე ხელის შემოჭერით ერთმა ხევისურმა სამეკობროდ შემოსული „ვილაც ქისტის“.

გარდა „მოშ და მოშ“ ჭიდაობისა, ხევისურეთში დაფიქსირდა ჭიდაობის კიდევ ერთი სახესხვაობა, რომელსაც ადგილობრივები „მუქასრისას ხელის ჩავლებით“ ეძახიან. მუქასარი ხევისურული შარვლის მოქარგულ ტოტს ჰქვია. სულხან-საბას მიხედვით „მუქასარი ნიფხვის ცალი ტოტია“^[15]. ჭიდაობის დასახელებიდანვე ჩანს, რომ შერკინება შარვლის ტოტში ხელის ჩავლებასა და ამ მდგომარეობიდან გდების შესრულებას ითვალისწინებს. გდების შემდგომ ბრძოლა ჩოქჯენშიც გრძელდება ზემოთ აღწერილი უხეში ილეთების გამოყენებით. ხევისურეთში ძველად გავრცელებული ამ ორი ჭიდაობის შესახებ ცნობები მოგვაწოდა სოფელ ღელისვაკეში მცხოვრებმა ივანე ბურდულმა. მისივე თქმით ხევისურები „მოშ და მოშსა“ და „მუქასრისას“ ჭიდაობდნენ როგორც ცალცალკე ასევე ერთად. ერთადერთი ლიტერატურული წყარო, სადაც ჭიდაობის ზემოთ აღწერილი, უნიკალური სახეობებია ნახსენები, გახლავთ ვ. ელაშვილის „ქართული ჭიდაობა“.

ზემოთმოყვანილ აღწერებზე დაყრდნობით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საქართველოს კუთხეებში გავრცელებულ

ჭიდაობათა რიცხვი და მრავალფეროვნება საფუძველია ზოგადქართული ჭიდაობის მდიდარი ტექნიკური არსენალისა. დიდი ხანია აღარავისათვის აღარაა საიდუმლო, რომ ილეთების მრავალფეროვნებითა და სიმდიდრით ქართულ ჭიდაობას ბადალი არა ჰყავს მსოფლიოში. ეს უკვე მრავალჯერ დაამტკიცეს ჩვენმა სახელოვანმა ფალავნებმა თავისუფალ და ბერძნულ-რომაულ ჭიდაობებში, ძიუ-დოსა და სამბოში. სწორედ ქართული ილეთების ეფექტურობას უნდა ვუმაღლოდეთ ჩვენი ქვეყნის სპორტსმენთა მრავალრიცხოვან წარმატებებს საერთაშორისო სარბიელზე. ქართული ჭიდაობის საფუძვლებზე აღიზარდნენ მსოფლიოსა და ოლიმპიური თამაშების ჩემპიონები თავისუფალ ჭიდაობაში: არსენ მეკოკიშვილი, დავით ციმაკურიძე, მირიან ცალქალამანიძე, დავით გობეჯიშვილი, საფრანგეთში „ჭიდაობის პროფესორად“ წოდებული ვახტანგ ბალავაძე, გურამ საღარაძე, შოთა ლომიძე, ვლადიმერ რუბაშვილი, ზარიბეგ ბერიაშვილი, გიორგი სხირტლაძე. მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ქართული და მსოფლიო სპორტის ლეგენდა, ორჯის ოლიმპიური და ოთხჯის მსოფლიო ჩემპიონი თავიუფალ ჭიდაობაში, 1973 წლის



მსოფლიოს ჩემპიონი ჭიდაობა „სამბოში“, ლევან თედიაშვილი.

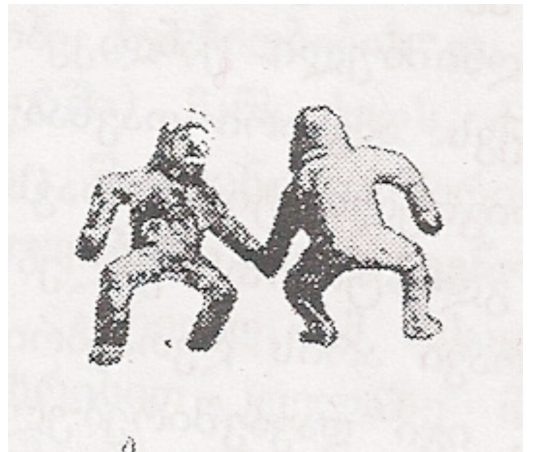
ქართული ჭიდაობის ილეთებს უმაღლიან გამარჯვებას ძიუ-დოს ოლიმპიური ჩემპიონები შოთა ჩოჩიშვილი, დავით ხახალაიშვილი და ზურაბ (ავთო) ზვიადაური.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ იაპონური ძიუ-დოს ტექნიკური არსენალის გამდიდრება წლების განმავლობაში სწორედ ქართული ჭიდაობის ილეთებით ხდებოდა, რისთვისაც საქართველოს ხშირად სტუმრობდნენ უახლესი გადასაღები ტექნიკით აღჭურვილი ძიუ-დოს სპეციალისტები. ჭიდაობის ქართველი ოსტატები კი უშუალოდ ამომავალი მზის ქვეყანაში აზიარებდნენ ჩვენებური ჭიდაობის საიდუმლოს იაპონელ სპორტსმენებს. აქვე ერთ საინტერესო მომენტზე უნდა გაგამახვილოთ თქვენი ყურადღება. 2009 წელს ძიუ-დოს საერთაშორისო ფედერაციამ მიიღო გადაწყვეტილება ძიუ-დოს საშეჯიბრო წესების რეორგანიზაციის შესახებ. ახალი წესების თანახმად აიკრძალა დგომიდან ხელის ფეხში ჩავლებით ილეთის შესრულება, რათა ჭიდაობა გამართული დგომიდან წარმართულიყო და შესაბამისად სანახაობრივად უფრო მიმზიდველი გამხდარიყო. ერთად-ერთი შემთხვევა, როდესაც სპორტსმენს უფლება ეძლევა ილეთი ფეხში ხელის ჩავლებით შეასრულოს, არის ევრეთწოდებული „გადავლებული“ მოგვერდის საწინააღმდეგო ფანდი. „გადავლებული“ წმინდად ქართული ილეთია, რომლის წინააღმდეგ დიდი ხნის განმავლობაში ვერაფერს აწყობდნენ იაპონელი ძიუდოისტები. ამ შემთხვევაში ეფექტური მხოლოდ ფეხში ხელის ჩავლებით შესრულებული კონტრილეთი გახლავთ და ზემოთხსენებული აკრძალვაც სწორედ ამიტომ არ შეეხო ჭიდაობის ჩვენებურ სერეს.

ქართული ჭიდაობის ტექნიკური ილეთების კლასიფიკაცია და სისტემატიზაცია, მცირედი განსხვავებებით, შემუშავებული აქვთ ილია თომაშვილს, 1945-50 წლებში გამოცემულ ქართული ჭიდაობის სახელმძღვანელოში, და სიმონ მაისურაძეს, 1984 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „ქართული ჭიდაობა“. ამ კლასიფიკაციის თანახმად ქართულ ჭიდაობაში ყველა ფანდი დიფერენცირებულია ზოგჯერ ექვს და, ზოგ შემთხვევაში, ცხრა ძირითად დარგად. ესენია: სარმები, კაურები, ლოჯურები, მოგვერდები, თეძოები და კისრულები. ამათ ემატება ცერულები, ნამგალები და ბრუნები. ყველა ეს დარგი წმინდად ქართულ ილეთებს აერთიანებს და ნიკო კეცხოველის თქმით „ისეთივე ეროვნულ საუნჯეს წარმოადგენს, როგორც ფოლკლორი, ქართული სიმღერები, ქართული ხუროთმოძღვრება და სხვა“.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ცალი ხელით ჩასატარებელი ფანდების ჯგუფი, სადაც ყველა ილეთი ცალი ხელის ჩავლებით სრულდება. ასეთი ტიპის ილეთები აღწერილი გვაქვს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. კერძოდ ახალციხისა და ადიგენის რაიონებში ცალი ხელით ჭიდაობის ილეთები დააფიქსირა და შეისწავლა ზაზა ვარდიძემ, საგარეჯოში მსგავს ილეთებს მიაკვლია ზურაბ ოსეფაშვილმა. ცალი ხელით ჭიდაობა დასტურდება დედოფლისწყაროსა და სიღნაღის რაიონებშიც, სადაც ადგილობრივი მოსახლეობა მას „მკლავმობით“ ჭიდაობად მოიხსენიებს. (მთხრობელი ნუკრი თანდაშვილი, სოფელ ანაგიდან, იხსენებს, რომ „მკლავმობით“ ჭიდაობის დროს ხელი ჩავლებული ჰქონდათ მოწინააღმდეგის მოსახლე ხელის იდაყვთან.)

1995 წელს იუნესკოს სპორტის ნაციონალური სახეობების კვლევის სპეციალურმა კომისიამ „ცალხელა“ და „მაჯურა“ ჭიდაობები ორთაბრძოლების უნიკალურ სახეობათა რანგს მიაკუთვნა. („ცალხელასა“ და „მაჯურა“ ჭიდაობების შესახებ დეტალური საუბარი ქვემოთ გვექნება). მიუხედავად ამისა მკვლევართა რიგებში დიდი ხნის განმავლობაში მაინც გრძელდებოდა მსჯელობა იმის შესახებ, შეიძლება თუ არა ცალხელა ჭიდაობის დამოუკიდებელ სახეობად განხილვა, თუ ეს უკანასკნელი მხოლოდ ქართული ჭიდაობის ერთ-



ბრინჯაოს ქანდაკება, ძვ. წ.ა. VI ს.



ერთ დარგად უნდა ჩაგვეთვალა.

არსებულ მდგომარეობაში გარკვევა შესაძლებელი გახდა ორი შემთხვევის შემდეგ: 2009 წლის დასაწყისში ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ერთმა რუსულმა ვიდეოფილმმა, რომელიც სამბოს შექმნის ისტორიას მოგვითხრობს. ფილმი იწყება XX საუკუნის I ნახევარში გადაღებული კადრებით, სადაც ცალხელა ჭიდაობის ეპიზოდი დაფიქსირებული. ტრადიციულ საჭიდაო წრეში, რომელსაც მაყურებელთა რიგი ქმნის, ერთმანეთის პირისპირ დგას ორი, ჩოხაში გამოწყობილი, მეტოქე. ჭიდაობა, ჩვეულებრივ, – დოლისა და ზურნის აკომპანიმენტით მიმდინარეობს. შეხვედრის დასაწყისში მოჭიდავეებს მარცხენა ხელი ზურგს უკან, სარტყელთან აქვთ მიღებული, ხოლო მარჯვენა ხელით ცდილობენ მოწინააღმდეგის ჩოხის საყელოს ჩაავლონ. თავიდან ერთ-ერთი მათგანი შედის ზეხელა კისრულზე, თუმცა მეორე ინიციატივას ჩამოართმევს და ჯერ ჩოქელა კისრულითა და შემდეგ შუაქაურით ცდილობს მეტოქის დაგდებას. ეკრანზე აშკარად ჩანს, რომ მოჭიდავეები ილეთებს მხოლოდ ცალი ხელის გამოყენებით ასრულებენ, მეორე ხელს კი ვარდნის დროს, ტრავმის თავიდან ასაცილებლად იყენებენ. ეს ეპიზოდი 18 წამის განმავლობაში გრძელდება.

ოღნავ მოგვიანებით ცალი ხელით ჭიდაობის ფაქტი დაგაფიქსირეთ ლაგოდენშიც. სხვა ფაქტებიდან განსხვავებით აქ უკვე არა მხოლოდ ილეთების კრებული იქნა გამოვლენილი, არამედ აღმოჩნდა, რომ ჭიდაობის ამ ერთობ სპეციფიურ სახეობაში პაექრობაც კი იმართებოდა. ეს ცნობები, შესაბამისი ილეთების აღწერასთან ერთად, მოგვაწოდა ერთ-ერთი ცალი ხელით მოჭიდავის ძმისშვილმა, ჯონი ეგეტაშვილმა, რომელიც წარსულში თავადაც მოჭიდავე გახლდათ და კარგად ახსოვდა თუ როგორ ჭიდაობდა ცალი ხელით მისი ბიძა, ნიკოლოზ ეგეტაშვილი. ამის შემდეგ უკვე მოგვეცა საშუალება, რომ ცალხელა ჭიდაობა გველიარებინა, როგორც ჭიდაობის დამოუკიდებელი სახე.

ახლა იმის შესახებ თუ რას წარმოადგენს ჭიდაობის ამ სპეციფიური სტილის ტექნიკური არსენალი. თითქმის ყველა ილეთი, მცირედი გამონაკლისის გარდა, რომელიც ქართული ჭიდაობისთვისაა დამახასიათებელი, აქაც სრულდება, ოღონდ, რა თქმა უნდა ცალი ხელით. ესენია ზეხელა და ჩოქელა კისრულები სხვადასხვა ჩავლებით, ე.წ. „წისქვილი“, სარმები, კაურები, მოგვერდი – ხელის ჩავლებით ქამარში და გადავლებული და ა.შ. ამათ ემატება ქართული ჭიდაობისაგან განსხვავებული ილეთები, რომლებიც კიდურებისა და სახსრების გრეხვებსა და ტეხვებზეა აგებული და მხოლოდ ცალხელა ჭიდაობისთვისაა დამახასიათებელი. ცალი ხელით ჭიდაობა ძველ დროში, როგორც ჩანს, საბრძოლო დისციპლინას წარმოადგენდა, რომელიც უხელოდ ჭიდაობასთან ერთად, მომავალ მებრძოლს შეზღუდულ პირობებში, – ცალ ხელში დაჭრისას ან ერთი ხელის შებოჭვის დროს, ბრძოლას უადვილებდა. ამასთან ერთად მეომარს, რომელსაც ერთ ხელში ხმალი ეჭირა, მეორე, თავისუფალი ხელით უნდა შესძლებოდა მოწინააღმდეგის წონასწორობიდან გამოყვანა, მიწაზე დაგდება და ნეიტრალიზება. თუ გავიხსენებთ, რომ საქართველოში მოქმედებდა ე.წ. „აზარის“ წესი, რომლის მიხედვითაც ყოველი ბრძოლის დროს მეომარს მხოლოდ თორმეტი კაცის მოკვლის უფლება ჰქონდა ღვთისაგან მინიჭებული, დანარჩენი კი შეეძლო მხოლოდ წყობიდან გამოყვანა, მივხვდებით თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი იქნებოდა მებრძოლისათვის ცალხელა ჭიდაობის ილეთების ფლობა.

გარდა საბრძოლო დანიშნულებისა ცალი ხელით ჭიდაობას სასწავლო დანიშნულებაც აქვს. ქართული ჭიდაობის ილეთების ცალი ხელით შესრულება ტექნიკის დახვეწას უწყობს ხელს. ორი ხელით ჭიდაობის პროცესში დამწყები მოჭიდავე ძირითად აქცენტს უნებურად მაინც ფიზიკურ ძალაზე აკეთებს, რითაც ილეთის შესრულების ხარვეზებს მალავს. ეს კი დროთა განმავლობაში ჩვევაში უჯდება და ილეთის სწორად შესრულებას უშლის ხელს. ცალი ხელით ჭიდაობისას ფიზიკურ ძალაზე აქცენტის გადატანა, გასაგები მიზეზების გამო, პრაქტიკულად შეუძლებელია და სპორტსმენის მთელი ყურადღება შესრულების ტექნიკის სრულყოფას ხმარდება.

ცალი ხელით ჭიდაობასთან ერთად, ე.წ. შეზღუდულ პირობებში ჭიდაობათა კატეგორიას განეკუთვნებიან „მაჯურა“ და უხელო ჭიდაობები.



ცალხელა ჭიდაობისგან ოდნავ განსხვავებული მდგომარეობა გვაქვს ჭიდაობის ისეთ სპეციფიურ სახეობაში, როგორცაა უხელოდ ჭიდაობა, რომელიც მავანთა მიერ „მკერდაობადაც“ მოიხსენიება. ამ უკანასკნელის სახელწოდება არაორაზროვნად მიგვანიშნებს, რომ საჭიდაო გლეხები ხელის ჩავლების გარეშე უნდა შესრულდეს. შეტევები ძირითადად ფეხის გამოკვრით, გამოსმით, ფეხით ფეხზე ჩახვევით და მოწინააღმდეგის ფეხის სახსრების ჩატეხვით კეთდება. ამასთან მეტოქის წონასწორობიდან გამოყვანა მხრისა და მკერდის კვრითაც შეიძლება. მიუხედავად იმისა, რომ ხელის ჩავლების გარეშე შესასრულებელი ილეთები ჩვენს მიერ მრავლად იქნა მოძიებული (ხელის გარეშე ჭიდაობის ილეთები სოფელ არაშენდაში ჩაიწერა და მოგვაწოდა შოთა იაგანაშვილმა), ასეთი სახის ჭიდაობის დამოუკიდებლად არსებობის დამადასტურებელი დოკუმენტი მაინც არ გავაჩნია. აღნიშნული ტიპის ილეთები, როგორც ჩანს, ძირითადი სახეობის დამხმარე ფუნქციას ასრულებდა, თუმცა თავისთავად ყოველი ილეთი უნიკალურია და ანალოგები მსოფლიოში ნაკლებად მოძებნება. უხელოდ ჭიდაობაც, ან უკეთ ილეთები, რომლებიც ხელის ჩავლების გარეშე კეთდება, საბრძოლო დისციპლინათა რიგს განეკუთვნება და მეტბოლს ხელეშეკრულ მდგომარეობაში ბრძოლის ჩვევას უვითარებს. მიუხედავად იმისა დადასტურდება თუ არა წარსულში ცალხელა ჭიდაობის ტრადიციის არსებობა, დღეს ეს უკანასკნელი თავისუფლად შეგვიძლია ორთაბრძოლების დამოუკიდებელ სახეობათა სიაში ჩავწეროთ.

ქართული საბრძოლო ხელოვნების თვითმყოფადობისა და უნიკალურობის განმსაზღვრელი, ზემოთ აღწერილ ორ დისციპლინასთან ერთად, გახლავთ ე.წ. „მაჯურა“ ჭიდაობაც. სახელი „მაჯურა“ არ არის ტრადიციული და ის XX საუკუნის 90-იან წლებში, „ხრიდოლის“ ფედერაციის დარბაზის მაშინდელი თავის, კახაბერ ზარნაძის ინიციატივითაა დანერგილი. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ჭიდაობის ამ სახეობის აღდგენა გარკვეულწილად დაუსაბუთებელ ჰიპოთეზასთანაა დაკავშირებული. ამ საკითხისათვის ნათელის მოსაფენად მცირე გადახვევა უნდა გავაკეთოთ. საქმე ისაა, რომ სტეფანწმინდაში წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილი იქნა მდიდარი ფაქტიური მასალა, რომელიც სპეციალისტთა წრეში „ყაზბეგის განძის“ სახელითაა ცნობილი. ძვ.წ. VI საუკუნით დათარიღებული ლითონისა და კერამიკის ნივთების კოლექციაში გამოირჩევა ბრინჯაოს მცირე ზომის ანთროპომორფული ქანდაკებები. აღნიშნულ ფიგურებს თავზე ადგათ სხვადასხვა ფორმის რქები, სახის მაგივრად ზოგიერთ მათგანს ცხოველის თავი აქვს, ხოლო ადამიანის სახე ძლიერ უტრირებულია. შთაბეჭდილება რჩება, თითქოს ყოველ მათგანს თავზე ნილაბი აქვს ჩამოცმული, იმის მსგავსი, როგორსაც „ყეენობის“ დროს იხურავდნენ „ბერიკები“. აშკარაა, რომ ეს მოძრავი ფიგურები რაღაც რიტუალურ ქმედებას ასრულებენ. სწორედ ამის გამო შ. ამირანაშვილმა ისინი ე.წ. „საქმისას“ ფერხულის მთავარი მოქმედი პირების გამოსახულებად მიიჩნია. [16] სარიტუალო ფერხულის პერსონაჟებს შორის აღმოჩნდა ერთი ქანდაკება, რომელმაც ჩვენი მკვლევარების ყურადღება მიიქცია. იგი წარმოადგენს ორი, ერთმანეთისათვის მარჯვენახელებჩაკიდებული კაცის ფიგურას. ფიგურები წელში წინ არიან გადახრილი, და ისე დგანან ერთმანეთის პირისპირ დინამიურ პოზაში, თითქოს საჭიდაო ილეთის შესრულებას აპირებენო.

როგორც უკვე აღინიშნა ყველა ზემოთ აღწერილი ქანდაკება გარკვეული სარიტუალო ქმედების კონკრეტული ეპიზოდის ამსახველ გამოსახულებას წარმოადგენს. ამასთან ცნობილია, რომ სხვადასხვა სახის ორთაბრძოლა და მათ შორის ჭიდაობაც რელიგიური დღესასწაულების დროს სარიტუალო ქმედების შემადგენელი ნაწილი გახლდათ. დიდი რელიგიური დღესასწაულებისა და დღეობების დროს, სადღესასწაულო წირვის დამთავრების შემდგომ, ყოველთვის იმართებოდა შეჯიბრი ჭიდაობაში, რომელსაც საქართველოს ბარში, ბოლო დროს, მხოლოდ სპორტული ასპარეზობის ხასიათი ჰქონდა. ალავერდობისა და მცხეთობის დროს გამართული ჭიდაობა ტილოზე გადაუტანიათ დიდ მხატვრებს გიგო გაბაშვილსა და გრიგორი გაგარინს.

ბარისაგან განსხვავებით ორთაბრძოლების სარიტუალო მნიშვნელობა უკეთ შეინარჩუნა აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს მთიანი რეგიონების მოსახლეობამ. ამის დასტურს აქ დღემდე შემორჩენილ საწესო ქმედებებში ვპოულობთ. ჩვენთვის ძალიან საინტერესო აღმოჩნდა ვ. ბარდაველიძის მიერ



1930-იან წლებში სვანეთის ლაშხეთის თემში ჩაწერილი ე.წ. „ლიმურყვამალის“ – კომპოზიის რიტუ-
ალი, რომელსაც ოდნავ შემოკლებული სახით გთავაზობთ:

„ლიმურყვამალის“ დღეობა ხვდება ყოველ მიზეზს გარეშე შავ ორშაბათ დღეს. სამზადისს ყველი-
ერის კვირიდან იწყებენ. ვარჯიშობენ ჭიდაობასა და გადახტომაში. შაბათს ირჩევენ ფალანგებს და მათ
თანაშემწეებს. კვირას, ნასადილევს, ხალხი თავს იყრიდა ლაშხეთის თემის შუა ადგილზე, ეკლესიის
კარზე, ე.ი. ჟახუნდერის სუიფზე (სუიფი არის სოფლის ცენტრი, საკრებულო, სადაც თემის საჭირ-
ბოროტო საქმეები ირჩევა. აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში მას „საფიხვნო“ ერქვა. დღევანდელი
გაგებით ე.წ. „სოფლის ბირჟა“. გ.კ.), სადაც იმართებოდა შემდეგი სახის დღეობა უპურმარილოდ:
ლაშხეთი გაყოფილი იყო ორად – ზედა და ქვედა ლაშხეთად – მდინარე ცხენისწყლის მიმართულების
მიხედვით; ამ ორ, მამაკაცებისგან შემდგარ ჯგუფს, ეწოდებოდა „სვიმრა“. თითოეულ ჯგუფს ცალკე
უფროსი ჰყავდა. პირველად თავს მოიყრიდნენ ჟახუნდერის სუიფზე, სადაც უზარმაზარი, მსოფლიოში
უდიდესი ცაცხვის ხეა, 10-12 არშინის სიგანის დიამეტრით. თითოეულ ჯგუფს ჰყავდა არჩეული თავისი
ფალანგი – მოჭიდავე ანუ „კეისარი“, რომელიც წინა კვირაში ყავდათ ვარჯიშობაში და უკვე იყო
ცნობილი ჯგუფის წევრებისათვის, როგორც კარგი მოჭიდავე. ორივე ჯგუფი გამოასვენებს ჟახუნდერის
წმინდა გიორგის საყდრიდან ორ ბაირალს, რომლებსაც სხვადასხვა ფერის თავსაფრები აქვს ჩამოკიდე-
ბული და ნახევარი კილომეტრის მანძილზე წავლენ დაბლა სოფელში მდებარე, ძლიერ პატარა,
უძველესი დროის საყდარში, რომელიც უნდა იყოს ქრისტიანობის ხანაზე წინანდელი. მის ეზოში
მდებარე სუიფში შექმნებოდა თითოეული ჯგუფიდან გამოყვანილი ფალანგების ჭიდაობა. ჭიდაობას
კეისრობასაც ეძახდნენ. ჟახუნდერის სუიფიდან ამ პატარა საყდრის სუიფამდე მოგზაურობისას გზაში
უკრავენ დიდ „საწყურს“ – საყვირს, რომელიც ჟახუნდერში ინახება. ამ ორ ჯგუფს დაჰყურებს
მრავალი დამსწრე ქალი და კაცი, ლაშხეთის თემის მცხოვრები, ყველა საზეიმოდ მორთულ-მოკაზმული.
ჭიდაობაში გამარჯვებულ მოჭიდავეს მისცემენ ხელში დროშას და შემდეგ დაბრუნდებიან, საღვთო
სიმღერების თანხლებით – ისევ ჟახუნდერში და აქ აიგება თოვლის კოშკი. შემდეგ შეიქმნება აქაც
ჭიდაობა. ჭიდაობის დროს ხალხი დაერევა ერთმანეთს, „მურყუამ“-ს ძირს უთხრიან და აქცევენ.
რომელი ჯგუფის „კეისარიც“ წააგებს, იქით წააქცევენ თოვლის კოშკსაც. მოხუცების გამოკითხვით
გამორკვეა, რომ გამარჯვება ჭიდაობაში იმ წლის გამარჯვებული ჯგუფის მოსავლიანობის თავდებიან.
ჭიდაობის შემდეგ სრულდება სავალდებულო წესები, რომლებიცაა შემდეგი: პირველი „კვირია“-ს
სიმღერის თქმა ორივე ჯგუფისაგან ერთად, რომლის დროს ყველა მუხლმოყრით ისმენს აღნიშნულ
„კვირია“-ს სიმღერას. შემდეგ ამისა იწყება რომელიმე სხვა სიმღერა ფერხულით.“ [16]

ზემოთ მოყვანილი ჩანაწერიდან ირკვევა, რომ ჭიდაობის რიტუალი დაკავშირებულია ნაყოფიერე-
ბისა და მოსავლიანობის რელიგიურ დღესასწაულთან, და საწესო ქმედების ძირითად ნაწილს წარ-
მოადგენს. მის არქაულობაზე მეტყველებს როგორც რიტუალის შინაარსი და ფორმა, ასევე ძირითად
მოქმედ პირთა სახელი – „კეისარი“. როგორც ჩანს ჭიდაობა უძველეს დროშივე დამკვიდრებულა
ჩვენში, როგორც უფლისადმი მსხვერპლად გაღებული ფიზიკური ღვაწლის მაგალითი. (ასეთივე ფიზ-
იკურ ღვაწლს უნდა მიეწეროს ხევსურეთში უკანასკნელ ხანებამდე შემორჩენილი ჩვეულება დღეობის
ბოლოს ხატის კარზე გამართული ფარიკაობისა. 2009 წელს ბუდე ხევსურეთის მცხოვრებლებმა ამ
სტრიქონების ავტორს მიმართეს თხოვნით, რომ გუდანის ჯვარში ათენგენობაზე აღედგინა დღეს
სამწუხაროდ დავიწყებას მიცემული რიტუალი). ამასთან ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის,
რომ ჭიდაობა მხოლოდ ფერხულთან ერთად განიხილება, როგორც რელიგიური რიტუალის ორგანული
ნაწილი. (გავიხსენოთ, რომ ბრინჯაოს ქანდაკებები შ, ამირანაშვილის მიერ საქმისას ფერხულის
პერსონაჟებად იქნა აღქმული).

აღნიშნულის ფონზე ახალი კუთხით წარმოგვიდგება ყაზბეგის განძის ჩვენთვის საინტერესო
ბრინჯაოს ქანდაკება. სხვა დანარჩენ ქანდაკებებთან ერთად იგი რელიგიური დღესასწაულის დროს
ჩასატარებელ საწესო ქმედებას ასახავს და სრულიად დასაშვებია, რომ გამოხატავდეს ამ ქმედების



ერთ-ერთ ნაწილს, კერძოდ კი რიტუალურ ჭიდაობას. აი სწორედ ეს მოსაზრება დაელო საფუძვლად ჰიპოთეზას ე.წ. „მაჯურა“ ჭიდაობის არსებობის შესახებ, რის შემდეგაც დაიწყო მუშაობა მისი აღდგენის მიმართულებით.

თუ კარგად დავაკვირდებით ქანდაკების ანთროპომორფულ ფიგურათა ფორმასა და მათ სპეციფიურ პოზას აუცილებლად გაგვანსვენდება ცალხელა ჭიდაობა. თუმცა ამ უკანასკნელისგან განსხვავებით აღნიშნულ სცენაში მეტოქეები ხელიხელჩამორთმეული დგანან ერთმანეთის პირისპირ, რაც წინასწარ განსაზღვრულ საწყის დგომზე უნდა მიუთითებდეს. ეს კი, როგორც უკვე ვიცით, ბუნებრივი მდგომარეობაა ზოგიერთი სახეობის ქართული ჭიდაობისათვის. დღეისათვის უკვე აღდგენილი „მაჯურა“ ჭიდაობის საწყის ფორმად შერჩეული იქნა სწორედ ზემოთ აღნიშნული დგომა, ხოლო ილეთები შექმნილია ცალხელა ჭიდაობის ილეთებზე დაყრდნობით. უშუალოდ გამოყენებითი ანუ საბრძოლო დანიშნულება, მისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, მაჯურა ჭიდაობას ნაკლებად აქვს, თუმცა მოწინააღმდეგესთან განუწყვეტელი კონტაქტი იდეალურია (ეს ჭიდაობა ითვალისწინებს ილეთის ჩატარებას ხელის გაუშვებლად) მეტოქის შეგრძნების გამოსამუშავებლად, რაც თავის მხრივ, მისი აზრების გამოცნობას ადვილებს. ცალხელჩაველებული ჭიდაობა მებრძოლს აძულებს ყურადღება მეტოქის ძალის გამოყენებაზე გადაიტანოს, რაც საბოლოოდ ყოველი საბრძოლო ხელოვნების მიზანს წარმოადგენს.

სამწუხაროდ „მაჯურა“ ჭიდაობის წარსულში არსებობის დამადასტურებელი რაიმე უტყუარი საბუთი ჩვენ ჯერ-ჯერობით არ გავაჩნია, თუმცა აღნიშნული საკითხი მომავალი კვლევის საგანს წარმოადგენს და იმედს ვიტოვებთ, რომ ეს ფაქტი ადრე თუ გვიან მაინც დადასტურდება.

ცალხელა „მაჯურა“ და უხელოდ ჭიდაობების აღდგენაზე მუშაობა XX საუკუნის 90-იან წლებში დაიწყო ქართული საბრძოლო ხელოვნების ფედერაცია „ხრიდოლში“, დარბაზის მაშინდელი თავის, კახაბერ ზარნაძის თაოსნობით. ეს პროცესი დღესაც გრძელდება. კვლევაში ჩართული არიან ამ დარგში მოღვაწე ხსავადსხვა ჯგუფები, რაც ქართული საბრძოლო ხელოვნების განვითარების კარგ წინაპირობას წარმოადგენს.

დასასრულ უნდა აღინიშნოს, რომ ჭიდაობა საქართველოში, კრივთან ერთად, რელიგიურ-საწესო ქმედების განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა, დაკავშირებული იყო სახალხო დღეობებთან და ქართველი ახალგაზრდობის მამულიშვილური აღზრდის საუკეთესო საშუალება გახლდათ.

პრიზი

ძველ საქართველოში კრივი ისეთივე სიყვარულითა და პოპულარობით სარგებლობდა, როგორც ჭიდაობა. თუმცა ამ უკანასკნელისგან განსხვავებით, მისი მდიდარი ტრადიციები დროთა განმავლობაში დავიწყებას მიეცა და სამწუხაროდ ჩვენს დრომდე ცოცხალი სახით არ მოუღწევია.

ქართული კრივის თაობაზე მსჯელობა მხოლოდ მწირ ლიტერატურულ ცნობებზე დაყრდნობით არის შესაძლებელი. ერთად-ერთი ბეჭდვითი მასალა კრივის შესახებ დავით იოსების-ძე ბებუთოვის მეტყარებაა, რომელიც 1867 წელს გამოქვეყნდა ალმანახ „Военный Сборник“-ის 6 და 7 ნომრებში. დავით ბებუთოს აღწერილი აქვს ე.წ. სალდასტის კრივი, რომელშიაც თვითონ მიუღია მონაწილეობა. სწორედ მის მიერ გამოქვეყნებულ მასალებზე დაყრდნობით, ოლონდ სხვადსხვა ვარიაციით, აღწერენ ქართულ კრივს დუბროვინი, პოტო და ვეიდენბაუმი. ქართულ პერიოდულ გამოცემებში ცნობები კრივის თაობაზე XIX საუკუნის შუა ხანიდან ჩნდება. კრივს, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების მნიშვნელოვან მოვლენას, ყურადღებას უთმობენ გაზეთები „ივერია“, „Тифлисский Листок“, „Кавказский Календарь“, „Кавказ“, ჟურნალი „ცისკარი“ და სხვ... ცნობები კრივის შესახებ შემოუნახავთ ალექსანდრე ორბელიანს, ვასილ ხახანაშვილს და ნიკო ავალიშვილს. ქალაქური კრივის დიდი მეზობლე გახლდათ პოეტი და პუბლიცისტი იოსებ გრიშაშვილი, რომლის წერილები – „საიათნოვა“ და „ძველი



თბილისის ლიტერატურული ბოჰემა" ქართული კრივის შესწავლის საქმეში ჩვენი მთავარი გზამკვლევი გახდა.

კრივი ორგანული და უცვლელი ნაწილი გახლდათ ბერიკაობა-ყენობის უძველესი დღესასწაულისა. 1893 წელს ჟურნალ „კვალში“ გ. წერეთელი ყენობის შესახებ წერდა: „ამ თავის საყვარელი ჩვეულებით ყოველი ქართველი წელიწადში ერთხელ მსახიობობით გამოიხატავს თვალწინ წარსულ ისტორიულს სურათს. რაში მდგომარეობდა ეს სურათი? იმაში, რომ საქართველოს ერი, ვერც ერთ უცხო რჯულის ხალხს ხანგრძლივად ვერ დაუპყრია. ხშირად შემოსულან ძველ დროში სხვადასხვა ქვეყნის ყენები, მაგრამ იმათი ბატონობა დღევრძელი არ ყოფილა. ბოლოს მაინც, ადრე თუ გვიან, საქართველოს ერი ამდგარა, „განუხეთქია აპუენი მათნი და განუგდია უღელი მათი.“ (კვალი, 1893 წ., №6.) [17]

როგორც იოსებ გრიშაშვილი ამბობს: „ყენობა თავისი პირვანდელი სახით ომის მისტიფიკაციას წარმოადგენდა. ...იგი ალევორიული გამოხატულება იყო იმ საიდუმლო გულის ზრახვებისა, რომლებიც ჯერ კიდევ ცოცხლობდნენ განსაკუთრებით საქართველოს იმდროინდელ მოწინავე საზოგადოებაში.“ [18]

ომისათვის მოსახლეობის მუდმივი მზადყოფნა შეუძლებელი იქნებოდა რეგულარული ვარჯიშისა და წვრთნის გარეშე. სწორედ ამ მიზნით წელიწადში რამდენიმეჯერ იმართებოდა ე.წ. „სალდასტის“ კრივი, რომელიც ერთგვარ სამხედრო მანევრებს წარმოადგენდა. საომარ მოქმედებებში ჩართული იყო პრაქტიკულად ქალაქის მთელი ბრძოლისუნარიანი მოსახლეობა. გაზეთი ივერია 1885 წელს კრივის შესახებ წერდა: „კრივს განსაკუთრებით ახალგაზრდობა მისდევდა. ეს საკვირველიც არ არის. ქართველ ქალს ერთი ათად უფრო ტურფად ეჩვენებოდა ის ვაჟი, რომელიც კრივში გაიმარჯვებდა და სახელს გაითქვამდა. მოკრივენიც, რასაკვირველია, რამოდენადაც სახელის შოვნას სცდილობდნენ, იმდენადვე სწადათ და სცდილობდნენ თავის გამოჩენას თავიანთ „ორთავ თვალის სინათლის“ სასიამოვნოთ და სასიქადულოთ. კრივს ჰქონდა თავისი ჭეშმარიტად კარგი მხარე: ქართველი კაცი პატარაობიდანვე იწვრთნებოდა სამხედრო ხერხებში, ავარჯიშებდა თავის საღ გონებას და გამჭვრეტელობას, რომელიც მას ბუნებით დაჰყოლია, ვარჯიშობდა სიმარდეში, სისწრაფეში – ერთი სიტყვით, კრივში ქართველი იძენდა ყველა იმ თვისებებს, რომელნიც ძვირფასნი არიან სამხედრო საქმისათვის“. („ივერია“, 1885 წ. №1.) [18].

ჭიდაობა და კრივი საქართველოში რელიგიურ დღეობებთან იყო დაკავშირებული და საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული რიტუალის შემადგენელი ნაწილი გახლდათ. სწორედ ამის გამო სამხედრო საქმიანობასა და ფიზიკურ წვრთნას ქართველი კაცი დღესასწაულად მიიჩნევდა. მებრძოლები საასპარეზოდ განსაკუთრებულად ემზადებოდნენ და ამ დღისათვის საუკეთესო ტანსაცმელით იმოსებოდნენ. არა თუ უბრალო პაექრობისას, სამკვდრო სასიცოცხლო ბრძოლაშიც კი ქართველი განსაკუთრებულ სამოსში – ე.წ. „იალმაგში“ გამოწყობილი იბრძოდა. სულხან-საბას მიხედვით იალმაგი „არს სამოსელი საომარი ჯაჭვთა გარეგან საცმელი“ [15]. ითვლებოდა, რომ ნამდვილი ვაჟკაცი ბრძოლაშიც ისევე უნდა შესულიყო, როგორც ლხინში. ჩვენებურების ეს თვისება შეუძნევეა კავკასიაში რუსეთის ემისარს, გენერალ ნიკოლაი დუბროვინს, რომელიც წერდა:

„По воскресеньямъ грузины играли въ криви. ... Въ праздникъ грузинъ одевается щеголевато; любить, въ компаніи и съ туземною музыкаю, пройтись по базару, посмотреть или самому участвовать въ кулачномъ бою. Кулачные бои бывають целыми партіями на две стороны. ...

Слово криви означаетъ на туземномъ языке драку и сраженіе. Игравшіе разделялись на две стороны. Летомъ это былъ просто кулачный бой (муштис-криви), происходившій непременно въ улицахъ, а зимою вместо кулаковъ употреблялись пращи и деревянные сабли. Зимнее сраженіе всегда происходило за городомъ и называлось сардастись-криви или квис-криви.

Криви имело свой уставъ, освященный народнымъ обычаемъ. Отбытое оружіе, кушакъ, шапка, бурка считались законною добычею .

Криви происходило всегда при огромномъ стечении народа и привлекало множество



молодежи. Въ глазах грузинской женщины, юноша, прославившийся на криви, пріобреталь особенную прелесть; оттого все юноши спешили на криви, и она была всегда многочисленна по числу участниковъ игры.

При двухстороннемъ бое, драку начинаютъ мальчики, потомъ взрослые, но не такъ опытные, а за темъ уже идутъ самые отчаянные бойцы. Сбивши противника победитель топчетъ его ногами до техъ поръ, пока его не выручитъ противная партія. Сторона, показавшая тыль, преследуется на значительное расстояние, и бой прекращается только передъ вечеромъ. Любители кулачного боя дарятъ деньги лучшимъ бойцамъ.” [11]

კრივი იმართებოდა კვირაობით, ყველიერის ბოლო დღეებში, აგრეთვე ნათლიების მეორე დღეს, რადგან, მიცვალებულთა სულის მოხსენების გამო, ამ დროს ყველა დუქანი დაკეტილი იყო. ყველაზე დიდი კრივი – ეგრეთწოდებული „ავლაბრის კრივი“ – იმართებოდა კვირაცხოვლობა დღეს, ამ სახელწოდების ეკლესიის მახლობლად.

კრივისათვის მზადება წინასწარ, რამდენიმე დღით ადრე იწყებოდა. „...მთელი ტფილისის ქალაქი: ავალაბარი, ნარიყალა, და ჩუღურეთი ყენობის სათამაშოდ ემზადებოდა. სეიდაბადის ხელოსნებს, ფეიქრებს, ხუროებს და მჭედლებს ბევრი სამუშაო ჰქონდათ აღებული. ისინი ამზადებდნენ ხის ხმლებს და ხანჯლებს, საცერე რგოლებს და შურდულებს.”[17]

კრივის დაწყებას მრავალრიცხოვან დამსწრეთა შეძახილი და ყიჟინა ამცნობდა. ბრძოლა პატარა ბიჭების შეჯიბრებით იწყებოდა. შემდეგ 18-20 წლის ჭაბუკები შეებრძობებოდნენ ერთმანეთს; ჭაბუკებს 25-30 წლის ვაჟკაცები მოსდევდნენ; ხოლო, როცა ბრძოლა გამწვავდებოდა, ორივე ბანაკიდან გაისმოდა ძახილი: „ქომაგი! ქომაგი!“ და ეშში შესული დარბაისელი და გამოცდილი ფალანგები უკვე ნამდვილ კრივს იწყებდნენ (ანდაზაცაა: „კაი მოკრივე გვიან გადმოვაო“). მოკრივენი უქულოდ, მკერდგაღელიანი, ჩოხის კალთებაკეცილნი და ხშირად ფეხშიშველნიც იბრძოდნენ. მოკრივეთა რიცხვი განსაზღვრული არ იყო, თუმცა ცნობილია, რომ ზოგჯერ ბრძოლაში ერთდროულად ექვსი ათასი კაცი იღებდა მონაწილეობას.

კრივში მონაწილეობდნენ უმთავრესად ხელოსანთა წრიდან გამოსული ფალანგები; ზოგჯერ მათ ვაჭრებიც უერთდებოდნენ.

ხელოსანთა „ამქარი ქართველი მეფეების დროს წარმოადგენდა ქალაქის ადგილობრივ გარნიზონს, რომელიც თბილისს იცავდა მტრების თავდასხმისაგან. ჯერ კიდევ 1803 წელს, განჯის ციხის აღების დროს, ქართულ ჯართან ერთად ამქრობაც იღებდა მონაწილეობას; 1826 წელს ამქრები სდარაჯობდნენ ნავთლულის ჰოსპიტალს, არა მწყობრ ჯარისკაცებთან ერთად; ხოლო 1854 წ. ოსმალეთთან ომის დროს გენ. რეადის მიერ, სხავა მოქალაქეებთან ერთად, თბილისის ამქრებიც იყვნენ გაწვეულნი და ეს ხალხი მთლად შეიარაღებული ერთსულოვნად გამოცხადდა”. (К. Г. Иерусалимский, Ювелир индейского царя. Ованес Ага, или любовь отца к сыну и на оборот, Тифлис, 1866 г.).[19]

კრივში მონაწილე მთელი მოსახლეობა წინდაწინ იყო დაყოფილი ათეულებად, ასეულებად და ათასეულებად. თითოეულ დანაყოფს თავისი წინამძღოლი ჰყავდა. წინა დღით მეთაურები თადარიგს იჭერდნენ და თავის მებრძოლებს შემოვლითი გზებით მოწინააღმდეგის ტერიტორიაზე ჩასასაფრებლად აგზავნიდნენ. მებრძოლთა შეიარაღებას შეადგენდა მოკლე შურდული, ხის ხმალი, ნაბდის ფარი და თითბრის ან თუჯის საცერე რგოლი, რომელიც უშუალოდ ხელჩართული ბრძოლის დროს იხმარებოდა და მოწინააღმდეგისთვის დიდი ზიანის მიყენება შეეძლო.

ქალაქის ორი მოკრივე ნაწილის საზღვრად ძველად სიონის ტაძარი ითვლებოდა. „მოკრივეთა მიჯნას წარმოადგენდა აგრეთვე შუაბახარი ქურჩების სახელოსნობამდე. იყო შემთხვევა როცა მოკრივეთა „თაბუნს“ მტკვარი ჰყოფდა.” [18] მებრძოლთა ერთ მხარეს წარმოადგენდნენ გარეთუბნელები: ანჩისხატელები, ხარფუხელები, მთაწმინდელები და ვერელები; მეორე მხრივ: კუკიელები, ჩუღურეთელები, ავლაბრელები, შავსოფლელები, ძაღლისუბნელები და სხვ... ორ ბანაკად გაყოფილ მოკრივეთა თითოეულ



გუნდს ჩვეულებრივ წარჩინებული პირები მფარველობდნენ. მტკვრის მარცხენა სანაპიროს ჯარი კახეთის თავადებს – ჯორჯაძეებს, ვაჩნაძეებსა და ჭავჭავაძეებს ებარათ, მარჯვენა სანაპიროს გუნდი კი ორბელიანებისა და ბარათაშვილების საქომავო იყო. „სარდლები ცხენებზე ისხდნენ, ერთმანეთს ეკამათებოდნენ და თავიანთი რაზმის ფალანგებს აქეზებდნენ. ზოგჯერ „კარგად დამრტყმელ“ მოკრივეებს ფულითაც ასჩუქრებდნენ“. უშუალოდ ხელჩართულ ბრძოლაში თავადები არასოდეს ერეოდნენ, მაგრამ გაცხარებული შეტაკებისას, სხვა დამსწრეებთან ერთად, მათაც დაუნდობლად მოხვდებოდათ ხოლმე „ანჩხატური“ მძიმე მუშტი თუ მტრის ნასროლი ქვა., ალექსანდრე ორბელიანი წერს თავის მოგონებებში: „ერთი შურდულის ქვა მეც მომხვდა, უკან, თავის კეფაში და კარგა გამიტეხა; ჩემმა ლალამ შინ რომ მომიყვანა, დედაჩემი არ გამოიჯავრდა, ამისთვის, რომ ამგვარ საშიშს საქმეებსა არ გვარიდებდნენ, – კარგი ვაჟკაცი გამოვაო. ეს მთელი ქართველების ჩვეულება ასე იყო, რომ თავის შვილებს ყოველს საშიშს განსაცდელში ზდიდნენ, უშიშარი ვაჟკაცი გამოვაო...“.[18]

არის თქმულება, რომ კრივს მეფე ერეკლეც ესწრებოდა, რადგან „კრივი იყო ზნეობითი სწავლა ვაჟკაცობის წვრთნისა და ვარჯიშობისა“. („ცისკარი“, 1869 წ., №3, გვ. 81.)[18]

საღდასტის კრივის დაუნდობელ, მაგრამ რაინდულ ხასიათზე წარმოდგენას შეგვიქმნის დავით ბებუთოვის უკვე ნახსენები აღწერილობა XIX საუკუნის თბილისში გამართული ერთი ბრძოლისა, რომელსაც მცირე შემოკლებით გთავაზობთ: „ბრძოლა დავიწყეთ ჩვენ, – წერს დავით ბებუთოვი, – ქვემო უბნის ბავშვებმა. მე გადავხტი წინ და სხვებთან ერთად დავიწყე შურდულით ქვების სროლა. ქამარზედ მეკიდა ხის ხმალი და მარცხენა მხარეზედ საფრად ნაბადი მქონდა. ახლო რომ მივედით, მოწინააღმდეგენი ხმალი იწვევდნენ ერთმანეთს. ერთი გამბედავი ყმაწვილი დახტოდა ჩემს წინ და თავს იფარავდა ჩემი შურდულისაგან. უეცრათ მოვარდა ჩემთან. ჩვენ შევეტაკენით და დავუწყეთ ერთმანეთს ხმლებით ცემა. ჩემი მოქიშპე დავჭერი, მაგრამ მეც გამიპო იმან წარბი... დიდებს შორის ქვის სროლა და ხელჩართული გრძელდებოდა... მე დავრჩი როგორც მყურებელი. დაძლევა და ჯობნა არც ერთ მხარეს არ ეტყობოდა. ჩვენებმა შუალამისას გავზავნეს ერთი რაზმი ზემო მხარის გარს შემოსავლელად, თითქმის ექვს ვერსამდე. ამ რაზმს ჰქონდა ნაბრძანები, გასულიყო ორმაბათს და ასე თორმეტ საათზე გადმოშვებოდა სოლოლაკის მთას და მოსწოლოდა მტერს. ამასთანავე მთაზე, ოქროყანიდან დაწყებული, ამ რაზმს უნდა დაეყენებინა საუკეთესო მეშურდულენი, რომ მტრისთვის ზურგში დაეწყით სროლა... ორივე მხრიდან გამოვიდნენ მეშურდულენი ათასობით და სეტყვასავით მიაყარეს ქვები ერთმანეთს... ყველგან გაცხარებული შეტაკება იყო. მომხდურებს როცა წააქცევდნენ, სცდილობდნენ მთიდან გადმოვლებას, მაგრამ ამხანაგები შეეშველებოდნენ და ომი ისევ გათანასწორდებოდა. ბრძოლა გაგრძელდა თითქმის ერთ საათს და ქვემოუბნელებმა მოახერხეს მანაც ნახევარი მთის დაკავება და ნაბლებით თავს იფარავდნენ შურდულის ქვებისაგან, რომელიც ზუზუნით მოდიოდა... უეცრად მოისმა საშინელი ყვირილი. განთქმულ მებრძოლთა სახელი ელვასავით მოეფინა მთელ ხალხს და მეომრებს რაღაც ელექტრონისებურმა ნაპერწკალმა გაურბინა ძარღვებში. ზურნისა და საყვირების გამაყრუებელი ღრიალი მოეფინა არემარეს. ომი ცეცხლივით აენთო. ესლა იბრძოდნენ ხის ხმლებით, ქვებს აღარ ხმარობდნენ. კრივის წესით, ხმალდახმალ შეტაკებაში, ქვის სროლა მხდალობად ითვლებოდა. ზემოუბნელები შესუსტდნენ და უკუიქცნენ. ქვემოუბნელებმა დაიჭირეს მთა და მტერი გაიქცა სოლოლაკის ხეობისკენ“. [20] ასეთი თავდაუზოგავი ბრძოლა უმთავრესად მონაწილეთა ფიზიკური დასახინრებით მთავრდებოდა ხოლმე. მეორე დღეს მრავლად ჩანდნენ თავგახეთქილები, თვალწავარდნილები და ცხვირპირდამტვრეულები, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ბოროტ გრძნობებს გულში არავინ იდებდა და ასე „დამშვენებულები“, ნიშნად შერიგებისა, საღვინო ადგილებში მიდიოდნენ და ერთად ატარებდნენ დროს.

რასაკვირველია რუსეთის თვითმპყრობელობა უყურადღებოდ ვერ დატოვებდა სახელმწიფო გადატრიალების მზადების ასეთ ამკარა გამოვლინებას. ადგილობრივ მოხელეებს იმპერიული წყობისათვის განსაკუთრებით სახიფათოდ მოსახლეობის დარაზმულობა და მათი მუდმივი სამხედრო მზადყოფნა მიაჩნდათ. „...მთავრობას აჯანყების გათამაშება, მიუხედავად იმისა, რომ ეს აჯანყება ტაკიმასხარული



ყენის წინააღმდეგ იყო მიმართული, არ მოსწონდა, და ამიტომ ომის მისტიფიკაცია აკრძალა. ამის შემდეგ ყვეენობას უბრალო პროცესებისა და ცეკვა-თამაშის ხასიათი მიეცა." [18] სალდასტის კრივი აიკრძალა, როგორც მოქალაქეთა ჯანმრთელობისა და სიცოცხლისათვის სახიფათო, „ბარბაროსული“ ჩვეულება. მოქალაქეთა ჯანმრთელობაზე ზრუნვის საბაბით კრივი, განსაკუთრებული გულმოდგინებით, რელიგიური დღესასწაულების დროს იდევნებოდა... „ივერია სწერდა: „კვირაცხოველმა ჩვეულებრივ ჩაიარა, ხალხი მეტად ბევრი დაესწრო, მხოლოდ კრივი აკლდა, რომელიც ყოველ კვირაცხოველობას ყოფილა ხოლმე. თუმცა ბევრი მოგროვდნენ განთქმული მოკრივენი, მაგრამ ყაზახები დადიოდნენ და მათრახებითა ჰფანტავდნენ კრივისათვის შეჯგუფებულ ხალხს". (ივერია, 1886 წ., №46.) [18]

სალდასტის კრივი ჯერ მთავარმართებელ ერმოლოვისა და მერე ბარიატინსკის დროს სამუდამოდ აიკრძალა. ნებადართული დარჩა მხოლოდ და მხოლოდ ჩვეულებრივი მუშტის კრივის გამართვა, ოღონდ ქალაქარეთ და ისიც პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ. ამ მიზნისათვის მთავრობის განკარგულებით გამოყოფილი იქნა მაშინ ქალაქის გარეუბნებში მდებარე ადგილები „ზარაფხანისა“ და „ბაყალხანის“ ახლოს – მეტეხის ციხის ქვემო ნაწილში და ჩულურეთში, ე.წ. „ჭირიანთ ხევთან“. მიუხედავად ასეთი შეზღუდვისა, კრივი დიდი ხნის განმავლობაში მაინც ინარჩუნებდა მოქალაქის ფიზიკური და სულიერი აღზრდის ძირითადი საშუალების როლს, თუმცა ნელნელა მან დაკარგა საწესო-სარიტუალო მნიშვნელობა და მხოლოდ უბრალო გასართობისა და ფიზიკური ვარჯიშის სახითღა შემოგვრჩა.

მუშტი-კრივი, როგორც ფიზიკური ვარჯიში, ძველი ყარაჩოღელის ერთფეროვანი ცხოვრების გასახალისებლად საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენდა. ქალაქური კრივისათვის დამახასიათებელი განუმეორებელი კოლორიტი და მოასპარეხეთა ზნე-ჩვეულებები ზედმიწევნითი სიზუსტით აქვს აღწერილი ძველი თბილისის მეხოტბეს იოსებ გრიშაშვილს:

„...მრავალ ჯანსაღ გასართობათა საშუალებით – წერს იგი – მაგ., კრივით, ართურმით, მიჭკამალაყით, შურდულით, განჯაფით, ბურთაობით, წრე-ლახტით და სხვა ამგვარ ფიზიკურ ვარჯიშობით ძველი თბილელის სხეული იწრთობოდა, იქნებოდა და ფოლადდებოდა. მაგრამ ამათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი მაინც მუშტი-კრივი იყო.

ჩვენი მუშტი-კრივი ოდნავ წააგავს ინგლისელთა ბოქსს. თბილისელებიც ორივე ხელით იბრძოდნენ: დოგადოგა მიდიოდნენ ერთმანეთზე – ჯერ ერთი მოკრივე შემოჰკრავდა ერთის ხელით მუშტს, ხოლო თუ მოპირდაპირე ისეთი სუსტი აღმოჩნდებოდა, რომ ამ ერთ მოქნეულ მუშტით წაბარაბაცდებოდა, მაშინ მეორე მხრიდან მეორე მუშტსაც მიარტყამდა მისაშველებლად, რომ ზეზე დამდგარიყო, სწორად; მერე დაიჭერდა ორივე ხელით, – შეაჯანჭყარებდა, შეასწორებდა და კვლავ იწყებოდა ახალი გამოცდა ბრძოლისა.

რასაკვირველია კრივსაც ჰქონდა თავისი წესები. ზოგჯერ, თუ მოპირდაპირე შეატყობდა თავის თავს, რომ მარცხდებოდა, მაშინ ის, გაბრაზებული, არასასიამოვნო საშუალებას მიმართავდა: ქვეშიდან თავს აჰკრავდა – დაარეტიანებდა, რომ ამასობაში დაეჯახნა და გაემარჯვა. ანდა გაიკეთებდნენ „საცერულს“ (ცერზე ჩამოსაცემელ თითბრის ან თუჯის რგოლს) და ეს თოქმა ბეჭედი პიდაპირ ძვლებს ეტანებოდა ხოლმე დასამსხვრევ-დასალეწად. მაგრამ ყველა ეს საშუალება, როგორც არაკანონიერი, დაგმობილი იყო ჰაკარაკიან კრივში და ასეთი მოკრივე სასტიკადაც ისჯებოდა, ამხანაგთა შორის, როგორც ჯაბანი და ნამარდი. ზოგიერთ მოკრივეს საშინელი მაგარი ცაცია ჰქონდა, ვისაც შემოჰკრავდა – მორჩა ცოცხალი ვეღარ ადგებოდა. აი ამისთანა მოკრივეს სიტყვა ჰქონდა მიცემული, ან, როგორც ამბობენ, „ხელი ჰქონდა მოწერილი“, რომ იგი აღარ იკრივებდა... მაგრამ, როგორც ყოველგვარ დადგენილებას, რასაკვირველია, ამასაც გვერდს უხვევდნენ, „ხელისმოწერა“ – ხელისმოწერად რჩებოდა და ამ მუშტის კრივსაც მოჰყვებოდა ხოლმე თავისი მსხვერპლი, თუმცა არა იმდენი, რამდენიც სალდასტის კრივს.

ზოგიერთი ძველი ყარაჩოღელი, თავის სიყოჩაღის გამოსაჩინად, მუშტით არც კი კადრულობდა კრივს, – ჰკრივებდა ჩოხის კალთით! ერთი მოკრივე თუ მუშტით იბრძოდა, მეორე ხელში აჰკრებდა ჩოხის ცალ კალთას და ისე იგერიებდა მოპირდაპირეს. ეს კია, რომ ასეთი კრივი უფრო დროს გასატარებელი იყო: საიშკილბაზო და სამაზალო.



არსებობდა აგრეთვე კრივი ცალის ხელით! მხოლოდ ამას უფრო შეჯიბრების ხასიათი ჰქონდა. მაგალითად, თუ ორ თბილელთა შორის მოხდებოდა რაიმე უსიამოვნება, როგორც ამ შემთხვევაში



ვანო ხოჯაბეგოვის ნახატი „კრივი“, XIX ს.

ევროპიელთათვის არსებობდა „დეული“, ისე ჩვენებურ ყარაჩოღელისათვისაც იყო ამგვარი საშუალება შეურაცხყოფის ასანაზღაურებლად, – რომელსაც „ხრიდოლი“ ეწოდებოდა (კრივი ცალი ხელით). ამ წაკიდება-ჩხუბის დროს, ხელთათმანის გადაგდების ნაცვლად – ყარაჩოღელი თვითონ გახტებოდა განხედ და მიუბრუნდებოდა თავის რაყიფს: „მე ერთი ხელით, შენ კი ორი ხელითო!“ და მართლაც, ერთ ხელს (უფრო მარჯვენას) ჩაიყოფდა ქამარში და მეორე ხელს კი (ცაცხას) კუმშავდა საბრძოლველად. [18]

„ხრიდოლი“ კრივი თავისი არსით წარმოადგენდა „მუშტი-კრივის“ ერთგვარ ალტერნატივას. მუშტი-კრივში ყოველგვარი ცრუმოდრაობა და მოქნეული მუშტისათვის თავის არიდება საძრახის საქმედ ითვლებოდა. გამარჯვება მოკრივის ფიზ-

იკურ ძალასა და გამძლეობაზე იყო დამოკიდებული. ცალი ხელით კრივის დროს კი, მით უმეტეს თუ მოწინააღმდეგე ორივე ხელით იბრძვის, ფიზიკურ ძალაზე აქცენტის გაკეთება სრულიად უიმედო საქმეა. ამიტომ „ხრიდოლში“ წარმატების მიღწევა მებრძოლისაგან დიდ მოქნილობასა და სისხარტეს მოითხოვდა. თუ მუშტი-კრივში მოწინააღმდეგეები ერთმანეთზე ჯიქურ მიიწვევდნენ და „ცხვრის თავის“ ოდენა მუშტებით ერთმანეთს რიგრიგობით უმასპინძლებოდნენ, ხრიდოლში გამოძწვევი მოხერხებისა და საბრძოლო ოსტატობის ხარჯზე იცავდა საკუთარ ღირსებას.

საინტერესოა თავად სიტყვა – „ხრიდოლი“-ს ეტიმოლოგია. ტერმინი „ხრიდოლი“ ლიტერატურულ წყაროებში არ ფიქსირდება, სამაგიეროდ სიტყვა „ხრიდული“ – როგორც მოხერხებულის სინონიმი – ნახსენებია XVIII საუკუნის ქართველი პოეტის, ბესიკის პოემაში „რძალ დედამთილიანი“. აი ეს სტროფიც:

„მისგან ნახნელი ბებერი ეგრე გაუშვა კიდული,
თვით გარდინვეწა სწრაფითა, საქმე ქმნა დია ფლიდული,
მიმღერს ბებრის სიკვდილსა ვით ბეზირგანი ხრიდული,
მი და მო თვალსა აშეთებს კეტის ხელმონაკიდული.“[22]

პოემის სიუჟეტის მიხედვით დედამთილის შეურაცხყოფისათვის ქმრის მიერ ნაგვემი ქალი მეუღლეს მოტყუებით თავს შეაცოდებს და, თითქოს მომაკვდავი, სახლიდან მღვდლის მოსაყვანად გაუშვებს. მარტოდ დარჩენილი საძულველ დედამთილს შეკრავს და კეტის ცემით ამოხდის სულს. ჩადენილი დანაშაულის გამჟღავნების შიშს საკუთარი მოხერხებულობით აღტაცება ფარავს. სანუკვარი მიზნის ასრულებით კმაყოფილი და გახარებული ქალი ღიღინით მიემართება მშობლიური სახლისკენ. აი ასეთ მდგომარეობაში მყოფ ქალს ადარებს პოეტი „ბეზირგანს ხრიდულს“.

ბეზირგანი, სპარსულ ენაზე, დიდვაჭარს ნიშნავს. „ხრიდული“ კი ერთ ერთ სქოლიოში განმარტებულია, როგორც – გონიერი. „ბეზირგანი ხრიდული“ – მოხერხებულ, გაქნილ დიდვაჭარს უნდა ნიშნავდეს, რომელიც თავისი გონიერებისა და ეშმაკობის წყალობით საქმეს სარფიანად უძღვება. პოემის პერსონაჟი ქალიც სწორედ რომ დიდვაჭარით ეშმაკურად და მოხერხებულად მოქმედებს. აქედან გამომდინარე აშკარაა, რომ „ხრიდული“ – მოხერხებულის, გაქნილის, გონივრულად მოქმედის სინონიმი უნდა იყოს. ეს ტერმინი ზედმიწევნით გამოხატავს ცალხელა კრივის ხასიათს, რადგან ერთი ხელით კრივი



მართლაც დიდ მოხერხებულობასა და მოქნილობას მოითხოვს და ფაქტიურად გამორიცხავს სწორხაზოვან, ძალისმიერ მოქმედებებს.

თვითონ „ხრიდული“ სიტყვა „ხრიკი“-საგან უნდა იყოს ნაწარმოები. სულხან-საბა ხრიკს როგორც – „მორკინალთ ხელოვნებას“ განმარტავს. ამ რიგისა ჩანს ტერმინი „ხარდიორდაც“, რომელიც სულხან-საბას მიხედვით „მოგვერდით ფუნდრუკს“ [15], ანუ შერკინებისას მოგვერდის გამოყენებას აღნიშნავს. მოგვერდი კი, როგორც ცნობილია, საჭიდაო ილეთია, ანუ ჭიდაობის დროს გამოსაყენებელი ხერხია. ხრიკი – ხრიდი – ხარდიორდა და ხრიდული ერთი წარმოშობისა სჩანან. თუ „ხრიდი“ – ხერხის, ფანდის აღმნიშვნელი სიტყვაა, მაშინ ცალი ხელით კრივის თავდაპირველი სახელი, არა „ხრიდოლი“, არამედ უთუოდ „ხრიდული“, იქნებოდა და მხოლოდ შემდეგ, დროთა განმავლობაში, უ ბგერის ო ბგერით ჩანაცვლების წყალობით მოხდებოდა მისი ტრანსფორმირება „ხრიდოლად“. გამოდის, რომ „ხრიდოლი“, ანუ „ხრიდული“, – არის კრივის სახეობა, რომლის დროსაც მებრძოლები ცალი ხელითა და ტექნიკური ილეთების, ფანდების ანუ ხერხის გამოყენებით იბრძვიან.

ქართული კრივის ტექნიკური არსენალი მეტად მრავალფეროვანია. დარტყმები სრულდება ოთხივე კიდურითა და თავით, თუმცა ქალაქელი უპირატესობას მაინც მუშტით ბრძოლას ანიჭებს. „კრივი ჩვენებური, თბილისური ჩვეულებაა. – ამბობს იოსებ გრიშაშვილი – საგულისხმოა, რომ სხვა ერს (ინგლისური ბოქსის გამოკლებით) მუშტი არ უყვარს, მაგ., რუსს სილა უფრო ემარჯვება. ყარაჩოღელსაც უყვარს სილა, მაგრამ განსაკუთრებულ შემთხვევებში, მაგ., ამქრის დღესასწაულზე. ისე კი ყარაჩოღელი ჭკუის სასწავლებლად მხოლოდ ბრმა სილას ხმარობს (სილა ხელის ზურგის გარტყმით).“ კრივის დროს კი ნამდვილი „მუშტის ქუხილი“ გაჩაღდებოდა ხოლმე. ლექსიც არის:

„რას გაჩუმიდით, ჩამოუშვით ყიყვები,
გაიცინეთ, ნუ ხართ-მეთქი ბრიყვები,
რას მიქვიან ტირილი და წუხილი,
გავაჩალოთ ძმებო, მუშტის ქუხილი“. [18]

დარტყმებთან ერთად, ახლო ბრძოლის დროს, მოკრივეები ჭიდაობასაც მიჰყოფდნენ ხოლმე ხელს. ხალხის საყვარელი მოკრივე-ფალავნები თანაბრად ფლობდნენ როგორც ჭიდაობის ფანდებსა და ილეთებს, ასევე მუშტითა და სხვადასხვა იარაღით ბრძოლის საიდუმლოებას. თბილისისა და სხვა დიდი ქალაქის მცხოვრებნი ყოველ კვირა დღეს, წირვის შემდგომ გამართულ მუშტი-კრივსა და საჭიდაო წრეში სცდიდნენ ერთმანეთის სიმარჯვესა და სიჩაუქეს და ხვეწდნენ საბრძოლო ოსტატობას. საუკუნეთა განმავლობაში ხალხური სიტყვიერების წიაღში ჩამოყალიბდა ხელითა თუ ფეხით დარტყმების მკვიდრი ქართული დასახელებები, რაც უძველესი დროიდან საქართველოში კრივის დიდ პოპულარობაზე მეტყველებს. დარტყმებისა და შეტევების დასახელებებს, რომლებიც აღდგენილი გვაქვს სულხან-საბას ლექსიკონისა და ეთნოგრაფიული კვლევის შედეგების მიხედვით, გთავაზობთ ქვემოთ:

„**მუჭი** ეწოდების რა ხელთა თითნი შეიკუმშო მაგრიად და უკეთუ კაცსა სცე ცერის კერძო მუჭითა, ეწოდების **მუშტი** და არღარა მუჭი; უკეთუ ნეკის მხარე დაჰკრა, ეწოდების **მჯილი**; უკეთუ ცერი თითებთა ქვეშე დაიპყრა და ეგრე მომუჭუნლი შემოჰკრნე, ეწოდების **ბლიკვი**; უკეთუ თითებთა გოჯის კერძო წაჰკრა ეწოდების **ქიშტი**, რომელ არს **ქურჯვა**; უკეთუ იდაყვითა უკულმა უკუჰკრა, **მუჯღუგანი** ეწოდების. **ხურთი** არს მჯილი შეკონვილი, რომელ არს **ქურჯვა**; ხურთით ცემა არს მჯილი მიმოქცევითა თითთათა ძლიერად ტკივნებად შემძლებელი, რომელსა მსოფლიონი ბლიკვსა უწოდენ. ხელით დარტყმებს განეკუთვნება ასევე **სილა**, **ბრმა სილა**, **ქიმუნჯი**, **მაჯაგანი**, **კიწანის**, **ნეფისა** და **ბაჯის კვრა**. ხელით მსუბუქად ცემას **წკება** ეწოდება (წკება ხელით ცემა; მცირედ ცემა). ფეხის დარტყმებია – **წიხლი**, ანუ ფერხის კრვა; წიხლი არს ცალის ფერხის კრვა, გინა დაცემა (ზევიდან ქვევით); **ტლინკი** – ორთავე ფერხთა ერთბამად უკან განქნევა წყენისათვის. **პალური** – უკან მუხლის ამოკვრა. ასევე ფეხით დარტყმებია **ბასმა**, **ხომურა**, **ახმი**, **პიწკი**, **ჭიტლაყი**, **ტაბუხის კვრა** და ა.შ. [15]



ქართული კრივის ასე ვთქვათ სავიზიტო ბარათს თავური დარტყმა წარმოადგენდა. ამის დასტურად ერთი ისტორია უნდა გავიხსენოთ, რომელიც ნ. ბერძენიშვილს აქვს გამოქვეყნებული თავის მოგონებებში. XIX საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისში თბილისის ერთ-ერთ სასტუმროში (დღევანდელი Tbilisi marriott-ი) განლაგებული იყო საქართველოს მოკავშირე ბრიტანეთის საზღვაო ძალების შოტლანდიელთა პოლკი. ერთ დღეს უსაქმობით შეწუხებულმა შოტლანდიელებმა, ალკოჰოლის საგრძნობი დოზის მიღების შემდეგ, ასეთი გასართობი მოიგონეს. სასტუმროს წინ, რუსთაველის გამზირზე დადგნენ და ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ გამკვლელ გამოძვლელის თითო დარტყმით „დანოკაუტებაში“. რაც მთავარია ისინი არც მანდილოსნებს ერიდებოდნენ და მამაკაცთა დარად მუშტით უმასპინძლდებოდნენ.

გარკვეული ხნის ვარჯიშობის შემდეგ შეწუხებული მოქალაქეების ჩივილმა თბილისელი „დამრტყმელების“ ყურამდეც მიაღწია და შელახული ღირსების დამცველთა ჯგუფიც დაირაზმა.

ხუთი ფალავანი, ვერელი „კურკას“ მეთაურობით რუსთაველისკენ გაემართა, თანაც ერთმანეთი გააფრთხილეს, რომ მუშტი არ ეხმარათ, რაც არ უნდა იყოს „ჩვენი ქვეყნის სტუმრები და მოკავშირეები არიანო“. ბევრი რომ არ გავაგრძელოთ ექვსმა ვერელმა „ყოჩმა“ ოცდახუთი შოტლანდიელი მეზღვაური მხოლოდ თავური დარტყმების გამოყენებით ისე სცემა, რომ ორი მათგანი გარდაიცვალა, დანარჩენები კი უკლებლივ ლაზარეთში მოხვდნენ. საჩივარში, რომელიც შემდგომ გალახულმა შოტლანდიელებმა მთავარ პოლიცმაისტერს მიართვეს, ასეთი ფრაზა იყო: „მათ ჩვენს წინააღმდეგ არაჯენტლმენური ილეთები იხმარეს, თავები და იდაყვები გამოიყენესო“.

ქალაქური კრივის ტრადიცია ფრაგმენტული გადმონაშთის სახით XX საუკუნის 60-70-იან წლებამდე შემორჩა და მას წინასწარ დათქმული გუნდური შეტაკებების ფორმა ჰქონდა. ამ სტრიქონების ავტორს რამდენიმეჯერ თავად მიუღია მონაწილეობა ქ. თელავში 1970-71 წ. გამართულ გუნდურ ჩხუბში, რომელიც, წინასწარი მოლაპარაკების საფუძველზე, იმართებოდა „ნადიკვარის“ ტერიტორიაზე (ქ. თელავის პარკი). ერთმანეთს უპირისპირდებოდა „ზემო“ და „ქვემო“ უბანი, ანუ ღვთაების ტაძრის გარშემო არსებული დასახლება და რომელიმე საცხოვრებელი კვარტალი. ასეთი დაპირისპირების მიზეზი არასოდეს გამხდარა რაიმე კერძო შემთხვევა. ბრძოლას ყოველთვის მხოლოდ და მხოლოდ შეჯიბრის სახე ჰქონდა და ძლიერი უბნის გამოსავლენად ეწყობოდა. როგორც ჩანს ძველი წესების გავლენით ჩხუბს ყოველთვის გვაწყობინებდნენ ჩვენ, 8-10 წლის ბიჭებს და მხოლოდ შემდეგ ჩაებმებოდნენ ხოლმე ბრძოლაში მოზრდილები. თუმცა არ მახსოვს შემთხვევა, რომ ბრძოლაში მონაწილეობა 18 წელზე უფროსი ასაკის ახალგაზრდებს მიეღოთ.

ცხადია, რომ ძველი დროის ქალაქურ კრივობათა ტრადიციების სრულ დაცვაზე ლაპარაკი ამ შემთხვევაში სრულიად ზედმეტია. მაღლობა იმაზეც გვეთქმის, რომ ჩვენამდე კრივის საშეჯიბრო ნაწილს მაინც მოუღწევია მეტ-ნაკლები სისრულით.

როგორც ვნახეთ საქართველოში გავრცელებული მუშტით ბრძოლა ანუ კრივი მრავალგვარი იყო: მუშტის-კრივი, „ხრიდოლი“ (კრივი ცალი ხელით), კრივი ჩონის კალთააკეცილი, სალდასტის კრივი. თუმცა ამავე დროს კრივი შურდულით ქვის ტყორცნას, უფრო ზუსტად შურდულით ბრძოლასა და ხის ხმლით ბრძოლასაც ერქვა. ჩანს, რომ ქართულ ენაში „კრივი“ საერთოდ დაპირისპირების აღმნიშვნელი სიტყვაა. ეს ტერმინი სომხურ ენაშიც გვხვდება, ოღონდ იგი აქ მხოლოდ კამათის მნიშვნელობას ატარებს და ფიზიკურ ბრძოლასთან კავშირი არა აქვს.

როდესაც ჩვენებური კრივის შესახებ ვსაუბრობთ, იძულებული ვხდებით სიტყვა „კრივის“ წინ ყოველთვის წავუძვაროთ ეპითეტი „ქართული“. ამის მიზეზი ის გახლავთ, რომ დღეს კრივი ასოცირდება ინგლისურ ბოქსთან. ამ უკანასკნელის საქართველოში გავრცელების მომენტისთვის კრივის ტრადიციები, წარსულში მრავალმხრივი შევიწროების გამო, ძირითადად უკვე მივიწყებული გახლდათ. ბოქსის დიდმა მსგავსებამ მუშტი-კრივთან განაპირობა ადგილობრივი სახეობის ახალი სახეობით უმტკივნეულოდ ჩანაცვლება. საბოლოოდ კი „კრივი“ ინგლისური ბოქსის აღმნიშვნელ ტერმინად დამკვიდრდა. დღეს, ქართული საბრძოლო ხელოვნების აღორძინების პირობებში, ალბათ მიზანშეწონილი იქნება „ქართულ“ კრივს დავუბრუნოთ ძველი სახელი – „კრივი“ და საერთაშორისო არენაზე სწორედ ამ სახელით გავიტანოთ, მუშტით ბრძოლის ინგლისურ სახეობას კი მისი საყოველთაოდ დამკვიდრებული სახელი – „ბოქსი“ აღვუდგინოთ.



ლიტერატურა

1. კ. ჩოლოყაშვილი, „ქართული საჭურველი და ომების ნაკვალევი ჩვენს ყოფაში“, საქართველოს ფიზიკური კულტურის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის, სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, 25 – 27 მაისი 1997 წ.
2. ქართული ხალხური პოეზია, ტ. IV, თბილისი, 1975 წ.
3. დ. ბერძენიშვილი, უცხოელების თვალთ დანახული საქართველო, საქართველოს ისტორიის საგანძური, თბილისი 2010 წ.
4. იოსებ სააკაძე, „დიდმოურავიანი“, ქართული პოეზია, ტ. V, თბილისი, 1976 წ.
5. გრ. რობაქიძე, „ენგაღი“, ათი საუკეთესო მოთხრობა, თბილისი 1982 წ.
6. „რუსუდანისი“, ქართული პროზა, წიგნი IV, თბილისი, 1983 წ.
7. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, ქართული პროზა, წიგნი III, თბილისი 1982 წ.
8. ა. ციბაძე, „ქართული ორჭიდი, როგორც ქართველ მხედართა სამხედრო-ფიზიკური მომზადების ქვაკუთხედი“, საქართველოს ფიზიკური კულტურის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის, სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, 25 – 27 მაისი 1997 წ.
9. ს. მაისურაძე, „ქართული ჭიდაობა“, თბილისი 1984 წ.
10. ალექსი ბარნოვი, ჭიდაობა ძველ თბილისში, თბილისი, 1967 წ.
11. Дубровин, „Исторія Войны и Владычества Русских на Кавказе“ – 1870 г.
12. გაზეთი „დროება“, 1882 წ., №202
13. „ივერია“, 1888 წ., №169, 12 აგვისტო
14. „ივერია“, 1886 წ., №192, 6 სექტ.
15. სულხან-საბა ორბელიანი, „ლექსიკონი ქართული“, თბილისი, 1991 წ.
16. ჯ. რუხაძე, ბუნების ძალთა აღორძინების ხალხური დღესასწაული საქართველოში, თბილისი, 1999 წ.
17. გ. წერეთელი, ჟურნალი „კვალი“, 1893 წ., №6
18. ი. გრიშაშვილი, თხზულებანი 5 ტომად, ტ. I თბილისი, 1985 წ.
19. К. Г. Иерусалимский, Ювелир индейского царя. Ованес Ага, или любовь отца к сыну и на оборот, Тифлис, 1866 г.
20. დავით ბებუთოვი, Мемуары, «Военный сборник» № 6-7
21. „Кавказский Сборник“, 1902 წ., ტ. XXIII, გვ.14.
22. ბესიკი, „რძალ-დედაძმიანი“, ქართული პოეზია თხუთმეტ ტომად, ტ. V, თბილისი 1976 წ.



მანანა ტაბიძე

საქართველოს საპატრიარქოს წმ. ანდრია პირველწოდებულის
სახელობის ქართული უნივერსიტეტი

ქართული ენის სახელმწიფო ფუნქციონირების სახელები და თავისებურებები

ენა ნებისმიერი სახელმწიფოს პოლიტიკური მოწყობის ყველაზე მგრძობიარე ელემენტია. სწორად დაგეგმილი და ორგანიზებული ენობრივი პოლიტიკით სახელმწიფოს შიდა სამოქალაქო მშვიდობის უზრუნველყოფა შესაძლებელია, და პირიქით, ენობრივი პოლიტიკის დაგეგმარების დროს დაშვებულმა შეცდომებმა შესაძლოა დიდი ხნით (და უარეს შემთხვევაში, სამუდამოდ) დაარღვიოს სახელმწიფოს სამოქალაქო მშვიდობა.

ამჟამად მსოფლიოს თითქმის არც ერთი სახელმწიფო არაა ოდენ ერთენოვანი ხალხით დასახლებული, რაც მეოცე საუკუნის (და უკვე ოცდამეერთე საუკუნისაც) ერთ-ერთი უმთავრესი თავისებურებით – მოსახლეობის ფართო მიგრაციებითაა განპირობებული. სხვადასხვა მიზეზით (ეკონომიკურით, ეკოლოგიურით, სამხედრო, პოლიტიკური, კულტურულ-საგანმანათლებლო...) გამოწვეული მასობრივი მიგრაციები "გამშვებ" და "მიმღებ" სახელმწიფოებში მუდმივ დემოგრაფიულ რყევებს განაპირობებს, რაც სახელმწიფოს წინაშე კარგად გათვლილი და მოქნილი ენობრივი პოლიტიკის გატარების საჭიროებას აყენებს. კანონმდებლობა მუდმივად აწყდება ახალ-ახალ პრეცედენტებს, რომელთათვისაც განსაკუთრებული იურიდიული (ხშირად საკონსტიტუციო) ხასიათის მიდგომა შესამუშავებელია, თუმცა ენობრივი დაპირისპირების საფუძველზე ეთნიკური კონფლიქტების პროვოცირების სრულიად საფუძვლიანი შიშის გამო სახელმწიფოთა მეტი წილი თავს არიდებს ენის კანონის შემუშავებას და ენობრივ კონფლიქტებს ადამიანის უფლებათა კონტექსტში განიხილავს. ოდენ ამ კონტექსტში კი ვერ ხერხდება სახელმწიფო ენის ინტერესების სრულყოფილად დაცვა და ქვეყნის მოქალაქეთა კონსოლიდაციის ნაცვლად, უნებლიედ, მათი ურთიერთისაგან გაუცხოების სტიმულირება ხდება. ბოლო ათწლეულებში შემუშავებული მრავალი ქარტია და საერთაშორისო დოკუმენტი წარმოადგენს საერთაშორისო ორგანიზაციების ცდას, ასე თუ ისე დაარეგულიროს სახელმწიფოებში მრავალფეროვანი ეთნოსების თანაცხოვრება ენობრივი თვალსაზრისით და სახელმწიფოს გაუადვილოს სახელმწიფო ენის ინტერესების დაცვა თუნდაც სხვადასხვა ეთნოსთა განსხვავებული ენობრივი იდენტობის ვითარებაში. მაგრამ ეს მისწრაფება მრავალ დაბრკოლებას აწყდება ადგილობრივი სპეციფიკის, სამხედრო და ეკონომიკური ინტერესების გამო გარეშე ძალთა ჩარევის და თავად სახელმწიფოსშიდა ენობრივი სიმრავლის რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მაჩვენებლების უთანაბრობის (და ხშირად, წინააღმდეგობრიობის) გამო. რამდენადაც ერთიანი ღონისძიებებით განსხვავებული სახელმწიფოების სრულიად სხვადასხვა ენობრივი სიტუაციის რეგულირება ვერ ხერხდება, სამშვიდობო მისიები ზოგჯერ უკიდურესობაშიც ვარდებიან და ისტორიული სახელმწიფოს უარყოფასაც კი უშვებენ (ამ ლოგიკით, აღარ უნდა არსებობდეს ეროვნული სახელმწიფოები და სახელმწიფო საზღვრები, არავითარი უპირატესობა არ უნდა ენიჭებოდეს ავტოქთონი მოსახლეობის ენას, მიგრაციების გზით ამა თუ იმ სახელმწიფოში მოხვედრილ ენობრივ კოლექტივებს მათი ენის განვითარების თითქმის ისეთივე პირობები, სამართლებრივი სტატუსი და ფუნქციონირების მასშტაბები უნდა მიეცეს, როგორც წარმოშობის ქვეყანაში და სხვ.), ამის შედეგად კი ზოგი ენა დაცული და ფუნქციონირებაშეუზღუდავია თავის ქვეყანაშიც და მის გარეთაც, ზოგი კი საკუთარ სახლშიც კი ვერაა საიმედოდ დაცული (მაგ., რუსული დაცულია და დამოუკიდებელი უფლებებითა და სტატუსითაა აღჭურვილი ყველა პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკაში (მაგ., საქართველოში – აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი, ჯავახეთი ...).



რაოდენ სამწუნხაროც არ უნდა იყოს, დღეს ქართული, როგორც სახელმწიფო ენა, საქართველოს მთელ ტერიტორიას ვერ ფარავს. მისი, როგორც სახელმწიფო ენის ფუნქციონირება სრულიად შეწყვეტილია აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში, შეზღუდულია არაქართველების კომპაქტურ დასახლებებში, სახელმწიფოებრივ და ოფიციალურ სტრუქტურებში ხშირია ორენოვანი საქმისწარმოება და სხვ. ეს ვითარება, ანუ სოციოლინგვისტიკის ტერმინოლოგიით, "ენობრივი სიტუაცია", დიდი ხნის მანძილზე მზადდებოდა, შეიძლება ითქვას, რომ ამ "სიტუაციისათვის" საფუძვლის ჩაყრა უკვე ორ ასწლეულზე მეტი ხნის წინ დაიწყო. საქართველოს კონსტიტუციებსა და სხვადასხვა სამართლებრივი დოკუმენტების ანალიზის დროს გარკვევით ჩანს ის სირთულეები, რომელთა გადალახვაც უხდებოდა საქართველოს მეოცე საუკუნეში, ამ პრობლემატიკას არც დღესა აქვს დაკარგული მნიშვნელობა.

საქართველოს სახელმწიფოებრივი საზღვრები მეოცე საუკუნეში რამდენჯერმე შეიცვალა და, სამწუნხაროდ, ყველა ჯერზე საქართველოსთვის საზიანოდ. გარდა ტერიტორიული დანაკარგისა, საზღვრების ცვლის ყველა შემთხვევა სისხლისღვრასა და ომებთან იყო დაკავშირებული. და მაინც, სახელმწიფოს ტერიტორიული "შეკუმშვა" არასოდეს ყოფილა მომენტობრივი და მხოლოდ სამხედრო ღონისძიება; მას წინ უძღვოდა ხანგრძლივი "მოსამზადებელი" პერიოდი, რომელსაც მუდმივად ახლდა კონკრეტული რეგიონის ენობრივი სიტუაციის სირთულეები.

საქართველოს სასაზღვრო მეზობლები, რომლებიც ყოველთვის იყვნენ დაინტერესებულნი შავი ზღვითა და ქვეყნის ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობით მუდმივად მოისწრაფოდნენ საქართველოსკენ (როგორც პოლიტიკური გათვლით, ისე ცალკეულ პირთა კერძო ინიციატივით) ხიზნებად ან ბედის მადიებლებად; ჩვეულებრივ, ხიზნობა კოლექტიური იყო ხოლმე, მეცხრამეტე საუკუნიდან კი, როდესაც რუსეთი თავისი კოლონიების ისტორიული საზღვრების "გადანაცვლებას" იწყებს ეთნოკონფლიქტური კერების მომზადების მიზნით, რასაც XX საუკუნეში ეპოქის შესაფერისი იდეოლოგიით აგვირგვინებს კიდევ, საქართველოს საზღვრისპირა რეგიონებში (და არა მარტო იქ) წარმოიშობა ენობრივი (ეთნიკური) კოლექტივების კომპაქტური დასახლებები, რომელთა მეშვეობითაც სრულიად ირღვევა საქართველოს ავტოქტონი მოსახლეობის ტრადიციული ცხოვრების ფორმები, ენობრივი სიტუაცია და საკუთარ ქვეყანაში მშობლიური ენისა და კულტურის დაცულობის უაღრესად მნიშვნელოვანი განცდა.

საქართველოს ჩრდილოეთიდან ესაზღვრება რუსეთის ფედერაცია, სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან – ზერბაიჯანი, ხოლო სამხრეთით – სომხეთი და თურქეთი. თითოეულს ამ მეზობელთაგან ამჟამად საქართველოს ისტორიული ტერიტორიების (და მოსახლეობისაც) მნიშვნელოვანი ნაწილი უჭირავს და დანარჩენებთან დაკავშირებითაც სრულიად დაუფარავი დაინტერესება გააჩნია. ამ ინტერესისათვის კი მათ საკუთარი ბაზები – კერები აქვთ ამჟამინდელ საქართველოში სომხური, აზერბაიჯანული და რუსული სკოლებისა და ოდენ ამ ენებზე მოლაპარაკე მოსახლეობის სახით.

საქართველოს მეოცე ასწლეულის სულ რამდენიმე წელიწადს ჰქონდა საშუალება მეტ-ნაკლებად დამოუკიდებლად ეფიქრა საკუთარი ენის ფუნქციონირების არეთა გაფართოებაზე, მაგრამ ამ ფიქრშიც ზღუდავდა მას თავისუფლების სიმეიფე და ოპონენტთა მიერ საერთაშორისო ნორმების დემაგოგიური ინტერპრეტაციები. ამით უნდა აიხსნებოდეს, კონსტიტუციის შემუშავებისას 1922 წლის საქართველოს კონსტიტუციის პროექტის მე-14 თავში მოცემული ფორმულირება ეროვნული უმცირესობების ენებთან დაკავშირებით (რომელიც ეხება ეროვნულ უმცირესობათა უფლებებს) 144-ე მუხლის მიხედვით, ნათქვამია: „არ შეიძლება შეიზღუდოს საქართველოს რესპუბლიკის რომელიმე ეროვნული უმცირესობის თავისუფალი პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული განვითარება, განსაკუთრებით მისი დედა-ენით სწავლა-აღზრდა და ეროვნულ-კულტურულ საქმეთა შინაური მართვა-გამგეობა. ყველას აქვს უფლება სწეროს, ჰბეჭდოს და ილაპარაკოს დედა-ენაზე.“

1) ხოლო 67 წლის შემდეგ ამავე თავის 152-ე მუხლში ვკითხულობთ: „ეროვნულ უმცირესობის სკოლაში სწავლება სწარმოებს ბავშვის დედა-ენაზე“² (საქართველოს კონსტიტუციის პროექტი, №25, 24 მაისი, 1989 წ.). შესაბამისად, უკვე 80-იანი წლებისათვის რესპუბლიკის სკოლებში სწავლება



წარმოებს რვა ენაზე ქართულ, რუსულ, აფხაზურ, ოსურ, სომხურ, აზერბაიჯანულ, ესტონურ, ბერძნულ ენებზე.³ (გ. გუმბარიძის გამოსვლა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე 1989 წლის 19 სექტემბერს, ახალგაზრდა კომუნისტი, №113, 23 სექტემბერი, 1989 წ.).

2) ენის სტატუსი თანამედროვე ჰუმანიტარულ დარგებში (იმის მიუხედავად, ეს ლინგვისტიკას აინტერესებს თუ პოლიტიკას), განიხილება ორ პლასტში: ენის იურიდიული სტატუსი (როდესაც საკანონმდებლო წესით, კანონმდებლობითაა განმტკიცებული ენის გამოყენება მოცემულ სოციალურ-კომუნიკაციურ სისტემაში, მაგ., სახელმწიფო ენის სტატუსის დაკანონება ენისათვის) და ენის ფაქტობრივი სტატუსი (ენის რეალური გამოყენება, მისი ფუნქციური დატვირთვა. რაც შესაძლოა არც იყოს გაფორმებული კანონმდებლურად (მაგ., სსრკ-ში რუსულს არ ჰქონდა სახელმწიფო სტატუსი).

ახალგაზრდა მეცნიერის ნ. მარკოზიას მონაცემებით,¹ ნ. მარკოზია, ტოპონიმთა ცვლის თავისებურებანი XX საუკუნის 80-იანი წლების ქართული პერიოდიკის მიხედვით, ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, ტ. III, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, გამომცემლობა "უნივერსალი", თბ., 2011.

საინტერესოა, რომ საბჭოთა პერიოდში რუსულ სკოლებში რუსი ეროვნების ბავშვები ეროვნულ უმცირესობას წარმოადგენდნენ. მაგ., ზუგდიდის თხუთმეტი საშუალო სკოლიდან (8 ათასი მოსწ.) ოთხი რუსული იყო, სადაც 1635 ბავშვი სწავლობდა, აქედან – 1251 ქართველი. ასევე წალენჯიხის რაიონის ქ. ჯვარში საბავშვო ბაღის 11 ჯგუფიდან მხოლოდ 2 იყო ქართული. ... რუსულ ჯგუფებში უმეტესობა ქართველია. რუსულ საშუალო სკოლაში კი, 52 პირველკლასელი მოსწავლიდან 36 ე. ი. ნახევარზე მეტი ქართველი აღმოჩნდა. ამ ვითარებას ქართველი მშობლები რუსული ენის „მაღალი პრესტიჟით“ ხსნიან. სწავლების ენის არჩევისას ისინი პრაგმატული მოსაზრებებით ხელმძღვანელობდნენ. სახელმწიფო მოწყობა მათ ქართული ენისა და ქართველობის უპერსპექტივობაში არწმუნებდა. რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში ჩარიცხვა გაცილებით იოლი იყო, ამიტომაც ქართველი მოსახლეობის მორალურად სუსტ ნაწილს საქართველოს ყველა რეგიონში სტიმული ექმნებოდა, რომ შვილები არამშობლიურ სკოლაში შეეყვანა (საქართველოს სახალხო ქარტია, 1989). ქართველი საზოგადო მოღვაწეები მოითხოვენ სახელმწიფომ დაიცვას ბავშვის უფლება მიიღოს განათლება მშობლიურ ენაზე: „სახელმწიფომ, თავისი კანონით, დაიცვას ჩვენი ქვეყნის მომავალი, მისი ნამდვილი სახე ყოველგვარი უნებლიე თუ შეგნებული ძალადობისა და ფალსიფიკაციისაგან, დაიცვას ბავშვი, თუნდაც საკუთარი მშობლებისაგან,“ – წერს თამაზ ჭილაძე და გვთავაზობს, დაწესდეს—განსაკუთრებით, ზოგიერთ მცირ-

ამონაწერი საქართველოს კონსტიტუციიდან (12/27/2005 მდგომარეობით: მუხლი 8. საქართველოს სახელმწიფო ენა არის ქართული, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში აგრეთვე – აფხაზური. საქართველოს 2002 წლის 21 ივნისის კონსტიტუციური კანონი 1689-სსმ I, 2002 წ.; 28, მუხ.128. და კიდევ ერთი ამონაწერი: (გამოქვეყნებულია: საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს უწყებები 1993 წელი – 5) საქართველოს ორგანული კანონი საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ, მუხლი 29. საქართველოს მოქალაქის ფიცი: პირი, რომელმაც საქართველოს მოქალაქეობა მოიპოვა ნატურალიზაციით ან საქართველოს მოქალაქეობის აღდგენით, ქართულ ენაზე დებს საქართველოსადმი ერთგულების ფიცს: „მე (გვარი, სახელი), ვხდები რა საქართველოს მოქალაქე, ვფიცავ ერთგულად ვემსახურო საქართველოს, დავიცვა მისი კონსტიტუცია და ყველა კანონი, საქართველოს დამოუკიდებლობა, ტერიტორიული მთლიანობა. საქართველოს სახელმწიფო ენად ვაღიარებ ქართულ ენას. ვალდებულებას ვიღებ პატივი ვცე საქართველოს კულტურასა და ეროვნულ ტრადიციებს“ და ხელმოწერით ადასტურებს მას. (15.10.96. 423 პარლამენტის უწყებანი 27-28/4)

¹ ნ. მარკოზია, ტოპონიმთა ცვლის თავისებურებანი XX საუკუნის 80-იანი წლების ქართული პერიოდიკის მიხედვით, ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, ტ. III, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, გამომცემლობა "უნივერსალი", თბ., 2011.



ერიცხოვან რესპუბლიკაში – ბავშვის დედაენაზე აუცილებელი სწავლების სტატუსი. ამ აზრს სხვებიც იზიარებენ: „ერთმა უჭკუომ რომ თქვას, მშობლიური ენის არჩევანი პიროვნების პრეროგატივააო, ათასმა ჭკვიანმა უნდა უთხრას, რომ ის პიროვნების კი არა, სახელმწიფოს პრეროგატივაა“.

1976 წელს საქართველოს განათლების მინისტრი წერდა: „ზუგდიდის სასოფლო სკოლა-ინტერნატში ...უკვე მე-5 კლასიდან ისტორიის, გეოგრაფიის, გეოგრაფიის, ფიზკულტურის გაკვეთილები რუსულ ენაზე ტარდება“. აფხაზეთში „...მეხუთე კლასიდან დაწყებული ყველა საგანი რუსულ ენაზე ისწავლება“. იგივე საფრთხე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსაც შეეხო: „ასე მაგალითად, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი სოციალისტურ ვალდებულებად კისრულობდა სასწავლო საგნების რუსულ ენაზე წაკითხვას და „წამყვანი სპეციალისტების“ გარედან პერიოდულ მოწვევას. უმაღლესი სკოლის ყველა სახელმძღვანელო რუსულად უნდა გამოქვეყნებულიყო, ქართულად გამოცემის უფლება მოსკოვს უნდა გაეცა“.

ისტორია გაკვეთილია. და მას მხოლოდ მოგონების ფუნქცია არა აქვს. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რა იყო, რა ანალოგიური პროცესები ხდება დღეს და რას გვიქადის ეს ყოველივე წარსული გამოცდილების მიხედვით...

საქართველოს მეცნიერებისა და განათლების სამინისტროს მონაცემებით საქართველოში დღეს 456 არაქართული სკოლაა, მათ შორის რუსულენოვანი სექტორი 117 სკოლითაა წარმოდგენილი. და თუმცა საქართველოში დღეს ქართულ ენას სახელმწიფო ფუნქციონირების შეუზღუდავი პირობები უნდა ჰქონდეს, ეს ასე არ არის. რამდენიმე რეგიონში ქართული სკოლები თითქმის არ არის, ხოლო ქართული ენა უცხო ენის სტატუსითაა შეტანილი. აგრეთვე რესპუბლიკაში მოქმედებს რამდენიმე ძვირადღირებული უცხოური კერძო სშუალო სკოლა (მაგ., ამერიკული აკადემია (ინგლისური), დემირელის სახელობის სკოლა (თურქულ-ინგლისური), მომავლის სკოლა (ინგლისური) ვალდორფის სკოლა (გერმანულ-ქართული). საქართველოში ამჟამად მოქმედებს რუსული, სომხური, თურქული, უკრაინული, ლიტვური, ინგლისური, ფრანგული, გერმანული და აზერბაიჯანული, რომელთა ნაწილიც განთავსებულია ქალაქებსა და რაიონებში ეთნიკური ჯგუფების განსახლების მიხედვით. უმაღლესი სასწავლებლებიდან უნდა დავასახელოთ: ბრიტანული აკადემია (ინგლისური), კაკასიის ბიზნეს სკოლა (ინგლისური), კაკასიის უნივერსიტეტი (ინგლისური), მენეჯმენტის ევროპული სკოლა (ინგლისური), ქართულ-ამერიკული უნივერსიტეტი (ქართულ-ინგლისური), შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი (თურქულ-ინგლისურ-ქართული) და სხვ.

უნდა ითქვას, რომ საქართველოს ენობრივი სიტუაცია ჯერ არ შესწავლილა არეალური ლინგვისტიკის სოციოლინგვისტური პროფილით, რაც ძალზე საშური საქმეა და საზღვრისპირა რეგიონების ენობრივი სიტუაციის სრული შეფასებით არა მხოლოდ ამჟმინდელი ვითარების ახსნის, არამედ სამომავლო პერსპექტივების განჭვრეტის შესაძლებლობასაც შეიცავს. არეალური ლინგვისტიკის ცნება უშუალოდაა მიბმული ლინგვისტური გეოგრაფიის² ცნებასთან და სოციოლინგვისტიკისათვის განიმარტება, როგორც ლინგვისტური გეოგრაფიის მეთოდებით ენობრივ მოვლენათა სივრცეში გავრცელებულობისა და ენათაშორისი (დიალექტთაშორისი) ურთიერთქმედების შემსწავლელი დარგი; იგი ფასდაუდებელია სოციოლინგვისტიკისათვის, რომელსაც ენობრივი სივრცე აინტერესებს, ანუ აინტერესებს ენის ტერიტორიული ვარიანტების გავრცელებულობა ენობრივი კოლექტივების კომპაქტური/დისპერსიული დასახლების ადგილებისა და ენის მტარებელთა მიგრაციების კონტექსტში.



SUMMARY

THE BORDERS AND SPECIFICS OF THE STATE FUNCTIONING OF GEORGIAN LANGUAGE

Manana Tabidze

ST. Andrew the First Called Georgian University of Patriarchate of Georgia

Today Georgian as a state language, does not cover the all territorie of Georgia. The Gerogian language has absolutly stopped functioning in Abkhazia and Ckhinvali region, and is limmited its role in the places of compact settlement of nongeorgians, in some govermental and official structures , where mostly used bilingual office-work.

The state borders of Georgia has some times changed in 20-th century , and always not in favor of Georgia.

The Language situation of Georgia is not studed yet in point of sociolinguistic profile of areal linguistics, what is very assential, becouse of the perspectives of the development of Georgian language as a state Language of antire Georgia.

РЕЗЮМЕ

ОСОБЕННОСТИ И ПРИНЦИПЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА В ГРУЗИИ

Манана Табидзе

Грузинский университет им. Святого Андрея Первозванного

Грузинский язык, как язык государственный не покрывает всю территорию страны: совершенно прекращено его функционирование в Абхазии и Цхинвальском регионе, крайне ограничено использование грузинского языка в государственных и делопроизводительных текстах в регионах, где компактно проживает негрузиноязычное население и т.д. Немаловажен и тот факт, что функционирование грузинского государственного языка минимально и на приграничных территориях государства Грузии, где свой нескрываемый интерес проявляют именно те соседи, чьи носители языка и были в своё время целенаправленно переселены на эти земли Российской Империей.

Языковая ситуация Грузии пока ещё не изучена в социолингвистическом аспекте, хотя на сегодняшний день этот аспект весьма важен, ибо со всей серьёзностью следует оценить языковую ситуацию приграничных регионов и для прогнозирования процессов, которые могут там развиваться в будущем в плане функционирования грузинского языка, необходимо подключить все структуры для исправления создавшегося, очень незавидного положения грузинского, как государственного языка в данных регионах.



ეკა ხხადაძე

(ფილოლ. მეცნ. დოქტორი), საქართველოს ტელე-რადიო ინსტიტუტი

**ენის არსი და რაობა ბრიტოლ რობაქიძის
 კუბლიცისტიკაში**

ილია ჭავჭავაძის მიერ შემოთავაზებული ღვთიური ტრიადა – „ენა, მამული, სარწმუნოება“, ქართული მენტალიტეტისათვის ეჭვმიუტანელ ჭეშმარიტებად არის აღიარებული და ტრადიციული თვალთახედვის ქვაკუთხედად მიჩნეული. ილიას შემდგომ არსისა და მისი ენობრივი გამოხატვის საკითხს მრავალგზის დაუფიქრდა და ჩაუღრმავდა გრიგოლ რობაქიძე, მან მოგვცა მრავალი ორიგინალური თვალთახედვა ენაში იდუმალისა და რეალურის გამოხატვისა, რაც ქართულში სრულყოფილად არის წარმოდგენილი.

გრიგოლ რობაქიძე სარწმუნოებას და ენას გამუდმებით უკავშირებს ერთმანეთს, როცა სურს ყოფიერების ირაციონალური მუხტის ახსნა მკითხველისათვის.

ქართულს, როგორც „უგენიალურეს ენას“ შეუძლია პრეისტორიული დაგვაახლოვოს და თანამედროვე გარემოში დაგვანახოს უძველესი მოვლენის მარადიული არსებობა. ამის მაგალითია გრ. რობაქიძის მიერ ისეთი სიტყვების განმარტება, როგორიცაა: „თავადი“ („არია“, „გონი“, „ესპრი“), „ზორვა“ („სისხლი“. „გამაგება“, „მარაგანდელი“), „ჯიში“ („მზის ჭავლი“, „უჯიშობა“), „სიცოცხლე“ („ცეცხლი“, „აცეცხლება“, „შლეგი“. „ხალასი“), „მიწიერი“ („განფენა“, „აღწერა“), „მე“ („ვარ“, „ხარება“, „ზრდა“), „ერთხელური“ („გახარება“) და ა. შ.

ენის, როგორც ნაციის შემკვრელის, მისი მენტალიტეტის ჩამომყალიბებლის, შესახებ არაერთ-გზის განსჯისას, გრიგოლ რობაქიძე იმ დასკვნამდე მიდის, რომ სახელდებით შესაძლებელია ჩაწვდომა და გაგება ყველაფრისა. იგი წერილში „ევეგენი გეგერტკორი“ წერს: „ზრდილნი არიან იმერნი.. ცნობილია ძველთაგან. მეგრელთა ზრდილობა მეტად ნიუანსიანია. „ზრდილობა“ გულისხმობს „ზრდას“ და ზრდა „ქცევას“ – ქცევა კი: „თავდაჭერას“ [1, 140].

ქართულ ხასიათზე დაკვირვებისას და მსჯელობისას გრიგოლ რობაქიძემ არაერთი სიტყვა დაუკავშირა ურთიერთს და მიიღო საერთო მახასიათებელი დასავლურ-ქართული კუთხეებისა. მისთვის „ზრდილობა“ აუცილებლად „ზრდასთან“ კავშირშია, რაც იმავდროულად პიროვნების თანდათანობით სრულყოფასა და სრულყოფილებას ნიშნავს და აუცილებლად „ქცევასაც“ გულისხმობს და „ქცევიდან“ „თავდაჭერამდე“ მალდება. გრ. რობაქიძის თვალთახედვა ორიგინალურია და დამაჯერებელი. მართალია, იგი დიდხანს არ ჩერდება თავის სიტყვიერ მიგნებებსა და წიაღსვლებზე, უმაღლეს ახალს გვთავაზობს, მაგრამ დაკვირვებული თვალისთვის, ცხადია, როგორი ვირტუოზი იყო იგი მშობლიური ენის არსის წვდომისას. ამ მხრივაც იგი მედიტაციურად ღრმა და შეუდარებელია.

აკაკი წერეთელსა და მის ლირიკაზე მსჯელობისას გრ. რობაქიძე კვლავ ენაში შემჩნეულ ნიუანსებზე ამახვილებს ყურადღებას: იგი „ვედრებას“ უწოდებს ლექსების მთელ წყებას, რომლებიც „გალობას“ უტოლდება. ის ამ შემთხვევაში ამგვარ ტრიადას გვთავაზობს: „ვედრება“ → „გალობა“ → „სიმღერა“. მისივე დასკვნით, აკაკი თავისი ღვთაებრივი შაირებით საუკეთესოდ



გამოხატავს ერის სულისკვეთებას, იგი ქართველი კაცის „ვედრებას“ „გალობად“, ხოლო ამ უკანასკნელს საყოველთაოდ ასატაცებელ „სიმღერად“ აქცევს.

გრ. რობაქიძის გონებრივ თვალსაწიერში ერთიან კონტექსტშია მოაზრებული „ლოცვა“ და „გამარჯვება“. გრიგოლ რობაქიძე, როცა აანალიზებს აკაკის „ჩემს თავგადასავალს“, ქართველი ქალის – პოეტის დედის საქციელს, ასე აფასებს: „საგულისხმოა ფრიად: როგორ ეხება დედა შვილის გამარჯვებას. იგი ეკითხება შვილს: დღეს დილას, სანამ სასწავლებელში წახვიდოდი, დაუჯდომელი პარაკლისი ხომ არ დაგვიწყებიაო? ესმის პასუხი: როგორ დამავიწყდებოდა, მით უფრო, განსაცდელში მივდიოდიო! დედა – თითქო ამ პასუხს უცდიდა – ეუბნება შვილს: კიდევ მიტომ გაგიმარჯვნია – უღმერთოდ, რაც უნდა იცოდე, ვერას გააწყობო“ [2, 258].

გრ. რობაქიძეს ენისა და სარწმუნოების, ენისა და ეროვნული იდენტობის საკითხებზე მსჯელობისას ყოველთვის ორიგინალური თვალთახედვა აქვს. იგი ამოდის ლექსიკური მონაცემების ერთობიდან, ასე აგებს იგი საკუთარ კონცეფციებს; მისთვის მთავარი „ფესვების“ წვდომაა, პირველწყაროს მიგნება და მისი გაშლა-განვრცობა.

ქრისტეს და ქრისტიანობას ქართულ სინამდვილეში განუმეორებელი ენობრივი გამოხატვა შეეფარდა. გრ. რობაქიძე აქ ჭვრეტს ყველაზე სათუთ მომენტებს ჩვენი ერის ბედისწერაში. იგი ქრისტიანობას განყენებულად და ცალკე მოვლენად არ მიიჩნევს, მისთვის ვნებული და ჯვარცმული ღვთაება მარადიულად მყოფი და იმდროიდანაც არსებული მოვლენაა, სანამ კაცობრიობის ერთი ნაწილი შეიცნობდა და აღიარებდა მას. მსგავსი ვიზიონერული აღქმა, განსაკუთრებით ორიგინალური ქართული გარემოსათვის, მწერალმა ნიშნულად მიიჩნია და ეს თავისებურად ახსნა კიდევ არაერთ „ექსკურსში“, რაც თავიდანვე არც კი ეხებოდა სარწმუნოებას ან ენას.

გრიგოლ რობაქიძის აზროვნებას თავისთავადობა და ენის ღვთიური არსის ჩვენების მცდელობა კარგად ჩანს მის მსჯელობაში „გრიგოლ ხანციელის ცხოვრების“ შესახებ, რომელსაც „ზემიწიერის ქართულ მიწაზე დაფენა“ უწოდა, ასევე ვაჟას „ფშაველი ჯარისკაცის წერილსა“ და უიარალოს „მამელუკის“ ბოლო სცენაში. სამივე ნაწარმოების არსი, მათი ენობრივი გარსი და მათში ასახული იდეა გრიგოლ რობაქიძეს მთლიანი ქართული ყოფის გაგებას აძლევს. „გრიგოლ ხანციელის ცხოვრება“ და მასში ასახული ქრისტიანული თავგანწირვა, ქართული ენის მნიშვნელობის აღიარებითა და უსისხლო თავშეწირვით, უძველესი რელიგიების კეთილშობილი, არამიწიერი და მიუწვდომელის სიმბოლოა მისთვის, ხოლო ვაჟას „ფშაველი ჯარისკაცის წერილში“ აშკარად ხედავს „ქრისტეს მხედრების“ ანუ ქართველი რაინდების მფარველის უძველეს პლასტს და „უიარალოს“ ფინალში ჩვენი მარადიული ბრძოლის, სისხლის ნთხევისა და სხვათა სიკეთისაკენ ბრძოლის ბედისწერას.

ენის, როგორც ეროვნული იდეოლოგიის მთავარი სუბსტანციის აღქმა, მისი დაკავშირება ადამიანთა რასასთან, ჯიშთან, ბედისწერასთან, ყოველთვის იყო გრიგოლ რობაქიძის აზროვნების ქვაკუთხედი. ამ კუთხით იგი ხშირად თანამედროვეთათვის გაუგებარ გზებს ადგა და ასეთი გამოძვკევი „რჩეულობისათვის“ მისი მიწიერი ხატი სასტიკად დაისაჯა კიდევ.

გრიგოლ რობაქიძე ენას და ჯვარს ერთ კონტექსტში მოიაზრებდა, რადგან ქრისტიანული



რელიგია მწიგნობრობასთან იგივედებოდა. მისთვის ენა და აზროვნება „ხმლის“ ანუ „ძალის“ თანაბარ ოდენობად განიხილებოდა.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ რწმენისა (ჯვარი) და ძალის (ხმალი) ერთიანობის იდეა ქართული აზროვნებისათვის ყოველთვის იყო დამახასიათებელი. გრ. რობაქიძემ ეს იდეა მემკვიდრეობით წინაპრებისაგან მიიღო და გაითავისა. მისი ყველაზე პოლულარული დრამა „ლამარა“ სწორედ რწმენისა და ძალის ერთიანობის აუცილებლობაზე მიუთითებს: მწერლის ინტერპრეტაცია ვაჟა-ფშაველას „გველისმჭამელზე“ დამყარებული, ხოლო თავად ვაჟა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში გავრცელებული „ხოგაის ძის მითს“ ეფუძნებოდა.

გენიალურმა ვაჟა-ფშაველამ თავის პოემაში ხალხური სიტყვიერების მონაცემები შესანიშნავად გამოიყენა, მასში მცირედი ცვლილება შეიტანა და ახალი ძალით დაუბრუნა საკუთარ ხალხს; გრიგოლ რობაქიძემ კი კიდევ უფრო გაამკვეთრა ირაციონალური მუხტი თავის დრამაში და „ხმლისა“ და „ჯვარის“ ერთიანობის ტრიუმფად აქცია [3, 105-114].

ამრიგად, დიდმა შემოქმედმა „ლამარაში“ სწორედ „ჯვარსა“ და „ხმალს“ ერთად გაატანინა ლელო. ეს ტრადიცია „ჯვრისა და ხმლისა“ აკაკი წერეთლის პოეზიიდან მომდინარეობს. აკაკიმ თავის „გორგასლიანში“ ინტელექტუალური „ჯვარი“ და უხეში ძალა „ხმალი“ ქვეყნის სამსახურში ერთად მოიხსენია. იდეოლოგია, როცა „ხმალსა და „ჯვარს“ ერთად გააქვთ ლელო, დღესაც მთავარ თემად რჩება ჩვენი ერის ცხოვრებაში.

გრიგოლ რობაქიძე გრძნობდა ქართული ენის ფარულ მხარეებს, ამკარად იზიარებდა მისი შინაგანი რჩეულობის იდეას და ამას თავისებურად ასახულებდა კიდევ. იგი სიცოცხლის დასასრულს გიორგი გამყრელიძეს წერდა: „ქართულში „დამარხულ“ საიდუმლოთა „გამომიგვნისას“ წინ მეშლებოდა ქართული ზეპიროვნული გენიის მიერ წარმოსახული სამყარო, ესე იგი: „მსოფლხატი“. მოყვანილ მაგალითებშიც ქართული სიტყვის ლოგოურო (ულოგო) ქვედენისა ილანდება ეს მსოფლხატი. მიუუახლოვდეთ ამ „ლანდურს“. 1. ქართველი მევენახე მწიფობისას ყურძენისა იტყვის ხოლმე „თვალი ჩასულა მტევანში“. „თვალით“ აქ ნაგულისხმევია მზე: „მზერა“ – „მზე“. მითიური ხატი პირდაპირ უმაგალითო!... ახლა ვიხილოთ „ჯვარი ვაზისა“. ქრისტე მითიურად არის მზე. მის მიმართ მევენახის ნათქვამი გამოდის ასე: „ძე ღვთისა „ჩასულა“ ვაზის ნასხლებში: ჩასულა ვითარ ვნებული (ბახოფენის მოწმობით, მითოლოგიაში „ვნებული მზეც“ არის). ვნება ქრისტესი „ვაზის ჯვარში“ თითქო ლერწად იქცევა, რომელსაც მოაქვს „შვება“ – ჯვარცმა ქრისტესი ხომ „ხსნა“ არის („შვება“: „ბადება“, „განთავისუფლება“, „სიხარული“ – აი კიდევ ერთ საიდუმლო, ქართულში „დამარხული“!).

„ჯვარი ვაზისა“. მითქვამს და ვიმეორებ: ასეთი უნივერსალური რეალსიმბოლო მთელს საქრისტიანოში არ მოიპოვება. ეს სიმბოლო შეიძლება მხოლოდ იმ მხარეში წარმოშობილიყო, საცა მევენახე ამბობს: „თვალი ჩასულა მტევანში“ [4, 302-303].

გრიგოლ რობაქიძის დასკვნით, ნებისმიერ განცდას აუცილებლად უნდა დაეძებნოს შესაფერისი სიტყვა, მაგრამ ეს სიტყვა იმავდროულად „ქვე-ფენების“ არსსაც უნდა გამოხატავდეს – ასეთია გრიგოლ რობაქიძის მიდგომა სიტყვიერი მასალისადმი [5, 184].

გრიგოლ რობაქიძე იყო უერთგულესი განმგრძობი წმინდა ილია მართლის ღვთაებრივი ტრადისა, რომელიც დღესაც აქტუალურია ქართული თუ ანტიქართული აზროვნებისათვის.



ლიტერატურა

1. გრ. რობაქიძე, „ვეგენი გეგეჭკორი“. იხ. გრ. რობაქიძე კრებული, კარლო ინასარიძის გამოცემა, მიუნხენი, 1984
2. გრ. რობაქიძე, „სხვადასხვა“. იხ. გრ. რობაქიძე, ჩემთვის სიმართლე ყველაფერია, კრებული, თბ., 1996
3. გრ. რობაქიძე, „ლამარა (მოკლე ბიოგრაფია)“. იხ. გრ. რობაქიძე კრებული, კარლო ინასარიძის გამოცემა, მიუნხენი, 1984
4. გრ. რობაქიძე, „გიორგი გამყრელიძეს“. იხ. გრ. რობაქიძე, ჩემთვის სიმართლე ყველაფერია, კრებული, თბ., 1996
5. ე. ცხადაძე, თანამედროვე ქართული ინტელექტუალური პროზის სტილური თავისებურება (გრიგოლ რობაქიძე) ჟურნ. "კავკასიის მაცნე", 2004, №9

SUMMARY

THE SUBSTANCE AND ESSENCE OF LANGUAGE IN THE JOURNALISTIC TEXTS OF GRIGOL ROBAKIDZE

Eka Tskhadadze (Doctor of Philology)

The views and statements of Grigol Robakidze – a recognized representative of Georgian modernism and thinker – are considered in the article in linguistic and irrational contexts – the substance and essence of language – on the basis of his journalistic texts. According to the conclusion made by the author the triad suggested by Ilya Chavchavadze: “Language, Motherland, Faith” (where the first place is occupied by language) was continued after Ilya’s demise, when Georgian modernism defined for itself as a main goal the cognition of essence of language and race. Another fact worth mentioning is that Grigol Robakidze in his journalistic works broadened and outlined the symbolic function of Akaki Tsereteli’s cross and sword.



შურნალი აბრძელებს პუბლიკაციას ცალკეული ნაკვეთებისა
მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის გამომკვლევებთან
„სამეცნიერო-ისტორიული ჟურნალი“

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

სამეცნიერო-ისტორიული ჟურნალი

© მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

ყველა უფლება დაცულია. ამ ნაშრომის არცერთი ნაწილი არანაირი ფორმით და საშუალებით
(იქნება ეს ელექტრონული თუ მემანუსკრიპტი), არ შეიძლება გამომყვანულ იქნას ნებადართვის გარეშე



თავი XI

იბერიის თემის ქართული სამამათავრო

(ლაზიკის ეპარქიის საზღვრების ზრდა იბერიის თემის

დაარსების უმდეგ)

ისტორია

„იბერიის თემის“ ოლქები და გზები

არაბთა შემოსევების შემდეგ ბიზანტიის იმპერიამ მიატოვა მცირე აზიის მნიშვნელოვანი ნაწილი, მაგრამ სახალიფოს მოუძღვრებისას IX-X საუკუნეებში კვლავ განაცხადა პრეტენზიები თავისი ყოფილი ტერიტორიების მიმართ.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ზოგჯერ ბიზანტიას არ ყოფნიდა ძალები მუსლიმანების წინააღმდეგ საბრძოლველად, ასეთ დროს ის ჯერ კიდევ მტრის ხელქვეშ მყოფ ტერიტორიებს დროებითი სარგებლობის სახით აძლევდა ქართულ სამეფო სამთავროებს. მაგალითად, **სამხრეთ ტაოს** მეფეს დავით კურაპალატს ბარდა სკლიაროსის აჯანყებისას დახმარების სანაცვლოდ გადასცა ვრცელი მიწა-წყალი, რომელიც განფენილი იყო ოლთისიდან თითქმის ვანის ტბამდე. ამ მიწა-წყლით დაინტერესებული იყვნენ ქართული სამეფო სამთავროებიც, რადგანაც მიაჩნდათ რომ იქ ეთნიკური ქართველობა ცხოვრობდა კომპაქტურად. საუბარია ტერიტორიებზე სადაც ქსენოფონტემ ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე V საუკუნეში აღწერა მრავალი ქართული ტომი, მათ შორის ფასიანებისა. შემდგომში ფასიანების საცხოვრის ადგილზე, როგორც ფიქრობენ, ჩამოყალიბებულა პროვინცია ბასიანი. სომეხი ავტორის ლასტივერტეცის ცნობით ბასიანი X საუკუნისათვის ჯერ კიდევ ქართველებით იყო დასახლებული.

ბასიანი და თორთომი ძირითადი ტერიტორიები იყო სამხრეთ ტაოს ქართული სახელმწიფოსი, რომელსაც X საუკუნის 60-იანი წლებიდან დავით მესამე კურაპალატი მართავდა. ამ სახელმწიფოს უცხოელები, მათ შორის ბერძენი და სომეხი ავტორები, უწოდებდნენ „იბერიას (ივერიას)“, ქართველები კი „ტაოს სამეფოს“. მისი დედაქალაქი იყო ოლთისი.

ზოგადად, ტაოს ვრცელი ქვეყანა ორ ნაწილად, ორ სამეფოდ იყო გაყოფილი.

სამხრეთ ტაოს სახელმწიფოს ჩრდილოეთით არსებობდა ტაოს მეორე ქართული სახელმწიფო. ქართველი მწერლები, როგორც ჩანს, მას უწოდებდნენ „ქართველთა სამეფოს“, მისი დედაქალაქი იყო ბანა. ამ სამეფოში შედიოდა ჩრდილო ტაო და მიმდებარე ტერიტორიები. X საუკუნის 50-იან წლებიდან მას მართავდნენ ბაგრატ მეორე „რეგენი“ და შემდეგ გურგენი – მასაც „იბერიის მეფე“ ერქვა.

იბერიის ანუ ტაოს ეს ორი სამეფო ერთმანეთისაგან იყოფოდა მდინარე ბანას წყლით. ერთს ერქვა იმიერ ტაო, მეორეს კი ამიერ ტაო, სხვა სამთავრო იყო კლარჯეთი, რომელსაც ადარნასე აშოტის ძის შთამომავლები მართავდნენ. ზოგადად, ამ ქართული პოლიტიკური ერთეულების საზღვრები ბიზანტიასთან მტკიცედ იყო დადგენილი, მაგ., კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით ბიზანტიის საზღვარი იბერიასთან გადიოდა მდინარე ფაზისზე ანუ არაქსზე. მეორე სასაზღვრო ხაზი იღო შავი ზღვის პირზე პუნქტ ხუფათთან (ხოფა).

საზღვრის შიგნით იყო მოქცეული ხუფათი, პარხალი, თორთომი, ჩრდილო ბასი-



ანი, სამხრეთ ტაო და არაქსის სამხრეთით მდებარე მიწები.

ქართული მიწები არაქსის სამხრეთითაც იდო, ჯერ კიდევ სკლიაროსის აჯანყებამდე გაც-
ილებით ადრე კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს. „ბნიკის ციხე ფასიანის ანუ არაქსის
სამხრეთით იყო და, ამრიგად აშოტ IV კურაპალატი არაქსის სამხრეთით მდებარე
მიწა-წყალს მოითხოვდა“ (ვ. კობალიანი, საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთ-
იერთობა 970-1070 წლებში, 1969, გვ. 18). ეს ხდებოდა X ს. დასაწყისში, რადგანაც აშოტ IV
954 წ. გარდაიცვალა.

საერთოდ, ქართველები მუდამ მიისწრაფვოდნენ მდ. არაქსის და ევფრატის სათავეების
მომცველ ტერიტორიებისაკენ, ქ. თეოდოსიოპოლის (არზრუმის) მიმდებარე მხარეებისაკენ, რად-
განაც ისინი მათი ისტორიული სამშობლოს ნაწილებად მიაჩნდათ.

კონსტანტინე პორფიროგენეტი გაცემული წერს კიდევაც, რომ ქართველებს არ უნდოდათ
ბიზანტიის „ხელში გადასულიყო თეოდოსიოპოლი ამ ქალაქის „სიყვარულის გამო და იმის
გამო, რომ თეოდოსიოპოლის ციხე არ განადგურებულიყო“ (გეორგიკა, ტ. IV, ნაწ. II, გვ. 266).

არაბთა მოუძღურების შემდეგ, როგორც მრავალგზის აღინიშნა, ბიზანტიელებმა გადაწყვიტეს
ხელში ჩაეგდოთ უძველესი ქალაქი თეოდოსიოპოლი (კარნუ-ქალაქი) თავისი მიმდებარე ქვეყნით,
მაგრამ ახლა უკვე ქალაქის მკვიდრები უწევდნენ სასტიკ წინააღმდეგობას მტრებს. ბიზანტიელე-
ბი თითქმის ნახევარი საუკუნე იბრძოდნენ ქალაქის ხელში ჩასაგდებად, მათ შორის უსასტიკესი
ხერხებითაც, მაგალითად, ალყა შემოარტყეს ქალაქს და გადაწყვიტეს შიმშილით ამოეხოცათ
მოქალაქეები, მიზანს ვერ მიაღწიეს, მათ აღმოაჩინეს, რომ ქართველები თავიანთი ქაჯის (კეჯეს)
ციხიდან ფარულად სურსათით ამარაგებდნენ ქალაქს. ბიზანტიელებმა ხანგრძლივი მოლაპარ-
აკებით სცადეს ქართველთა ინტერესების განელება. ბოლოს დარწმუნდნენ, რომ ქართველებს
„უყვარდათ ქალაქი“, მისი მოქალაქეები და საერთოდ კარინის ანუ კარნუ-ქალაქის მხარის
მოსახლეობა. ეს საინტერესო მომენტიცაა, იმით, რომ სწორედ ამ მხარეებში ივარაუდება ისტორი-
ული არიან-ქართლის არსებობა, ეს მხარეები ჩანს IX-X საუკუნეებში ჯერ კიდევ ქართველებით
იყო დასახლებული, და სწორედ ამის გამო „უყვარდათ“ ქართველთა ლაშქარსა და პოლიტიკურ
მოღვაწეებს ეს მხარეები და თეოდოსიოპოლის მოქალაქეები ენანებოდათ მტრის მიერ დასახოცად.
სხვაგვარი „სიყვარული“ ძალზე უცნაურად გამოჩნდებოდა, იმდენად ბუნებრივი იყო შუა საუკუ-
ნეებში ხალხის ხოცვა-ჟლეტა და მიწათა დაპყრობანი.

სხვადასხვა ავტორების მიერ არიან-ქართლის ქვეყნად მოიაზრება ტაო, ბასიანი და მათ
სამხრეთით მდებარე ქვეყანა. კერძოდ კი აქემენიდური სპარსეთის მე-18-ე და მე-19-
ე სატრაპიების ერთი ნაწილი, როგორც ითქვა ის ქვეყნები, სადაც ქსენოფონტემ ქართული
ტომები ნახა, ეს არის ქვეყანა შემდეგ დროინდელი თეოდოსიოპოლიდან არაქსის ხეობის
გაყოფებით, ევფრატის სათავეების ჩათვლით, ვიდრე თითქმის ვანის ტბამდე. ამ ქვეყნებ-
ის მიმართ გააჩნდათ ქართულ პოლიტიკურ ერთეულებს ინტერესი და სწორედ ეს ქვეყნები
გადასცა ბიზანტიამ დავით III კურაპალატს, კერძოდ ეს ქვეყნები ყოფილა: 1. დასავლეთ
ევფრატის ხეობაში მდებარე კლისურა და მისი ციხე ხალტოი-არიჭი; 2. არაქსის
სათავეებთან მარდალიის კანტონის ციხე სევეუკი; 3. ვანის ტბის ჩრდილო-დასავლეთ
რაიონებში ჰაქსისა და აპაჰუნის პროვინციები; 4. სამხრეთ ბასიანი; 5. თეოდოსიოპოლი
(არზრუმი) თავისი თემით, ანუ კარინი; 6. ჭოროხის სათავეებთან ჩორმაირის თემი (ვ.
კობალიანი, დასახ. ნაშრ. გვ. 38).

როგორც აქედან ჩანს დავით III კურაპალატს გადაეცა ვრცელი ტერიტორიები ჭოროხის



სათავეებიდან ვიდრე ვანის ტბამდე. ეს იყო ისტორიული მიწა-წყალი ქართული ტომებისა, სავარაუდოდ ისტორიული არიან-ქართლი.

ამ ქვეყნებს XI ს. ქართული წყარო უწოდებს „ზემონი ქვეყანანი საბერძნეთისანი“. ვ. კოპალიანის თვალსაზრისით ის დავით კურაპალატს გადაეცა არა ერთბაშად, არამედ სხვადასხვა წლებში, კერძოდ პირველად 965 წელს ერთი ნაწილი გადასცა „ბერძენთა მეფემ“, მეორედ კი გადასცეს „ბერძენთა მეფეებმა“ 979 წ. ეს მეფეები ყოფილან ჯერ კიდევ ბავშვები ბასილი და კონსტანტინე. გადაცემა, როგორც ითქვა გულისხმობდა იმასაც, რომ ამ მიწა-წყლის ერთი ნაწილის მუსულმანთაგან განთავისუფლების შემდგომ ქართველებს უფლება ჰქონდათ ემართათ ის დროებით, დავით კურაპალატის სიცოცხლის პერიოდში, შემდეგ კი უკან უნდა დაბრუნებოდა ბიზანტიას. მართლაც ხანგრძლივი ომების შემდგომ ბიზანტიამ უკან დაიბრუნა აღნიშნული მიწა-წყალი. მის ქართულობას სხვადასხვა წყაროთა გარდა მიუთითებს ისიც რომ ქართველებით ძალზე განაწყენებულმა ბიზანტიამ ამ მხარეებს მაინც „იბერიის თემი“ უწოდა. ამ დროისათვის ბიზანტიამ იყო მრავალი ადმინისტრაციულ-პოლიტიკურ ერთეული, მათ შორის მე-XI ს. 20-30 წწ. ჩამოყალიბდა ახალი ბიზანტიური ადმინისტრაციული ერთეული იბერიის თემი. მასში შევიდა აღნიშნული ტერიტორიების გარდა ასევე სამხრეთ ტაო, ჩრდილო ბასიანი და თორთომი, ანუ ის ტერიტორიები, რომელსაც იქამდე იბერიის ანუ სამხრეთ ტაოს მეფე დავით კურაპალატი ფლობდა.

იბერიის თემს იმდროინდელი ავტორები უბრალოდ იბერიას უწოდებდნენ, მასში მოიაზრებოდა, როგორც ითქვა ჭოროხის სათავეებიდან ვიდრე თითქმის ვანის ტბამდე მდებარე ტერიტორიები.

იქამდე თავისუფლების შენარჩუნების მიზნით იბერიის თემის მოსახლეობა მედგრად ებრძოდა ბასილი II ბულგართმმუსვრელს, და შემდეგ იმპერატორებს - კონსტანტინესა და რომანოზს. ათეულობით წლის მანძილზე მკვიდრი ქართველობის წინააღმდეგობა იმდენად დიდი იყო, რომ ლასტივერტეცის ცნობით ბიზანტიელები დაუნდობლად ზოცავდნენ ქალებსა და ბავშვებს, მოხუცებსა და ახალგაზრდებს, ანადგურებდნენ მთელ სოფლებსა და ქალაქებს ისე, რომ დიდი ნაწილი ადგავეს პირისაგან მიწისა, სამხრეთ ტაოს დაპყრობის შემდეგ ახლად მიტაცებული მიწა-წყლის ხარჯზე ბიზანტიის ხელისუფლებამ, როგორც ითქვა, დააარსა იბერიის თემი, ანუ იბერიის საკატეპანი, და იქ მმართველად დანიშნა თავისი მოხელე წოდებით - კატეპანი.

იბერიის თემის მმართველი („კატეპანი“) სამხედრო პატივით იყო აღჭურვილი. მას ზოგჯერ იბერიის მთავარსაც უწოდებდნენ. მისი სამმართველო ქვეყანა, როგორც ითქვა ვრცლად იყო გადაჭიმული ჭოროხის სათავეებიდან ვიდრე თითქმის ვანის ტბამდე. მისი დედაქალაქი იყო თეოდოსიოპოლი, ან ოლთისი.

დასავლეთით იბერიის თემს ესაზღვრებოდა ასევე ქართველებით დასახლებული ხალდიის თემი (ანუ ტრაპეზუნტის ოლქი). ბიზანტიის ეს ოლქები სასაზღვროდ ითვლებოდა და იქ ბიზანტიური ჯარი იყო განლაგებული, კერძოდ ამ თემებში ვარიაგების ჯარი ჰყოლიათ (ვ. კოპალიანი, საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში, 1969, გვ. 239).

იბერიის თემი ფაქტიურად მოიცავდა იმ მიწა-წყალის ერთ ნაწილსაც, რომელიც არაბობის ეპოქაში ყოფილი სომხეთის სამეფოში შედიოდა და ერქვა „ივერთა სამთავრო“. VII ს-ში ივერთა მთავარი ყოფილა ვაშდენი. აღსანიშნავია, რომ დაპყრობის შემდეგ ბიზანტიელებმა ანისიც იბერიის თემს შეუერთეს.

1047-49 წლებში იბერიის თემის მმართველი ყოფილა კატაკალონ კეკავემნოსი (იქვე, გვ. 245).



1054 წელს თურქ-სელჯუკები მესამედ შეესივნენ იბერიის თემს. გარკვეული მოსაზრებით ბიზანტია ხელს უწყობდა თურქ-სელჯუკების მიერ იბერიის თემის დასუსტებას. ბიზანტია იბერიის თემს იმითაც ასუსტებდა, გიორგი კელრენეს გადმოცემით, რომ იქ დიდძალ გადასახადს აკრეფინებდა „უღვთო გადასახადის ამკრებლებს, მათი მეშვეობით აგროვებდა ფულს უსამართლო წყაროებიდან“ (იქვე, გვ. 262).

აღმოსავლეთის პროვინციების და კერძოდ, იბერიის თემის შესახებ გიორგი კელრენე წერდა: „განუწყვეტელი თავდასხმებისა და ძარცვა-გლეჯის გამო ყველაფერი ნადგურდებოდა, ამიტომ იბერიის მდიდარი ქვეყანაც, რომელმაც უკვე წინათაც განიცადა რბევა და დასუსტებული იყო, საბოლოოდ დაეცა და განადგურდა“ (გეორგიკა V, გვ. 82).

ვ. კოპალიანი აღნიშნავს, რომ იმდენად გაწამებული იყვნენ იბერიელები ბიზანტიელების მიერ, რომ წყაროს ცნობით ისინი თავიანთ მტრებად თვლიდნენ რომაელებსო, ანუ ბიზანტიელებსაო (ვ. კოპალიანი, საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში, 1969, გვ. 263).

იმპერატორ კონსტანტინე დუკას (1059-1067) დროს ბიზანტიის აღმოსავლეთში „ყველაფერი ინგრეოდა და ნადგურდებოდა თურქთა თავდასხმების და ძალადობის გამო, იბერიის მდიდარი ქვეყანაც განადგურდა“ (იქვე, გვ. 275).

მაშასადამე, იბერიის თემი მდიდარი ქვეყანა ყოფილა, დადგენილია მისი სიმდიდრის წყაროებიც, უპირველესი იყო მასზე გამავალი საერთაშორისო მნიშვნელობის გზა, რომელიც, ბასილი II-ს სიტყვით ბიზანტიას სპარსეთთან აერთებდა.

იბერიის თემის შემოსავლის მნიშვნელოვანი წყარო იყო, ის, რომ იბერიელები ვითარცა მხნე მხედრები დაქირავებული ჯარისკაცების სახით მსახურობდნენ ბიზანტიურ არმიაში და მათ ქირა ეძლეოდათ. მათი რიცხვი დიდი იყო, მაგალითად კელრენეს ცნობით იმპერატორ კონსტანტინე მონომახის დროს 1053 წელს ბიზანტიის „იბერიული ჯარი“ 50000 (ორმოცდაათი ათასი) კაცისაგან შედგებოდა, როგორც ითქვა, ისინი იყვნენ იბერიის თემიდან ანუ ჭოროხის სათავეებიდან ვიდრე ვანის ტბამდე გადაშლილი ქვეყნის მოსახლეობიდან გამოსულნი. მათი რიცხვი კიდევ უფრო მეტი უნდა ყოფილიყო, რადგანაც აღნიშნული მხოლოდ ის რიცხვია ჯარისკაცებისა, რომელიც იმპერატორმა სამსახურიდან დაითხოვა აღნიშნულ წელს (იქვე, გვ. 262). იბერიის თემიდან გამოსულ ლაშქარს ბიზანტია ზოგჯერ საქართველოს წინააღმდეგაც იყენებდა (იქვე, გვ. 262).

ქსენოფონტეს ცნობითაც ფასიანიდან და მიმდგომი ქართული ქვეყნებიდან დაქირავებულ ჯარისკაცებს ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე V საუკუნეში იყენებდნენ სპარსულ არმიაში, ამიტომაც არაა საკვირველი, რომ ბასიანიდან და მიმდგომი ქვეყნებიდან (ე. ი. ივერიის თემიდან) დაქირავებულ ჯარისკაცებს IX-X საუკუნეებშიც იყენებდნენ უცხო ქვეყნები. მაგალითად, იმპერატორ ნიკიფორე ფოკას 964 წელს იბერიულ ჯართან ერთად კილიკიაში ულაშქრია. „თითქმის ყველა დიდ ბრძოლაში, რომელიც კი ამ პერიოდში ბიზანტიას აღმოსავლეთის ფრონტზე (მესოპოტამიაში, სელევკიაში და სხვ.) უწარმოებია ქართველთა ლაშქარი იღებდა მონაწილეობას“ (იქვე, გვ. 23). ქართველები არა მხოლოდ იმპერატორის, არამედ იმპერატორობის მოწინააღმდეგე აჯანყებული ბიზანტიელი მხედართმთავრების ჯარშიც მნიშვნელოვან ძალას შეადგენდნენ. მაგალითად, კონსტანტინოპოლის წინააღმდეგ ბარდა ფოკას აჯანყებისას, „ქართველთა ქვეითი ჯარი შეადგენდა საუკეთესო ლაშქარს“ (იქვე, გვ.76). მკვლევარი ვასილევსკი აღნიშნავს, რომ ამ აჯანყების ჩახშობის შემდეგ „ბიზანტიის არმიაში



ქართველების ადგილი რუსებმა დაიკავეს“ (ვ. კობალიანი, საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში, 1969, გვ. 77).

საერთოდ, ბარდა ფოკასადმი მხარდაჭერა გახდა მთავარი მიზეზი სამხრეთ ტაოს სახელმწიფოს განადგურებისა და მის ადგილზე იბერიის თემის დაარსებისა. დავით კურაპალატის სამეფო ბიზანტიამ შეიერთა, თუმცა ამის შემდეგაც გაჰყავდათ იბერიის თემიდან ჯარისკაცები ბიზანტიურ არმიას, როგორც ითქვა კონსტანტინე მონომახს მარტო 1053 წელს 50000 იბერიელი ჯარისკაცი დაუთხოვია. მოქირავნე ჯარისკაცების ქირა იბერიის თემის სიმდიდრის ერთ-ერთი წყარო იყო, უმთავრესი კი იყო ის შემოსავალი, რომელსაც იღებდა მასზე გამავალი საერთაშორისო გზით მოსარგებლე ვაჭრებისაგან.

იქამდეც, იბერიის თემის დაარსებამდე, მაშინ, როცა აღნიშნული ტერიტორიები სამხრეთ ტაოს ანუ დავით კურაპალატის სამეფოში შედიოდა, იქ გაჩაღებული იყო ძალზე მნიშვნელოვანი ალებ-მიცემობა.

სამხრეთ ტაოს სამეფო იქამდეც მდიდარი სახელმწიფო იყო, მაგრამ X ს. ბოლოდან ახალი ოლქების შემოერთებამ მისი პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობა კიდევ უფრო გააუმჯობესა.

ამ მიწა-წყალზე (ჭოროხიდან და ტრაპიზონიდან ვანის ტბამდე) გადიოდა „სახალიფოდან წამოსული უდიდესი სავაჭრო გზა, რომელიც მცირე აზიასა და პონტოში მიემართებოდა. ამ გზაზე მრავალი სავაჭრო ცენტრი იყო და მათ შორის ყველაზე უფრო ცნობილი - არცნი და კარნუ ქალაქი, იგივე თეოდოსიოპოლი, დღევანდელი არზრუმი. არცნი თეოდოსიოპოლის ახლოს მდ. ევფრატის უკიდურეს სათავეში მდებარეობდა, სადაც არისტაკე ლასტივერტეცის ცნობით, უდიდესი სიმდიდრე მოდიოდა „ზღვითა და ხმელეთით“ (იქვე, გვ. 43).

არცნი (არწე) უდიდესი და ძლიერი სავაჭრო ცენტრი იყო. იდგა მთავარ სავაჭრო გზაზე, რომელიც მოემართებოდა კონსტანტინოპოლიდან (ტრაპეზუნტიდან) და ყარსის, ანისისა და დვინის გავლით ირანში მიემართებოდა, მის შესახებ კედრენეც წერდა: არცნიში ვაჭრობდნენ ირანიდან, ინდოეთიდან და სხვადასხვა მხრიდან შემოსული აზიური საქონლით.

არანაკლები სავაჭრო ქალაქი იყო არზრუმი.

სახალიფოდან და სპარსეთიდან კონსტანტინოპოლისკენ მიმავალი გზა ჯერ გაივლიდა დვინს, ანისსა და ყარსს. ამის შემდეგ, ყარსის რაიონში გზა ორად იყოფოდა. ერთი, ჩრდილოეთის შტო შედიოდა არტანუჯში, რომელიც უდიდესი სავაჭრო კვანძი იყო, ხოლო მეორე, გზის სამხრეთი შტო შედიოდა არზრუმიში, შემდეგ ორივე ეს შტო ისევ ერთიანდებოდა. მათი შეერთების პუნქტი იყო ტრაპიზონი. „ეს ანიჭებდა ტრაპიზონს უდიდეს მნიშვნელობას. აღმოსავლეთში ბიზანტიის იმპერიის ყველაზე უდიდესი ქალაქი ეკონომიკური თვალსაზრისით იყო ტრაპიზონი. მას მხოლოდ კონსტანტინეპოლი აღემატებოდა ეკონომიკური თვალსაზრისით (იქვე, გვ. 44).

არზრუმიდან მიმავალი გზის გასაღები იყო ყარსი, ხოლო თავის მხრივ არზრუმი იყო კონსტანტინოპოლის გასაღები, რადგანაც წარმოადგენდა ანატოლიის სტრატეგიული და სავაჭრო გზების ცენტრალურ პუნქტს (იქვე, გვ. 44).

თითქმის მსგავსი მნიშვნელობა ჰქონდა არტანუჯს, სადაც ასევე ყარსიდან შედიოდა გზა არტაანის გავლით. ყარსში კი, როგორც ითქვა გზები შედიოდა დვინიდან და ანისიდან (აღმოსავლეთით), ხოლო დასავლეთიდან კი არტანუჯიდან და არზრუმიდან. მაგრამ ამ



ქალაქთა შორის, კონსტანტინოპოლის სტრატეგიულ გზაზე არზრუმი იდგა, რომელსაც X ს-ში დავით კურაპალატი აკონტროლებდა.

სამხრეთის ტაოს ანუ იბერიის სამეფოს შემადგენლობაში გადმოსულ ოლქებს ბიზანტიის იმპერიისათვის უდიდესი ეკონომიური და სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა. „პოლიტიკურმა გაჭირვებამ აიძულა ბიზანტიის მთავრობა დროებით დავით კურაპალატის მფლობელობაში ეცნო ეს ოლქები, მაგრამ მოძლიერების შემდეგ გააფთრებით დაიწყო ბრძოლა ამ მიწის ისევ მისატაცებლად“ (იქვე, გვ. 45).

მაშასადამე, საერთაშორისო გზები ასეთი იყო -

- 1) დვინი-ანისი-ყარსი-არტაანი-არტანუჯი-ართვინი-ძველი პეტრა;
- 2) დვინი-ანისი-ყარსი-არზრუმი-ტრაპეზუნტი.

ამ გზებით ზღვისპირა პორტები ტრაპეზუნტი და პეტრა უერთებოდა დვინს, იქიდან კი სპარსეთსა და სახალიფოს.

პირველ ანუ დვინი-პეტრას საერთაშორისო გზის ერთ მნიშვნელოვან მონაკვეთს კლარჯი ხელმწიფეები აკონტროლებდნენ, ხოლო მეორე – დვინი-ტრაპეზუნტის საერთაშორისო გზისას ტაოს მეფეები, რადგანაც მათ ხელში იყო არზრუმის შესასვლელი.

ამ გზათა ბაჟით მათ დიდი სიმდიდრე დააგროვეს, შეძლეს გრანდიოზული მშენებლობების წამოწყება და დასრულება, მათ შორის ბანასა და ოშკის სახელოვანი ტაძრებისა.

ბიზანტიაში ამ გზის გაკონტროლებას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ და მას „გზა სპარსეთისა“ ერქვა, რადგანაც აერთიანებდა ტრაპეზუნტს სპარსეთთან. ეს გზა ვითარცა სტრატეგიული ობიექტი ყველაზე მეტად აინტერესებდა ბიზანტიას და ცდილობდა მის ხელში ჩაგდებას, რადგანაც ამ გზას ბასილი კეისრამდე ქართველები აკონტროლებდნენ, ამიტომ არისტაკეს ლასტივერტეცის სიტყვით თხოვდა კიდევ ბასილი გიორგი I-ს - „სპარსეთის გზაზე ნუ მებლობები“ ანუ ითხოვდა მისგან სწორედ ამ სტრატეგიული გზის გადაცემას, რაც ცხადია მიძღებარე ქვეყნების გადაცემასაც ითვალისწინებდა.

იმპერიის გაძლიერების შემდეგ ბასილი კეისარს სურდა ამ გზის მთლიანად გაკონტროლება, ამიტომაც ბასიანის ქვეყანაში თავისი ჯარებით შესვლის შემდეგ საქართველოს მეფეს გიორგი პირველს, როგორც აღინიშნა, ელჩად გაუგზავნა ვალაშკერტელი ქართველი ეპისკოპოსი ზაქარია და „ტკბილი სიტყვებით მიწერა... ნუ გადამებობები გზაზე, რომელიც სპარსეთისაკენ მიდისო“ (ა. ლასტივერტეცი, ისტორია, 1974. გვ. 51).

საერთოდ, დავით კურაპალატის სამფლობელო, ანუ „ქართველთა სამეფოს“ დიდი ნაწილი (ანუ ტაოს სამეფო) ძალზე მომგებიანი და შემოსავლიანი საერთაშორისო გზებით იყო დასერილი. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ პეტრას უწოდებთ კლარჯეთის ზღვისპირეთში იმ საზღვაო პუნქტს, სადაც მთავრდებოდა არტაანუჯ-დვინისაკენ მიმავალი საერთაშორისო გზა X საუკუნეში, ის შეიძლება ყოფილიყო ხუფათი (ხოფო), რადგან ძველი პეტრას ცნობილი სიმაგრე უკვე VI საუკუნეშივე დაინგრა.

„ზემონი ქვეყანანის“ შემოერთებამ აღამაღლა ტაოს სამეფოს ეკონომიური მდგომარეობა. როგორც ითქვა, შემოერთებულ ქვეყანაზე გადიოდა იმდროინდელი აღმოსავლეთის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზა, რომელზედაც მდებარეობდა ქალაქები არცნი, კარნუ ქალაქი (იგივე თეოდოსიოპოლი, არზრუმი). ეს სავაჭრო გზა სახალიფოდან არტანუჯის გავლით დვინზე გადადიოდა და ტრაპეზუნტამდე მიემართებოდა. ამ სავაჭრო გზიდან და ქალაქებიდან სამეფოს დიდი შემოსავალი შემოსდიოდა“ (ნარკვ. II. გვ. 484, А. Манандян. О торговле в



городах Армении, გვ. 215).

წინა თავებში აღინიშნა, რომ არტანუჯ-დვინის დამაკავშირებელი გზა შავიზღვისპირა პორტებს პერსარმენიასთან აერთებდა VI საუკუნეში, რითაც ინტერესდებოდა როგორც ბიზანტიის ისე სპარსეთის იმპერიები. შაჰი ხოსრო სწორედ დვინი-არტანუჯის გზით უნდა შესულიყო ლაზიკაში, პეტრასკენ ლაშქრობისას, რადგანაც, პროკოფის ლაზიკა ჭოროხის ხეობას მოიცავდა ზღვისპირეთთან ერთად.

პროკოფი კესარიელის დროს შესაძლოა არტანუჯს სხვა სახელი ერქვა.

არტანუჯ-დვინის სავაჭრო გზას გულისხმობდა კონსტანტინე პორფიროგენეტიც, როცა არტანუჯის სავაჭრო მნიშვნელობის შესახებ წერდა.

დავით კურაპალატის დროსაც ა. მანანდიანისა და ქართველი ისტორიკოსების კვლევით არტანუჯ-დვინის მაგისტრალი ერთ-ერთი მთავარი მონაკვეთი ყოფილა, რომელიც სახალიფოს ტრაპეზუნტთან აკავშირებდა.

განმათავისუფლებელი ლაშქრობა ხალხის მხარდაჭერით (X ს.)

989 წელს ბარდა ფოკას აჯანყების დაცხრომის შემდეგ აჯანყების თანამონაწილე დავით კურაპალატი იძულებული გახდა თავისი სამფლობელოები ბასილი II-ისათვის ეანდერძებინა. მაგრამ, ამის შემდეგაც მან ილაშქრა ვანის ტბის მიმართულებით და 990 წელს აიღო ძალზე მნიშვნელოვანი ქალაქ მანასკერტი, რომელიც, ასოლიკის ცნობით, ქართველებითა და სომხებით დაასახლა, რადგანაც ის დამარცხებულ მაჰმადიანებს მიუტოვებიათ.

ქართველთა ხელში ვანის ტბის მიმდებარე ქვეყნები იყო XI ს-ის პირველ ათეულ წლებამდე. ამ ქვეყნებში მრავალი ქართველი მართლმადილებელი ქრისტიანი ცხოვრობდა, რომელთაც თავიანთი სამრევლოები, ეკლესიები და საეპისკოპოსოებიც კი ჰქონდათ, ჩანს, სწორედ ისინი იყვნენ გაერთიანებულნი ტაოს სამამამთავროში, ერთ-ერთი უდიდესი საეპისკოპოსო ამ მხარეებში იყო ვალაშკერტისა, ეპისკოპოსი ვალაშკერტელი ქართული ეკლესიის იერარქიაში საუკუნეთა მანძილზე შედიოდა. „მართალია, იმ პოლიტიკური მარცხის გამო, მას რომ 989 წელს შეემთხვა, დავით კურაპალატი იძულებული შეიქმნა თავისი სამფლობელო ბიზანტიის იმპერიისთვის ეანდერძა, მაგრამ ალბათ, მაინც ფიქრობდა ამ მდგომარეობის გამოსწორებას და ამის საკომპენსაციოდ 90-იან წლებში იწყებს იმ დიდ დაპყრობით ომებს, რომელთა შედეგად ხელთ იგდებს მთელ რიგ სომხურ პროვინციებს“ (ნარკვ. II, გვ. 487). საბჭოური ეპოქის ისტორიკოსებს ამ საკითხში ვერ დავეთანხმებით, რომ ქართველთა ომები ამ მიმართულებით იყო დაპყრობითი ომები სომხური პროვინციებისა.

დავით კურაპალატის ომები ვანის ტბის მიმართულებით იყო არა დაპყრობითი, არამედ განმათავისუფლებელი. ის იმ თურქულ ტომებს ებრძოდა, რომელთაც ვანის ტბის მიდამოები დაიპყრეს. ეს ტერიტორიები ქართველთა ისტორიული სამშობლოს ნაწილი იყო, ამ ადგილებთან იხილა ქსენოფონტემ ქართველთა ტომები, სტრაბონის ცნობით ამ მხარეებთან ახლოს მდებარეობდა ხორძენა, იქვე გოგარენა და პარიადრეს კალთები, რომელნიც არმენიამ იბერიისაგან მიიტაცა. ამ მიტაცების მიუხედავად იქ დარჩნენ და საუკუნეთა მანძილზე ცხოვრობდნენ აქაურ ქართულ ტომთა შთამომავალნი, რომელთაც დავით კურაპალატის ქართველთა სამეფოს გაფართოვებამ ეროვნულ-ქართული იდენტობა გამოუცოცხლა. ასე, რომ ამ ე.წ. „სომხურ პროვინციებში“ ძირძველი ქართველებიც ცხოვრობდნენ და ამ მხარეებში ქართველთა გამარჯვებები



აჩვენებს, რომ მათი რიცხვი მცირე არ ყოფილა.

დავითის ტრიუმფალური, მოულოდნელი გამარჯვებები გამოწვეული უნდა ყოფილიყო ადგილობრივი ქართული მოსახლეობის მხარდაჭერით. ისინი ორმაგად იყვნენ აღფრთოვანებული ქართული ჯარის მათ ქვეყანაში შესვლით, რადგანაც სომხური ეკლესიის უღლისაგანაც თავისუფლდებოდნენ და ქართულ სახელმწიფოებრიობასაც იბრუნებდნენ.

ისინი იყვნენ არა ე. წ. „სომეხი ქალკედონიტები“ არამედ ეთნიკური ქართველები, სომხური ეკლესიის არასომხური მრევლი, რომელიც ელოდა ხელსაყრელ მომენტს რელიგიურ-ეკლესიური თავისუფლების მოსაპოვებლად. ეს მომენტი კი მათ დავით კურაპალატის დროს დაუდგათ.

თუ რა უთანასწორო იყო ქართველთა ბრძოლა მანასკერტის, ხლათის, ბერკრისა თუ არჭემის გასათავისუფლებლად იქედანაც ჩანს, რომ მაგალითად მანასკერტისა და ხლათის გათავისუფლების შემდეგ მათ უკანვე დასაბრუნებლად მაჰმადიანებმა 100 000-იანი ლაშქარი შეკრიბეს, ქართველებმა კი მათ ძლიეს სულ რამდენიმე ათასი ჯარისკაცით (დავით ქართველთა მეფემ 6000 მხედარი გაუგზავნა ფერის ჯოჯიკის ძის სარდლობით). ასეთ გამარჯვებას ქართული ჯარი ვერ შეძლებდა, თუ არა ადგილობრივი მოსახლეობის მხარდაჭერა.

ვალაშკერტში ძალზე მნიშვნელოვანი ოდენობის ქართული მოსახლეობის ცხოვრებაზე შეიძლება ის ფაქტიც მიუთითებდეს, რომ მანასკერტის ბრძოლების დროს დავით კურაპალატის ლაშქარი ვალაშკერტში დაბანაკდა, ალბათ იმის გამოც, რომ აქ თავს დაცულად გრძნობდა მკვიდრი მოსახლეობის კეთილგანწყობის გამო.

სომხური მოსახლეობა ქართული ჯარის მიმართ კეთილგანწყობილი არ იყო, მათში ნერგავდნენ აზრს, თითქოსდა ქართული ჯარი მათ სომხურ საეკლესიო სიწმინდეებს ბილწავდა. სტეფანოს ტარონელმა (ასოლიკი) გაავრცელა ცნობა რომ ქალაქ ხლათის ალებისათვის გაცხარებული ომის დროს ქალაქგარეთ მდებარე მიტოვებული სომხური ეკლესიები ქართველმა ჯარისკაცებმა „გადააქციეს თავლებად და სადგომებად იბერიელთა ლაშქრისათვის“ (ასოლიკი, გვ. 193, ნარკვ. II, გვ. 487).

ქართველები ამ ცხარე განმათავისუფლებელი ომის დროს, ჩანს მაინც და მაინც არ ენდობოდნენ სომხებს, პირიქით, ისინი არ მიაჩნდათ მყარ დასაყრდენად, ეს ჩანს, იქიდან, რომ, ქ. ხლათის სომხური ეკლესიების თავლებად გადაქცევის შემდეგ ქართველი ჯარისკაცები ამბობდნენ - „ჩვენ ერთნაირ მნიშვნელობას ვაძლევთ მუსულმანურ და სომხურ სალოცავებს“.

ეკლესიების თავლებად გამოყენებით გაოცებული მაჰმადიანები ქალაქის კედლებთან მიმდგარ ქართველებს უყვიროდნენ - „ასე სცემთ ქრისტიანები პატივს ქრისტიანულ სალოცავებს, ამაზე იბერიელები პასუხობდნენ - „ჩვენ ერთნაირად ვუყურებთ სომხურ ეკლესიას და თქვენს მეჩეთს“ (ასოლიკი, გვ. 193, ნარკვ. II, გვ. 487).

აქედან ჩანს, რომ ქართული ჯარისა და ქართული განმანთავისუფლებელი მოძრაობის დასაყრდენი ვანის ტბის ქვეყნებში იყო არა სომხური, არამედ ადგილობრივი ქართული მოსახლეობა.

ასოლიკი წერს, რომ დავით კურაპალატი „სომეხთა მოწყალე“ ხელმწიფე იყო, რაც გულისხმობს იმას, რომ მაჰმადიანთაგან ქრისტიანების გათავისუფლების დროს სომეხ ქრისტიანებს ბუნებრივად წყალობდა, მაგრამ სხვაგვარი იყო დამოკიდებულება ქართველთა მხრიდან. ამ მხარეების ქართველობა თავისუფლდებოდა არა მხოლოდ მაჰმადიანებისგან, არამედ სომხური ეკლესიის ბატონობისაგანაც.

ვანის ტბის მიმართულებით მცხოვრები ქართველებისათვის დავით კურაპალატი ორმაგი



განმათავისუფლებელი იყო. მკვიდრი ქართველების რიცხვი კი ამ მხარეებში ძალზე დიდი იყო. ისინი სომხური და მაჰმადიანური ზეწოლისაგან გათავისუფლების შემდეგ უდიდესი ენერგიით ავსებდნენ დავით კურაპალატის ლაშქარს, ეს აპირობებდა ქართველთა სწრაფ მარშს ვანის ტბის სანაპირო ქვეყნებში.

ასოლიკი წერს, და მას ეთანხმებიან ისტორიკოსები, რომ დავით კურაპალატი ვანის ტბის მიმდებარე გათავისუფლებულ და შემოერთებულ ქალაქებში „ქართველებსა და სომხებს ასახლებდა“.

ისმის კითხვა, საიდან უნდა მოეყვანა დავითს ქართული მოსახლეობა ასეთ შორეულ ქვეყანაში? ტაოდან?

ტაო თვითონ იყო მცირე ქვეყანა, უნდა ვიფიქროთ, რომ მაჰმადიანთაგან გათავისუფლებულ ქალაქებში დავით კურაპალატი ასახლებდა ამ ქალაქების ირგვლივ მდებარე სოფლებში მცხოვრებ ქართულ და სომხურ მოსახლეობას, ქართველები და სომხები კი იქვე ცხოვრობდნენ, მიმდებარე სოფლებში.

იქამდე ეს ქართველები არ ჩანდნენ, რადგანაც ისინი სომხური ეკლესიის მრევლში ირიცხებოდნენ, კურაპალატის ლაშქრობებმა კი მათი იდენტობა წარმოაჩინა, მათ ამით გულმცემულეებმა უკვე დაუფარავად განაცხადეს, რომ ისინი არა სომხები, არამედ ეთნიკური ქართველები იყვნენ, ამით უნდა აიხსნას ქართველთა რიცხოვნობის საოცარი ზრდა ვანის ტბის მიმდებარე ქვეყნებში და არა ე.წ. „სომეხთა გაქალკედონიტებით“ ე.წ. გაქართველებით.

მკვიდრი მოსახლეობის ერთგულება (X ს.)

დავით კურაპალატის მიერ „ზემო ქვეყანათა“ ფლობა მიუთითებს, რომ ამ ქვეყანათა აზნაურ-დიდებულები, შესაბამისად მკვიდრი მოსახლეობა წარმოადგენდა ამ „ფლობის“ პოლიტიკურ საყრდენს. მკვიდრი მოსახლეობის ერთგულების გარეშე იმჟამინდელი სოციალური ვითარების გამო, არავის შეეძლო პოლიტიკური ნების განხორციელება, მაგალითად, როცა ბაგრატ IV-ს სიყმაწვილის წლებში ტაოელი აზნაურები, დიდებულები „წარვიდეს საბერძნეთს“ ანუ კეისრის მხარეზე გადავიდნენ („განდგეს კუალად აზნაურნი“, როცა ვთქვით „წარვიდა ჩანჩახი ფალელი საბერძნეთს, მისცა ციხე გარყლობისა, მიერთო ბერძენთა“ და ასევე სხვები) - ამის შედეგად ტაოში შეირყა ბაგრატ IV-ის მმართველობა, მითუმეტეს, რომ დიდებულებმა „ერიც ააღელვეს და აამოძრავეს“, ანუ ტაოს მკვიდრი მოსახლეობაც ბერძენთა მხარეს გადაიხარა. ამან ცხადია შეარყია მეფის მმართველობა (თუ არა საბა მტბეგარი და ეზრა ანჩელ ეპისკოპოსების გმირული თავდადება, ქვეყანა დაიკარგებოდა) შესაბამისად, თუ არა „ზემო ქვეყანათა“ ხალხის ერთგულება ქართველთა მეფის მიმართ, დავით კურაპალატი ამ ქვეყნებს ვერ დაიჭერდა.

მართალია, ბიზანტიამ დავით კურაპალატს დაუთმო „ზემონი ქვეყანანი“, მაგრამ დავითმა ეს ქვეყნები რეალურად დაიჭირა არა ბიზანტიელთა დახმარებით, არამედ მკვიდრი მოსახლეობის მხარდაჭერით. ეს მხარდაჭერა და საოცარი ერთგულება კარგად აქვს აღწერილი არისტაკეს ლასტივერტეცის. დავით კურაპალატის გარდაცვალების შემდეგ ამ ქვეყნებში გაბატონება ინებეს ბიზანტიელებმა, მკვიდრმა მოსახლეობამ მათ წინააღმდეგობა გაუწია, რის გამოც ბიზანტიელები დაუნდობლად მასიურად ხოცავდნენ ხალხს, არ ინდობდნენ არც მოხუცს, ახალგაზრდას, ქალს თუ ბავშვს, მოსპეს უამრავი სოფელი, დაბა და ქალაქი, დაანგრეს მთელი მხარეები და ქვეყნები.



ცხადია მკვიდრ მოსახლეობას შეეძლო იმთავითვე მიმხრობოდა ბერძნებს, იმთავითვე განეცხადებინათ ერთგულება კეისრის მიმართ, გამოეხატათ ორგულობა ქართველთა მეფის მიმართ, ბოლოს შეეძლოთ ბიზანტიური ჯარის იმედით აჯანყებულეყვენ კიდევ ქართველთა წინააღმდეგ, მაგრამ არა, მკვიდრი მოსახლეობის ერთგულება და თავდადება ქართული სახელმწიფოს მიმართ მტკიცე იყო, პირიქით, როცა ბიზანტიელებმა შეძლეს ამ მხარეთა დაპყრობა, საკმაოდ ხშირ აჯანყებებს კეისრის წინააღმდეგ ქართველები ედგნენ სათავეში, მაგალითად ფერის ჯოჯიკის ძე, ზაქარია ვალაშკერტელი და სხვები.

რით იყო ე.წ. „ზემო ქვეყანათა“ მკვიდრი მოსახლეობის ერთგულება ქართველთა მიმართ განპირობებული? ჩვენი აზრით ეს იმით იყო გამოწვეული, რომ ზემო ქვეყანათა მკვიდრი მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი ქართველები იყვნენ და მათი ერთგულება ნაციონალურ საფუძველს ეყრდნობოდა.

არსებობს სხვა თვალსაზრისი, რომელიც გაბატონებულია თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში, რომ მკვიდრი მოსახლეობა იყო არა ეთნიკური ქართველები, არამედ ე. წ. ქალკედონიტი სომხები. თუ ისინი ქართველები არ იყვნენ და მხოლოდ სარწმუნოების გამო დებდნენ თავს ქართველობის მიმართ, განა უფრო ძველ მართლმადიდებლებად ბერძნები არ მიიჩნეოდა? ზემო ქვეყნებს ხომ ქართველი მეფეები სულ რამდენიმე ათეული წელი მართავდნენ, ისიც დიდი გაჭირვებით, მათ ხან მაჰმადიანებთან, ხან კი ბერძნებთან უხდებოდათ ბრძოლა, ამიტომაც ისმის კითხვა, როგორ მოხდა, რომ მიუხედავად ბერძენთა მიერ „ზემო ქვეყნების“ დაპყრობისა და მოსახლეობის კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შესვლისა, მაინც ამ მოვლენათა შემდეგ, საუკუნეთა მანძილზე, აღნიშნულ ქვეყანათა მკვიდრი მოსახლეობა მტკიცედ ქართველობდა და საეპისკოპოსოებიც, მამასადამე, ეკლესიებიც ქართული ჰქონდათ? ერთი ასეთია ვთქვათ ვალაშკერტის საეპისკოპოსო, რომელიც თითქმის ვიდრე XVII საუკუნემდე არსებობდა.

ბასილი II-ისა და სხვა იმპერატორების ომები იბერიის წინააღმდეგ (1001-1054)

1001 წელს გარდაიცვალა დავით კურაპალატი, ამ ცნობის მიღებისთანავე იმპერატორი ბასილი II თავისი ლაშქრით სწრაფი მარშით გამოეშურა ტაოს სამეფოს დასაპყრობად, რადგანაც დავითი თავისი ანდერძით მას უტოვებდა თავის ვრცელ სამფლობელოებს.

დავით კურაპალატის სამეფო, რომელსაც უცხოელები იბერას (ივერიას) უწოდებდნენ, როგორც ითქვა, მოიცავდა სამხრეთ ტაოს, ჩრდილო ბასიანსა და თორთომს, ამის გარდა კი მას დროებით სარგებლობაში ჰქონდა ზემოთ აღნიშნული ვრცელი მიწა-წყალი, თითქმის ვანის ტბამდე - დასავლეთ ეფფრატის ხეობაში მდებარე კლისურა და მისი ციხე ხალტოი-არიჭი; არაქსის სათავეებთან მარდალიის კანტონის ციხე სევეუკი; ვანის ტბის ჩრდილო-დასავლეთ რაიონებში ჰაქისა და აპაჰუნის პროვინციები; სამხრეთ ბასიანი; თეოდოსიოპოლი (არზრუმი) თავისი თემით, ანუ კარინი; ჭოროხის სათავეებთან ჩორმაირის თემი.

მთლიანად ეს მხარეები ახლა უკვე ბასილ II-მ დაიკანონა.

„დაიპყრა ბასილი მეფემან მამული დავით კურაპალატისა“ - წერს სუმბატ დავითის ძე, ამასთანავე აიძულა ქვეყნის აზნაურები ციხეები ბიზანტიელებისთვის გადაეცათ, დიდგვარიანთაგან ყველაზე გამოჩენილი პატრიოტები კი ბიზანტიაში გადაასახლა.



კედრენე წერს - „იბერიაში რომ ჩავიდა, მიცემული მემკვიდრეობა დაიდგინა... თან წაიყვანა იბერიის დიდგვარიანები, რომელთაგან უმთავრესნი იყვნენ ბაკურიანი, თევდრატე და ფერსი - დვიძლი ძმები, რომელნიც პატრიკიოსთა ხარისხში აიყვანა“ (გეორგიკა, V, გვ. 45).

როგორც ითქვა, ტაოში ორი სახელმწიფო იყო. ჩრდილო ტაოს სახელმწიფოს მეფე გურგენს, ბასილმა შეუნარჩუნა დამოუკიდებლობა, უფრო მეტიც შეკრა მასთან ზავი, რომლის პირობითაც გურგენს თავისი ლაშქრით არ უნდა ებრძოლა სამხრეთ ტაოს გასათავისუფლებლად, მას იმპერატორმა მაგისტროსობა უბოძა. ბასილს შეეგება ისევე გურგენის ვაჟი ბაგრატი, რომელიც უკვე იყო აფხაზთა მეფე, მას უფრო მეტი პატივი - კურაპალატობა უბოძა.

კედრენე ჩრდილო ტაოს სამეფოს - „შიდა იბერიას“ უწოდებს (ვ. კოპალიანი, საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში, 1969, გვ. 46). მისი მეფე გურგენი ვერ შეურიგდა უდიდეს დანაკლისს, რაც ქვეყანას სამხრეთ ივერიის დაკარგვით მიაღწია, ამიტომაც მთელი თავისი ლაშქრით შეიჭრა ოლთისში - სამხრეთ ტაოს დედაქალაქში, მაგრამ ბასილი II-მ მას დიდი ჯარი დაახვედრა და კიდევ ერთხელ დაუზავდა.

ქვეყნის დაკარგვა განსაკუთრებით აშფოთებდათ სამხრეთ ივერიის აზნაურებსა და დიდებულებს, ამიტომაც ბასილს მალევე დასჭირდა ხელმეორედ ლაშქრობა ქვეყნის დასაუფლებლად. ქართველი აზნაურები ბიზანტიაში გადაასახლეს და იქ მამულები დაურიგეს (ვ. კოპალიანი, დასახ. ნაშრ. გვ. 81). როგორც ითქვა დაპყრობილ სამხრეთ ივერიაში ბიზანტიამ ე.წ. იბერიის თემი - საკატეპანო დააარსა.

სამხრეთ იბერიის მოსახლეობა, მკვიდრი ქართველობა ვერ ურიგდებოდა სამშობლოს თავისუფლების დაკარგვას, ესენი იყვნენ არა მარტო, როგორც მემატთანე უწოდებს მამაცი ტაოელები, ბასიანელები, არამედ არზრუმის ქვეყნის, (ანუ კარინის) და სხვა მხარეების ქართველები, მაგალითად, უფრო ადრე კარინში მამულები და მონასტრები ჰქონია თორნიკე ერისთავს, და იქ, კარინის ქართულ მონასტრებში, მრავალი ქართული წიგნი იწერებოდა. კარინის მიმდებარე მხარეებიდან იყვნენ ის ქართველი დიდებულები, რომლებმაც იბერიის დამოუკიდებლობისათვის თავი დადეს.

ლასტივერტეცის თხზულებიდან კარგად ჩანს, რომ არა მხოლოდ ქართველი დიდგვაროვნები და აზნაურები იბრძოდნენ ბიზანტიელთა წინააღმდეგ, არამედ უბრალო ადამიანებიც. ამიტომაც, მთელ მათ სოფლებს და ქალაქებს მტერი სასტიკად ანადგურებდა.

სამხრეთ იბერიის მოსახლეობის განწყობილებამ და პატრიოტიზმმა ერთგვარი სტიმული მისცა უფრო ჩრდილოეთით მდებარე საქართველოს მეფეს გიორგი I-ს (ბაგრატ III ძეს), ესარგებლა იმით, რომ როცა ბასილი II დაკავებული იყო ბულგარელებთან ომით, გაეფართოვებინა თავისი საზღვრები და დაახლოებით 1013-1020 წლებში ბიზანტიელებს ხელიდან გამოგლიჯა ყველა ის ციხე-სიმაგრე, რომლებიც ადრე დავით III კურაპალატს ეკუთვნოდა.

ბულგარელების დამარცხების შემდეგ ბასილი II-მ ეპისტოლე გაუგზავნა გიორგი I-ს და მოითხოვა აღნიშნული ციხე-სიმაგრეების დაცლა. უარის მიღების შემდეგ ბიზანტიური ლაშქარი გააგზავნა ქართველ მეფესთან საომრად.

ა. ლასტივერტეცი წერს „ბიზანტიელთა წინააღმდეგ მამაცი ტაოელები გამოვიდნენ და უხტივის (ოლთისის ახლოს) ბრძოლიდან რომაელთა ლაშქარი გააქციესო“. (ვ. კოპალიანი, დასახ. ნაშრ. გვ. 91).

თავისი ლაშქრის ამ დამარცხებამ განარისხა ბასილი II, და ის 1021 წ. პირადად



შემოუძღვა თავის საიმპერიო ჯარს.

თავის მხრივ, საქართველოს მეფემ გიორგიმ შეკრიბა დიდი ლაშქარი ბიზანტიის იმპერატორთან საბრძოლველად.

ორივე, ბიზანტიური და ქართული ლაშქარი ერთმანეთს შეხვდა ბასიანის ქვეყანაში და ერთმანეთის პირისპირ დადგნენ რამდენიმე დღის მანძილზე, ბრძოლის გარეშე. ამ დროს ქართულმა სარდლობამ, როგორც ჩანს შეცდომა დაუშვა და უკან დახევის ბრძანება გასცა. ამან მტერი უფრო გაააქტიურა, ის ქართველთა ლაშქარს უკან დაედევნა.

სასაწყობო შენობები, სურსათისა და იარაღის სათავსოები ქართულ ლაშქარს ქ. ოლთისში გადაუწვავს, რათა მტერს არ ესარგებლა ამით.

უკან დახეული ქართული ლაშქრის ბოლო ნაწილებს წამოეწია ბიზანტიის მოწინავე ლაშქარი, ბრძოლა გაიმართა პალაკაციოს ტბასთან სოფელ შირიმნთან.

ომის შესახებ ხმა გიორგი მეფეს საკმაოდ გვიან მიუვიდა. ის მივიდა ომის ადგილას, სადაც ამ დროს ბასილი მეფეც მოვიდა - „იქმნა ბრძოლა დიდი, და მოსრნეს ბერძენნი ფრიად და წარმოიღეს ავარი, ეზომ გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა, რომელ სივლტოლად განემზადა ბასილი მეფე“ მაგრამ, სამწუხაროდ „სულმოკლე იქმნეს ქართველნი, მორიდეს და წარმოვიდეს“.

მტერმა გაიმარჯვა. ბასილიმ გაგზავნა ჯარები სხვა და სხვა მიმართულებით და უბრძანა მათ არავინ შეებრალეზინათ, არც მოხუცი, არც ახალგაზრდა, არც ბავშვი, არც ქალი. ასე დაანგრია და მოსპო თორმეტი ქართული ქვეყანა. იაჰია ანტიოქიელის ცნობით ბასილმა თვალები დათხარა ორასი ათასზე მეტ ქართველ მამაკაცს (იქვე, საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში, 1969, გვ. 95).

ამასობაში კახეთისა და ჰერეთის ლაშქრით გაძლიერდა გიორგი I, ბასილი იძულებული გახდა უკან დაბრუნებულიყო და ტრაპიზონში გამოიხამთრა.

ქართულ მიწა-წყალზე კვლავ შემოსულ მტერს შეებრძოლა საქართველოს ლაშქარი 1022 წლის 11 სექტემბერს არზრუმთან ახლოს, შერფთან - ლასტივერტეცის ცნობით, მაგრამ ქართველები კვლავ დამარცხდნენ.

დაიდო ზავი, რომლის თანახმადაც დავით კურაპალატის მთელი მიწა-წყალი მტერმა მიითვისა.

ერთ დროს აყვავებული სამხრეთ იბერია განადგურდა, 1025 წ. ბასილი II გარდაიცვალა, მაგრამ მან მოასწრო და მძევლად წაყვანილი მეფე გიორგის ძე ბაგრათი უკან დააბრუნა.

ყოფილი სამხრეთ იბერიის ადგილას, როგორც ითქვა, ჩამოყალიბდა ბიზანტიაში შემავალი იბერიის თემი. მიუხედავად ამისა ქართველები ამ თემში მაინც განაგრძობდნენ დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას, ამიტომაც 1025-1028 წლებში შემდგომმა იმპერატორმა კონსტანტინე VIII-მაც თავისი ლაშქარი კვლავ აომა იქ. ეს ომი გრძელდებოდა იმპერატორ რომანოზის დროსაც, 1028-1034 წლებში.

ტაოელები „არიან-ქართველთა“ მემკვიდრეები

„ზემო ქვეყანათა“ მკვიდრი მოსახლეობა ოდესღაც „არიან-ქართველებად“ იწოდებოდა, ტაოსა და მის მომიჯნავე მხარეებს მოიცავდა.

გ. მელიქიშვილის მტკიცებით არიან-ქართლის სამეფო მდებარეობდა იბერიის იმ მიწე-



ბზე, რომელიც არმენიამ ძვ.წ. II საუკუნეში მიიტაცა იბერიისაგან.

I საუკუნეში, როცა გაძლიერდა მცხეთის იბერიის სამეფო, იმდენად, რომ სომხეთის სამეფო ტახტზე ქართველები ადიოდნენ, ალბათ, ეს „ზემო ქვეყნებიც“ გათავისუფლდნენ სომხთა ბატონობისაგან.

ყოველ შემთხვევაში VI-VII საუკუნეებში აქ ყოფილა „ივერთა სამთავრო“ ვაშდენის მეთაურობით, მალევე აქ ჩამოყალიბდა „ქართველთა სამეფო“.

ეს ფაქტები არაა შემთხვევითი, ბუნებრივია აღნიშნულ მიწა-წყალზე იბერიელების ეთნოსი ცხოვრობდა და მათ X-XI საუკუნეებამდეც მიუღწევიათ. ამიტომაც, ჩვენი აზრით, არაა სწორი, მეცნიერთა მტკიცება, თითქოსდა ტაოში ჩამოსახლდნენ ქალკედონელი სომხები, ისინი „გაქართველდნენ“, შემდეგ კი ასე ვთქვათ ჯაჭვური რეაქციის სახით „გაქართველდა“ ზემო ქვეყნების ქალკედონური სომხური მოსახლეობაც.

სინამდვილეში პროცესი იყო პირიქითა- იქამდე არმენიაში (ბიზანტიურ თუ პერსარმენიაში) მოქცეული ქართველობა, რომელიც სომხურმა ეკლესიამ დაიქვემდებარა, ნაწილობრივ გათავისუფლდა სომხური ეკლესიის უღლისაგან არაბთა ბატონობის დროს, ხოლო არაბებისა და სომხების შესუსტების შემდეგ იქაურმა ქართველობამ აღიდგინა თავისი იდენტობა, დაუბრუნდა ეროვნულ სახეს.

სტეფანოს ტარონცი (ასოლიკი) წერს „ღმობიერებით დავით კურაპალატი ყველას აღმატებოდა, მისი წყალობით დამყარდა მშვიდობა სომხეთსა და იბერიაში“ (Асохик, 198, ნარკვ. II, გვ. 486) აქ ცხადია იბერიის ქვეშ ტაოს ანუ „ქართველთა“ სამეფო იგულისხმება

II. ვალაშკერტის (ტაოს) სამამამთავრო

ტაოს სამამამთავროს საზღვრები (X ს.)

ამოტ დიდი ბაგრატიონი - ტაო-კლარჯელ ბაგრატიონთა წინაპარი - „ნებითა ბერძენთა მეფისათა“ ფლობდა ტაოს, სპერსა და არტაანს სხვა ტერიტორიებთან ერთად ვიდრე ქსნამდე, სუმბატ დავითის ძის მატთანით - კი ვიდრე ბარდვამდე.

მისი შთამომავლების დროს ეს სამფლობელოები ორ - ტაოსა და კლარჯეთის სამთავრო სახლთა შორის გადანაწილდა - ტაოს შტო რეზიდენციად ირჩევს ბანას, უკვე აღარნასე I კურაპალატის დროიდან (888-923), ის იყო პირველი „ქართველთა მეფე“ (ნარკვ. II, გვ. 455), კლარჯეთის შტო არტანუჯის ციხე-სიმაგრეს.

თავის მხრივ, ტაოს (ანუ ქართველთა) სამეფოც ორ ნაწილად გაიყო, ერთს X ს. მეორე ნახევარში „ქართველთა მეფე“ ბაგრატ II რეგენი მართავდა, მეორეს კი დავით კურაპალატი.

უფრო საფიქრებელია, რომ ბაგრატ II -ის გარდაცვალების შემდეგ „ქართველთა მეფის“ წოდება მიიღო დავით კურაპალატმა, როგორც „საგვარეულოში უხუცესმა“, დავით კურაპალატის გარდაცვალების შემდეგ კი „ქართველთა მეფის“ წოდება მიიღო „უხუცესმა“ გურგენ მაგისტროსმა (ბაგრატ II-ის ძემ, ჩანს 1001 წელს), მისგან კი მისმა შვილმა - ბაგრატ III-მ, რომელიც იქამდე უკვე იყო აფხაზთა მეფე.

ამიერ ტაო ბაგრატ ქართველთა მეფეს ეკუთვნოდა, ხოლო იმიერ ტაო, ჩრდილო ბასიანითურთ, თორთომი და სპერი X ს. 60-იანი წლებიდან დავით დიდის სამფლობელოს შეადგენდა“ (ვ. კოპალიანი, ბიზანტია-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან. გვ. 111).

იმიერ ტაოს სამეფო - დამოუკიდებელი სახელმწიფო იყო ისევე, როგორც ამიერ ტაოს



სამეფო და აფხაზთა სამეფო. მას ყველაზე დიდი ძლიერების დრო დავით კურაპალატის ჟამს დაუდგა - X საუკუნის მეორე ნახევარში. მისი საეკლესიო-ადმინისტრაციული ოლქი - ტაოს ეპარქია - უშუალოდ ემიჯნებოდა ლაზიკის ეპარქიას, მაგრამ ტაო ქართული ეკლესიის ნაწილი იყო, ხოლო ლაზიკის ეპარქია - ბიზანტიურისა.

„სამხრეთ-დასავლეთიდან ტაოს სამეფო უშუალოდ ბიზანტიის იმპერიის სამფლობელოებს ემიჯნებოდა და მისი საზღვარი მდ. არაქსზე გადიოდა (გეორგიკა IV, გვ. 271-272),

სამხრეთ-აღმოსავლეთით ტაოს სამეფოს თურქული მოდგმის ხალხით დასახლებული სომხეთის მიწა-წყალი ემიჯნებოდა, სადაც ამ დროს მაჰმადიანიური საამიროები იყო შექმნილი.

ტაოს ქართველთა სამეფო ეკლესიურ-ეპარქიალურადაც ორ ნაწილად იყო გაყოფილი თავიანთი საკუთარი მმართველებით.

ამიერ ანუ ჩრდილო ტაოში ორი უმთავრესი საეპისკოპოსო კათედრა არსებობდა - იშხნისა და ბანასი, ხოლო სამხრეთ ტაომ, თავისი საზღვრები ვრცლად გადაწია არაქსისა და ვანის ტბის მიმართულებით, რაც ასევე მისი მომცველი ეპარქიის საზღვრების ზრდასაც განაპირობებდა. ის თანდათანობით სამამამთავროდ ყალიბდებოდა ქვალაშეკერტის კათედრის მეთაურობით.

ტაოს სამეფოს ნაწილად იქცა ე.წ. ბიზანტიის „ზემონი ქვეყანანი“, კარინის ოლქი, იქამდე ბიზანტიასთან სადავო სამხრეთ ბასიანი, ჩორ-მაირის თემი ჭოროხის სათავეებთან, ციხე სევუკი არაქსთან, აპაპუნის პროვინცია. ამ პროვინციებსვე მოიცავდა სამხრეთ ტაოს ქართული სამამამთავრო, რომელიც ისეთივე დამოუკიდებელ ქართულ სამიტროპოლიტო ოლქად ყალიბდებოდა, როგორც იყო მაგალითად აფხაზეთის საკათალიკოსო.

თუკი სამხრეთ ტაოს ეპარქია ჩამოყალიბდა ვითარცა სამიტროპოლიტო ოლქი, რის საფუძველსაც წარმოადგენდა ტაოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს არსებობა, მისი საზღვრები უნდა დამთხვეოდა კიდევ, საეკლესიო წესების თანახმად სახელმწიფო-ადმინისტრაციულ საზღვრებს. მაშასადამე, ტაოს სამამამთავრო მოიცავდა იმ პროვინციებს, რომელნიც შედიოდნენ ტაოს სამეფოში. ესენი კი, როგორც აღინიშნა იყვნენ თვით „ტაო, ორივე ბასიანი (ზემო და ქვემო), კარინის ოლქი არზრუშითურთ, ჩორ-მაირის თემი, სევუკი არაქსის სათავეებთან, ჰაქსისა და აპაპუნის პროვინცია აღმოსავლეთ ეფერატის ზემო ხეობაში (საქ. ისტ. ნარკვევები, II, გვ. 478). მას სახელმწიფო საზღვრების გაფართოებასთან ერთად კიდევ უნდა შემატებოდა ახალი ტერიტორიები ვანის ტბის დასავლეთ სანაპირომდე.

სამიტროპოლიტო ოლქის (ანუ ქართულად სამამამთავროს) არსებობა თავისთავად გულისხმობს საეკლესიო ოლქის მეთაურ მღვდელმთავარს, რომელსაც უშუალოდ ექვემდებარება თავისი ეპისკოპოსები. ასეთი სამამამთავრო ოლქები ქართულ ეკლესიაში კიდევ სხვებიც არსებობდა, ასეთები იყვნენ მაგალითად, აფხაზთა საკათალიკოსო და ქართლის საკათალიკოსო. აფხაზთა საკათალიკოსოში ადგილობრივ კათალიკოსს უშუალოდ ექვემდებარებოდნენ საკუთარი ანუ დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები, ქართლის კათალიკოსს კი აღმოსავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები.

ტაოს სამეფოს ჩამოყალიბებამდე კლარჯეთის საეპისკოპოსოები მცხეთელ კათალიკოსს ექვემდებარებოდა, ჩანს ასევე გაგრძელდა შემდგომაც.

ტაოში დამოუკიდებელი სამეფოს წარმოქმნამ, შექმნა პირობები იმისათვის, რომ ამ, ე.წ. ბიზანტიური „ზემო ქვეყნების“ ეთნიკურად ქართული მოსახლეობა ეკლესიურად დაქვემდებარებოდა არა ბერძნულ-ბიზანტიურ ანდა სომხურ ქალკედონურ ცენტრებს,



არამედ მათი საცხოვრისის მომცველ უკვე ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეულის - იმიერ ანუ სამხრეთ ტაოს საეკლესიო ოლქს, რასაც საეკლესიო კანონებიც მოითხოვდა. ალბათ, ამ პოლიტიკურმა სიანხლემ საფუძველი ჩაუყარა ტაოს სამამამთავროს. მასი უმთავრესი კათედრა იყო ვალაშკერტის საეპისკოპოსო. ჩვენი კვლევით ვალაშკერტის კათედრა მდებარეობდა არა სოფელ ჩანგლში, არამედ იმაჟამად ქალაქ ვალაშკერტში, საერთაშორისო სავაჭრო გზაზე.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ტაოს სამამამთავრო თავისთავადი სამიტროპოლიტო ოლქის სახით არსებობდა ფრიად მცირე ხნის მანძილზე, (ე.წ. „ზემო ქვეყნების“ ტაოს სამეფოში ყოფნის პერიოდში).

როგორც ვიცით ე.წ. „ზემონი ქვეყანანი“ ბიზანტიამ დავით კურაპალატს გადასცა დაახლოებით 979-980 წლებში, ხოლო ბასილი II-მ დაახლოებით 20-22 წლის შემდეგ ამ მიწების ერთი ნაწილის ხელში ჩაგდება შეძლო. ამის შემდეგ ცხადია შემცირდა ტაოს სამეფოს საზღვრები, „ზემონი ქვეყანანი“ დაიკარგა.

უნდა ვიფიქროთ, ამ მიწების დაპყრობის შემდეგ მისი ქართული მართლმადიდებელი მოსახლეობა ბიზანტიამ ლაზიკის ეპარქიაში შეიყვანა.

ასე, რომ ალბათ ტაოს ქართული სამამამთავრო დაახლოებით 20-22 წელი არსებობდა, მისი მრევლის დიდი ნაწილი ლაზიკის ეპარქიაში მოექცა ბასილისა თუ რომანოზ კეისრების დროს.

როგორც ცნობილია, ბასილი II-ის შემდეგ ლაზიკის ბერძნული ეპარქიის (ანუ სამიტროპოლიტო ოლქის) საზღვრები განავრცო ვიდრე ვანის ტბამდე. ტაოს ქართული სამამამთავროს ადგილი ამ მიმართულებით ბიზანტიურმა ლაზიკის ეპარქიამ დაიჭირა (იშხნის წარწერით მისი ერთ-ერთი პირველი მღვდელმთავრისათვის ხელი დაუსხამს არა მცხეთელ კათალიკოსს, არამედ ტრაპეზუნტში სტუმრად ჩასულ კონსტანტინოპოლის პატრიარქს, ალბათ სომხურ ეკლესიასთან დავის გამო თუ მიიჩნიეს საჭიროდ ტაოს მესვეურებმა ასეთი დემონსტრაციული ცერემონიალი).

მალაშკერტი და თორამები ქართული ბაგარი (XI ს.)

ქალაქი ვალაშკერტი მდებარეობდა საერთაშორისო მნიშვნელობის გზაზე, ბასიანის აღმოსავლეთ მხარეს. ამ ქალაქზე გამავალი გზა ერთმანეთთან აერთებდა ტრაპეზუნტსა (ბიზანტიასა) და სპარსეთს. X საუკუნის ბოლოსათვის აღმოჩნდა, რომ ამ გზის მნიშვნელოვანი ნაწილი ქართველთა ხელში იყო, რადგანაც ისინი აქ სახლობდნენ - ბასიანში, ტაოში, ვალაშკერტიდან თეოდოსიოპოლამდე ანუ არზრუმამდე, ჩანს არაქსსა და მურად-სუს შუაჯ.

გიორგი I-ისათვის აღნიშნული ტერიტორია არ იყო შორეული მხარე, ის იყო ქართველებით დასახლებული მიწა-წყალი, რომლისაგანაც იღებდა კიდევ დიდ ძალას, განსაკუთრებით მკვიდრი დიდებულების (აზნაურების) მხრიდან. მაგალითად, მომიჯნავე, კიდევ უფრო სამხრეთით მდებარე ტურუბერანის გავარის მმართველობა ჯოჯიკ ერისთავთ-ერისთავის საგვარეულოს ხელში იყო მოქცეული, ისინი იქ მკვიდრები იყვნენ, ამ ქართველ პატრიოტთა სახლის წევრი იყო ცნობილი ფერსი ჯოჯიკის ძე, მუდამ საქართველოს ინტერესების დამცველი, უშიშარი მებრძოლი ბიზანტიელების წინააღმდეგ, ის იყო შემამულე ვრცელი მიწებისა ზემო არაქსსა და მურად-სუს შუა, რომელსაც ტვარწათაფი ერქვა



(ე. მეტრეველი, ნარკვევები ათონის კერის ისტორიიდან, 1996, გვ. 32). იქ, სადაც ქსენოფონტეს ქართული ტომები შეხვდა (არაქსსა და მურად სუს შუა).

ჯერ კიდევ 1001 წელს იბერიაში თავისი პირველი ლაშქრობის შემდეგ იმპერატორმა ბასილიმ კონსტანტინეპოლში გადაასახლა ფერსი ჯოჯოკის ძე და მისი ძმა თევდრატი სხვა დიდაზნაურების ოჯახებთან ერთად, საფიქრებელი იყო, რომ ისინი იქ დაივიწყებდნენ სამშობლოს, მაგრამ არა. ფერსი 1019 წელს დაბრუნდა მშობლიურ მიწა-წყალზე და დაიწყო აჯანყება იმპერიის წინააღმდეგ, იმდენად შთამბეჭდავი, რომ იმპერატორის ტახტი საგრძნობლად შეირყა, კერძოდ, ბასილი II ქართველთა ქვეყნის სიღრმეში (ბასიანში) დაბანაკების შემდეგ მის ზურგში მომზადდა დიდი აჯანყება იმპერატორის წინააღმდეგ. კეისრის სპასპეტმა და ბარდა ფოკას ძემ წარვეზიმ ისეთი დიდი ჯარი შეკრიბეს, რომ იმპერიის აღმოსავლეთი მათ ხელში მოექცა „დიდად შეძრწუნდა ამისთვის ბასილი“ (სუმბატ დავითის ძე, ცხოვრება ბაგრატიონთა, 1990, გვ. 55). მოჯანყეთა ერთ-ერთი ძირითადი ძალა ქართველი აზნაურები რომ იყვნენ, იქედანაც ჩანს, რომ გამარჯვების შემდეგ ბასილი II-მ უპირველესად ფერის ჯოჯოკის ძე დაასჯევინა სიკვდილით.

აჯანყების ჩაქრობის შემდეგ ა. ლასტივერტეცის ცნობით ბასილი II-ს უპირველეს საქმედ მიუჩნევია ფერსის და მისი სიძის ანდრონიკეს შეპყრობა „მოიყვანეს ხალტოიარიჭის ციხესიმაგრემდე, კარინის საზღვარზე, მათ მიაღწიეს ციხესიმაგრის პირდაპირ მდებარე მინდორს, იქ შეჩერდნენ, მოიყვანეს ფერსი და ანდრონიკე და თავები მოჰკვეთეს, ეს მეფისაგან იყო ნაბრძანები, რადგანაც ფერსი და ანდრონიკე თავიანთი აჯანყების დროს აფხაზის მოკავშირენი იყვნენ და აღუთქვეს მას ამ ადგილამდე მთელი ტერიტორიის მიცემა, ვინაიდან ჯერ კიდევ წინათ ეს ადგილები დავით კურაპალატს ეპყრა“ (ა. ლასტივერტეცი, ისტორია, გვ. 50).

მაშასადამე, „ქართველთა მთავარი“ ფერსი ანუ ფერის ჯოჯოკის ძე მიიყვანეს კარინის ანუ თეოდოსიოპოლის ქვეყანაში, რადგანაც ამ ქვეყნის გადაცემა სურდა მას „აფხაზთა“ მეფისათვის, და სწორედ ამიტომ ბასილი II-მ საგანგებოდ აქვე დასაჯა ისინი.

როგორც ითქვა, რომ არ ყოფილიყო კარინელი ქართველების დიდი მხარდაჭერა, ფერსი ჯოჯოკის ძე ვერ გადასცემდა ამ მიწა-წყალს საქართველოს (აფხაზთა) მეფეს.

ამ ქვეყანაში მხოლოდ ორი ძალა ჩანდა (ბიზანტიური და ქართული), სომეხი პატრიოტის ა. ლასტივერტეცის ნაშრომში ოდნავი მინიშნებაც კი არ არის იმისა, რომ იყო მესამე სომხური ძალა, რომელსაც თავისი პოლიტიკური ნება ან ზრახვები ჰქონოდა კარინსა თუ ბასიანში, მაშასადამე, როგორც ჩანს, ფერის „ქართველთა მთავარი“ აზრუმის (კარინის) დასაბრუნებლად იბრძოდა, რათა საქართველოს შემოერთებოდა ის, ვითარცა კიდევ ერთი ქართული მხარე.

აღსანიშნავია, რომ „ქართველთა მთავრის“ ტიტული ჰქონდა ასევე VII საუკუნეში ვაშდენს („ქართველთა მთავარს“), რაც შემკვიდრეობით გადაეცემოდა მის ოჯახს, თუმცა იმჟამად მისი ქვეყანა (ანუ ტაო და მიმდებარე მხარეები) სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში იყო მოქცეული. აღსანიშნავია, რომ სომხური ეკლესიის უდიდესი ნაწილი მაშინ ქალკედონიზმური იყო, ამიტომაც სომხური ეკლესიის მრევლისა და იერარქიის ერთ ნაწილს მაშინ ეთნიკური ქართველები შეადგენდნენ, განსაკუთრებით ტაოსა და მიმდებარე მხარეებში.

ნერსე იშხნელი კათალიკოსი, ჩვენი აზრით, ნეტარად იწოდებოდა შემდეგი ჟამის ქართული ავტორების მიერ, არა მხოლოდ მისი მართლმადიდებლობის, არამედ ეთნიკური ქართველობის გამოც.



მას შემდეგ რაც შემდგომში სომხურმა ეკლესიამ მანასკერტის კრებაზე 726 წელს საბოლოოდ მიიღო მონოფიზიტური მიმართულება, ტაოს, ბასიანისა და მიმდებარე მხარეების ქართველობა თანდათან გამოფხიზლდა, და როგორც წინა პარაგრაფებში აღინიშნა - გამოვიდა მისთვის უკვე არასასურველ სომხურ-ქალკედონური ეკლესიის წიაღიდან და დაუბრუნდა ქართული ეკლესიის სამწყსოს. ასეთ წრეს განეკუთვნებოდა არა მხოლოდ ფერის ჯოჯიკის ძე, არამედ იქაური აზნაურების უდიდესი ნაწილი.

შესაძლებელი იყო თუ არა კარინი, ბასიანი და ტაო ქართველთა ძველი საცხოვრისი ყოფილიყო?

როგორც მრავალჯერ აღინიშნა კარინი, ბასიანი და მიმდებარე მხარეები მხოლოდ ქრისტემდე 189-160 წლებში მიიტაცა იბერიიდან არმენიამ. ამიტომ მისი მკვიდრი მოსახლეობა კვლავ იბერიული ანუ ქართული დარჩა დიდხანს. ეს ჩანს სხვადასხვა საუკუნეთა პოლიტიკური ვითარების ანალიზითაც.

I-II საუკუნეებში, იმდენად გაძლიერდა იბერიის სახელმწიფო, რომ არმენიის მეფეთა ტახტზეც კი იბერიელ უფლისწულებს სვამდნენ, არმენიის სამეფო ტახტი იმჟამად კარინ-ბასიანის სამხრეთით მდებარეობდა, ანუ კარინ-ბასიანის ქვეყანის ქართველობას ზურგს კვლავ უმაგრებდა პოლიტიკურად ძლიერი იბერია.

IV ს-ში, როგორც წყარო წერს, გაიზარდა იბერიის საზღვარი და გუგარქი დაუბრუნდა დედა სამშობლოს ანუ იბერიას. V საუკუნეში ვახტანგ გორგასალი იბრძოდა ტრაპეზუნტ-კარინის მხარეს, VI საუკუნეში არმენია კვლავ გაძლიერდა კარინ-ბასიანში, ასე გაგრძელდა არაბობის დროსაც, მაგრამ ამ ეპოქაში მკვიდრი ქართველობა თანდათან გამოფხიზლდა ეკლესიურად, რის გამოც ხალხი მასიურად დაუბრუნდა დედა ქართულ ეკლესიას, ეს იყო სწორედ პოლიტიკური საფუძველი იმისა, რომ ტაოს სამეფომ დავით კურაპალატის დროს მიიერთა ეს მიწა-წყალი და არა ბიზანტიის იმპერატორის გადაწყვეტილება, როგორც ა. ლასტივერტეცი ამბობს „ძღვნად მიეცა ერთგული მორჩილებისათვის“ (ა. ლასტივერტეცი, გვ. 50). ცხადია, პოლიტიკური მნიშვნელობით, ეს იყო ძღვენი, მაგრამ ეს ძღვენი ანუ საჩუქარი იყო არა უცხო, აჯანყებული მხარე, არამედ იმ ხალხით დასახლებული ქვეყანა, რომელიც ნატრობდა ქართულ სამყაროში დაბრუნებას და ამიტომ, ხელს უწყობდა ქართველთა სახელმწიფოებრივი გაძლიერების საქმეს.

ეს იქიდანაც ჩანს, რომ, როცა შემდეგში ეს მხარეები ბიზანტიამ კვლავ ჩამოაშორა საქართველოს (ქართულ პოლიტიკურ სამყაროს), დაიწყო იქაური მკვიდრი დიდებულ-აზნაურების მუდმივი აჯანყებები ბიზანტიის წინააღმდეგ, ერთ-ერთი გამოხატულება იყო აჯანყებანი ფერის ჯოჯიკის ძისა, ქართველთა მთავრისა.

არა მხოლოდ კარინ-ბასიანის დიდებულ-აზნაურები იბრძოდნენ და ცოლ-შვილს სწირავდნენ ბიზანტიის წინააღმდეგ, რათა თავიანთი ქვეყნები უკანვე დაებრუნებიათ ქართულ სამყაროსათვის, არამედ საეკლესიო პირებიც, ერთ-ერთ ადგილობრივთაგანი იყო ვალაშკერტელი ქართველი ეპისკოპოსი ზაქარია. ქალაქი ვალაშკერტი ანუ სომხურად ვალარშაკერტი, როგორც აღინიშნა, მდებარეობდა ბიზანტია-სპარსეთის დამაკავშირებელ დიდ საერთაშორისო - სავაჭრო გზაზე, ბასიანის საზღვართან ახლოს, შესაბამისად, როგორც საერთოდ ბასიანი, ისიც მკვიდრი ქართველებით იყო დასახლებული, კიდევ ერთხელ უნდა ვთქვათ, ისინი იყვნენ იმ ძველი ქართული ტომების შთამომავლები, რომელთა წინაპრებიც ამ ადგილებში ნახა ჯერ კიდევ ქსენოფონტემ, შემდეგ კი მათი მიწა-წყალი შეიერთა არმენიამ, მიუხედავად ამ შეერთებისა,



მათი არმენიზაციის პროცესი დასრულებული არ იყო, სომხური ეკლესიის მრევლად ყოფნის დროსაც მათ შენარჩუნებული ჰქონდათ ქართული იდენტობა, ეს კარგად გამოჩნდა არაბობის შემდეგ, როცა სომხური სულიერ-პოლიტიკური უღელი შესუსტდა. ამ პროცესის შედეგად გამოფხიზლებული, სულიერად გათავისუფლებული ქართველობა დაუბრუნდა დედა-ქართული ეკლესიის წიაღს, რაც იმით გამოიხატა, რომ კარინსა, ვალაშკერტსა თუ ანისში უამრავი ქართული ეკლესია ამოქმედდა, დაარსდა ქართული საეპისკოპოსოები. ვალაშკერტი აირარატში მდებარეობდა ბაგრევანდის გავარში.

აირარატის ოლქში წინა საუკუნეებშიც ქართული მოსახლეობის ცხოვრების ანარეკლი შეიძლება იყოს ფაქტი იმისა, რომ VI ს. ბოლოსა და VII ს. დასაწყისში აირარატის ოლქის საეკლესიო ზედამხედველი ყოფილა ქართველი ეპისკოპოსი კირიონი, რომელიც შემდგომ მცხეთის კათალიკოსი გახდა. სავარაუდოა, რომ მისი მრევლის ერთი ნაწილის ეთნიკურმა ქართველობამ განსაზღვრა ალბათ აირარატის ოლქში მისი სასულიერო მმართველად დადგენა. ჩრდილო სომხეთი, რომელსაც მივაკუთვნებთ ჩვენ აირარატსაც, საერთოდ ქართული წარმომავლობის ქვეყანა იყო, და მხოლოდ ტიგრან დიდის დროს იქნა ის ათვისებული არმენიელების მიერ.

ნ. ადონცი, სამართლიანად წერს, რომ არმენიელი ხალხი ჩამოყალიბდა ორი ხალხის ურთიერთშერევის შედეგად, ესენი ყოფილან სემიტური წარმოშობის „არმას“ ტომი სამხრეთით და ქართული წარმოშობის ტომები ჩრდილოეთით. ჩანს, ჩრდილო არმენიაში მცხოვრები მკვიდრი იბერების არმენიზაცია ანუ შერევა სომხებთან ნელი პროცესი იყო, ამიტომაც, იბერები I ათასწლეულშიც ინარჩუნებდნენ თავის იდენტობას, რომელიც უფრო წარმოჩნდა დავით კურაპალატის ეპოქის შემდგომ პოლიტიკური სიტუაციის გაუმჯობესების შედეგად, ამიტომაც ასეთი წარმოშობის პირები გამოდიოდნენ სომხურ-ქალკედონური ეკლესიის დაქვემდებარებიდან და უბრუნდებოდნენ ქართულს. მაშასადამე, ამ პროცესს წარმართავდა არა მათი ე.წ. „ქართიზაცია“, არამედ მათი შინაგანი ეროვნულ-ქართული იდენტობის აღორძინება.

ა. ლასტივერტეცის ბასიანის ვრცელი ქვეყნის მოსახლეობას ქართველებად აღიქვამს. მაგალითად ბასიანის გავარში ძველი დაბა-ქალაქი ოკომი ა. ლასტივერტეცის თანახმად ქართულია. 1021 წელს იმპერატორი ბასილი II დიდი ჯარით შემოვიდა კარინის ქვეყანაში ქართველთა ქვეყნის ხელში ასაღებად, თავდაპირველად ელჩი გაუგზავნა საქართველოს მეფე გიორგი I-ს. ეს ელჩი იყო „ქართველი ეპისკოპოსი რომელიც ქალაქ ვალარშაკერტში იჯდა, შეეგება მეფეს (ე.ი. იმპერატორს) და დააიძვრა იგი, რომ როგორც კი ეკელეაცში (ე.ი. ეკელეცში) ან კარინში ამოხვალ გიორგი შენ გახლებაო. მეფემ დაიჯერა ეპისკოპოსის სიტყვები და დარჩა გიორგის მოსვლის მოლოდინში, ხოლო გიორგიმ ვერ გაბედა წასულიყო მეფის დაძახილზე... როცა ჩაიშალა ელჩობა, მეფე ძლიერ განრისხდა და ბრძანა ცეცხლით, მახვილითა და ტყვეობით გაენადგურებინათ დიდი დაბა-ქალაქი ოკომი და მის გარშემო მდებარე სოფლები, აოხრდა მიწის სავარგულები, ბრძანა ტყვეები წაეყვანათ ქალღიის გავარში, თვითონ კი ბასიანისაკენ გაემართა და მიაღწია ვანანდის გავარს, ხოლო გიორგიმ მიაღწია ქალაქ უხტიქს (ე.ი. ოლთისს) უბრძანა ჯარებს დაეწვათ ლამაზი ნაგებობები, იავარეყოთ მათი საქონელი, მაგრამ ხალხისათვის ვნება არ მიეყენებინათ (!), ეს რომ შეიტყო მეფემ უფრო განრისხდა... ქვეყნის ოთხივე მხარეს ჯარი გაგზავნა, მარბიელი მოჰყინა, მკაცრი ბრძანებით მოითხოვა არ დაენდოთ არც მოხუცი და არც ახალგაზრდა, არც ყრმა, არც სრულასაკოვანი, არც კაცი, არც ქალი და საერთოდ არც ერთი ასაკისა. ამგვარად მან დაანგრია და ააოხრა თორმეტი გავარი... ვფიქრობ, ყოველივე ეს თავს გადახდათ (!) ნაცვლად იმისა, რომ მათ (!) მოგლიჯეს წმიდა კათოლიკე ეკლესიის კარიდან



სამეფო ნიშნის მქონე ჯვრის ლურსმნები და შეურაცხყოფელად გაიძახოდნენ - ცხენებისათვის ნალი უნდა გავაკეთოთო. ასე სამართლიანად მათ (!) თავს დაატყდათ უბედურება, რაც საზარელ სანახაობას ქმნის... ძუძუმწოვარა ყრმებს, ზოგს დედის მკერდიდან გლეჯდნენ და ქვებს ურტყამდნენ, ნაწილს კი დედის მკერდზე აკლავდნენ შუბით... ცხენის ჩლიქებში აგდებდნენ... გაუკაცრიელდა კეთილმოწყობილი ქვეყანა“ (ა. ლასტივერტეცი, ისტორია, 1974, გვ. 47). ა. ლასტივერტეცის ცნობიდან ძალზე კარგად ჩანს, რომ ბასიანის, თუ ვანანდის მოსახლეობა ქართულია რადგანაც ისინი, მისი სიტყვით, სამართლიანად დაისაჯნენ ანისის ეკლესიის ჯვრის შეურაცხყოფისათვის, ანისის სომხური ეკლესიის ჯვარი ქართველებმა შეურაცხვევს, რისთვისაც მწარედ დაისაჯნენ. ეს „სამართლიანად“ დასჯილები კი ოკომისა და მიმდებარე 12 გავარის მცხოვრებნი იყვნენ. ანუ ოკომის და არა მხოლოდ ერთი სოფლის, არამედ 12 გავარის მოსახლეობა ქართულია, აქ უპირველესად იგულისხმება კარინ-ტაო-ბასიან-ვანანდის დასჯილი ქართველობა. ასე აღწერს ისტორიკოსი.

საეკლესიო იურისდიქციათა ცვლილება (XI ს.)

ივანე ჯავახიშვილის მიერ გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ივერიის ანუ იბერიის თემი, ვითარცა ბიზანტიური ადმინისტრაციული ერთეული დააარსა იმპერატორმა კონსტანტინემ, რომელიც რომანოზის შემდეგ მეფობდა.

„ბაგრატ IV-ის თანამედროვე კეისარმა კონსტანტინემ ბიზანტია-საქართველოს საზღვრებს განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია და დაუცხრომლად ცდილობდა თანდათანობით როგორმე გამოეგლიჯა საქართველოსათვის მონაპირე ქვეყნები. მან დააარსა ივერიის თემი - საკატეპანო, რომელიც თავდაპირველად დავით კურაპალატის სამფლობელოსაგან შედგებოდა, მაგრამ მერე სხვა მიწებიც მიემატა“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. II, 1983, გვ. 137).

ამ მომენტიდან, თუ უფრო ადრედან არა, მთლიანად შეიცვალა საეკლესიო იურისდიქციაც. კერძოდ, ბიზანტიური ადმინისტრაციული ერთეულის ივერიის თემის დაარსება თავისთავად გულისხმობდა იმას, რომ ამ მიწაზე ქართული ეკლესიის ადგილს იჭერდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო. მაშასადამე, ვალაშკერტის ან ბანას ქართული სამამამთავრო უკვე ეკლესიურად აღარ იყო უფლებამოსილი ივერიის თემის მიწა-წყალზე, მის ადგილს ახლა დაიჭერდა კონსტანტინოპოლის რომელიმე სამიტროპოლიტო.

ივერიის თემი, როგორც აღინიშნა მოიცავდა დავით კურაპალატის სამფლობელოებს, კერძოდ, იმიერ ტაოს, ბასიანს, მის მიმდებარე ვრცელ ქვეყნებს ვიდრე ვანის ტბამდე, მათ შორის ვალაშკერტსაც, დასავლეთით კი ალბათ არზრუმსაც. ამ მიწა-წყალზე მართლაც მრავალი ქალკედონური საეპისკოპოსო იყო, რომელნიც კონსტანტინოპოლმა დაუქვემდებარა „ლაზიკის ეპარქიას“.

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიის ცენტრი ტრაპეზუნტი იყო, ახლა მისი საზღვრები გაიზარდა, მოიცვა იბერიის თემიც, ანუ ვრცელი მიწა-წყალი ვიდრე ვანის ტბამდე.

იმერ ტაოს ტერიტორიების მეტი წილი „იბერიის თემში“ შევიდა, შესაბამისად გამოიყვანეს ქართული ეკლესიის იურისდიქციიდან და დაუქვემდებარეს კონსტანტინოპოლის პატრიარქს.

იბერიის თემის ჩამოყალიბებამ შეცვალა ბიზანტიური იურისდიქცია, კერძოდ ეს ახალი



ადმინისტრაციული ერთეული ეკლესიურად გადაუციათ ლაზიკის ეპარქიისათვის, ანუ ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოსათვის. შესაბამისად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიაში შევიდა ვრცელი მიწა-წყალი მრავალი საეპისკოპოსოთი ვანის ტბის მიმართულებით, იქამდე ისინი, ჩვენი კვლევის თანახმად შედიოდა ქართულ სამამამთავროში.

„იპერიის თემი“ და ვალაშკერტის სამამამთავრო (XI ს.)

ქართველი მღვდელმთავრები, ეპისკოპოსები და თვით კათალიკოს-მამამთავრებიც აქტიურად მონაწილეობდნენ ბიზანტია-საქართველოს ომისას მხარეთა დასაზავებლად.

1021 წელს ტრაპეზუნტში გამოსაზამთრებლად დაბანაკებულმა ბასილიმ და საქართველოს მთავრობამ გადაწყვიტეს დაზავება, კერძოდ გიორგი I დათანხმდა დაეთმო დავით III-ის სრული მემკვიდრეობა.

ზავის გარანტიად ბასილიმ აირჩია საქართველოს ეკლესიის მეთაურები.

ამიტომაც მან გიორგი I-ის ელჩებს თან გააყოლა თავისი წარმომადგენლები, რათა მათი თანდასწრებით ქართველთა ეკლესიის მეთაურებს პირობა ჩამოერთმიათ გიორგი I-ისათვის, რომ ის აღარ იბძროლებდა დავით კურაპალატის მემკვიდრეობისათვის.

მაღევე ბასილი II-ის წინააღმდეგ ბიზანტიაში მოეწყო დიდი აჯანყება ბარდა ფოკას შვილის ნიკიფორესა და ანატოლიის მმართველ ქსიფეს მეთაურობით. საქართველოს მთავრობა მიემხრო აჯანყებულებს, მაშასადამე მიღწეული ზავი დაირღვა.

ზავის გარანტორი ქართული ეკლესია იყო, ამიტომაც ბასილი II აღარ ენდობოდა ქართულ მხარეს. მითუმეტეს, რომ უფრო ადრე, იბერიაში შემოსვლის წინ არისტაკე ლასტივერტეცის თქმით კეისარმა მეფე გიორგისთან გააგზავნა ვალაშკერტელი ქართველი ეპისკოპოსი **ზაქარია**, წინადადებით, ხელი აეღო დავით III-ის მემკვიდრეობაზე - „ტკბილი სიტყვებით წერდა მას, რომ რაც მემკვიდრეობით შენი არაა, ხელი აიღე იმაზე, ნუ დამიბრკოლებ გზას სპარსეთისკენ“, როგორც ითქვა ბიზანტია-სპარსეთის ერთ-ერთი უმთავრესი გზა გადიოდა ტაო-ქვემო იბერიის იმ მიწებზე, რომელსაც დავით III-ის მემკვიდრეობა დაერქვა.

ბიზანტია-აღმოსავლეთის ომების დროს აღნიშნული ე.წ. „სპარსული გზის“ კონტროლი თვითონ სურდა ბასილი II-ს და არ სურდა ეს გზა ქართველთა ხელში ყოფილიყო.

ვალაშკერტელმა ეპისკოპოსმა ზაქარიამ დაარწმუნა მეფე გიორგი I დათანხმებოდა ბასილის მოთხოვნებს, ჩამოართვა მეფეს ხელწერილი, რომ ის უთმობდა ბასილს თავისი წინაპრის დავით კურაპალატის მემკვიდრეობას და სიხარულით წავიდა იმპერატორთან, მაგრამ გზაში მას დაეწია მეფე გიორგის მალემსრბოლი და მოითხოვა წერილის უკან დაბრუნება.

ხელმოცარული ზაქარია ვალაშკერტელი ეპისკოპოსი არც იმპერატორმა შეიწყნარა, პირიქით, ცილიც დასწამა, თითქოს ის აჯანყებულებს ემხრობოდა. საბოლოოდ კი ნაწყენმა ბასილ მეორემ დასაჯა ქართველი ეპისკოპოსი იმით, რომ ჩამოაცილა ვალაშკერტის კათედრას, თავის ქვეყანას და საცხოვრებლად კონსტანტინოპოლში გაამგზავრა. ლასტივერტეცის ცნობით თითქოსდა ზაქარიას იმპერატორის ბრძანებით ენაც ამოგლიჯეს, სხვა ცნობით კი ზაქარიას ენა მოკვეთეს არა 1021 წელს, არამედ შემდეგ, დაახლოებით 1025 წელს სხვა აჯანყებაში მონაწილეობის გამო.

გარდა ბასილისა, არც სხვა იმპერატორები სწყალობდნენ იმჟამად ქართულ ეკლესიას, მაგალითად, იმპერატორ კონსტანტინეს ბრძანებით 1027 (1028) წელს იმპერიის ლაშქარმა მოარბია სამხრეთ იბერიის ქვეყანა და ზოგადად დიდი საფრთხე შეუქმნა საქართველოს სახელმწიფოე-



ბრიობას (იმჟამად, მემატეიანეს სიტყვით „განდგეს კვალად აზნაურნი და წარვიდეს ივინი საბერძნეთს“ ეს იმას ნიშნავს, რომ ქვეყნის დიდებულებისა და აზნაურების ერთმა ნაწილმა ბიზანტიის სახელმწიფოს გადასცეს თავიანთი საკუთარი მამულები და მიწა-წყალი, აგრეთვე საკუთარი ციხე-სიმაგრეები და რომელთა სანაცვლოდაც იმპერიაში მიიღეს სხვა მიწა-წყალი და სასახლეები, ასე რომ ქვეყნის შუა გულშიც ბიზანტიის იმპერიას სამართლებრივად გაუჩნდა საკუთარი მიწა-წყალი, მამულები და ციხე-სიმაგრეები. სუმბატ დავითის ძის ცნობით ბიზანტიელებს წვრილი ერის ერთი ნაწილიც, ანუ გლეხობაც მიმხრობია, ხოლო საქართველოს მეფემ თავისი ლაშქარი მოარიდა მტერს), ასეთ დროს ქვეყნის დაცვის წმინდა საქმე თავის ხელში აიღო ქართულმა ეკლესიამ, კერძოდ შავშეთის ეპისკოპოსმა საბა მტბევარმა და მეორე ეპისკოპოსმა, ასევე ძალზე სახელოვანი კათედრის მღვდელმთავარმა ეზრა ანჩელმა. მათ თავის ხელში აიღეს ქვეყნის თავდაცვის ორგანიზაციის საქმე, ააშენეს დიდი ციხე-სიმაგრე, რომელიც გახდა ქვეყნის თავდაცვის ცენტრი და მართლაც ღვთის შეწევნით შეიძლება ითქვას მოხდა ნამდვილი სასწაულებრივი მოვლენა - ბიზანტიის ლაშქარმა და მათმა მეთაურმა ნიკიტა პარაკიმანოსმა, რომელსაც კონსტანტინე კეისრის მიერ საქართველოს წინააღმდეგ ბრძოლა ევალებოდა, ვერ შეძლეს ქართველი ეპისკოპოსების მიერ მოწყობილი თავდაცვითი ხაზის გარღვევა.

მტერმა ვერ დაიმორჩილა „სვეტი“, ანუ როგორც აღვნიშნეთ, ვერ შეძლეს ეპისკოპოსების მიერ აღმართული ციხე-სიმაგრის დამორჩილება.

სუმბატ დავითის ძე წერს, რომ სვეტსა მას შინა მყოფნი „ვითარცა ერთგულნი და ჭეშმარიტნი მარტვილნი საღმრთონი თავთა თვისთა განწირვიდეს და სისხლთა დასთხევდეს სიტყვისაებრ მოციქულთასა და განძლიერდებოდეს“.

საბა მტბევარი ასე ამხნევებდა თავის მებრძოლებს „ნუმცა შეგვიტყუებენ ჩვენ ლიქნანი ესე და საფასენი მსწრაფლწარმავალნი, არამედ მოვიგოთ მადლი ერთგულებისა და გვირგვინი ახოვანებისა“. აქედან ჩანს, რომ არა თუ უბრალო მებრძოლებსა და „წვრილ ერს“, არამედ თვითონ ეპისკოპოსებსაც კი ციხის გარშემო მდგარი ბიზანტიელი აგენტები პირდებოდნენ დიდ სიმდიდრეს ღალატის სანაცვლოდ, ისევე როგორც ზემოთ ხსენებული აზნაურები და დიდებულები მოხიბლეს ბიზანტიაში ქონების მიცემით.

საბედნიეროდ, ამჯერად ქართულმა ეკლესიამ გაიმარჯვა და ბიზანტიელები იძულებულები გახდნენ დაეთმოთ. ყოველივე ზემოთ აღნიშნულმა ჯერ ბასილი კეისარი, შემდეგ კი კონსტანტინე VIII და საერთოდ ბიზანტიური მთავრობა განაწყო ქართული ეკლესიის წინააღმდეგ, რაც გამოიხატა ქართული მონასტრების ბერების დევნით ბიზანტიის იმპერიაში XI ს. I ნახევარში.

ქართული ეკლესია და ქართული სასულიერო პირები განსაკუთრებულად იდევნებოდნენ ბიზანტიის მიერ დაპყრობილ დავით III კურაპალატის ეგრეთწოდებულ სამემკვიდრეო მიწა-წყალზე, ანუ არზრუმიდან ვიდრე ვანის ტბამდე, ამის მაგალითია ზაქარია ვალაშკერტელი ეპისკოპოსის დევნა და ამის მაგალითი უნდა იყოს ასევე ბანელი ეპისკოპოსი იოვანეს საბერძნეთში წასვლა. ბანელი ეპისკოპოს იოვანეს ბიზანტიაში მიწვევა ემსგავსება XIX ს.-ში ქართლის კათალიკოსის ანტონ II-ს რუსეთში მიწვევას და გადასახლებას.

როგორც აღვნიშნა, XI საუკუნის 20-იან წლებში ბიზანტიელებმა დავით კურაპალატის სამემკვიდრეო მიწა-წყალზე, მისი დაპყრობის შემდეგ, დააარსეს იბერიის თემი.

იქამდე, როგორც ცნობილი არის, ტაოში, და მის ხელდებულ მიწებზე, არსებობდა



ქართული სამრევლოები, ქართული მონასტრები და ქართული საეპისკოპოსოები - ამიერ ტაოში ბანას ცნობილი სამღვდელმთავრო კათედრა, იმიერ ტაოს სამეფოში, როგორც ჩანს, მსგავსი ღირსებისა და დიდებულების მქონე ქართული სამღვდელმთავრო კათედრა იყო ქალაქ ვალაშკერტში.

ქალაქი ვალაშკერტი (თანამედროვე ელაშკერტი) მდებარეობდა ბასიანის საზღვართან ახლოს, ერთ-ერთ უძველეს საერთაშორისო სავაჭრო გზაზე, უფრო მეტიც ამ ქალაქთან იკვრებოდა სავაჭრო გზების კვანძი. ქ. ვალაშკერტში, მაგალითად დაიბანაკა დავით კურაპალატმა, როდესაც ის ვანის ტბისაკენ გაემგზავრა მანასკერტისა და არჭემის გასათავისუფლებლად მაჰმადიანთა ბატონობისაგან.

ვალაშკერტელი ეპისკოპოსი ზაქარია ცნობილი ქართველი საეკლესიო მოღვაწე იყო. როგორც აღვნიშნეთ, ის 1021 წელს ბასილი II-მ გააგზავნა გიორგი I-თან მოსალაპარაკებლად.

წყაროებში საკმაოდ ხშირად ვალაშკერტელ ეპისკოპოსს ეწოდება ასევე მამათმთავარი. ის ასევე ყოფილა ბანელი სვინგელოზი.

მამათმთავარი, საეკლესიო სამართლის ტერმინია და არის შესატყვისი სიტყვისა პატრიარქი. „მამათმთავარის“ მაღალი სასულიერო წოდება ტაოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შემთხვევაში, ჩანს, გულისხმობდა სამიტროპოლიტო ოლქის მეთაურობას.

როგორც ვიცით სამიტროპოლიტო ოლქის მეთაურს, ანუ მიტროპოლიტს თავის ხელქვეით ჰყავდა ეპისკოპოსები, რომელთა კურთხევის უფლებაც მას ჰქონდა. ასეთი იყო პირველქრისტიანული ეკლესიის მოწყობის წესი.

ასეთი გაგებით საქართველოს საპატრიარქოში, ძირითადათ, ორი სამიტროპოლიტო ოლქი არსებობდა: ქართლის საკათალიკოსო და აფხაზეთის საკათალიკოსო, ოღონდ მათ მეთაურებს არა მიტროპოლიტი, ანდა არქიეპისკოპოსი, არამედ კათალიკოსი (საყოველთაო ეპისკოპოსი) ეწოდებოდა.

IX-X სს.-ში, საქართველოს ეკლესიის საზღვრების ზრდის კვალდაკვალ, ახალწარმოქმნილ ქართულ სახელმწიფოებრივ ერთეულებში ქართული სამიტროპოლიტო ოლქებიც ყალიბდებოდა მაგალითად ერთი ასეთი იყო აფხაზეთის საკათალიკოსო – თავისთავადი ქართული საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეული, როგორც ჩანს XIV-XV საუკუნეებში ჩრდილო კავკასიაში დაღესტანში ჩამოყალიბებულა მეორე ასეთი საეკლესიო ერთეული ხუნძეთის საკათალიკოსო, მოღწეულია მისი მეთაურის სახელი - „ხუნძელი კათალიკოსი ოქროპირი“. როგორც ჩანს მას დაქვემდებარებაში საკუთარი საეპისკოპოსოებიც ჰყავდა, ალბათ წახურისა, ჭარ-ფიფინეთისა და სხვა, ანუ ხუნძეთის საკათალიკოსო, აფხაზეთის საკათალიკოსოს მსგავსად წარმოადგენდა ბერძნული გაგებით სამიტროპოლიტო ოლქს.

ჩვენ გამოვთქვამთ თვალსაზრისს, რომ შესაძლოა დავით III კურაპალატის ვრცლად გადამწიფებულ მიწა-წყალზე ოლთისიდან არზრუმამდე და ვანის ტბამდე ვითარცა დამოუკიდებელ სამეფოში ჩამოყალიბდა ახალი ქართული საეკლესიო ერთეული, სამიტროპოლიტო ოლქის სტატუსის მქონე, ისეთივე როგორებიც იქამდეც იყვნენ, ვთქვათ ქართლის საკათალიკოსო, ანდა აფხაზეთის საკათალიკოსო, ხოლო ამ ახალი სამიტროპოლიტო ოლქის მეთაურს გააჩნდა არა წოდება კათალიკოსისა, არამედ მამათმთავრისა.

ჩვენ ვფიქრობთ, - ასეთი ხანმოკლე რომ არ ყოფილიყო დავით კურაპალატის სამხრეთ ტაოს სამეფოს არსებობა, აღნიშნული ქართული სამიტროპოლიტო ოლქი არზრუმიდან ვანის ტბამდე ალბათ რეალურ სახეს მიიღებდა, მაგრამ როგორც ჩანს მისი არსებობა გაგრძელდა სულ



რამდენიმე წელი და ზაქარია ვალაშკერტელთან ერთად გაქრა ასპარეზიდან.

აღნიშნულ ტერიტორიაზე, როგორც ვთქვით, შემდეგ ბიზანტიური „იბერიის თემი“ ჩამოყალიბდა, რომლის მართლმადიდებლური საეპისკოპოსოები ბიზანტიამ შეუერთა ლაზიკის, ანუ ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტო ოლქს.

ალბათ, იბერიის თემის დაარსებამდე ატარებდა ზაქარია ვალაშკერტელი მამათმთავრის ტიტულს ე.ი XI ს. 20-25-იან წლებამდე.

ექვთიმე მთაწმინდელის მიერ თარგმნილ და ზაქარია ვალაშკერტელისათვის გადაწერილ ერთ სჯულისკანონის მინაწერებში იკითხება „უფალო იესო ქრისტე ადიდე წმიდა მამათმთავარი ზაქარია ვალაშკერტელი“, და „ღმერთო ადიდე ზაქარია მამათმთავარი აქა და საუკუნესა“ (თ. ჟორდანიას. ქრონიკები, ტ. I, გვ. 155). თ. ჟორდანიას ცნობით ყოფილა ასევე სხვა წიგნის მინაწერი „ქრისტე ადიდე ორთავე შინა ცხოვრებათა ზაქარია მამათმთავარი, ბანაელი სვინგელოზი“ და აღნიშნავს, რომ ზაქარია ვალაშკერტელი უნდა გამდხარიყოს ბანელ სვინგელოზად. ვ. კოპალიანი წერს „თუ ზაქარია ვალაშკერტელი იყო მაშინ როცა მას ენა მოჰკვეთეს, ამის შემდეგ ის ბანელი სვინგელოზი ვერ გახდებოდა. როგორც ჩანს ზაქარიას ენა მოჰკვეთეს არა 1021 წელს, არამედ 1025 წელს, რადგანაც სკილიცე ზაქარიას 1025 წლის შეთქმულების მონაწილედ, და ამის გამო დასჯილად თვლის (ვ. კოპალიანი, დასახ. ნაშრ. გვ. 115). შესაძლოა 1021 წლამდე ვალაშკერტელი ზაქარია 1025 წლამდე ბანელი სვინგელოზი გახდა, ალბათ კონსტანტინეპოლში მისცეს მას ეს საპატიო წოდება მას შემდეგ რაც იოვანე ბანელმა ეპისკოპოსმა ბანას კათედრა დატოვა.

ამასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია ვ. კოპალიანის მოსაზრება - „შეიძლება დანამდვილებით ითქვას, რომ ზაქარია არა საქართველოს სამეფოში შემავალი საეკლესიო ობიექტის მამათმთავარი არამედ, ქართული პროვინციის, მაგრამ ბიზანტიის იმპერიის მიერ დაპყრობილი რომელიღაც საეკლესიო ცენტრისა და მისი მრევლის მამათმთავარია“ (ვ. კოპალიანი, საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში, 1969, გვ. 116).

ჩვენი თვალსაზრისით ზაქარია იყო მამათმთავარი დავით კურაპალატის სამეფოს მართლმადიდებელი მრევლისა, ხოლო მას შემდეგ რაც 1001 წელს ეს სამეფო დაიპყრო ბიზანტიამ, ბიზანტია ერთ ხანს კიდევ ითმენდა ამ დაპყრობილ ქვეყანაში ამ ქართული საეკლესიო ოლქის არსებობას, თუმცა კი მისი მამათმთავარი კონსტანტინეპოლში იყო გადასახლებული, ხოლო 1025 წლიდან ზაქარიას დასჯის შემდეგ ქართული სამიტროპოლიტო ოლქი გაუქმდა და იბერიის თემის მართლმადიდებელი მრევლი გადაეცა ტრაპეზუნტის, ანუ ლაზიკის მიტროპოლიტს.

ამ გადაცემამდე, ანუ 1001 წლიდან 1025 წლამდე თითქმის მეოთხედი საუკუნის განმავლობაში ბიზანტიაში მოღვაწე ქართველი სასულიერო პირები ყოველი ღონისძიებით თავადადებული შრომით ცდილობდნენ როგორმე შეენარჩუნებინათ ტაოს ყოფილ ტერიტორიაზე ეკლესიის ქართულენოვნება, რათა აღნიშნული მიწა-წყლის ეკლესიებსა და საეპისკოპოსო კათედრებში წირვა-ლოცვა ყოფილიყო კვლავ ქართულენოვანი. როგორც ჩანს ბერძენთა მხრიდან ეს წამოწყება დიდ წინააღმდეგობას აწყდებოდა, ბერძნებს არ შეეძლოთ პირდაპირი უარით ქართველი მრევლისათვის ქართულენოვანი წირვა-ლოცვის აკრძალვა, ამიტომაც ეძებდნენ საბაბს. გამოჩენილან „მაყვედრებლები“, რომლებიც ამტკიცებდნენ, რომ ქართული წმინდა წერილი არ იყო სწორად თარგმნილი, რომ მას რაღაც მონოფიზიტური ბიწი გააჩნდა,



რადგანაც სომხური რედაქციებიდან იყო თარგმნილი. გიორგი მცირე აღნიშნავს კიდევ, რომ ქართული საეკლესიო ლიტურატურის ნაწილი ნამდვილად იყო თარგმნილი სომხურიდან.

გიორგი მცირის სიტყვით, ამ ბრალდებათა გამო, ივერთა მონასტერში, ათონის წმინდა მთაზე, ექვთიმე მთაწმინდელმა წამოიწყო დიდი შრომა, რათა ქართული წმინდა წიგნები შეეჯერებინათ და გაესწორებინათ იმჟამად მიღებული ბერძნული რედაქციების მიხედვით. ამ შრომას ეწეოდა რადენიმე თაობა, მაგრამ, პირველი, ექვთიმე მთაწმინდელისა და ზაქარია ვალაშკერტელის თაობის შემართება ამ მხრივ გასაოცარი იყო.

საბოლოოდ მაინც, სამხრეთ ტაოს ქართული სამეფო იქცა ბერძნულ „იბერიის თემად“, საიდანაც გაძევებული იქმნა ქართული საეკლესიო იერარქია და ის ეკლესიურად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიის ნაწილად იქცა.

ზაქარია მამათმთავარი აქტიურად თანამშრომლობდა ათონის მთის მთარგმნელ მამებთან, რათა თავის ეპარქიის მრევლისათვის „უბიწო“ ქართულენოვანი ლიტურგიკული ლიტურაურა შეეთავაზებინა, რომ ამით ბერძენ „მაბრალბელთა“ გული მოეგო, მაგრამ პოლიტიკური მიზეზების გამო მისი შრომა ამაო აღმოჩნდა, მის მრევლს ქართულის ნაცვლად ბერძნულენოვანი წირვა-ლოცვა დაუწესეს.

ჩანს, ჩრდილო ტაოს უმთავრესი საეკლესიო ცენტრი ბანაც იბერიის თემმა შეიერთა.

ამ დიდი საეკლესიო მარცხის შემდეგაც, როცა ქართველმა მამებმა ვერ შეძლეს „იბერიის თემში“ ქართულენოვანი ეპარქიის შენარჩუნება (თუნდაც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში), ისინი უკვე იღვწოდნენ რათა დანარჩენი საქართველოს მრევლს მაინც შეენარჩუნებინა ეროვნულ-ეკლესიური თავისთავადობა.

უნდა ითქვას, რომ XI ს. 20-50-იანი წლებში ქართული ეკლესიის თავდადებული ბრძოლა საქართველოს თავისუფლებისათვის მტრულად განაწყობდა ბიზანტიის სახელმწიფო და საეკლესიო ცენტრებს ქართული ეკლესიის მიმართ. მართლაც მთელ ბიზანტიის იმპერიაში დაწყებული დევნა ქართული სასულიერო პირებისა და მონასტრებისა გაგრძელდა 1054-1057 წლებამდე და ძირითადად შეწყდა ბაგრატ IV-ს კონსტანტინეპოლში ჩასვლის და მოლაპარაკებათა დამთავრების შემდეგ.

„იბერიის თემის“ ქართულენოვანი ეპარქია (XI ს.)

საეკლესიო იურისდიქცია, როგორც წესი, ასახავს პოლიტიკურ ცვლილებას, კერძოდ ბიზანტიის მიერ ტაოს სამეფოს გაუქმებამ და მისი ტერიტორიების ბიზანტიის იმპერიაში შეყვანამ იურისდიქცია მკვეთრად შეცვალა.

იქამდე ტაოს ქართული ეპარქია თავისი ქართულენოვანი საეპისკოპოსო კათედრებითა და მონასტრებით ბრწყინავდა მთელ ქართულ სამყაროში, მაგრამ, მას შემდეგ რაც ქართველთა სამეფო გააუქმა ბიზანტიის იმპერიამ, ხოლო მის ტერიტორიაზე თავისი ადმინისტრაციული ერთეული „იბერიის თემი“ დააარსა, შეიცვალა საეკლესიო იურისდიქცია.

ახლა უკვე ტაოს ყოფილ სამეფოში, რომელიც ვრცელ „იბერიის თემად“ გადაიქცა, მცხეთის ადგილი კონსტანტინოპოლმა დაიჭირა.

„იბერიის თემის“ ქართული ეკლესია-მონასტრები კონსტანტინოპოლის იურისდიქციას, კერძოდ ლაზიკის სამიტროპოლიტოს დაექვემდებარა.

კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში ყოფნა ცხადია ითვალისწინებდა ბერძნულენოვან წირ-



ვალოცვას, მაგრამ ეს მკაცრად სავალდებულო არ იყო პირველ ეტაპზე მაინც.

როგორც მასალა მიუთითებს, „იბერიის თემის“ ქართველი მამები XI საუკუნის 20-30-იან წლებში და შემდეგაც იბრძოდნენ იმისათვის, რათა ბიზანტიაში შემაგალი „იბერიის თემის“ ეპარქია ყოფილიყო ქართულენოვანი, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში შესულ ამ მიწა-წყალზე ეკლესია-მონასტრებში ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა ჰქონოდათ, ქართულენოვანი წიგნებით, გალობითა და სხვა წესებით.

ერთი სიტყვით, ქართველ მამებს სურდათ, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს „იბერიის თემის“ ეპარქია ქართულენოვანი ყოფილიყო. ამ იდეის მთავარი სულისჩამდგმელი და განმახორციელებელი იყო ვალაშკერტელი ქართველი ეპისკოპოსი ზაქარია. მართალია იგი კონსტანტინოპოლში იყო გადასახლებული იმპერატორ ბასილი II-ის მიერ, მაგრამ ჩანს ინარჩუნებდა საეკლესიო თანამდებობებსა და ხარისხებს, ის სვინგელოზად იწოდებოდა. სვინგელოზი პატრიკიოსზე უფრო მაღალი წოდება იყო და როგორც წესი ენიჭებოდა სხვებთან ერთად იბერიელ დიდგვაროვნებს (პატრიკიოსმა თორნიკე ერისთავმა ბარდა სკლიაროსთან გამარჯვების შემდეგ სვინგელოზის წოდება მიიღო), ისევე, როგორც კურაპალატობა იყო მაგისტროსზე უფრო მაღალი წოდება (მეფე დავით III ჯერ მაგისტროსად იწოდებოდა, შემდეგ კურაპალატად). ჩანს ზაქარია იბერიელი დიდგვაროვანი იყო და დაიმსახურა ეს წოდება.

ზაქარია ვალაშკერტელი კონსტანტინოპოლში დიდად იღვწოდა, რათა იბერიის თემის ეპარქია ქართულენოვანი ყოფილიყო და მან დიდ წარმატებასაც მიაღწია, მაგრამ XI ს. 30-იან წლებში იმპერატორის წინააღმდეგ შეთქმულება დაბრალდა, რისთვისაც დაისჯა.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ზაქარია ვალაშკერტელის დასჯის შემდეგ, ე. ი. XI ს-ის 30-50-იანი წლებიდან „იბერიის თემის“ ეპარქია უკვე უშუალოდ დაექვემდებარა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს და გაერთიანებული იქნა ლაზიკის ბერძნულენოვან ეპარქიაში. ამით „იბერიის თემის“, ასე ვთქვათ, კულტურული ავტონომიურობა გაუქმდა.

მაგრამ, ამას ძნელად ეგუებოდნენ ქართველი მამები და XI საუკუნის პირველ ნახევარში, გარდამავალ ეტაპზე, ბიზანტია-საქართველოს ზავის დადებამდე (1054-1057 წლებამდე), თავდაუზოგავად იღწოდნენ „იბერიის თემის“ საეკლესიო ქართულენოვნებისათვის.

მათ წინააღმდეგ „იბერიის თემის“ ბერძნულენოვნების მოსურნე ბიზანტიელ სასულიერო პირებს ნამდვილი ომი ჰქონდათ გაჩაღებული კულტურის სფეროში. კერძოდ, ბიზანტიელი მამები მოითხოვდნენ ქართულენოვანი წიგნების, წმიდა წერილის ამოღებას საეკლესიო პრაქტიკიდან, რადგანაც, მათი მტკიცებით ქართული წიგნები არასწორად იყო თარგმნილი, მიუთითებდნენ, რომ ისინი თანგმნილნი იყვნენ სომხური რედაქციების ე. ი. ბიწიერი, არასწორი, შერყვნილი ტექსტებიდან. ამის გამო, XI საუკუნის მთელი პირველი ნახევარი მიეძღვნა ქართული რედაქციების ბერძნულის მიხედვით ჩასწორებას. მთარგმნელობითი მუშაობის სათავეებთან იდგნენ ტაოელი, ზოგადად „იბერიის თემიდან“ გამოსული ქართველი მამები. ბერძნულის მიხედვით თარგმნარედაქტირების ეს პროცესი დაიწყო განსაკუთრებით კეისარ ბასილის ტაო-ბასიანში 1001 წელს ლაშქრობის შემდეგ, რადგანაც მაშინ უკვე შეერყა ტაოს ქართულ ეპარქიას საფუძველი.

სამწუხაროდ, დიდი, გრანდიოზული შემოქმედებითი სამუშაოს შესრულების მიუხედავად ვერ მოხერხდა შენარჩუნება „იბერიის თემის“ ეპარქიის ქართულენოვნებისა. მართალია, მისი ზოგიერთი ეკლესია-მონასტერი კვლავ ქართულენოვანი ტიპიკონით მოქმედებდა, მაგრამ საბოლოოდ მთლიანად „იბერიის თემის“ ეპარქია ბერძნულენოვანი გახდა.

„იბერიის თემის“ მიწა-წყალი, როგორც ითქვა, მიუერთეს ლაზიკის ბერძნულ ეპარქიას,



რომლის სამიტროპოლიტო ცენტრი ტრაპეზუნტში მდებარეობდა. ე. ი. 1001 წლიდან 1030-იან წლებამდე ეს ეპარქია ქართულენოვანი იყო, ხოლო 30-70-იან წლებში თანდათან ბერძნულენოვნად იქცა.

იქამდე იმიერ ტაოს „ქართველთა სამეფოში“ შემავალი მიწა-წყლის სასულიერო ცენტრად გამოცხადდა ქ. ვალაშკერტი (პ. ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 67-68). ვალაშკერტელი ეპისკოპოსი იქცა ფაქტიურ მიტროპოლიტად, რომელიც მეთაურობდა ტაოს მიერ ახლადშემოერთებული ქვეყნების ქართულ ეკლესია-მონასტრებს, თავის მხრივ, ეს ქართული ეპარქია მცხეთას ექვემდებარებოდა უკვე X საუკუნის 70-იანი წლებიდან.

ამ ახალი, ანუ ვალაშკერტის ეპარქიის იურისდიქციაში ჩანს შედიოდა ქართველთა მიერ გათავისუფლებული მიწა-წყალი. ესენი იყვნენ ე. წ. „ზემონი ქვეყანანი“ შესულნი ტაოს სამეფოში.

ამ ვრცელი მხარეების მკვიდრმა ქართველმა მოსახლეობამ გათავისუფლების თანავე გადაიგდო სომხური საეკლესიო უღელი და დაუბრუნდა დედაქართულ ეკლესიას, რომელსაც მოწყვეტილი იყო საუკუნეთა მანძილზე.

მათი სულიერი მამები, ეთნიკურად ასევე ქართველები, ჩანს იქამდეც, გათავისუფლებამდეც, ზრუნავდნენ, რათა მათ მრევლს არ დაეკარგა ეროვნულ-ქართული იდენტობა, თვითშემეცნება და ქალკედონური სარწმუნოება. ასე უკვე შემზადებულმა ქართულმა მრევლმა შეადგინა მთელი სისავსე ვალაშკერტის ეპარქიის მრავალრიცხოვანი სამწყსოსი.

ეს შეუძლებელი იქნებოდა თუ არა მრევლის საოჯახო ქართულენოვნება და მათი დიდი სურვილი დაბრუნებოდნენ დედაეკლესიას. დავით კურაპალატმა მათი დიდი ხნის ოცნება აღასრულა. ისინი ქართული სახელმწიფოს მოქალაქეებად იქცნენ, მათმა სულიერმა ქართველმა მამებმა კი განაგრძეს იქამდე, დიდი ხნით ადრე დაწყებული ღვაწლი.

საუბედუროდ, ეს დიდი ეროვნულ-ეკლესიური ალტკინება უმოწყალოდ ჩაკლა ბიზანტიის ჯარმა და იმპერატორმა ბასილ II-მ, რომელიც 1001 წელს შევიდა ტაოში, დავით კურაპალატის მემკვიდრეობის მისაღებად.

1018 წელს ბასილ II მეორედ შემოიჭრა საქართველოში კიდევ უფრო დიდი ჯარით, ქართული ჯარი უკუიქცა, მტერმა კოლა-არტაან-ჯავახეთი გაანადგურა ბასიანთან და ტაოსთან ერთად. 1022 წელს დაიღო ქართველთათვის მძიმე ზავი. იმპერიაში დაიწყო ქართველი ბერების, საერთოდ ქართველების დევნა. ე. ხინთიბაძის სიტყვით, საიმპერატორო კარზე იბერთა სახელი იმპერიის ორგულ მტერთა საძულველ სახელებს შორის იხსენიებოდა

ბასილი II-ს ამ დაპყრობილ ივერიის მიწებზე შეუქმნია სამხედრო-ადმინისტრაციული ერთეული „იბერიის საკატეპანო“, იგივე „იბერიის თემი“, მის ერთ-ერთ მმართველს „მატიანე ქართლისა“ უწოდებს „აღმოსავლეთის კატაბანს“, რომელსაც იქამდე მძევლად წაყვანილი ყრმა ბაგრატ IV კონსტანტინოპოლიდან ამიერ ტაოში დაუბრუნებია.

„იბერიის თემში“, ზოგიერთი ისტორიკოსის თვალსაზრისით, შედიოდა - იმიერ ტაო, ჩრდილო ბასიანი, ოლთისი, თორთომი, და ასევე კოლა, არტაანი, შავშეთი, ჯავახეთი და ასევე ის ვრცელი მიწა-წყალი რომელიც შედიოდა არაქს-ევფრატის ხეობებში.

ვ. გოილაძის აზრით ამ ქვეყნების მიერთების თანავე იმპერიის ეკლესიამ თავისი იურისდიქცია გაავრცელა მათზე, ამის გამო მისი აზრით ოშკის ცნობილი ტაძარიც კი ამ პერიოდში იმპერიის ეკლესიაში შედიოდა, (ვ. გოილაძე, ბიზანტიის აღმოსავლური პოლიტიკის ასახვა ქართულ ეპიგრაფიკაში, 2008, გვ. 122).



ბიზანტიის იმპერიის ეკლესიაში შესულა დავით კურაპალატის სამეფოს მთელი ტერიტორია (იქვე, გვ. 125).

იმპერიის შემადგენლობაში ეს ქართული ტერიტორიები დარჩენილა 1001 წლიდან 1072-74 წლებამდე - თურქ სელჩუკების მიერ მათ დაპყრობამდე.

ვალაშკერტი, რომელიც იქამდე იმიერ ტაოს სამეფოს სასულიერო ცენტრი იყო - კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციას დაექვემდებარა ოშკის ტაძართან და სხვა ქართულ ეკლესია-მონასტრებთან ერთად (იხ. იქვე, გვ. 137). თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ 1018 წლამდე ბიზანტიის ბატონობა ამ მიწაზე არ იყო მყარი, აქ ისევ იგრძნობოდა ქართული სახელმწიფოს ხელი.

XI საუკუნის 30-იან წლებამდე, როგორც ითქვა, ქართველი სასულიერო პირები ცდილობდნენ შეენარჩუნებინათ ბიზანტიის იმპერიაში შესული ამ მიწა-წყლის ეკლესიების ქართულენოვნება. ქართული წმიდა წერილის ხელახალმა რედაქტირებამ, ბერძნულ რედაქციებთან შედარებამ, თითქმის ნახევარი საუკუნე მოიცვა.

საბოლოოდ კი მაინც იბერიის თემის ეპარქია ბერძნულენოვანი გახდა ზოგადი თვალსაზრისით, თუმცა ეკლესია-მონასტრების არცთუ მცირე ნაწილმა შეინარჩუნა ქართულენოვნება.

დავით კურაპალატის ყოფილი სამეფოს ქართული საეპისკოპოსოების მრევლი შემდგომ საუკუნეებშიც ქართული ეკლესიის წევრად დარჩა თურქ-სელჩუკებისა და ოსმალების ბატონობის დროსაც კი, ასეთები იყვნენ არა მხოლოდ ოშკისა, ბანასა თუ ხახულის, არამედ ვალაშკერტისა და არზრუმის და სხვა ქართველი საეპისკოპოსოების მრევლიც.

მალაშკერტის სამამამთავრო და ლაზიკის სამიტროპოლიტო (XI ს.)

ძირითადი საეკლესიო ადმინისტრაციული ერთეულის – სამიტროპოლიტოს - მეთაურს ანუ მიტროპოლიტს, როგორც ცნობილია, თავის უშუალო დაქვემდებარებაში ჰყავს საკუთარი ეპისკოპოსები. ასეთი საეკლესიო ერთეულები საქართველოში იყო ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოები (კათალიკოსი ისეთივე საეკლესიო ხელისუფალი იყო, როგორც ბერძნულ ეკლესიაში არის მიტროპოლიტი).

საზოგადოდ, მსოფლიო პირველქრისტიანულ ეკლესიაში სამიტროპოლიტო ოლქთა იურისდიქცია ვრცელდებოდა მის მომცველ ადგილობრივ პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ ერთეულებზე, ესენი იყვნენ თავის დროზე რომაული პროვინციები, შემდეგ ბიზანტიური ტერიტორიული პოლიტიკური ერთეულები.

საქართველოშიც აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქცია ვრცელდებოდა აფხაზეთა სამეფოს ფარგლებში, მცხეთისა – ძველი ქართლის სამეფოს ფარგლებში.

ვალაშკერტის სამამამთავროს, ანუ, ჩვენი თვალსაზრისით, ვალაშკერტის ე.წ. „სამიტროპოლიტო ოლქის“ იურისდიქცია, ჩანს, ვრცელდებოდა იმიერ ტაოს სამეფოს ფარგლებში. ტაოს სამეფო თავდაპირველად მოიცავდა იმიერ ტაოს, შემდგომ, დავით კურაპალატის დროს მას მიუერთდა ვრცელი მიწები ე.წ. „ზემონი ქვეყანანი“, გადაჭიმული თითქმის ვანის ტბამდე, მაშასადამე, ჩვენი აზრით, სწორედ ამ მიწა-წყლის მომცველი „სამეფო“ იყო ვალაშკერტის „მამამთავრის“ იურისდიქციის ქვეშ. სხვა სიტყვით რომ ვთქვათ, საქართველოს ეკლესიაში იყო იმდენი საკათალიკოსო ერთეული, რამდენი პოლიტიკური ერთეული ანუ „სამეფოც“ არსებობდა ქვეყანაში, თუმცა კახეთის სამეფოს შიგნით



არსებობდა თუ არა ასეთი „სამიტროპოლიტო“ ჩვენთვის უცნობია, თუმცა აქ შეიძლება იყოს გამონაკლისი, რადგანაც კახეთს თავდაპირველად ქორეპისკოპოსები მართავდნენ ვითარცა საერო-საეკლესიო ხელისუფალნი, ქორეპისკოპოსები კი მცხეთელი კათალიკოსის ხელქვეითები იყვნენ. ჩანს, კახეთის საქორეპისკოპოსო ძველი ქართლის სამეფოს საეკლესიო იურისდიქციაში იყო. აფხაზეთში ვითარცა თავისთავად სამეფოში – საეკლესიო იურისდიქციას ადგილობრივი მიტროპოლიტი, ანუ კათალიკოსი ახორციელებდა, აფხაზეთის გარეთ მსგავსი პოლიტიკური ერთეულები, როგორც ითქვა, იყვნენ ქართლისა და ტაოს სამეფოები. მაშასადამე, ჩვენი აზრით, ტაოს საზღვრებში ჩამოყალიბდა ტაოს ქართული საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეული – ტაოს სამამთმთავრო, რომლის იურისდიქცია თითქმის ვანის ტბამდე განივრცო.

მამათმთავარ-პატრიარქი დავით კურაპალატის კარზე (X ს.)

ასოლიკის ცნობით დავით კურაპალატის კარზე იყო პიროვნება პატრიარქის წოდებით, მაგალითად 1001 წელს, როდესაც დავითის გარდაცვალების შემდეგ ბასილი II მივიდა ქართველთა ქვეყანაში, ერთ-ერთი შიდა შებრძოლების დროს დაიხოცნენ ტაოს დიდებულები, მათ შორის იყვნენ: „დიდი მთავართმთავარი პატრიარხი, ოჩოპენტრეს ორი შვილი გაბრიელი და იოანე, აბულხაბრის შვილიშვილი ჩორდვანელი და სხვა მრავალნი“ (ვ. კოპალიანი, საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში, 1969, გვ. 76).

ასოლიკის ცნობით გარდაცვლილი პატრიარქი ტაოს დიდებულთა წრეს ეკუთვნოდა.

იაჰია ანტიოქიელიც ასევე იძლევა ცნობას, რომ დავით კურაპალატის კარზე ნამდვილად იყო კათალიკოსი, რომელიც ამავე წრეს განეკუთვნება.

იაჰია ანტიოქიელის ცნობით - „დამარცხებულმა დავით კურაპალატმა კათალიკოსი და დიდებულები გაგზავნა ბიზანტიაში, რათა მათ ერთგულების ფიცი მიეცათ ბასილ კეისრისათვის (იქვე, გვ. 307).

მაშასადამე, სხვადასხვა წყარო მიუთითებს, რომ დავით კურაპალატის კარზე ნამდვილად იყო უმაღლესი სასულიერო პატივის მქონე პირი პატრიარქის ან კათალიკოსის წოდებით ადგილობრივი წარმოშობისა.

ქართული წყარო კი მიუთითებს, რომ ზაქარია ვალაშკერტელს ჰქონია „მამათმთავრის“ წოდება, რაც, როგორც ითქვა, სიტყვა პატრიარქის შესატყვისია და შეესაბამება სამიტროპოლიტო ოლქის მეთაურს.

ვინ იყო დავით კურაპალატის კარზე - მცხეთელი კათალიკოს-პატრიარქი თუ ადგილობრივი ახალი ქართული საეკლესიო-ადმინისტრაციული ოლქის მეთაური? იქნებ დავით კურაპალატმა თავის სამეფოში ადმინისტრაციულად ახალი ქართული სამიტროპოლიტო ოლქი შექმნა, რომლის მეთაურსაც მამათმთავრის წოდება ჰქონდა?

ზაქარია მამათმთავარი (ისევე, როგორც 1001 წელს მოკლული ტაოელი პატრიარქი) განეკუთვნებოდა ტაოს (ანუ იბერიის) უბრწყინვალეს საგვარეულოს, კერძოდ ზაქარია იყო გრიგოლ ბაკურიანის ბიძის თევდრატეს ნათესავი, ასევე ფერის ჯოჯიკის ძის ნათესავი.

წყაროები იძლევა შესაძლებლობას იმისა, რომ დაუშვათ ვარაუდი ტაოს საეკლესიო ოლქის ჩამოყალიბებისა, კერძოდ, დავით კურაპალატს თავისი სამეფო სრულყოფილი სამოხელეო სისტემით აღუჭურვია:

დავით კურაპალატის კარზე იყვნენ ისეთი იშვიათი მოხელეთმთავრები, როგორცაა - „მწ-



ერალთა მთავარი“, ან „მეგანბურთა უხუცესი“. მის სამეფო კარზე ყოფილა ასევე პირი „მთავართა მთავრის“ წოდებით.

ვ. კოპალიანს გარკვეული აქვს, რომ „სომხეთის სამეფო კარზე მთავართა-მთავრის ტიტულს ის პირი ატარებდა, რომელიც პასუხისმგებელი იყო მეფის წინაშე ყველა ვასალის მოქმედებაზე“ (იქვე, გვ. 34). მასვე ექვემდებარებოდნენ საგადასახადო მოხელეები, იგივე პირი ნიშნავდა ცინისთავებს. ასეთი მოხელე (მთავართამთავარი) დავითის კარზე ყოფილა ცნობილი დიდებული ჯოჯოკი, მას თავისი საკუთარი „მეგანბურთა უხუცესი“ - გვირპელი ჰყოლია.

ასეთი სრულყოფილი სამოხელეო იერარქიის არსებობა სამხრეთ ტაოს სამეფო კარზე, კიდევ უფრო გვაფიქრებინებს, რომ ზაქარია ვალაშკერტელის ტიტული - „მამათმთავარი“ არ იყო შემთხვევითი სახელი, რომ როგორც მთავართამთავრის მიმართ ვასალებს ეკისრებოდათ პასუხისმგებლობა, ასევე ზაქარიას (ვითარცა მამათმთავრის) მიმართ ეპისკოპოსებს გააჩნდათ პასუხისმგებლობა, ანუ ის ეპისკოპოსთა მთავარი ანუ სამხრეთ ტაოს აღმინისტრაციულად თავისთავადი საეკლესიო ოლქის მმართველი იყო.

„ნათესავით ქართველნი“ (ბრიგოლ ბაკურიანის ძე)

იბერიაში მოსვლისას ბასილი კეისარმა ზავი შეკრა შიდა იბერიის მმართველთან და ბიზანტიაში „წაიყვანა იბერიის დიდგვარიანები, რომელთაგან უმთავრესნი იყვნენ ბაკურიანი, თევდრატე და ფერსი, ღვიძლი ძმები“ - წერს კედრენე (გეორგიკა, V, გვ. 45).

შემდეგში ცნობილი დიდებული იბერიელი დიდგვარიანი – გრიგოლი - იყო ერთ-ერთი ამ გადასახლებულის - ბაკურიანის ძე.

გრიგოლი თვითონვე აღნიშნავს თუ ვინ იყო ის - „ვარ ღვიძლი შვილი ნეტარი ბაკურიანისა, ბრწყინვალე ერისთავ-ერისთავისა, წარმოშობით ვარ აღმოსავლეთის მხარეებიდან იბერთა უბრწყინვალესი გვარიდან“ (გეორგიკა, V, გვ. 99).

თავის ეროვნული წარმომავლობის, თავისი ქართველობის შესახებ გრიგოლი პეტრიწონის მონასტრის ტიპიკონში აღნიშნავს – ჩვენ ქართველები ვართ და გამოვლილი გვაქვს ყოველგვარი მხედრული ცხოვრებაო - „რომელნი ესე მკვიდრ ვართ მონასტერსა ამას შინა... ქართველნი ვართ ნათესავით მხნენი და მხედრობათა შინა აღზრდილნი“.

გრიგოლ ბაკურიანის ძე ამაცობდა თავისი ქართული წარმოშობით, ქართველებს მხნე ერს უწოდებდა და სამხედრო საქმეში დახელოვნებულთ (შეიძლება ისიც ვიფიქროთ, რომ გრიგოლმა თავის მონასტერში შეკრიბა ის ქართველი ყოფილი ჯარისკაცები, მხედრები, რომელთაც ბერობა გადაწყვიტეს).

პეტრიწონის ტიპიკონში, ისევე, როგორც ყველგან, სიტყვა „ნათესავი“ ეროვნულ, ეთნიკურ წარმომავლობას აღნიშნავს და არა სარწმუნოებრივ ორიენტაციას, რაც იქიდანაც ჩანს, რომ გრიგოლი წერს „ვართ ქართველნი ნათესავით მხნენი“. ის მხნე ანუ გმირული, ჰეროიკული სულისკვეთების „ქართველთა ნათესავის“, ერის, წევრია და არა ჰეროიკული კონფესიისა.

თანამედროვე სომეხი მეცნიერები გრიგოლს ეთნიკურ სომხად მიიჩნევენ, რომელსაც თითქოსდა ქართველი ერქვა მართლმადიდებლობის გამო.

ვ. კოპალიანი აღნიშნავს, რომ გრიგოლს (მაშასადამე, ასევე თევდრატეს, ფერსს, ბაკურიანს, ზაქარია ვალაშკერტელსა და სხვებს) ქართველად მიიჩნევენ თვით მათი თანამედროვე სომეხი ავტორები - სტეფანოზ ტარნელი, არისტაკეს ლასტივერტეცი (ის ზაქარია ვალაშკერ-



ტელს ქართველს უწოდებს), მათე ედესელი, სხვა ავტორებიდან იაჰია ანტიოქიელი, სკილიცე, კედრენე და სხვები (ვ. კოპალიანი, საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში, 1969, გვ. 307).

ანა კომნენე გრიგოლს სომეხს უწოდებს. როგორც მიიჩნევა მამამისთან გრიგოლის კონტაქტის დროს ანა მცირეწლოვანი ბავშვი იყო და ალბათ აღარ ახსოვდა გრიგოლის წარმომავლობა.

გრიგოლის ოჯახის ყველა წევრი საქართველოსათვის თავდადებული იყო.

გრიგოლის ბიძას ფერის ჯოჯიკის ძეს სამშობლოსათვის თავგანწირვის გამო „თავი წარეკვეთა“.

ბიზანტიაში გადასახლებული ფერის ჯოჯიკის ძე ცდილობდა, როგორმე ჩამოეშორებინა საიმპერატორო ტახტიდან ბასილი, რომელმაც დაიპყრო სამხრეთ ტაო და მოსპო იქ ქართული სახელმწიფოებრიობა. ფერისს უნარი შესწევდა და შეძლო კიდევ ბასილის საწინააღმდეგო დიდ აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობის მიღება. ის მართლაც აჯანყდა.

აჯანყების დამარცხების შემდეგ, დაახლოებით 1022 წელს, ფერის ჯოჯიკის ძე ბასილმა დაასჯევინა თავის საკუთარ მამულთან ახლოს კარინის ქვეყანაში. აჯანყება ისეთი დიდი მასშტაბის იყო, რომ ბასილის სამხედრო ბანაკი „შიშმა და ძრწოლამ მოიცვა“.

1025 წელს სამშობლოს გასათავისუფლებლად მოწყობილ სხვა აჯანყებაში მონაწილეობისათვის დასაჯეს გრიგოლის ოჯახის წევრი ზაქარია ვალაშკერტელი ეპისკოპოსი - „თევდრატე პატრიკიოსის ნათესავი“ (თევდრატეს ძმისშვილები ყოფილან სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის შემდგომში აჯანყებული ცნობილი პირები გიორგი და ვარაზვაჩე). თევდრატეს, როგორც ვიცით ორი ძმა ჰყავდა ბაკურიანი და ფერისი, ბაკურიანის შვილების სახელები ცნობილია, ამიტომაც ფიქრობს ვ. კოპალიანი „იქნებ ფერისის შვილები არიან გიორგი და ვარაზვაჩე“ (ვ. კოპალიანი, საქართველოსა და ბიზანტიის პოლიტიკური ურთიერთობა 970-1070 წლებში, 1969, გვ. 174).

იმპერატორი რომანოზ არგვიროსის საწინააღმდეგო შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის კედრენეს სიტყვით 1028 წ. „თეოდოსი პატრიკის ძმისშვილები გიორგი და ვარაზვაჩე მაგრად გაროზვილი, სახალხოდ გამოყვანილნი გადაასახლეს“ (იქვე, გვ. 172).

კოპალიანი ეთანხმება ნ. სკაბალანოვიჩს და მიიჩნევს, რომ კონსტანტინე VIII-ს მიერ დასჯილი ზაქარია ვალაშკერტელი ნათესავი უნდა ყოფილიყო გიორგისა და ვარაზვაჩისი.

აღსანიშნავია, რომ რომანოზის წინააღმდეგ აჯანყებაში მონაწილეობისათვის დასაჯეს აგრეთვე მესამე წინამძღვარი ივერთა მონასტრისა გიორგი მაშენებელი (გიორგი უკეთური). კ. კეკელიძე ფიქრობდა, რომ ზემოთ აღნიშნულ გიორგი და ვარაზვაჩე არა ორი, არამედ ერთი პირი იყვნენ, იგივე გიორგი მაშენებელი, რასაც არ ეთანხმებიან სხვა მკვლევარები, რადგანაც მათ მიიჩნევენ არა სასულიერო, არამედ საერო პირებად).

ასე დაისაჯნენ ივერიის დაპყრობის გამო მრავალგზის აჯანყებული სახელოვანი ქართველი დიდებულები და მათ შორის ზაქარია ვალაშკერტელი.

დაპყრობის შემდგომ ბიზანტიამ ვერ უპატრონა და მტრისაგან ვერ დაიცვა სამხრეთ იბერია. პირიქით „მხნე იბერიელთა“ დამარცხებამ თურქ-სელჯუკებს გზა გაუხსნა კონსტანტინოპოლისაკენ. მათ საშუალება მიეცათ კიდევ უფრო აეოხრებინათ სამხრეთ ტაოს სამეფოს ყოფილი მიწა-წყალი და მტერს გზა გაეხსნა ტრაპეზუნტისა და ბიზანტიის სიღრმეებისაკენ.

ასეთ დროს, ჩანს, ბიზანტიაში მაღალი თანამდებობის ქართველები ცდილობდნენ დაეთანხმებინათ საიმპერატორო კარი, რათა კვლავ საქართველოს შემადგენლობაში დაბრუნებულიყო სამხრეთ იბერიის ნაწილი მაინც.



ერთი ასეთი მოღვაწე ყოფილა გრიგოლ ბაკურიანის ძე, რომელიც პირადად ეახლა ბანაში საქართველოს მეფე გიორგი II-ს და მას ბიზანტიის სახელით გადაეცა ქალაქ კარი (ყარსი).

მემატიანის ცნობით გრიგოლ ბაკურიანის ძის ხელში ყოფილა იმჟამად ოლთისი (სამხრეთ ტაოს ყოფილი დედაქალაქი) და ასევე არზრუმი (კარნუ ქალაქი).

გიორგი II-ს კარი (ყარსი) გადაეცა მისი მიმდგომი ქვეყნით ანუ ვანანდით.

უფრო ადრე, დავით კურაპალატის ეპოქაში ქართველთა სამეფო საოცარი სისწრაფით გაიზარდა, მისი საზღვრები თითქმის ვანის ტბამდე გადაიწია, ეს შეუძლებელი იქნებოდა ევფრატის სათავეების და ვანის ტბის დასავლეთით მცხოვრები მოსახლეობა რომ არ ყოფილიყო ეთნიკური ქართველობა, რომელთაც სურდათ და ნატრობდნენ ქართულ სახელმწიფოში ცხოვრებას.

ქართველების რიცხვი აღნიშნულ რეგიონებში ძალზე დიდი რომ იყო იქედანაც ჩანს, რომ ამ მოვლენის ახსნას ჩვენი თანამედროვე სომეხი ისტორიკოსები იმით უძებნიან, რომ ისინი ე.წ. „ქალკედონიტი სომხები“ იყვნენ, რომელნიც თითქოსდა „გაქართველდნენ“, სინამდვილეში კი ისინი იყვნენ პირდაპირი შთამომავალნი ფასიანების, ქალდებისა და ტაოხების იმ ქართული ტომებისა, რომელნიც ქსენოფონტემ ამ ადგილებში იხილა ქრისტიანობამდე ოთხასი წლით ადრე და რომელთა ეროვნულ-ეთნიკური ქართული იდენტობა მკვეთრად გამოიკვეთა დავით კურაპალატის ეპოქაში, რაც გრიგოლ ბაკურიანის დროსაც გაგრძელდა.

ურთიერთდამოკიდებულება მცხეთელ კათალიკოსსა და სამხრეთტაოელ მამათაყვარს შორის

I ათასწლეულში კათალიკოსი უფრო საპატრიარქო და უზენაეს საეკლესიო ხელისუფლად ითვლებოდა ვიდრე „მამათმთავარი“, ამ მოსაზრებას სომხური ეკლესიის მაგალითი ამტკიცებს, სადაც კათალიკოსი უფრო მაღალ წოდებად ითვლებოდა ვიდრე პატრიარქი.

უხტანესი და სხვა სომეხი ავტორები ამტკიცებდნენ, - „ეფესოდან მოციქულის ნემტი კონსტანტინოპოლში გადაასვენეს, რის შემდეგაც კონსტანტინოპოლელმა და ასევე სხვა მრავალმა იერარქმა პატრიარქის სახელი მიისაკუთრა“.

VII-X საუკუნეებში მამათმთავრის ანუ პატრიარქის სახელს მრავალი იერარქი ატარებდა, მაგრამ კათალიკოსი მხოლოდ ტრადიციულ უძველეს კათედრებს მართავდა სომხეთსა და მის მახლობელ ეკლესიებში.

ტაოს იერარქის წოდება „მამათმთავარი“ არ აკნინებდა მცხეთელი კათალიკოსის ტიტულს, პირიქით, მცხეთელი კათალიკოსი მასზე უზენაეს, უხუცეს ქართულ საეკლესიო ხელისუფლად ითვლებოდა, მითუმეტეს ტაოს მამათმთავართან შედარებით.

შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ ტაოს ქართულ სამამათმთავროს საფუძველი დაედო „ზემო ქვეყნების“ გადმოცემამდე, კერძოდ მას შემდეგ, რაც ტაოს შეუერთდა ბასიანი.

როგორც ცნობილია ბასიანი ჯერ კიდევ კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს იყო სადავო ქართველთა და ბიზანტიელთა შორის, ბოლოს, ამ კეისრის დროს, ბასიანი ორად გაიყო, სამხრეთი ბიზანტიას დარჩა, ჩრდილო ბასიანი ტაო-კლარჯეთს შეუერთდა (ნარკვ. II, გვ. 478, შენ. 4).

ე.ი. X ს. დასაწყისიდანვე ჩრდილო ბასიანი ეკლესიურად ქართულ საეკლესიო იურისდიქციაში იყო შესული, ადმინისტრაციულად ჩრდილო ბასიანი სამხრეთ ტაოს შეუერთდა, ტერიტორიის ზრდამ შესაძლოა შექმნა სათანადო პირობები საეკლესიო ოლქის წარმოსაქმნელად, ამის გამოც



შეიქმნა ტაოს სამამათოთავრო, მისი მეტაური მცხეთელ კათალიკოსს ექვემდებარებოდა ქართულ ეკლესიაში არსებული წესის შესაბამისად, როგორც უმრწემესი უხუცესს.

**ქართული საეპისკოპოსოები ყოფილი მუსხეთის მიწებზე
(XII-XVI ს. „ქრონიკების“ მიხედვით)**

1. „იშხნელის სამწყსო გურჯიბოლაზის აქეთ სულა თორთომი, ტაოს ქვემოთი, არტანუჯის თავი (საკრულავი ჰქვიან, იმას აქეთი), დაღმით ორჯოხის მთის აქეთი, სულა საკაკასი(ძ)ო, ისპირი, ტრაპიზონის მთას გადმოღმა.
 2. ანჩელის სამწყსო, სამწყალს აქეთი ხანცხას. (ხანცთას) და ოპიზას შუა დახატულა, ამის ქვემოთი ნიგლის-ხევი, გადაღმა და გამოღმართი, გონიის სამძღურამდინ.
 3. მტბეგარის სამწყსო, დახატულას ზედათი, ანკერთს აქეთი, სულა შავშეთი, მიჭიხიანთ ბატონის კათალიკოსის ყოფილა, იმ ქვეყნის ეპისკოპოსის იასაულიც ის ყოფილა. აჭარა დანდალოს ზევითი მას ჰქონებია და დანდალოს ქვემოთი აჭარა ქუთათელის სამწყსო ყოფილა.
 4. წურწყაბელის სამწყსო, ზურსიდის სახლი, სულა ბოცოთ-ხევი, ხერთვისის ქვეითი, – მისია.
 5. წყაროსთველის სამწყსო, ზევითი, და იმას ზეთ პალაკაციო კოლის სამძღვრამდინ, მტკუარს აქეთი არტანი.
 6. ერუშხნელის სამწყსო, ტალაშოს ზევითი, სულა არტანა, კოლის სამძღვრამდინ.
 7. ვალაშკერტელის სამწყსო, ყაზეგანს ზევითი, ვალაშკეთის აქათ, ხინუსი და დევაბონის აქეთი (თ. ჟორდანიას შენიშვნა – ხინუსი – ბაიბურთის ახლოს).
 8. ანელის სამწყსო სულა ზარიშტიანი და შირვიონი და ბალასბერეთი
 9. კარელის სამწყსო სულა კარი და კოლისა და ოლთისის სამძღვრის გარდმოღმა გეგჩევანი და კალზევანი.
 10. ბანელის სამწყსო სულა ბანი, ტაოსკარი, ფანასკერტი, პარიზის ხეობა, სულა ოლთისი და ნამურაკანი.
 11. დადაშნელის სამწყსო სულა კოლა და ხორტეგანი, ყარასალზედ მიდგომამდინ.
- ამ ეპისკოპოსთა მწყემსი და უპირატესი საქართველოს კათალიკოსი ამის ხელათ ყოფილან“ (ქრონიკები, II, 1897, გვ. 53-54).

**ყოფილი იბერიის თემის მიმდებარე ქართული საეპისკოპოსოები
(XIV-XVII სს.)**

ყოფილი „იბერიის თემის“ ქართველობა XIV-XV საუკუნეებში კვლავ აღორძინდა და ეკლესიურად მრავალი ქართული საეპისკოპოსო დააარსა ამ მხარეებში, კერძოდ XIV-XV საუკუნეების ხელნაწერის მიხედვით ესენი იყვნენ - ვანის ტბის სიახლოვეს

1. ვალაშკერტის ქართული საეპისკოპოსო. მისი საზღვრები იყო - „ყაღზევანს ზევით, ვალაშკეთს აქეთ ხინური, დევაბონის აქეთი;
2. შირაკში - ანისის ქართული საეპისკოპოსო - მისი საზღვრები: „სულა ზირიშტიანი და შირავონი და მაღასბერეთი“;
3. ვანანდში კარის (ყარსის) ქართული საეპისკოპოსო: „სულა კარი და კოლისა და ოლთისის საზღვრის გარდმოღმა გეგჩევანი და კალზევანი“;



4. ტაოში ბანელის ეპისკოპოსის სამწყსო იყო ფანასკერტი, პარიზის ხეობა, ოლთისის ქვეყანა და ნარუმაკანი;

5. კოლაში დადაშნელი ეპისკოპოსის - „კოლა, ხორტევენი ყარასალზედ მიდგამდი“;

6. ერუშნელისა - არტაანი ტალოშიდან კოლას საზღვრამდე;

7. წყაროსთაველისა - პალაკაციოს ტბიდან არტაანი კოლამდე.

ქართველთა მკვიდრობას და ძირეულობას ყოფილ „იბერიის თემში“ მიუთითებს ის, რომ მიუხედავად მტრების გამანადგურებელი შემოსევებისა კარინის (არზუმის), თორთომის, ტაოს, ვანანდის (კარის), ბასიანის და მიმდებარე მხარეების კუთხეებში ტრაპიზონიდან - ვანის ტბამდე (ვალაშკერტი) ქართული საეპისკოპოსოები იყვნენ XV- XVII საუკუნეშიც კი.

ა) ა. ლამბერტის ცნობით ქართული საეპისკოპოსო XVII საუკუნეში იყო მდ. ევფრატთან, მისი საკათედრო ტაძარი ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის სახელობისა იყო, „არქანჯელო ლამბერტი, რომელიც 1633-1653 წლებში იყო საქართველოში, წერდა - „არზრუმის ქალაქის მახლობლად ახლაც ქართული სოფლებია. თვით ამ ქალაქში იჯდა ქართველი ეპისკოპოსი –არზრუმელად წოდებული“ („მოამბე“, 1900, 4).

ბ) ართვინშიც იყო ქართული საეპისკოპოსო, მისი საკათედრო ტაძარი მოციქულ ბართლომეს სახელზე ყოფილა ნაკურთხი, საერთოდ აღსანიშნავია, რომ ტაო-კლარჯეთში სამხრეთ საქართველოს განმანათლებლად მოციქული ბართლომე მიაჩნდათ.

გ) სპერშიც იჯდა ქართველი ეპისკოპოსი, მისი მთავარი ტაძარი მოციქულ ანდრიას სახელობის იყო.

დ) განსაკუთრებითაა აღსანიშნავი, რომ XVII საუკუნეში არზრუმშიც იჯდა ქართველი ეპისკოპოსი, მისი ტაძარი მოციქულ თომას სახელობის იყო.

ე) ოლთისში, რომელსაც სომხები უხტიკს უწოდებდნენ ამავე საუკუნეში კვლავ იჯდა ქართველი ეპისკოპოსი, მისი ტაძარი მოციქულ პეტრეს სახელს ატარებდა.

ვ) ა. ლამბერტის ცნობით მის დროს საეპისკოპოსოები იყო ერუშეთში, კუმურდოში, იშხანში, დადაშენში, კარში (ყარსში), ანისში (ანში), ტბეთში, ის ჩამოთვლის ასევე ამავე რეგიონის სხვა საეპისკოპოსოებს, რომელთა სახელები დამახინჯებულია, ესენი იყვნენ სხალტელი, აზიკიელი, ანჟელი, სხალტბელი, წურწყაბელი, ისემელი და სხვა (მ. თამარაშვილი, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, 1995, გვ. 469). ცხადია, ყველა ისინი სამცხე-საათაბაგოს სამთავროში შედიოდნენ, ზოგი კი მის გარეთ იყო, ერთი სიტყვით, იმ მიწა-წყალზე, რომელიც XI ს-ში „იბერიის თემად“ იწოდებოდა.

ა. ლამბერტის ცნობით გურიაში ნინოწმიდელი ეპისკოპოსი მჯდარა, თუმცა აქ ალბათ ხონოწმიდელს გულისხმობდა.

ა. ლამბერტი საქართველოში იმყოფებოდა 1630-1649 წლებში. მის გარდა გელასი კესარიელიც წერს, რომ წმიდა ნინოს მიერ და მის დროს იბერელებმა და ლაზებმა ერთდროულად მიიღეს ქრისტიანობა, მას ეთანხმება მოვსეს ხორენელი, რომელიც წერს, რომ წმიდა ნინომ იქადაგა „კლარჯეთიდან - მასქუთებამდე“. XVIII ს-ში საქართველოში დევნილი ლაზეთის იერარქები წერდნენ, რომ ლაზეთში ივერთა განმანათლებლის სახელობის ეკლესიაც იყო. ლაზეთი ივერთა განმანათლებლის თავის განმანათლებლად მიიჩნევდა, თუმცა იქ მოციქულების ბართლომესა და ანდრიას ავტორიტეტი ძალზე მაღალი იყო, რადგანაც მათ მოუვლიათ ეს მხარეები.



ბანა

უნდა ითქვას ისიც, რომ ჩანს ივერიის თემის დაარსებამდეც, კონსტანტინეპოლი აკონტროლებდა ნაწილობრივ ტაოსაც, ეს იქედან ჩანს, რომ გიორგი I-ის სიკვდილისთანავე, როცა ძალზე მცირეწლოვანი ბაგრატ IV ტახტზე ავიდა, ამით ისარგებლეს ტაოელმა ორგულმა დიდებულებმა „წარვიდეს აზნაურნი ტაოელნი საბერძნეთს, ვაჩე კარიჭის ძე და ბანელი ეპისკოპოსი იოანე და მათ თანა სიმრავლე აზნაურთა ტაოელთა“ (მატიანე ქართლისა, გვ. 254).

ეს წასვლა გულისხმობდა იმას, რომ ციხე-სიმაგრეთა მქონე აზნაურები ამ თავიანთ ქონებას და მიწა-წყალს აძლევდნენ იმპერატორს, სანაცვლოდ კი მისგან იღებდნენ მამულებს იმპერიის შიდა პროვინციებში.

მათ შორის ყოფილა ბანელი ეპისკოპოსი იოანეც.

მისი წასვლა გულისხმობდა თუ არა ბანას ტაძრის და მისი ეპარქიის გადაცემას იმპერიისათვის ეს გაურკვეველია, ეს მომხდარა 1027-1028 წლებში.

ბანას ტაძარში, თითქმის მალევე ჯვარი თვით მეფეს ბაგრატ IV-ს დაუწერია. ბაგრატს იქ სამეფო გვირგვინი დაუდგამს.

თუ ბანა მართლაც „წალბეული“ იყო, ის მალევე უკან დაუბრუნებიათ ქართველებისათვის, იმპერატორის ნათესავი ელენე დედოფალი ბაგრატ IV-ს მიათხოვეს, ქორწილი და გვირგვინის კურთხევა აღსრულდა ბანას დიდებულ ტაძარში 1029-1030 წლებში.

ბანას და ვალაშკერტის კათედრები სწორედ ამ ეპოქაში, ბიზანტია-საქართველოს ომიანობის დროს გაერთიანებული ყოფილა და მას ერთი მღვდელმთავარი ზაქარია ვალაშკერტელი იგივე ბანელი მართავდა თუ კი ზაქარია ნამდვილად იყო ბანელი სვინგელოზი.

ვალაშკერტი, როგორც ითქვა, დიდ საერთაშორისო გზაზე იდგა. საფიქრებელია, რომ ბასიანში გიორგი I-სა და ბასილი II-ს ჯარებს შორის შებრძოლება (არშარუნიქის გავარის პუნქტ შლფაში, მატიანე ქართლისაის შირიმში) აღნიშნული გზის კონტროლის მოსაპოვებლადაც მოხდა. სავაჭრო გზა დიდი შემოსავლის წყარო იყო ქართველთათვის, ბიზანტიელებისათვის კი სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა, ბასილი II სპარსეთის მიმართულებით აფართოვებდა იმპერიას.



თავი XII

ქართული თვითშეგნების აღორძინება დასავლეთ არმენიაში

ჩვენი კვლევით ტაო-ბასიანისა და სხვა კუთხეთა მცხოვრებთ ქართული იდენტობა ჩამოუყალიბდათ არა ე.წ. ქართიზაციის პროცესის, არამედ იქამდე მინავლებული ეროვნული თვითშეგნების აღორძინების შედეგად. სტრაბონი წერს: „ამბობენ, რომ ძველ დროს მცირე ქვეყანა არმენია გაიზარდა არტაქსიასა და ზარიადრიას ომების შედეგად... მათ ერთობით გააფართოვეს თავიანთი სამფლობელო იმით, რომ ირგვლივ მცხოვრებ ხალხებს ჩამოაჭრეს ოლქები, კერძოდ მიდიელებს წაართვეს კასპიანა, ფავრიტიდა და ბასოროპედა, იბერებს – პარიადრის მთისწინეთი, ხორძენა და გოგარენა, რომელიც მდებარეობს მდ. კირის მეორე მხარეს. ხალიბებსა და მოსინიკებს – კარენიტიდა და ქსერქსენა, რომელიც ესაზღვრება მცირე არმენიას და მისი ნაწილია...“ (სტრ. XI, 14, 5), (სტრაბონი, გეოგრაფია, გამომცემლობა „ნაუკა“, 1964, რუს. ენაზე, გვ.498). უკვე არმენიაში მცხოვრებ ამ ქართველებს მართალია ძალზე შეუსუსტდათ ეროვნული ცნობიერება, მათი არმენიზაციის პროცესის გამო, მაგრამ არა საბოლოოდ. საქართველოს მახლობლად (ტაო-კარინვანანდ-ბასიანში) მცხოვრებმა ასეთმა ქართველებმა ხელსაყრელი პოლიტიკური მომენტის დადგომისას თავი დააღწიეს სომხურ კულტურულ-საეკლესიო გავლენას და აღიდგინეს ქართული ცნობიერება. ქ. პატკანოვ-ნ. მარის თეორიის თანახმად კი თითქოსდა ისინი ქალკედონიტი სომხები იყვნენ და მოხდა მათი ქართიზაცია. ამ თეორიის საწინააღმდეგოდაა დაწერილი ჩვენი მთელი ნაკვლევი. „ძალიან გვწყდება გული... მეცნიერისათვის ერთი არასაკადრისი საქციელის შესახებ. მაინც უნდა მოგახსენოთ: ნ. მარი ყველაფრის არმენიზაციას ახდენს, საქართველოს მიწის, მისი ძეგლების, ენის, ლიტერატურისა და სხვა... ისერიგად, რომ არმენიზაციაში ბევრათ აჭარბებს სომეხ პატრიოტებს, თვით ყველაზე გადამეტებულთაც კი“ (მ. თამარაშვილი, ქართული ეკლესია, 1995, გვ. 275).

I. თვითშეგნების აღორძინება XI ს-ის ლაზიკის ეპარქიაში

ა. ლაზიკის ეპარქია - დასავლეთ არმენიისა და პერსარმენიის ქართველობის გამაერთიანებელი

თანამედროვე საქართველოს სამხრეთით მდებარე ვრცელი მიწა-წყალი სინოპიდან და ტრაპეზუნტიდან მოყოლებული თითქმის ვანის ტბამდე ქართული ტომებით ყოფილა დასახლებული, როგორც ქსენოფონტეს დროს, ისე მის შემდგომ. ამ ტერიტორიების დიდ ნაწილს მოიცავდა ლაზიკის ეპარქია XI ს-ში. კარლუხ-გორდიენები, ფასიანები, ხალიბ-ქალდეები და სხვა ქართული ტომები იქ არმენიელთა დასახლებამდე ცხოვრობდნენ.

კიროს დიდის ეპოქამდეც ქართული ტომები ამ ტერიტორიის მომცველ XVIII და XIX სატრაპიებში ცხოვრობდნენ, ხოლო არმენია სხვა, XIII სატრაპიას ერქვა მათ მეზობლად.



შემდგომში არმენიული ტომები შეჭრილან კარღუხთა, ფასიანთა, ხალიბთა, ასევე სხვა ქართულ ტომთა მიწა-წყალზე და მათგან საუკეთესო ადგილები, სახნავ-სათესად ვარგისი მიწები მიუტაცებიათ, ამიტომაც ქსენოფონტეს „ანაბაზისით“ მტრობა და ბრძოლები იყო გაჩაღებული არმენიელთა და ამ ტომებს შორის, იგივე ქსენოფონტე თავის სხვა ნაშრომში „კიროპედია“ აღწერს, რომ თვით კიროს მეფეს გამოუკვლევია თუ რა იყო ამ გაუთავებელი ომების მიზეზი და მისულა დასკვნამდე, რომ, მაგალითად ხალიბებს სახნავ-სათესი მიწები არ ჰქონდათ, ხოლო არმენიელები საუკეთესო მიწებზე ცხოვრობდნენ.

განსაკუთრებით მრავალი ქართული ტომი აღწერა ამ მხარეების ზღვისპირეთში სტრაბონმა, ამ მხრივ უფრო მნიშვნელოვანია სტრაბონის ცნობა, რომ სწორედ ამ მხარეთა ერთი ნაწილი, რომელთაც შემდგომ დასავლეთ არმენია და პერსარმენია ეწოდათ, თავდაპირველად იბერთა მიწა-წყალი იყო და ეს ტერიტორიები, კერძოდ კი პარიადრეს კალთები, ხორძენა და გოგარენა ძვ.წ.ს.ში არმენიამ მიიტაცა იბერიელთაგან.

მართალია, შემდგომ, ამ მიტაცების გამო, ამ ტერიტორიებს არმენია ეწოდა, მაგრამ ის კვლავ დიდხანს ყოფილა დასახლებული იბერიელებით ანუ ქართველებით, რომელთა არმენიზაციის პროცესი სხვადასხვა ოლქში სხვადასხვა ხარისხის იყო, მიუხედავად ამისა X ს-ში, მრავალი უცხოური წყაროს, მათ შორის კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით, საზღვარი იბერიასა და არმენიას შორის მაინც მდ. არაქსზე იყო გავლებული.

ქართველები რომ ცხოვრობდნენ არა მხოლოდ არაქსის დასავლეთ ნაწილში (მათ შორის ღვინის და ავანის სანახებამდე), არამედ არაქსის აღმოსავლეთ ნაწილში – ვანის ტბის მხარეს, მიუთითებს ის, რომ თვით ბიზანტიელთა მიერ ტერიტორიას ტრაპეზუნტიდან ვანის ტბამდე ეწოდა „ეპარქია ლაზიკაში“, ხოლო ვრცელ მიწა-წყალს თეოდოსიოპოლ-არზრუმიდან ყარსისა და ანისის მიმართულებით ეწოდა „იბერიის თემი“.

მას შემდეგ, რაც სომხეთის სახელმწიფოებრიობა დაემცრო, განსაკუთრებით X ს-იდან არმენიის მკვიდრ ქართველობას საშუალება მიეცა ეროვნულ-ქართული თვითშემეცნება დაუფარავად განეცხადებინა.

არაბთა შემდგომ ეპოქაში ამ მხარეებში ქართველთა რიცხის მკვეთრი ზრდა გამოწვეული იყო არა „სომეხ-ქალკედონიტთა“ გაქართველებით, როგორც ამ ფაქტს ხსნის ოფიციალური ისტორიოგრაფია, არამედ იქაური მოსახლეობის იქამდე დაფარული ქართული ეროვნული თვითშემეცნების აღორძინებით.

„ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტო ლაზიკაში“ მოიცავდა ყოფილი რომაული არმენიის მიწა-წყალს, და ასევე ყოფილი პერსარმენიის ნაწილსაც, რომელიც მნიშვნელოვნად ქართული მოსახლეობით იყო დასახლებული. ეს მიწა-წყალი IX-XI სს-ში არაბთაგან გაათავისუფლა იმპერიამ და იქ თავისი საეკლესიო იურისდიქცია განახორციელა – ლაზიკის ეპარქიის სახელით, ხოლო თვით ქვეყანას კი იბერიის თემი ეწოდა, რაც, როგორც აღინიშნა, იქაური მკვიდრი მოსახლეობის ეროვნულ-ქართული თვითშემეცნების აღორძინების შედეგი იყო.

იქამდე ქართველი ხალხი, მცხოვრები ისტორიულ ხორძენასა და გუგარქში იძულებული იყო შეეუბოდა სომხურ სახელმწიფოებრიობასა და ეკლესიას, ისინი საუკუნეთა მანძილზე ერთგულებით ატარებდნენ მათ ქვეყანაში გაბატონებულთა უღელს, მაგრამ ხელსაყრელი მომენტის დადგომის შემდეგ აღიდგინეს ეროვნულ-ქართული ვინაობა. მათი ქვეყანა - პარიადრეს კალთები, ხორძენა და გოგარენა ხომ ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე II საუკუნეში ჩამოაჭრა არმენიამ იბერიას, რის გამოც იბერიის ამ ყოფილ ოლქებში დომინანტ ეთნოსად სომხები



გადაიქცნენ, სომხური ენითა კულტურით, ქართული ენა ამ მხარეებში, ჩანს, მხოლოდ საშინაო, ოჯახურ ენად გადაიქცა, და ის იყო, როგორც ერთი წყარო წერს დამალული („დამარხული“) და „დაწუნებული“.

ამ მხარეებიდან გამოსულ ზოგიერთ ქართველ სახელოვან მეომრებსა და ცნობილ ადამიანებს უცხოელები „არმენილებს“ უწოდებდნენ, მათ ქვეყანას კი არმენიას, თუმცა კი ასეთი სახის „არმენილები“ სინამდვილეში იბერები ანუ ქართველები იყვნენ, რაც კარგად გამოჩნდა IX, X, XI საუკუნეებში, როცა მათ გაბედეს და ეროვნული ვინაობა დაუფარავად გამოაცხადეს.

560 წლის პოლიტიკური რუკის მიხედვით, საზღვარი ბიზანტიის იმპერიასა და სპარსეთს შორის ორად ჰყოფდა „არმენიად“ სახელდებულ ქვეყანას. დასავლეთ, ანუ რომაულ არმენიაში ჭანურ და ლაზურ ოლქებთან ერთად მოექცა მესხური მოსახლეობის ნაწილი და ისინი ბერძნულ საეკლესიო იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ. სპარსულ არმენიაშიც მრავალი ქართული ოლქი მოექცა. 591 წლის ხელშეკრულებით, ტაო, ჭოროხის ხეობის ერთი მონაკვეთი (დასავლეთ სანაპიროც), გუგარქი, ბასიანის დიდი ნაწილი და, ე.წ. ზემონი ქვეყანანი სპარსულ არმენიად სახელდებულ მხარეში მოექცა.

სპარსულ არმენიაში საეკლესიო-სარწმუნოებრივი თვალსაზრისით სხვა ვითარება იყო, განსხვავებული დასავლეთ არმენიისაგან. კერძოდ, სპარსულ არმენიაში IV-V საუკუნეებიდანვე იდევნებოდა ბერძნულენოვანი ღვთისმსახურება. ამის გამო პერსარმენიის ქრისტიანული მოსახლეობა სპარსულმა ხელისუფლებამ დაავალდებულა ღვთისმსახურება ადგილობრივ, ე.ი. სომხურ ენაზე ჰქონოდათ, ან ასურული შემოელოთ. ამის შედეგად სომხურენოვანი ღვთისმსახურება თანდათან ჩამოყალიბდა და გაძლიერდა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ დროს პერსარმენიის ქართველობამ ერთგვარი იძულებით მიიღო სომხურენოვანი ღვთისმსახურება, მაგრამ მაინც ადგილობრივ ქართველებს შენარჩუნებული ჰქონდათ სომხებისაგან ეროვნული განსხვავებულობის შეგნება. ეს გამოჩნდა განსაკუთრებით გუგარქში, როცა მკვიდრმა ქართველობამ კირიონის მოწოდების შემდეგ გაბედა ეკლესიებში ქართულენოვანი ღვთისმსახურება სომხურთან გაეთანაბრებინა. ყოფილი პერსარმენიის მკვიდრ ქართველობას შენარჩუნებული და ზოგჯერ კი, დევნის გამო, გამძაფრებულიც კი ჰქონდა ეროვნული თვითშექცნება, რაც გამოჩნდა შესაბამისი პოლიტიკური მომენტის დადგომისთანავე გუგარქისა და ტაო-კლარჯეთისა და მიმდებარე მხარეების მკვიდრი მოსახლეობის ქართული ცნობიერების განსაკუთრებული გამოვლენით.

უნდა ითქვას, რომ დასავლეთ არმენიაშიც იდევნებოდა ქართული ენა ეკლესიური თვალსაზრისით, ამიტომ აქაური ქართველობა განათლებას იღებდა ბერძნულად, ასევე, ზოგჯერ სომხურად. ასეთი წარმომავლობის სომხურენოვანი ქართველები ბერძნულ მონასტრებშიც კი ცდილობდნენ თავიანთი ქვეყნის საეკლესიო წარსულისადმი პატივი ეცათ. როგორც ითქვა, ამის ერთი მაგალითია ის, რომ ბერძნული მონასტრის, ე.წ. სომეხ-ქალკედონიტ ქართველ ბერს წმიდანინოს შესახებ ცნობები შეჰქონდა თვენში, რაც ძალზე მნიშვნელოვანი მომენტი იყო (ΠΘ).

ქართული კულტურისადმი აღნიშნული მოსახლეობის ლტოლვის გამოხატულებად უნდა მივიჩნიოთ ის, რომ სარწმუნოებრივი ძიებისას არმენიის მკვიდრი ქართველობა მიემხრო ქალკედონიტობას, ანუ თავისი ეროვნული ქვეყნის (საქართველოს) სარწმუნოებრივ მიმართულებას და შეეცადა თავისი დამოკიდებულება საეკლესიო არქიტექტურაშიც კი გამოეხატა – ამის მაგალითად უნდა მივიჩნიოთ ქალკედონიტური საეკლესიო ცენტრის – ავანის არქიტექტურა – გამეორება მცხეთის ჯვრის ტიპისა.



ბ. ლაზიკის სამიტროპოლიტოს, ანუ ზემო ქვეყანათა ქართველობის ბრძოლა ეროვნულ-ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის (X-XVI სს.)

არაბთა ძლიერება შესუსტდა IX-X საუკუნეებში, რამაც ტაო-ბასიან-კარინისა და მიმდებარე მხარეების მკვიდრ ქართულ მოსახლეობას შედარებით თავისუფალი ცხოვრების საშუალება მისცა, ამ დროს მათ ქალაქებსა და სოფლებში თვითმმართველობის უფლება მოუპოვებათ.

ერთი ასეთი ქალაქი, ჩანს, თეოდოსიოპოლის-კარინი იყო.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ეპოქაში, როცა ბიზანტიელებმა გადაწყვიტეს ამ მხარეებში გაბატონება არაბთა ნაცვლად, მკვიდრმა ქართველობამ მათ დიდი წინააღმდეგობა გაუწია.

X საუკუნის II ნახევარში საზღვრად ბიზანტიასა და საქართველოს შორის დაიდო მდინარე არაქსი.

კონსტანტინე პორფიროგენეტი აღგვიწერს ზავის შედეგს – „იყვეს თანახმად იბერიელთა მოთხოვნისა და ფასიანის საზღვრად მდ. ერაქსი ანუ ფასისი და მარცხენა მხარე იბერიისკენ მიმართულ ეპყრათ იბერებს, ხოლო მარჯვენა, რაც თეოდოსიოპოლისკენ არის, როგორც ციხეები, ისე სოფლები, იყვეს ჩვენი მეუფების ქვეშ, მაშასადამე, ორივე საზღვრად მდინარე იქნება“ (გეორგიკა, IV, ნაწ. II, გვ. 272).

კონსტანტინე პორფიროგენეტი დაწვრილებით წერს, თუ ბიზანტიელები გამუდმებით როგორ არბევდნენ თეოდოსიოპოლისის შემოგარენის სოფლებსა და ქალაქებს, თვითონ ეს მთავარი ქალაქი გარემოცული ჰყავდათ და სურსათ-სანოვაგე არ შეჰქონდათ, რათა ქალაქის მოსახლეობა დამშეულიყო.

იმპერატორი წერდა: „თეოდოსიოპოლელთა ყველა ეს სოფლები ჩვენი სამეფოს ჯარებმა ტყვევნეს და ცეცხლს მისცეს, იბერებს არ გაუნადგურებიათ იგი, არამედ მუდამ ჰყავდათ მეგობრებად და მათთან ერთად მოქმედებდნენ“ (გეორგიკა, IV, ნაწ. II, გვ. 272).

ეთნიკურ-ეროვნული სოლიდარობის გამო ქართველთა ჯარი ცდილობდა პროლექტით მოემარაგებინათ ბიზანტიელთა მიერ შიმშილით სასიკვდილოდ გამეტებული ეს სოფელ-ქალაქების მოსახლეობა (იქვე, გვ. 265), იმპერატორი ხშირად წერს: ჩვენმა ჯარებმა „მოარბიეს მთელი ფასიანი... მოარბიეს მისი მიდამოები... ციხეები მოისრა“ (იქვე, გვ. 262-265).

კიდევ უფრო სასტიკი იყო ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ იმპერატორი ბასილი ბულგართმმუსვრელი და შემდეგ კეისარი კონსტანტინე, ხოლო შემდეგ კი რომანოზი.

ამ მხარეების ქართველთა მხარდაჭერით საქართველოს მეფე გიორგი I შეებრძოლა ბასილი კეისარს და თავდაპირველად გაიმარჯვა კიდევ.

„კუალად შემოიქცა ბასილი, მოვიდა ბასიანს და ითხოვდა ქვეყანათა და ციხეთა“ (ქ.ც. I, 282).

ქართულმა ჯარმა, ადგილობრივი მოსახლეობის მხარდაჭერით, გაათავისუფლა ვრცელი მიწა-წყალი ბასიანიდან ვანის ტბამდე, ქართველთა გამარჯვებით გულმოკლულმა იმპერატორმა მემატინის სიტყვით, ჯვრის თაყვანისცემაზეც კი უარის თქმა გადაწყვიტა, თუ ქართველებს არ დაამარცხებდა.

მან უბრძანა „მოყვანებად ძელისა ცხოვრებისა და მანდილი წმიდა დადვა ქვეყანისა ზედა და თქუა: „უკუეთუ მიმცე ხელთა მტრისითა, არღარა ვიყო თაყვანისმცემელ შენდამი უკუნისამდე“ (ქ.ც. I, გვ. 287).



მეორე ომში გამარჯვების შემდეგ ბასილი II-მ – „კუალად უბოროტესად შურისგებით მოაოხრა ქვეყანანი იგი“.

XI საუკუნეში საქართველომ ეს მხარეები დაკარგა, აქ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაც დაემცრო და აღნიშნული მხარე ეკლესიურად დაექვემდებარა კონსტანტინოპოლს, რომელმაც აქ „ლაზიკის სამიტროპოლიტო“ დააარსა, ცენტრით ტრაპიზუნტში.

„ზემო ქვეყნების“ მოსახლეობა საქართველოს გამოეთიშა, სახელმწიფოებრივად ბიზანტიაში შეიყვანეს, მაგრამ, ჩანს, თვით ხალხს თავისი ეროვნული ვინაობა კარგად შეუნახავს, რაც გამოჩნდა თურქ-სელჯუკთა შემოსევების შემდეგ. ამ დროს დამარცხებულმა ბიზანტიამ ეს ქვეყანა დატოვა, მაგრამ მკვიდრმა, მუსულმანებთან მეზობლობა მოსახლეობამ, შეძლო კვლავ აღედგინა ეროვნულ-ქართული სახელმწიფოებრიობა და ის შევიდა სამცხე-საათაბაგოს სამთავროში, კერძოდ, საქართველოში კვლავ შევიდა ბასიანის, ტაოს, ისპირის, არტაანის, შავშეთის და სხვა ოლქები. ამის გამო ქართული ეკლესია თავის იურისდიქციას კვლავ ახორციელებდა ვალაშკერტის, ანისისა, ყარსისა და სხვა ადგილობრივი მოსახლეობის საეპისკოპოსოებზე, რომელნიც ცხადია ქართულენოვანი იყვნენ. თვით თურქულ დოკუმენტებში ამ ოლქების მომცველ ქვეყანას „საქართველო“ ეწოდება.

მაგალითად, 1515 წლის დოკუმენტით როცა ოსმალეთის დიდ ვეზირს სინან ფაშას ადგილობრივი, ე.ი. აღნიშნული ქვეყნების დალაშქვრა დაევადა, ამ ქვეყნებს (ე.ი. ბასიანს – ტაოს ჩათვლით) გურჯისტანი ეწოდებოდა („თურქული წყაროები სამცხე-საათაბაგოს ისტორიისთვის“, 1983, გვ. 9).

იმავე 1515 წლის ოსმალური დოკუმენტი სამცხე საათაბაგოს მთავრის შესახებ აღნიშნავს – „სერაქირი მანუჩარი გახდა საქართველოს დამოუკიდებელი ფაღიშაჰი“ (იქვე, გვ. 11). ამ „საქართველოში“ (ანუ სამცხე-ტაო-ბასიანში) მრავალი ციხე და სოფელი იყო, რომელთა რიცხვი ათასს აღწევდა (იქვე, გვ. 32). მათი დიდი ნაწილი „აზონის შვილებად ცნობილი აზნაურებისა“ – წერს თურქული დოკუმენტი (იქვე, გვ. 34). ტაო-ბასიანისა და მიმდებარე ქართული მხარეების აზნაურებს „აზონის შვილები“ ერქვათ, რადგანაც იყვნენ შთამომავლები ფარნავაზ მეფის წინა აზონ მეფის დადებულებისა. მათ ეს ხსოვნა XVI ს-მდე ჰქონიათ შენარჩუნებული.

ეს მხარეები დამპყრობელთა ცვალებადობის მიუხედავად ქართული ქვეყნები იყვნენ, რომელთა ეროვნულ თვითშემეცნებას ჯერ კიდევ აზონ-ფარნავაზის დროს ჩაეყარა საფუძველი, ქრისტეშობამდე IV-III საუკუნეებში.

როგორც ადრე არმენიელებმა და ბიზანტიელებმა, ოსმალებმაც დაიპყრეს თორთუმი, ფანასკერტი, არზრუმი, არტაანი და სხვა მხარეები, ბანასა და ხახულის ეკლესიების ოლქები, ქართველთა დენაციონალიზაცია კვლავ გაგრძელდა. ოსმალური წყაროს ცნობით, ამ პროცესს აადვილებდა ის, რომ ქართველები „ერთმანეთთან ბრძოლაში და ერთიმეორის ხოცვაში არიან გამუდმებით“ (იქვე, გვ. 48).

გ. ლაზიკის „ბერძნული ქრისტიანობა“

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქია, როგორც აღინიშნა, XI ს.-ში მოიცავდა ვრცელ მიწა-წყალს ტრაპეზუნტიდან ვანის ტბამდე, ამიტომაც ცხადია, მის საეპისკოპოსოებში წირვა-ლოცვის ენა იყო ბერძნული. ეპარქიის მოსახლეობა ე.წ. „ბერძნულ ქრისტიანობას“



ეზიარა. მ. ბერძნიშვილი წერდა – „ბერძნებთან დაპირისპირება დიდი ეროვნული საქმე იყო, ქართულმა ფეოდალურმა ურთიერთობამ რომ გამოიწვია, ამანვე გამოიწვია სომხებისაგან გათიშვა... ქართული ფეოდალური ურთიერთობის ნიშანია ქართული ქრისტიანობა, რომელიც სომხურს (აღმოსავლურს) გამოეთიშა და დასავლურს (ბერძნულს) არ შეუერთდა“ (ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, მასალები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიისათვის, თბ., 1990, გვ. 252).

ნ. ბერძენიშვილი წერს საქართველოს საეკლესიო ენის შესახებაც: „უეჭველია ენისათვის ასეთი დიდი მნიშვნელობის მიცემა დიდი კულტურული ბრძოლისა და ძლიერი კულტურის მაჩვენებელია. ეს ჯერ კიდევ ქრისტიანობის შემოსვლიდან ჩანს, როცა კულტურულად დაწინაურებულმა იბერიამ ქართული ქრისტიანობა მოიწყო (ბიზანტიამ ამის საშუალება არ მისცა ლაზიკას...), მან შემდგომაც დაიცვა ის და კიდევ მეტი: შეეტოქა ბერძნულ ქრისტიანობას (ლაზიკაში) და არა მარტო ბერძნულს, არამედ სომხურს (სომხეთში, ტაოში, სპერში, შირაკში), ალბანურს (ჰერეთში)“ (იქვე, გვ. 415).

„ქართული ქრისტიანობის“ ერთ-ერთი უმთავრესი საძირკველი იყო საეკლესიო ქართული ენა – გასაგები ყველა ქართული ტომისათვის, რადგანაც ამ ენის გამოყენების საწყის ეპოქაში ჯერ კიდევ სუსტად დიფერენცირებული ყოფილა ფუძე-ქართული ენა. წელთაღრიცხვათა მიჯნაზე – ანუ I-II საუკუნეებში თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანის ცნობით, ჯერ კიდევ არსებობდა ე.წ. „ზანურ-ქართული“ ენობრივი მთლიანობა, რაც, როგორც ჩანს, საფუძვლად იქცა საეკლესიო, ანუ ძველი ქართული ენისა. კ. კეკელიძე წერს – „ქართული საეკლესიო მწერლობა დაწყებულა ბიბლიური წიგნების გადმოცემით... მთარგმნელები იძულებულნი ხდებოდნენ შეეგუებინათ თავიანთი თარგმანი წარმართული აზროვნებისათვის, რამდენადაც ეს მოსახერხებელი იყო და გამოეყენებინათ მარაგი წარმართული საკრალური ენისა. ახალი იდეები, ახალი აზრები, ახალი ფილოსოფიურ-რელიგიური და მორალური შეხედულებანი ხშირად გადმოიცემიან ამ თარგმანში ისეთი სიტყვებითა და ტერმინებით, ისეთი ფორმებითა და სახეებით, რომელნიც უშუალოდ წარმართული წყაროებიდან მოდიან და რომელნიც პირველყოფილ ქართულ ქრისტიანობას სინკრეტულ ხასიათს აძლევენ“ (კ. კეკელიძე, ეტიუდები, I, 1956, გვ. 186). XI ს-ში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში მოქცევის გამო, იქამდე ქართულ საეკლესიო იურისდიქციაში მყოფი სამხრეთ ტაოს ყოფილი სამეფოს მოსახლეობა ცდილობდა ბერძნულ ეკლესიაშიც შეენარჩუნებინა ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა ეპისკოპოს ზაქარია ვალაშკერტელისა და ათონელი მამების დიდი ძალისხმევით. მათ ეს მხოლოდ ნაწილობრივ შეძლეს.

წმიდა ნინო ლაზეთ-კლარჯეთში

ა. წმიდა ნინოს ჯვარი დასავლეთ არმენიაში (VI–XI სს.)

ხორძენეს, პარიადრესა და გოგარენას მკვიდრი ქართველები აღმოჩნდნენ უცხო სახელმწიფოებრივ სივრცეში მას შემდეგ, რაც ისინი იბერიისაგან სომხეთმა ძვ.წ. II-I საუკუნეებში მიიტაცა სტრაბონის ცნობით

ვახტანგ გორგასლის ანძიანძორში და კარნუ-ქალაქში ლაშქრობის მიუხედავად, იბერიამ ვერ შეძლო ხორძენესა და პარიადრის ტერიტორიების უკან დაბრუნება, რადგანაც ორი იმპერია – სპარსეთი და ბიზანტია ერთმანეთს ეცილებოდა უკვე არმენიად სახელდებულ ამ მიწა-წყალს.



საბოლოოდ მათ არმენია ერთმანეთს შორის გაიყვეს.

ბიზანტიურ ანუ დასავლეთ არმენიაში მოექცა პარიადრე და ხორძენე გოგარენას ერთ ნაწილთან ერთად, მეორე ნაწილი კი გოგარენისა პერსარმენიაში მოექცა.

დაპყრობილ არმენიის ქვეყანაში სტაბილურობის მიღწევის მიზნით, ბიზანტია ცდილობდა სომეხი ხალხის გულის მოგებას და მის იმ პრეტენზიებს აკმაყოფილებდა, რომელიც ხელს არ უშლიდა იმპერიის უშიშროებას.

ასეთ ვითარებაში დასავლეთ არმენიაში მცხოვრები ქართველები იძულებულნი იყვნენ ჩართულიყვნენ შიდასაქვეყნო საქმიანობაში და თანდათანობით უფრო ღრმავდებოდა მათი არმენიზაციის პროცესი, მაგრამ დასავლეთ არმენიაში მცხოვრებ ქართველებს ეროვნული ცნობიერება მთლიანად რომ არ დაუკარგავთ, კარგად ჩანს იმ სასოების გამოხატვით, რომელიც მათ ჰქონდათ წმიდა ნინოსა და მისი ჯვრის მიმართ.

წმიდა ნინო ერთგვარად მათი ეროვნულობის საყრდენი ღუზა იყო, რომელიც გულებში ღრმად ჩამარხულ ეროვნულ ვინაობას ანარჩუნებინებდა.

სომხეთის ქართველთა განსაკუთრებული სიყვარული საქართველოს მიმართ, გამოიხატებოდა წმიდა ნინოს ჯვრის პატივისცემით.

მათ ისიც კი შეძლეს, რომ წმიდა ნინოს ჯვარი მოეპოვებინათ. ის სასოებით გადაასვენეს ე.წ. არმენიის მხარეებში (სინამდვილეში კი ქართველთა ისტორიულ სამშობლოში, ვანანდის მხარეში, ყარსში და მახლობელ მხარეებში).

არმენიის ამ ნაწილში წმიდა ნინოს ჯვარი რამდენიმე საუკუნის მანძილზე ინახებოდა – ის კი თავისი მადლით თითქოს იყო შუქურა არმენიის ქართველთა ეროვნულობის გამოსაბრწყინებლად არმენიზაციის ბურუსიდან.

წმიდა ნინოს ჯვარი VI საუკუნეში სამხრეთ საქართველოდან ანუ გუგარქიდან ტარონში წაუსვენებიათ და წმ. ლაზარეს ტაძარში დაუსვენებიათ, იქედან კი სპერში, საიდანაც ის ქართული წარმოშობის (ჭან) სომხეთის ერისთავს გრიგოლ მამიკონიანს კაპუეტის ანუ ლურჯ ციხეში გადაუსვენებია, რითაც მან გამოხატა სიყვარული თავისი მამულების (სპერისა და ტაოს) განმანათლებლის მიმართ. მართლაც მოვსეს ხორენაცი წმიდა ნინოს კლარჯეთის მქადაგებელს უწოდებს „იქადაგა კლარჯეთიდან მასქუთებამდე“ - წერდა ის.

ისტორიული კლარჯეთი კი ვახუშტის ცნობით მოიცავდა სხვა მხარეებთან ერთად სპერტაო-თორთომსაც, რომელთაც იმჟამად მამიკონიანთა ოჯახი მართავდა. მათ ჩანს კარგად იცოდნენ თავიანთი ქართული წარმოშობა (რასაც მიუთითებს აღონცი) და ამიტომაც უვლიდნენ და მტკიცე შემართებით იცავდნენ წმიდა ნინოს ჯვარს.

წმიდა ნინოს შესახებ ბერძნულ-ქალკედონურ მონასტრებში შეკედლებული ის კულტურულად არმენიზებული ქართველი ბერებიც კი წერდნენ, რომელთაც წერა-კითხვა იცოდნენ სომხურად და შესწავლილი არ ჰქონდათ ქართული მწიგნობრობა. მათ, მოვსეს ხორენაცის ცნობა წმიდა ნინოს შესახებ, შეჰქონდათ ეკლესიის საკითხავ თვენში. ისინი ქალკედონიტურ სომხურ ეკლესიას მიკედლებული ეთნიკური ანუ არმენიზებული ქართველები იყვნენ, თუმცა კი მათ ამაჟამად სომეხი ისტორიკოსები „სომეხ-ქალკედონიტებს“ უწოდებენ.

ერთი ცნობილი სომეხი მკვლევარი „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ ერთ-ერთ სტატიაში წერს: -На одном из (ე.ი. XI ს. თვენის) его листов записана „история Нуне“, что свидетельствует об участии Арм-Халк. В Арм. Литератури. (ПЭ. III, გვ. 32).

სინამდვილეში კი ეს ფაქტი გვიჩვენებს, თუ როგორ გაფაციცებით ჰკრეფდნენ გასომხების



პირას მისული დასავლეთ არმენიის ქართველები (თუმცა კი წევრები სომხურ-ქალკედონური ეკლესიისა) ცნობებს წმიდა ნინოსა და ქართული ეკლესიის ისტორიის შესახებ და ისინი სომხურ-ქალკედონურ საეკლესიო წიგნებშიც შეჭქონდათ, რადგანაც არავითარი საშუალება არ ჰქონდათ მონაწილეობა მიეღოთ ქართულ საეკლესიო ცხოვრებაში, ამასთანავე იმ მხარეებში იმჟამად ქართული ეკლესია-მონასტრები არ არსებობდნენ.

ბ. წმიდა ნინო – ეთნიკური ქართველების ეროვნული დროშა (IX–X სს.)

„ზემო ქვეყნებიდან“ და ტაო-კლარჯეთიდან გამოსული წმიდა მამები ძალზე ხშირად ხაზგასმით აღნიშნავდნენ წმიდა ნინოს ღვაწლს და მის მიმართ თავიანთი მადლიერებას.

XX ს-ში ქართულ მეცნიერებაში ის აზრიც კი წარმოიშვა, რომ თითქოსდა „ნინოს კულტი ქართველთა შორის ჩამოყალიბდა IX-X სს-დან“ (ასეთი იყო იმჟამინდელი ტერმინოლოგია), სინამდვილეში არა მთელ ქართულ ეკლესიაში არამედ მხოლოდ იმ მხარეებში, რომელნიც IX-X სს-მდე არმენიაში იყვნენ მოქცეულნი ხშირად დაიწყეს მითითება წმიდა ნინოს ღვაწლის შესახებ. ამით ქართველები, ანუ ყოფილ არმენიაში მცხოვრები ქართველები თავიანთ თავს ეთნიკურად მიჯნავდნენ იქვე, მათ გვერდით მცხოვრებ სომეხ ქალკედონიტები-საგან.

რაც შეეხება სომეხ ქალკედონიტებს, მათ თავიანთი თავი მიაჩნდათ არა წმიდა ნინოს, არამედ თავიანთი ეთნიკური საეკლესიო წინაპრების მემკვიდრეებად. ამის შესახებ სრულიად სამართლიანად მიუთითებს ვ. არუთინოვა-ფიდანიანი, რომელიც წერს – „Армяне - халкидониты, считали себя наследниками Саака Партева, Месропа Маштоца и Нерсеса Великого. Арм. Язык был богослужебным языком Арм. халк.-ов даже в тех случаях, когда они подвизались в Греч. монастырях (Православная Энциклопедия, Т.3, 2001, стр. 328)

არუთინოვა-ფიდანიანი სამართლიანად წერს, რომ სომეხი ქალკედონიტები თავიანთ თავს გრიგოლ განმანათლებლის და საჰაკ პართელის, მაშტოცის მემკვიდრეებად მიიჩნევდნენ და არა წმიდა ნინოსი, რომ მათი საღვთისმსახურო ენა მუდამ იყო სომხური.

მათგან გამოცალკევების (სომეხ-ქალკედონიტებისაგან გამიჯვნის) მიზნით ქართველი ქალკედონიტები თავიანთ თავს მიიჩნევდნენ ქართველთა განმანათლებელ წმიდა ნინოს მემკვიდრეებად და არა აღნიშნული გრიგოლ სომეხთა განმანათლებლისა, საჰაკ პართელისა თუ სხვა სომხური ეკლესიის დამაარსებლებისა.

ამიტომაც, წმიდა ნინოს ხსენება ერთგვარი ნიშანი იყო ეთნიკურობის გამოვლენისა.

გ. წმ. ნინო ლაზიკაში (IV ს.) პ. ინგოროყვას მიერ დაფიქსირებული ცნობებით (სოტიროპოლი, ლაზია, ალანია)

ლაზეთის მიტროპოლიტმა გერმანემ მოსკოვში XVII ს-ში რუსეთის ხელმწიფეს წერილობით მოახსენა, რომ მისი საკათედრო ტაძარი ქალაქ ოფში (ხოფში) აგებულია ივერთა მიწების განმანათლებლის მიერ - „строила святая Ирина, ею же **Иверская земля** приведена во святое крещение“ (პავლე ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 262). ამ დოკუმენტიდან ჩანს, რომ ძველი ეპოქის საეკლესიო იერარქთა მიერ ლაზეთი ივერიის ერთერთ ნაწილად მიიჩნეოდა



და ლაზეთი ერქვა არა დასავლეთ საქართველოს არამედ სამხრეთ-დასავლეთს.

3. ინგოროყვას მიერ მოსკოვის მთავარი არქივიდან ამოღებული ამ მასალიდან ჩანს, რომ ხოფას ეკლესია აუგია ივერიელთა მიწების გამაქრისტიანებელ ქალს ირინას, ცხადია, იგულისხმება წმ. ნინო. 3. ინგოროყვაც წერს, რომ წმიდა ნინო ამ დოკუმენტში ირინად იწოდება.

ამ დოკუმენტის შედგენამდე დიდი ხნით ადრე იგივეს, რომ ამ მხარეების, ე.ი. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს გამაქრისტიანებელი იყო წმ. ნინო, მიუთითებდა V საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი მ. ხორენაცი:

ის წერდა - „წმ. ნინომ იქადაგა კლარჯეთიდან მასქუთებადმდე“, მაშასადამე, კლარჯეთში, V ს. ამ ავტორის ცნობით, წმიდა ნინოს უქადაგია.

შეიძლება ითქვას, რომ ხოფა იყო კლარჯეთის ნაწილი, რადგანაც წყაროებში ასევე იხსენიება ხოფას გეოგრაფიული ადგილი – „ბოლო კლარჯეთისა ზღვისპირი“, ხოფა – კლარჯეთის ბოლო ანუ ზღვისპირა ნაწილის დასაწყისში მდებარეობდა.

ამასთანავე, ეს მიწა-წყალი იგივე ლაზეთია, ლაზიკაა. ამიტომაც ჰქონია ხოფას ეპარქიის ხელმძღვანელს ტიტული „ლაზეთის მიტროპოლიტისა“, მასში შედიოდა ოფ-რიზედან ვიდრე მდ. ჭოროხამდე მიწა-წყალი.

3. ინგოროყვას რუკის მიხედვით, აღნიშნული ხოფი ანუ ოფი, იგივე სოტიროპოლი – სოტრაპელა მდებარეობდა ტრაპეზუნტიდან აღმოსავლეთ ზღვისპირზე, მისგან დაახლოებით 25 კმ დაშორებით, რომელსაც მოსდევდა ქ. რიზე.

ოფსა და რიზეს შუა პუნქტი „ახალი ბანაკები“ („კენე პარამბოლე“) ყოფილა.

რიზედან ათენამდე პუნქტი კორდვილი, ხოლო ათენადან ბიწემდე ტამბური (ზღვის პირი ჰამამაშენი);

ბიწეს მოსდევდა არქაბი, ხუფათი, აფსაროსი და გონია (იხ. 3. ინგოროყვას რუკა, გვ. 272).

ზემოთ მოყვანილი ცნობიდან ჩანს, რომ ქ. ოფი (და რიზე) IV ს-ში შედიოდა ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, რომლის განმანათლებელი იყო წმ. ნინო და რომელსაც აუგია ოფის ტაძარი, რადგანაც IV საუკუნეში ზღვისპირეთის ეს ტერიტორია იბერიის ანუ ქართლის სამეფოში შედიოდა (აქ შეიძლება გავიხსენოთ, რომ ბერძნულ-რომაული წყაროებითაც ამ ადგილებში მცხოვრები ძიდრიტების ტომი I ს.-ში იბერიის მეფე ფარსმანს ემორჩილებოდა).

იბერიის სამეფოს ზღვისპირეთის ტერიტორიის ნაწილი ოფიდან-ხუფათამდე დაუკარგავს V ს.-ში ე.წ. ბიზანტია-ლაზიკის ომის დროს.

კლარჯეთის ერისთავი გუბაზ I, რომელსაც ბიზანტიელები „ლაზთა მეფეს“ უწოდებენ იძულებული გამხდარა დაედო ბიზანტიასთან ზავი, რომლის შემდეგაც საზღვარმა ოფიდან ხუფათში გადმოიწია.

წმიდა ნინოს ლაზიკაში მოღვაწეობის შესახებ წერს გელასი კესარიელი, V ს. ავტორი. ის წერს „ტყვე ქალმა იქადაგა იბერთა და ლაზთა შორის“, ხოლო მოვსეს ხორენაცი ასევე V ს-ში წერდა, რომ წმ. ნინომ იქადაგა კლარჯეთში (კლარჯეთიდან მასქუთებადმდე), კლარჯეთი კი ბერძნული წყაროების ლაზიკა ანუ სამხრეთ ეგრისია.

სოტიროპოლის კათედრის სახელი უკავშირდება ასევე ალანიის სამიტროპოლიტოს.

იმის გამო, რომ გაქრისტიანებულ ალანებს ესაჭიროებოდათ თავიანთი ეპისკოპოსი, მაგრამ მათ (ალანებს) არ გააჩნდათ მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი ნომადური (მომთაბარეული) ცხოვრე-



ბის გამო, კონსტანტინოპოლს გადაუწყვეტია კავკასიის ზღვისპირა რომელიმე თავის იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ქალაქში დაესვა ალანებისათვის საჭირო ეპისკოპოსი. ეს ყოფილა ქ. სოტიროპოლისი პ. ინგოროყვას კვლევით (დასახ. ნაშრ. გვ. 259).

მართლაც, სოტიროპოლისის ჩრდილოეთით მთელი შავიზღვისპირეთი ვიდრე ნიკოფსიამდე საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციაში შედიოდა, ხოლო ნიკოფსიას იქით შავიზღვისპირეთში არ იყო მშვიდობიანი ცხოვრება.

ამიტომაც კონსტანტინოპოლი იძულებული იყო ალანებისაგან ძალზე მოშორებით დაეარსებინა ალანიის კათედრა.

კონსტანტინოპოლური დოკუმენტი იუწყება – „ალანიის მიტროპოლიას სრულიად არ აქვს საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა, რადგან აქაური ხალხი მომთაბარეობას, ნომადურ ცხოვრებას ეწევა“ (დასახ. ნაშრ. გვ. 259).

აი, ეს ყოფილა მიზეზი, რომ ალანიის მიტროპოლია XII საუკუნეში გაუერთიანებიათ სოტიროპოლის საეკლესიო ოლქთან, რომელიც ამ დროს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში შედიოდა.

აქ, სოტიროპოლის ზონაში იყო ამ ეპოქაში საზღვარი ბიზანტიასა და საქართველოს შორის“ (იქვე, გვ. 260).

XIII ს-ში საქართველოს სამეფოს მესხეთის სამთავროს შეუერთებია ტრაპიზონის აქეთი ქვეყნები, მათ შორის, სოტიროპოლისი.

ამის გამო კონსტანტინოპოლს სოტიროპოლის კათედრა გადაუტანია ტრაპიზონში.

XIII-XVI სს-ში ქ. სოტიროპოლის აქეთ მდებარე მხარე დაუკავშირდა საქართველოს ეკლესიას /ოსმალებამდე/ – და შეადგინა ქართული საეკლესიო ოლქი – ოფის ანუ ლაზიის მიტროპოლიტის მეთაურობით, რომლის კათედრა XVI ს-ში გურიაშია – სატრაპელაში. მას ალანიის მიტროპოლიტის ტიტულიც ჰქონდა. მაგალითად, აფხაზთა კათალიკოსის მიერ 1646 წ. ნაკურთხ ლაზიის მიტროპოლიტს გერმანეს (გვ. 263).

ამ ძალზე მნიშვნელოვანი ფაქტიდან გამომდინარე ალანიისა და ლაზიის სამიტროპოლიტოების სულიერი მემკვიდრეობა ეკუთვნის საქართველოს ეკლესიას და არა რუსეთის ეკლესიას, რადგანაც სწორედ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში ჯერ კიდევ XVI საუკუნეში შემოვიდა ალანიისა და ლაზიის სამიტროპოლიტოები კონსტანტინოპოლისა და ტრაპეზუნტის იმპერიების დაქცევის შემდეგ. ამის აღნიშვნა საჭიროა, რადგანაც „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“ მიიჩნევს, რომ ალანიის ეპარქიის მემკვიდრე არის რუსეთის ეკლესია, რადგანაც ალანიის ეპარქიის იურისდიქციის ქვეშ მდებარე მიწები ამჟამად რუსეთშია.

კიდევ ერთხელ რომ გავიმეოროთ, ფაქტებით არ მტკიცდება ამჟამად ოფიციალურად მიღებული დებულება, რომ დასავლეთ საქართველო ეკლესიურად ბიზანტიის ხელქვეშ იყო და აქ ბერძნული წირვა-ლოცვა იყო გავრცელებული.

ნუმინმატიკური და არქეოგრაფიული მასალა სხვას მიუთითებს – დასავლეთ საქართველო იყო ქართლის სამეფოს საფინანსო და ეკლესიური ნაწილი.

შეუძლებელია ამ მხრივ კიდევ ერთხელ არ გავისხენოთ სომხური წყაროს ცნობა, რომ კირიონი „ძველი წესის შესაბამისად ეგრისის არქიეპისკოპოსიც იყო“.

X საუკუნეში სომეხთა კათალიკოსმა იოანემ სომხურ-ქართული საეკლესიო განხეთქილების უდიდესი დაძაბვის დროს, მკითხველს მიაწოდა ცნობა ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში ეგრისის შემავლობის შესახებ, „მცხეთის კათალიკოსი კირიონი ეგრისის“



არქივისკოპოსიც იყო წინანდელი წესის თანახმად“.

კირიონის „წინანდელი დროის წესების“ ქვეშ ალბათ VI საუკუნეში არსებული ვითარება იგულისხმება.

კიდევ უფრო ადრე V საუკუნეში სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში (კლარჯეთში) ქართული ეკლესიის იურისდიქციის შესახებ წერდა მოვსეს ხორენაცი.

როგორც ითქვა, ხორენაცი წერს - „წმიდა ნინომ იქადაგა კლარჯეთიდან მასქუთედამდე თავისი ადვილად გასაგები ენით“.

მაშასადამე წმიდა ნინოს კლარჯეთშიც უქადაგნია, დასტურდება თუ არა ეს ცნობა სხვა რომელიმე ცნობით?

ლაზეთის მიტროპოლიტი გერმანე ადასტურებდა, რომ წმიდა ნინომ იქადაგა ლაზეთში.

როგორც აღინიშნა, ლაზეთის მიტროპოლიტი გერმანე 1651 წელს რუსეთის მეფისადმი წარდგენილი ანგარიშში წერს, რომ ლაზეთის მიტროპოლიტის სამყოფელი ქ. ოფის ტაძარი წმიდა ნინოს დაუარსებია და მის ეპოქაში საზღვრად საქართველოსა და ბიზანტიას შორის მიიჩნეოდა ოფი, რიზესთან ახლოს. ამ ოფსაც - ხოფი ერქვა. აქ ყოფილა აღმართული ქვის სასაზღვრო დიდი სვეტი, ამ ადგილებში, საქართველოს ტერიტორიაზე დაუარსებია წმიდა ნინოს ოფის ანუ ხოფის კათედრა. ამიტომაც შემდგომში, ხელსაყრელი მომენტის დადგომისას აღსდგა თავდაპირველი მდგომარეობა და აქაური ლაზეთის მიტროპოლიტი აღსდგა ქართული ეკლესიის იერარქიაში.

როგორც აღინიშნა, გელასი წერდა - წმიდა ნინოს მიერ „ღმრთის მცნება მიიღეს პონტოს გასწვრივ მდებარე მიწა-წყალზე მცხოვრებმა იბერებმა და ლაზებმა“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 227).

IV საუკუნეში, წმიდა ნინოს დროს რიზე-ხუფათის რეგიონს ლაზიკა რომ ერქვა, მიუთითებს ლაზეთის მიტროპოლიტ გერმანეს 1651 წელს რუსეთის მეფისადმი წარდგენილი ანგარიში, რომ ლაზეთის მიტროპოლიტის სამყოფელი ქ. ოფის ტაძარი წმიდა ნინოს დაუარსებია.

ლაზეთს ჩვენც ვუწოდებთ იმ ქვეყანას, რომელსაც ქართულ წყაროებში ეწოდება „კლარჯეთი, ბოლო კლარჯეთისა, ზღვისპირი“. სწორედ, აქ დაუარსებია წმიდა ნინოს ოფის კათედრა - ლაზეთის მიტროპოლიტის ცნობით, ხოლო ხორენაციის ცნობით წმ. ნინომ კლარჯეთშიც იქადაგა, ამიტომაც, ჩანს წმიდა ნინოს მოსვლის პერიოდში ხსენებული მხარე კლარჯეთის ერისთავს ექვემდებარებოდა“.

წმიდა ნინოს ლაზიკაში მოღვაწეობის შესახებ არსებული ბერძნული წყაროები, რატომღაც ჩვენს ისტორიოგრაფიაში მიუღებელია. გელასი კესარიელის ცნობით ხომ ტყვე ქალის მიერ მიიღეს ქრისტიანობა იბერებმა და ლაზებმა, რაც მიტროპოლიტ გერმანეს მიერ ნახსენებ მხარეს გულისხმობს სადაცაა ოფის (ხოფას) კათედრა.

ლაზეთი, ბერძენი ავტორის თქმით, მდებარეობდა „პონტოს გასწვრივ“.

პონტოს საზღვართან მდებარე მიწა-წყალი, რომელიც იწოდებოდა ლაზიკად (ოფის რეგიონი), იგივეა, რაც ქართული წყაროს „კლარჯეთის ზღვის პირი“, მაშასადამე, ხორენაციის ცნობას, რომ წმიდა ნინომ იქადაგა კლარჯეთშიც ადასტურებს ასევე V საუკუნისვე ბერძნული წყაროები და ლაზთა მიტროპოლიტი XVII საუკუნისა. ამ ცნობათა ურთიერთშეჯერებით ირკვევა, რომ კლარჯეთი იგივე ლაზიკაა.

აღსანიშნავია, რომ ხორენაციის გარდა წმიდა ნინოს კლარჯეთში მოღვაწეობის შესახებ ცნობა ჰქონია აგათანგელოზსაც, ამის შესახებ თვით ხორენაცი წერს.



რატომ არ აისახა ქართულ წყაროებში ცნობა წმიდა ნინოს ლაზეთში მოღვაწეობის შესახებ?

უნდა ითქვას ისიც, ქართლის სამეფოს დაშლის შემდეგ, რაც მის ტერიტორიებზე სხვადასხვა სახელმწიფოებრივი ერთეულები ჩამოყალიბდა (თბილისის საამირო, ტაშირ-ძორაკერტის სამეფო, აფხაზთა და ქართველთა, კახთა და ჰერთა სამეფოები), ჩანს მოხდა ახალი რედაქტირება წმიდა ნინოს ცხოვრებისა (ალბათ VIII-X საუკუნეებში) ეპოქის სულისკვეთების გათვალისწინებით.

ახალ, ანუ ჩვენამდე მოღწეულ წმიდა ნინოს ცხოვრების მიხედვით ის არ ქადაგებდა არც ლაზეთ-კლარჯეთში, არც კასპიისპირა ვრცელ მხარეში „კლარჯეთიდან მასქეთებამდე“ (როგორც წერდა მ. ხორენელი), ის ახლა უკვე იმ პატარა ქართლის განმანათლებელია, რომელიც არაბთა ბატონობის შედეგად წარმოიქმნა „ყოველი ქართლის“ დამცრობის შემდეგ, ამ პატარა ქართლის საზღვრებიც დამცრობილია, ის ჯავახეთიდან ბოდბემდე თულა აღწევს.

ახალი რედაქტირების ნაკვალევი ჩანს სხვა მხრივაც. მაგალითად, ახალ რედაქტორებს უკვე აღარ სჯერათ წმიდა ნინოს ქართულენოვნება.

თუ კი წმიდა ნინოს ეპოქის მოვსეს ხორენცისათვის წმიდა ნინო ქართველი ხალხისათვის ადვილად გასაგებ ენაზე, ე.ი. ქართულ ენაზე, ქადაგებდა, ახალი IX-X-XI საუკუნეთა რედაქტორებისათვის წმიდა ნინოს უკვე თარჯიმანი - ბერძნული ენის მცოდნე ესაჭიროება ქართველებთან ურთიერთობისათვის, კერძოდ „სეფექალმა შრომანამ იხილა იგი (ნინო) ხესა მას ქვეშე, განკვირდა და მოიყვანა ბერძნულად მეტყველი დედაკაცი და ჰკითხა გზა მისი“ (ქართული მწერლობა, 1987, გვ. 78).

თუკი ხორენცს V საუკუნეში არ ეეჭვებოდა წმიდა ნინოს ეპოქაში ქართული ენის არეალის განფენა კლარჯეთიდან ვიდრე კასპიის ზღვის პირას მდებარე მასქეთებამდე, ახლა არაბობის შემდეგ ქართული ენის არეალი შემცირებული ჩანს. გელასი კესარიელსაც არ ეეჭვებოდა წმიდა ნინოს ქადაგება იბერთა და ლაზთა შორის, რადგანაც აქაც ერთიანი ენობრივი არეალი უნდა ყოფილიყო.

საფიქრებელია, რომ ერთიანი ქართლის სახელმწიფოს რღვევამ, რაც განსაკუთრებით გაგრძელდა არაბობის დროს, გამოიწვია ასევე იქამდე ერთიანი საერთო - ფუძე ქართული ენის დიფერენციაციაც, ალბათ წარმოიქმნა კიდევ ახალ სახელმწიფო ერთეულებში იქამდე ერთიანი ენის კილოები თუ დიალექტები.

უნდა აღინიშნოს, ჩვენი წყაროების მითითება, რომ იქამდე საერთო ქართულ ენას თითქმის ათასწლოვანი სახელმწიფოებრივი ტრადიცია ჰქონდა. შემთხვევითი არაა, მემატიანის ნათქვამი, რომ აღმოსავლეთ-დასავლეთ საქართველოს მპყრობელ ფარნავაზის ეპოქაში „არღარა იზრახებოდა სხვა ენა თვინიერ ქართულისა“, ანუ კლარჯეთ (ლაზეთში), დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში ერთი ენა - საერთო-სახალხო ქართული ენა ფუნქციონირებდა.

ქართული წყაროებისავე ცნობით ფარნავაზის შემდეგ ქართლის სამეფოში ძვ. წ. IV-III საუკუნეებიდან თითქმის ყოველთვის შედიოდა კლარჯეთი და დასავლეთ საქართველო ვიდრე VI ს. ბოლომდე, ამიტომ ქართულ ენას განვლილი ჰქონია საერთო სახელმწიფოებრივ-კულტურული ცხოვრების თითქმის ათასი წელი. ამიტომაც, არაბობის ეპოქაში მისი (საერთო სახალხო ქართული ენის) დაშლა-დიფერენციაციამ ვერ მოახდინა მნიშვნელოვანი გავლენა და ის კვლავ საერთო-საეკლესიო-კულტურის ენად დარჩა ახალ სახელმწიფოებრივ ერთეულებში აფხაზთა სამეფოში, კახეთის საქორეპისკოპოსოში, ჰერთა სამეფოში, ტაო-კლარჯეთში - თუმცა უკვე დაბალი სოციალური ფენები ალბათ უკვე იწყებდნენ დიალექტურ ღონეზე მეტყველებას.

**„ქებაი და ღიდებაი ქართულისა ენისაი“**

ა. „ქებაი და ღიდებაი ქართულისა ენისაი“ არმენიის ქართველთა საუნჯე წმ. ნინოს ჯვართან ერთად (VI–X სს.)

VI-VIII სს-ში, მას შემდეგ, რაც გუგარქსა, ტაოსა თუ ბასიანში მცხოვრები მკვიდრი ქართველები პოლიტიკურად აღმოჩნდნენ პერსარმენიასა თუ რომაულ არმენიაში და მოექცნენ სომხურ საეკლესიო იურისდიქციაში, ამ მხარეებში დაიწყო ქართული ენის ტოტალური ღევნა – ეს განსაკუთრებით ითქმის პერსარმენიაში მცხოვრებ ქართველთა შესახებ.

დაიწყო ქართველთა არმენიზაციის თითქმის შეუქცევადი პროცესი.

ქართველთა არმენიზაცია შედარებით ნელი ტემპით მიმდინარეობდა „რომაულ“, ანუ დასავლეთ არმენიაში იმის გამო, რომ აქ ეკლესიებში ღვთისმსახურება ბერძნულენოვანი იყო. ამის გამო აქ მოსახლეობის არმენიზაციის პროცესი ვერ დასრულდა.

მახლობლად მცხოვრებმა (ე.ი. ტაოს, კოლას, ბასიანის და სხვა კუთხეების) ქართველებმა იცოდნენ, რომ ისინი ეროვნულად ქართველები იყვნენ, მაგრამ როგორც ბიზანტიურ (ბერძნულ-რომაულ), ასევე სომხურ (სპარსულ, შემდეგ არაბულ) ოლქებში მათ მშობლიურ ქართულ ენას ღევნიდნენ, ავიწროვებდნენ, არ აძლევდნენ სახელმწიფოებრივ და საეკლესიო ენის ფუნქციას. ამის გამო იქ ქართული ენა იქცა „მდაბალ და დაწუნებულ ენად“, მხოლოდ იმედი ასულღმულებდათ იქაურ ვინაობაშენარჩუნებულ ქართველებს. იცოდნენ, ოდესმე დადგებოდა ისეთი ღღე, როცა ქართული ენა თავის უფლებებს აღიდგენდა. ამ კუთხის ქართველების იმედი სინას მთის ბერმა შეგვიანხა. იქ ღაცული ქართული მანიფესტით – „ქებაი და ღიდებაი ქართულისა ენისაი“.

ბ. „ქებაი და ღიდებაის“ საეკლესიო საფუძვლები (VI–X სს.)

სინას მთის ქართულ ხელნაწერთა შორის უმშვენიერესი ქმნილებაა „ქებაი და ღიდებაი ქართულისა ენისაი“.

ერთი შეხედვით პირველი ათასწლეულის ქრისტიანული ძეგლი „ქებაი და ღიდებაი ქართულისა ენისაი“ მკვეთრად განსხვავდება მსოფლიო ეკლესიაში დანერგილ კანონიკური ტექსტებისაგან და უფრო აპოკრიფულს ემსგავსება, მაგრამ როგორც აღმოჩნდა მას აქვს თავისი საეკლესიო საფუძვლები ქართულ ენასთან დაკავშირებით.

კერძოდ, „ქებაი და ღიდებაის“ ტექსტში, ქართულია საღმრთო ენა, რომელიც „შემკულია და კურთხეულია უფლის სახელით“. საზოგადოდ, ქრისტიანი ავტორი არც მისცემდა თავის თავს ნებას იმისას, რომ მსგავსი განცხადება გაეკეთებინა საეკლესიო საფუძვლის გარეშე.

ასეთი საფუძველი კი გახლდათ ძალზე ამაღელვებელი მომენტები ასურელი მამების ცხოვრებიდან, ეს მომენტები შეეხება ქართული ენის საზეაურობას.

ძველ საქართველოში განუზომლად ღიდი იყო ავტორიტეტი ასურელი მამებისა, მათ წმიდა ნინოს შემდეგ ქართლის ანუ საქართველოს ახალ განმანათლებლად მიიჩნევდნენ, ჩანს VI საუკუნეში მონოფიზიტებისა და ცეცხლთაყვანისმცემლების მძლავრობის გამო, რომელთა წინააღმდეგაც ისინი იბრძოდნენ.



ისინი იყვნენ პირველი ათასწეულის ქართული ეკლესიის უდიდესი წმინდანები. სინას მთაზე, იქ, სადაც „ქებაისა და დიდებაის“ მრავალი ტექსტი გადაიწერა, XX საუკუნეში მოულოდნელად აღმოჩნდა იქამდე დავიწყებული სინას მთის ბერების უძველესი ხელნაწერები, რომელთა შორისაა ასურელი მამების ცხოვრებანი, „მოქცევაი ქართლისაისთან“ ერთად.

ეს მიუთითებს იმის შესახებ, რომ ასურელი მამები ქალკედონიტები იყვნენ და ეკლესიის წმინდანები, წინააღმდეგ შემთხვევაში პირველი ათასწეულის მსოფლიო მნიშვნელობის მართლმადიდებელთა ცენტრში - სინას მთის მონასტერში მათ არ გამოიყენებდნენ საეკლესიო პრაქტიკაში.

ასურელი მამები იყვნენ არა მხოლოდ მართლმადიდებელი ეკლესიის წმინდანები, არამედ ქართული ენის აღორძინების მამები, მისი უფლისმიერი დამცველ-შეპატრონენი.

როცა ვამბობთ, რომ ასურელი მამები იყვნენ ქართული ენის უფლისმიერი, ზეგარდამო ნიშნით აღჭურვილი წმინდანები, გვაქვს შესაბამისი უეჭველი და უძველესი წყაროები, ესაა თვით ამ წმიდათა „ცხოვრებანი“.

ვინ იყვნენ ასურელი მამები და რა კავშირი ჰქონდათ მათ ქართულ ენასთან? წარმოშობის მიხედვით არავითარი, მათ საერთოდ არ იცოდნენ ქართული ენა და არც კი სმენოდათ ქართლის ქვეყნის შესახებ. ამას მოგვითხრობენ თვით ამ წმიდათა ცხოვრებანი.

იოანე ზედაზნელი, რომელიც იყო მეთაური ასურელი მამებისა ეროვნებით ასური იყო, ასურეთში მცხოვრები და იქ დაბადებული. მას გაგონილიც კი არ ჰქონდა იმის შესახებ, რომ არსებობდა ქართველთა ქვეყანა და ქართული ენა. გამოხდა ხანი, მას მიეცა უფლისმიერი ბრძანება, რომ უნდა ექადაგა ქართველების ქვეყანაში. მართლაც ის მოწაფეებთან ერთად შემოვიდა ქართლში და ქართული ენით დაიწყო ხალხის დამოძღვრა.

როგორ? მან შეისწავლა ქართული ენა? არა, მას საგანგებოდ არ შეუსწავლია ქართული ენა და არც დრო დაუხარჯავს მის შესასწავლად. მოხდა დიდი სასწაული, ამ ენასთან დაკავშირებით, ისეთი სასწაული და თანაც ყველასათვის გასაგები, რომ მის გარშემო მყოფი ადამიანები ამ სასწაულით დიდად შეშინდნენ და ამასთანავე გაკვირდნენ კიდევ.

რა მოხდა? წმინდანის ცხოვრების თანახმად უფალმა ინება, რომ როგორც წმიდა მოციქულებს მიეცათ სულთმოფენობისას ენების ცოდნა (საქმე, 2-14), ასევე სულიწმიდის მიერ „ერთ წამში“ ანუ ელვისებური სისწრაფით მიეცა წმიდა იოანე ზედაზნელს ქართული ენის ცოდნა: -მისი მემატიანე წერს - „მოეცა იოანეს ენაი ქართულად მეტყველი..., ესე სასწაული, ძმანო, მიმსგავსებულ არს სიონს გარდამოსვლასა სულისა წმიდისასა წმიდათა ზედა მოციქულთა და განყოფასა ენათასა ცეცხლისასა... სულითა წმიდითა წამსა შინა აღატყუა სიტყვითა ზრახვად იოანე, რომელი არცა ოდეს ასმიოდა, არათუ ესწავა... რომელნი მაშინ მუნ იყვნეს ყოველნი ზარგანხდილნი და განკვირვებულნი ადიდებს ღმერთსა, მოქმედსა საკვირველებათასა“ („ცხოვრება და მოქალაქობა ღირსთა მამათა ჩუენთა შიოსი და ევგარესი“, 2005, გვ. 29).

მამასადამე:

1. სულიწმიდის მიერ იოანე ზედაზნელი ქართულად ამეტყველდა;
2. მას ქართული ენის ცოდნა მიეცა „წამსა შინა“, ანუ მყისიერად;
3. იოანეს იქამდე არასოდეს უსწავლია ქართული ენა და არც კი სმენოდა მის შესახებ;
4. იოანემ მაშინვე დაიწყო „სიტყვათა ზრახვად“ ანუ ის უკვე ქართული ენით წარმოთქვამდა ფრაზებს და საერთოდ ის ქართულად სრულყოფილად ამეტყველდა, მამასადამე უნარი მიეცა ქართულად ქადაგებისა;



5. ეს უდიდესი სასწაული სხვების თანდასწრებით მოხდა, რამაც მათ შიშის ზარი დასცათ და ამავე დროს გაუკვირდათ;

6. იქ მყოფმა ადამიანებმა მაშინვე დაიწყეს ღმერთის ღიღება, რადგანაც სწორედ ისაა (ე.ი. ღმერთია) - „მოქმედი საკვირველებათა“, ანუ სასწაული მხოლოდ მისგან მომდინარეობდა.

7. სასწაული თავისი არსით იდენტური იყო სულთმოფენობისას „ცეცხლის ენათა განყოფილსა“ მოციქულებზე სულიწმიდის გარდამოსვლისა და მათი სხვადასხვა ენებზე ამეტყველებისა (ცხოვრება შიოსი და ევაგრესი, 2005, გვ. 29).

აღსანიშნავია, რომ იოანე ზედაზნელის აღნიშნული სასწაულის დროს მის გვერდით იყო მისი მოწაფე შიო მღვიმელი.

სასწაულის მნიშვნელობა გაორკეცდა იმით, რომ შიო მღვიმელზეც გადმოვიდა მადლი სულიწმიდისა და ისიც ამეტყველდა ქართულად.

შიო მღვიმელის ცხოვრების აღმწერი წერს, რომ წმ. შიო „იყო ნათესავით ასური... ოდეს იოვანე, მოძღვარი მისი უწყებითა ღმერთისაითა ქვეყანად ქართლისა მიიწია, ესეცა ნეტარი მის თანავე მოგზაურ იქმნა და მის თანავე მოციქულებრივი ქადაგებაი აღასრულა, რომელთა ღმერთმან მისცა ენაი ქართულად მეტყველი“ („ხსენებაი საკვირველ-მოქმედისა წმიდისა მამისა შიოსი“, 2005, გვ. 113).

მაშასადამე

- 1) შიო მღვიმელი იყო ეთნიკურად ასური;
- 2) მისი მოძღვარი იოანე „ღმერთის უწყებით“ მოვიდა საქართველოში;
- 3) იოანემ და შიომ აღასრულეს მოციქულებრივი ქადაგება;
- 4) მათ ღმერთმა უბოძა ქართული ენის ცოდნა - „რომელთა ღმერთმან მისცა ენაი ქართულად მეტყველი“.

აღნიშნულთა გარდა არსებობს აგრეთვე შიო მღვიმელის მოკლე ცხოვრებაც, რომელშიც კერძოდ ნათქვამია - „წარმოემართნენ წმიდანნი და მოვიდნენ ქართლად... კათალიკოზსა ევლახიოზს გამოეცხადა ანგელოზი უფლისაი და აუწყა მოსვლა მათი და წინა მიეგებოდა... ნეტარმან იოვანეცა წამსა შინა ისწავა ენა ქართველთა სულისა მიერ წმიდისა“ (ცხოვრებაი შიო მღვიმელისა მოკლედ ნათქვამი, 2005, გვ. 107).

წმ. შიოს „მოკლე ცხოვრებაც“ იმასვე იმეორებს, რაც აღნიშნული სხვაგანაც, რომ იოანე ზედაზნელმა „წამსა შინა ისწავა ენა ქართველთა სულის მიერ წმიდისა“.

ამ ცხოვრებათა შეჯერებით ნათელი ხდება, რომ იოანე ზედაზნელმა, შიო მღვიმელმა და ჩანს სხვა მამებმაც ღმერთის ნებით, სულიწმიდის მიერ მყისიერად მიიღეს ცოდნა ქართული ენისა და ღმერთის უწყებით გამოემართნენ საქართველოში, ხოლო „ანგელოზი უფლისა“ აფრთხილებდა და ამზადებდა სათანადო პირებს მათთან შესახვედრად.

მართლაც, სრულიად გამორჩეული, უნიკალური და ალბათ ერთადერთია მსგავსი სასწაული – რაც გამეორებაა წმიდა მოციქულებზე სულიწმიდის მადლით ენათა დაუფლებისა, ოღონდ ამ შემთხვევაში, ქართულ ენაზეა ღვთის მადლი დაშვებული.

ცხადია, ეს მომენტი ანცვიფრებდა ძველ ქართველ მამებს და უნერგავდა მათ თვალსაზრისს ქართული ენის განსაკუთრებულობის შესახებ, მითუმეტეს ისეთ რეგიონებში, სადაც ქართული ენა „დაწუნებული“ იყო ღვთისმსახურებისათვის საეკლესიო სფეროში (იგულისხმება ყოფილი პერსარმენის რეგიონი, ტაო-ბასიანის მხარეები).

ასურელ მამათა აღნიშნული ცხოვრებანი წარმოადგენდნენ ოფიციალურ საკითხავებს, რომელნიც



ეკლესიებში ხმამაღლა იკითხებოდა წირვა-ლოცვების სათანადო მომენტების დროს. მრევლს ოდნავადაც კი ეჭვი არ ეპარებოდა მოსმენილის სინამდვილეში.

ეს ამბავი ნამდვილად რომ არ მომხდარიყო არც აღწერდნენ და არც მიიჩნევდნენ ღმრთის სადიდებელ საკვირველ სასწაულად.

საზოგადოდ, ლოცვის ენას ძველ ქრისტიანულ სამყაროში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა, რადგანაც „ახალი აღთქმის“ ქადაგებით ენა ღვთიური ნიშნით იყო აღბეჭდილი. ეს საგანგებოდ ეუწყათ სულთმოფენობისას მოციქულებსა და შესაბამისად პირველქრისტიანებს, როცა „ადივსენენ ყოველნი სულითა წმიდითა და იწყეს სიტყვად უცხოთა ენათა, ვითარცა სული იგი მისცემდა მათ სიტყვად“ (საქმე, 2, 4).

ამით მოიხსნა ის ენობრივი ბარიერი, რომელიც პირველქადაგებულ მოწაფეებს შესაძლოა შეხვედროდათ, როცა ისინი წავიდნენ დასამოძღვრად წარმართებისა მთელ მსოფლიოში.

ასეთი ენობრივი ბარიერი ელოდათ ასურულ მამებსაც საქართველოში, მაგრამ, როგორც ითქვა, სულიწმიდის მიერ მიეცათ არა ზოგადად ცოდნა სხვადასხვა ენებისა, არამედ კონკრეტულად, მხოლოდ ქართული ენისა.

ქართული ენის ასეთი გამორჩევა უფლის მიერ, რაც იყო თვალხილული ფაქტი არა მხოლოდ ასურული მამების გვერდით მდგომთათვის, არამედ ქართველი ერი-სათვისაც, ცხადია ბუნებრივი სიამაყით ავსებდა ქართველ მამებს.

აღიწერება ისეთი მომენტიც, როცა მაგალითად ქართლის კათალიკოსი შეეგება ასურულ მამებს ასურული ენით, მაგრამ მათ ქართულად უპასუხეს.

ასურული მამები ქართულენოვანი მქადაგებლები იყვნენ, უფრო მეტიც, ქართულენოვანი მწერ-ლებიც კი, მხედველობაში გვაქვს შიო მღვიმელის ქართულენოვანი ლექსები.

VII საუკუნეში, ჩანს ასურულ მამებზე უფლის მიერ გარდამოვლენილი ეს ენობრივი მომენტი აძლიერებდა კირიონ I კათალიკოსის თავისი ენობრივი რეფორმის გატარებისას გუგარქში. როგორც ცნობილია გუგარქი, თვით „ეპისტოლეთა წიგნის“ მიხედვითაც, წარმოადგენდა მცხეთელი კათალიკოსის იურისდიქციაში შემავალ ეპარქიას, სადაც ადგილობრივი ქართული მოსახლეობისათვის IV საუკუნიდანვე ქართულ ენაზე აღესრულებოდა წირვა-ლოცვა (ამას ბოლნისის სიონის წარწერები და სხვა ეპიგრაფიკული მასალაც აჩვენებს), ამის მიუხედავად VI ს-ში სპარსელთა მყრობელობისას (რომელიც სომხურ მონოფიზიტურ ეკლესიას ძლიერ უჭერდა მხარს), გუგარქში ქართული მრევლისათვის ეკლესიებში დანერგეს სომხურენოვანი მსახურება, ისევე, როგორც ტაოსა და ბასიანში.

სპარსთა ძლიერების შესუსტებისთანავე, როცა ბიზანტიის საზღვარმა გადმოიწია და მოადგა თბილისს, კირიონმა გაბედა და ინება ქართულენოვანი ღვთისმსახურების აღდგენა გუგარქის ქართული მრევლისათვის, რამაც ძალზე აღაშფოთა სომხური ეკლესიის მესვეურები, მათ მაშინვე დააბეზღეს კირიონი სპარსთა წინაშე, რომლებმაც კირიონი ტახტიდან ჩამოაგდეს და უცხოეთში განდევნეს.

როგორც ითქვა კირიონის ამ დიდი ბრძოლის მამხნეველები ქართული ენის უფლისმიერი მფარველობა იყო, რომელიც ასურული მამებზე განცხადდა.

საფიქრებელია, რომ ქართული ენის ასეთი გამორჩეულობა უფლის მიერ (რაც, როგორც ვთქვით ფაქტი იყო), წარმოადგენდა ერთ-ერთ საეკლესიო წყაროს წინასწარმეტყველებისა, რომელსაც „ქებაი და ღიდებაი ქართულისა ენისაი“ ეწოდება.

მას, როგორც ჩანს, სხვა საეკლესიო წყაროებიც ჰქონდა უფლისმიერი ნიშნით აღბეჭდილნი.



ერთ-ერთი, უნდა იყოს ილარიონ ქართველის ცხოვრების ერთ-ერთი ეპიზოდი.

IX საუკუნეში წმიდა ილარიონს აუკრძალეს ქართულენოვანი ლოცვა-ღვთისმსახურება ბერძნებმა ოლიმპოს მთის მონასტერში.

მაშინვე, ბერძენ მამასახლისს გამოეცხადა ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელი და განუცხადა „მრავალნი დამკვიდრებად არიან მთასა ამას მათისა ენისა მეტყველნი და ცხონებად არიან და რომელნი მათ არ შეიწყნარებენ, მტერ ჩემდა არიან“ (ს. ყუბანეიშვილი, ქრესტომათია, 1946, გვ. 172).

ყოვლადწმიდამ მიუთითა ცხონების შესახებ, ეს კი იყო ყოველი ქრისტიანის, მათ შორის განსაკუთრებით მონასტრის ბერთა საბოლოო მიზანი და ამავე დროს მიუთითა, რომ ქართული ენით ლოცვით შესაძლებელია ცხონება.

ღვთისმშობლის ეს სიტყვები ცხადია უდიდესი სტიმული იყო ქართველი მამებისათვის, მათ კიდევ ერთხელ ირწმუნეს ქართული ენის უფლისმიერი გამორჩეულობა.

ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის განცხადებამ, რომ ქართული ენა ცხონების ენაა („მრავალნი დამკვიდრებად არიან მთასა ამას მათისა ენისა მეტყველნი და ცხონებად არიან, და რომელნი მათ არა შეიწყნარებენ, მტერ ჩემდა არიან“), ცხადია სულიერი სასიცოცხლო სტიმული მისცა და კიდევ უფრო განუმტკიცა ქართველ მორწმუნეებს (მათ შორის ჩვენს შემთხვევაში ქართველ ბერებს) ის თავიანთი თვალსაზრისი, რომ ქართული ენა უფლისმიერაა რჩეული. ამასთანავე, კიდევ უფრო ამაღლდა მათ თვალში არა მხოლოდ ქართული ენის სულიერი მნიშვნელობა, არამედ განმტკიცდა ეროვნული იდენტობაც (ღვთისმშობლის განცხადებამ, „ვინც არ შეიწყნარებს ქართულად მეტყველებს, ისინი ჩემი მტრები არიან“), საერთოდ ღვთისმშობელის ეს ჩვენება, მისი სიტყვები განსაკუთრებული მნიშვნელობის დატვირთვისაა ქართული კულტურის შემდგომი აღმავლისათვის.

საფიქრებელია, რომ IX-X საუკუნეთა ქართული ხელოვნებისა და კულტურის აყვავებას, ასევე ქართველთა იდენტობის საოცარ განმტკიცებისა და გამოღვივებას ტაო-ბასიანის ვრცელ ქვეყნებში ამ გამოცხადების სულიერმა მნიშვნელობამაც დაუდო საფუძველი.

მაშასადამე, ჩვენს ხელთაა I ათასწლეულის ორი საეკლესიო დატვირთვის მქონე წყარო, რომელიც საფუძვლად უნდა დადებოდა „ქებაი და ღიღებაის“ ფრაზას - „ესე ენაი შემკული და კურთხეული არს სახელით უფლისათა“.

საფიქრებელია ისიც, რომ აღნიშნული წყაროების თავისებური გაგება საფუძვლად უნდა დადებოდა ფრაზას - რომ ქართული ენით მეორედ მოსვლისას ყველა ენას (ე.ი. ერს) ამ ენით „ამხელს“ ანუ განიკითხავს უფალი - „დამარხულ არს ენაი ქართული დღედმდე მეორედ მოსვლისა მისისა საწამებლად, რაითა ყოველსა ენასა ღმერთმან ამხილოს ამით ენითა“.

ცხადია, „ქებაი და ღიღებაის“ უთუოდ გააჩნდა სხვა წყაროებიც (ვთქვათ იმის შესახებ თუ რატომ უნდა რქმეოდა ქართულ ენას სახარებაში „ლაზარე“, მათეს სახარების დასაწყისის (თავის) მნიშვნელობის შესახებ ქართულ ენასთან დაკავშირებით და სხვ.) მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია გამოვთქვათ მოსაზრება აღნიშნულთა გარდა ამ ტექსტის სხვა ფრაზების საეკლესიო წყაროთა შესახებ - ესენია შემდეგი ფრაზები

- 1) „დამარხულ არს ენაი ქართული“;
- 2) „ესე ენაი მძინარე არს“;
- 3) „მეგობრობაი ამისთვის თქვა“;



4) „ახალმან ნინო მოაქცია და ჰელენე დედოფალმან, ესე არიან ორნი დანი, ვითარცა მარიამ და მართა“;

5) „ესე ენაი... მდაბალი და დაწუნებული“.

ამ ფრაზების მიხედვით „ქებაის“ ტექსტის შედგენის დროს ქართული ენა სავალალო მდგომარეობაში ყოფილა, ის ტექსტის ავტორის ქვეყანაში იყო „მდაბალი და დაწუნებული“, „მძინარე“, „დამარხული“ და ა. შ.

რომელი ქვეყანა იყო ეს? სად იღვენებოდა ქართული ენა, სად არ ჰქონდა მას სახელმწიფოებრივი ფუნქცია, საეკლესიო და სამოქალაქო დატვირთვა?

რომელი იყო ასეთი ქართული ქვეყანა VIII-X სს-ში და უფრო ადრე? აფხაზთა სამეფოში ქართული ენა დიდად პატივცემული იყო იმით, რომ ის იქ იყო ერთადერთი სახელმწიფო, საეკლესიო და სამოქალაქო-ადმინისტრაციული ენა, ისევე კახეთსა და სამცხე-ჯავახეთში, მაგრამ სულ სხვა მდგომარეობაში იყო ქართული ენა გუგარქსა, ტაოსა თუ ბასიანში. წინა საუკუნეებში იქ მცხოვრები მკვიდრი ქართველები პოლიტიკურად აღმოჩნდნენ პერსარმენიასა თუ რომაულ არმენიაში და მოექცნენ სომხურ საეკლესიო იურისდიქციაში, რის გამოც როგორც აღვნიშნეთ იქ დაიწყო ქართული ენის ტოტალური დევნა – როგორც დასავლეთ არმენიაში ისე პერსარმენიაში და ეს პროცესი შემდგომ საუკუნეებშიც გაგრძელდა. ასეთ დროს იქაურ ქართველთა შორის გავრცელდა ცნობა, რომ „ესე ენაი შემკული და კურთხეული არს სახელით უფლისათა“, მართალია ამჟამად ქართული ენა გაძევებულია საეკლესიო და საზოგადოებრივი მოქმედების სფეროდან, ის „დაწუნებული და დადაბლებულია“, „დამარხულია“ იმით, რომ მხოლოდ საოჯახო და საშინაო მოხმარების სფეროები დარჩა საასპარეზოდ, მაგრამ ეს დროებითია, რადგანაც „დამარხულ არს ენაი ქართული დღედმდე მეორედ მოსვლისა მისისა საწამებლად, რაითა ყოველსა ენასა ღმერთმან ამხილოს ამით ენითა“.

ქართული ენის მნიშვნელობა და ტაოს ქართველების ეროვნული იდენტობა ამ მომენტმა კიდევ უფრო გამოკვეთა.

აღბათ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ VIII-IX საუკუნეებში დაწყებული დიდი მოძრაობა ტაოელთა და მახლობელ კუთხეთა ქართველების ეროვნული იდენტობის აღორძინებისათვის მსგავსი სულისკვეთებით გამსჭვალული პატრიოტულ-ეკლესიური თხზულებების შედეგად იყო.

მართლაც ტაო-ბასიანელ ქართველთა ეროვნული იდენტობის აღორძინებამ მათ ქვეყანაში და უფრო ჩრდილოეთით (ჰერეთსა და გუგარქში) იქამდე „მდაბალი და დაწუნებული“ ქართული ენაც – ააღორძინა X საუკუნისათვის, თუმცა ამ მხრივ ყოფილ ხორძენესა და პარიადრეს ქართველებს არ გაუმართლდათ.

გ. „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაის“ დაწერის დრო და ადგილი (X ს.)

ჩვენამდე მოღწეულია „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაის“ ოთხი ხელნაწერი ე.წ. სინურ ძეგლებში - ყველა არის მეათე საუკუნისა, კერძოდ კი მეათე საუკუნის მეორე ნახევრისა.

რით იყო აღსანიშნავი ხელნაწერის დაწერის დრო?

იმით, რომ ახლოვდებოდა ქრისტესობიდან ათასი წელი, სამყაროს აღსასრულისა და საშინელი სამსჯავროს ჟამი.

ამ თარიღს მთელი ქრისტანული მსოფლიო ელოდა შიშით და იმედით, კერძოდ



ქრისტესობიდან მეათასე წლისთავზე ელოდნენ ქრისტეს მეორედ მოსვლას.

ეს იყო ძალზე მნიშვნელოვანი თარიღი, არა მხოლოდ საეკლესიო წრეები, არამედ საზოგადოდ მთელი ხალხი, მრევლი, მდიდარი თუ ღარიბი, მოხუცი, ახალგაზრდა, პატრონები თუ ყმები, სენიორები და ვასალები, ერთი სიტყვით ყველა სოფელი თუ ქალაქი ელოდა ქრისტესობის მეათასე წლისთავს.

ამის შესახებ მსჯელობდნენ, კამათობდნენ, ლოცულობდნენ და ასე გრძელდებოდა თაობათა მანძილზე მთელ მეათე საუკუნის განმავლობაში, შესაბამისად წარმოიშვა მრავალი მითი, თეორია, მოსაზრება, იდეა თუ წინასწარმეტყველება მათი სამომავლო ბედისწერის შესახებ მეორედ მოსვლისას, რომელის კაკუნის ხმაც უკვე ისმოდა, მეათასე წლისთავი ახლოვდებოდა

არმენიაში, ყოფილი ხორძენას, პარიადრესა და გუგარქის ქართველთა ჩაგრული ფენა მეორედ მოსვლას იმედით შესტკეპროდა, რომ მათი მდგომარეობა წარსულს ჩაბარდებოდა და მომავალი კი სიხარულით აივსებოდა, უფრო მეტიც, მათი „დაწუნებული და დამდაბლებული“ ენა და ეროვნება სხვებზე ამაღლდებოდა წმიდა სიტყვათა შესაბამისად „უკანანი წინა და წინანი უკან“.

მას შემდეგ, რაც სტრაბონის ცნობით, არმენიამ იბერიისაგან მიიტაცა ხორძენას, პარიადრესა და გოგარენას ქართველი ხალხით დასახლებული ვრცელი მიწა-წყალი, იქ დაიწყო ქართული ენის დევნა და შევიწროება.

მოგეს ხორენაცი თავის ისტორიაში აღნიშნავს თუ როგორ დევნიდნენ სამხრეთიდან ჩასახლებული არმენიელთა მეფეები მკვიდრი მოსახლეობის ენას. ისინი კრძალავდნენ სომხურის გარდა სხვა ენის გამოყენებას. ასეთ გარემოში ქართული ენაც იღვევებოდა. მაგრამ იქაურ (მკვიდრ) ქართველობას მხნეობა შეუნარჩუნებია და დევნის საპირისპიროდ წამოუყენებია იდეა ქართული ენის შემდგომში განდიდების შესახებ და ის დაუკავშირებია მეორედ მოსვლასთან.

არმენიის მიერ მიტაცებულ იბერიის ტერიტორიებზე ჩამოყალიბებულა წინასწარმეტყველება ჩაგრული ქართული ენის საბოლოო განდიდების შესახებ.

ასეთ წინასწარმეტყველებათა რიგში უნდა ჩავაყენოთ ჩვენამდე მოღწეული თხზულება - „ქებაი და ღიდებაი ქართულისა ენისაი“, რომელიც შესაძლოა წინა საუკუნეებში დაიწერა, მაგრამ განსაკუთრებულად პოპულარული იქაურ ქართველთა შორის გახდა მეათე საუკუნეში.

რას ეხებოდა წინასწარმეტყველება? რომ მალე, ქრისტეს მოსვლის ჟამს, რამდენიმე წელიწადში (მეათასე წლისთავზე) ქრისტე განიკითხავს მთელ კაცობრიობას და განიკითხვის ენა კი იქნება ქართული!

რატომ ქართული? ამ კითხვის პასუხით ჩვენ შევეცდებით წარმოვაჩინოთ ამ თხზულების შეთხზვის ადგილი.

რას ელოდნენ პირველი ათასწლეულის ბოლოს ანუ მეორედ მოსვლის ჟამს?

ღარიბები - ხსნას და სიხარულს,

ჩაგრულები - ტვირთის ახსნას,

ცუდი მდიდრები - დამდაბლებას,

კარგი გლახაკები - მათზე ამაღლდებას,

ყველა ჩაგრული გათავისუფლდებოდა და გამოჩნდებოდა მთელი თავისი შინაგანი სიკეთით.

რადგანაც, წინასწარმეტყველება შეეხებოდა ქართულ ენას, მის მიმართაც იგივე უნდა აღსრულებულიყო - ანუ ეს ენა („ენის“ ქვეშ მისი მატარებელი ხალხიც იგულისხმება) არმენიის იბერიაში ჩაგრული, „მდაბალი და დაწუნებული“ უნდა წარმოჩნებულიყო და განდიდებულიყო. ამიტომაც დაიწერა, რომ ისიც, ისევე როგორც სხვა ჩაგრულები, „მოელის“



მეორედ მოსვლას.

ქართული ენა (და ქართული იდენტობა) იქამდე დამდაბლებული იყო ვრცელ მიწა-წყალზე თეოდოსიოპოლისიდან თბილისამდე და ვანის ტბამდე

ტაო და ბასიანი ამ ქვეყნის მთავარი ნაწილი იყო - მის სამხრეთით (ე.ი. ყოფილ ხორძენას, პარიადრსა და გუგარქში) ცხოვრობდნენ ის თითქმის არმენიზებული ქართველები, რომელთაც ვერაფრით შეძლეს სომხური საეკლესიო უღლისაგან თავის არიდება და ახლა მხოლოდ მეორედ მოსვლის ჟამისათვის ელოდნენ ქართული ენისა და ქართველობის ღვთაებრივ აღორძინებას.

კირიონის ღვაწლი გუგარქში

კირიონისმიერი ეროვნული გამოფხიზლება გუგარეთისა და დასავლეთ არმენიის ქართველობისა

გუგარეთი ანუ გუგარქი, ქართველი თანამედროვე ისტორიკოსების აზრით, მოიცავდა მიწა-წყალს ჯავახეთიდან ხუნანის იქით ძეგამჩაიმდე (მდ. მტკვრის მარცხენა შენაკადამდე), მაშინ როცა სომეხი ისტორიკოსების ცნობით, იბერიის ნაწილი გუგარქი მოიცავდა ტერიტორიას ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროდან და მასში შედიოდა მიწები ტაოს ზემო ნაწილიდან (იშხანისა და ბანას ახლო ჩრდილოეთიდან) არცახამდე. მაშასადამე, კლარჯეთიც გუგარქში მოიაზრებოდა.

ეს მომენტი იმითაა ჩვენთვის საინტერესო, რომ კირიონის ცნობილი ღვაწლი ქვემო ქართლში (გუგარქის ერთ ნაწილში) ქართული ენის თავის ძველ უფლებებში დასაბრუნებლად, უთუოდ მთელი გუგარქის (მათ შორის ტაოსა და კლარჯეთის) ქართველებისათვის იმპულსის მიმცემი იქნებოდა. გუგარქი რომ ჭოროხის აღმოსავლეთ სანაპიროდან იწყებოდა, ამის შესახებ წერს ნ. აღონცი.

გუგარქის ქართველობას კლარჯეთიდან უტიკამდე თავისი ქვეყნის ბედის შესაბამისად ეკლესიებში აუკრძალეს ქართულენოვანი ღვთისმსახურება და მის ნაცვლად სომხურენოვანი წირვა-ლოცვა დაუწერეს.

სპარსეთსა და ბიზანტიას შორის დადებული შეთანხმების შესაბამისად, საზღვარი ამ ორ იმპერიას შორის გადიოდა ჭოროხიდან ნიზიბინამდე ისე, რომ ტაო და გუგარქი სპარსეთში მოექცა, შესაბამისად ისინი ე.წ. პერსარმენიის ნაწილად მიიჩნეოდა.

VI ს-ში ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმების კვალდაკვალ, სპარსეთი ცდილობდა ბიზანტიური ორიენტაციის, ე.ი. ქალკედონური მიმართულების ქართული ეკლესიის ყოველმხრივ დაჩაგვრას, შესაბამისად ტაო-კლარჯეთ-გუგარქში შეიზღუდა ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა და მის ნაცვლად ქართველთა შორის დაინერგა საეკლესიო-სომხურენოვანი ღვთისმსახურება.

ქართველებს არავითარი პროტესტის გამოთქმის საშუალებაც კი არ ჰქონდათ, იმდენად მჭიდრო იყო სომხურ-სპარსული კავშირი (იხ. „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“, ტ. I).

საბედნიეროდ, 591 წლის შეთანხმებით შეიცვალა სასაზღვრო ხაზი სპარსეთსა და ბიზანტიას შორის, იმდენად, რომ საზღვარი ამ ორ იმპერიას შორის მცხეთასა და თბილისს შორის გავიდა, მცხეთა ბიზანტიურ ნაწილში მოექცა, თბილისი კი სპარსულში. ბიზანტიელთა მხარდაჭე-



ერთი გაძლიერებულმა მცხეთელმა კათალიკოსმა კირიონმა გაბედა და თავის მრევლს, გუგარქ-ქვემო ქართლში მცხოვრებთ, აღუდგინა ქართულენოვანი ღვთისმსახურება, რაც მოუთმენელი იყო სომხური ეკლესიისთვის, თუმცა საბოლოოდ კირიონის ღვაწლით თანდათანობით ჯერ ქვემო ქართლის, შემდეგ კი ტაოსა და ასევე ჩრდილო არმენიის მკვიდრი ქართველობა დაუბრუნდა საეკლესიო ქართულენოვნებას. ქართული ენა – ქალკედონიტობის სიმბოლო და ქართველთა ეროვნული ცნობიერების საყრდენი გახდა.

ენობრივი ვითარება გუგარქში

როგორც ცნობილია VI საუკუნის შემდეგ VII-VIII-IX და X საუკუნეებში საქართველო სხვადასხვა ქვეყნებად ანუ პოლიტიკურ ერთეულებად იყო დაშლილი, მათ გარდა ქართველი ხალხის არც თუ მცირე ოდენობა ცხოვრობდა არაეროვნულ პოლიტიკურ ერთეულებში, მაგალითად თბილისელი ქართველები – არაბულ საამიროში, ქვემო ქართლის ქართველები – ტაშირ-ძორაკერტის სომხურ სამეფოში და სხვა.

არა მგონია ვთქვათ ტაშირ-ძორაკერტის სომხურ სამეფოში ქართული ენა ღირსეულად ყოფილიყო წარმოჩენილი, ჩვენ გვაქვს წყარო - „ეპისტოლეთა წიგნი“, ასევე სხვა ძველ ავტორთა თხზულებანი, საიდანაც შესანიშნავად ჩანს, თუ როგორ იბრძოდა ქართული ეკლესია, კათალიკოსი კირიონი რათა თავის ღირსეულ უფლებებში აღედგინა ქართული ენა ქვემო ქართლში, რომელიც ე. წ. გუგარქის ვრცელი ქვეყნის ნაწილი იყო, ჯერ კიდევ ტაშირ-ძორაკერტის სამეფოს წარმოქმნამდე.

კირიონამდე VI საუკუნის სპარსეთის მიერ დაპყრობილ ქვემო ქართლში, როგორც ითქვა, ქართველ მრევლში დანერგეს სომხურენოვანი ღვთისმსახურება, ქართული ენა ამის გამო გაძევებული იქნა საეკლესიო და საზოგადოებრივი მოქმედების სფეროდან, ის იმჟამად იყო „დაწუნებული და დადაბლებული“, ასე ვთქვათ შენახული ანუ „დამარხული“ იმით, რომ მხოლოდ საოჯახო და საშინაო მოხმარების სფეროები დარჩა სასაპარეზოდ, მაგრამ, როგორც ვიცით კირიონის ღვაწლით ქართველ მრევლს VII ს. დასაწყისში დაუბრუნდა ქართულენოვანი ღვთისმსახურება.

მაგრამ, ქვემო ქართლი მხოლოდ ერთი ნაწილი იყო ძალზე ვრცელი ქვეყნისა, რომელსაც სომხები „გუგარქს“ (ქართველთა ქვეყანას) უწოდებდნენ. გუგარქი, სომხური წყაროების მიხედვით გადაჭიმული იყო ჭოროხიდან ვიდრე თბილისამდე და ბარდვამდე, გუგარქის ვრცელ ქვეყანას სამხრეთიდან ესაზღვრებოდა ტაო. აღსანიშნავია, რომ ტაო დიდი ხნის მანძილზე შედიოდა სომხურ სახელმწიფოებრივ და საეკლესიო სისტემაში. ის სომხეთის ქვეყნად მოიაზრებოდა VI-IX საუკუნეებში. აქაც, როგორც გუგარქში ქართული ენა იყო „მდაბალი და დაწუნებული“ X საუკუნისათვის კი, თითქოსდა ერთი ხელის მოსმით, ტაო ქართულ ქვეყნად იქცა, ქართული ენითა და ქართული სახელმწიფოებრიობით. რა მოხდა? სინამდვილეში როგორც ქვემო ქართლი, ასევე ტაოც ქართველებით იყო დასახლებული, მაგრამ მისი ხალხი IX-X საუკუნემდე სომხურ საეკლესიო (და პოლიტიკურ) სფეროში იყო შეყვანილი. 726 წლის მანასკერტის კრებამ თითქოსდა გამოაფხიზლა ტაოელი ქართველები, რადგანაც ამ კრების შემდეგ სომხურმა ეკლესიამ საბოლოოდ მიიღო არა მხოლოდ მონოფიზიტური პლატფორმა, არამედ ის გახდა ნაციონალური, ანუ ის ეთნიკური სომხების ეკლესიად იქცა.

ხშირად, ზემო ქვეყნებიდან გამოსული, ყოფილი პერსარმენიული მხარეებიდან წარმოშობილი ქართველების ერთმა ნაწილმა არ იცოდა ქართული წერა-კითხვა, რადგანაც მათ განათლება



სომხურად ჰქონდათ მიღებული, მაგრამ წმიდა ნინოს აღიარებითა და მისი ღვაწლის წარმოჩინებით აჩვენებდნენ თავიანთ ეთნიკურ ვინაობას.

არმენის ქართველთა დიდი გამოფხიზლება

კირიონმა აანთო პირველი ნაპერწკალი ეროვნული გამოფხიზლებისა, რომელიც აიტაცა ე.წ. დასავლეთ არმენის მკვიდრმა ქართულმა მოსახლეობამ გუგარქში, კოლაში, ტაოში და კიდევ უფრო სამხრეთით, ვიდრე თითქმის ვანის ტბამდე, რომლის სანაპიროსთან ახლოს მცხოვრებმა ქართველებმა ვალაშკერტის საეპისკოპოსო დააარსეს.

ეროვნებალორძინებულმა ქართულმა მრევლმა ჩამოაყალიბა სხვა ქართული საეპისკოპოსოებიც – ანისისა, კარისა (ყარსისა), დადაშენისა და სხვა ქალაქებისა, თვითშემეცნებულმა, ანუ სომხური ასიმილაციისაგან გათავისუფლებულმა ქართველებმა მიიწვიეს თავიანთ მიწა-წყალზე ტაოს მეფე დიდი დავით კურაპალატი, რომელმაც ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეული „ქართველთა საკურაპალატო“ შექმნა ვანის ტბამდე მცხოვრები ამ მკვიდრ ქართველთათვის.

სინარული და ეროვნული სიამაყე ვინაობაადღეგნილი ქართველებისა განუზომელი იყო, რაც გამოძედავდა განსაკუთრებით ათონის მთაზე. სწორედ ამ მხარეებიდან წამოსული ივერიელების მიერ, რომელთაც ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელი ეწეოდა იმით, რომ ქართულ ენასა და ქართულ სიტყვას მფარველობდა. სწორედ ასეთი სასწაულებრივი გამოცხადების შემდგომ მიეცა მყისიერად ქართული ენის ცოდნა პატარა ექვთიმე მთაწმინდელს.

ეროვნული იდენტობის აღორძინების სინარულმა ააგებინა საოცარი ტაძრები ტაოსა და კლარჯეთში მკვიდრ ქართველებს, ესენი იყვნენ ნიშან-სვეტები მათი ეროვნული გამოფხიზლებისა, სომხური ეკლესიისაგან დიდი გაქცევისა, მისი უარყოფისა და ვინაობის აღდგენისა. ამ გათავისუფლების დიდმა ძალამ ააგო სწორედ ამ კუთხეებში ეს არქიტექტურის შედეგები,

როგორც დაგუბებულ წყალში გროვდება დიდი ძალა და ენერგია, რომელიც ვლინდება მისი გათავისუფლების შემდეგ, ასეთი ძალით აფეთქდა ქართული კულტურა სამხრეთ საქართველოში.

კირიონის „გამოფხიზლების“ პროექტი

სომხურ ეკლესიასთან კირიონის ცნობილმა კამათმა ქართული ენის დასაცავად და ამ საკითხის გამო განხეთქილებამ გამოაფხიზლა სამხრეთ კავკასიის პროვინციათა ის ქართველობა, რომელნიც იქამდე სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ.

სად განხორციელდა კირიონის გამოფხიზლების პროექტი? ანუ რომელ პროვინციებში გამოფხიზლდნენ იქამდე სომხური წირვა-ლოცვის ქვეშ მყოფი ქართველები და აღიდგინეს ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა?

ცნობილია, რომ ეს იყო ვრცელი მხარე გუგარქისა. სად მდებარეობდა ის? ამჟამინდელი ჩვენი ისტორიოგრაფიის მიხედვით ის იყო მხოლოდ ქვემო ქართლი, მაგრამ სომხური გეოგრაფიით და სხვა წყაროებით, გუგარქი იყო ვრცელი ქვეყანა ჭოროხიდან თბილისამდე (და თითქმის ბარდავამდე).

ბასიანსა, კლარჯეთსა და ტაოში ქართული ენის აღდგენას რომ მისტიროდნენ სომეხი ღვთისმეტყველები, ეს ჩანს უხტანესის წიგნიდან, რომელმაც უზარმაზარი შრომა, სავსე მოთქმავებითა და წუხილით, მიუძღვნა ამ საკითხს.

კირიონის „გამოფხიზლება“ მხოლოდ ქვემო ქართლს არ შეხებია, აქ უხტანესის დროს



ისედაც სომხური ტაშირ-ძორაკერტის სამეფო ჰყვავდა სომხური საეკლესიო ენით, უხტანესი მისტირის კირიონის მიერ ბასიანის, ტაო-კლარჯეთისა და მეზობელი ოლქების ქართველების მიერ ეროვნული იდენტობის აღდგენას.

სომხურ-ქალკედონური ეკლესიის ქართული ფრთა

ქართველები სომხეთში

სომხეთში ძალზე დიდი რაოდენობის მკვიდრი ქართული მოსახლეობა ცხოვრობდა იმის გამო, რომ ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე II საუკუნეში იბერიისაგან არმენიამ მიიტაცა ისტორიული სამხრეთ საქართველოს ნაწილები - ხორძენე, გოგარენა და პარიადრეს კალდეები. ცხადია ეს რეგიონები ქართველებით იყვნენ დასახლებულნი. სომხური ეკლესიის დაარსების შემდეგ სომხეთის მკვიდრი ქართველობა გადაიქცა სომხური ეკლესიის მრევლად, მაგრამ მათ ქართული ეთნოიდენტობა შენარჩუნებული ჰქონდათ, განსაკუთრებით სომხეთის ჩრდილოეთ და დასავლეთ ნაწილებში. კირიონ კათალიკოსის მოძრაობამ ქართული ენის დასაცავად, ერთგვარად შეანჯღრია და გამოაფხიზლა გუგარქისა და ტაოს ქართველობა. ა. კარაშევი თავის წიგნში „მსოფლიო საეკლესიო კრებები“ აღნიშნავდა, რომ ზოგჯერ აღმსარებლობის გათავისება ხდებოდა ეთნიკური ნიშნით, მაგალითად, მისი აზრით ბიზანტიელი ბერძენებისაგან აღმოსავლეთის ქრისტიანული ხალხები განცალკევებას ცდილობდნენ იმით, რომ იღებდნენ ანტიბიზანტიურ საეკლესიო აღმსარებლობას. ამის გამო, მიიღო თითქოს ეგვიპტის, სირიისა და არმენიის მოსახლეობამ მონოფიზიტობა, რითაც გაბერძენებისგან დაიცვეს თავი. შეიძლება ასევე ვიფიქროთ, რომ არმენიის ქართველებიც ცდილობდნენ ძლიერი სომხური კულტურული გავლენისგან თავის დაცვის მსგავსი ქმედებებით. შეიძლებოდა ალბათ ამითაც აგვეხსნა ქართველთა სურვილი სომხური ეკლესიისაგან განცალკევებისა ჯერ კიდევ VI საუკუნეში სპარსთა მმართველობისას. ანუ ქალკედონური სარწმუნოება ქართველთა ბუნებრივი საფარი იყო ეროვნულობის შენარჩუნებისათვის VI საუკუნეში და VII ს. დასაწყისში, მაგრამ ჰერაკლე კეისრის სპარსეთში ლაშქრობის შემდეგ თვითონ სომხური ეკლესიის ცენტრმა შეკრა „უნია“ ბიზანტიურ ეკლესიასთან. სომხეთში მრავალი ქალკედონური საეპისკოპოსო წარმოიქმნა. სომხურ-ქალკედონური საეპისკოპოსოების რიცხვი ძალზე დიდი იყო 70-ზე მეტი და ისინი განფენილნი იყვნენ უზარმაზარ ტერიტორიაზე ვანისა და ურმიის ტბებიდან ტრაპეზუნტამდე და – ანტიოქიამდე. ამის გამო, სომხეთის იმ მხარეების ქართული მრევლი მოექცა სომხურ-ქალკედონურ ეკლესიაში, ისინი ძირითადად დასავლეთ არმენიასა და გუგარქში (ჭოროხიდან თბილისამდე) ცხოვრობდნენ. ქართველი ქალკედონიტი მოღვაწეები თავიანთი განსწავლულობისა და შრომის მოყვარეობის გამო სომხურ ეკლესიის უმაღლესი იერარქებიც კი ხდებოდნენ. ჰერაკლემდე ასეთი იყო აირარატის ქორეპისკოპოსი შემდეგ კი ქართველი კათალიკოსი კირიონი, ასევე ეთნიკური ქართველი უნდა ყოფილიყო სომეხი-ქალკედონიტი კათალიკოსი ნერსეს III მშენებელი. მან დევნილობის დროს თავი შეაფარა თავის მშობლიურ კუთხეს ტაოს, სადაც საეპისკოპოსო ცენტრი დააარსა იშხანში. სომხურ-ქალკედონურ ეკლესიაში ქართველი მცირე ნაწილი იყო.



ბამოუხიზღაბის ორი მთავარი სტიმული (IV–X სს.)

ჯერ კიდევ ილია ჭავჭავაძე შენიშნავდა, რომ ისტორიული სომხეთის მიწა-წყალი არმენიელების შემოსვლამდე ქართული ტომებით იყო დასახლებული. მას ფაქტიურად ეთანხმება ნ. აღონცი, რომელიც მრავალ წყაროზე დაყრდნობით გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ისტორიულად ქართველების საცხოვრისი ვანის ტბიდან ქართლამდე შუაზე გაჰკვეთეს არმენიელებმა, ამიტომ არმენიელების როგორც სამხრეთით, ისე ჩრდილოეთით ქართველთა ქვეყნები მოექცა.

მაგალითად, ნ. აღონცის აზრით, ვანის ტბის სამხრეთით მდებარე ქვეყანა კორდუენი და ჩრდილოეთით მდებარე ქართლი – ქართველთა ქვეყნები იყვნენ.

რაც შეეხება ქართველების დასახლებას არმენიის დასავლეთით, ის ხელუხლებლად იქნა შენარჩუნებული – იგულისხმება ქალდეველთა ანუ ჭანთა ქვეყანა.

ქალდეუ ანუ „კარდე“ – ივ. ჯავახიშვილის კვლევითაც ქართველთა ისტორიული სამშობლო ყოფილა, რომლის სახელი ქართველთა სამივე შტოს – სვანებს, მეგრულ-ლაზებსა და აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველებს ჰქონიათ შემონახული.

დასავლეთ და ჩრდილო არმენიაში მოქცეულ იბერიის ყოფილ მიწებზე ხორძენასა, პარია-დრესა და გოგარენაში ქართველთა არმენიზაციის პროცესმა გაქრისტიანების შემდეგ რელიგიური სახე მიიღო, რაც იმით გამოიხატა, რომ ამ ქართველთა საოჯახო ენა კვლავ ქართული იყო (ან მისი დიალექტები), მაგრამ სომხური მათთვის ღვთის სადიდებელი და საღვთისმსახურო ენად იქცა (თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველთა არც თუ მცირე ნაწილი, რომელნიც კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იყვნენ მოქცეულნი – ბერძნულენოვანი გახდნენ საეკლესიო თვალსაზრისით).

არმენიის ქართველები სომხური ენის, კულტურის, ეკლესიის, შემეცნების და კულტურის ზეგავლენის ქვეშ ექცეოდნენ.

ქართველთა არმენიზაციის პროცესი სომხეთის დასავლეთ და ჩრდილო მხარეებში ვერ დასრულდა არაბთა შემოსევების გამო.

სომხური კულტურული ცენტრების ძლიერების მორყევისას – არაბთა შემოსევების ეპოქაში, აღმოჩნდა, რომ დასავლეთ არმენიასა და ასევე ბასიანსა, ტაოსა და მიმდებარე მხარეებში ქართველების ერთ ნაწილს, საბედნიეროდ, ჯერ კიდევ ჰქონდათ შენარჩუნებული ეროვნული ცნობიერება, ნაწილობრივ კი ცოდნა ქართული ენისა და საყოფაცხოვრებო წესჩვეულებებისა – ერთი სიტყვით, კულტურული თავისთავადობა, რაც საფუძვლად გადაიქცა ტაოსა და ბასიანში ქართველთა თვითშემეცნების აღორძინებისა, ეროვნული სახელმწიფოებრიობის წარმოქმნისა და მისთვის ქართული სახის მინიჭებისა.

ასეთ ეპოქაში ქართულ ენას სიწმინდის ფუნქცია მიენიჭა.

ეს მოვლენა იყო ნამდვილი კულტურული რევოლუცია ქართული ცნობიერების აღორძინებისათვის.

ტაო-ბასიანის მხარეებში ქართული შემეცნებისა და ენის აღორძინების საფუძველი უნდა ყოფილიყო –

1) კირიონის მიერ ქართული ენის აღორძინება გუგარქში და

2) 726 წლის მანასკერტის მონოფიზიტური კრება, რამაც სომხური ეკლესია მონონაციონალურ ეკლესიად აქცია, სადაც აღარ იყო ეთნიკურ ქართველთა (ე.ი. ქალკედონიტთა) ადგილი, და რამაც ეკლესიურად გამოაფხიზლა ქართველობა. ეროვნულად იდენტობააღორძინებულმა ქართველო-



ბის ერთმა ნაწილმა მალე ზურგი შეაქცია სომხურქალკელონურ ეკლესიასაც და დედა ქართულს დაუბრუნდა.

პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის მიმოხილვა (X ს.)

კონსტანტინე პორფიროგენეტის თანახმად, ტარონის სამთავროს ბაგრატიონი მმართველები ცდილობდნენ ბიზანტიასთან დაკავშირებას იმპერატორის ლეონ VI-ის (886-912) დროს.

X საუკუნის 20-იანი წლებიდან ბიზანტიამ შეძლო შეტევა არაბების (მაჰმადიანების) წინააღმდეგ ზემო ევფრატის აღმოსავლეთით მდებარე მიწა-წყალზე. ბიზანტიის ჯარმა იოანე კურკუასის მეთაურობით დააპირა დვინის ალბაც, მაგრამ მას წინააღმდეგობას უწევდა სომეხთა მეფე აშოტ II ერკათი (914-929), რომელიც დვინის ამირას უჭერდა მხარს. აშოტმა ხალიფასგან მიიღო შაჰინშას ტიტული.

დვინთან წარუმატებლობის შემდეგ იოანე კურკუასმა მაჰმადიანებისგან გაათავისუფლა ქალაქი ხლათი და 931 წელს ბიზანტიელთა ჯარები შევიდნენ ხლათსა და ბერკრში, ვასპურაკანის სამეფო ბიზანტიელთა გავლენის სფეროში აღმოჩნდა.

978 წელს ბარდა სკლიაროსის დამარცხების ჯილდოდ დავით კურაპალატს გადაეცა სხვებთან ერთად ჰარკის და აპაკუნის ოლქები ქ. მანასკერტთან ახლოს. ეს ქალაქი ამ დროისათვის მაჰმადიანი ამირას ხელში იყო (ის მან ბიზანტიელებს წაართვა). 990 წელს დავით კურაპალატმა დალაშქრა მანასკერტი და აიღო ალყის შემდეგ. აქ მას ჩაუსახლება დიდი რაოდენობით ქართველები და სომხები. ამის გამო, თავრიზის ამირას დიდძალი ჯარები დაუძრავს დავით კურაპალატის წინააღმდეგ, დავითს გვერდით ამოუდგნენ ქართველთა მეფე ბაგრატ II, ანის-შირაკის მეფე გაგიკი და ვანანდის (ყარსის) მეფე აბასი. დავითი და მისი მოკავშირეები ქ. ვალაშკერტში დაბანაკებულან.

997-998 წლებში ქართველები იბრძოდნენ ხლათთან, მაგრამ ვერ აიღეს, თუმცა სასტიკად დაამარცხეს თავრიზელი ამირა და მისი მოკავშირეები.

ეკლესიურად, როგორც ჩანს, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ეწინააღმდეგებოდა ქართველების საეკლესიო იურისდიქციის გავრცელებას ტაოდან ვანის ტბამდე – დავით კურაპალატის მიერ გაათავისუფლებულ მიწა-წყალზე, მაგრამ თვითონ, ჩანს, ამ პერიოდში ვერ ახერხებდა თავისი იურისდიქციის განვრცობას ან შენარჩუნებას ამ რეგიონში, მაგრამ თანახმა ყოფილა იქ სომხური ეკლესიის უზენაესობა ეცნო. ეს ჩანს იოანე დრასხანაკერტელის ნაშრომიდან, სადაც შემონახულია კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილი. ბერძენი პატრიარქი წერდა სომეხ კათალიკოსს: „შენი ღვთისმოყვარებისათვის ვგონებ არ არის გაუგებარი ჩვენი გულის დიდი წუხილი და დაუნელებელი ტკივილი სომეხთა, ქართველთა და ალვანელთა შენდამი რწმუნებული ერთობლივი სამწყსოსათვის ჭირის გამო, რომელიც თავს დაგატყდათ სარკინოზ ისმაილელ მოძალადეთაგან. აწ თუ თქვენი უწმიდესობა მართებულად მიიჩნევს, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა ღმრთის მოხილვის და შებრალებისათვის მთელი გულით ყოვლისმპყრობელი ღმრთის მიმართ ვედრება. სომეხთა, ქართველთა, ალვანელთა შენი სამწყსოსთვის, აღარ შეეგუო მათ დაღუპვას და იზრუნე, რომ განსწავლო ისინი ყველაფერში საღმრთო მეტყველებით. წერილი გამოუგზავნეთ მაგ კურაპალატსაც და აფხაზთა მეთაურსაც და ვურჩევდი, რომ მათ ესმინოთ თქვენი დარიგება“ (იოანე



დრასხნაკერტელი, სომხეთის ისტორია, ცაგარეიშვილის გამოცემა, 1965, გვ. 189-193).

თუ ეს წერილი სანდოა, მასში ჩანს, რომ პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი (852-925) სომხურ ეკლესიას არ მიიჩნევს ეთნიკური ნიშნით შექმნილ სამამამთავროდ, რადგანაც მის მრევლად სომხებთან ერთად მიიჩნევა ქართველებიც და ალვანელებიც. ამ წერილში ორჯერ ხაზგასმით აღნიშნავს კიდევ – „სომეხთა, ქართველთა და ალვანელთა შენდამი კუთვნილი სამწყსო“.

ერთი შეხედვით ისე ჩანს, თითქოსდა „ქართველთა“ ქვეშ ამ წერილში იგულისხმება სრულიად საქართველოს მოსახლეობა, მაგრამ თანამედროვე საქართველოს იმჟამად „აფხაზეთს“ უწოდებდნენ, ხოლო „ქართველთა ქვეყანას“ უწოდებდნენ ძირითადად ტაოს სამეფოს, ამ და მისი მიმდებარე რეგიონების მოსახლეობას კი „ქართველებს“. ამიტომ ამ წერილში „ქართველთა“ ქვეშ უნდა იგულისხმებოდეს იმ მიწა-წყლის მრევლი, რომელიც იმჟამად ბიზანტიის ინტერესს წარმოადგენდა, კერძოდ, თეოდოსიოპოლის (კარინ-არზრუმის) ქრისტიანები, ვიდრე ვასპურაკანამდე.

იქამდე ამ რეგიონში ეკლესიურად ბატონობდა სომხური ეკლესია, კარინ-ევეფრატის მოსახლეობა, VII ს-ში თვით ტაოს მრევლიც კი სომხური ეკლესიის იურისდიქციის ქვეშ იმყოფებოდა. იგივე ითქმის ამავე რეგიონის მომიჯნავე ალბანურ ოლქებზეც. ასე რომ, ნიკოლოზ მისტიკოსის ამ საქმიანი წერილით კონსტანტინოპოლი ცნობდა არა სრულიად საქართველოს მრევლზე სომხური ეკლესიის უზენაესობას, არამედ მხოლოდ არზრუმ-ვანისტბის ქართულ სეგმენტებში. მიზეზი უნდა ყოფილიყო სურვილი, რათა ძლიერ სომხურ ეკლესიას ხელი არ შეეშალა ბიზანტიური ჯარების წინსვლისათვის ვანის ტბისკენ.

ამ დამამშვიდებელი წერილით კონსტანტინოპოლი აცხადებდა, რომ ის არ იყო სომხური ეკლესიის მეტოქე ამ რეგიონში, ე.ი. თეოდოსიოპოლიდან – ვასპურაკანამდე.

მართლაც, ამავე წერილში ნახსენებია კურაპალატი (ე.ი. ქართველთა კურაპალატი) და აფხაზთა მეთაური (ე.ი. აფხაზთა მეფე), რომელთაც თითქოსდა მოუწოდებდა, რომ მათ ესმინათ სომხური ეკლესიის მეთაურის დარიგება, მაგრამ ეს ალბათ დიპლომატიური ჩანართია, თუმცა ამ სიტყვებიდან ჩანს, რომ ბიზანტიურ იურისდიქციაში არასდროს ყოფილა დასავლეთ საქართველო. თუკი დასავლეთ საქართველო იყო ბიზანტიის იურისდიქციაში და ის ბიზანტიური იურისდიქციისაგან სწორედ ნიკოლოზ მისტიკოსის ეპოქაში (IX-X სს-ში) გამოვიდა, როგორც ამტკიცებს ქართიზაციის თეორია, მაშინ კონსტანტინოპოლის პატრიარქი სომხური ეკლესიის მეთაურს იმას კი არ მიწერდა – „შენი დარიგება ისმინოს აფხაზთა მეფემო“, არამედ ალბათ მიწერდა – ჩემი საეკლესიო მიწა-წყალია დასავლეთ საქართველო და აფხაზთა მეფემ აქ ჩემი უფლება-მოსილება არ უნდა შებღალოსო. ამ წერილიდანაც ჩანს, რომ დასავლეთ საქართველო არასოდეს ყოფილა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში.

ამ წერილიდან ჩანს, რომ „ქართველთა ქვეყანა“ ტაო-კარინი, ასევე ვასპურაკანის სეგმენტები, ანუ „ზემო ქვეყანათა“ მეტი ნაწილი სომხებთან ერთად დასახლებული იყო ქართველი ხალხით, და ისინი სომხური ეკლესიის იურისდიქციის ქვეშ იმყოფებოდნენ. ამ მოსაზრებას ადასტურებს მეორე არაპირდაპირი, თუმცა მნიშვნელოვანი ცნობა, რომელიც ასევე კონსტანტინოპოლის პატრიარქს ეხება.

კონსტანტინოპოლის პატრიარქს წმიდა ფოტის (857-867, 877-886) მიაკუთვნებენ ცნობას კეისარ ბასილი I-ის (867-886) სომეხ არშაკუნთაგან წარმომავლობის შესახებ. ა. აბდალაძის სიტყვით, ამ თვალსაზრისს არ უარყოფდნენ ბასილი I-ის მემკვიდრეები, რადგანაც ერთ-ერთ მათგანს, კონსტანტინე პორფიროგენეტს (912-959) ეს აზრი შეუტანია თავის თხზულებაში



„ბასილის ცხოვრება“. მართალია, ამჟამად ბასილ I-ისგან წარმოშობილი დინასტია „მაკედონურად“ მიიჩნევა, მაგრამ, ჩვენი აზრით, მართალი უნდა ყოფილიყო წმიდა ფოტი ასეთი ცნობის გავრცელების დროს, ერთი ქართული წყაროც ამ თვალსაზრისს ამართლებს, კერძოდ, წმიდა ილარიონ ქართველის ცხოვრებაში ნაბრძანებია, რომ ბასილი კეისარმა (866-886) თავისი შვილების მოძღვრებად დააყენა წმიდა ილარიონის მოწაფეები, რომელთაც დაავალა თავისი ვაჟებისთვის ქართული ენა ესწავლებინათ. წმიდა ილარიონ ქართველის მოწაფეებს „მოჰგვარა მეფემან ორნი ძენი ლეონ და ალექსანდრე და რქუა – „ლოცვა ყავთ ამათთვის წმიდანო მამანო და ასწავეთ ამათ ენაი და წიგნი თქვენი“, (ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, I, 1946, გვ. 175).

ვფიქრობ, აქედან ჩანს შემდეგი – ბასილი I კეისარი ან მისი წინაპრები წარმოშობით იყვნენ „არმენიდან“, ანუ იმ მხარედან მცირე აზიისა, რომელიც არმენიად იწოდებოდა, მაგრამ ეთნიკურად არა სომხები, არამედ ქართველები, რადგანაც ბასილიმ ბრძანა თავისი შვილებისთვის, მომავალი იმპერატორებისთვის **ესწავლებინათ ქართული ენა და ქართული მწიგნობრობა (და არა სომხური)**. სხვა საქმეა ის, რომ ამ მხარეებს, მიუხედავად მისი მოსახლეობის ქართული წარმომავლობისა, ერქვა არმენია. ბასილის წინაპრები აქედან მაკედონიაში გადასახლებულან, მაგრამ ბასილის, ჩანს, ჰქონია ცნობა თავისი ქართული წარმომავლობის შესახებ და ამიტომაც დაავალა ქართველ მამებს მისი შვილებისათვის ქართული ენა და მწიგნობრობა ესწავლებინათ.

ბასილის მემკვიდრეების დროს, კერძოდ, კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს, ამ მხარეების არაბებისაგან გასათავისუფლებლად ბიზანტიელებთან ერთად ყველაზე აქტიურად ქართველები იბრძოდნენ.

ამ მხარეთა მკვიდრმა ქართველობამ გათავისუფლების შემდეგ (X-XI საუკუნიდან) – გაიმყარა ეროვნულ-ქართული თვითშემეცნება და ცდილობდა ეკლესიურადაც განშორებოდა სომხური ეკლესიას, თუმცა ნიკოლოზ მისტიკოსს ეს სადავო მრევლი, პოლიტიკური მოსაზრებით სომხური ეკლესიისათვის მიუკუთვნებია შემდეგი სიტყვებით: „შენდამი რწმუნებული სომეხთა, ქართველთა და ალვანთა სამწყსო“.

ასეთი ვითარების გამო, ბიზანტიაში ამ მხარეთა მკვიდრი ქართველები ყველას არწმუნებდნენ, რომ ისინი ეთნიკური წარმომავლობით, გვარ-ტომობით ქართველები იყვნენ. ერთი ასეთი იყო ამ მხარეთა მკვიდრი, ტაოელი გრიგოლ ბაკურიანის ძე. ის, ჩანს, იყო ასევე ვანანდის ოლქის მემამულეც, ანუ ის ჩანს უფრო ვანანდელი (კარელი) იყო, ვიდრე ტაოელი.

არაბთა შემდგომ სომხურ ეკლესიაში შემავალი მცირე აზიის მკვიდრი მოსახლეობის ერთი ნაწილი თავის თავს ქალკედონიტად აღიარებდა. ამ პროცესმა გამოიწვია იქამდე თითქმის პოლიეთნიკური სომხური ეკლესიის დაშლა. კერძოდ, იქამდე სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში მოქცეული ქართველები ეროვნულ-ეთნიკური ნიშნით ტოვებდნენ სომხურ ეკლესიას და ქართული ეკლესიის წიაღს უბრუნდებოდნენ, ისინი ეთნიკური ნიშნითვე ქმნიდნენ ადგილობრივ ქართულ სამრევლოებს. ხოლო ეთნიკური სომხები დარჩნენ თავიანთ მშობლიურ სომხურ ეკლესიაში, რომელიც, შედგებოდა როგორც მონოფიზიტებისაგან, ისე სომეხი დიოფიზიტებისაგან, ანუ ქალკედონიტებისაგან.

„ზემო ქვეყნების“ მკვიდრ ქართველთა ეროვნულ-პატრიოტულ სუკლისკვეთებას კარგად გამოხატავენ ძირითადად ამ მხარეებიდან გამოსული სომხური საეკლესიო უღლისაგან გათავისუფლებული ქართველები, კერძოდ, ის ბერები, რომლებიც შეადგენდნენ უმრავლესობას ათონისა



ან სინას მთის ქართული საძმობისას.

მათი გულანთებული ქართველობა მათი ლოცვებიდანაც ჩანს, მაგალითად, სინას მთის ქართველი ბერები შესთხოვეს უფალს – „ქრისტე შეიწყალე... ყოველნი ძმანი და ყოველნი ქრისტიანნი და უფროის ყოველთასა ყოველნი ქართველნი“ (იქვე, გვ. 86).

ეროვნულ ეკლესიური გათავისუფლება, რაც ჯერ კიდევ კირიონმა დაიწყო, გუგარქის ქართველთა შორის (გუგარქი კი, სომხური წყაროებით ჭოროხამდეც ვრცელდებოდა) გაგრძელდა XII საუკუნემდე, ამის შედეგად ქართულმა ეკლესიამ დიდ ბრწყინვალებას მიაღწია, რასაც ასახავს XII საუკუნის სომეხი მოღვაწე: „შეხედეთ ჩვენგან გამოყოფილი ქართველთა ნათესავი დღითი დღე როგორ ბრწყინდება ქრისტეს მიმართ“ (იქვე, გვ. 87).

მეორე მხრივ, VII-X სს.-ში ქალკედონიტობას იღებდა მრავალი სომეხი, მათ შორის თვით სომხეთის კათალიკოსებიც, მაგრამ ისინი არ კარგავდნენ სიმხურ თვითშემეცნებას, ეროვნულობას, რადგან ქალკედონიტობა VII-X საუკუნეებში სომხურ ეკლესიაში ერთ-ერთ სარწმუნოებრივ მიმართულებას წარმოადგენდა.

VII საუკუნეში ჰერაკლე კეისრის შემდეგ სომხური „უნიატური“ ეკლესია მრავალი ქალკედონიტი კათალიკოსის მიერ იმართებოდა, რაც მასში ქალკედონიტი მრევლის არსებობასაც გულისხმობს.

არაბთა შემოსევებმა გარკვეულწილად გააძლიერა სომხური მონოფიზიტური ეკლესია, მაგრამ იქ მაინც არ გამქრალა ქალკედონიტი მრევლი, რომლის გაძლიერების შედეგს უნდა წარმოადგენდეს არაბობის შესუსტების შემდეგ სომხეთში ქალკედონიტთა რიცხვის გაზრდა, ქალკედონურ სარწმუნოებაზე მოქცეულა სომეხთა კათალიკოსი ვაჰან I (968-69) და სხვანი, რომელთა რიცხვი ისე დიდი ყოფილა, რომ ასოლიკის ცნობით, ჯერ კიდევ ვაჰან I-მდე, კათალიკოს ანანიას (946-68) დროს სომხურ ეკლესიაში დაუდგენიათ „ქალკედონანთა წესით მონათლულის ხელახლა მონათვლა“ (იქვე, გვ. 91).

ქალკედონიტ სომეხთა დიდი რიცხვის გამო ნ. მარის მოსაზრება, რომ ხდებოდა მათი დენაციონალიზაცია-გაქართველება, არასწორია, რადგან ქალკედონიტი სომეხი კათალიკოს-პატრიარქები ქართველებად არ გადაქცეულან, ისევე, როგორც მათი სამწყსო. სინამდვილეში, – იქამდე პოლიეთნიკური, ანუ მრავალეროვანი სომხური ეკლესია დაიშალა ეთნიკური ნიშნით (ისიც მხოლოდ ნაწილობრივ), კერძოდ, ქალკედონიტი ეთნიკური სომეხები მშობლიურ სომხური ეკლესიის წიაღს დაუბრუნდნენ (და არც მიუტოვებიათ ის), ხოლო ეთნიკური ქართველები, რომელნიც სარწმუნოებით ქალკედონიტები იყვნენ ცდილობდნენ თავი დაეღწიათ არამშობლიური სომხური ეკლესიიდან, და შეერთებოდნენ დედა ქართული ეკლესიის სამწყსოს. უნდა ითქვას, რომ ამ ეპოქაშიც კი ქართველთა უმრავლესობამ, მიუხედავად ხელსაყრელი ვითარებისა, მაინც ვერ შეძლო სომხური ეკლესიის დატოვება და დარჩა ამ ეკლესიის წევრად, საბოლოოდ კი გასომხდა, სომხურ საეკლესიო წიაღში ქართველთა არმენიზაციით დიდად დაზიანდა და დაზარალდა რაოდენობრივად და ზნეობრივად ქართველი ხალხი.

სომხური ეკლესიის პოლიეთნიკურობა, ანუ მრავალეროვნულობა და სომხური ეკლესიის ბატონობა არასომხურ მოსახლეობაზე უნდა ყოფილიყო იმ მწვალებლობათა წარმოშობის მიზეზი, რომელნიც აღმოცენდნენ ისტორიულ არმენიაში X-XI საუკუნეებში (იქამდეც და მის შემდეგაც), მაგალითად, თონდრაკელობა და სხვა.

სომხურ მონოფიზიტურ ეკლესიას სასტიკად ებრძოდნენ თონდრაკელები. ისტორიკოს ლასტივერცის ცნობით, თონდრაკელობა აღმოცენდა ჰარკის გავარში და მრავალნი შეაცდინა, ჰარკი



მდებარეობდა ბასიანის სამხრეთით ვანის ტბისაკენ. თონდრაკელთა მიერ სომხური ეკლესიის წესჩვეულებების სრული სიძულვილი გვაფიქრებინებს, რომ თონდრაკელობა გავრცელდა იმ არასომხურ მოსახლეობაში, რომელთაც სურდათ გასვლა სომხური მონოფიზიტური ეკლესიიდან, მაგრამ ამის საშუალება მათ არ მისცა ძლიერმა სომხურმა ეკლესიამ. ამის საპასუხო პროტესტი, ჩანს, გამოიხატა იმით, რომ წარმოიშვა სექტა, რომელიც სწორედ სომხურ ეკლესიას უარყოფდა. ისინი განსაკუთრებით მონოფიზიტურ სომხურ ეკლესიას და მის წესჩვეულებებს არ ცნობდნენ (არისტაკეს ლასტივერტეცი, ისტორია, ე. ცაგარეიშვილის გამოცემა, 1974, გვ. 114-125). სომხეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლებამ X-XI საუკუნეებში ვერ შეძლო თონდრაკელობის აღმოფხვრა, იმდენად მძლავრი და სიცოცხლისუნარიანი იყო ის (ა. აბდალაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 92).

ყოფილი არმენიის ეროვნებით ქართველი ქალკედონიტური მრევლი, რომელმაც თავი დააღწია სომხურ ეკლესიას, დიდწილად ვერ დაუბრუნდა მშობლიურ ქართულ ეკლესიას, რადგანაც მათი ქვეყნის მპყრობელმა ბიზანტიამ მათთვის ე.წ. ლაზიკის სამიტროპოლიტო დააარსა (ცენტრით ტრაპეზუნტში).

ყოფილი არმენიის ქალკედონიტური მრევლი ბერძნულ საეპისკოპოსოებში გააერთიანეს (Ш. Диль, Основные проблемы Византийской истории, М., 1947, გვ. 31, 58).

საფიქრებელია, რომ მალევე თურქ-სელჯუკების შემოსევის გამო უკანდახეულ ბიზანტიელთაგან უპატრონოდ მიტოვებული ლაზიკის სამიტროპოლიტოს მართლმადიდებელი მრევლის ერთი ნაწილი, კვლავ სომხურმა ეკლესიამ მიისაკუთრა, რისი ძლიერი უნარიც მას შესწევდა საუკუნეთა მანძილზე.

როგორც ითქვა, ამ მხარეებიდან, „ზემო ქვეყნებიდან“, ტაო-კლარჯეთიდან გასული ქართველები უცხოეთის ქართული მონასტრების ბერების მნიშვნელოვან რიცხვს წარმოადგენდნენ, მაგრამ რადგანაც ამ მიწა-წყალს ბიზანტიაში არაბობამდე „არმენია“ ეწოდებოდა, ზოგჯერ ამ ადგილებიდან გამოსულებს „სომხებს“ უწოდებდნენ. ასეთი „სომეხი“ ბერები კი თავიანთ თავს „გვარ-ტომობით ქართველებს“ უწოდებდნენ.

ამ ვითარების შედეგი უნდა ყოფილიყო გიორგი მცირეს ცნობაში ასახული ფაქტი იმისა, რომ ანტიოქიის პატრიარქის წინაშე „სომხები“ უწოდეს შავი მთის მონასტრის ქართველ ბერებს – „არ ვიცით, ისინი სომხები არიან თუ ქართველები“, იჩივლეს მათ პატრიარქთან, რასაც გიორგი მთაწმინდელმა სათანადოდ უპასუხა. საქმე ისაა, რომ თურმე ეს ქართველი ბერები საკუთარი სამოსით, ე.ი. საგანგებო სამღვდლო შესამოსელის გარეშე აღასრულებდნენ ზოგიერთ წესს, ეს კი ცოტაოდენი ხნით ადრე აიკრძალა საეკლესიო კრების მიერ, ცნობა აკრძალვის შესახებ ამ „სოფლურ მამებამდე“ მიღწეული არ ყოფილა. „ქვეყანასა მას სომხითისასა თვინიერ შესამოსელისა ხუცესნი აღასრულებენ წირვასა თვისივე შესამოსელითა და ესე დიდი წვალება არს“ – წერდა ამ ამბამდე ცოტა ხნით ადრე „მცირე სჯულის კანონში“ ექვთიმე მთაწმინდელი (მცირე სჯულისკანონი, 1972, გვ. 33-77). ე.ი. „ქვეყანასა მას სომხითისასა“ უწოდებდა საეკლესიო კრება ქართველთა იმ უძველეს საცხოვრისებსაც, რომელნიც იმჟამად არმენიაში იყვნენ მოქცეულნი.

აღნიშნული ადგილებიდან, კერძოდ, ტაოდან იყო წარმოშობით ექვთიმე მთაწმინდელი. ტაო სომხური საეკლესიო ბატონობის ქვეშ იმყოფებოდა რამდენიმე საუკუნის მანძილზე და ამ წმიდა მამამ იცოდა იმ ეროვნული გადაგვარების საფრთხე, რაც ელოდა სომხური ეკლესიის წევრ ქართველობას. ამიტომაც ის შეაგონებდა ამ მხარეთა მოსახლე მამებს, სასულიერო ქართველობას – „სომეხთა ეკრძალე, ნუ ასვინდიკოზებ, ნურც ამზახებ ქართველთა – უკანონო არს“,



ანუ „სომეხთა ეკრძალე, ნუ მონათვლინებ და ნუ დაუნათესავებ ქართველებს – უკანონო არის“.

ქართველთა მასობრივი გასომხებით შეძრწუნებულ ექვთიმე მთაწმიდელს, იმისთვის, რათა შემდგომშიც არ გაგრძელებულიყო ეს პროცესი, გრიგოლ ნაზიანზელის ერთ-ერთ თხზულებაში ნათქვამი სიტყვები სომეხთა შესახებ ასე უთარგმნია – „არს ნათესავი იგი სომეხთა არა წრფელი, არამედ მზაკვარი და გულარძნილი და ბოროტი... სხვაი უც გულსა და სიწრფოება მათ თანა არა არს“ (ა. აბღალაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 106).

სტეფანე მტბევარიც თავისი გამოცდილებით, რათა თავიდან აიცილინოს ქართველთა კვლავ არმენიზაცია, გრიგოლ ნაზიანზელის მსგავსად აფასებს სომხებს. ამის საშიშროება კი რეალური იყო. მაგალითად, როცა ეთნიკურმა ქართველმა „ტაშირის მამფალმა“ „ქართული რჯული“ აღიღვინა, ის სასტიკად დაუსჯია ტაშირ-ძორაკერტის მეფეს დავითს (996-1049) (იქვე, გვ. 109).

ამავე პერიოდში წმიდა დინარა დედოფალმა შეძლო თავისი ჰერეთის სამეფოს გამოყვანა სომხური ეკლესიის იურისდიქციიდან, რითაც ჰერეთის ქართველობა გასომხების აშკარა საფრთხეს გადაარჩინა.

ბასიანის მხარე და მიმდებარე ოლქები მკვიდრი ეთნიკური ქართველებით (და არა გაქალკედონიტებული სომხებით) რომ იყო დასახლებული, თვით სომხური წყაროებიდანაც ჩანს. მაგალითად, ასოლიკის ცნობით:

X საუკუნის ბოლოს ცნობილი სომეხი ვარდაპეტი (მოდღვარი) ჰოვჰანესი სიცოცხლეს გამოესალმა „გაცოფებული ქართველთა ტომისაგან მახვილით და დაიმარხა სავანეში, რომელსაც ასკიგომი ეწოდება, ბასიანის გავარში“ (იქვე, გვ.110). ასოლიკი წერს – „ქართველთა ტომი“, და გულისხმობს იმ ბასიანელებს, რომელთაც სომეხი მოძღვარი მოკლეს, ე.ი. მიუთითებს ეთნიკური ქართველების შესახებ. ისინი ქალკედონიტი სომხები რომ ყოფილიყვნენ, მიუთითებდა კიდევ. არისტაკეს ლასტივერტეცი კი წერს ვალაშკერტის ქართული საეპისკოპოსოს და ამ ეპარქიის მღვდელმთავრის ზაქარია ვალაშკერტელის შესახებ (არისტაკეს ლასტივერტეცი, გვ. 45-51). ის ეთნიკური სომეხი რომ ყოფილიყო, ლასტივერტეცი ამას უთუოდ მიუთითებდა.

ტაშირ-ძორაკერტიდან ვანის ტბამდე ქვეყნებში ქართველთა მკვიდრობას უნდა მიუთითებდეს ტიტული, რომელიც ამ მხარეთა მფლობელ სომეხთა მეფე აშოტ I-ს IX ს-ის ბოლოს არაბთა ხელისუფლებამ მიანიჭა: „სომეხთა და ქართველთა მთავართა მთავარი“, ხოლო 922 წელს სომეხთა მეფე აშოტ ერკათს არაბებმა უბოძეს ტიტული – „სომეხთა და ქართველთა შაჰინშა“. ამ ტიტული მოხსენიებულ ქართველთა ქვეშ ტაო-ბასიანის ქართველობა იგულისხმება.

იოანე დრასხანაკერტელის ცნობით, სომხეთის მეზობელი მაჰმადიანი მმართველები უკმაყოფილონი იყვნენ იმის გამო, რომ მათ ქვეყნებში და მათ სამთავრო კარზეც კი სომხური ეკლესია დიდი ქრთამის გაღებით ახერხებდა „სომხური ქრისტიანობის გავრცელებას“ (იოანე დრასხანაკერტელი, სომხეთის ისტორია, 1905, გვ. 92-94), მიუთუბტეს, სომხური ეკლესიისათვის გაცილებით ადვილი იქნებოდა მათი სახელმწიფოებრივი გავლენის სფეროში, კერძოდ ტაშირ-ძორაკერტის სამეფოსა და ტფილისის საამიროში მოქცეულ ქართულ მხარეებში (ქვემო ქართლი, ტაშირი, გუგარქი, და ასევე კარინიდან ვანის ტბამდე) ქართველთა შორის სომხური ქრისტიანობის გავრცელება.



შიდა ქართლიც გარკვეულ დროს ამ სფეროში მოქცეულა.

იოანე დრასხანაკერტელის სიტყვით, სომეხთა მეფე სმბატის საბრძანებელში შედიოდა ტაო-კლარჯეთი და სხვა ქართული მხარეები და მას ტაოს „ქართველთა მეფედ“ დაუდგენია ადარნასე.

ამ ცნობიდან კარგად ჩანს, რომ ტაო-კლარჯეთის მოსახლეობა ეთნიკური ქართველები იყვნენ და არა „ქალკედონიტი სომხები“, სომხური ეკლესიისაგან განდგომილ მრევლს სომეხთა კათალიკოსი იოანე დრასხანაკერტელი უწოდებს „ქართველებს“ და არა „ქალკედონიტ სომხებს“.

დრასხანაკერტელი ტაოს „ძველისძველ ქართულ“ პროვინციად, „ქართველთა მეფის“ ადარნასეს მამულად მიიჩნევდა (იქვე, გვ. 90), ამასთანავე, ტაოს, ეთნიკურ ქართველთა ქვეყანას, ძველი სომხური სახელმწიფოს ნაწილად მიიჩნევდა, ე.ი. ტაო არმენიის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედიოდა, მაგრამ ის ეთნიკური ქართველებით იყო დასახლებული, ისევე, როგორც ტაშირ-ძორაკერტის სამეფო, რომელიც ეთნიკური ქართველების ქვეყანა იყო, რომელსაც სომხური ეკლესიის წევრი მმართველები ჰყავდა.

ვანანდის სომხურ, ანუ ყარსის სამეფოში ქართველთა წილი მნიშვნელოვანი იყო. ქართველთა მკვიდრობის შესახებ ანის-შირაკის სომხურ სამეფოში მიუთითებს ანისში ქართული საეპისკოპოსოს არსებობა, ქართველთა პატრიარქს აქ, ანისის ახლოს, სხვა ქართული ეკლესიებიც უკურთხებიან, და ისინი ნაკურთხნი იყვნენ არა „გაქართველებული სომხებისათვის“, როგორც მიიჩნევა და საბჭოთა ისტორიოგრაფია, არამედ იმ მკვიდრ ქართველთათვის, რომელნიც საერთოდ ისტორიულად მდ. არაქსის მარცხენა სანაპიროზე ცხოვრობდნენ ბერძენი ავტორების ცნობით.

სომხურ ქვეყნებში ცხოვრებისას (იგულისხმება ბიზანტიური არმენია, პერსარმენია და შემდეგ არაბული არმენია) მკვიდრი ქართველები მასიურად რომ სომხდებოდნენ, სომეხი ისტორიკოსების მიერაც დადასტურებულია, მაგალითად მკვლევარი, ცნობილი სომეხი ისტორიკოსი ა. ალპოაჭიანი წერს – „სელჩუკების ასპარეზზე გამოსვლის დროისათვის საქართველო სანახევროდ გასომხებული მხარე იყო“, (ა. აბდალაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 242).

სწორედ ამ გასომხებისაგან თავისი ერის დასაცავად იყო მიმართული სტეფანოზ მტბევარის, ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელების, გიორგი მცირეს, ღრტილის კრების მამების და სხვათა გამონათქვამები სომეხთა ეკლესიის „მტაცებლობის“ შესახებ, ყველანი ისინი აღნიშნული მხარეებიდან იყვნენ და კარგად იცნობდნენ თავიანთი მხარეების ცხოვრებას.

XI საუკუნის 60-იანი წლებისათვის ბიზანტიელების ხელში იყო მთელი ე.წ. ისტორიული სომხეთის მიწა-წყალი, მასში შემავალი ქართული „ზემო ქვეყნები“ ლაზიკის ეპარქიის ცენტრალურ ნაწილად იქცა.

იქამდე ანის-შირაკის მეფემ თავისი სამფლობელო XI ს. I ნახევარში ანდერძით გადასცა ბიზანტიელებს ისევე, როგორც უფრო ადრე დავით კურაპალატმა. ბიზანტიელთა ხელში ყარსის (ვანანდის) სამეფოც მოექცა, ბიზანტიური მფლობელობა დაკანონდა ამ მხარეებში იმპერატორ ბასილი II-ს შემოსვლისას, რომელმაც საქართველოს მეფე გიორგი I დაამარცხა და ჩამოართვა მისი სამეფოს სამხრეთი მხარეები XI ს. დასაწყისში, თუმცა ბიზანტია ანისისთვის 1045 წელსაც იბრძოდა. ტაშირ-ძორაკერტის მეფეც კი თავის თავს ბიზანტიის ვასალად მიიჩნევდა. ანისისა და ტაშირ-ძორაკერტისათვის იბრძოდა საქართველოს სახელმწიფოც, 1045 წელს ის დაკარგა ბაგრატ IV-მ, მაგრამ 1064 წელს ანისიდან ბიზანტიელები განდევნეს თურქ-სელჩუკებმა. იქამდე, ტარონი (966 წლიდან), ტაო (1001 წლიდან), ვასპურაკანი (1021 წლიდან), ანის-შირაკი (1045 წლიდან), ვანანდი (ყარსი) (1065 წლიდან) – ბიზანტიელებს ეკუთვნოდათ, ამ პერიოდში, ანუ XI საუკუნეში უნდა დაარსებულიყო და, ჩანს, ამავე საუკუნეშივე, თურქ-სელჩუკთა შემოსევის



გამო გაქრა კიდეც ლაზიკის, ანუ ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტო, თუმცა ის შესაძლოა შემდგომაც ახერხებდა არსებობას მაჰმადიანურ გარემოში.

სომხური ეკლესიის თავდაპირველი იურისდიქცია (IV-V სს.)

ნ. აღონცი წერს – „IV ს-ის დასაწყისიდან არმენიის გაყოფამდე (IV ს. ბოლომდე), არმენია უმეტეს წილად იმპერიის პროტექტორატის ქვეშ იმყოფებოდა და ამიტომ სომხურ-ბიზანტიური საეკლესიო ურთიერთობაც მჭიდრო იყო.

წმ. გრიგოლს, კესარიაში ხელდასხმულს, კესარიის ტახტთან ისეთივე იერარქიული დამოკიდებულება ჰქონდა, როგორც სხვა ეპისკოპოსებთან, მაგალითად, მელიტენის, სევასტიის და სხვა ქალაქების კათედრებთან, იმ განსხვავებით, რომ გრიგოლი იყო იმპერიის მფარველობის ქვეშ მყოფი სომხეთის სახელმწიფოს ეპისკოპოსი, ამიტომ მასთან უფრო მეტი ფორმალური ურთიერთობა ჰქონდა“ (ნ. აღონცი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, გვ. 360).

მას შემდეგ რაც სომხეთი ერთმანეთს შორის გაინაწილეს სპარსეთმა და ბიზანტიამ გაყოფილ სომხურ მხარეებში გაჩნდა ორი საეკლესიო მიმართულება – ერთი ბიზანტიური, მეორე კი ეროვნულ-ნაციონალური.

ნ. აღონცის ცნობით, სპარსულ სომხეთში აღორძინდა ეროვნულ-ნაციონალური ეკლესია, ხოლო დასავლეთ არმენიაში – იმპერიული.

ნ. აღონცი წერს – „გაყოფის შემდეგ აღმოსავლეთ სომხეთი დაადგა ეკლესიის ნაციონალიზაციის გზას მტიკიცედ, კერძოდ, ავტონომიური იერარქიის დაფუძნებით (ე.ი. ბერძნულ-ბიზანტიური იერარქიისგან გათავისუფლდა), ხოლო დასავლეთი სომხეთი რჩებოდა იმპერიულ პოლიტიკაზე დამოკიდებული“ (გვ. 361).

ეროვნული ეკლესიური სახე სომხურმა ეკლესიამ მოიპოვა ბიზანტიის ეკლესიასთან კავშირის გაწყვეტის შემდეგ პაპის მეფობის დროს, ეპისკოპოს ნერსესის მოკვლის შემდეგ.

მეფე პაპმა მის ადგილზე დანიშნა ეპისკოპოსი უსიკი, სპარსული ორიენტაციის პირი ძალზე გაგლენიანი ალბიანის ოჯახიდან.

კესარიის მიტროპოლიტი (მას ნ. აღონცი პატრიარქს უწოდებს) გაანაწყენა სომეხთა მეფის თვითნებურმა გადაწყვეტილებამ.

ამის გამო შედგა კესარიის ეპარქიის ეპისკოპოსთა კრება და კრებამ მიწერა მრისხანე წერილი მეფე პაპს.

ამ წერილში კესარია მოითხოვდა, რომ სომხეთში აღარავის გაეებდა ეპისკოპოსის კურთხევა, არამედ ეპისკოპოსი მხოლოდ კესარიაში ან რომელიმე მეზობელ ბერძნულ საეპისკოპოსოში უნდა კურთხეულიყო, კერძოდ მასში, რომელიც სომხეთის ბერძნულ ნაწილთან ერთად ბიზანტიის იმპერიის შესაბამის ადმინისტრაციულ ოლქში შედიოდა (ე.ი. რადგანაც სომხეთის ბიზანტიური ნაწილი ადმინისტრაციულად პონტო-კესარიის ერთეულში შედიოდა, ამიტომაც მხოლოდ აქ (პონტო-კესარიაში) უნდა კურთხეულიყო ეპისკოპოსი).

მართლაც, ბიზანტიურ სომხეთში დამკვიდრდა კიდეც ეს წესი და იქაური სომეხი ეპისკოპოსი კურთხევას ბერძნულ სამიტროპოლიტოში (საპატრიარქოში) იღებდა.

ნ. აღონცი წერს – „მტიკიცება, რომ სომეხი ეპისკოპოსები ეკურთხებოდნენ კესარიაში, სწორია, მაგრამ ის ეხება მხოლოდ ბიზანტიურ, ანუ დასავლეთ ნაწილს სომხეთისას“ (იქვე, გვ. 363).



სულ სხვა მდგომარეობა იყო სპარსულ სომხეთში (პერსარმენიაში), იქ საკათალიკოსო სისტემა არსებობდა და შესაბამისად ეპისკოპოსთა კურთხევა ადგილზევე ხდებოდა.

პერსარმენიის სომეხ კათალიკოსს დასავლეთ არმენიის ეპისკოპოსები არ ექვემდებარებოდნენ, ამიტომაც V საუკუნის ცნობილ სომხურ მოვლენებში დასავლეთ არმენიის ეპისკოპოსები არ მონაწილეობდნენ (იქვე, გვ. 363).

წმ. დავით და ტარიჭანი, ისააკი და იოსები

წმ. დავით და ტარიჭანი არიან ქართული ეკლესიის წმიდანები. ისინი უწამებიათ ტაოს ქვეყანაში, VII საუკუნეში, ნერსე სომეხთა კათალიკოსის სამწყსოში, სოფელ ღუვში, მათი ცხოვრების მიხედვით, კავშირი ჰქონდათ სომეხთა ქვეყანასთან. მიუხედავად ამისა სომხური ეკლესიისათვის ისინი უცნობები არიან, ისინი არ არიან სომხური ეკლესიის წმიდანები, და არიან, როგორც აღინიშნა ქართულისა. რა იყო ამის მიზეზი?

არსებობს მეორე მსგავსი მაგალითიც, მიჩნეულია, რომ არზრუმი, ყოფილი თეოდოსიოპოლი, რომელიც ქართულად კარნუ ქალაქად იწოდებოდა სომხეთის ქვეყანაში მდებარეობდა, 808 წელს აქ უწამებიათ ისააკი და იოსები, მათი ეთნიკური ვინაობის შესახებ გვაუწყებს ზედწოდება „ქართველნი“. საქართველოს საეკლესიო კალენდარში 16 სექტემბერს იხსენიებიან „მოწამენი ისააკ და იოსებ ქართველნი, კარნუ ქალაქის წამებულნი 808 წელს“, უნდა ვიფიქროთ, რომ ისინი კარნუ-ქალაქელნი იყვნენ, ეთნიკური ქართველები, რომელნიც IX ს-ში არაბებმა აწამეს. XI ს-ში კონსტანტინე პორფირგენეტის ცნობით კარნუქალაქელები დიდ წინააღმდეგობას უწევდნენ ბიზანტიელებს, ქართველთა ჯარი კი მათ იცავდა და ამარაგებდა სურსათ-სანოვავით, ბიზანტიელთა ალყის დროს.

აქედანაც ჩანს, რომ როგორც X ისე IX საუკუნეში არზრუმი (კარნუ-ქალაქი) ქართველებით იყო დასახლებული, არზრუმი “კარინის“ ქვეყნის მთავარი ქალაქი იყო. ამ ქვეყანაში ჰქონდა მამულები თორნიკე ერისთავს, სომეხი ისტორიკოსების აზრით თორნიკე ამ ქვეყნელი იყო, აქვე მდებარეობდა ცნობილი ქართული სკრიპტორიუმი ერთ-ერთ ქართულ მონასტერთან.

მაშასადამე, ისააკი და იოსები ქართველ წმინდანთა რიგში მოხვდნენ თავიანთი ეთნიკური ვინაობის (ქართველობის) წყალობით, მსგავსადვე დავით და ტარიჭანი წამების შემდეგ ქართველ წმინდანთა რიგში ჩაწერეს, რადგანაც ისინიც საქართველოში ეთნიკურ ქართველებად ანდა ქართული ეკლესიის სამრევლოს წევრებად მიიჩნეოდნენ, რადგანაც არა მხოლოდ ტაო, არამედ კარინი და ბასიანიც ქართველთა ქვეყნებად მიიჩნეოდა IX-X საუკუნეებში.

სომხურ-ქალკედონური ეპარქიები ლაზიკაში

ე.წ. „სომეხი-ქალკედონიტები“ – ლაზიკას უკავშირდებიან. ქართული ისტორიოგრაფიის ორი გადაუჭრელი და, ამასთანავე, საკვანძო საკითხი ერთმანეთთან დაკავშირებული აღმოჩნდა. პირველია ე.წ. სომხურ-ქალკედონური ეპარქიების საკითხი, მეორე კი არის ის, თუ სად მდებარეობდა ლაზიკა.

ქართველ მეცნიერთა თვალსაზრისით ლაზიკა დასავლეთ საქართველოს ერქვა, მაგრამ ნოტიციე-



ბის მიხედვით, „ლაზიკის“ ეპარქიაში მდებარეობდა პაიპერტის, ლერიონის, ბიზანის, ოლნუტის და სხვა საეპისკოპოსოები (იხ. გეორგიკა, IV, ნაკვეთი II, 1952, გვ. 185, ნოტიციები Xა და III).

აღნიშნული საეპისკოპოსოების ადგილმდებარეობის საკითხი განხილულია „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“ სტატიაში „სომეხი-ქალკელონიტები“ და მათი ადგილმდებარეობა იქვე დართულ რუკაზეა დატანილი (იხ. ПЭ, 2001, ტ. III, გვ. 328). ამ რუკიდან ჩანს, რომ ლერიონის, ბიზანას, ოლნუტის და პაიპერტის (ბაიბერდის) და სხვა საეპისკოპოსოები მოქცეულნი იყვნენ ტრაპეზუნტ-ვანის ტბის შემაერთებელ გზაზე, კერძოდ, ტრაპეზუნტ-გიუმიშხანე-არზრუმ-მანასკერტ-ვანის ტბის შემაერთებელ გზაზე, ამ ქვეყანას სომხები უწოდებდნენ „დასავლეთ არმენიას“, ამიტომაც თანამედროვე სომეხ მეცნიერებს მიაჩნიათ, რომ აღნიშნული საეპისკოპოსოები იყვნენ ე.წ. „სომეხ-ქალკელონიტთა“ კათედრები. ამ ქვეყანას ნოტიციებში ეწოდება „ლაზიკა“. ესაა ისტორიული ჭანიკა (ჭანეთი) – ბასიანის ზოლი, ტრაპეზუნტიდან ვანის ტბამდე, უძველეს ხანაშივე ქართველთა მოღვმის ტომების საცხოვრისი.

ასე რომ, „ლაზიკა“, ბერძნული საეკლესიო გეოგრაფიის მიხედვით, ერქვა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ ჭანეთ-ბასიანის მხარეს, ამჟამად, საკმაოდ დაშორებულს საქართველოდან, ამიტომაც ამ ერთიან ეკონომიკურ და, შეიძლება ითქვას, ერთიან გეოგრაფიულ არიალზე თანამედროვე ქართველებს ძალზე ბუნდოვანი წარმოდგენა აქვთ, მაგრამ ისტორიულად, როგორც ბერძნული ნოტიციების მითითება აჩვენებს, ეს ყოფილა ქართველებით დასახლებული ქვეყანა, რომლის საეპისკოპოსოებიც ექვემდებარებოდნენ კონსტანტინოპოლს, მას ბერძნები ეკლესიურად „ლაზიკას“ უწოდებდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ეს მხარე, შემავალი ბიზანტიის იმპერიაში, ბიზანტიური პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული დაყოფის შესაბამისად „არმენიად“ იწოდებოდა. მიუხედავად ამისა, ამ ქვეყნის მოსახლეობა ეთნიკური ლაზები (ქართველები) იყვნენ და შესაბამისად მრევლი მათ ქვეყანაში მდებარე ე.წ.სომხურ-ქალკელონიური საეპისკოპოსოებისა, ამიტომ ისინი იყვნენ არა „სომეხი-ქალკელონიტები“ არამედ ეთნიკური „ლაზები“.

ენ. „სომეხ-ქალკელონიტთა“ ნაფიქვი ვინაობა (აღმსარებლობა და ენა)

ნ. აღონცი წერს: ლაზიკის მთავარი ქალაქები იუსტინიანემ I არმენიაში შეიყვანა. ქართველთა ეთნოაკენის დამრწვევი მხარეები – კაპადოკია, პონტო და ქალდეა-ჭანეთი – იმპერიამ მიაკუთვნა არმენიას (მცირესა და დიდს) და აქ ქართველობა განიცდიდა ზეწოლას სომხური კულტურისა და ცხოვრების წესისა, მითუმეტეს, რომ ამ „არმენიებში“ დომინანტ ხალხად იმპერია სომხებს აღიარებდა – ამან გამოიწვია აქაური მკვიდრი ქართველების დენაციონალიზაცია ცენტრებში, ხოლო კუთხეებში დაწყება დენაციონალიზაციის პროცესისა. ქართველები სომხდებოდნენ და დიდი ნაწილი, უფრო მეტად სამხრეთში მცხოვრებნი, გასომხდა. ეს პროცესი, ქრისტეშობამდე დაიწყო – სომეხთა მიერ იბერიის მხარეების – გოგარენას, ხორძენას, პარიადრეს მიტაცების შემდეგ, რომელნიც საქართველოს ფაქტიურად აღარც დაბრუნებია, მხოლოდ გოგარენას ერთი მცირე ნაწილი დაბრუნა ჩვენმა ქვეყანამ.

X საუკუნეში „ქართველთა სამეფო“ აფეთქების მსგავსად გაფართოვდა და მიაღმა ვანის ტბის სანაპიროს. მიზეზი ამისა უნდა ყოფილიყო არა სამხედრო სიძლიერე ამ სამეფოსი, არამედ ტაოლან ვანის ტბამდე მცხოვრები მოსახლეობის ჯერ კიდევ ცოცხალი ეთნოთვითშემეცნება, მათ ერთ ნაწილს ჯერ კიდევ ახსოვდა თავისი ქართველობა. ისინი ეთნიკური ნიშნით გახდნენ



წევრები ქართული ეკლესიისა, რის გამოც აქ მომენტალურად ჩამოყალიბდა ქართული საეპისკოპოსოები – ეროვნული სახელმწიფოს ფრთათა ქვეშ აყვავდა და გაიფურჩქნა ქართული სულიკვეთება. მაგრამ ეს მოუთმენელი აღმოჩნდა ბიზანტიისათვის. ბასილი II-მ ეს მხარეები მყისიერად ჩამოართვა საქართველოს და, შეიძლება ითქვას, მოსახლეობა დაუბრუნა არმენიზაციის საუკუნოვან გზას.

იქამდე შედარებით სხვა ვითარება იყო დასავლეთ არმენიაში. ნ. აღონცი ჩივის, რომ დასავლეთ არმენიაში სომხურ-ქალკედონიტური საეპისკოპოსოების მრევლი ბერძნულენოვანი ღვთისმსახურების დანერგვის შედეგად ბერძნდებოდა, ეს შეიძლება სადავო იყოს, რადგანაც სომხები ახერხებდნენ ბერძნული იურისდიქციის ქვეშაც წირვა-ლოცვის ენა სომხური ყოფილიყო, ამის შესახებ აღონცი თვითვე მიუთითებს. თუმცა კი სამართლიანად წერს – „ნაციონალური იდეისა და გრძნობებისათვის კონფესიონალური საკითხები არცთუ მცირე საფრთხეს წარმოადგენდნენ, რომელნიც დროის მსვლელობასთან ერთად ისე იძაბებოდნენ, რომ შეეძლოთ ეროვნული ინტერესების ჩახშობა. აღმსარებლობითი განსხვავებების მიხედვით იმ დროისთვის ისაზღვრებოდა ენის გამოყენება (ნ. აღონცი, გვ. 202).

როგორც აღინიშნა, ნ. აღონცი წერდა – „აღმსარებლობითი განსხვავებულობა იმ დროს განსაზღვრავდა ენის გამოყენებას არა მხოლოდ ღვთისმსახურებისას, არამედ საეკლესიო სულიკვეთებით გამსჭვალულ ლიტურატურაშიც. ამის შესაბამისად სომხები, რომლებიც მიეკედლნენ საიმპერიო ეკლესიას, უნარმოკლებულნი აღმოჩნდნენ შეექმნათ ეროვნული დამწერლობა მცირე არმენიის საზღვრებში. ეროვნული განათლებისა და ლიტურატურის არ არსებობისას, ენის ბედი და ეროვნული ცნობიერება ხდებოდა არამყარნი. სომხობა, სომხური ცნობიერება შეიძლება ჩახშობილიყო მცირე არმენიაში სახელმწიფოებრივი ცხოვრებისა და ინტერესების ორომტრიალში, რომ არა ახალი სასიცოცხლო ძალების მოზღვაება მეზობელი სომხეთის კუთხეებიდან მას რომ არ განეახლებინა ახალი სულით და არ გაეღვიძებინა მცირე არმენიაში ეროვნული თვითშემეცნება“ (ნ. აღონცი, არმენია, გვ. 202).

ნ. აღონცი ძალზე წუხს, რომ დასავლეთ ანუ მცირე არმენიაში ბერძნულ ეკლესიას „მიკედლებულ სომხებს“ ეროვნული ძალა არ შესწევდათ შეექმნათ სომხურენოვანი ლიტურატურა და ისინი სომხურ ენას ივიწყებდნენ, მაგრამ, სამწუხაროდ, ჩქმალავს სინამდვილეს, რომ იმპერიამ მცირე არმენიის ოლქში შეიყვანა სხვადასხვა წარმოშობის არასომხური ტომები. სინამდვილეში, დასავლეთ არმენიის, ანუ ტრაპეზუნტის აღმოსავლეთი შავიზღვისპირეთისა და მის იქით მთებში მცხოვრები მოსახლეობა ეთნიკური ქართული ტომები იყვნენ და არა სომხები.

თეოდოსიოპოლისიდან ტრაპეზუნტამდე ვრცელი რეგიონი ჭანებითა და სხვა ქართული ტომებით იყვნენ დასახლებულნი. ისინი VI-VII საუკუნეებში იმპერიამ „არმენიის“ ერთ-ერთ ოლქში შეიყვანა, იქ არსებობდა მრავალი საეპისკოპოსო. კონსტანტინოპოლის პატრიარქის იურისდიქციაში. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს კათედრათა ნუსხებში დასავლეთ არმენიის ოლქში მდებარე ცნობილი ქალაქების ბიზანის, ლერიონის, თუ პაიპერტის საეპისკოპოსოები უმიზეზოდ არ იწოდებოდნენ „ლაზიკის ქვეყანაში მდებარე ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს საეპისკოპოსოებად“. ნ. აღონცი ხშირად ახსენებს ამ საეპისკოპოსოებს, მაგრამ არასოდეს მიუთითებს, რომ ბერძნული საეკლესიო გეოგრაფია ამ საეპისკოპოსოების მომცველ ქვეყანას ლაზიკას უწოდებს, თუმცა კი ადმინისტრაციულად ისინი ნამდვილად იმყოფებოდნენ ერთ-ერთ „არმენიაში“. ნ. აღონცის წუხილი, რომ დასავლეთ არმენიაში სომხები არ იყვნებდნენ სომხურ დამწერლობასა და ლიტურატურას, რომ მათში სომხური ეროვნული ცნობიერება მიმქრალი იყო, არაა



გულწრფელი, რადგანაც, სინამდვილეში, დასავლეთ არმენიის მკვიდრი მოსახლეობა ვერ ფლობდა სომხურ ენას და მათში სომხური ნაციონალური გრძნობები არ იყო იმიტომ, რომ ისინი საერთოდ არ იყვნენ ამ (ე.ი. სომეხი) ერის შვილები.

ჭოროხის, ევფრატის და არაქსის სათავეებში და მის ჩრდილოეთით, დასავლეთ არმენიის ოლქში, მოსახლეობის უმრავლესობას წარმოადგენდა არა სომხობა, არამედ ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობა, ეთნიკური ქართველი ტომები (ჭანები, ლაზები, მესხები), რომლებსაც ნ. ადონცი სომხებს უწოდებს, რომელნიც, თითქოსდა, „მიეკედლნენ საიმპერიო (ე.ი. ბერძნულ) ეკლესიას და ამის გამო ისინი უნარმოკლებულნი აღმოჩნდნენ შეექმნათ ეროვნული დამწერლობა (ნ. ადონცის აზრით, სომხური) მცირე არმენიის საზღვრებში. ეროვნული (ნ. ადონცის აზრით – სომხური) განათლებისა და ლიტერატურის არარსებობის გამო ენის ბედი და ეროვნული ცნობიერება ხდებოდა არამყარი“. თითქოსდა დასავლეთ არმენიის მოსახლეობაში, აღნიშნულის გამო (ე.ი. ბერძნული ეკლესიისადმი დაქვემდებარების გამო) სომხური ცნობიერება არამყარი ხდებოდა, სინამდვილეში კი ადგილობრივ უმრავლესობას შინაგანად არც არასდროს ჰქონია სომხური, ე.ი. მათთვის უცხო ცნობიერება. მათი ცნობიერება კერძო ტომობრივი (ჭანური, ლაზური ან მესხური) იყო. სამწუხაროდ, მათი ნამდვილი ზოგად ეროვნული ანუ ქართული ცნობიერება დიდი ხნის შერყეული იყო (იგულისხმება ჭოროხის, არაქსისა და ევფრატის სათავეებში მცხოვრები ქართული მოსახლეობა, ასევე მათი მეზობელი რეგიონების მკვიდრი ქართველობა), მიზეზი ამისა იყო ისა, რომ მათი სამშობლო ქვეყანა ჯერ კიდევ ქრისტიანობამდე ჩამოაჭრა არმენიამ იბერიას, სტრაბონის ცნობით, შემდეგ კი რომაულ-ბერძნული მპყრობელობის დროს იმპერიამ ისინი ერთ-ერთ სომხურ პროვინციას მიაკუთვნა. ამ ფაქტმა, სწორედ რომ ქართული და არა სომხური ცნობიერება შეარყია მათში. მათი დიდი ნაწილი მართლმადიდებელი იყო, ამიტომაც ბერძნულ ეკლესიას მიეკედლნენ კიდევ (იბერიის სამეფო საკმაოდ ღამოვრებული იყო მათგან, განსაკუთრებით იუსტინიანეს ეპოქაში), თუმცა, მაინც, ისინი თავს ქართველებად, არასომხებად რომ თვლიდნენ, გამოჩნდა VIII-IX საუკუნეებიდან, როცა ბედის წალმართი შემოტრიალების შედეგად მათი განსახლების ახლოს ჩამოყალიბდა ტაო-კლარჯეთის ქართველთა სამეფო. ამ პოლიტიკურმა მოვლენამ არმენიის მოსახლეობის შესაბამის ნაწილს გაუღვივდა მინავლებული ეროვნულ-ქართული ცნობიერება და უსწრაფესად, ერთბაშად სიამაყით განაცხადეს ქართველი ერისადმი თავიანთი კუთვნილების შესახებ და სასწრაფოდ ეროვნულ-ქართული ეკლესიის უერთგულეს მრევლად გადაიქცნენ. ასე რომ, ხდებოდა არა ე.წ. „სომეხი ქალკედონიტების“ გაქართველება, როგორც ეს მიღებულია საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში, არამედ მკვიდრი, იქამდე სომხურ-ბერძნული ეკლესიის (ანუ სომხურ-ქალკედონიტური) ეკლესიის წიაღიდან თავდაღწეული ქართველები დაუბრუნდნენ მშობლიურს.

აღნიშნული რეგიონის მოსახლეობის (თეოდოსიოპოლისიდან ტრაპეზუნტამდე) საცხოვრისს ნ. ადონცი სომხეთს მიაკუთვნებს, ხოლო ბერძნული საეკლესიო გეოგრაფია – ლაზიკას (აქ იყო ლერიონის, ბიზანის, პაიპერტისა და ლაზიკის სხვა საეპისკოპოსოები). ამ მოსახლეობის ეთნოისტორია ძალზე წააგავს XVII-XIX სს სამცხე-ჯავახეთის მკვიდრი კათოლიკე ქართველებისას. კერძოდ, ეს უკანასკნელი (ახალციხის რეგიონის ქართველობა) ოსმალეთის იმპერიაში ცხოვრების დროს სარწმუნოებრივად ე.წ. „ფრანგები“ (კათოლიკები) იყვნენ, ეკლესიებში სომხურენოვანი წირვა-ლოცვა (რიტი) უტარდებოდათ, ხოლო სახელმწიფოებრივად მაჰმადიანურ ქვეყანაში ცხოვრობდნენ. ასე რომ, ამ უკანასკნელთ



არავითარი ქართული ინსტიტუტი არ გააჩნდათ თავიანთ ისტორიულ სამშობლოში, შესაბამისად, ისინი ერთდროულად იყვნენ ფრანგებიც, სომხებიც და ოსმალებიც. სამცხელი კათოლიკების ეთნოცნობიერებაც შესაბამისად იყო შერყეული, მათი ქართველობა სამმაგი შრის იქით იყო ჩამალული, ამიტომაც ძირითადად ისინი გასომხდნენ კიდევ, რადგანაც კათოლიკური სარწმუნოება მათში სომხურენოვნებით იყო შემოფარგლული, განათლებაც, შესაბამისად, სომხური გააჩნდათ, სამცხელთაგან მხოლოდ ერთი მცირე ნაწილი დაუბრუნდა ქართულ ცნობიერებას მას შემდეგ, რაც რუსებმა ოსმალები განდევნეს ახალციხიდან. XIX ს. ბოლოს მათგან გამოსულმა რამდენიმე სასულიერო პირმა გაიხსენა თავისი ბუნებრივი ეროვნული ვინაობა.

საუკუნეებით ადრე ასეთივე ვითარებაში იმყოფებოდა ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს საეპისკოპოსოების მრევლი „ლაზიკაში“. ისინი VI საუკუნეში და VIII ს. დასაწყისში (იქამდეც და შემდეგაც) ბიზანტიის იმპერიის მიერ სომხური რეგიონისადმი იყვნენ მიკედლებულნი, თუმცა ეკლესიაში ბერძნულენოვანი წირვა-ლოცვა ჰქონდათ, შესაბამისად, სომხდებოდნენ ანდა ბერძნდებოდნენ იმის მიხედვით, თუ რომელი მხარე გამოავლენდა უფრო მეტ დაინტერესებას მათ მიმართ.

თუ რა სახისა იყო მცირე არმენიის მკვიდრ მოსახლეობაზე სომხური კულტურული ძალადობა, თავისდაუნებლიედ კარგად აღწერს ნ. აღონცი – „სომხური ცნობიერება მცირე არმენიაში საბოლოოდ ჩაკვდებოდა, თუ არა ახალი ძალების მოზღვაება მეზობელი სომხური ოლქებიდან. ისინი ანახლებდნენ მკვიდრი მოსახლეობის სულისკვეთებას და აცოცხლებდნენ მათში ეროვნულ (ე.ი. სომხურ) შექცევას“ (ნ. აღონცი, არმენია... 1908, გვ. 202). როგორც ითქვა, სინამდვილეში, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის მკვიდრი მოსახლეობა ძირითადად ქართული იყო, ის რომაულ-ბიზანტიური ადმინისტრაციული დაყოფის შედეგად სომეხი ერის ჰეგემონობის ქვეშ აღმოჩნდა, რასაც მუდამ თან სდევდა, როგორც ნ. აღონცი უწოდებს, შიდა სომხური ოლქებიდან სომხურ-ნაციონალური სულისკვეთების გავრცელება, რის შედეგადაც ბიზანტიური იმპერიის ხელქვეშ მყოფი ქართველობა უცხო-სომხური კულტურის ზეგავლენის ქვეშ აღმოჩნდა. მათ არც ეროვნული ეკლესია გააჩნდათ.

ეს პროცესი კი ნ. აღონცს ახარებს და მიაჩნია „აღორძინების დასაწყისად“ ანუ ქართველთა შორის სომხური თვითშემეცნების დასაწყისად. ის წერს – „ის გარემოება, რომ იუსტინიანეს პროვინციალური რეფორმისას მცირე არმენიის მიწებმა არა მხოლოდ არმენიის სახელი შეინარჩუნეს, არამედ ეს სახელი გავრცელდა მათ მეზობელ მიწებზეც, გვიმტკიცებს, რომ აღორძინების პროცესი იქამდეც დაწყებული იყო“ (ნ. აღონცი, არმენია... გვ. 202). მაშასადამე, ნ. აღონცის თანახმად, „აღორძინების“, ანუ ქართველთა გასომხების პროცესი იუსტინიანემდეც საკმაო ხნის დაწყებული იყო, და ამიტომაც მათი მიწა-წყალი მოექცა კიდევ „მცირე არმენიის“ პროვინციაში. სტრაბონის მიერ აღწერილ ფაქტს იბერიის მიწების პარიადრეს, ხორძენესა და გოგარენის მიტაცებას არმენიის მიერ უკვალოდ არ ჩაუვლია. იუსტინიანეს ეპოქამდე ამ ქართულ მიწა-წყალზე უკვე დაწყებულია მკვიდრი ქართული მოსახლეობის გასომხების პროცესი, რაც დაუფიქსირებია იუსტინიანეს თავისი ადმინისტრაციული რეფორმით, როცა იბერიის ეს ყოფილი მიწები (ხორძენე და პარიადრე) არმენიას მიაკუთვნა.

ნ. აღონცი, მართალია არაპირდაპირ, მაგრამ მაინც აღიარებს, რომ ე.წ. მცირე და დიდი არმენიების დასავლეთ პერიფერიებზე მცხოვრები მოსახლეობა ქართველთა ეთნოჯგუფს წარმოადგენდა. მაგალითად, ის აღნიშნავს, რომ საიმპერიო დაყოფის შემდეგ კაპადოკიაც სომხურ



მიწა-წყალს მიაკუთვნა იუსტინიანემ, ამ ფაქტის გამო ნ. აღონცს ახსენდება მოვსეს ხორენაცი, რომელიც აღნიშნავდა, რომ პონტოს მიწა-წყალი სომხეთის საზღვრებში შედიოდა. აქ ისიც უნდა გახსენებოდა ნ. აღონცს, რომ პონტო-მაჟაქის მიწა-წყლის მმართველად ივერიელი მთავარი იქნა დანიშნული. საერთოდ კი, მ. ხორენაცის თანახმად, აღნიშნული მიწა-წყალი საერთოდ ქართველებით (ივერიელებით) იყო დასახლებული, მას თავისი თეორიაც ჰქონდა ამ ფაქტის ასახსნელად. პონტოს ანუ შავი ზღვის აღმოსავლეთში ქართველები ქრისტეშობამდე 600 წლით ადრე ნაბუქოდონოსორს დაუსახლებია. ამის გამო ტერიტორია პონტო-კაპადოკიიდან დასავლეთ საქართველოს ჩათვლით ქართველებით ყოფილა დასახლებული. ამ ორივე ქართულ მხარეს (ე.ი. პონტო-კაპადოკია-ლაზიკას და დასავლეთ საქართველოს) ერთი მმართველი დინასტიაც – მირდატიანები ჰყოლია. მ. ხორენაცი გუგარქის პიტიანშებს პონტოს მეფეების ნათესაურ მახლობლებად მიიჩნევს – „შარას ნაშიერს, გუშარს ერგო კანგარქი, ნახევარი ჯავახეთი, კოლბი, წოფი და ძორი ჰნაკერტის ციხე-სიმაგრე. აშოცის უფლად და ტაშირის სეპუჰად ვალარშაკმა ჰაიკიანი გუშარის შთამომავალი განამწესა, ხოლო კავკასიის მთის მოპირდაპირე მხარეს, ჩრდილოეთით განმგებლად დაადგინა დიდი და ძლევაძოსილი გვარი, რომლის უფალთ გუგარელთა პიტიანშები დაერქვათ. ისინი იყვნენ შთამომავალნი დარეჰის ნახარარის მიჰრდატიისა, რომელიც წამოიყვანა ალექსანდრემ და მთავრად დაუსვა ნაბუქოდონოსორის მიერ ტყვედ მოყვანილ ივერიელთა მოღმას. ამის შესახებ აბიდენოსი ამბობს: „ძლევაძოსილმა ნაბუქოდონოსორმა, რომელიც ჰერაკლეზე უფრო ღონიერი იყო, შეჰყარა ჯარი და მიაღწია ლიბიელთა, აგრეთვე ივერიელთა ქვეყნებს, შემუსრა და დაიმორჩილა ისინი და მათი ერთი ნაწილი წამოასხა იქიდან და პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარეს დაასახლა“ (ივერია ქვეყნიერების დასავლეთ საზღვარზე მდებარეობს). ბასიანის დიდ ხევში ხელისუფლად დაადგინა ორტუნი, ჰიკის თესლტომი“ (მოვსეს ხორენაცი, სომხეთის ისტორია, 1984, გვ. 406).

მ. ხორენაცი ჩამოთვლის ქართულ ქვეყნებს – ჯავახეთს, კოლბს, წოფს, ძორს, აშოცს, ტაშირს, „ჩრდილეთს“, „პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარეს“, ბასიანს, მათ რიცხვში, ჩანს, ის პონტო-კაპადოკიასაც მიიჩნევდა, რადგანაც პონტო-კაპადოკიისა და მისი დედაქალაქის მაჟაქის მმართველად ქართველთა სამთავრო სახლის შვილი მიჰრდატია დანიშნული – „მიჰრდატს მიანდო მაჟაქი“ სომხეთის მეფე ტიგრანმა (იქვე, გვ. 114). შემდგომ ტიგრანმა მას „ალარ მისცა არც თავისი სამფლობელო, არც კუთვნილი ქართველთა ქვეყანა“ (იქვე, გვ. 116). „ქართველთა ქვეყანა“ კავკასიის მთებთან მდებარე გუგარქი და დასავლეთ საქართველოა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთთან ერთად, სადაც ნაბუქოდონოსორმა ჩაასახლა ისინი, ხოლო პონტო-კაპადოკია, მართალია, სომხური ადმინისტრაციული ერთეულია მ. ხორენაცის მიხედვით, მაგრამ მისი მართვა ქართული სამთავრო სახლის წევრის მიერ მიუთითებს, რომ მ. ხორენაცის პონტო-კაპადოკიაც ქართველი ხალხით დასახლებულ მხარედ მიაჩნია და, ალბათ ამიტომაც მის ქართველ მმართველს რაღაც მხარდაჭერა ექნებოდა მოსახლეობის მხრიდან. ხორენაციდან ერთი საუკუნის შემდეგ იუსტინიანეს პონტო-კაპადოკია, ნ. აღონცის სიტყვით, არმენიის ადმინისტრაციულ ერთეულში შეუყვანია. ის წერს – „იუსტინიანემ გააფართოვა მცირე არმენიის მიწები მეზობელი მხარეების ხარჯზე და მათ მიიჩნევს არმენიად, იმპერიის ნაწილ დიდი არმენიის თანასწორად“ (ნ. აღონცი, არმენია, გვ. 203).

მ. ხორენაცის თანახმად, როგორც ითქვა, მთელი პონტოს ანუ შავი ზღვის აღმოსავლეთი მხარე ქართველებით იყო დასახლებული უძველესი დროიდანვე, ყოველ შემთხვევაში ნაბუქოდონოსორის დროიდან. მაგრამ იმდენად ძლიერ შერყეულა იქაურ ქართველთა



ცნობიერება აღმოსავლეთიდან შემოსული სომხური სულიკვეთებით, რომ VII ს-ის დასაწყისში ბიზანტიის იმპერიას აქ ჩამოუყალიბებია ახალი ადმინისტრაციული ერთეული – „არმენიაკონის თემი“ (იქვე, გვ. 203). ის განვრცობილი ყოფილა კესარია-კაპადოკიიდან შავ ზღვამდე – სინოპიდან ფაზისამდე და ევფრატამდე (იქვე, გვ. 203). აღონცის მიხედვით მთელ ამ მხარეებში გაძლიერებულა სომხური ელემენტი, სომხური სულიკვეთება. ის ამას ხსნის იმით, რომ ამ მხარეებში შიდა სომხეთიდან გადასახლდა სომხური მოსახლეობა. შესაძლოა ეს მართლაც ასე მოხდა და პონტო-ზღვისპირეთში მართლაც გადასახლდნენ სომხები, მაგრამ ეს მიწა-წყალი ხომ არ იყო უკაცრიელი მხარე, იქ ხომ ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობა ცხოვრობდა. სომხების გადასახლების გამო მათ მიატოვეს თავიანთი მიწა-წყალი? ცნობები ადასტურებენ ასეთ მიგრაციას?

პონტოს ზღვისპირეთი, თავიანთი ისტორიული სამშობლო სომხების გადასახლების გამო ქართველებს (ჭანებს, მესხებს, ლაზებს) არ მიუტოვებიათ, მაგრამ ხდებოდა მათი არმენიზაცია იმით, რომ მმართველი ზედაფენა იყო სომხური, სომხების ხელში აღმოჩნდა ყველა მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი ინსტიტუტი, მაგრამ დამპყრობელ სომეხთა მიმართ მკვიდრი ქართველი მოსახლეობის დამოკიდებულებას კარგად გამოხატავს შავშეთის ეპისკოპოსი მტბევარი სტეფანოზი, რომელიც წმიდა გობრონის ცხოვრებაში აღწერს იმ მძიმე სურათს, რომლის დროს ქართველებს გასჩენიათ სომეხთა მიმართ. მეორე მხრივ, გაბატონებულ სომეხებსაც ჩამოუყალიბდათ აზრი ქართველთა შესახებ – მათი აზრით, ქართველები, როგორც მდაბალი და დაჩაგრული ფენა „უგუნურები“ არიან მაგალითად, სომეხი ისტორიკოსი XIII საუკუნისა ვარდან არეველცი ქართველებს „უგუნურებს“ უწოდებს, მიუხედავად დავით აღმაშენებლის პოლიტიკური წარმატებისა, – „ის ძლიერ ზრუნავდა უგუნურ ქართველ ხალხზე“ (ვ. არეველცი, მსოფლიო ისტორია, თბ. 2002, გვ. 140). ქართველები, რომელნიც იქამდე საუკუნეთა მანძილზე შავიზღვისპირსა და შიდა მხარეებში იმყოფებოდნენ ბიზანტიელთა და არაბთა ხელქვეშ, ორივე დამპყრობლის ეპოქაში იყვნენ აბორიგენული მკვიდრი მოსახლეობა, დაბალი ფენა, პასიური, ინერტული, შესაბამისად, უუნარო და „უგუნური“, რომელიც აქტიური და უნარიანი სომხური მხარის მიერ დენაციონალიზაციის პროცესში იმყოფებოდა (კარგავდა ეროვნულ ვინაობას და თვითშეგნებას). ეს ძირითადად იფარებოდა ეკლესიური დაქვემდებარება-იურისდიქციით. ქართველები, როგორც მონოფიზიტები, ისე მყოფნი ქალკედონიტური სომხური ეკლესიის წიაღში სომხურენოვნები ხდებოდნენ. ეს მაინც პოლიტიკური ბედუკუდმართობის შედეგი იყო. საბედნიეროდ, კლარჯეთ-შავშეთში და შემდეგ ტაოშიც, უცხო პოლიტიკური უღლისაგან გათავისუფლებისთანავე, საუკუნის შემდეგ ქართველობამ გაიცნობიერა დენაციონალიზაციის საფრთხე და შესაბამისი შეფასებაც მიეცა სომხურ სულიერ მპყრობელობას, რომელიც პოლიტიკურზე უფრო მძიმეა – „რამეთუ მიწა იგი სომხითისა ამპარტავან, უწყალო, უყვარულ და ყოვლითა უკეთურებითაა სავსე“ (სტეფანე მტბევარი ეპისკოპოსი, წამება წმიდისა მოწამისა გობრონისი, ძველი ქართ. აგიოგრ. ლიტ. ძეგლები, I, 1964, გვ. 175), ქართველები თვლიდნენ, რომ სომხების ქმედება, რომელიც ქართველთა დენაციონალიზაციისაკენ იყო მიმართული, ბოროტებას წარმოადგენდა, ამიტომაც წერდა ქართველი ეპისკოპოსი – „სცოდა ბოროტი ღიღამან სახლმან სომხითისამან, ვითარცა თქვა იერემია, „სიტყვითა გმობისათა შეაწუხეს სული წმიდა და საქმითა ბილწებისათა გარდარეულად განარისხეს შემოქმედი თვისი“ (იქვე, გვ. 174).

სომეხთა ანუ უფრო ზუსტად სომეხ-ქალკედონიტთა, თუ სომეხ-მონოფიზიტ საეკლესიო მესვეურთა სულიერი ძალადობა – უწყალოებად და უყვარულობად ფასდებოდა ქართველ ეპისკოპოსთა მიერ. ასე აფასებდა მათ არსენ დიდი კათალიკოსი წიგნში „განყოფისათვის სომეხთა და ქართველთა“



და ეპისკოპოსი სტეფანე (მტბევარი) ნაშრომში „წამება წმიდისა გობრონისი“ – „უყვარულ და ყოვლითა უკეთურებითა სავსე, რომელსა შინა არა იპოვა თავისა მისადრეკელი ქრისტეისი, რომელთათვის ქრისტე ცუდად მოკვდა“ (ძველი ქართული აგიოგრ. ლიტ. ძეგლები, I, 1964, გვ. 175).

რა იგულისხმება სიტყვებში „მისთვის ქრისტე ცუდად მოკვდა“. ესაა ისეთი კაცი თუ საზოგადოება, რომლისთვისაც აშკარა ფაქტი, ჭეშმარიტება – არაფერს ნიშნავს, რომელიც რეალობას სიცრუით ამრუდებს. ასეთნი ყოფილან არა მხოლოდ სტეფანე მტბევარის თანამედროვე ზოგიერთი სომეხი იერარქები და სწავლულები, არამედ ჩვენი თანამედროვენიც. მართლაც, მათ როგორ უნდა უწოდონ „სომეხი“ იოანე და ექვთიმე მთაწმიდელებს, გრიგოლ ბაკურიანის ძეს, სხვა უამრავ ქართველს, რომელნიც სხვადასხვაგვარი ხერხით და მინიშნებით, პირდაპირ თუ არაპირდაპირ წერდნენ, რომ ისინი არიან ქართველები, ეთნიკური ქართველები გვარ-ტომობით, ჩამომავლობით, სულისკვეთებით, ცხოვრების წესით, ამასთანავე ისინი გამოდნენ სომხურ თუ ბერძნულ ძალადობას ქართველთა მიმართ, ამის მიუხედავად სომეხ სწავლულთა მიერ ისინი მაინც სომხებად ცხადდებიან.

ბიზანტიურ არმენიას VI-ის შუა წლებისათვის მიაკუთვნებდნენ ქალაქებს – თეოდოსიოპოლისს, მარტიროპოლისს, მელიტიწს, კომანას. არმენიასა და კაპადოკიას შორის მდებარეობდნენ კესარია, სევასტია, ნიკოპოლისი, ნეოკესარია (სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ, ანუ ზღვისკენ), ელენოპონტოში იყვნენ ქალაქები ამასია და ამისოსი (ზღვაზე), არმენიასთან ახლოს (ზოგჯერ მის შემადგენლობაში) იყვნენ ქალაქები კესარონტი და ტრაპეზუნტი.

ჭანეთი იმპერიის გარეთ იმყოფებოდა V-ის ბოლოს, ის მხოლოდ იუსტინიანემ შემატა იმპერიას. იქამდე, V ს. ბოლოს, იმპერიის სასაზღვრო ქალაქი ტრაპეზუნტი იყო. VI ს. ომებმა ვითარება შეცვალა.

სომეხ-ქალკელონიტთა იერარქიული დამოკიდებულება იმპერიის ეკლესიისადმი

ნ. აღონცი წერს, რომ სპარსეთს და ბიზანტიას შორის გაყოფილ სომხეთში წარმოიქმნა სხვადასხვა იერარქიული დამოკიდებულება.

სომხეთში წმიდა ბასილი დიდის ეპოქაში კესარიაში შემდგარი საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებით, ბიზანტიური სომხეთის ეპისკოპოსთა კურთხევა უთუოდ უნდა მომხდარიყო კესარიის სამიტროპოლიტოში. ხოლო სპარსულ სომხეთში სომხურმა ეკლესიამ მიიღო ეროვნული საეკლესიო ხასიათი იმით, რომ იქ ჩამოყალიბდა საკათალიკოსო – იერარქიულად დამოუკიდებელი ავტონომიური სისტემა. ბიზანტიაზე საეკლესიო დაქვემდებარება გაღრმავდა VI-VII საუკუნეებში. იმპერიას შეუერთდა შიდა სომხეთიც. აქაური სომხური საეპისკოპოსოებიც, შემოდებული წესის მიხედვით, დამოკიდებულნი გახდნენ იმპერიის ეკლესიაზე, იმით, რომ მისგან (ე.ი. მისი სამიტროპოლიტოებიდან) იღებდნენ კურთხევას (ნ. აღონცი, გვ. 364). კერძოდ კი, მახლობელი უმაღლესი ტახტისაგან (წინა საუკუნეებში ასეთი იყო კესარიის ეკლესია), შესაბამისად, დასავლეთ და შუა სომხეთის საეპისკოპოსოები უშუალოდ ექვემდებარებოდნენ კონსტანტინოპოლის პატრიარქს (ნ. აღონცი, გვ. 364). არაბების შემოსევის შედეგად, რაც ბიზანტიის იმპერიამ დაკარგა გავლენა სომხეთის შუა ნაწილზე, და, ნაწილობრივ, დასავლეთ სომხეთზე (რომელშიც ეთნიკურად ქართული პროვინციებიც შედიოდნენ), სომხური ეროვნული (მონოფიზიტური) ეკლესია არაბთა ხელშეწყობით თანდათან გა-



ძლიერდა და მისი იერარქიული ავტონომიურობა კიდევ უფრო გაიზარდა. ბიზანტიამ VIII ს-ისთვის თანდათანობით შეძლო არაბების მიერ დაპყრობილი მიწების გათავისუფლება და ბიზანტიამ კვლავ მოითხოვა ძველი იერარქიული დამოკიდებულების განახლება, მაგრამ, ამის საპირისპიროდ, 726 წლის მანასკერტის კრებაზე გაიმარჯვა სომხურ-ეროვნულმა საეკლესიო მიმართულებამ, ამის შედეგად იქამდე სომხურ-ქალკედონური ეკლესიები უარს ამბობდნენ ბიზანტიასთან იერარქიულ დამოკიდებულების განახლებაზე და უერთდებოდნენ სომხურ-ეროვნულ ეკლესიას, ანუ სომხურ საკათალიკოსოს.

ამ საყოველთაო პროცესს თავი აარიდეს ბიზანტიის სომხეთის არასომხურმა ეპარქიებმა, კერძოდ კი ქართველი მრევლის საეპისკოპოსოებმა – მართალია, ისინი კვლავ ბიზანტიურ სომხეთში ცხოვრობდნენ, მაგრამ შეინარჩუნეს ქალკედონიტური მრწამსი (სომხური ეროვნული ეკლესია მონოფიზიტობას მიემხრო). ისინი იყვნენ ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტის იურისდიქციის ქვეშ, ბერძნები მას „ლაზიკის ქვეყანას“ უწოდებდნენ, სომხები კი მათ ამჟამად „სომეხ-ქალკედონიტებს“. სინამდვილეში კი ისინი, როგორც ითქვა იყვნენ ქართველი ქალკედონიტები, ოღონდ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციის ქვეშ.

ბასიანის სომეხი ეპისკოპოსები

სომხეთის პოლიტიკური და ეკლესიური გავლენის ქვეშ ყოფნისას, ბასიანში სომხურ ეკლესიას თავისი ეპისკოპოსები ჰყავდა. მაგალითად, ერისთავ ორდუნების სამკვიდრებელი მათი ამოწვევების შემდეგ დარჩა ბასიანის ოლქის ეპისკოპოსს (ნ. აღონცი, გვ. 312).

აგათანგელოზის – გრიგოლ განმანათლებლის ისტორიკოსის ცნობით, წმ. გრიგოლმა ხელი დაასხა სომხეთის სხვადასხვა კუთხეების 400 ეპისკოპოსს. სხვა ცნობით, მან მხოლოდ 30 საეპისკოპოსო ტახტი დააარსა. მათ შორის, ორბელიანის ცნობით, პირველი იყო ბასიანის ეპისკოპოსი. ის იჯდა გრიგოლის გვერდით (18 მარჯვნივ და 18 მარცხნივ).

გრიგოლს ბასიანის ეპისკოპოსად გაუგზავნია ევთალი (გვ. 328).

ბასიანის საეპისკოპოსო ნახსენებია 450 წლისა და ასევე 505 წლის ნუსხებში (გვ. 330).

იმპერიის მოსაზღვრე სომხეთის მხარეებში – ვანანდში, ბასიანსა და მარდალიაში 505 წლისთვისაც ნახსენებია საეპისკოპოსოები (გვ. 332).

ახალი ერა სომხეთის ეკლესიის ისტორიაში

726 წელს შედგა მანასკერტის კრება იოანე ოძუნელის დროს. ამ კრებამ ახალი ერა შექმნა სომხური ეკლესიის ისტორიაში (ნ. აღონცი, გვ. 338) და ჰქონდა პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა (გვ. 338). „აღადგინა სომხური საეკლესიო ტრადიციები დარღვეული ქალკედონიტების მიერ VIII-ში (გვ. 338). ამ კრებამ გამოაფხიზლა სომხეთის ქართველობა. კირიონის დაუვიწყარი ღვაწლი ქართული ენის გამოყენებისათვის საეკლესიო მსახურებაში ამის შემდგომ მოწოდებად იქცა - მოწოდებად, რათა სომხეთის ქართველობა განშორებოდა უკვე არაქალკედონიტურ სომხურ ეკლესიას და დაბრუნებოდა ეროვნულ ქართულს – მართლმადიდებლურს.



**გრიგოლ განმანათლებლის ცხოვრების არაბული
ვერსია – ე.წ. სომეხ-ქალკელონიტთა თავისმართლება**

აგათანგელოზის წმ. გრიგოლის ცხოვრება სომხურიდან არაბულად უთარგმნიათ, მისი რედაქცია გარკვეულწილად განსხვავდება ამჟამად არსებული სომხური რედაქციისაგან. კერძოდ, სომხური რედაქციით, წმ. გრიგოლმა მხოლოდ სომხეთში იქადაგა და იქვე დანიშნა ეპისკოპოსები, არაბული რედაქციით კი, წმ. გრიგოლმა ეპისკოპოსები ივერიასა და სხვა ქვეყნებშიც დანიშნა.

ნ. აღონცი წერს – „საინტერესოა კლასიფიკაცია ქვეყნებისა და ოლქებისა, სადაც დანიშნულ იქნენ ეპისკოპოსები. გამოიყოფა სამი ჯგუფი, პირველში მოიხსენიება საქართველო, აფხაზეთი და ალ(ბ)ანია, მეორეში 8 სომხური ოლქი, მესამეში 13 სხვა სომხური ოლქი ანუ უფრო ზუსტად, საეპისკოპოსოები“ (ნ. აღონცი, არმენია... გვ. 339).

ნ. აღონცი სვამს კითხვას, თუ რით უნდა აიხსნას სომხური ოლქების დაჯგუფება ორ ნაწილად. მისი აზრით, ასეთი დაჯგუფება გამოწვეული უნდა ყოფილიყო კონფესიონალური აზრთა სხვაობით, კერძოდ ზოგიერთ ეპარქიაში ნესტორიანობის გავრცელებით, რის აღმოსაფხვრელადაც 555 წელს მოწვეული იქნა კრება (გვ. 339).

არაბულად წმ. გრიგოლის ცხოვრება ითარგმნა არა VI-ში, ამ კრების (555 წლის) დროისათვის, არამედ არაბების გაბატონების შემდეგ, ალბათ VIII-X საუკუნეებში, ამ დროს სომხურ ეკლესიაში ებრძოდნენ ქალკედონიტურ მიმართულებას. 726 წლის მანასკერტის კრების შემდეგ სომხურ ეკლესიაში საბოლოოდ გაიმარჯვა მონოფიზიტობამ (ნ. აღონცის სიტყვით, „ეროვნულმა საეკლესიო ტრადიციამ“), ამ კრების შემდეგ ეთნიკური სომხები დაუბრუნდნენ ეროვნულ-სომხურ ე.ი. არაქალკედონურ ეკლესიას, მაგრამ სომხეთის დასავლეთ პროვინციებში მცხოვრები ყოფილი ქართული მხარეების ვინაობაშენარჩუნებულობა ქართულმა მოსახლეობამ მხარი დაუჭირა ქალკედონიტობას ანუ იმ მიმართულებას, რომელიც მათ მეზობელ, მათთვის ეთნიკურად მშობლიურ საქართველოში იყო ეროვნული მიმართულება, ამის გამო 726 წლის შემდეგ სომხეთის სომხები მონოფიზიტურ ეკლესიაში გაერთიანდნენ, ხოლო სომხეთის ქართველები არ შეუერთდნენ მათთვის უკვე არაეროვნულ სომხურ ეკლესიას და შეინარჩუნეს ქალკედონიტობა.

აღნიშნული ორი ჯგუფის გაჩენა შეიძლება ამ ფაქტს უკავშირდებოდეს.

თვითონ აგათანგელოზის წმ. გრიგოლის ცხოვრება, ჩანს, სომხეთის ქართველი ქალკედონიტის, ნაწილობრივ არმენიზებული, მიერ არის არაბულად თარგმნილი, რადგანაც მასში უამრავი ქართული სიტყვაა, ვთქვათ, ისეთი სიტყვაც კი, როგორცაა „გოჭი“ და სხვა. ის თარგმნილი უნდა იყოს 726 წლამდე.

საზოგადოდ, იქამდე, ე.ი. 726 წლამდე, ტაოს, ბასიანის, სპერისა და კლარჯეთის გასომხებული ქართველი იერარქები და საეკლესიო მწერლები, როცა ვერ მალავდნენ თავიანთ ნამდვილ ეთნიკურ წარმომავლობას, ანუ ქართველობას, საჭიროდ მიიჩნევდნენ თავიანთი ყოფნა სომხურ ეკლესიაში გაემართლებინათ იმით, რომ თითქოსდა გრიგოლ განმანათლებელმა ქრისტიანობა გაავრცელა ქართულ ქვეყნებშიც და, აქედან გამომდინარე, სომხური ეკლესიის იურისდიქციის ქვეშ ქართველთა ქვეყნების (მაგ. ტაოს ან ბასიანის) ყოფნა გამართლებული იყო.

მაგალითად, აგათანგელოზის წმ. გრიგოლის ცხოვრების სომხური ვერსიით, გრიგოლმა გააქრისტიანა სომხეთი კიდიდან-კიდემდე. ქალდეას ახლოს მყოფი ქ. სატალიდან, კლარჯეთის ახლო ადგილებიდან, მესხეთის ახლოდან – ალანთა კარამდე, კასპიის საზღვრამდე – პაიტაკარანის ჩათვლით, ქ. ნიზიბინის ახლო, აგადიდან მიდიაამდე, ატროპატენამდე.



იმავე ცხოვრების არაბული ვერსიით, წმ გრიგოლმა აღნიშნულ მხარეთა გარდა ეპისკოპოსები გაგზავნა არა მხოლოდ სომხეთის მიწებზე, არამედ ივერიაში, ღურზუკების მხარეში და ალანებში.

ივერიაში გააგზავნა იბირბზხუა, აფხაზეთში – სოფრონი, ალანიაში – თომა, ასევე სომხეთის მიმდებარე, სამხრეთის მხარეებში (ნ. აღონცი, გვ. 327-328).

ნ. აღონცი წერს, რომ ნ. მარის მიერ გამოცემულ არაბულ ვერსიაში ნ. მარის მიერ დაშვებულია შეცდომა, რადგანაც დედანში ნახსენებია არა „აბხაზეთი“ („გაუგზავნა აბხაზებს“), არამედ არზანენა. არაბული დამწერლობის არასწორმა წაკითხვამ გამოიწვია ეს შეცდომა (გვ. 328, შენიშვნა 2).

ამასთან დაკავშირებით ნ. აღონცი წერს – „აფხაზები სომხეთიდან დაშორებით ცხოვრობდნენ და არაფერი აკავშირებდათ სომხეთთან“ (იქვე, გვ. 328).

ასე, რომ გრიგოლს არა აფხაზეთში, არამედ არზანენაში, იბერიაში და ალანიაში გაუგზავნია მოციქულები.

იბერიის ქვეშ ამ „ცხოვრებაში“ ჩანს მოიაზრება არა მცხეთის ქართლი, არამედ ტაო და მისი მიმდებარე მხარეები.

ჩანს აქაურმა ქართველებმა თარგმნეს კიდევ არაბულად გრიგოლის ცხოვრება, ამიტომაცაა მასში მრავალი ქართული სიტყვა.

ნერსე იშხნელი

ნერსე იშხნელის შესახებ წერენ სხვადასხვა მისი ეპოქის ავტორები, ესენია:

1. არსენ საფარელი - „განყოფისათვის სომეხთა და ქართველთა“.

„ეზრას შემდგომ საკათალიკოსო ტახტზე ღვთის ნებით ავიდა ნერსე იშხნელი. კაცი ღირსი და მართლმორწმუნე“ (საქ. სამოციქ. ეკლ. ისტორია. 2009, გვ. 378).

2. გიორგი მერჩულე - IX საუკუნეში - „ნებითა ღვთისათა იქმნა საბა ეპისკოპოს იშხანს ზედა, ნეტარისა ნერსე კათალიკოზისა აღშენებულისა კათოლიკე ეკლესიასა და საყდარსა მისისა, რომელი წელიწადთა მრავალთა დაქვრივებულ იყო“ (იქვე, გვ. 459).

3. „დავით და ტარიჭანის ცხოვრების“ ავტორი, რომელიც აღწერს VII ს. ამბებს ნერსე იშხნელს „წმიდას“ უწოდებს.

„იყო სანახებთა მათ სოფლისა სომხითისასა, ჟამთა ნეტარისა დიდისა ნერსე კათალიკოზისა, ...ხევსა ბასიანისასა, დაბასა ონკომ“ (იქვე, გვ. 531).

ბასიანიდან დედა და შვილები „წარმოივლტოდა ჩრდილოით კერძო ქვეყანად ტავოისა“ „ნერსე სრბით მიიწია დივრის“.

„ეუწყა საქმე ესე წმიდასა მამასა ჩვენსა ნერსეს კათალიკოზსა სომხითისასა“ (გვ. 698). ვალაშკერტში ნერსეს სომეხთა კათალიკოსმა ააგო ღვთისმშობლის ეკლესია, ლასტივერცის ცნობით, აქ X ს-ში იჯდა ქართველი ეპისკოპოსი“ (ნ. აღონცი, გვ. 24).

ბიზანტიის იმპერატორი კონსტანს (კონსტანტინე) II

ეს ხელმწიფე მე-7 საუკუნის შუა წლებში აკონტროლებდა სომხეთს და ცდილობდა სომხური ეკლესიის ქალკედონური ფრთის გაძლიერებას. სომეხთა კათალიკოსი ნერსე III ტაოელი (641-661) იყო მისი მოძღვარი, ძალზე დაახლოებული სასულიერო პირი ბიზანტიის ამ იმპერა-



ტორისა, რომელიც თავის მოძღვრისათვის არ იშურებდა სახსრებს, კონსტანს II-ის სახსრებით ნერსე ტაოელმა ააშენა ცნობილი ზვარტნოცის ტაძარი წმიდა გრიგოლის სახელზე (ვ. გოილაძე, ბიზანტიის აღმოსავლური პოლიტიკის ასახვა ქართულ ეპოგრაფიკაში 2008, გვ. 40).

სომეხი ისტორიკოსის სებეოსის ცნობით სომეხთა კათალიკოსი ნერსე სოფელ იშხნიდან იყო წარმოშობით, ახალგაზრდობაში შეისწავლა რომაელთა ენა და მწერლობა, რადგანაც ბიზანტიაში აღიზარდა, შევიდა სამხედრო სამსახურში, გაეცნო მრავალ ქვეყანას, იყო მართლმადიდებელი ქალკედონიტი, მაგრამ თავის ამ სარწმუნოებას უმაღლავდა სომეხებს. სომეხეთში მიაღწია საეპისკოპოსო ხარისხს და მიწვეული იქნა საპატრიარქო ტახტზე (იქვე, გვ. 41).

661 წელს დაასრულა ზვარტნოცის ტაძრის მშენებლობა და მის კურთხევას დაესწრო კონსტანს II, ამ ტაძრის მშენებლობა 20 წელი გაგრძელდა.

ვ. გოილაძის ვარაუდით სომეხთა კათალიკოსი ნერსე შესაძლოა ყოფილიყო ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა სახლის წარმომადგენელი (იქვე, გვ.42).

გიორგი მერჩულეს ცნობით, ნერსეს ტაოში - იშხნის ეკლესია აუშენებია, რომელიც შემდეგ არაბთა შემოსევების დროს დაქვრივებულია (იქვე, გვ. 43).

რა იძლევა საფუძველს იმისას, რომ ვივარაუდოთ ნერსე იშხნელის სომეხთა კათალიკოსის ეთნიკური ქართველობა?

ამის მიზეზი მრავალია, ერთ-ერთია ის, რომ სომხურ ეკლესიაში ე.წ. სომეხთა და ქართველთა განყოფის შემდეგაც მრავალი ეთნიკურად არასომეხი ეთნოსი იყო გაერთიანებული, მაგალითად, ეთნიკური ალბანელები სომხურ ეკლესიაში ძლიერ ფრთას ქმნიდნენ. ამ განყოფის შემდეგაც სომხური ეკლესიის ერთგულ მრევლს VII საუკუნისათვის წარმოადგენდნენ ტაოელი, ბასიანელი, სპერელი და თეოდოსიოპოლელი ქართველები, საერთოდ, ძირითადად აღნიშნული მხარეები იწოდებოდნენ „ივერიად“ IX-X სს-ში და არა აღმოსავლეთ საქართველო. საქმე ის იყო, რომ აფხაზთა სამეფოს გაფართოების შედეგად IX-X საუკუნეებში, რაც აფხაზთა სამეფომ თავისი საზღვრები მიიტანა თბილისამდე, შიდა ქართლი მის ნაწილად, ე.ი. „აფხაზეთად“ იქცა, ამავე დროს თბილისის საამიროს ერთ დიდ ნაწილში (ქვემო ქართლში) ე.წ. „სომეხთა სამეფო“ (ტაშირ-ძორაკერტისა) ჩამოყალიბდა, მამასადაძე შესაბამისად ამ მხარეს სომხითი ეწოდა, ხოლო თბილისის აღმოსავლეთით კახეთის საქორეპისკოპოსო და შემდეგ სამეფო ჩამოყალიბდა. შესაბამისად აღმოსავლეთ საქართველოში IX-X საუკუნეებში აფხაზეთი, სომეხთი და კახეთი მდებარეობდნენ პოლიტიკური თვალსაზრისით. ხოლო ივერია ანუ „ქართველთა ქვეყანა“ ტაო-ბასიან-სპერ-თეოდოსიოპოლისს ერქვა. ამ პოლიტიკურმა ტერმინოლოგიამ ასახვა ჰპოვა ბიზანტიაში. კერძოდ კონსტანტინოპოლში საიემპერატორო კარმა „იბერიის თემი“ უწოდა სწორედ ტაო-სპერ-ბასიან-თეოდოსიოპოლისს, ხოლო იმავე ეპოქის ბიზანტიელი ისტორიკოსები იმ ქვეყანას, რომელსაც ჩვენ „საქართველოს სამეფოს“ ვუწოდებთ უწოდებდნენ „აფხაზეთს“, მის მეფეებს კი „აფხაზთა მეფეებს“.

მამასადაძე, იმ ეპოქაში ამჟამინდელ საქართველოს ერქვა „აფხაზთა სამეფო“, ხოლო „ივერია“ ეწოდებოდა ტაო-ბასიან-სპერსა და თეოდოსიოპოლისის ოლქს.

როგორც ითქვა ალბანელები და იბერები (ე.ი. ტაო-ბასიან-სპერელები) სომხური ეკლესიის მრევლად ითვლებოდნენ იქამდეც ე.ი. VII და VIII საუკუნეებში იბერები, ისევე, როგორც ალბანელები, ცხადია არ იყვნენ ეთნიკური სომხები, იბერების ეთნიკურ ქართველობაში მხოლოდ პატკანოვ-მარის მომხრე ისტორიკოსებსა და ფილოლოგებს შეჰქონდათ ეჭვი XX საუკუნეში.

ტაო იყო იბერიის ერთ-ერთი უმთავრესი ნაწილი, თუმცა კი სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა. მხოლოდ დაახლოებით 726 წლის მანასკერტის კრების შემდეგ თანდათანობით



გაუჩნდათ სურვილი ტაოელებს გასულიყვენ სომხური ეკლესიის წიალიდან და შეერთებოდნენ თავიანთი ეთნიკური თანამოძმეების ე.ი. ქართველების ეკლესიას. საბაბი ამისა იყო ის, რომ მანასკერტის კრებამ საბოლოოდ დაგმო ქალკედონიტობა და აღიარა მონოფიზიტობა. ეს კარგი საბაბი იყო ტაოელი ქართველებისათვის მხურვალედ შეენარჩუნებინათ ქალკედონიტური სარწმუნოება და ქართული ეკლესიის წიაღს შეერთებოდნენ. მაშასადამე ის „განყოფა“ სომხური და ქართული ეკლესიებისა, რომელიც კირიონის დროს დაიწყო VII ს-ის დასაწყისში გუგარქში, დასრულდა VIII ს-ის 20-30-იან წლებში ტაოსა და ბასიანში.

კირიონის ეპოქაში „განყოფის“ I ეტაპმა მოიცვა მხოლოდ ქვემო ქართლი ე. ი. გუგარქის ვრცელი ქვეყნის ერთი ნაწილი, ხოლო განყოფის II ეტაპმა VIII საუკუნეში მოიცვა ტაო, ბასიანი და ივერიის ვრცელი მხარეები არაქსამდე, ევფრატის სათავეებამდე, არზრუმამდე და შეიძლება ვანის ტბამდეც კი, რადგანაც ეს ვრცელი მხარეები იბერების ბუნებრივ საცხოვრისს წარმოადგენდა ქრისტიანობამდე, ზოგადად როგორც მრავალჯერ ითქვა იბერია ანუ „იბერიის თემი“ მოიცავდა ისტორიული არიან-ქართლის მიწა-წყალს ტაო-კლარჯეთ-ბასიან-კარინ-ვანანდს. ეს იყო ყოფილი ე. წ. „დიდი იბერიის“ ის ნაწილი, რომელიც სტრაბონის ცნობით არმენიამ წაართვა იბერიას. ეს მომხდარა ქრისტიანობამდე II საუკუნეში, მაგრამ იქამდეც აზონის მამის (იარედოსის) ეპოქაშიც ჩანს სომხების მასიურმა ჩამოსახლება აიძულა აზონი ახალი პოლიტიკური ცენტრი ეტებნა უფრო ჩრდილოეთით - თანამედროვე საქართველოში. მართალია, შემდეგ ამ მხარეებს დასავლეთ არმენია უწოდეს, მაგრამ იქ დარჩენილა ძველი იბერების დიდი ნაწილი, რომელთაც შეძლეს და შემდგომში ხელსაყრელი მომენტის დადგომისთანავე ტაოს ანუ ქართველთა სამეფო დააარსეს.

მაშასადამე, იმაყად, „სომხეთის მიწა-წყალზე“ ტაოში ჩამოყალიბდა „ქართველთა სამეფო“, რომელიც სწრაფად გაიზარდა. აქედან ჩანს, რომ სინამდვილეში VII-VIII საუკუნეებშიც დიდი დაპირისპირება იყო ე. წ. დასავლეთ სომხეთის ქართველებსა და შიდა სომხეთის სომხებს შორის. ამან ასახვა ჰპოვა სხვადასხვა ცნობებში, მაგალითად როცა ბიზანტიის იმპერატორი კონსტანს II ნერსე კათალიკოსის მიწვევით მივიდა სომხეთში ზვარტნოცის ტაძრის კურთხევაზე მონაწილეობის მისაღებად, ის ჯერ, გზის შესაბამისად, შევიდა თეოდოსიოპოლში (კარინში). აქ მასთან შესახვედრად მივიდნენ ამ ქალაქის ირგვლივ მდებარე ივერთა მიწების დიდებულები, კერძოდ „სპერელები, ბაგრატუნი თავადები, დიდებულები ტაოსა და ბასიანის პროვინციიდან, ასევე სხვა მხარეთა დიდებულები ჯარებითა და თავიანთი ნათესავებით. იმპერატორთან შესახვედრად ტაოდან ჩავიდა კათალიკოსი ნერსეც“ (ვ. გოილაძე, ბიზანტიის აღმოსავლური პოლიტიკის ასახვა, 2008, გვ. 44).

იმპერატორის ირგვლივ, ბიზანტიელთა მიერ სომხეთად სახელდებული ქვეყნის, ქართველი დიდებულები შეიკრიბნენ, რომელთაც, როგორც ჩანს მტრობდნენ სომეხი დიდებულები, ეს მტრობა გამოიხატებოდა სხვადასხვა სახით, მაგალითად ქართველები მხარს უჭერდნენ სომხეთის იმ სარდალს, რომელსაც მხარდაჭერა არ ჰქონდა თავდაპირველად თანამემამულე სომხების მხრიდან, მაგრამ, როცა მან ეს მხარდაჭერა მოიპოვა, მას ქართველები განუდგნენ (იგულისხმება სარდალი თეოდოროს რშტუნი). მაშასადამე, სომხეთის მნიშვნელოვან თანამდებობაზე ქართველები და სომხები ერთმანეთს ედავებოდნენ. გარდა ამისა, როგორც ითქვა, სომხეთში სომეხთა და ქართველთა ურთიერთქიშპი გადაიზარდა სარწმუნოებრივ ურთიერთბრძოლაში, რაც ბოლოს დასრულდა საეკლესიო განხეთქილებით - ტაოელებმა და საერთოდ სომხეთის ქართველებმა, როგორც ითქვა შეინარჩუნეს ქალკედონიტობა, ხოლო ეთნიკური სომხები, მათ შორის ყოფილი ქალკედონიტებიც, შეუერთდნენ სომხურ მონოფიზიტურ ეკლესიას.



სომხეთის ქართველებისა და სომხების ამ მტრობა-დავის დროს ნერსე კათალიკოსი ყოველთვის ქართველების მხარეზე იყო. კერძოდ აღმოსავლეთში თავისი ერთ-ერთი ყოფნისას იმპერატორმა ანგარიში გაუწია სომეხ დიდებულებს, რომელნიც ძალზე დიდ ძალას წარმოადგენდნენ და თანამდებობიდან გადააყენა თეოდოროს რმტუნი, რომელთა მოკავშირეები იყვნენ ქართველები და ალბანელები. კონსტანს II-მ სომხეთის ცხენოსანი ჯარის სარდლად დანიშნა მუშელ მამიკონიანი, ამევე დროს საგანგებო მაცნეები გააგზავნა იბერიასა, ალბანეთსა და სივნიეთში რათა მათ თეოდოსოს რმტუნთან კავშირი გაეწყვიტათ (იქვე, გვ. 44).

კონსტანს II, ამ დროს, შეჩერდა ქ. დვინში, კათალიკოს ნერსეს სახლში. ნერსე III-მ ისარგებლა ამ მომენტით, მოიწვია საეკლესიო კრება და გამოაცხადა თავისი ქალკედონიტური რწმენა, მართალია იმპერატორის იქ ყოფნისას ზოგიერთმა სომეხმა თავი შეიკავა, მაგრამ უმეტესი ნაწილი აღშფოთდა. ამის გამო ნერსე III თან გაჰყვა დვინიდან უკან დაბრუნებულ იმპერატორს. შემდეგ ნერსემ თავი შეაფარა ტაოს, სადაც მისი დამცველები იყვნენ ტაოელი ქართველები. სებეოსის თხრობით ნერსეს ქალკედონიტობით აღშფოთდა სომხეთის ჯარი, მათ მიემხრო თეოდოროს რმტუნი, მიიღო არაბებისაგან დამხმარე ძალები, დაიწყო ომი ბიზანტიელთა წინააღმდეგ, აიღო ტრაპიზონი. როგორც ითქვა, კათალიკოსი ნერსე იმპერატორთან ერთად გამგზავრებულა კონსტანტინოპოლში და დაბრუნდა უკან ტაოში და იქ დარჩა თეოდოსოს რმტუნის გარდაცვალებამდე. 6 წლიანი დევნის შემდეგ ქართველების და იმპერატორის შეწევნით ნერსესი კვლავ ავიდა სომხეთის საპატრიარქო ტახტზე და დაამთავრა ზვარტნოცის მშენებლობა, რომლის კურთხევასაც იმპერატორი დაესწრო („ისტორია ეპისკოპოს სებეოსისა“ (რუსულ ენაზე), ერევანი, 1939, გვ. 119-127).

მამასადამე, ნერსე ტაოელს მტრობდნენ სომეხი დიდებულები და ის იმჟამინდელი სომხეთის ქართველების მხარდაჭერით სარგებლობდა. მის დროს სომხეთის მრავალმა ეთნიკურმა ქართველმა აღიარა ქალკედონიტობა ტაოს გარეთაც.

როგორც ითქვა, ნერსეს ტაოში, იშხანში ეპისკოპოსობისას VII ს-ის 30-იან წლებში აუგია იშხნის იმჟამად მრგვალი ტაძარი (ბანას და ზვარტნოცის ტიპისა).

საერთოდ, როგორც ავანის, ისე ზვარტნოცისა და სხვა ქალკედონიტური ტაძრები სომხეთის ქართველთა თავშესაფარს, მათი ეთნოიდენტობის სადგურებს წარმოადგენდნენ. სომხურ ეკლესიაში თავიანთი ყოფნის დროს ქართველები ცდილობდნენ საეკლესიო არქიტექტურითაც განსხვავებული ყოფილიყვნენ ეთნიკური სომხებისაგან.

ავანი და ზვარტნოცი, როგორც იშხანი – ქართველთა საეკლესიო თვითგამოყოფის, ეთნოიდენტობის წარმოჩენის ტაძრებს წარმოადგენდნენ. ამიტომაც უწოდებდნენ ზვარტნოცისა და იშხნის მშენებელ ნერსეს ქართველები „წმიდას“. ქალკედონიტური სარწმუნოება სომხეთის სხვა კათალიკოსებსაც ჰქონდათ, მაგრამ ქართველ მამებს ისინი წმიდათა რიგში არ შეუყვანიათ, ნერსესი გამორჩეული იყო მათგან თავისი ეთნიკური წარმომავლობით, ის ტაოელთა მსგავსად ქართველი იყო, მუდამ დაცული თანამემამულეების (ე.ი. სომხეთის ქართველების მიერ). არსენ საფარელი, გიორგი მერჩულე, დავით და ტარიჭანის ცხოვრების აღმწერი და ალბათ სხვებიც სომეხ-ქართველთა დავის ეპოქაში მცხოვრებნი, წმიდას და „ღვთის კაცს“ არ უწოდებდნენ არაქართველს და არაქალკედონიტ სომეხთა კათალიკოსს. არსენ საფარელის ცნობით, სამეფოს საკათალიკოსო ტახტზე ნერსე „ღვთის ნებით“ ავიდა, ის იყო „ღირსი და მართლმორწმუნე“, ხოლო გიორგი მერჩულე მას „ნეტარს უწოდებს“. უფრო მეტად განადიდებს მათ დავით და ტარიჭანის ცხოვრების აღმწერი და უწოდებს „ჩვენს წმიდა მამას“. სომხეთში, როგორც



აღინიშნა IV-VIII საუკუნეებში მრავალი ქართველი სასულიერო პირი მოღვაწეობდა. მათ შორის, ჩვენთვის ცნობილია კირიონ კათალიკოსი - სომხეთის ცენტრალური ნაწილის, აირარატის ეპისკოპოსი, მოსე გუგარქელ ქართველთა ეპისკოპოსი (თუმცა მონოფიზიტი), წმიდა გრიგორის ცხოვრების არაბულად მთარგმნელი და ალბათ სხვებიც, რომელთაც მომავალი მკვლევარები გამოავლენენ. სომხურ ეკლესიაში, შემდგომშიც, კერძოდ XVII-XVIII საუკუნეებშიც, უამრავი ქართველი სასულიერო პირი მოღვაწეობდა, რაც ჩანს მატენადარანში დაცული მათი ქართულენოვანი წერილებიდან, ზოგიერთის ქართული გვარიც ცნობილია. ერთ-ერთი ასეთი ე.ი. სომხურ ეკლესიაში დროებით მოღვაწე ქართველი სასულიერო პირი იყო, მაგალითად, ცნობილი არქიმანდრიტი იოანე ხელაშვილი. იოანე ბატონიშვილს „კალმასობაში“ აღწერილი აქვს ასეთი ამბავი: ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებით ანუ ქართველთა უმოქმედობითა და უთავბოლოობით ისე აღშფოთდა იოანე ხელაშვილი, რომ მან დატოვა ქართული ეკლესია და გადავიდა სომხურ ეკლესიაში. მაშინვე მას გაუჩინეს ულუფა და მისცეს თავისი სენაკი, სადაც მის ლოცვას აღწერს კიდევ მწერალი (იოანე ბატონიშვილი, შემდგომ იოანე კვლავ დაუბრუნდა მშობლიურ ეკლესიას). ასე, რომ ქართველები IV საუკუნიდან XIX საუკუნის ჩათვლით, მრავლად იღწოდნენ სომხურ ეკლესიაში. როგორც ითქვა, სომხურ ეკლესიაში VII-VIII საუკუნეებში გაერთიანებულნი იყვნენ მთელი ქართული თემები, მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი ტაოა. მხოლოდ ქართველთა თვითშემეცნების გამოღვიძების შემდეგ დაუბრუნდა ეს მხარე დედასამშობლოს ეკლესიურადაც. ვფიქრობ, ამ მხარეების ქართველთა ეთნიკური თვითგამოღვიძების პროცესი ჯერაც არ შეწყვეტილა, კერძოდ, ქრისტიანი ლაზები XVI-XIX საუკუნეებში „ურუმებსა“ და „რომეოსებს“ (ბერძნებს) შეერივნენ, ხოლო მაჰმადიანი ლაზები - ოსმალთურქებს. შესაძლოა მათი თვითშემეცნების გამოღვიძების შემთხვევაში ისინი კვლავ დაუბრუნდნენ თავიანთ ეთნოიდენტობას.

ნერსე კათალიკოსი

სომეხ კათალიკოს ნერსეს, რომელსაც ქართული წყაროები „წმიდას“ უწოდებდნენ, აუშენებია არა მხოლოდ იშხანის ტაძარი, არამედ ვალაშკერტში ღვთისმშობლის ეკლესიაც. საერთოდ სომხები ამ ნერსეს „აღმშენებელს“ უწოდებდნენ. აღსანიშნავია, რომ ორივეს მშენებლობის ადგილზე, იშხანსა და ვალაშკერტში, ქართული საეპისკოპოსოები ჩამოყალიბდა. შესაძლო მიზეზი იყო ეთნიკურ-ქართული მემკვიდრეობა, რადგანაც, როგორც ჩანს, სომეხთა კათალიკოსი ნერსესი ეთნიკური ქართველი იყო, ისევე, როგორც თითქმის მისი თანამედროვე კირიონი, რომელიც აირარატის, ანუ სომხეთის ცენტრალური პროვინციის ქორეპისკოპოსი და სახელოვანი ეპისკოპოსი იყო სომხეთში, მისი ეთნიკური ქართველობის შესახებ ჩვენ ალბათ ცნობებიც არ გვექნებოდა, კირიონი ქართლის კათალიკოსი რომ არ გამხდარიყო. ჩანს, ნერსესეც ეთნიკური ქართველი იყო, ამიტომაც მის მიერ აშენებული ტაძრებიც ქართველებს ეროვნულ საგანბურად მიაჩნდათ და კანონიერი პრეტენზიებით იქ ქართული საეპისკოპოსოებიც დააარსეს.

ვალაშკერტში ნერსესის მიერ აგებული ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ტაძრის შესახებ წერს ნ. აღონცი. როგორც ითქვა, ვალაშკერტში ნერსეს სომეხთა კათალიკოსმა ააგო ღვთისმშობლის ეკლესია, ლასტივერცის ცნობით, აქ X ს-ში იჯდა ქართველი ეპისკოპოსი“ (ნ. აღონცი, გვ. 24).



გუგარქელი, ტაოელი, ვანანდელი და არზრუმელი აზნაურები სომხური ეკლესიის წინააღმდეგ

მკვიდრი მოსახლეობის თვალსაზრისსა და ნებას, როგორც წესი, შუა საუკუნეებში გამოხატავდა მოსახლეობის თავისუფალი ფენა - ანუ აზნაურები. დაბალი ფენა - გლეხები უუფლებონი იყვნენ. აზნაურები - ქვეყნის მეპატრონენი იყვნენ და მის ეთნიკურ სახესაც წარმოაჩენდნენ.

საბედნიეროდ, სომხური ეკლესიის გაძლიერებისას მის აგრესიულ სურვილს გუგარქში თავის მრევლად გადაექცია ქართული მოსახლეობა წინ აღუდგა მკვიდრი აზნაურობა. ანუ გუგარქელმა აზნაურებმა ქართულ ეკლესიას დაუჭირეს მხარი კირიონ კათალიკოსის დროს (იხ. ა. ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. II). თუ არა მათი მხარდაჭერა, სომხური ეკლესიის შემოტევას იმუამად სპარსთა მიერ დასუსტებული ქართული ეკლესია ვერ დაუპირისპირდებოდა. ქართული ეკლესიის დასუსტება კი გამოიწვია სპარსეთის შაჰების პროსომხურმა მიკერძოებამ, კერძოდ მათმა მონოფიზიტურმა საეკლესიო ორიენტაციამ. სპარსელები ქართული ეკლესიის დიოფიზიტიზმს პრობიზანტიურ ორიენტაციად მიიჩნევდნენ და დევნიდნენ. როცა მავრიკე კეისარმა შეძლო, რომ ბიზანტია-სპარსეთის საზღვარი თბილისამდე მოეტანა, ამით ზურგამაგრებულმა კირიონმა გაბედა და ნაბიჯი გადადგა გუგარქის მკვიდრ ქართველებისათვის წირვა-ლოცვის ქართულენოვნების ასაღორძინებლად, რამაც სასტიკად გააღიზიანა სომხური ეკლესია. გუგარქი - კირიონის სამწყსო იყო. ამ ქვეყნის ნამდვილი მფლობელები კი, როგორც ითქვა მკვიდრი აზნაურობა იყო, ამიტომაც სომეხთა კათალიკოსმა საგანგებო ეპისტოლით მიმართა გუგარქის აზნაურებს მხარი დაეჭირათ სომხური ეკლესიისათვის, იმათ, რომ კირიონის ნების საწინააღმდეგოდ, იქაური მოსე კვლავ ეპისკოპოსად დაებრუნებინათ, ის იმუამად თავს სომხეთს აფარებდა. სწორედ ამ გადამწყვეტ მომენტში დაუჭირეს გუგარქელმა აზნაურებმა მხარი ქართულ ეკლესიას, რითაც ძლიერ განაწყენდა სომეხი კათალიკოსი. „ჩვენ ეს სარწმუნოებაც გვაქვს და ეგეც, თუ უნდა მოსე ეპისკოპოსს, მოვიდეს და კირიონს დაემორჩილოს“ ასეთი იყო გუგარქელ აზნაურთა პასუხი. აქედან კარგად ჩანს მათი ეთნიკური ვინაობა - ისინი საეკლესიო მთლიანობას ანუ ქართული ეკლესიის გაუზარებლობას უფრო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ, ვიდრე დავას სომეხი კათალიკოსისას.

გუგარქელ აზნაურთა მსგავსად დაუჭირეს ლასტივერტეცის თანახმად არზრუმელმა, ტაოელმა და ბასიანელმა აზნაურებმა მხარი ქართულ ეკლესიას (ა. ლასტივერტეცი, ისტორია, 1974, გვ.44).

აქ შეიძლება გავიხსენოთ, რომ თვით ეთნიკურ სომხურ ოლქებში აზნაურები მხარს სომხურ ეკლესიას უჭერდნენ, მაგალითად „ეპისტოლეთა წიგნში“ კარგად ჩანს, რომ ვრკანის მარზაპნი - დევნიდა ქართულ ეკლესიას.

ხოლო ეთნიკურ ქართულ რეგიონებში აზნაურები, როგორც ითქვა, მხარს ქართულ ეკლესიას უჭერდნენ, ამ ფაქტის კარგი გამოხატულებაა მაგალითი ვანანდელ-კარელი დიდებულებისა: ბაკურიანისძეებისა ანდა ტაოელ-ვანანდელი აზნაურებისა, თორნიკე ერისთავისა და მისი თანამოსაგრე ქართველი დიდებულებისა – ისინი იყვნენ ერთგული მრევლი ქართული ეკლესიისა.

მათ ყველამ კარგად იცოდნენ, რომ ქართული ეკლესიის მხარდაჭერით ქვეყანა შეინარჩუნებდა ქართველობას, წინააღმდეგ შემთხვევაში კი გასომხდებოდა.



სოფელი ოკომი და ანისის სომხური ჯვარი

არისტაკეს ლასტივერტეცის ცნობით ბასიანი მდებარეობდა სომხეთში, მაგრამ დასახლებული იყო ქართველებით, მაგალითად, ის აღწერს ბასიანის სოფელ ოკომის ტრაგედიას, რომ სოფელი გადაწვა და დაანგრია ბასილი ბულგართმმუსვრელმა, ხოლო მოსახლეობა დაუნდობლად ამოხოცა, ამის მიზეზად არისტაკესი თვლის ოკომელთა იმ ცოდვას, რომ მათ ანისის სომხური ჯვრის ლურსმნები მოაძვრეს და გაიძახოდნენ „ამ ლურსმნებისგან ცხენის ნალებს გავაკეთებთ“, ქართველები, ამ შემთხვევაში-ოკომელები დაურიღებლად მოპყრობიან ანისის ე.ი. მათთვის არაეროვნული სომხური ეკლესიის ჯვარს.

ბასილი იმპერატორმა, როცა ქართველთა ქვეყნები და სოფლები მოაოხრა, მათ შორის იყო ოკომი -

„მეფე ძლიერ განრისხდა და ბრძანა ცეცხლით, მახვილითა და ტყვეობით გაენადგურებინათ დიდი დაბა-ქალაქი ოკომი და მის გარშემო მდებარე სოფლები, აოხრდა მიწის სავარგულები, რომლებიც იმ მხარეში იყო, ხოლო ტყვეები წაეყვანათ ქალდიის გავარში, თვითონ კი ბასიანისაკენ გაემართა და მიაღწია ვანანდის გავარს... მეფემ ქვეყნის ოთხივე მხარეს ჯარი გაგზავნა მარბიელი მოპვინა, მკაცრი ბრძანებით მოითხოვა, რათა არ დაენდოთ არც მოხუცი, არც ახალგაზრდა, არც ყრმა, არც ასაკოვანი, არც კაცი, არც ქალი და საერთოდ არცერთი ასაკისა, ამგვარად, მან დაანგრია და მოაოხრა თორმეტი გავარი... გადაიწვა, დაინგრა, განადგურდა, მათი პატრონები მახვილით ამოწყდნენ... ეს თავს გადახდათ ნაცვლად იმისა, რომ მათ მოგლიჯეს წმიდა კათოლიკე ეკლესიის კარიდან სამეფო ნიშნის მქონე ჯვრის ლურსმნები და შეურაცხმყოფელად გაიძახოდნენ: ცხენებისთვის ნალი უნდა გავაკეთოთო. ასე სამართლიანად მათ თავს დაატყდათ უბედურება.. ვაი მეფის შეუბრალებელ ბრძანებას... გაუკაცრიელდა კეთილმოწყობილი ქვეყანა და დაცარიელდა. მაგრამ არ ვიცი რისთვის შეემთხვა მათ ყოველივე ეს, ჭკუის დარიგებისთვის თუ ქვეყნის მოსახლეობის აღვირახსნილობის გამო“ (არისტაკეს ლასტივერტეცი, 1974, გვ. 47).

აქედან ჩანს, რომ დაბა-ქალაქი ოკომი, ბასიანი და მის ირგვლივ 12 სხვა მხარე - ქართველებით იყო დასახლებული, რომელნიც ანისის „ჯვრის ლურსმნების“ უპატივცემულობის გამო დაისაჯნენ - წერს ა. ლასტივერტეცი ე. ი. არ იყვნენ სომხები, ამიტომაც არ სცემდნენ პატივს სომხურ ნიშნებს.

ანისის ჯვრის ლურსმნები

არისტაკეს ლასტივერტეცის ცნობით ტაოელ და ბასიანელ ქართველ აზნაურთა ჯარმა რომელიც თან ახლდა აფხაზთა მეფე გიორგი I-ს პატივი არ სცა ანისის ჯვარს. მისი ლურსმნები დააძვრეს და წაიღეს. შაჰინშად წოდებული ანისის მეფის გაგიკის გარდაცვალების შემდეგ მეძვიდრობისთვის ერთმანეთს წაეკიდნენ მისი შვილები სუმბატი და აშოტი, საჭირო შეიქმნა სასამართლო, მათთან ვითარცა მოსამართლე მოვიდა აფხაზთა მეფე გიორგი და მშვილობიანად შეარიგა ისინი, სუმბატს მისცა ანისის ციხე გავარებითურთ, ხოლო აშოტს ქვეყნის შიდა მხარე, რომელიც სპარსეთსა და საქართველოს უყურებდა“ (არისტაკეს ლასტივერტეცი, ისტორია, 1974, გვ. 44). მალევე სუმბათმა გიორგი I-ის ეს სასამართლო გადაწყვეტილება დაარღვია, ამიტომაც იგი კვლავ შევიდა ანისში დამნაშავეის დასასჯელად. ანისიდან გამოსვლისას გიორგის ჯარისკაცებმა გაძარცვეს საკათედრო ტაძრის მოკაზმულობა, მოგლიჯეს ჯვრის ლურსმნები



და თან ლანძღვით გაიძახოდნენ „მიგვაქვს, რათა ცხენების ნალი გავაკეთოთ“ (იქვე, გვ. 44).

არისტაკეს ლასტივერტეცი შემდგომ უფრო დაწვრილებით წერს, რომ სუმბატს ერგო ქალაქი ანისი თავისი შემოგარენით, ხოლო მის ძმას აშოტს შიდა მხარე სომხეთისა, ანუ ანისის სამხრეთით მდებარე ქვეყანა, რომელსაც აღმოსავლეთით სპარსეთი, ხოლო დასავლეთის მხრიდან კი „საქართველო“ ესაზღვრებოდა. მაშასადამე, არისტაკეს ლასტივერტეცისათვის საქართველოა არა ანისის ჩრდილოეთით მდებარე ქვეყანა, არამედ ამ ქალაქის დასავლეთით მდებარე, მართლაც, ანისის ჩრდილოეთით თბილისის საამირო მდებარეობდა, ხოლო დასავლეთით კი ტაობასიანის მხარეები, კარინის (არზრუმის) ველი და ვანანდის ნაწილი, საქართველოს მეფის საგამგეო ქვეყანა. ამ ამბიდან რამდენიმე წლის შემდეგ ამ ივერიას - საქართველოს შემოესია იმპერატორი ბასილი ბულგართმმუსვრელი, და დადგა „კარინის ფართო ველზე“, შემდეგ გადავიდა ბასიანიში და ვანანდში (ყარსის მხარეს).

ა. ლასტივერტეცის ცნობით, ბასილი ბულგართმმუსვრელმა ამ ქართული ქვეყნების ე.ი. კარინის, ტაოს, ბასიანის და ვანანდის „ოთხივე მხარეს ჯარი გაგზავნა, მარბიელი მოჰფინა, მკაცრი ბრძანებით მოითხოვა არ დაენდოთ არც მოხუცი, არც ახალგაზრდა, არც ყრმა, არც ასაკოვანი, არც კაცი და არც ქალი არცერთი ასაკისა, ამგვარად მან დაანგრია და მოაოხრა თორმეტი გავარი... ამ დროის ბოროტმოქმედებანი: სისხლში ამოსვრილი მოხუცთა საპატიო ჭაღარა, მახვილით ამოწყვეტილი ახალგაზრდები, ურიცხვი ბრძემები, რომელთაც თვალები დაუბნელეს, ვფიქრობ, ყოველივე ეს თავს გადახდათ ნაცვლად იმისა, რომ მათ მოგლიჯეს წმიდა კათოლიკე ეკლესიის კარიდან სამეფო ნიშნის მქონე ჯვრის ლურსმნები და შეურაცხყოფელად გაიძახოდნენ: ცხენებისათვის ნალი უნდა გავაკეთოთო. ასე სამართლიანად მათ თავს დაატყდათ უბედურება, რაც საზარელ სანახაობს ქმნის - აზნაური ქალები მოედანზე გამოიყვანეს, მონადეს თავსაბურავები, ძუძუმწოვარა ყრმებს ზოგს დედის მკერდიდან გლეჯდნენ და ქვეს ურტყამდნენ, ნაწილს კი დედის მკერდზე აკლავდნენ შუბით და დედის რძეს ყრმების სისხლს ურევდნენ, სხვებს გზაჯვარედინებზე ცხენების ჩლიქებში აგდებდნენ და მით ხიცავდნენ... ვაი მეფის (ბიზანტიის იმპერატორის) შეუბრალებელ ბრძანებას, მაგრამ არ დაცხრა მისი რისხვა, კვლავ აღმართა ხელი, რათა ყველა ბოროტებისათვის გადაეჭარბებინა, ასეთი საქმიანობით გაუკაცრიელდა ქვეყანა, ზამთრის მოსვლამდე აოხრდა და დაცარიელდა ირგვლივ ყოველივე“ (იქვე, გვ. 47).

ბასილმა დასაჯა საქართველოს მეფის ერთგული მოსახლეობა, ისინი ეთნიკური ქართველები, იქედან ჩანს, რომ ისინი არ აღიარებდნენ სომხურ სარწმუნოებას და ამიტომ მათ, ლასტივერტეცის სიტყვით, შეურაცხვეს ანისის სომხური ტაძარი. ისინი ეთნიკურად უცხონი იყვნენ ლასტივერტეცისათვის, ის ამ ქართველებს მიიჩნევს არა თავისი ერის, არამედ სხვა ერის ნაწილად, არა „ჩვენ“ ჯგუფის იდენტური ნაწილად, არამედ სხვა „იმათი“ ერისა - ამიტომაც წერს - „არ ვიცი რისთვის შეემთხვათ მათ ყოველივე ეს, ჭკუის დარიგებისათვის, თუ ქვეყნის მოსახლეობის აღვირახსნილობის გამო“ (არისტაკეს ლასტივერტეცი, ისტორია, 1974, გვ. 47).

მაშასადამე ბასიანის, ტაოს, ვანანდისა და კარინის მოსახლეობა (ბასილის შემოჭრის დროისათვის) სომეხ ისტორიკოსს მიაჩნდა სხვა ეთნო ჯგუფად. არა სომხურ მოსახლეობად, არამედ ქართველებად, რომელნიც დაისაჯნენ აღვირახსნილი ცხოვრებისა და სომხური ანისის ეკლესიის გაძარცვის გამო. ბასილმა სასტიკად დასაჯა ჯერ დიდი დაბა-ქალაქის ოკომის მოსახლეობა და მის გარშემო სოფლები „ცეცხლით, მახვილთა და ტყვეობით“ (გვ. 45), შემდეგ კი 12 ვრცელი ქართული ქვეყანა ბასიანსა და მიმდებარე ქვეყნებისა. ოლთისის ანუ სომხურად უხტიქის შენობები კი ოკომის სანაცვლოდ საქართველოს მეფეს გიორგის გადაუ-



წვავს. ოლთისის მოსახლეობის ქართველებას მიუთითებს იქვე ლასტივერტეცი - გიორგიმ „უბრძანა ჯარებს გადაეწვათ ლამაზი ნაგებობები, იავარეყოთ მისი მთელი საქონელი, მაგრამ ხალხისათვის ვნება არ მიეყენებიათ“ (იქვე, გვ. 45). ხალხს რატომ არ უნდა მიაყენოს ქართველ-მა ჯარმა ვნება? იქნებ იმის გამო, რომ მოსახლეობა ქართულია. ნაგებობებში შენახული ქონება კი მტერს არ უნდა გამოეყენებინა, ამ მიზეზით გადაწვა ოლთისი გიორგი მეფემ, ამ დროს, ჩანს რამდენიმე ეკლესიაც დაიწვა, რამაც საფუძველი მისცა საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსებს განეცხადებინათ რომ თითქოსდა „გიორგი მეფემ გადაწვა სომხური ეკლესიები“, უსაფუძვლო განცხადებაა, გიორგი იქცეოდა ისევე, როგორც სხვები - მტერს არ უტოვებდნენ სურსათ-საქონელს რაც შეეხება ანისის ჯვრის ლურსმნების აღების მომენტს, ისინი დაადრვეს არა სარწმუნოებრივი უთანხმოების გამო, არამედ იმიტომ, რომ ლურსმნებზე ამოტვიფრული ყოფილა სომხური სამეფო ნიშანი, ანუ სომეხი მეფის გერბი, ეს იყო ანისის მფლობელის სუმბატის ნიშანი, მას დიდის დიდებით შეუმკია ეს ჯვარი ამ ნიშნებით, სუმბატის დასასჯელად შესულ ქართველთა ჯარს, ჩანს სადაც კი უნახავს სუმბატის ნიშანი, მოუხსნია და თან წაუღია, მათ შორის ჯვრის ლურსმნებიც. „მოგლიჯეს ეკლესიის კარიდან სამეფო ნიშნის მქონე ჯვრის ლურსმანი“ გასაგებად წერს მემატეიანე, ვფიქრობთ ამ საკითხშიც არასწორი იყვნენ საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსები, მაგალითად ი. აბულაძე, რომელიც ოლთისის ეკლესიების გადაწვისა და ანისის ჯვართან დაკავშირებულ ამბებს ისე აღწერდა თითქოსდა ეს ძალადობა გამოიწვია ქართული ეკლესიის ძალადობრივმა შეჭრამ სომხური ეკლესიის იურისდიქციის სფეროში, ის წერს - „ერთი ეკლესია იჭრება მეორეში, ეკლესიათა წვა და ჯვრების მსხვერვა ამას მიუთითებს“, თითქოსდა ქართული ეკლესია შეიჭრა სომხურში, დაწვა სომხური ეკლესიები და ამათ ტაოელი და ბასანელი სომხები „გააქართველა“, ასეთ ყალბ საფუძველზე აიგო ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორია.

მაშასადამე, ანისის ჯვრის ლურსმნები არ მოუხსნიათ სარწმუნოებრივი განსხვავების გამო და არც ეკლესიები დაუწვავთ ამ ნიშნით. ამ მხრივ საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსების ნააზრევს ეწინააღმდეგება არისტაკეს ლასტივერტეცის ცნობები. მისი აზრით ამ ქმედებებს ეთნიკური საფუძველი ჰქონდა.

აღსანიშნავია, რომ იმპერატორმა ბასილიმ ფაქტიურად ხელი შეუწყო თურქ-სელჯუკების მიერ ტაო-ბასან-ვანანდ-კარინისა და სხვა ქვეყნების დაპყრობას, რადგანაც მან ამ ქვეყნების მკვიდრი ქართველი მოსახლეობა სასტიკად დაასუსტა საკუთარი დანაშაულებრივი ქმედებებით, რომელთაც ლასტივერტეცი „ბოროტმოქმედებს“ უწოდებს (გვ. 46).

ავანის საკათალიკოსო იშხანი – ავანი

სოფელი ავანი მდებარეობდა ერევნის ახლოს მის ჩრდილო-აღმოსავლეთით (ამჟამად ერევნის საზღვრებშია), ხოლო დვინი ერევნის სამხრეთ-აღმოსავლეთით. ავანი მართლმადიდებლური სომხური ეკლესიის ცენტრი იყო, ხოლო დვინი – მონოფიზიტურისა.

588 (591) წლიდან ავანში მდებარეობდა ცენტრი ქალკედონური სომხური საკათალიკოსოსი. ის შეიქმნა იმპერატორ მაკრიკეს (582-602) მხარდაჭერით, სომხეთის იმ ნაწილისთვის, რომელიც ბიზანტიის შემადგენლობაში შევიდა. ერთადერთი კათალიკოსი ავანისა იყო იოანე ბაგარანელი (+609), სპარსთა შემოტევის შემდეგ ავანის საკათედრო გააუქმეს (602-603წწ.).



ავანის არქიტექტურული ანსამბლი – სომხური არქიტექტურის მიღწევად მიიჩნევა. მისი მთავარი ნაწილია ჯვრის ტიპის ეკლესია (588-597). ტეტრაქონქი (მსგავსია – მცხეთის ჯვარი და რიფსიმე ეჩმიაძინში). მიიჩნევა, რომ კომპოზიციაში აქვს გავლენა ეჩმიაძინის ტაძრის არქიტექტურისა და ბიზანტიური მარტირიუმებისა (ოქტაგონებისა), ასევე კონსტანტინოპოლის სოფიის ტაძრისა. აქ არის ქალკედონიტი კათალიკოსის ეზრა I-ის (630-641) ბერძნულ-სომხური წარწერები, 1219 წლის „სომხებისა და ქართველების ათაბაგებისა“ ივანესი (მხარგრძელისა), 1285 წლის ქართველი დავით უფლისწულის, 1287 წ. ათაბაგ ხუტლუბუღასი, ავანის მოსახლეობა XIII ს ბოლომდე – მართლმადიდებლური, ე.ი. ქართული იყო (II, გვ. 74).

ავანი, ისევე როგორც იშხანი, მდებარეობდა „ოთხი სომხეთის“ ჩრდილო მხარეში, რომელიც ძირითადად დასახლებული იყო არმენიზებული ქართველებით. ამიტომაც, ავანისა და იშხანის „ქალკედონიტობის“ საფუძველი იყო ეთნიკურად ქართული მოსახლეობა, რომელიც ცდილობდა თავის ძირითად ერს – ე.ი. ქართველობას სარწმუნოებითაც დამსგავსებოდა. ასე რომ, ავანის ქართული წარწერები და ქართული არქიტექტურა, ისე, როგორც იშხანისა – ქართული და არა სომხური მოვლენაა. ხდებოდა არა „სომხების გაქალკედონიტება-გაქართველება“, არამედ „არმენიზებული ქართველების“ დაბრუნება „ეროვნულ-სარწმუნოებრივ“ წიაღში. მცხეთის ჯვრის არქიტექტურა იქმნებოდა თანდათანობით, საუკუნეთა მანძილზე. მაგალითად, მირიანის ძემ რევმა მის ჯვარს დაადგა „გუმბაღი“, რაც გაიმეორეს ალბათ შემდეგმა არქიტექტორებმა. მათ შორის ავანის არქიტექტორმა, რადგანაც მისთვის ყოველივე ქართული ქალკედონიტობის სიმბოლოს წარმოადგენდა. ავანს არ ჰქონდა სარწმუნოებრივი წარსული ანუ ის არ წარმოადგენდა ქრისტიანული სიწმიდის მქონე სარწმუნოებრივ ადგილს. აქ იგულისხმება ის, რომ მცხეთის ჯვრის ისტორია წმიდა ნინოსთან იყო დაკავშირებული. გარდა ამისა, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, IV ს-ში ჯვრის აღმართვის შემდეგვე, მოხდა უდიდესი სასწაული, ჯვარს დაადგა დიდი ნათელი, მცხეთის მოსახლეობა ხედავდა ჯვარზე გადმოსულ ანგელოზებს, ამავე დროს მთა ირყეოდა მიწისძვრის მსგავსად და იდგა საკმევლის სუნი. ამ სასწაულმა ხელი შეუწყო ქართლის მოსახლეობის მასობრივ გაქრისტიანებას. ამ ჯვარს მიენიჭა დიდი სასწაულთმოქმედი ძალა. აღადგენდა ავადმყოფებს, აცოცხლებდა მკვდრებს - წმ. ნინოს ცხოვრების თანახმად. ყოველივე ეს ჩვენთვის იმითაა საინტერესო, რომ ამ ჯვარზე არქიტექტურული ნაგებობების შენება დაიწყო IV საუკუნიდანვე, კერძოდ მას შემდეგ რაც მეფის ძე რევს ჯვარმა მკვდარი შვილი გაუცოცხლა მან აღასრულა თავისი აღნათქვამი ღვთისადმი და იქამდე ღია ცის ქვეშ მდებარე ჯვარი გუმბათით გადახურა. სიტყვა გუმბათს თვით წყარო ახსენებს. ჯვარზე მთხვევა და შეხება, უშუალოდ მის წინ ლოცვა - ხალხს შეეძლო, რადგან შეხებით იღებდნენ ჯვრის მადლს ანუ გუმბათით და მისი დამჭერი კედლებით ჯვარი კი არ დაიფარა მლოცველთათვის, არამედ მასზე დაიდგა ეკლესიის მსგავსი ნაგებობა თავისი გუმბათით. გუმბათის აღმართვას კი ითხოვდა ჯვრის შთამბეჭდავი სიმაღლე. წყაროსვე ცნობით ჯვარი დაამზადეს მთელ არემარეში ყველაზე გამორჩეული ხისაგან, ასე, რომ ის მაღალი იქნებოდა და მისი გუმბათიც შესაბამისი იქნებოდა. ბუნებრივია ქრისტიანობის განმტკიცებისა და მისი სახელმწიფოებრივ სიმაღლეზე აყვანის კვალდაკალ მცხეთის ჯვარზე დადგმული არქიტექტურული ნაგებობა იხვეწებოდა და უფრო სრულყოფილი ხდებოდა. ხის კედლები ქვით შეიცვლებოდა მასზე დადგმული გუმბათის ფორმაც გაუმჯობესდებოდა. ეს პროცესი კი ორ – V და VI საუკუნეებს მოიცავდა. ასე, რომ მცხეთის ჯვრის თავისთავადი და ორიგინალური არქიტექტურა ავანის ტაძრის აშენებამდე სამ საუკუნეს მოიცავდა და მის ფორმას სამასწლოვანი საეკლესიო ტრადიცია ჰქონდა. მას შემდეგ რაც არსენ საფარელის ცნობით VI საუკუნის შუა წლებში ნერსე



მიჯინის დროს სომხური ეკლესია განშორდა მართლმადიდებლობას ქართული ეკლესია და შესაბამისად მისი არქიტექტურა ქალკედონიტური სარწმუნოების სიმბოლოდაც გადაიქცა. მაშასადამე, მცხეთის ჯვრის არქიტექტურა უკვე VI ს-ის ბოლოს ქალკედონიტობის სიმბოლოს წარმოადგენდა. ამ დროიდან ამ ტაძრის აღდგენა და მის ქვის ერთიან ანსამბლად გადაქცევა სამეფო ოჯახის ზრუნვის საგნად იქცა. მისი უკვე ტრადიციული ქალკედონური არქიტექტურა გაიმეორეს ავანის ქალკედონიტმა მშენებლებმა.

სომხური განმარტებითი წარწერები

არმენიის მიერ იბერიის ტერიტორიების მიტაცების შემდეგ, გუგარქში, ხორძენასა და პარია-დრეს კალთებზე მცხოვრები მკვიდრი იბერიული (ქართული) მოსახლეობა გაქრისტიანების შემდეგ თანდათან სომხური ეკლესიის მრევლად გადაიქცა სომხური საეკლესიო ერთობით.

მათმა ერთმა ნაწილმა ამის მიუხედავად შეძლო ქართული იდენტობის შენარჩუნება, 726 წლის შემდეგ არმენიის ამ ქართველებმა შეადგინეს სომხურ-ქალკედონური ეკლესიის რაოდენობრივად ძალზე მნიშვნელოვანი ნაწილი. უფრო ჩრდილოეთით ბასიან-ტაოსა და მიმდებარე მხარეების ქართველობა კი დედაქართული ეკლესიის მრევლად იქცა - ახლა ისინი ეკლესიებში უკვე არა სომხურ, არამედ ქართულ წირვა-ლოცვას ისმენდნენ. ყოფილ საეკლესიო სომხურენოვან ქართველთა მიერ ქართულენოვნების დაბრუნება თავის ეტაპებს მოიცავდა. არსებობს რამდენიმე საინტერესო მაგალითი:

დავით გარეჯის ერთ-ერთ მონასტერში ფრესკებზე აღმოჩნდა სომხური განმარტებითი წარწერები, მსგავსი მინაწერები აღმოაჩინა ი. აბულაძემ მიქაელ მოდრეკილის კრებულში და სხვაგანაც.

ქართული საეკლესიო კულტურის ზოგიერთ ძეგლზე აღმოჩენილმა სომხურმა განმარტებითმა წარწერებმა ალაფრთოვანა „ქართიზაცია-გაქართველების“ თეორიის სკოლის წარმომადგენლები, მათი თვალსაზრისით ასეთი სომხური წარწერების არსებობა ფაქტია იმისა, რომ ეთნიკური სომხები ქართველდებოდნენ. ჩვენი აზრით სომხები კი არ ქართველდებოდნენ, არამედ ყოფილი არმენიის ეთნიკური ქართველები იბრუნებდნენ ეროვნულ ანუ ქართულ-კულტურულ იდენტობას.

ი. აბულაძეს სხვა თვალსაზრისი ჰქონდა - ეფრემ მცირესთან დაკავშირებით ი. აბულაძე განმარტავს თუ როგორ „ქართველდებოდნენ“ სომხები ტაო-კლარჯეთში, ის წერს რომ ეფრემი „წარმოშობით იმ კუთხიდან ითვლება სადაც სომხური ენა და ამ ენაზე არსებული მწერლობა მისი მოღვაწეობის ხანაზე უწინარეს ერთ დროს გავრცელებული იყო გარკვეულ წრეებში. ეს კუთხეა ტაო, სადაც საკუთარი ენით და მწერლობით არსებობდა IX საუკუნემდე სომხური მოსახლეობა, რომელიც გარკვეული მიზეზების გამო ამ საუკუნიდან დაადგა გაქართველების გზას ენითაც და კულტურითაც (ი. აბულაძე, შრომები. ტ. II, 1971, გვ. 115).

ი. აბულაძე ხმარობს სიტყვა „გაქართველებას“. მისი სკოლის თვალსაზრისით ტაოს სომხებმა IX-X საუკუნეებში დაივიწყეს მშობლიური სომხური ენა, რის შედეგადაც „გაქართველდნენ“. თუმცა ამ „გაქართველებულ“ სომხებს მაინც სცოდნიათ სომხური ენა და მწერლობა, რომელსაც იყენებდნენ კიდევ. მაგალითად მიქაელ მოდრეკილის ნაშრომის გადაწერის დროს.

მიქაელ მოდრეკილის იადიგარის გადაწერის დროს (სავარაუდოდ 978-988 წლებში) სხვადასხვა გვერდზე საგალობელთა მუხლების უკანასკნელ სტრიქონზე, ადგილ-ადგილ მიუწერიათ სომხური სიტყვები ან ფრაზები ე.ი. ზოგიერთ ქართულ საგალობელს მიწერილი აქვს რამდენიმე სიტყვიანი სომხური წარწერა. როგორც ვიცით საგალობლები უამრავია, ხსენებული სომხური



წარწერები კი სულ 29 დაითვალა ი. აბულაძემ (ი. აბულაძე, სომხური დიალექტური ფორმები, შრომები. ტ. II, 1976, გვ. 276).

ეს სომხური სიტყვები ზოგიერთი ქართული საგალობლის ბოლოს მიუწერიათ მათ, ვინც გადაწერეს მიქაელ მოდრეკილის იადგარი. მინაწერები განმარტავენ, თუ რომელ დღესასწაულს ეძღვნება ესა თუ ის საგალობელი. 29-დან 15 მინაწერი პირდაპირ განმარტავს თუ რომელი დღესასწაულის ქართული ტექსტია მინაწერის წინ, მაგალითად - მინაწერი ნომერი 8 „შობაი ქრისტესი“ (სომხურად) აღნიშნავს, რომ ამ სიტყვების წინა ტექსტი ქართული საგალობელია ქრისტეშობისა. ნომერი 11 მინაწერი სომხურად არის „ტრანსლიტერაცია იმავე სტრიქონზე მის წინ მდგომი ქართული სიტყვისა - „ბრწყინვალესა“. დანარჩენი 19 მინაწერი, ამ უკანასკნელის მსგავსად, მათ წინ უშუალოდ მდგომი ქართული ტექსტის ბოლო სიტყვას გადმოსცემს, მხოლოდ არა ტრანსლიტერაციით, არამედ თითქმის ზედმიწევნითი სომხური თარგმანით“ (იქვე, გვ. 277).

მაშასადამე 29 მინაწერიდან 20 აშკარად წარმოადგენს განმარტებას იმისა თუ რა ქართული საგალობელია ამ სომხური მინაწერის წინ. მსგავსივეა დანარჩენი 9 მინაწერიც. სომხური მინაწერების დანიშნულებაა განუმარტოს სომხური ანბანის მცოდნე მკითხველს, თუ რა სახის ქართული საგალობელია მის წინ. მაშასადამე, ზოგიერთი საგალობლის სომხური მინაწერი განუმარტავს სომხური წერა-კითხვის მცოდნეს, თუ რა სახისაა ქართული საგალობელი.

ვისთვის იყო საჭირო სომხური განმარტებითი წარწერების არსებობა? საჭირო იყო იმ ეთნიკურ ქართველთათვის, რომელთაც აინტერესებდათ ქართული საგალობლები, მაგრამ არ შეეძლო ქართულენოვანი ტექსტების ადვილად წაკითხვა, რადგანაც მათ სიყმაწვილიდანვე ტაოსა და ზოგიერთ მიმდებარე მხარეში შეასწავლეს არა ქართული, არამედ სომხური წერა-კითხვა და ამიტომ მათ უჭირდათ ქართული ნაწერის წაკითხვა-გაგება. შესაძლებელია თუ არა ყოფილ-იყო ასეთი მკითხველი? დიახ, შესაძლებელია, ჩვენს ისტორიაში იყო იდენტური მაგალითები, მაგალითად, მე პირადად მიხილავს XIX საუკუნის ქართული კონდაკები, რომლებსაც ჰქონდათ ამ კონდაკთა თავდაპირველ მეპატრონე ქართველ მღვდელთა მიერ გაკეთებული რუსული განმარტებითი მინაწერები შესრულებული მელნით ან ფანქრით, ვისთვის იყო ისინი საჭირო? იმ ქართველი სასულიერო პირებისათვის, რომელთაც XIX საუკუნეში დაამთავრეს რუსულენოვანი სემინარია, ისწავლეს რუსული წერა-კითხვა და შემდეგ სამსახური მიიღეს ქართული სოფლების ეკლესიებში, ეს ქართველი მღვდლები გაჭირვებით კითხულობდნენ ქართულად, რუსული უფრო ეხერხებოდათ, ამიტომაც, ისინი წირვა-ლოცვის დროის დაზოგვის მიზნით წინდაწინ რუსულ განმარტებითი წარწერებს უკეთებდნენ ვრცელ ნაბეჭდ ქართულ ტექსტებს, სადაც წირვის მოქმედებათა წესები იყო გადმოცემული. ასეთი ქართული წიგნები რუსულენოვანი მინაწერებით უამრავი იყო საბჭოთა ეპოქაში, იმის გამო, რომ იმუამად აღარ იბეჭდებოდა სასულიერი წიგნები, ჩვენ ვსარგებლობდით XIX საუკუნის ნახმარი წიგნებით, როგორც ითქვა ისინი იმ ქართველი მღვდლებისა იყვნენ, რომლებიც რუსული წერა-კითხვის უკეთ მცოდნენი იყვნენ.

ჩანს, მსგავსი ვითარება იყო X საუკუნის ტაოში – ქართველი სასულიერო პირები სომხურენოვანი სასწავლებლების დასრულების შემდეგ ქართულ წიგნებში რთავდნენ სომხურ განმარტებებით წარწერებს.

VI-VIII საუკუნეებში სომხეთში მრავალი ქართველი ცხოვრობდა და ისინი იქვე სწავლობდნენ. ერთი მაგალითია, კირიონი.

ისმის კითხვა, რომელ ენაზე იღებდნენ სწავლა-განათლებას ტაოელი ქართველები ვთქვათ VII საუკუნეში, როცა იქ, ტაოში, იშხანში, სომხური საეპისკოპოსო კათედრა იყო გადმოტანილი?



ცხადია, მკვიდრი ქართველობა იყო ბუნებითი მრეველი ტაოს მართლმადიდებლური სომხური საკათალიკოსოსი, რომლის ერთ ყველაზე ცნობილ პატრიარქს, კათალიკოს ნერსე იმშნელს ნეტარად მოიხსენიებდნენ თითქმის მისი თანამედროვე ქართველი სასულიერო პირები. ნეტარი ნერსე იმშნელი, მართლმადიდებელი სომხურენოვანი კათალიკოსი იმხანის საპატრიარქო ტაძრიდან მწყემსავდა ტაოელ ქართველებს, სხვადასხვა კუთხის სამწყსოსთან ერთად. ასეთ ვითარებაში, წირვა-ლოცვის ენა ცხადია იყო სომხური, ამიტომაც, შესაბამისად მთელ ტაოს სასწავლებლებში ქართველი ყმაწვილები სწავლობდნენ არა ქართულ არამედ სომხურ წერა-კითხვას, ემზადებოდნენ სომხურ ეკლესიაში სამოღვაწეოდ, რომელიც იმჟამად მათთვის სრულიად მისაღები იყო ამ ეკლესიის მართლმადიდებლობის გამო. ვითარება, როგორც მრავალგზის აღინიშნა, მკვეთრად შეიცვალა 726 წლიდან, მას შემდეგ, რაც სომხური ეკლესია საბოლოოდ გაემიჯნა მართლმადიდებლობას და მტკიცედ მიიღო მონოფიზიტური მრწამსი. ამ მომენტმა გამოაფხიზლა ტაოელი ქართველები და არა მარტო ისინი, საერთოდ იქამდე სომხური ეკლესიის ომფორის (იურისდიქციის) ქვეშ მოქცეული ქართველობა. დაიწყო მტკიცე ნაციონალიზაცია სომხური ეკლესიისა ანუ სომხური ეკლესიის მრეველს ეთნიკური სომხები შეუერთნენ, ხოლო ეთნიკური ქართველები ცდილობდნენ გამოსულიყვნენ მათთვის უკვე არაეროვნული სომხური ეკლესიიდან და მიკედლებოდნენ საკუთარს - ეროვნულს, ეს განსაკუთრებით შეეხება მართლმადიდებლობის მოყვარულ ქართველებს, რომელთაც ახლა საშუალება ეძლეოდათ ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის წიაღში დამკვიდრებულყვნენ. მთელი ტაო - ქართულ ეკლესიად იქცა. პროცესი, როგორც ითქვა, აღმტაცია და სიხარულის მომგვრელი იყო ქართველებისათვის ორმაგად, რადგანაც ისინი უკვე როგორც ეროვნული, ასევე მართლმადიდებელი ეკლესიის წევრები იყვნენ. მათ იქამდე ეს სიხარული აკლდათ. ჩანს კარგად გრძნობდნენ, რომ იქამდე VI-VIII საუკუნეებში მართალია იყვნენ ქართველები, მაგრამ სომხური საეკლესიო კულტურის სფეროში იმყოფებოდნენ, ჩანს მათ აღელვებდათ ის, რომ ქართული ენა მათი მშობლიური ენა კულტურული და სახელმწიფოებრივი სფეროებიდან განდევნილი იყო, რასაც მიუთითებს, სწორედ აღნიშნული ქართველი მხარეებიდან გამოსული ქართველი ბერების მიერ ნალოლიავები და გადაწერილი „ქებაი და დიდებაი ქართლისა ენისაი“, რომელშიც ქართული ენა წარმოჩენილია, როგორც მდაბალი, დაწუნებული და დამარხული (შენახული, მოუხმარებელი), როგორც მართლაც იყო ქართული ენა ტაოში VI-VIII საუკუნეებში.

ერთი სიტყვით, ტაოდან და მიმდებარე ქართული პროვინციებიდან გამოსულმა ქართველებმა ნაკლებად იცოდნენ VI-IX საუკუნეებში ქართული წერა-კითხვა, მაგრამ ნასწავლი და შეთვისებული ჰქონდათ სომხური მწიგნობრობა, ამიტომაც, ჩანს მათთვის X და შემდეგ საუკუნეებშიც ქართულ წიგნებში რთავდნენ სომხურ განმარტებით წარწერებს, რათა ადვილად გაეგოთ შინაარსი ანდა არსი რომელიმე ვრცელი ქართული ტექსტისა. ვთქვათ ვრცელი საგალობლის გვერდით კეთდებოდა სომხური განმარტებითი წარწერა, რომ ესაა ამა და ამ წმიდანის საგალობელი ანდა ამა და ამ დღესასწაულისა. ეს აადვილებდა მათთვის ღვთისმსახურებას. მსგავსი ქართული წიგნები რუსული განმარტებითი წარწერებითაც გვინახავს, რაც ზემოთ აღინიშნა. ასე რომ მსგავსი პრაქტიკა მიღებული იყო.

მსგავსი წარმოშობისაა დავით გარეჯის ერთ-ერთი მონასტრის ფრესკების სომხური განმარტებითი წარწერებიც. ტაოელი ქართველების მსგავსად სომხური ეკლესიის უღლიდან ასევე X საუკუნეში დაიხსნეს თავი ჰერეთელმა ქართველებმა. მათ, ტაოელი თანამომხეების მსგავსად იცოდნენ სომხური წერა-კითხვა, რადგანაც სიყრმიდანვე ნასწავლი ჰქონდათ და ამავე დროს,



აღნიშნულ გარდამავალ მომენტში ნაკლებად იცოდნენ ქართული. ამ ეთნიკური ქართველები-სათვის გაკეთდა კიდევ დავით გარეჯის ერთერთი მონასტრის ფრესკებზე წარწერები. მაგალითად ჯვარცმაზე წააწერეს სომხურად „ესაა ჯვარცმა“ და ა.შ.

საბოლოოდ უნდა ვიფიქროთ, რომ „ქართიზაცია-გაქართველების“ თეორიის მომხრეების, მათ შორის ილია აბულაძისა და სხვათა ანალიზი არ ასახავს რეალობას. ამ სომხურ წარწერებს აკეთებდნენ არა გაქართველებული სომხები, არამედ სომხურენოვანი ეთნიკური ქართველები ე.წ. გარდამავალ პერიოდში. მათ ქართველობას ისიც მიუთითებს, რომ ზოგიერთი წარწერა შეცდომით, არაგრამატიკულადაა დაწერილი. ამ ბოლო ფაქტმა ილია აბულაძეს აღუძრა ფანტაზია, რომ ტაოში ცხოვრობდნენ რომელიღაც სომხური დიალექტის მქონე სომხები, რომლებიც ქართველებოდნენ და თავიანთ დიალექტზე წერდნენ სომხურად.

ი. აბულაძე წერს - „ადგარის სომხური მინაწერების ენის გაცნობა უდავოდ მეტყველებს იმაზე, რომ სომხურის ფორმა ის მაინც არაა, რაც მაშინდელი სალიტერატურო სომხურისათვის იყო დამახასიათებელი. მინაწერების ენა უფრო ცოცხალი სამეტყველო სომხური ენისთვის ამჟღავნებს, ვიდრე სამწერლო ენისას. მისი გადახვევანი სალიტერატურო სომხური ენის გრამატიკული ნორმებისაგან დიალექტის დამახასიათებელ ნიშნებზე მიგვითითებენ ფონეტიკისა და მორფოლოგიის დარგში. რამდენადაც ეს მინაწერები ტაო-კლარჯეთში სრულდება, იმდენად დიალექტური მოვლენები, რომლებიც მათში შეინიშნება, შეიძლება მივიჩნიოთ სომხური ენის ტაოს დიალექტის დამახასიათებლად X საუკუნისათვის“ (ი. აბულაძე, შრომები, II, გვ. 278). ი. აბულაძე ასკვნის, რომ X საუკუნისათვის ტაოში ცხოვრობდნენ სომხები, რომელთა ენაც იყო სომხურის ერთ-ერთი დიალექტი, რადგანაც, მათ მიერ შესრულებული სომხური მინაწერები არაგრამატიკულადაა შესრულებული. სინამდვილეში კი ამ მინაწერებს ის ქართველი ბერები ასრულებდნენ, რომელთაც სურდათ სომხური წერა-კითხვის ასე თუ ისე მცოდნე ქართული ტექსტი. მამასადაძე, ესენია განმარტებითი წარწერები პრაქტიკული დანიშნულებისა. ქართველთა მიერ შესრულებული ეს მინაწერები ცხადია არ იყო გრამატიკული, და არც ჰქონდათ მიზნად მათ ავტორებს ლიტერატურული ნორმების დაცვა, მათი მიზანი იყო, როგორმე იქამდე სომხური ეკლესიის წიაღში მოღვაწე ქართველებისათვის გაეცნოთ ქართული ტექსტები, რომელთაგანაც საჭიროს გამოიყენებდნენ კიდევ პრაქტიკული დანიშნულებისათვის მოცემულ მომენტში.

ტაოში მკვიდრი მოსახლეობა სომხური რომ არ იყო და ამიტომ მათ კარგად არ იცოდნენ სომხური ენა VI-VIII საუკუნეებში ამას მიუთითებს VIII საუკუნის სომეხი ავტორის სტეფანოს სივნიელის ცნობაც, რომ „ტაოში არსებობს თავისებური მეტყველება“ (იქვე, გვ. 281). ჩვენ ეს ცნობა მიგვაჩნია დასტურად იმისა, რომ ტაოში ქართველები ცხოვრობდნენ, რომელნიც მართალია იმჟამად სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში იყვნენ მოქცეულნი, მაგრამ მაინც „თავისებურად მეტყველებდნენ“ რაც გასაგებია, თუმცა ილია აბულაძეს მიაჩნია, რომ ტაოში სომხური ენის რაღაც დიალექტი იყო გავრცელებული, რასაც ვერ დავეთანხმებით რადგანაც სომეხ მეცნიერთათვისაც ასეთი ფაქტი სომხური კულტურის ისტორიისათვის უცნობია.



დიდი ბაქსევა სომხური ეკლესიისაგან

ვინც წაიკითხავს ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელების ნაშრომებს სომხებთან დაკავშირებით, გაეცნობა მათ ღვაწლს, რათა ქართული წმიდა წერილიდან აღმოფხვრილიყო სომხურის ყოველგვარი ნაკვალევი, რის შესახებაც მიუთითებდა კიდევ გიორგი მცირე, მისთვის მაინცდამაინც ძნელი არ იქნება წარმოდგენა იმისა, რომ ე.წ. ყოფილი „არმენიის“ მიწა-წყალზე მცხოვრები ქართველების მიზანი იყო როგორმე განემორებინათ ქართველი ერი სომხური ეკლესიისაგან, სომხური კულტურისაგან, სომხური ტრადიციებისაგან, რათა შეენარჩუნებინათ თავიანთი ეროვნული ვინაობა, ისინი კარგად ხედავდნენ, რომ მათ თვალწინ კვლავ გრძელდებოდა საუკუნეთა წინ დაწყებული მასობრივი პროცესი სომხებში ქართველთა ასიმილაციისა.

ბზირაქლი

მეათე საუკუნის მეორე ნახევრიდან სამხრეთ იბერიაში ჩამოყალიბდა ძლიერი პატრიოტული პოლიტიკური დასი, რომლის სათავეში იმიერ ტაოს მეფე დავით კურაპალატი იდგა, ქართული ენის, ქართული კულტურის, ქართული სახელმწიფოებრიობისა და ეკლესიის დიდი მოამაგე „წყაროები აშკარად მიუთითებენ, რომ დავითის ქვეშევრდომები, საერო თუ საეკლესიო პირები, სამშობლოში თუ ბიზანტიურ სამყაროში, მტკიცედ ატარებდნენ დავითის იდეებს“ - წერს ვ. კოპალიანი (დასახ. ნაშრ. გვ. 64).

ამ ფონზე, როცა ტაოსა და სამხრეთ იბერიის მხარეებიდან გამოსული მოღვაწეები უარყოფდნენ ყოველივე სომხურს, აშენებდნენ ქართულ კულტურასა და - თავიანთ თავს, „ქართველებს“ უწოდებდნენ, მათ მაინც ნ. მარის შემდეგ სომხებად მოიხსენიებენ, განსაკუთრებით სომეხი ავტორები მეორე ხარისხოვან ამბებზე დაყრდნობით. მაგალითად, ერთია ასეთი ცნობა: „მოვიდა გვირპელი, ჯოჯიკის მეგანძურთა უხუცესი და მოინათლა, რამეთუ სომეხი იყო და არსენი უწოდეს“ (ცხოვრება იოვანესი და ექვთიმესი). ამ ცნობაზე დაყრდნობით, წერენ, რომ ეთნიკურად სომეხი გვირპელი მონათვლის შედეგად „გაქართველდა“, ამით თოთქოს ეთნიკურ სომეხს უწოდეს ქართველი. სინამდვილეში კი ასეთი რამ წყაროში არ წერია. ამასთანვე უნდა აღინიშნოს, რომ იმ დროისათვის ანუ IX-XI საუკუნეებში ტაოსა და მიმდებარე მხარეებში არ არსებობდა „ქართული სარწმუნოება“ ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, პირიქით ქართველების სარწმუნოება იყო ბერძნული, ანუ ქალკედონიტურ მართლმადიდებლური სარწმუნოება. ის საზოგადოდ გაიდენტებული იყო ბერძნულ ეთნოსთან და არა ქართულთან, მაშინ, როცა მონოფიზიტური სარწმუნოების უმძლავრეს კერას, შეიძლება ითქვას აღნიშნული დროისათვის ყველაზე სახელოვანსა და ცნობილს წარმოადგენდა სომხური ეკლესია, შესაბამისად არსებობდა „სომხური სარწმუნოება“. იმ დროს „სარწმუნოებით სომეხი“ ნიშნავდა სომხური ეკლესიის წევრს. სომხური ეკლესიის წევრები კი სამხრეთ კავკასიაში მრავალი არასომეხი იყო, განსაკუთრებით კი ქართველები. როგორც ცნობილია სპარსელებიცა და არაბებიც გაცილებით უფრო მეტად დევნიდნენ მართლმადიდებელ ქართველებს, ვითარცა ბიზანტიური ორიენტაციის მქონეთ, ვიდრე მონოფიზიტ სომხებს, რომელნიც ღალატებდნენ ბერძნული სარწმუნოების საწინააღმდეგოდ ყველგან და ყოველ შემთხვევისას. აქედან გამომდინარე, ჯერ სპარსელთა და შემდეგ არაბთა მიერ სომხური სარწმუნოების მქონე პირები უფრო დაცულები იყვნენ, შესაბამისად სომხური სარწმუნოება იმ ეპოქაში ქართველთათვის მიმზიდველი იყო. ერთი ასეთი პირი ანუ სარწმუნოებით სომეხი



ეთნიკურად კი ქართველი უნდა ყოფილიყო ტაოელი გვირგვინი.

ჩანს, აღნიშნული ცნობის ავტორს სურდა დაეწერა „მოვიდა გვირგვინი და მონათლა, რამეთუ სომეხი იყო სარწმუნოებით“ ანუ გვირგვინი იყო ეთნიკური ქართველი, სომხური სარწმუნოების მქონე, ისევე, როგორც იყვნენ ტაოელი ქართველები წინა რამდენიმე საუკუნე, იმ ეპოქაში როცა იძულებულნი იყვნენ ეცხოვრათ სომხურ სახელმწიფოში. სომხური სარწმუნოებისგან გათავისუფლება და ეროვნული ეკლესიის წიაღში დაბრუნება ტაოელთა და სამხრეთელ იბერიელთა დიდი ნაწილის ოცნება იყო, რომელიც მათ აღუსრულდათ დავით კურაპალატისა და მისი წინაპრების დროს. სამხრეთ იბერიელ ქართველთაგან ყველამ შეიძლება არ იცოდა ქართული წერა-კითხვა, რადგანაც ისინი სომხური ეკლესიის ზეგავლენის წიაღში აღიზარდნენ, თუმცა კი ძალზე ცდილობდნენ ამ ნაკლის შევსებას, გრიგოლ ბაკურიანისძის მონასტერში ამ ცოდნას ყურადღება ექცეოდა - „ქართული წერა-კითხვისა და ენის მცოდნე“ ბერები, ტიპიკონის მიხედვით სრული წევრები იყვნენ მონასტრისა. უცოდინარებს კი სასწავლებელში ასწავლიდნენ. გრიგოლ ბაკურიანისძის ჩანაწერებიდან ჩანს, რომ ის კარგად არჩევდა ერთმანეთისაგან ეროვნულ წარმომავლობასა და სარწმუნოებას. მაგალითად, როცა აღნიშნავს, რომ ჩვენ ქართველები ვართ მხნე მებრძოლები და იქვე აღნიშნავს - „არასოდეს დამიზოგავს სისხლი, ბიზანტიის იმპერიის გაძლიერებისათვის არც ჩემთან მყოფ ნათესავებისა, რომ კარგად ყოფილიყო მათი მეფობის ძალაუფლება... ე.ი. ბიზანტიელი იმპერატორებისა. იშვიათად თუ ვინმე ჩვენი ტომისაგანი საკუთარ სარეცელზე ბუნებრივი სიკვდილით მომკვდარა, ყველამ სისხლი დაღვარა საბერძნეთის მტერთა მახვილითა და ხელითო“ (გეორგიკა, V, 119). ამ ჩანაწერში ლაპარაკია არა სარწმუნოებრივ ორიენტაციაზე, არამედ ეთნიკურ ვინაობაზე და გრიგოლი ახსენებს კიდევ შესაბამის ტერმინს „ტომს“, ჩვენი ტომის ქვეშ - ეთნიკურ ქართველს გულისხმობს და არა სომეხს.

სამხრეთ იბერიის, მათ შორის ტაო-ბასიანის მოსახლეობა, ვანანდის, კარინის და მიმდებარე მხარეების, საერთოდ „იბერიის თემის“ მოსახლეობის ერთი ნაწილი და არც თუ უმნიშვნელო რაოდენობისა ამტკიცებდნენ, რომ ისინი „ნათესავით ქართველნი“ იყვნენ და არა „ქალკედონიტი სომეხები“, როგორც სურთ მათი წარმოდგენა. მაგალითად, გიორგი მთაწმინდელი, როცა ანტიოქიის პატრიარქს ეკამათებოდა და ამბობდა „უგუნურად შეგირაცხიეს ნათესავი ქართველთა და თავნი თქვენნი ბრძენ და მძიმე გიყოფიანო“, ცხადია, სიტყვა „ნათესავის“ ქვეშ გულისხმობდა ეროვნებით ქართველს და არა „სომეხ ქალკედონიტებს“. კარინელმა თორნიკე ერისთავმა, დავით კურაპალატის ასევე გამოჩენილმა მხედართმთავარმა იოანე მთაწმინდელმა ივერთა მონასტერი „ქართველთა ნათესავისათვის“ ააგეს და არა „ქალკედონიტი სომეხებისათვის“, რადგანაც ამ უკანასკნელთ ისედაც მრავალი საეპისკოპოსო და მონასტერი ჰქონდათ ბიზანტიის იმპერიაში, სადაც განადიდებდნენ კიდევ სომხურ ეთნოსს. VII საუკუნეში, ისევე როგორც იქამდეც, მრავალი სომეხი იყო მართლმადიდებელი ეკლესიის წევრი, მაგრამ ისინი სომეხები იყვნენ და არა ქართველები. ტაოელ დიდებულთა წრეს განეკუთვნებოდა პატარა „უფლისწული“ ექვთიმე, რომელსაც თვით ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ჩვენებით დაუბრუნდა ქართული ენის ცოდნა, რადგანაც მას ის დაავიწყდა ბიზანტიაში მძევლად ყოფნის წლებში, მამასადაძმე, მისი მშობლიური სიყრმის ენა იყო ქართული და ამ ენის ცოდნა დაუბრუნდა მას.

უნდა ითქვას ისიც, რომ ბიზანტია და მისი იმპერატორები არ სწყალობდნენ ქართულ ეკლესიას, ისევე, როგორც ადრე სპარსელები და არაბები. მაგალითად, იბერიასთან ომის დროს, როგორც აღვნიშნეთ იმპერატორები განარისხა ქართული ეკლესიის პატრიოტიზმმა. შესაბამისად ისინი სჯიდნენ კიდევ ქართულ ეკლესიას, აუქმებდნენ ქართულენოვან საეპისკოპოსოებსა და



სამრევლოებს იბერიის თემში, მაშინ, როცა იმავე დროს სწვალობდნენ სომხურ ეკლესიას. ლასტივერტეცის აღწერილი აქვს, როცა ქართველ ეპისკოპოსებს ბიზანტიაში ასახლებდნენ და სხვა ქართველი ეპისკოპოსები სახალხო ომს მეთაურობდნენ ბიზანტიის საწინააღმდეგოდ, იმ დროს სომეხთა პატრიარქები დიდად აღზევებულნი იყვნენ კეისართა მიერ.

ვ. კოპალიანი წერს - „ანიისის წარჩინებულთა ერთი ნაწილი, რომელთა შორის პირველი კათალიკოსი პეტროსი იყო ბიზანტიის იმპერიის აგენტის როლში გამოვიდა, კეისარს მხარი დაუჭირა და მისი სურვილის დაკმაყოფილება მოითხოვა“ (იქვე, გვ. 106). კეისრის სურვილი კი ანიისის სომხური სამეფოს დაპყრობა იყო. ცხადია, რადგანაც სომეხი პატრიარქი ასეთ მძიმე დროს მხარს უჭერდა ბიზანტიას, კეისარიც ლოიალურად იყო განწყობილი სომხური ეკლესიის მიმართ. საერთოდ ჰერაკლე კეისრიდან, ვიდრე ბასილი II-მდე და მის შემდეგაც, ბიზანტიის იმპერატორები არც თუ იშვიათად სომხური ეკლესიის მფარველებად წარმოჩნდებოდნენ კიდევ. ამიტომაც სომხეთში მიიჩნეოდა, რომ მრავალი იმპერატორი იყო სომხური წარმოშობისა, მათ შორის ჰერაკლე კეისარი და მაკედონელთა დინასტია, რომლის წარმომადგენელი იყვნენ ბასილი მეორე და კონსტანტინე VIII, მათ ფაქტიურად მოსპეს სამხრეთ იბერიის ქართული სახელმწიფო, რითაც ხელი შეუწყვეს პოლიტიკური თვალსაზრისით თურქ-სელჯუკების წინსვლას ბიზანტიისაკენ, ხოლო სარწმუნოებრივი თვალსაზრისით იბერიის თემში დარჩენილი ქართველების კვლავ არმენიზაციას, ანუ მათ უკან, კვლავ სომხური ეკლესიის წიაღში დაბრუნებას, ბიზანტიელებმა ქართული საეკლესიო ინსტიტუტები ამ რეგიონში მოსპეს. არსებობს მოსაზრება, რომ თონდრაკელობა სწორედ იმ ოლქებში ჩამოყალიბდა, სადაც ეროვნულ ეკლესიას მოწყვეტილი ქართველები ცხოვრობდნენ, რომელთაც აიძულებდნენ გამხდარიყვნენ სომხური ეკლესიის წევრები, მათ კი ირჩიეს რაღაც სხვა სარწმუნოებრივი გზის გამონახვა. ჯერ კიდევ IX ს-დან ეს მოძრაობა დაწყებულია აპაჰუნიკის მხარეში. საფიქრებელია, რომ მას შემდეგ რაც ეს რეგიონი შევიდა ღავით III კურაპალატის ქართველთა სამეფოში, ალბათ მოძრაობა შენედა, რადგანაც შესაძლოა აქ ქართულმა ეკლესიამ შეძლო მოღვაწეობის წარმართვა, მაგრამ რადგანაც მალევე აქ ბიზანტია გაბატონდა, მოძრაობა ალბათ კვლავ განახლდა. თონდრაკელები არ ერიდებოდნენ არც არაბებთან და არც ბიზანტიელებთან ომს, რადგანაც ორივენი მხარს უჭერდნენ მათთვის მიუღებელ სომხურ ეკლესიას.



თავი XIII

ლაზიკის ეპარქიაში ისტორიულად მცხოვრები ტომები

კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქია, როგორც აღინიშნა XI ს-ში თავის იურის-დიქციაში მოიცავდა ვრცელ ტერიტორიას ტრაპეზუნტიდან ვანის ტბამდე, განვიხილოთ ძველთაგანვე იქ მცხოვრებ ტომთა ისტორია და ადმინისტრაციული მოწყობის სახე.

ლაზიკის ეპარქიაში ისტორიულად მცხოვრები ტომები ქსენოფონტეს მიხედვით (კმ.წ.V-IV სს.) (თ.მიქელაძის კვლევა)

კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს ეპარქიები ლაზიკაში, როგორც აღინიშნა, მოიცავდა ქალღმრთისა და იბერიის თემების მნიშვნელოვან ნაწილს.

იბერიის თემიდან (ტაო, ბასიანი, კარინი და სხვა ოლქები) იყვნენ გამოსული ცნობილი საეკლესიო და სახელმწიფო მოღვაწეები (იოანე, ექვთიმე და გიორგი მაშენებელი მთაწმიდელები, თორნიკე ერისთავი, გრიგოლ ბაკურიანის ძე, ზაქარია ვალაშკერტელი ეპისკოპოსი და სხვანი), რომელთაც თანამედროვე სომეხი მეცნიერები მიიჩნევენ ეთნიკურ სომხებად (ქალკედონიტ სომხებად), უფრო მეტიც, მოსახლეობას აღნიშნული მხარეებისას მიიჩნევენ იმ სომხებად, რომელთაც მიიღეს ქალკედონიტური სარწმუნოება, რის გამოც თითქოსდა ისინი „გაქართველდნენ“. ქართველი მეცნიერების ერთი ნაწილიც იზიარებს თვალსაზრის იმის შესახებ, რომ აღნიშნული მხარეები ეთნიკური სომხების ისტორიული სამშობლო იყო და გვიან საუკუნეებამდე სომხებით იყო დასახლებული, სინამდვილეში კი, როგორც ქსენოფონტეს ცნობილი თხზულება „ანაბასისი“ უჩვენებს ამ მხარეთა მოძველები ვრცელი ტერიტორია, ისტორიულად ქართული ტომებით იყო დასახლებული.

ქრისტეშობამდე დაახლოებით 400 წელს ბერძნების ათი ათასი კაცისაგან შემდგარმა ჯარმა გაიარა ის მიწა-წყალი, რომელთაც შემდგომში იბერიის და ქალდეას თემები მოიცავდნენ. ეს რეგიონი მდებარეობდა ვანის ტბიდან ტრაპეზუნტამდე, რომელსაც როგორც ითქვა, ისტორიულად სომხების მიწა-წყლად მიიჩნევენ. ქსენოფონტეს ცნობით აღნიშნული ტერიტორია სომხებზე უფრო მეტად, ქართული ტომებით იყო დასახლებული, მეტიც, სომხებით საერთოდ არ იყო დასახლებული არაქსის სათავეები და მისი ხეობის უდიდესი ნაწილი, ასევე შემდეგდროინდელი არზრუმის (კარინის), ყარსის (ვანანდის) და ბასიანის (ფასიანის) მხარეები, ჭოროხის სათავეები და შავიზღვისპირეთი (ზიგნა-ტრაპეზუნტის მხარეც).

ქსენოფონტემ თავისი ჯარით გაიარა თანამედროვე დასავლეთ ქურთისტანის მთიანეთი, მივიდნენ მდ. ტიგროსის სათავეებთან (მისი შენაკადის მდ. ბითლის-სუს სათავეები), შემდეგ გაიარეს კი მდ. ეფრატის (მურად-სუს) მარცხენა შენაკადი მდ. ყარა-სუ (ტელეობასი), შემდეგ კარტევან-დაღის ქედის გადასასვლელით მიუახლოვდნენ ეფრატის სათავეებს, გაიარეს ვალაშკერტის ველი და მიუახლოვდნენ მდ. ფასისის (არაქსის) ველს, შემდეგ კი გაჰყვნენ ამ მდინარეს (ფასისს) სათავეებისაკენ. იქიდან შევიდნენ ტაოში (ტაოხების ქვეყანაში) და მივიდნენ



ჭოროხის სათავეებთან, გაყენენ ჭოროხს (ხალიბების ქვეყანაში), სადღაც თანამედროვე სოფ. ორჯოხთან გადალახეს იგი (თ. მიქელაძის თვალსაზრისით), შემდეგ კი მკვეთრად შეცვალეს მიმართულება და სამხრეთ-დასავლეთით განაგრძეს გზა, მიაღწენ თანამედროვე ზიგანს, აქედან შევიდნენ ტრაპეზუნტში, შემდეგ კი განაგრძეს მოგზაურობა ქ. კერასუნტამდე და კოტიორამდე (თ. მიქელაძე, ქსენოფონტის ანაბასისი, 1967, გვ. 33-54). ამ გზის გავლას 8-9 თვე მოუწოდნენ.

ქსენოფონტემ თავისი ჯვართ, თავისივე ცნობით, ბაბილონის ბრძოლის ადგილიდან კოტიორამდე სულ გაიარა 620 ფარასანგი ანუ 18600 სტადიონი (1 ფარასანგი უდრის 5 კმ-ს, ხოლო 1 სტადიონი - 179,2 მეტრს), მაშასადამე გაუვლიათ 3100 კმ, მთელი ამ სამიათას კილომეტრიანი გრძელი გზის უმეტესი ნაწილი ბერძნებმა ქართულ ტომთა მიწა-წყალზე იარეს, საკუთრივ არმენიაში კი შედარებით ნაკლები. კერძოდ, ბაბილონის ბრძოლის ადგილიდან ბერძნები ჯერ შევიდნენ კარდუხთა ქვეყანაში, აქედან არმენიაში, რომელიც ორ ნაწილად იყოფოდა, აღმოსავლეთ არმენია ტიგროსის ზემო წელზე მდებარეობდა, მას ზოგიერთი ისტორიკოსი მიიჩნევს დარიოსის მეთვრამეტე სატრაპიად, იქ სომხებთან ერთად ქართულ ტომად მიჩნეული ჰესპერიტებიც (ანუ ჰეროდოტეს სასპერებიც) ცხოვრობდნენ. დასავლეთ არმენია კი აღმოსავლეთ ეფრატის (თანამედროვე მურად-სუს) აუზში მდებარეობდა. თ. მიქელაძის აზრით დარიოსის მე-18 სატრაპიას დასავლეთ არმენია შეესაბამება, რადგან დასავლეთ არმენიის სარდალი ტირიბაზი ჰესპერიტებსაც მართავდა (იხ. იქვე, გვ. 123). ფასიანებიც აქვე ცხოვრობდნენ. ამ უკანასკნელთა ქართველობა ჩვენი ავტორების მიერ აღიარებულია. აღნიშნული ტირიბაზის ჯარიც ქართველ ტომთა მიერ ივსებოდა, ტირიბაზს დაქირავებული ჰყავდა ხალიბები და ტაოხები. არმენიის გადალახვის შემდეგ ბერძნები შევიდნენ ტაოხების, ხალიბების, სკვითინების, მაკრონიების, კოლხების, დრილების, მოსინიკების, ტიბარენების ქვეყნებში. ტრაპეზუნტი - კოლხეთის ქვეყანაში მდებარეობდა.

აქედან ვიდრე არმენიამდე უვრცელესი მიწა-წყალი, რომელსაც, როგორც აღინიშნა, შემდგომში ქალდიასა და იბერიის თემები ეწოდა, დასახლებული იყო ქართული ტომებით.

ისიცაა აღსანიშნავი, რომ ბაბილონიდან არმენიამდეც, კერძოდ ქურთისტანის მთიანეთში, ქართველებად მიჩნეული კარდუხთა ტომი ცხოვრობდა. სწორედ მათ შეხვდნენ პირველად ქსენოფონტეს ბერძნები. კარდუხების ქვეყანას არმენიისაგან გამოყოფდა მდ. კენტრიტი (თანამედროვე ბოხტან-ჩაი). ქსენოფონტე მათ კარდუხებს უწოდებს, პლუტარქე (და სხვა ზოგიერთი მწერალი) კი გორდუენებს. ევსევი კესარიელის ცნობით ნოეს კილონის ნაშთები კორდუების მთებში მოიპოვებოდა. ამ სიტყვების (კარდუხი, გორდუენი) ფუძისეული ფორმა არის კარდუ, გორდუ, კორდუ. ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებით სახელწოდება „ქართველი“ „კარდუ“ სიტყვისაგანაა მიღებული. იმავე აზრს გამოთქვამდა ნ. აღონცი (იქვე, გვ. 117). ამ სიტყვის მაწარმოებლები „ხი“ და „ენ“ სუფიქსები სადაურობისა და კრებითობის აღმნიშვნელები არიან (კახი, კოლხი, ჯავახი - ჭანი, ზანი, სვანი, ფასიანი, მაკრონი, ტიბარენი, სკვითინი). გ. მელიქიშვილის აზრით კარდუხები მუშქების ერთ-ერთი ტომი იყო, კერძოდ კარდუხების - გორდუენების სახელწოდებას უკავშირებს ფრიგიის დედაქალაქის სახელს „გორდიონი“ და ფრიგიის დინასტიურ სახელს „გორდია“ (იქვე გვ. 119). ჩვენი აზრით ქართველთა სახელწოდებებში (ქართველი, მეგრელი, გურული, მარგველი, „გურჯ“, „გეორგიენ“) ფუძეები „გრ“ - „რგ“ იმავე წარმოშობისაა.

როგორც ითქვა, დასავლეთ არმენიის შემდეგ ბერძენთა ჯარი ფასიანთა ქვეყანაში შევიდა - არაქსის სათავეებთან. საქმე ისაა, რომ ქსენოფონტი და სხვა მრავალი ბერძენი ავტორი კონსტანტინე პორფიროგენეტის ჩათვლით ფასისს უწოდებდა არაქსს. თუმცა ისიცაა აღსანიშნავი, რომ



ჭოროხსაც ფასის უწოდებდნენ, ისე, როგორც სხვა რამდენიმე მდინარეს. არაქსის ხეობის ფასიანებს თ. მიქელაძე კოლხურ ტომად მიიჩნევს. ფასიანების ქვეყანას ქართულად ბასიანი ერქვა (ლაზიკის ეპარქიის ერთერთი უმთავრესი ნაწილი ბასიანსაც მოიცავდა). თუ ფასიანელები კოლხური ტომი იყო, ლაზიკად სახელდება შემდეგ საუკუნეებში ვრცელი მიწა-წყლისა ტრაპეზუნტიდან ვალაშკერტის ჩათვლით მოულოდნელი არ არის.

თ. მიქელაძეს კოლხური ეთნიკური ელემენტის ბუდედ მიაჩნია არა დასავლეთ საქართველო, არამედ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო და წერს „ანტიკური წყაროების ანეკდოტის სამეფოც იქაა საძიებელი. ჭოროხისა და ფასის-არაქსის სათავეებთან კოლხური ტომის ფასიანების არსებობა კიდევ ერთი მძლავრი საბუთია ამ მოსაზრების სასარგებლოდ (თ. მიქელაძე, ქსენოფონტის „ანაბასისი“, 1967, გვ. 127).

მაგ ზღვაში შემდინარე რამდენიმე მდინარესაც, როგორც ითქვა, ფასისი ერქვა. ბერძნული წყაროების მიხედვით მდინარე ფაზისი მძლავრად შეედინებოდა ზღვაში, თითქოსდა ის „ვარდებოდა ზღვის წყალში“. ფასისის ბერძნები აღწერდნენ არა როგორც ჭაობის მდინარეს, რომელიც მდორედ და მძიმედ შეედინება ზღვაში, როგორც ვთქვით მდ. რიონი, არამედ ჭოროხის მსგავს მთის მჩქეფარე, წყალუხვ მდინარედ. ერთი ბერძენი ავტორი წერდა „არგო ახლა ფასისში დგას... რაოდენი ძალა აქვს მის ვარდნას პონტოში“ (იქვე, გვ. 126). თ. მიქელაძის განმარტებით სიტყვა ფასისი ბერძნულიდან შემოსულა ქართულში. ფასისი, ბერძნული „ღმერთის“ სახელი იყო, მის ერთ-ერთ ვაჟს ერქვა კოლხი. ძვ.წ. III ს. ალექსანდრიელი მეცნიერის მნეასის თქმით „კოლხებმა თავისი სახელი მიიღეს კოლხისაგან, რომელიც ფასისის ვაჟი იყო“ (იქვე, გვ. 126). მაშასადამე, ფასიანების სახელი კოლხებს უკავშირდება, კოლხების ეთნო ბუდე თ. მიქელაძის თქმით, როგორც აღვნიშნეთ, იყო სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო, მას თ. მიქელაძე ამატებს ფასის-არაქსის სათავეებსაც, ე.ი. ფასიანთა ქვეყანას (ისტორიულ ბასიანს). ბასიანი ამასთანავე მესხების ქვეყანა იყო. ანუ კოლხები და მესხები ერთ ეთნოსად წარმოისახა. ჩანს, ამიტომაც ქსენოფონტემდეც ჰეკატოს მილეტელი მესხებს კოლხურ ტომად მიიჩნევდა. ბასიანელებს, ისევე, როგორც მათ მეზობელ ტაოელებს როგორც სომხები ისე ბერძნები VII-X საუკუნეებში ივერებს (იბერებს) უწოდებდნენ. ეს მიუთითებს იმის შესახებ, რომ წინარე ქართველების დიფერენციაცია დღეს ცნობილ ქართლ-კახელებად და მეგრელებად მოხდა მოგვიანებით ეპოქაში, კერძოდ, პირველ ათასწლეულში. აქამდე ისინი ეთნიკურ ერთობას ქმნიდნენ. მაშასადამე, არ მომხდარა „თუბალ-კაინური ტომების“ (მეგრელების) ქართიზაცია, როგორც ნ. მარი ფიქრობდა, რადგანაც ზოგადქართული ეთნიკურ-ეროვნული ერთობის დიფერენციაცია გვიან საუკუნეებში დაიწყო. ამას უნდა მიუთითებდეს პროკოფი კესარიელის ცნობები ლაზების ქართულენოვნების შესახებ (მაგალითად ლაზური სიტყვა „ქუთათისი“, სინამდვილეში ძველი ქართულია). მაშასადამე კოლხები ისეთივე ფრიგიელი წარმომავლობის (ე.ი. მესხური) ტომია, როგორც ვთქვით კარდუხები. მაშასადამე ლაზიკის ანუ ივერიის თემის ძირითადი ეთნოსი იყო ქართველობა (ჯერ კიდევ არადიფერენცირებული) და არა სომხები, თუმცა კი ფასიანების ქვეყანას ქსენოფონტეც არმენიის ნაწილად მიიჩნევს. მაშასადამე, ფასიანების ქართული ტომი ქრისტეშობამდე მოექცა პოლიტიკურ არმენიაში, თუმცა კი თავისი ეროვნულ-ქართული იდენტობა გვიანობამდე შეინარჩუნა.

ფასიანების შემდეგ ბერძნების აღნიშნული ჯარი ტაოხების ქვეყანაში შევიდა, ანუ შემდეგდროინდელ ტაოში. „ხ“ - მრავლობითობის მაწარმოებელია, ტაოელებს ანუ ტაოხებს ურარტუე-



ლი წყაროებიც იცნობენ დიაუხის სახელით. ძალზე საინტერესოა, რომ თ. მიქელაძის თვალსაზრისით აია-კოლხეთის ქვეშ, შესაძლოა დიაუხის გაერთიანება იგულისხმება. „მხარის ტოპონიმიკამ და არგონავტების მითის ანალიზმა დაგვასმევინა საკითხი იმის შესახებ, რომ, ერთის მხრივ არგონავტების მითში აიეტის სამეფოს სახით, ხოლო მეორეს მხრივ ჰეროდოტესთან აია-კოლხეთის სახით დაიაენის გაერთიანება ხომ არ აირეკლა. გ. მელიქიშვილმა ტაოხები ჰესპერიტებს დაუკავშირა“ (იქვე, გვ. 128).

ჩვენი თვალსაზრისით ქართული წყაროების არიან-ქართლის ქვეშ იგულისხმებოდა ტაობასიანის მხარეები, არიან-ქართველთა მეფის ძეს „აზონი“, „აზო“ „აზოვე“ ერქვა, ანუ აია-კოლხეთის სახით ტაოს ქვეყნის ასახვის შესაძლებლობები იზრდება იმით, რომ არგონავტების მეთაურსაც იგივე სახელი „აზონი“ ერქვა. რაც ალბათ შორეული გამოძახილია, არეკლილი ქართული წყაროების მიერ. თ. მიქელაძის აზრით ჰესპერიტები მდ. ტიგროსის სათავეებთან (სისპირიტიში) ცხოვრობდნენ, ამიტომაც არ ეთანხმება გ. მელიქიშვილს, რომ ტაოხები იგივე ჰესპერიტები არიან. დიაუხის ანუ დაიაენის გაერთიანება სამხრეთით თანამედროვე ერზრუმამდე ვრცელდებოდა. შემდეგშიც ქართული ტომები აქვე ცხოვრობდნენ. ქსენოფონტე იხსენებს, რომ ტაოხები, ხალიბები და ფასიანები ერთად იბრძოდნენ მტრის წინააღმდეგ. ეს მომხდარა მდ. არაქსთან (ფასისთან) ახლოს (იქვე, გვ. 79).

ტაოხების შემდეგ ქსენოფონტეს ჯარი მდ. ჰარპასოსთან (თ. მიქელაძის აზრით ჭოროხთან) ხალიბების ქვეყანაში შესულა (იქვე, გვ. 41). ხალიბები რკინის მწარმოებლობით განთქმული ქართული ტომი იყო.

იქედან სამხრეთისაკენ შემობრუნებული ბერძნები სკვითინების ქვეყანაში შესულან. თანამედროვე ქ. ბაიბერდთან ახლოს ყოფილა სკვითინების დედაქალაქი გვიმნიასი. თანამედროვე ზიგანას უღელტეხილიდან ბერძნებს ზღვა დაუნახავთ.

ზიგანასა და ტრაპეზუნტს შორის ბერძნები მაკრონების ქვეყანაში შესულან. ივ. ჯავახიშვილი მაკრონთა სატომო სახელს უკავშირებდა ეთნიკურ ტერმინებს მარგალი, მეგრელი. მართლაც, ძველი ქართული წყაროები ანდრია პირველწოდებულის მოგზაურობის შესახებ ტრაპეზუნტის სანახებს უწოდებენ „სოფელი მეგრელთა“, შესაძლოა ბერძნულ წყაროში ეწერა „ქვეყანა მაკრონებისა“, თუმცა, აღსანიშნავია ისიც, რომ სიტყვა „ლაზიკა“ ქართულში ითარგმნებოდა, როგორც „სოფელი მეგრელთა“. სტრაბონის დროს მაკრონები სანების სახელს ატარებდნენ (სტრაბონი, XII, 3, 18). აღსანიშნავია, რომ ქსენოფონტეს მიხედვით სხვადასხვა ტომები იყვნენ კოლხები და მაკრონები. კოლხები ტრაპეზუნტიდან ორდუმდე კოტიორამდე ცხოვრობდნენ, დ. მიქელაძის აზრით მაკრონებისა და კოლხების ქვეყნებს ერთმანეთისგან მდ. მაჩკა-დერე ჰყოფდა (თ. მიქელაძე, ქსენოფონტეს ანაბაზისი, გვ. 44).

კოლხების ქვეყანაში ტრაპეზუნტის გარდა კერასუნტიც მდებარეობდა. ორივე ქალაქი სინოპის კოლონიად ითვლებოდა. კერასუნტი თანამედროვე გირესუნად მოჩანდა. კერასუნტის სამხრეთით სტრაბონის სიტყვით ზღვის სანაპიროზე მდებარეობდა კონცხი იაზონია (იქვე, გვ. 46), რაც მიუთითებს, რომ არგონავტების მითის კოლხიდა უფრო ტრაპეზუნტის მხარეებისაკენ ანუ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოშია საძიებელი, ე.ი. იქ, სადაც ქსენოფონტეს დროს კოლხები ცხოვრობდნენ და არა დასავლეთ საქართველოში. თ. მიქელაძე წერს რომ ქსენოფონტეს ცნობა კოლხების ქვეყნის ტრაპეზუნტ-კერასუნტის რეგიონში არსებობის შესახებ უეჭველია, რადგანაც ეს თავისი თვალთ იხილა მან (იქვე, გვ. 135). იყვნენ მთიელი კოლხებიც, ისინი ბერძნებს შეებრძოდნენ (იქვე, გვ. 138), მათი მეზობლები



იყვნენ დრილები, ქართული ტომი, რომლის სახელი უნდა ჟღერდეს „თრიალეთის“ სახელში. შესაძლოა როგორც კოლხები, ისე დრილებიც უფრო ჩრდილოეთით გადასახლდნენ შემდეგ საუკუნეებში. მათ გარდა ჩრდილოეთით, თ. მიქელაძის აზრით, გადასახლებულან სვანებიც, ბერძნები დრილების შემდეგ მოსინიკებს შეხვდნენ. „არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ „მო-სინ“ სახელი გადმოცემდეს სვანურ სახელს „არის მასალა, რომელმაც შეიძლება სვანების სამხრეთიდან მოსვლა დაგვიდასტუროს“ (იქვე, გვ. 138). ბოლოს ბერძნები ტიბარენებს შეხვდნენ მეგრულ-ჭანურ ტომს თ. მიქელაძის აზრით, თუმცა მეცნიერთა ერთი ნაწილი მათ იბერებთან აკავშირებს. აქედან ისიც შეიძლება ვიფიქროთ, რომ იბერები და მეგრულ-ჭანები ერთი ეთნოსი, გაუდიფერენცირებელი ერთიანი ხალხი იყო ქსენოფონტეს დროს, თუმცა კი ტომებად დაყოფილი. უფრო ადრე თუბალ-ტაბალებად ცნობილი ტიბარენების სომხეთში განსახლების საზღვარი მდ. თერმე-ჩაიმდე აღწევდა. ეს უნდა იყოს ცნობილი თერმოდონტი, სადაც თემესტიოსის სიტყვით კიდევ ერთი ფასისი ყოფილა. აქ ქ. ფასისის აკადემიაში უსწავლია მას.

აქედან ჩანს, რომ ტრაპეზუნტიდან ვიდრე თითქმის ვანის ტბამდე ქსენოფონტეს ცნობით უმეტესად ქართული ტომები ბინადრობდნენ, რომელნიც პოლიტიკურად არმენიაში შედიოდნენ. თუმცა არმენია სპარსეთის სამეფოს ერთ-ერთ ოლქს წარმოადგენდა.

აღსანიშნავია, რომ X საუკუნეში ტაოელი, ბასიანელი და მიმდებარე ადგილების ქართველები მოქირავნეების სახით მსახურობდნენ ბიზანტიურ ჯარში (იხ. კოპალიანი, ბიზანტია-საქართველოს ურთიერთობა XI ს-ში), მსგავსადვე ქსენოფონტეს ეპოქაშიც „ქართველი ტომების ერთი ნაწილი აქემენიდური სპარსეთის ჯარში მოქირავნეებად მსახურობდა“ (თ. მიქელაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 57).

ქართველ ტომთა ერთიანობის შესახებ უნდა მიუთითებდეს მათი სატომო სახელების ფუძეების იდენტურობა. მაგალითად, კარდ (კარდუხები), ხალდ, ქალდ (ხალდები), ხალიბების ჭანური ტომი თ. მიქელაძის აზრით ცხოვრობდა მდ. ჰალისის აუზიდან მდ. ჭოროხამდე. მდ. კელკიტი და არა მდ. რიონი უნდა იგულისხმებოდეს იმ მდინარე ფასისად, საითკენაც გაცურვა ისურვეს ბერძენმა ჯარისკაცებმა, რათა დაეპყროთ ფასიანთა ქვეყანა, სადაც „მაშინ აიეტის შვილიშვილი მეფობდა“ (იქვე, გვ. 113). მდ. კელკიტის ახლოს იყო ცნობილი თერმოდონტი, სადაც თემესტიოსის სიტყვით კიდევ ერთი ქ. ფასისი ყოფილა. ეს მეორე მდ. ფასისი მდ.კელკიტი უნდა იყოს. მასზე მდებარე ქალაქსაც ფასისი ერქვა, ხოლო მასზე მცხოვრებ ხალხს კი „ფასიანები“.

საბოლოოდ უნდა ითქვას, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქია ისტორიულად ქართველებით იყო დასახლებული, რომელთაც ეთნიკურ-ეროვნული ვინაობა შეუნარჩუნებიათ საუკუნეთა მანძილზე, ამიტომაც უწოდეს ბიზანტიელებმა მას XI ს-ში „იბერიის თემი“.

**კოლხ-სირიელები ანუ შავგვრემან-ხუჭუთმიანი
ეგვიპტურენოვანი ხალხი (კვ. VIII-IV სს.)**

მიგრაცია – მოსახლეობისა ბალკანეთიდან კავკასიისაკენ VI-IV საუკუნეებში – ერთერთი მთავარი თემაა ბერძენ-რომაელი ავტორებისა. უფრო ძველი ცნობებით, ბალკანეთიდან მცირე აზიაში მოსახლეობის გადასახლება დაწყებულა ქრისტეშობამდე XI ს-ში. IX-VIII სს-ში მცირე



აზიაში ფრიგიელები გადმოსახლებულან, შემდგომ სხვადასხვა ტომები, ბოლოს კი თესალიელები, გალატები და მაკედონელები. თესალიელთა გადმოსახლების ანარეკლი უნდა იყოს არგონავტიკის მითი.

ქრისტეშობამდე IV-I საუკუნეების ისტორია შემონახული არა აქვთ ბერძენ-რომაელ მწერლებს.

მ. ბერძნიშვილი ამის შესახებ წერს – „მეოთხე საუკუნე და მისი მომდევნო ხანა ოდნავადაც არაა აღბეჭდილი ისტორიაში... როგორი მდგომარეობა სუფევს კოლხეთში ლიზიმაქეს შემდგომ ვიდრე ძველი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნემდე, ამის შესახებ ჩვენ ისტორიულ წყაროებში არავითარი ცნობა არ მოგვეპოვება“ (მ. ბერძნიშვილი, ქ. ფაზისის ისტორიისთვის, 1969, გვ. 70).

უნდა ვიფიქროთ, რომ ამიტომაც არ აისახა წყაროებში სამხრეთიდან, კავკასიისაკენ, მოსახლეობის გადაადგილება, ანდა ბალკანური წარმოშობის მოსახლეობის მიგრაცია მცირე აზიის შუა რეგიონებიდან უფრო ჩრდილოეთით.

I-II საუკუნეთა ბერძენ-რომაელ ავტორებს იბერიელები, ალბანელები, ჩრდილო მიდიელები და ჩრდილო არმენიელები თესალიური, ანუ ბალკანური წარმოშობის ხალხად მიაჩნიათ იმით, რომ მათ მიიჩნევდნენ არგონავტიკის (თესალიელების) შთამომავლებად. მაგალითად, ტაციტუსი ალბანელების და იბერების შესახებ წერს – „ამბობენ, რომ თესალიელებისაგან არიან წარმოშობილნი“ („ტაციტუსის ცნობები საქართველოს შესახებ“, 1973, გვ. 57). ამავე დროს კი მიაჩნია, რომ იბერები კოლხური ხალხია და იბერთა სამეფო დინასტია კოლხეთშია ჩამოყალიბებული (ა. ჯაფარიძე, დედა ღვთისმშობელი შემწე ქართული ენისა, 2008, გვ. 5).

მსგავსადვე, სტრაბონი და პლინიუს უფროსიც მიიჩნევენ, რომ იბერები კოლხების ქვეყნიდან შთამომავლობენ, აქ ჩასული იაზონისგან გამრავლდნენ. სტრაბონისა და სხვა ავტორთა აზრით, სამხრეთ კავკასიის, ჩრდილო არმენიისა და მიდიის მოსახლეობა ბალკანეთიდან მიგრირებული თესალიელების შთამომავლები არიან. აქედითა და ჰენიოხთა შესახებ ამავე აზრისა სტრაბონი (XI, II, 12 და XI, IV, 8). სტრაბონისა და სხვათა აზრით, თესალიელები (იაზონი და მისი გუნდის წევრები) ჯერ ჩავიდნენ კოლხეთში და ეთნიკურად შეცვალეს კოლხეთის მოსახლეობა, შემდეგ კი სამხრეთ კავკასიისა და ჩრდილო მიდიაშიც განივრცნენ, ანუ სტრაბონისა და სხვა ავტორთა აზრით, მოხდა დიდი გადმოსახლება ბალკანეთიდან კავკასიისაკენ იაზონის ეპოქაში, რის შედეგადაც შეიცვალა სამხრეთ კავკასიისა და ჩრდილო მცირე აზიის, ასევე ჩრდილო მიდიის ეთნიკური სახე. ამ მიწა-წყალზე დასახლდნენ ბალკანეთიდან წამოსულები. კოლხ-იბერები, ალბანელები, ჩრდილო სომხები და მიდიელები ბალკანურ-თესალიური წარმოშობის ხალხად მიაჩნდათ, როგორც უკვე აღინიშნა. რა თქმა უნდა, საკვლევა, ნამდვილად შეიცვალა თუ არა მოსახლეობა სამხრეთ კავკასიაში, ჩანს, ძველ ავტორებს გააჩნდათ შესაბამისი მტკიცებანი. ერთ-ერთი შეიძლება იყოს ეთნიკური სახის სხვადასხვაგვარად დახატვა კოლხებისა ძველ და ახალ დროში – ადრე კოლხები შავკანიანები, მუქკანიანები იყვნენ

ჰიპოკრატე (460-377) ასე აღწერს ფასიანების (კოლხების) გარეგნობას – „ფასიანები ტანმალაღნი და არაჩვეულებრივ სქელნი არიან. არ ემჩნევათ არც სახსრები და არც ძარღვები, კანის ფერი ყვითელი აქვთ, როგორც ზაფრათი დაავადებულებს, ხმა მეტად ტლანქი აქვთ, რადგან ისუნთქავენ არა სუფთა ჰაერს, არამედ შეხუთულსა და ნოტიოს. ბუნებით ნაკლებ ამტანნი არიან ფიზიკური შრომის“ (Латишев В. “Известия древних писателей греческих и Латинских о Скифии и Кавказе“, Т. 2, стр. 88).

ჰიპოკრატესავე სიტყვით, ფასიანები სვამდნენ ღუბელა, ტბორე და აშმორებულ წყალს,



რომელიც თანდათან შეივსება ხოლმე წვიმით, ცხოვრებას ფასიანები ატარებენ ჭაობებში, სახლები ხისა ან ისლისა წყალში აქვთ ჩადგმული. ქვეითად (ე.ი. ფეხით) ნაკლებ დაიარებიან (მ. ბერძნიშვილი, ქ. ფაზისის ისტორიისათვის, გვ. 31).

მსგავსადვე აღწერს ძველ კოლხებს ძვ.წ. V ს. მეორე ავტორი ჰეროდოტე. მისი ცნობები უეჭველია, რადგან თვითონ პირადად იცნობდა კოლხებსა და ეგვიპტელებს, ანტიერესებდა მათი ცხოვრება და ისტორია. გარდა ამისა, სხვებსაც ეკითხებოდა მათ შესახებ. ის წერს – „კოლხ-ეგვიპტელთა ნათესაობა მე მაინტერესებდა, ამიტომ ვეკითხებოდი კოლხებსაც და ეგვიპტელებსაც... კოლხები ცხადია ეგვიპტელები არიან, მე თვითონ მივედი ამ დასკვნამდე უფრო ადრე, ვიდრე ამას სხვისგან გავიგებდი“ (ჰეროდოტე, II, 104-105). მისი დაკვირვებით, კოლხებსა და ეგვიპტელებს ერთი სალაპარაკო ენა ჰქონდათ, მისდევდნენ ცხოვრების ერთნაირ წესებს, ერთნაირად გააჩნდათ წინდაცვეთის ჩვეულება, ერთნაირად ამზადებდნენ ტილოს, ამასთანავე, კოლხები ეგვიპტელებივით შავკანიანები (შავგვრემანები) და ხუჭუჭთმიანები იყვნენ.

ამკარაა, რომ ძვ.წ. V საუკუნის კოლხები, როგორც ენით, ისე ეთნიკურად განსხვავდებიან შემდეგი საუკუნის კოლხებისაგან, რომელნიც უკვე არა სირიულ და ეგვიპტურ, არამედ ბალკანურ-თესალიური წარმოშობის ხალხად მიაჩნდა ზოგიერთ ავტორს. მაგალითად, ძველი ზანტი და უძღური, მუქკანიანი კოლხების ადგილს იჭერს გამრჯე და ცქვიტი თეთრკანიანი ხალხი სწორედ ისეთნი, როგორიც დღეს არიან. მაგალითად, ახ. წ. IV საუკუნის ავტორის ავიენის სიტყვით, კოლხები არიან გამრჯენი იმდენად, რომ მოსავალს მალალი კლდის ფრიალოებზეც კი სთესავენ (მ. ბერძნიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 31).

ახალი კოლხების სიცქვიტისა და უნარიანობის შესახებ მრავალი ავტორი წერდა. ფაქტია, რომ ძვ.წ. V საუკუნის კოლხების აღწერილობა მკვეთრად განსხვავდება შემდეგ საუკუნეთა ავტორების ცნობებისაგან, იცვლება არა მხოლოდ კოლხის გარეგნული სახე, არამედ საცხოვრისი. კოლხეთის საზღვრები ინაცვლებს ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ (იქვე, გვ. 30).

ქართული ტომების მიგრაცია სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ

ჩვენი ფიქრით, ძველი კოლხები, ყვითელ-მუქკანიანი, ზანტი, ტანმაღალ-სქელი, ამტანუნარო, ეგვიპტურენოვანი, ხუჭუჭთმიანი ხალხი ცხოვრობდა თერმოდონტის სამხრეთით, იქ, სადაც იმჟამად აღწევდა სირიელთა განსახლების საზღვარი, ანუ ის რასობრივად იყო არაინდოევროპულ-არაკავკასიური ტიპის მოსახლეობა, ხოლო მალევე შემდგომ, ეს მოსახლეობა შეიცვალა ახალი - „ინდოევროპული კავკასიური რასის“ მოსახლეობით, რომელიც ძველი ავტორების მტკიცებით, გადმოსახლდა ბალკანეთიდან და ესახლებოდა მცირე აზიაში ძვ. წ. I ათასწლეულში უწყვეტი ნაკადების სახით. მართლაც, ზოგიერთი ბერძენ-რომაელი ავტორები კოლხებს უწოდებდნენ თეთრ სირიელებს (ლევკოსირიელებს) - (Латищев В. „Известия древних писателей греческих и латинских о Скифии и Кавказе“, I, 2, стр. 404).

რატომ თეთრი სირიელები? ალბათ იმიტომ, რომ ოდესღაც ძველი კოლხები ცხოვრობდნენ სირიელების გვერდით, რომელთა განსახლების საზღვარი აღწევდა თერმოდონტამდე მცირე აზიაში. ისინი, როგორც ვთქვით, არ იყვნენ „ინდოევროპულ-კავკასიელები“, არამედ მუქკანიანები, ხოლო იმავე ადგილზე მისული ახალი კოლხები კი თეთრკანიანები. სირიელებთან მეზობლობის გამო „თეთრსირიელები“. მართლაც, შემდეგ ძველი კოლხების ეთნოსახეცვლილება მოხდა (უუნარონი და უძღური შავკანიანი კოლხები გაქრნენ, მათ ადგილზე მოსულ ინდოევროპულ ბალკანელებსაც



კოლხები უწოდეს და რომელნიც თავის მხრივ მიგრირებდნენ კავკასიის მიმართულებით).

ამ მოსახლეობის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მიგრაციის საკითხი შესანიშნავად გამოიკვლია მაქსიმე ბერძნიშვილმა. ის წერს – „კოლხები ნელ-ნელა იხევდნენ ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ“ (მ. ბერძნიშვილი, ქ. ფასისის ისტორიისათვის, გვ. 30).

მართლაც, ტრაპიზონის დასავლეთით მდებარე ზღვისპირა ქალაქი კერასუნტი ქრისტემობამდე IV საუკუნეში ქსენოფონტეს დროს კოლხეთის მიწაზე ყოფილა (ქსენოფონტე თავის ანაბაზისში წერს ბერძნული რაზმის შესახებ – „მესამე დღეს ჩავიდა ელინურ ქალაქ კერასუნტში, რომელიც დაარსებულია სინოპელთა მიერ კოლხეთში“ (იქვე, გვ. 28).

კოლხეთში ყოფილა თვით ქალაქი ტრაპიზონიც. ქსენოფონტე ამის შესახებაც წერს – „ბერძნები ჩავიდნენ ბერძნულ ქალაქ ტრაპიზონში კოლხების ქვეყანაში“.

მ. ბერძნიშვილის კვლევით, ტრაპიზონის გარშემო რაიონი იმ პერიოდში სულ მცირე 25-27 კმ რადიუსში კოლხებით ყოფილა დასახლებული. იქ კოლხური სოფლები ყოფილა.

ასეთი იყო ვითარება ქრისტემდე IV საუკუნეში, მაგრამ ვითარება უკვე შეცვლილი იყო I საუკუნისათვის, სტრაბონის დროს კოლხები უკვე ტრაპიზონის აღმოსავლეთით ცხოვრობდნენ (იქვე, გვ. 29).

ტრაპიზონი კოლხეთს ემიჯნება. ტრაპიზონი კოლხეთისა და ტიბარანიის საზღვარზეა (იქვე, გვ. 30).

კიდევ უფრო აღმოსავლეთით წანაცვლდა კოლხეთის საზღვარი ერთი საუკუნის განმავლობაში. მაგალითად, არიანეს დროს კოლხეთი მდებარეობდა ტრაპიზონის აღმოსავლეთით დაახლოებით 50 კმ-ის დაშორებით (გვ. 30).

„არიანე კოლხეთის საზღვრად ასახელებს მდ. ოფის, რომელიც ჰყოფს კოლხების ქვეყანას თიანიკესაგან“ (იქვე, გვ. 30).

მ. ბერძნიშვილმა დაასკვნა სამართლიანად – „კოლხები ნელინელ იხევდნენ ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ რომელიმე ძლიერი მეზობელი ტომის მიწოლის შედეგად“ (იქვე, გვ. 31).

მართლაც, საქმე ისაა, რომ არა მხოლოდ კოლხების მიგრაცია მიმდინარეობდა სამხრეთიდან და სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით, არამედ თითქმის ყველა ტომისა. ესენი იყვნენ კარდუხები, ტიბარენები, ხალდები, ტაოხები, ფასიანები, ხალიბები და ალბათ სვანებიც და სხვანი. მათი გადაადგილება თანამედროვე საქართველოსკენ არ შეწყვეტილა I საუკუნეშიც კი, და ჩანს, გრძელდებოდა მთელი I ათასწლეულის მანძილზე, სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ, მაგალითად, ფასიანების ნაწილი შესაძლოა გადასახლდა არაქსის ხეობიდან რიონის ხეობაში, სვანები, რომელთაც სამხრეთით ვიდრე მდინარე ჭოროხამდე და მის ქვემოთაც უნდა ეცხოვრათ, გადასახლდნენ ჩრდილოეთის მთებში. თავის მხრივ, აფსილები მოძრაობდნენ სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ, რომელნიც, ჩანს, სვანების ადგილს იჭერდნენ. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საერთო ფუძე-ქართული ენის მცირედ დიფერენციაციის გამო, I ათასწლეულში ამ ტომებს საერთო ენა, (ენობრივი ურთიერთობის დაუბრკოლებელი საშუალება) უნდა ჰქონოდათ. მოსხები, რომელნიც ადრე ვანის ტბის დასავლეთით ცხოვრობდნენ, ქრისტემობამდე I ათასწლეულის ბოლოს ჭოროხის სათავეებთან აღმოჩნდნენ. ასევე ხალდები, რომელთაც აქ ქალდები ანუ ჭანები ეწოდათ.

მამასადამე, ჩვენი ფიქრით, რომელსაც ზოგიერთი წყაროც ადასტურებს, ხდებოდა ბალკანური და სხვა წარმოშობის ტომების მიგრაცია მცირე აზიის ცენტრებიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით. ამასთანავე, როგორც აღინიშნა, შესაძლოა, ამ დროს სახელოვანი კოლხების (და



შესაძლოა ასევე სხვა) ტომის ეთნიკური ცვლილება მოხდა. კერძოდ, თუ კი ძველი კოლხები ბერძნული გაგებით აფრიკიდან მოსული ეგვიპტური წარმოშობის მუქკანიანი „შავები“, შავკანიანი იყვნენ, შემდგომში ისინი უკვე თესალიელთა შთამომავლებად, ანუ ინდოევროპელებად მიიჩნევა. ამიტომაც წარსულის პოეზიაში ჩარჩა, ვთქვათ, ასეთი გამოთქმა: ქრისტეშობამდე VI საუკუნის პოეტის გამოთქმით, არგონავტებს ფაზისში დახვდათ შავკანიანი კოლხები – „მოვიდნენ ფაზისში, სადაც მათ თვით აიეტის წინაშე შავგვრემან კოლხებს ძალა უჩვენეს“ (იქვე, გვ. 123).

VI საუკუნის მწერლების პინდარის (518-442), ჰიპოკრატეს და V ს-ის ჰეროდოტეს მითითება კოლხების ყვითელი და შავ (მუქ) კანიანობის შესახებ, მთლიანად განსხვავდება ვთქვათ პირველი საუკუნის არიანეს მიერ დახატული სურათისგან, სადაც კოლხების მუქკანიანობის შესახებ უკვე არავინ წერს. პირიქით, მთელ სამხრეთ კავკასიის მოსახლეობას თესალიელების, ანუ ბალკანელების შთამომავლებად მიიჩნევენ.

ერთი სიტყვით, როცა კოლხები სამხრეთით, სირიელთა ახლოს ცხოვრობდნენ, თეთრსირიელებს უწოდებდნენ, ხოლო როცა ჩრდილოეთში გადასახლდნენ, სკვით-კოლხებს უწოდებდნენ მებრძოლების სახელის მიხედვით (იქვე, გვ. 92).

თუ ძვ.წ. VI-V საუკუნეთა ავტორები კოლხებს ხატავდნენ მუქკანიან უნიათო და უძლურ ხალხად, ახ.წ. VI საუკუნის ავტორი ლაზებს ახასიათებს, როგორც ყოჩაღ და ცქვიტ, ძლიერ და მამაც ხალხს, ასე რომ, ეს ორი დახასიათება, ერთმანეთისაგან 1200 წლით დაშორებული, ძლიერ განსხვავდება. საფიქრებელია, რომ მართლაც დიდი ცვლილებები მოხდა. ახ.წ. VI საუკუნის ავტორის, აგათიას სიტყვით, ლაზები ხასიათდებიან „ხასიათის სილამაზითა და სიცქვიტით“.

აგათიას ეპოქის და უფრო ადრინდელი ბერძენ-რომაელი მკვლევარები საგანგებოდ ეძებდნენ კოლხთა ტომს, მაგრამ მრავალ ტომთა ჩამონათვალში ისინი იმ ეპოქაში ან საერთოდ არ ჩნდებოდნენ, ანდა უმნიშვნელო ხალხს წარმოადგენდნენ, ბოლოს მიღებულ იქნა, რომ სწორედ ლაზები უნდა იყვნენ ის სახელოვანი კოლხები, რომელთა შესახებ მითები და ამბები ასე აღეგებდა ძველ ბერძენთა ფანტაზიას, ამიტომაც, მაგალითად, აგათიას სიტყვით, „ძველი კოლხები ახლა ლაზებად არიან შერქმეულნი, ისინი ვაჭრობაშიც დიდ აქტივობას იჩენენ, ზღვაოსნობენ და ვაჭრობენ კიდევ და დიდ სარგებელს ნახულობენ“ (მ. ბერძნიშვილი, გვ. 57).

მდ. ფაზისთან ეგვიპტის ფარაონ სეზოსტრისის მიერ ქვეყნის დასასახლებლად დატოვებული ეგვიპტელ-კოლხები სხვაგვარი ხასიათისანი იყვნენ, განსაკუთრებით კი ფასიანები, როგორც ითქვა, უხასიათონი, უუნარონი, უძლურნი, ახლა უკვე ახალი კოლხები, ანუ ლაზები ხასიათით უფრო ინდოევროპული წარმოშობის სკვითების ხალხს არის მიმსგავსებული. ბერძენ-ლათინ მწერლებთან – „არის შემთხვევა, როდესაც სკვითეთი და კოლხეთი იდენტურ ერებად არის წარმოდგენილი“ (იქვე, გვ. 93). ფაზისიც კი სკვითების ანუ კოლხეთის მდინარედ მიიჩნევა (გვ. 93).

ფრიგიულ-ქართული კავშირები (ძვ.წ. VIII-IV სს.)

ჰომეროსის „ილიადაში“ იხსენიებიან ფრიგიელები, როგორც ტროელთა მოკავშირეები.

მიიჩნევა, რომ ილიადა ძვ.წ. XIII-XII საუკუნეების ისტორიულ ვითარებას ასახავს, თუმცა ამჟამად ფიქრობენ, რომ „ილიადას“ ავტორს ძვ.წ. X-IX სს-ში უნდა ეცხოვრა, ხოლო პოემის ლიტერატურული გაფორმება ძვ.წ. VI-ს-მდე გრძელდებოდა.

ქსანთოს ლიდიელის მითითებით ფრიგიელები მცირე აზიაში ტროას ომის (ძვ.წ. XIII-XII სს. მიჯნა) შემდეგ მოვიდნენ (სტრაბო, XIV, 5, 39).



ამჟამად ფიქრობენ, რომ ფრიგიელები მცირე აზიაში ძვ.წ. X ს-ის შემდეგ, უფრო IX-VIII სს-ში მოვიდნენ.

ფრიგიის უძველესი დედაქალაქის გორდიონის ყორღანები ქრონოლოგიურად ძვ.წ. VIII-IV სს-ში ექცევა (ნ. ხაზარაძე „ძველადმოსავლური და ქართველოლოგიური ძიებანი 2001“, გვ. 10).

ქსენოფონტე (ძვ.წ. IV) წერდა: „დიდი“ ფრიგიისა და „ჰელესპონტის“ ფრიგიის ანუ ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ორი პოლიტიკური ერთეულის (იქვე, გვ. 22) შესახებ. „დიდი ფრიგია“ – კაპადოკიასა და ლიდიას შორის იყო მოქცეული.

ტროადა – ჰელესპონტის ფრიგიის შემადგენელი ნაწილი იყო (სტრაბო, II, 5,31). მას „მცირე ფრიგიასაც“ უწოდებდნენ. აქ მეფობდა მიდასი და, შემდეგ, ეს ქვეყანა გალატიელების ხელში გადასულა (სტრაბო, VIII, 1,2).

მუშქების ქვეყნის მეზობლად თაბალის ქვეყანა მდებარეობდა (გვ. 39). მუშქების, იგივე ფრიგიელთა მეფე მითა მეგობრობდა თაბალის მეფესთან.

თაბალის მეზობელი იყო ქვეყანა „ქუე“ (აქედან ხომ არ არის ქართული სიტყვა „ქუელი“, კეთილი, კეთილშობილი კაცი).

მუშქები იგივე მუსქები იხსენებიან ასურულ წარწერებში.

ბიბლიაშიც „იავანი, თობელი და მეშეხი“ ერთად იხსენიებიან, იავანი – ბერძნების წინაპრად, თობელი და მეშეხი-ქართველებისა. მეშეხი და მუშქები ერთ ხლხად მიიჩნევა.

თაბალის ქვეყანა დიდი კაპადოკიის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარეობდა (იქვე, გვ. 43)

ფრიგიელებს თავიანთი ანბანი ჰქონდათ - „ძველი ფრიგიული“, ის ძველი ბერძნულისგან წარმომდგარად მიიჩნევა, კერძოდ, დასავლური ბერძნულიდან. თავის მხრივ, ბერძნული ანბანის ფორმირება ფინიკურიდან დაიწყო ძვ.წ. IX ს-დან, ხოლო არქაული ბერძნული ანბანი ჩამოყალიბდა ძვ.წ. VIII ს-ში. თავიდან ჩამოყალიბდა „აღმოსავლური“ და „დასავლური“ ბერძნული ანბანი. აღმოსავლურისგან შეიქმნა კლასიკური ბერძნული ანბანი.

მუშქების ქვეყანაში გაედინებოდა მდ. ჰალისი (გალისი, ყიზილ-ირმაკი). შესაძლოა ამ მდინარის სახელის გამო ჰალისის რეგიონში მცხოვრებ მუშქებს დაერქვათ „ჰალიდონები“ (ალიზონები, ალაძონები), რომლებსაც ტროას ომში მიუღიათ მონაწილეობა ჰომეროსის თხრობით. სტრაბონის მტკიცებით კი ეს ალიზონები შემდგომ ხალიბებად იწოდნენ, მათ ასევე ქალდებსაც უწოდებდნენ. სიტყვა ქალდი სახელ „ქართველს“ დადებია საფუძვლად.

ფრიგიას „მუშქების ქვეყანა“ ეწოდებოდა. ძვ.წ. VIIIს-ში. ფრიგიის სამეფოს მჭიდრო კონტაქტები ჰქონია კილიკიასთან და მახლობელ ქვეყნებთან

საკუთარი სახელი „გორდი“ – ფრიგიული წარმომავლობისად მიიჩნევა.

„გურდი“-„გორდი“ რქმევია თილ-გარიმუს მეფეს.

ცნობილია, რომ „გორდიოსი“ ფრიგიის მეფეთა დინასტიური სახელწოდება იყო. „გორდ“ ძირიანი ტოპონიმები („გორდიონი“, „გორდუტეიხოსი“, „გორდორუნიოსი“, „გორდუკომე“, მანეგორდუსი“ და სხვ.) საკმაოდ გავრცელებული იყო დიდი ფრიგიის ტერიტორიაზე (იქვე, გვ. 74).

„გორდუ-ტეიხოსი“

„გორდო-რუნიოსი“

„გორდუ-კომე“

„მან-გორდუ-სი“



ჩანს, ფრიგიას ერქვა არა „გორდ“, არამედ „გორდუ“ (გორდო), აქედანვე უნდა იყოს ქართველთა თვითსახელწოდება გორდუელი, ანუ ქორთუელი-ქართველი, ან, როგორც ითქვა, „გალატო“-დან.

ეს „გალატო“-ც შესაძლოა იყო ევროპიდან შემოსული იმავე ფრიგიელების შორეული თვისტომნი გალები. ცნობილია, რომ „გალებს“ მცირე აზიაში „გალატო“-ები ეწოდათ.

შესაძლოა გორდუსგანაა ნაწარმოები პონტოსპირა ხალდების სახელიც. ხალდები ძველად ხალიბებად იწოდებოდნენ სტრაბონის ცნობით..

ძვ.წ. II ათასწლეულის შემდგომ გვიანხეთების წარწერების პერიოდში, მცირე აზიაში აღმოჩენილია ლუვიურ-იეროგლიფური წარწერები. ისინი თარიღდებიან ძვ.წ. VIII-VI საუკუნეებით. ამ წარწერებში ჩანს, რომ ლუვიაში, ლუვიის გვერდით არსებობდა „მუსკების ქვეყანა“ – სუვერენული პოლიტიკური ერთეული. ფრიგიელთა ტერიტორიაზე „ლუვიას“ ქვეყნის გვერდით ან „ლუვიას“ ქვეყნის საზღვრებში ყოფილა მოქცეული „მუსკების ქვეყანა“ IX-VIII საუკუნეებში (გვ. 129).

აქ საინტერესოა, რომ ეტიმოლოგიურად სახელი „ლუვია“ ახლოა „ლიბიასთან“. ძველი ბერძნული და ასევე სომხური წყაროების ცნობით ბაბილონის მეფე ნაბუქოდონოსორმა თავისი ქვეყნიდან აყარა და პონტოსპირეთში დაასახლა „იბერთა ტომი“, რომელიც იქამდე „ლიბიასთან“, ლიბიის ქვეყნის გვერდით ცხოვრობდა. უნდა ვიგულისხმოდ, რომ ქრონოლოგიური თანხვედრის გამო „იბერთა“ ტომი უნდა იყოს ის „მუშქები“, რომელნიც ცხოვრობდნენ „ლუვიას ქვეყანაში“ ანუ ლიბიაში.

აქამდე, როგორც ცნობილია, აღნიშნულ ლიბიას აიგივებდნენ აფრიკასთან და ბერძნულ ცნობას უგულებელყოფდნენ.

თუ ლუვია იგივე ლიბიაა, ხოლო იბერები აღნიშნული მუშქები, ლუვიის ქვეყანაში მცხოვრებნი, აღმოჩნდება, რომ საქართველოს ისტორიისთვის რეალური ახალი წყარო იქნა მოპოვებული.

ასურული წყაროებით, მუსკები მნიშვნელოვანი ხალხი იყო, იმდენად მნიშვნელოვანი, რომ სხვა ხალხების საცხოვრისს მუსკების ქვეყნის მიხედვით განსაზღვრავდნენ, მაგალითად, ასურულ ლურსმულ წარწერებში იხსენიებიან ხალხები (ტაბალები, ტუნა, ტუნან, ქუე), რომლებიც „დასავლეთის მუსკების“ გვერდით ცხოვრობდნენ (გვ. 137). „მუსკების ქვეყანას“ ასევე ეწოდებოდა „მთიანი მხარე“.

„იეროგლიფურ-ლუვიური ენა ლურსმული ლუვიურის ახლო მონათესავეა. ლუვიურთან ერთად ინდოევროპული ენების ანატოლიურ (ხეთურ-ლუვიური) ჯგუფის ლუვიურ ქვეჯგუფს ქმნის“ (გვ. 145).

იეროგლიფურ-ლუვიური წარწერები, როგორც ითქვა, მოიხსენებენ „მუსკების ქვეყანას“. ერთ-ერთში ლუვიის მბრძანებელი ამბობს: „მე განმადიდეს ეგვიპტეში, ბაბილონში, მუშქების და სირიელების ქალაქებში“ (გვ. 149), აქედან ჩანს, რომ მუშქები თავიანთი მნიშვნელობით დგანან ეგვიპტელების, ბაბილონელების და სირიელების გვერდით.

მუშქების, იგივე მუსკების სახელწოდებას, როგორც წესი, უკავშირებენ ფრიგიელებისა და ქართული ტომის – მოსხების სახელწოდებას. უფრო მეტად – მოსხებისა, თუმცა არის ცდა, დაუკავშირონ პროტოსომხებს (ი. დიაკონოვი) (გვ. 161).

ლუვიური ერთერთი მითის თანახმად, მოკვდავ-ალორძინებადი ღვთაება ტელეფინუს სიმბოლო (ნიშანი) – ეიას ხეზე უნდა ჩამოეკიდათ მისდამი მსხვერპლშეწირული ცხვრის ტყავი (საწმისი),



ანუ, ოქროს საწმისის მითი არა მხოლოდ კოლხეთში, არამედ უფრო ადრე ლუვია-მუშქების ქვეყანაში იყო ცნობილი.

გვიანხეთური ხანის (ძვ.წ. IX-VIII სს) სამეფო სამთავროთა და მათ შორის თაბალისა და მუშქების ქვეყნის პანთეონში ყველაზე პოპულარული იყო თარხუნთი – ტარხუნთი – „ცის ღვთაება“. ეტიმოლოგიურად ამ სიტყვასთან ახლოა ქართული „ტაროსი“, მაგალითად. ქართულ მითებში ამირანის საცოლის ყამარის მამა ცაშია, ცის მეუფეა, რომელსაც ტაროსის შეცვლა შეუძლია, კერძოდ, წვიმის მოყვანა.

საერთოდ, ყამარის ხასიათი მიაგავს არგონავტების მითის კოლხეთის მეფის ასულის მედეას ხასიათს, კერძოდ, ყამარი მედეას მსგავსად ღალატობს თავის ოჯახს, თავის მამას და მიჰყვება ამირანს. არგონავტების მითის სიუჟეტის მიხედვით იასონს დაედევნება მედეას მამა, ამ დროს მედეა ეხმარება იასონს და აკვლევინებს თავისიანებს, ასევე, მსგავსად - ყამარი ეხმარება ამირანს, რათა მან მამამისი (ე.ი. საკუთარი მამა) მოკლას – „მადლა ნუ კი სცემ სპილოსა, დაბლა შემოჰკარ რბილოსა, დაეჭრებიან ძარღვები დაეცემიან ძიროსა“ – ურჩევს ყამარი ამირანს, თუ როგორ მოკლას მამამისი. ყამარის მამა ამბობს ამის გამო: „უყურე ბოზსა ქალასა ქმარი ირჩია მამასა“ და სწორედ ასეთივეა მედეას ხასიათი. შესაძლოა, ის ბერძნული მითები, რომელნიც კოლხეთის შესახებ შეითხზა – მოსხების (მუშქების) ქვეყანასთან იყოს დაკავშირებული.

მართლაც, „მოსხები – კოლხური ტომია“ – წერდა ამ ეპოქასთან ყველაზე ახლოს მდგომი ქრისტეშობამდე VI საუკუნის ავტორი ჰეკატოს მილეტელი.

ჩანს, ნაბუქოდონოსორის მიერ პონტოსპირეთში ლუვია-ლიბიის მეზობელი იბერების ანუ იგივე მუშქების გადმოსახლების დროს (თუ მათ მიერ ადგილმონაცვლეობისას) მათ კავკასიაში თან წამოიღეს ძველი მითებიც.

აღსანიშნავია, ისიც, რომ როგორც ზემოთ აღინიშნა, მოკვდავ-აღორძინებად ღვთაებას - ტელიფინუ ერქვა, ივანე ჯავახიშვილის რკვევითაც, სვანეთში ერთ-ერთი რიტუალის დროს წარმოთქვამენ ტელეფიას სახელს – „მელია-ტელეფია“. თუ ეს ასეა, უნდა ვთქვათ, რომ სვანები, ისევე როგორც სხვა ყველა ქართული ტომი, მუშქების – მოსხების მემკვიდრეები არიან.

ჩანს, „მოსხები“ იყო ის ეთნოსუსტრატი, რომელიც კავკასიაში ჩამოყალიბდა ქართველ ხალხად და რომლიდანაც წარმოიშვა ქართველთა ტომები ე.წ. „ქართვები“, „ზანები“ და „სვანები“. ძველი ბერძენი ავტორების ცნობები, რომ იბერიის და შავიზღვისპირეთის ტომები ბალკანური წარმოშობისაა, მაგალითად, რომ ისინი იაზონის შთამომავლები არიან, შეიძლება მიგვითითებდეს, რომ ბალკანეთიდან და მცირე აზიიდან ფრიგიულ-მესხური ტომების დენა გრძელდებოდა დიდხანს.

აღელა ბილისა და ო. ლორთქიფანიძის განსხვავებული მოსაზრებანი კოლხეთის შესახებ

ჩვენს ერამდე VI-IV სს-ში “კოლხური ეროვნების” არსებობას იმით ამტკიცებენ ჩვენი მეცნიერები, რომ “ძვ.წ. VII-VII სს-ში ჩამოყალიბდა ახალი ძლიერი დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრივი ერთეული, მთელ ანტიკურ სამყაროში ფართოდ ცნობილი კოლხეთის სამეფო, რომელსაც ჰეროდოტე ახლო აღმოსავლეთის დიდი მონარქების - მიდიისა და აქემენიდების ირანის გვერდით იხსენიებს” (ქსე, ტ.5, გვ. 596).

მსგავსი ისტორიული ფაქტის შემცველი ცნობები ჰეროდოტესთან არ გვხვდება. ეროდოტე



თავის თხრობას იწყებს თქმულებებითა და მითებით, აქ მეფის ასულ ვეროპეს მოტაცების ეპოსის (მითის) გადმოცემის შემდეგ მოგვითხრობს, როგორ მოიტაცეს არგონავტებმა მედეა “კოლხიდაში”. ამის სანაცვლოდ “კოლხთა მეფემ გაგზავნა ელადაში მოციქული” (ჰეროდოტე, I, 2). ასე, რომ “კოლხთა მეფე” ჰეროდოტესთან და საერთოდ ბერძნულ წყაროებში მხოლოდ მითებთანაა დაკავშირებული, “კოლხთა მეფე” ან “კოლხეთის მეფე” სხვაგან არსად აღარ გვხვდება ჰეროდოტეს ვრცელ თხზულებაში, თუმცა კი კოლხეთს საკმაოდ ხშირად იხსენიებს.

უცხოური ისტორიოგრაფია მიიჩნევს:

“კულხა არ იყო თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიაზე, რომ კოლხეთიც მხოლოდ ნაწილობრივ შეიძლება დაეუკავშიროთ დასავლეთ საქართველოს. ძველი ბერძნული კოლხეთის პირვანდელი მნიშვნელობა მოიცავს არა მხოლოდ ურარტულ კულხას, არამედ ზოგადად შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპირო ტერიტორიას, კერძოდ, კი დღევანდელი თურქეთის სინოპსა და ტრაპიზონს შორის. ბერძნული კოლონიზაციის განვითარებასთან ერთად იცვლება აგრეთვე კოლხეთის ცნების გაგებაც - ჰეროდოტე აღნიშნავს, რომ მდინარე ფაზისი (რიონი) წარმოადგენს კოლხეთის ჩრდილოეთ საზღვარს. კოლხეთი დასახლებულია სხვადასხვა ტომებით, მათ შორის მოსხებით, მაკრონებით, მოსინიკებით, თვით კოლხებით, მარებით, ტიბარანებით და სხვა ტომებით, კოლხეთი არაა ერთი ეთნოსი” (ადელლე ბილლი, საქართველოში აღმოჩენილ სამარხთა კვლევა, ბონი, 2003წ. კრებულში “ამირანი”, IX², 2003, გვ. 55-60).

ჰეროდოტეს ეპოქაში სემიტური ტომები ჩრდილოეთით უფრო ვრცლად იყვნენ განსახლებულნი, ვიდრე შემდგომ. მაგალითად, ჰეროდოტესთან სირიელებსა და პაფლაგონიელებს შორის საზღვრად მდ. ჰალისი ითვლება, რომელიც ისტორიულ კოლხეთთან ახლოს მიედინებოდა. ჰეროდოტეს კოლხები კანის ფერის, თმის სახეობისა და ენის მიხედვით ასევე სემიტურ ან სამიტურ ტომად მიაჩნია და არა ინდოევროპელებად. ზემოთ ჩამოთვლილ ტომებს ის სემიტებს უკავშირებს, ასევე თავდაპირველ კოლხებს აკავშირებს არა ევროპულ, არამედ მუქკანიან რასასთან. ის წერს - „ცხადია, რომ კოლხები ეგვიპტელები არიან... რადგან კოლხები შავკვანძები არიან ხუჭუჭთმიანები... ეგვიპტელებსა და კოლხებს ენა მსგავსი აქვთ ერთმანეთის“ (ჰეროდოტე, VII, 72). მეცნიერებისათვის კარგადაა ცნობილი, ეგვიპტელები ევროპელებისაგან განსხვავდებოდნენ რასობრივად კანის მუქი ფერით და თმით. ასევე კარგადაა ცნობილი ისიც, რომ ამჟამინდელი „კავკასიური რასა“, უფრო ზუსტად კი დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა განეკუთვნება სამხრეთევროპულ რასას და არავითარ შემთხვევაში მუქკანიან სემიტურ ან ქამიტურ რასას. ამიტომაც ჰეროდოტეს „კოლხები“ რასობრივადაც კი განსხვავდება თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობისაგან.

მეორე ბერძენი ავტორი სტრაბონი ასევე საგანგებოდ აღწერს კოლხეთს. სტრაბონის მიხედვით ქრისტეშობამდე I საუკუნეში კოლხეთი წარმოადგენდა კრებით სახელს მთელი სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთისა - ტრაპიზონიდან - ბიჭვინთამდე. ამ ეპოქის ბერძნული წყაროებით კოლხეთი არ აღნიშნავდა ეთნოსს, არამედ ბერძნულ წყაროებში სიტყვა „კოლხეთი“ გეოგრაფიული მნიშვნელობით იხმარება. როგორც ჩანს, ეს ცნობილი ფაქტია დასავლეთ ევროპული სამეცნიერო წრეებისათვის, ამიტომაც ჩანს, წერს კიდევ ამ საკითხის შესახებ ცენტრალურ ევროპაში მოღვაწე მეცნიერი, რომელმაც პირადად შეისწავლა ქართველ მეცნიერთა მოსაზრებანი აღნიშნულ საკითხზე - „ქართველი მეცნიერები ცდებიან, როცა სიტყვა „კოლხეთით“ ეთნოსს აღნიშნავენ, „კოლხეთი გეოგრაფიული მნიშვნელობით იხმარებოდა ბერძნულ



წყაროებში!“ (ადელლე ბილლი, საქართველოში აღმოჩენილ სამარხთა კვლევა, ბონი, 2003წ. კრებულში “ამირანი”, IX², 2003, გვ. 55-60).

ევროპელ მეცნიერთა თვალსაზრისი ეს მთლიანად ეთანადება ძველ ქართულს, ქართულ საისტორიო წყაროებში მუდამ ხაზგასმით მითითებულს, რომ დასავლეთ საქართველოში არ ცხოვრობდა ადგილობრივ-კოლხური ეთნოსი, რომ აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველო ისტორიულად მუდამ ერთი ეთნოსით, ერთი ხალხით, ერთი ეროვნებით იყო დასახლებული და ეს იყო ქართველი ხალხი, რომ დასავლეთ საქართველოს საერისთავოებში მცხოვრები მოსახლეობა იმთავითვე ქართველი ხალხის განუყოფელი ნაწილი იყო - იგულისხმება - გურულები, ეგრისელები, მარგველები, თაკვერელები თუ სვანები ბუნებით ქართველები იყვნენ და მათ ამიტომ „ქართიზაცია“ არ ესაჭიროებოდათ, რამეთუ თვითვე იყვნენ ე.წ. „ქართველი“ და ქართველები. ამის ახსნას იძლევა ივ. ჯავახიშვილი, მიაჩნია, რომ ქართველთა უძველეს სამშობლოში კარდუში ერთ ერად იყო ფორმირებული შემდეგდროინდელი სვანები, ჭანები, მეგრელები და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა. ისინი იმთავითვე ერთი ეროვნება, ერთი ქართველი ერი იყვნენ.

თუ არსებობდა კოლხეთის სამეფო - თავისთავადი სახელმწიფო, ცხადია, აქ შესაძლებელი იყო კიდევ „კოლხების ეროვნების“ ფორმირება, როგორც ამას მიიჩნევს საბჭოური ისტორიოგრაფია. ნამდვილად არსებობდა „კოლხეთის სამეფო“? თანამედროვე ევროპის ისტორიოგრაფია ამბობს - კოლხეთის სამეფო არ არსებობდა - წყაროებით ეს არ დასტურდება, ამიტომაც წერს ევროპელი მეცნიერი: - „ცდებიან ქართველი მეცნიერები, როცა კოლხეთის სამეფოს არსებობას ფაქტად მიიჩნევენ! კოლხეთი სამეფოდ მოიხსენიება მხოლოდ არგონავტების ეპოსში, სტრაბონი სამეფო დინასტიის არსებობას მხოლოდ იბერიის აღწერისას მოიხსენებს და არა კოლხეთის აღწერილობისას“ (ადელლე ბილლი, საქართველოში აღმოჩენილ სამარხთა კვლევა, ბონი, 2003წ. კრებულში “ამირანი”, IX², მონრეალი-თბილისი, 2003, გვ. 55-62). ის კვლავ იმეორებს - „ცდებიან ქართველი მეცნიერები, როდესაც „კოლხური თეთრს“ კოლხეთის სამეფოს არსებობის დამადასტურებელ ფაქტად მიიჩნევენ (იქვე, გვ.60).

თანამედროვე ევროპული ისტორიოგრაფიის მსგავსად, ძველი ქართული ისტორიოგრაფია საერთოდ არ იცნობს „კოლხეთის სამეფოს“. ჩვენი წინაპრები დაბეჯითებით ამტკიცებდნენ, რომ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ერთი ერი (ეროვნება) იყო. ამიტომაც შექმნა მან ერთიანი სახელმწიფო ფარნავაზის დროს.

ამჟამად არსებობს ორი თეორია ქართველი ერის ჩამოყალიბების შესახებ. პირველი არის ძველქართული, რომელიც ამტკიცებს, რომ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ერთიან ერს წარმოადგენდა ქრისტეშობამდე საუკუნეებით ადრეც, მეორე კი არის ე.წ. „ქართიზაციის“ თეორია, რომლის მიხედვითაც საქართველოს ტერიტორიაზე არსებობდა კოლხური და „ქართის“ ეროვნებები და ამ უკანასკნელმა შეძლო ახალი ეროვნების ფორმირება. საქართველოს წმიდა ეკლესიის მამები და მემკვიდრეები არასდროს იზიარებდნენ ამ თეორიას და მათთვის სწორედ პირველი თეორია წარმოადგენდა ჭეშმარიტებას.



ო. ლორთქიფანიძე კოლხეთის შესახებ
(„არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი“, თბ. 1986).

არგონავტიკა

ო. ლორთქიფანიძე არგონავტების შესახებ წერს შემდეგს: -

1. არგონავტების თქმულებას იცნობდა ჰომეროსი (ო. ლორთქიფანიძე „არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი“, თბ. 1986, გვ. 15), ის ახსენებს იასონს („ილიადაში“) და აიეტს (ოდისეაში) (აიეტი, ჰომეროსის თქმით, ჰელიოსის (მზის) შვილია, ჰელიოსი კი ოკეანემ წარმოქმნა), ახსენებს ასევე არგოს, მაგრამ ჰომეროსი არ იცნობს კოლხეთს. ის ოქროს საწმისის ქვეყანას უწოდებს „აიეტის ქვეყანას“. „ჰომეროსთან არ იხსენიება მედეა, კოლხეთი, ოქროს საწმისი“ (რ. ჰენიგი). ე.ი. „კოლხეთი“ და „ოქროს საწმისი“ არგონავტების მითში ჩასმულია ჰომეროსის, ე.ი. VIII ს-ის შემდეგ.

ჰომეროსამდე არსებობდა „ფოლკლორული არგონავტიკა“. ჰომეროსის პოემების საბოლოოდ გაფორმება მოხდა ძვ.წ. IX-VII ს.ს. (ო. ლორთქიფანიძე „არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი“, თბ. 1986, გვ.16).

ჰომეროსის გარდა არგონავტებს იცნობს ბერძნული ე.წ. „კიკლიკური პოეზია“ (ძვ.წ. VIII-VII სს.). არგონავტებს იცნობს ჰესიოდე (ძვ. წ. VIII-VII სს.) – „ელინური რელიგიისა და მითოლოგიის სისტემატოლოგი“ (გვ. 17). მისი პოემა „თეოგონია“-ში იხსენიება „ჰელიოსის ძე აიეტი“ და „მედეა“, იასონისა და მედეას ვაჟი მედიოსი, მდ. ფასისი. ასევე VIII-VII სს. სხვა ავტორთა თხზულებებში (იქვე, გვ. 18).

„არგონავტების თქმულების უძველესი ბირთვი შექნილია მიკენურ ხანაში“ (ძვ. წ. II ათასწლეული), საფუძვლად დასდებია მიკენური, ანუ აქეური პერიოდის ზღვაოსანთა I მოგზაურობა ძალზე შორეულ ქვეყნებში (ე.ი. ტროას ომის (ძვ. წ. XIII, 40-30-იანი წლები) უწინარეს), ხოლო თქმულების ჩაწერა მოხდა ძვ. წ. VIII-VII სს. (ამ დროს გაჩნდა თქმულებაში სიტყვა „კოლხეთი“ ან უფრო აქეთა პერიოდში) – ე.ი. VI-V სს-ში (იქვე, გვ.30).

სახელწოდება „კოლხეთი“, სახელწოდება „აია“ პირველად მხოლოდ ძვ.წ. VII-VI სს. ტექსტ-ში იხსენიება. აიეტი ნიშნავს აიას მკვიდრს. „აია“ იგივეა, რაც „აიაია“. ჯერ „აია“ – შემდეგ „კოლხეთი“, ძველი კომენტატორების ცნობით, თუმცა მათ ო. ლორთქიფანიძე არ ეთანხმება, და აიას მიიჩნევს აიეტის ქვეყნად, აიაიას მისი დის – კირკესი.

„აიაელი კირკე-ტირენიის კუნძულ აიაიადანა ანდა კოლხეთის აიაიდან“, – წერდა ჰომეროსის ერთ-ერთი ძველი კომენტატორი.

ასე რომ, „აია“, „აიაია“ მდებარეობდა სხვადასხვა ადგილას – ტირენიის კუნძულზე (ილირია – იტალიასთან), ანდა კოლხეთში ან სხვა მხარეს (იქვე, გვ.30).

აია – შემდგომში, ზოგიერთმა ავტორმა კოლხეთში მოიაზრა. ს. ყაუხჩიშვილი წერდა – „აია კოლხეთის ძველი სახელწოდებაა – „კოლხიდა“ შედარებით ახალი“. მაშასადამე, სახელწოდება „კოლხიდა“ ახალია, ანუ „აია“ იხსენიება VII-VI ს-დან, „კოლხიდა“ დაახლოებით V-დან. ჰეროდოტე წერს – „აია-კოლხიდა“. მაშასადამე, უფრო ძველი წყაროებით არგონავტებმა ილაშქრეს არა კოლხეთში, არამედ „აიაში“, კიდევ უფრო ადრე „აიეტის ქვეყანაში“, მხოლოდ გვიან „აიას“ ნაცვლად დაწერეს „კოლხიდა“.



აპოლონიოს როდოსელი წერს – „აიას ქალაქი კუტაია“, – „კუტაია“, „კუტაია“ ახლაც ჰქვია აჭარაში ერთ სოფელს (ჭოროხის ხეობაში) (იქვე, გვ.32).

არგონავტების თავდაპირველ მითში არ იხსენიებოდა „კოლხიდა“ და „ოქროს საწმისი“. ამის დამამტკიცებელი დოკუმენტებია ჰომეროსისა და ჰეროდოტეს თხზულებები, რომელნიც არ იცნობდნენ „კოლხიდას“ და სხვა ჩვენთვის ცნობილ თავისებურებებს (იქვე, გვ. 33).

გერმანელი მეცნიერის რ. ჰენიგის მტკიცებით – „კოლხეთი და ოქროს საწმისი ჩართულია მითში უფრო გვიან. როდესაც განხორციელდა მდ. ფასისისაკენ ბერძენთა დაზვერვები, ეს მოხდა ძვ.წ. VIII საუკუნეში, იმის შემდეგ ჩართო არგონავტთა მითში – „კოლხეთში ლაშქრობა“, „საწმისის მოტაცება“ და მთელი პოეტური შენათხზი (ა. ურუშაძე, „ძველი კოლხეთი“, 1964, გვ. 18).

კორინთო – საბერძნეთის ქალაქი – აიეტი, კოლხეთის მეფის საკუთრება, მისი მამული იყო, ამიტომაც მედეას სურდა კორინთოს გამგებლობა – მეფობა კორინთოში. კორინთელები წინააღმდეგნი იყვნენ მედეას გამეფებისა, ამიტომაც დახოცეს მედეას შვილები, მედეამ, თავის მხრივ, უფრო ადრე მოწამლა კორინთოს გამგებელი კრეონტი, რადგან თვითონ სურდა მისი ტახტის დაჭერა – ძვ. წ. III ს, ბერძენი კომენტატორი ჰარმენიკე წერდა – „მედეას ბავშვები მოკლეს კორინთელებმა, აღშფოთებულებმა იმით, რომ მედეას მათზე მეფობა უნდოდა, ვინაიდან კორინთო მისი მამისეული ხვედრი იყო“ (იხ. ა. ურუშაძე, „ძველი კოლხეთი“, გვ. 40).

აქ საინტერესოა, რომ კორინთო – აიეტის ქვეყანაა, ამიტომ, ცხადია, კორინთო ახლოს მდებარეობდა აიეტის უმთავრეს ქვეყანასთან (ე.ი. შემდეგდროინდელ „კოლხეთთან“), აქედან ჩანს, რომ „აიეტის ქვეყანა“ გეოგრაფიულად ახლოს იყო ძირითად საბერძნეთთან, ამიტომაც ჩანს აიეტის ქვეყანა (სამეფო) მცირე აზიის სანაპიროზე მდებარეობდა, ბოსფორ-დარდანელის სრუტესთან ახლოს.

ბალკანეთში, შემდეგდროინდელი თესალიის ტერიტორია თავდაპირველად პელაზგებით იყო დასახლებული, მიგრაციის პერიოდის შემდეგ ძვ. წ. XI-X სს-დან აქ დასახლდნენ თესალიელები (და ბეოტელები), ამ ტერიტორიაზე ისინი ნამდვილად ცნობილნი არიან ძვ.წ. VIII-VII სს-დან (ო. ლორთქიფანიძე „არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი“, თბ. 1986, გვ. 33), რომელნიც შემდგომ დაიდრნენ მცირე აზიისაკენ.

რ. ჰენიგი წერს, რომ არგონავტების მითში „კოლხეთი“ და „ოქროს საწმისი“ ჩართულია უფო გვიან, როდესაც განხორციელდა მდ. ფასისისაკენ ბერძენთა ლაშქრობები ძვ. წ. VIII ს-დან, „რადგანაც ჰომეროსთან არ იხსენიება „მედეა“, „კოლხეთი“, „ოქროს საწმისი“.

„არგონავტიკა საკოლონიზაციო მოძრაობის „იდეოლოგიის“ გარკვეული გამოხატულებაა. ამდენად, მისი გეოგრაფიული გარემო კოლონიზაციასთან ერთად ფართოვდება.

ბერძნული კოლონიების – ფასისისა და დიოსკურიის დაარსება არაუადრეს ძვ. წ. VII ს. არის ზღვარი „აიეტისა“ და „კოლხეთის“ ლოკალიზაციისთვის კავკასიაში, ე.ი. შესაძლოა, ბერძნულ სამყაროში იხმარებოდა სიტყვა „კოლხეთი“ ან „აიეტი“, მაგრამ ის არ უკავშირდებოდა შავი ზღვის კავკასიურ სანაპიროს, მხოლოდ ბერძნული კოლონიების დაარსების შემდეგ შავი ზღვის კავკასიურ სანაპიროზე მასთან იდენტიფიცირდა „კოლხეთი“, აიეტი და სხვა (ლ. ელნიცკი).

„არგონავტების შესახებ თქმულების უძველეს ვერსიებში აია, ე.ი. აიეტის საბრძანებელი ჯერ კიდევ არ იყო დაკავშირებული კოლხეთთან და გაიაზრებოდა, როგორც რაღაც იდუმალი ქვეყანა, სადღაც სამყაროს სულ უკიდურეს ნაწილში მოქცეული (იქვე, გვ. 33. ა. ლესკი, გერმანელი მეცნიერი).



„ძვ. წ. VIII საუკუნემდე ბერძნები არ იცნობდნენ კოლხეთს.

არგონავტებთან დაკავშირებული სიუჟეტები ანალოგიას პოეზებენ ძვ. აღმოსავლეთის მითოლოგიაში, აიასთან დაკავშირებული ტერმინები კი შუამდინარეთის ხალხთა ენებში“.

– „არგონავტიკის უძველესი ვერსიით „აია“ მითიური ქვეყანაა სადღაც ქვეყნის დასასრულში მდებარე და მას საერთო არაფერი აქვს კოლხეთთან, გვ. 34 (ფ. ჰაასი, გერმანელი ხეთოლოგი).

ხეთური წყაროებით, ხეთებისათვის ვერძის ტყავი იყო სამეფოს კეთილდღეობის გამსაზღვრელი საგანგებო ძალის ფეტიში, ხეთური საწმისი მუხის ხეზეა ჩამოკიდებული.

ფ. ჰაასის – გერმანელი ხეთოლოგის დასკვნა – „თქმულება ოქროს საწმისის შესახებ ცენტრალურ-ანტოლიური, ხათური (პროტოხეთური) წარმოშობისაა, ამიტომ კოლხეთში ვერ წარმოიშობოდა (იქვე, გვ.34), ხოლო აია და მასთან დაკავშირებული თქმულება ოქროს საწმისის შესახებ კოლხეთში მხოლოდ ძვ. წ. 750 წლისთვისაა ბერძენი კოლონისტების მიერ მიღებულიდან გადატანილი.

არგონავტების ლაშქრობის მსგავსი სიუჟეტი, რომელსაც საბერძნეთთან არავითარი კავშირი არა აქვს, ქართულ მითოლოგიაშიც არსებობს, რაც ქვემოთაა აღწერილი

უცხოელ მკვლევართა დიდი ნაწილის თვალსაზრისით – „ქვეყანა „აია“ არის უმისამართო ქვეყანა, რომელსაც არავითარი კავშირი არა აქვს შავი ზღვის სანაპიროებთან“.

ე.ი. არგონავტების კოლხეთში ლაშქრობა არის ზღაპრული წარმოსახვა ბერძნული მითოლოგიისა, თანაც მითის თავდაპირველ ვარიანტში კოლხეთი არც კი მოიხსენიება. არგონავტების ლაშქრობის მსგავსი სიუჟეტი, რომელსაც საბერძნეთთან არავითარი კავშირი არა აქვს, ქართულ მითოლოგიაშიც არსებობს, რაც ქვემოთაა აღწერილი.

ეთნოსთა გაღასახლება და საკოლონიზაციო მოძრაობა

„ძვ. წ. VIII-VII სს-ში იწყება ბერძენთა დიდი საკოლონიზაციო მოძრაობა, ე.ი. ბერძენთა განსახლება და ახალი აგრარული და სავაჭრო ქალაქების დაარსება შავი ზღვისპირეთში“ (იქვე, გვ.40).

როგორც ჩანს, ამ მიგრაციის დროს ეთნიკური ბერძნები აარსებდნენ ქალაქებს, ხოლო მათი, ასე ვთქვათ, თანამდევნი ბარბაროსული ტომები (მაგალითად, კელტ-თესალიელები) სახლდებოდნენ ზღვისპირეთის ვრცელ მიწა-წყალზე, ან პირიქით, ჯერ ბარბაროსთა ტომები ესახლებოდნენ, შემდეგ კი ბერძნული ქალაქები არსდებოდა.

თანამედროვე მეცნიერებამ აიეტიის ქვეყანა მიიჩნია არარსებულ, არარეალურ ქვეყანად, არგონავტთა თქმულების პირველი ვერსიიდან გამოირიცხა შავი ზღვის სანაპირო (იქვე, გვ.40).

თანამედროვე უცხოეთის წამყვან სპეციალისტებს „აია“ მითიურ ქვეყნად (არარეალურ, არარსებულ ქვეყნად) მიაჩნიათ, მიუხედავად ამისა, ქართველ მეცნიერთა ერთი ნაწილი „აიას“ ათავსებს შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, ჭოროხის აუზში, ხოლო მეორე, უფრო აღიარებული ნაწილი – რიონის ხეობაში (იქვე, გვ.43).

ხოლო, ჭოროხის აუზსა და მის სამხრეთით ურარტულ და ასურულ წყაროებში იხსენიება კოლხთა ძლიერი გაერთიანება ძვ. წ. VIII ს.-ში (იქვე, გვ.44).

არგონავტების ეპოქაში თესალია პელაზგებით იყო დასახლებული. ძვ. წ. XVI-XV სს-ში არგონავტების ე.ი. პელაზგების – პონტოსპირეთში ლაშქრობისას მათ, ჩანს, მიაღწიეს ბოსფორ-დარდანელის სრუტესთან ახლოს მყოფ ქვეყანამდე, შავი ზღვის ნაპირზე, იქ ეძებდნენ „აიეტიის



ქვეყანას“ და ალბათ იქ განხორციელდა არგონავტების პირველი ლაშქრობები.

მხოლოდ, თითქმის ათასი წლის შემდეგ დაიწყო ბალკანეთში კელტურ-ბარბაროსული მიგრაცია, მათ ჯერ შეაღწიეს თესალია-მაკედონიაში, შემდეგ კი იქიდან გამოსულები თესალიელებთან ერთად გადავიდნენ მცირე აზიაში და გვიან დააარსეს აქ გალატეას სამეფო, გაჰყვნენ შავიზღვისპირს და მიაღწიეს მდ. ფასისამდე. ჩანს, მათ არგონავტების მითი მხოლოდ ამის შემდეგ ფაზისის ქვეყანაზე განავრცეს, ხოლო მისი მცხოვრებნი მიიჩნიეს იმ არგონავტების შთამომავლებად, რომელთაც ოდესღაც დაიპყრეს ზღვისპირეთი.

საფიქრებელია, რომ ბალკანეთიდან ხალხთა გადასახლება მცირე აზიაში დაიწყო იმ მიწოლის გამო, რომელსაც ბალკანეთის მოსახლეობა განიცდიდა მათ ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე მიწა-წყლიდან. იქ კელტები ცხოვრობდნენ. ამ მიწოლის გამო (ე.ი. კელტები თანდათანობით მასიურად ესახლებოდნენ თესალია-მაკედონიაში, არბევდნენ ამ მხარეებს) თესალიელ-მაკედონიელები გადავიდნენ მცირე აზიაში და აჰყვნენ მდ. ფასისამდე შავი ზღვის სანაპიროს. ეთნიკურად, ჩანს, ეს თესალიელები უკვე იყვნენ კელტებთან აღრეულები (ძვ.წ. VI-V სს), შემდეგ ამ თესალიელთა კვალდაკვალ მცირე აზიაში უშუალოდ გადავიდნენ კელტები (ძვ. წ. IV-III სს), ისინიც აჰყვნენ მდ. ფასისისკენ ზღვისპირს, ათვისეს კოლხეთი (ე.ი. უკვე თესალიური ქვეყანა).

გვ. 101. ე. ფურნიეს (ჰოლანდიელი ლინგვისტი) შრომებით დადგენილია „ძველქართულ ნასესხობათა ლექსიკური ფენა ძველ ბერძნულში“ – ჩემი აზრით, საერთო ფრიგიულ-თესალიურია.

შესაძლოა კელტ-თესალიელები და კელტ-იბერები (მაკედონიიდან) შეერწყნენ ერთმანეთს და ხათურ-ფრიგიულ (ე.წ. „ბრიგები“) – მოსხურ სუბსტრატზე ჩამოყალიბდნენ ქართველებად.

კელტ-თესალიელები მცირე აზიაში გამოჩნდნენ ძვ.წ. VII-VI სს-დან. კელტ-იბერები – ძვ. წ. IV-III სს-დან.

ტერმინი „კოლხეთი“, „კოლხი“ კოლხოს ჩნდება თესალიელების მცირე აზიაში შესვლის კვალდაკვალ.

კელტ-თესალიელები მცირე აზიაში მოვიდნენ პელაზგების ნაკვალევზე (I არგონავტების), მათაც არგონავტები უწოდა ბერძნულმა ცნობიერებამ (ძვ. წ. VIII-V-I სს), მაგრამ, ბერძნულმა ცნობიერებამ საერთოდ ვერ დაინახა შემდეგდროინდელი, მათ კვალზე (ე.ი. კელტ-თესალიელების კვალზე) მავალი კელტ-იბერები. ჩანს, კელტ-იბერები და ფრიგიელები (უფრო აღრე დამკვიდრებულნი მცირე აზიაში) ერთი ეთნოსი იყო, ერთი ენისა და კულტურის მატარებლები.

ეტიმოლოგიურად სიტყვები „კოლხეთი“ და „კელტები“ – ახლოსაა ერთმანეთთან.

კულ-ხა

კოლ-ხი - „კოლხოს“

კელ-ტი - „კელტოი“

ხალ-დი - ხალიბები

კარ-დუ - კარდუხები

ქალ-დი

ქარ -თი

„ხ“ და „ტ“ (დ,თ) – მრავლობითობის - „ბევრობითის თვისების“ აღმნიშვნელი ნიშნები უნდა იყვნენ

თუ ეს ასეა, მაშინ ასურულ-ურარტული „კულხა“ არ უნდა დაუკავშირდეს „კოლხეთს“, ან თუ დაუკავშირდება, იქვე უნდა გამოითქვას ვარაუდი, რომ კელტები თავდაპირველად კულხას



მცხოვრებნი იყვნენ და შემდეგ გადავიდნენ ევროპაში, სადაც გამრავლდნენ და უკანვე დაბრუნდნენ ისტორიულ სამშობლოში, ე.ი. კოლხეთ – მცირე აზიაში. უნდა ვივარაუდოთ, რომ კელტიბერები, მცირე აზიაში „იბერებად“ წოდებულნი, იგივე ფრიგიელები (ე.ი. მესხები) იყვნენ და კოლხურ ტომად იწოდებოდნენ. ფრიგიელები ინდოევროპელები ყოფილან, ქართველებიც ინდოევროპულ რასას განეკუთვნებიან ანატომიური მონაცემებით, ხოლო ენობრივად მარი ბროსე და სხვანი ქართულ ენას ინდოევროპულ ოჯახში ათავსებდნენ. რაც შეეხება თეორიას ე.წ. „იბერიულ-კავკასიური ერთიანი ენობრივი ოჯახის შესახებ“, ის, როგორც ცნობილია მტკიცებულებებსა მოკლებული. გენეტიკური წარმომავლობითაც „ქართლის ცხოვრება“ ქართველებს ინდოევროპელთა პირველწინაპრის იაფეტის შთამომავლად მიიჩნევდა-იაფეტი-თარში-თარგამოს-ქართლოსი.

აღბათ შესაძლებელია ასეთი ეტიმოლოგიური ძიება:

როგორც ცნობილია, არსებობს გადასვლა ელ-არ, ულ-ელ, საერთოდ, გალატელ კელტებს „კელტო-გალატები“ ერქვათ, ასეა „სამოციქულოს“ ძველქართულ თარგმანებშიც, მათ იქ „კელტო“ ეწოდებათ, ამიტომაც სიტყვისაგან „კელტო“ შესაძლებელია მივიღოთ სიტყვა „კარტო“, აქედან კარდუ (კარდუხი) და ქართუ (ქართუელი). მართალია გალატები მცირე აზიაში შემდგომ გამოჩნდნენ, მაგრამ მათი და საერთოდ კელტების შემოღწევა იქ უფრო ადრინდნევე ხდებოდა (VII-VI სს.-დან).

კელტო – კარტუ – კარდუ = კარდუ-ელნი-ქართუელნი

გ. კლიძივის ლინგვისტური კვლევის შედეგიდან ჩანს, რომ „საერთო ქართველურ ფუძე ენას სვანური დაახლოებით ძვ.წ. XIX ს-დან გამოეყო, ხოლო ზანურ-ქართული ერთობა დაიშალა ძვ.წ. VIII ს-ში (გ. მელიქიშვილი, საქართველოს მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის“, 1965). ძნელია დაეთანხმო ამ აზრს.

საფიქრებელია, რომ ამ დროს მხოლოდ ქართველების წინაპრები არსებობდნენ, ხოლო ქართველობა ერთიანი ენობრივ ეთნოსად ჩამოყალიბდა მცირე აზიის ფრიგიულ-მესხურ სამყაროში კელტ-თესალიელების და კელტ-იბერების დასახლების შემდეგ ძვ.წ. VII-III სს-ში და საბოლოოდ ქართველთა ერთიანი ეთნოსის სახელმწიფოებრივი კონსოლიდაცია. ერთიან ხალხად (ერთი ენით) ჩამოყალიბებას ჩანს ხელი შეუწყეს მაკედონელებმა (იმჟამად უკვე კელტურმა ჯგუფმა (არიან-ქართველებმა), მეფეების აზონისა და ფარნავაზის ეპოქაში (ძვ.წ. IV-III სს-ში), ისენიენებიან კიდევ მაკედონელი მეომრები „ქართლის ცხოვრებაში“ მეფე ფარნავაზის ცხოვრების აღწერისას, რომლის მიხედვით ისინი მმართველ ზედა ფენად - აზნაურებად ჩამოყალიბდნენ და შეძლეს ქართველობის ერთიან სახელმწიფოებრივ ერად კონსოლიდაცია ერთი ენით. „არღარა იზრახებოდა ქართლსა შინა სხვა ენა თვინიერ ქართულისა“, ტერიტორიულად ქართლი ეგრისწყლიდან ჰერეთამდე ვრცელდებოდა.

ჩანს, მხოლოდ ამის შემდეგ დაიშალა ეთნოჯგუფებად ეს ერთობა (საფიქრებელია ახ.წ. VI-X სს-ში). მას შემდეგ, რაც VI ს-დან შეირყა „ქართლის სამეფო“, ხოლო VII-X სს-ში მის ადგილზე ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელი სახელმწიფოები „აფხაზთა“, „ქართველთა“, „კახთა“, „ჰერთა“ სამეფოები და ა.შ. მათში საფუძველი ჩაეყარა დიალექტურ ჩანასახებს, რომელთაც ჩამოყალიბებული სახე მიიღეს, ჩანს მონღოლთა შემდგომ.



კოლხეთი

სად მდებარეობდა კოლხეთი, მდ. რიონის ვრცელ ვაკეზე, ჭოროხის აუზში თუ სხვაგან, ამას პასუხი უფო მეტად არქეოლოგიამ უნდა გასცეს. კერძოდ სად აღმოჩნდა კოლხური ბრინჯაოს ძეგლები?

„კოლხური ბრინჯაოს კულტურის“ (II ათასწლეული) ძეგლები სინამდვილეში აღმოჩენილია არა რიონის დაბლობზე, არამედ მთებში (რაჭაში, ს. ლებთან, ბრილის სამაროვანი) – საჩხერეში (ყორღანები) – III ათასწლეული.

ლითონის სამეურნეო იარაღები ძვ. წ. XVI-XIII სს აღმოჩენილია ურეკში, გაგრაში, ბიჭვინთაში, ლიხნში, საჩხერეში – და არა რიონის დაბლობში (ო. ლორთქიფანიძე, არგონავტიკა, გვ. 135 გვ. 133).

თ. მიქელაძე გამოთქვამს ასეთ დაუსაბუთებელ ვარაუდს: – „კოლხები – ზანურენოვანი ტომები რიონის ქვემო წელზე (ე.ი. ვაკე-დაბლობზე) უკვე ძვ.წ. III ათასწლეულის მიწურულსა და II ათასწლეულის დასაწყისში უნდა ვივარაუდოთ“ (თ. მიქელაძე, ძიებანი, გვ. 72).

თ. მიქელაძე შემთხვევითი არქეოლოგიური მონაპოვართ, რომელიც ქუთაისის მუზეუმში ინახება („ადრეული კოლხეთის კერამიკა“) აკეთებს ისეთ გრანდიოზულ დასკვნებს, თითქოსდა ძვ.წ. XV-XII სს-ში „მეგრულ-ჭანური მოსახლეობა უკვე დამკვიდრებული იყო რიონის შუაწელში“ (თ. მიქელაძე, გვ. 71-72).

ფაქტია, რომ ე.წ. „კოლხური გვიანბრინჯაოს ადრე ეტაპის ძეგლები“ აღმოჩნდა არა რიონის ქვემოწელზე, არამედ ფარცხანაყანებში, დიმში, გორაში. კოლხური ცულის I და II სახეობები – დიმში, საქარაში, გოდოვანში (დ. ქორიძე, „კოლხური კულტურის ...“)

ჩემი აზრით, ეს ნივთები რიონის ქვემოწელზე არ აღმოჩნდა იმიტომ, რომ ჭაობიანი იყო და ადამიანის ცხოვრებისათვის უვარგისი ტერიტორია, ხოლო დიმი და სხვა პუნქტები ისტორიული ქართლის მიწა-წყლად მიიჩნეოდა ძველი წყაროების მიერ.

ამ „კოლხეთში“ სახნისი არ აღმოჩნდა, ეს ძალზე აფიქრებთ თანამოაზრეებს და გამოსავალს ვარაუდების დაკანონებაში ეძებენ (იქვე, გვ. 139).

ო. ლორთქიფანიძის აზრით, ძვ. წ. II ათასწლეულში მდ. რიონის აუზის ქვემოწელზე დამკვიდრებული იყო მეგრულ-ჭანური მოსახლეობა, ხოლო დასავლეთ საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში – აფხაზურ-ადიღეური მოსახლეობა.

(საკვირველია, რომ რუსი სპეციალისტების აზრით ადიღეური მოსახლეობა კავკასიაში, კერძოდ კი ჩრდილო კავკასიაში დამკვიდრდა ძალზე გვიან, მონღოლთა გამანადგურებელი ლაშქრობების შემდეგ XIII-XIV საუკუნეებში, სადაც (ჩრდილო კავკასიაში) ადიღეველები შესულან ჩრდილოეთის მხრიდან, ქართველი მეცნიერების აღიარებული ნაწილი კი ადიღეველების სამშობლოდ დასავლეთ საქართველოს სახავენ).

3. შლიმანის აზრით კი კოლხეთი ჭოროხის ქვემოწელზე მდებარეობდა და არა რიონისა.

3. შლიმანი „ძველი საბერძნეთისა და კოლხეთის მძლავრ ურთიერთკავშირს ბათუმის რეგიონში ვარაუდობდა (ო. ლორთქიფანიძე, „არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი“, თბ. 1986, გვ.44).

შლიმანს ბათუმის მიდამოებში რუსეთის საარქეოლოგიო საზოგადოებისაგან 1883 წ. გათხრების ჩატარების უფლება უთხოვია.



ურარტუს მეფე სარდურ II-ის წარწერაში იხსენიება „კოლხა||კულხა“ ძვ.წ. VIII ს. 50-40-იანი წლები. სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში – „ძლიერი პოლიტიკური გაერთიანება“ განადგურდა კიმერიელების შემოსევების შედეგად. გ. მელიქიშვილმა ასე წაიკითხა ერთი ასურული წარწერა მეფე ტიგლათფილესარ I-ისა – ძვ.ე. XII-XI ს. „ნაირის ქვეყნის დამპყრობელი დაიანამდე და კილხის ქვეყნის მპყრობელი ზღვამდე“ (იქვე, გვ. 44). შემდგომ კოლხეთის ცენტრმა ჩრდილოეთით გადაინაცვლა, ჭოროხის ხეობაში და არა რიონისა. ო. ლორთქიფანიძე ფიქრობდა, რომ კოლხეთის ცენტრი მდ. რიონის ქვემოწელს მოიცავდა, ჩვენი კვლევით კოლხეთის ძირითად ნაწილები მდ. ჭოროხზე მდებარეობდა და ტრაპეზუსის მიმართულებით იყო გავრცობილი. რატომ არ მიაჩნდა მდ. ჭოროხის აუზი მას კოლხურ რეგიონად? ცნობილია, რომ წყაროების თანახმად კოლხეთი სანაოსნო მდინარის ფაზისის სანაპიროებზე მდებარეობდა, რომელი იყო სანაოსნო მდინარე - რიონი თუ ჭოროხი?

ო. ლორთქიფანიძის აზრით, მდ. ჭოროხი არ იყო სანაოსნო და მასზე (ჭოროხზე) მცურავ ნავებს ზღვაზე გასვლა არ შეეძლოთ (გვ. 46). მაშინ როცა დ. ბაქრაძე და სხვა მეცნიერი-თვითმხილველები XIX ს-ში აღწერდნენ რომ ჭოროხი სანაოსნო მდინარე იყო – მათ თავინთი თვალთ ნახეს და ეს საკითხი გარკვეული ჰქონდათ - ჭოროხი იყო დიდი სანაოსნო არტერია – მასზე რიზედან და ათინადან მომავალი ნავები ცურავდნენ! ო. ლორთქიფანიძე ცდებოდა, როცა ჭოროხს არასანაოსნო მდინარედ მიიჩნევდა და ამიტომ მდ. რიონს მიიჩნევდა კოლხეთის მთავარ მდინარე ფაზისად.

ო. ლორთქიფანიძე წერს: „აიეტი იყო სამიწათმოქმედო ქვეყნის ლიდერი, რომლის რეზიდენცია დიდი სანაოსნო მდინარის გაყოლებაზეა. ჭოროხის აუზი არაა ბარის ქვეყანა, ჭოროხი კი ყოვლად მიუწვდომელი იყო ზღვიდან ნავის შესაცურებლად“ – შეცდომაა!!! სულ სხვას წერენ ე. ვეიდენბაუმი და გ. ყაზბეგი. მათი აღწერით ჭოროხი დიდი სანაოსნო მდინარე იყო, ამიტომაც ხელს არაფერი გვიშლის, რომ ჭოროხი ფაზისად მივიჩნიოთ.

სტრაბონი: „აიას მიგვანიშნებენ ქალაქ ფასისთან“ - „ხოლო ის, რომ აიეტი კოლხეთზე მეფობდა, სარწმუნოდაა მიჩნეული: აქაურებში ეს სახელი ადგილობრივია“.

მართლაც, მილეტიდან ფაზისში დამკვიდრებული კოლონისტ ბერძნებს ძვ. წ. 750 წლიდან სტრაბონამდე, მთელი 700 წლის განმავლობაში შეეძლოთ ეს სახელი „ადგილობრივად“ ექციათ.

ქსენოფონტე (ძვ.წ. 401 წ.) – „ფაზისზე ახლა აიეტის შთამომავალი მეფობს (თ. მიქელაძე, ქსენოფონტის „ანაბაზისი“, გვ. 113).

პლინიუსი: „კოლხეთში მეფობდა – აიეტის შთამომავალი – სავლაკი. მან დაამარცხა ეგვიპტის მეფე სესოტრისი“ (ძვ. წ. XIV ს.) – ასეთი მოსაზრებანი მითების გავრძელებანი იყვნენ. სტრაბონი და პლინიუსი უბრალოდ იმეორებენ ქსენოფონტეს ნათქვამს ფასისზე (კოლხეთზე) აიეტის შთამომავლის მეფობის შესახებ.

აკვიატებული, უსაფუძვლო იდეა: თითქოსდა არსებობდა „ძლიერი კოლხური სახელმწიფო“ ძვ. წ. VI-IV სს-ში (გვ. 48).

მეორე აკვიატებული იდეა – „რიონისპირეთი კოლხეთს უკავშირდება“ (გვ. 47).

ო. ლორთქიფანიძე აკრიტიკებს მათ, ვინც კოლხეთს ჭოროხის ხეობასთან აკავშირებს – „კოლხთა დიდ პოლიტიკურ გაერთიანებას საფუძველი ჭოროხის აუზში კი არ ჩაეყარა (როგორც ამას დღეს მკვლევართა უმრავლესობა ვარაუდობს), არამედ რიონის აუზში (კოლხეთის დაბლობზე)“ (გვ. 48).

ქართველი საბჭოთა მეცნიერები ძალზე ცდილობდნენ ყველა ქართული ტომისათვის გამოე-



ძებნათ საკუთარი „ეთნარქი“, წარმოეჩინათ მათი უცხო, განსაკუთრებული წარმომავლობა, ოღონდ როგორმე ის არ ყოფილიყო „საკუთრივ ქართული“, მაგალითად, ჰერები თითქოსდა ალბანელების შთამომავლები (გაქართველებული) ხალხი იყო; კოლხების შთამომავლები თითქოს მხოლოდ ერთ-ერთი ქართული ტომია და არა მთელი ქართველი ხალხი; თითქოსდა სვანები – ქრისტეშობამდე III ათასწლეულებში არიან „გამოყოფილი“, მაშინ როცა ეკლესია III ათასწლეულში წარღვნას ვარაუდობს; მესხები – თითქოსდა სომხებია (გაქართველებული), ხოლო ფშავ-ხევსურები – ჩეჩნები და ა.შ.

ქართული, მეგრულ-ჭანური და სვანური დიალექტები (ენები) ისტორიულად ერთი საერთო ფუძე-ენიდან, ე.წ. საერთო ქართველური (ანუ პროტოქართული) ენის დაშლის შედეგად არიან წარმომდგარნი. ფიქრობენ, რომ საერთო ქართველური ენის მატარებელი ეთნოსი (ხალხი) უკვე არსებობდა ძვ.წ. IV-III ათასწლეულში (და, შესაძლოა, უფრო ადრეც)“, ამ ათასწლეულებში ეკლესიის გამოთვლებით არც ერთი დღევანდელი ხალხი არ არსებობდა, რადგანაც უფალმა კაცობრიობა დაახლოებით ძვ.წ. 5500 შექმნა (გვ. 48).

„დღესდღეობით რეალურად მიიჩნევა, რომ ქართველი ტომები დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე თანდათანობით განსახლდნენ სამხრეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით“ (გვ. 49).

დღეს ლინგვისტები პროტოქართველების, ინდოევროპელებისა და პროტოსემიტების ენებში აფიქსირებენ მრავალ საერთო სიტყვათა და გამოთქმების მთელ პლასტებს, აგრეთვე მსგავსი ენობრივი ნიშნების (როგორც ენის ბგერითი შემადგენლობის, ასევე მისი სტრუქტურულ-გრამატიკული მახასიათებლების გაჩენას“ (გვ. 49).

ქართულ ენაში პროტოინდოევროპულის გაჩენის ახსნა იმით შეიძლება, რომ ქართველები ფრიგიულ-ბალკანური წარმოშობის ხალხია, ანუ ინდოევროპულია, ხოლო პროტოსემიტური გავლენა თუ არსებობს, იმით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული, რომ კელტ-თესალიელებისა და კელტ-იბერების მცირე აზიაში გამოჩენის დროს (ძვ. წ. VIII-III სს), იქ ჰეროდოტეს ცნობით (ძვ. წ. V ს.) ყიზილ-ირმაკის მდინარემდე, ე.წ. ლეკო-სირიელები და სემიტური ტომები ცხოვრობდნენ, ბრიგულ (ფრიგიულ)-იბერიულმა ენამ (ე.ი. უძველესმა ქართულმა) შესაძლოა ამის გამო რაღაც სემიტური გავლენა განიცადა.

ადიღე-ჩერქეზები დასავლეთ საქართველოში ძვ.წ. IV ათასწლეულამდე

თ. მიქელაძის უსაფუძვლო ვარაუდით, „სვანურის გამოყოფა უნდა მომხდარიყო უკვე III ათასწლეულის დასაწყისში და ამ დროიდან იწყება სვანურენოვანი მოსახლეობის გავრცელება დღევანდელი დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, სადაც (კერძოდ, ზღვისპირა ზოლში). როგორც ფიქრობენ ძველი ჩერქეზულ-ადიღეური მოსახლეობა იჩენს თავს“ (გვ. 50) (შდრ. მაგ: ს. ჯანაშია, ჩერქეზული (ადიღეური) ელემენტი საქართველოს ტოპონიმიკაში, შრომები, III, გვ. 117-123).

საბჭოთა ისტორიოგრაფიის თანახმად, კოლხეთის დაბლობი თავიდან ისტორიულად დასახლებული იყო ჩერქეზულ-ადიღეური ტომებით – „ყვა“ და „ფსა“ – თითქოსდა ამის მამტიკიცებელი ტოპონიმიკური ნიშნებია. თითქოსდა, შემდგომ აქ ესახლებიან სვანები, რომელთაც, თავის მხრივ, აქედან აძევენ მეგრელები.

მაშასადამე, ამ თეორიის მიხედვით, შემდეგ მოსულ მეგრელებსა და სვანებს დასავლეთ



საქართველოდან გაუძევებიათ ადიღე-ჩერქეზები. ამ თეორიაზე დაყრდნობით სეპარატისტები ისტორიული სამართლიანობის აღდგენას ითხოვენ –მეგრელებსა და სვანებს აძევენ თავიანთი მიწა-წყლიდან. სინამდვილეში, თვით რუსი მეცნიერების თანახმად, ადიღე-ჩერქეზული ტომები კავკასიაში გამოჩნდნენ არა ქრისტეშობამდე V-IV ათასწლეულში, როგორც მიიჩნევს ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფია, არამედ მხოლოდ თემურ-ლენგის ჩრდილო კავკასიაში ლაშქრობის შემდეგ, რამაც საერთოდ შეცვალა ეთნიკური სახე ჩრდილო კავკასისა. „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“ ამის შესახებ წერს - „XIV-XV საუკუნეებში მონგოლ-თათართა სამხედრო ექსპედიციებისა და ასევე თემურლენგის გამაუკაცრიელებელი ლაშქრობების შემდეგ, ჩრდილო კავკასიის ეთნოპოლიტიკური რუკა კარდინალურად შეიცვალა. ახალი ადიღე-თურქულენოვანი ხალხები გადაადგილდნენ გაუკაცრიელებულ რაიონებში, ნაწილობრივ შეავიწროვეს ალანები ანდა შეერივნენ მათ, მიიტანეს თავიანთი ჩვევები და რწმენა, ხოლო XVIII ს-ში მიიღეს მუსულმანობა“ („პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“. ტ.I, მოსკოვი, 2000, გვ.443, რუს.ენაზე). ამ ადიღეველების შთამომავლებია აფსუები-ადიღურენოვანი ხალხი.

სვანები კოლხეთში

„სვანურენოვანი მოსახლეობის არსებობის კვალი დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე (ზღვრისპირა ზოლში, რიონ-ენგურის აუზი) დასტურდება საკმაოდ მეტყველი ტოპონიმიკური მონაცემებით და არქეოლოგიური მასალით“ (გვ. 50).

აქედან, ო. ლორთქიფანიძის აზრით, სვანებს აძევენ კოლხები (ჭან-ეგრისელები) -

„კოლხებმა შეავიწროვეს სვანურენოვანი მოსახლეობა და თანდათანობით დაიკავეს დღევანდელი კოლხეთის დაბლობი ზღვის სანაპირო ზოლსა და რიონ-ენგურის აუზში“. ე.ი. დასავლეთ საქართველოდან თითქოსდა ჯერ სვანებმა გააძევეს ჩერქეზები, შემდეგ კი მეგრელებმა სვანები (გვ. 51)

ო. ლორთქიფანიძის აზრით კოლხური კულტურა – ვიწრო ეთნოგრაფულია - ის „მეგრულ-ჭანურია“-

„დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მეგრულ-ჭანური მოსახლეობის თანდათანობით დამკვიდრებასთან უნდა იყოს დაკავშირებული, როგორც ფიქრობენ, იმ ბრწყინვალე ბრინჯაოს კულტურის შექმნა, კოლხური კულტურის სახელით რომაა ცნობილი“ (გვ. 51).

კოლხური ბრინჯაოს კულტურის ფორმირების დასაწყისია ძვ.წ. XVI-XV სს. (გვ. 51).

კოლხური კულტურის საფეხურები თარიღდება: (გვ. 51).

1) ძვ.წ. XVI-XV

2) ძვ.წ. XIV-XII

3) ძვ.წ. XI-VII

კოლხური ბრინჯაოს კულტურა ვრცელდებოდა დასავლეთ საქართველოში, ქართლში, მესხეთში და აგრეთვე თურქეთის ტერიტორიაზე ზღვის სანაპირო ზოლში დღევანდელ ორდუს ტერიტორიაზე (გვ. 52).

რიონის დაბლობში ბრინჯაოს ძეგლები არ არის აღმოჩენილი!!! მათი აღმოჩენა ქართლსა, მესხეთსა და თურქეთში მიუთითებს, რომ ეს ბრინჯაოს კულტურა არ იყო ვიწრო ეთნიკური მეგრულ-ჭანური, არამედ ზოგად-ქართული, რომელთა რიცხვში



ცხადია მეგრულ-ჭანები და სვანებიც შედიან.

ბრინჯაოს არქეოლოგიური ძეგლები – განძები. ცალკეული აღმოჩენები გაბნეულია, სამთამად-ნო წარმოების ნაშთები აღმოჩენილია ს. ლებთან – რაჭაში, შესაბამისი სამარხებიც – რაჭაშია – ბრილში და არა რიონის დაბლობში (გვ. 53).

„კოლხეთში ეს ძეგლები არაა გამოვლენილი“, – წერს ო. ლორთქიფანიძე, ე.ი. რიონის ბარში ბრინჯაოს მნიშვნელოვანი ძეგლები არ აღმოჩნდა.

მეცნიერებს ა. იესენს, ბ. კუფტინს, გ. მელიქიშვილს მიაჩნიათ, რომ „კოლხური კულტურის სამშობლო ჭოროხის აუზია“ (გვ. 54).

„ჭოროხის აუზი უმდიდრესია სპილენძის საბადოებით. აქ აღმოჩნდა სპილენძ-ბრინჯაოს ნაწარმის განძების სიმრავლე“ (გვ. 63).

კოლხური ცული და თოხები აღმოჩნდა ურეკში, თანამედროვე აჭარასა და აფხაზეთში, მაგრამ არა რიონის ბარში! (გვ. 56).

რიონის დაბლობში მხოლოდ კერამიკის ნაშთები (და არა ბრინჯაო) აღმოჩნდა (ნოსირში, მსგავსია ანაკლიაში, ქობულეთში, ჭალადიდში, ჭიათურაში). ამ კერამიკის გავრცელება „დაკავშირებული უნდა იყოს აქ მეგრულ-ჭანური მოსახლეობის დამკვიდრებასთან ძვ. წ. XVII-XII სს“ – წერს ო. ლორთქიფანიძე. ამ მოსაზრებას არა აქვს საფუძველი (გვ. 57).

ო. ლორთქიფანიძეს ჰგონია, რომ მთელი კოლხეთის ჭაობს ადგილობრივი მოსახლეობა კოლექტიური ორგანიზირებული შრომით ითვისებდა. რითი დასტურდება? არაფრით! (გვ. 60).

„დაჭაობებული და ნესტიანი ნიადაგის სათეს ფართობად გადაქცევა – ტყის მასივების გაჩეხვა, ბუჩქნარის გაკაფვა, სადრენაჟე არხების გათხრა, ხელოვნური მიწაზვინების შექმნა, დაშლამულ ჭაობებში ხელოვნური თხრილებით წყლის შეყვანა და დაწმენდილი წყლის უკან გაყვანა, დათესვა, მოსავლის მოვლა და აღება“ (გვ. 62).

თითქოს ეს შეეძლო ადგილობრივ მოსახლეობას ძვ.წ. XV-XIV სს-ში, ეს უჭირდათ ეგვიპტელებს. შეძლებდა ამ გრანდიოზული სამუშაოს შესრულებას ტომებად და ენაკავებად დახლეჩილი ხალხი, რომელთაც „სიამაყის გამო“ (სტრაბონი) ერთმანეთთან ურთიერთობა არ სურდათ?! ფართო მასების გაერთიანების გარეშე კი ეს სამუშაო ვერ შესრულდებოდა.

„წყალდიდობისას მის გამანადგურებელ ზემოქმედებასთან ბრძოლა მოითხოვდა ხალხის ფართო მასების კოლექტიურ ორგანიზაციას“ (გვ. 65).

ფოთიდან ენგურამდე ახლაც ჭაობებია გადაშლილი, მისი მოვლა მხოლოდ XX ს-დან გახდა შესაძლებელი.

კოლექტიურ შრომას მოითხოვდა ჭაობების და ტყიანი მასივების სავარგულებად ქცევა (გვ. 66).

„სტრაბონისა და სხვათა ცნობით, ძვ. წ. VI-IV სს. კოლხეთი წარმოადგენდა ტომობრივ სტრუქტურაზე დაფუძნებულ სუსტ და ეფემერულ პოლიტიკურ გაერთიანებას“ (გვ. 80).

ო. ლორთქიფანიძის აზრით, კოლხეთს ბერძნები უწოდებდნენ დღევანდელ დასავლეთ საქართველოს ბიჭვინთიდან ჭოროხამდე და სკანდე-შორაპნის ხაზამდე (გვ. 80).

სტრაბონის ცნობებით კი, კოლხეთი ზღვისპირა ვიწრო ზოლია! ხოლო სკანდა-შორაპანი არსიანის ქედთან იყო! ე.ი. კოლხეთი ჭოროხის ხეობაა – არსიანამდე.

კოლხური თეთრი – მონეტები მიეკუთვნება ბერძნულ პოლისებს და სავაჭრო ფაქტორიებს (ემპორიონებს) და არა ე.წ. „კოლხეთის სამეფოს“. სახელმწიფოა მხოლოდ იბერიაში – სტრაბონის ცნობით და არა კოლხეთში! (გვ. 80).



არქეოლოგებმა კოლხეთში ვერ აღმოაჩინეს სახნისი!!! თუმცა აღმოჩნდა თოხები და ცულები. აქედან ჩანს, რომ აიეტის სახნისის კულტურა უკავშირდება არა რიონის ხეობას, არამედ ჭოროხს, სადაც ასეთი ნივთების სიმრავლეა (გვ. 63).

აიეტი ხარებს უღელში აბამს და სახნისს უკეთებს, ეჯიბრება ხვნა-თესვაში იასონს, სახნისი კი რიონის დაბლობში არ აღმოჩნდა (გვ. 80).

რიონის ვაკეზე არქეოლოგებმა სახნისი ვერ აღმოაჩინეს. ამის საკომპენსაციოდ თ. მიქელაძემ რაღაც რკინის ნივთი – რკინის სახნისად თუ სახნისისებურ „იარაღად“ გამოაცხადა.

ალბათ უნდა აღმოჩენილიყო არა „რკინის“, არამედ „ბრინჯაოს“ სახნისი (გვ. 82).

მდ. ჰალისისა და ჭოროხის აუზში ხალიბების (ჭანების) ქვეყანაში ძვ.წ. I ათასწლეულის I ნახევრით დათარიღებული უამრავი რკინის დამამუშავებელი სახელოსნოები, რკინის სალღობი ქურები, უამრავი ოდენობის წიდები, ცეცხლგამძლე თიხის მარაგის შესანახი მოედნებია დაფიქსირებული. ესაა – „რკინის დედის ქვეყანა“ (ესქილე) (გვ. 84).

ვანის არქეოლოგია

ვანში აღმოჩნდა „თლილი ქვით ნაგები მძლავრი თავდაცვითი კედლები და კოშკები, კარიბჭის კომპლექსი, ტაძრები და საკულტო ნაგებობები, საკურთხეველები, ქვისა და ბრინჯაოს ქანდაკებები და სხვა“ (გვ. 83).

ჩვენი აზრით, ვანი არაა ლევკოთეა, სატაძრო ქალაქი კოლხეთსა „არმენიასა და იბერიას შორის მყოფი“ (სტრაბონი). იბერიასა და კოლხეთს ყოფდა სკანდა-სარაპანი (არსიანის ქედზე), ხაღდაც იქ იყო ლევკოთია.

„ვანში და დასავლეთ საქართველოს სხვა პუნქტებში ძვ.წ. V-IV სს დათარიღებული უამრავი ოქროს ნივთი აღმოჩნდა“. აქემენიდური კულტურის მქონე არიან-ქართლის მეფეთა მიერ წამოღებული (გვ. 87).

ო. ლორთქიფანიძემ გამოწველილვით გამოიკვლია ე.წ. „ახალგორის ვანძი“ და დაასკვნა, რომ ის „აქემენიდური სასახლის ნივთებია“ ძვ.წ. IV-III საუკუნეებისა. ამავე ტიპის ნივთები დადასტურდა აგრეთვე ვანსა, დაბლაგომსა და დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებში, განსაკუთრებით კი ვანში.

როგორ მოხვდა დასავლეთ საქართველოში ეს ნივთები, მაშინ, როცა მიჩნეულია, რომ „აქემენიდთა სატრაპები“ (იგულისხმება აზო, ფარნავაზი და იბერიის სამეფო სახლის წევრები) დასახლდნენ აღმოსავლეთ საქართველოში და საფუძველი ჩაუყარეს აღმოსავლურ-ქართულ – იბერიის სახელმწიფოს.

თუ იბერია მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მოიცავდა, რატომ აღმოჩნდა ასეთი სიუხვის აქემენური კულტურის ნივთები დასავლეთ საქართველოში? შეიძლება ითქვას, რომ ვანში გაცილებით მეტადაა გამოვლენილი ეს ნივთები, ვიდრე თუნდაც ახალგორში.

პასუხის გაცემამდე შეიძლება დავსვათ მეორე მსგავსი კითხვა – როგორ მოხვდა დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეში კლდეეთსა და ბორში ცნობილი იბერიული საგანძური? ამ კითხვას ასე პასუხობენ – კლდეეთი და ბორი, ანუ დასავლეთ საქართველოს ერთი ნაწილი შედიოდა იბერიის სამეფოში, რადგან წყაროებით, იბერია სკანდა-შორაპანამდე იყო განვრცობილი, ამიტომ აქაც, ვითარცა იბერიის ნაწილში იბერიული კულტურა იყო გავრცელებული.

თუ ასეა, მაშინ ვანში იბერიული კულტურის განვრცობის დამადასტურებელი არქეოლოგიური



მასალის არსებობა იძლევა საშუალებას დაისვას კითხვა, ხომ არ შედიოდა ვანიც იბერიაში?

„ძველი კოლხეთი იყო მითიური ქვეყანა ელინთა ფანტაზიის ნაყოფი“ – წერენ უცხოელი მეცნიერები. ეს მითი ქართულმა საბჭოთა მეცნიერებამ რეალობად მიიჩნია და საფუძვლად დაუდო კუთხურ სეპარატიზმს (გვ. 88).

ო. ლორთქიფანიძე დაასკვნის: „ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანებში ქართულ-ზანური ერთობა უკვე დიფერენცირებულია და მეგრულ-ჭანური ცალკე გამოყოფილი და გვიანი ბრინჯაოს ხანის კოლხური კულტურის შემქმნელიც სწორედ მეგრულ-ჭანური მოსახლეობაა“. გვ. 102. თუ ენობრივად დიფერენცირებული იყო, რატომ არის ნაწარმოები ძველი ქართული ენის ნორმების შესაბამისად „ლაზური სიტყვა ქუთათისი“? პროკოფი კესარიელის ცნობით, სიტყვა „ქუთათისი“ – ლაზურია, ლაზთა ენაა. ეს სიტყვა კი ძველი ქართული ენის ნორმებითაა ნაწარმოები.

დასავლეთ არმენიის ეთნიკური სახე (ძვ.წ. II ს.-დან)

ბიზანტიის იმპერიის ადმინისტრაციული დაყოფის შესაბამისად, ოლქ „დასავლეთ არმენიაში“ მოექცა ის ქართული მხარეები, რომელნიც ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე არმენიამ ჩამოაჭრა იბერიას, პარიადრის მთის მიმდებარე ქვეყანა და ხორძენე. ამ მხარეებთან ერთად გოგარენეც იბერიისაგან სტრაბონის ცნობით, მიუტაცებია სომხეთს. მართალია, ქართველთა სამეფომ გოგარენე უკან დაიბრუნა, მაგრამ აღნიშნული მხარეები (პარიადრეს მთის მიმდებარე ქვეყანა და ხორძენე) აღარასოდეს დაბრუნებია საქართველოს.

ასეთი პოლიტიკური გადანაწილების შედეგად ამ მხარეებში მცხოვრები მკვიდრი ქართველები, ორმხრივ ასიმილაციას განიცდიდნენ. ერთდროულად ისინი ცხოვრობდნენ ბიზანტიაშიც და მის ოლქ „არმენიაშიც“, ამ ქართველებს შესაბამისად ჰქონდათ ორმაგი – ბერძნული და სომხური პოლიტიკური და კულტურული ზეწოლა.

ამის შედეგად ცხადია, მიმდინარეობდა ქართველების ასიმილაცია, მაგრამ, საბედნიეროდ, ეს პროცესი საკმაოდ მცირე ხანს გაგრძელდა, იმდენად, რომ როდესაც ტაო-კლარჯეთის სამეფომ და შემდგომ გაერთიანებულმა საქართველომ თავისი პოლიტიკური საზღვარი ვანის ტბამდე მიიტანა – იქაურ ქართველებს ჯერ კიდევ ახსოვდათ თავიანთი ეთნიკურ-ეროვნული ვინაობა.

ვინაობააღორძინებული ქართველები ქმნიდნენ კიდევ ეროვნულ ქართულ-ქალკედონურ საეპისკოპოსოებს ამ „სომხურ“ ქვეყანაში, რომელთაც ჩვენი თანამედროვე სომეხი ისტორიკოსები „სომხურ-ქალკედონურ“ საეპისკოპოსოებს უწოდებენ, მაგრამ თვით ნ. ადონცის კვლევაც კი აჩვენებს, რომ დასავლეთ არმენია – ქართული წარმოშობის ქვეყნებისა და მოსახლეობისაგან შედგებოდა.

ნ. ადონცის სიტყვით, სომხური ზეწოლის შედეგად მკვიდრი ქართული მოსახლეობის ერთი ნაწილი, ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე ქართული მიწების მიტაცების დროს, დაძრულა თავისი საცხოვრისიდან და უფრო ჩრდილოეთით გადასახლებულა - „к северу были оттеснены также колхи, мосхи и другие народности“ (ნ. ადონცი, გვ. 395).

„ამ დუღილში ჩამოყალიბდა სომეხთა ნაციონალური სახე“, – წერს ნ. ადონცი (იქვე, გვ. 395),

სომხური ეროვნება, მისი სიტყვით, ჩამოყალიბდა ქრისტეშობამდე რამდენიმე საუკუნით ადრე - სომხური ეროვნების მაფორმირებელი მასების ფრიგიელების (ბალკანელების), ასევე სამხრეთ-ული არამეული ტომებისა და არმენიაში ისტორიულად მკვიდრი ადგილობრივი ქართველური



ტომების – მოსხების, მატეინების, სასპერიების, ალარიდიელების და სხვების ურთიერთშერევით.

ნ. აღონცს მოჰყავს სტრაბონის ცნობა, რომ ანტიოქოს დიდის (223-187) ორმა მხედარმთავარმა არტაქსიამ და ზარიადრამ ერთმანეთს შორის გაინაწილეს არმენია და გამოაცხადეს დამოუკიდებლობა, თუმცა სომეხთა მეფეები იქამდეც იყვნენ ცნობილნი.

ნ. აღონცი წერს – „სომხური ეროვნება ფორმირდა სხვადასხვა ტომებისა და ასევე სხვადასხვა რასების ელემენტთა ურთიერთშერევით. აქემენიდთა ტერიტორია, რომელსაც შემდგომ არმენია ეწოდა, დასახლებული იყო სხვადასხვა ეროვნებებით, სომეხებთან ერთად. ამ შავ ზღვამდე გადაშლილ მსხვილ სპარსულ სატრაპიაში ცხოვრობდნენ მატეინები, სასპერიები და ალაროდები. ქსერქსეს ლაშქრობისას არმენიელები ფრიგიელებთან ერთად იდგნენ, ხოლო ალაროდები და სასპერიები ერთად, მათთან გვერდით – მოსხები და ტიბარენები, მაკრონები, მოსინიკები, მარები და კოლხები, უტიელები და მიკები – ერთად. 10 ათასი ბერძნის უკან დახვევის დროს – ფასიანებისა და ესპერიტების, ე.ი. სასპერიების, ასევე ტაოხების მიწა – უკვე არმენიად ითვლებოდა და სხვა არმენიისაგან განსასხვავებლად დასავლეთი ეწოდებოდა. მმართველი ანუ სატრაპი ერთი ნაწილისა იყო ტირიბაზი, მეორისა – ორონტი (ქსენოფონტე, ანაბაზისი, III, 5,17, IV, 3,4 და 4,4, VII 18,25). მეზობელი ტომები ამ დროს სარგებლობდნენ დამოუკიდებლობით, კერძოდ – კარდუხები, ხალიბები, ქალდეები, მაკრონები, კოლხები, მოსინიკები, კოიოტები და ტიბარენები (იქვე, VII, 8, 25). ნაწილობრივ ან მთლიანად ეს ეროვნებები იქცნენ მკვიდრ მოსახლეობად იმ ტერიტორიისა, რომელიც შემდგომ ეჭირა არმენიას (ნ. აღონცი, გვ. 394).

როგორც ვხედავთ, თვით აღონცის ცნობით, კოლხები, კარდუხები, ქალდეები და სხვა ქართველთა წინაპარი ტომები იყო მკვიდრი მოსახლეობა დასავლეთ არმენიისა, მათ სრულ ასიმილაციას სომეხ ხალხში აფერხებდა რომის და ბიზანტიის იმპერიის სიახლოვე არმენიის ცენტრალურ ნაწილთან, მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ დასავლეთ არმენია უმეტესწილად აღნიშნული იმპერიების ხელდებული ქვეყანა იყო.

ძალზე საინტერესოა ნ. აღონცისავე ცნობა იმის შესახებ, რომ სომხეთის ძველი მკვიდრი მოსახლეობა, ზემოთ ჩამოთვლილი და ხსვა ტომები „სისხლის სიახლოვით“ ერთი წარმოშობისა იყვნენ (გვ. 394).

ამ ტომთაგან მრავალი გაქრა ისტორიის ასპარეზიდან, მაგალითად, ალაროდები, სასპერიები, ტაოხები, ფასიანები – როგორც ეროვნებები, მაგრამ მათი სახელები დაერქვათ მათ ყოფილ საცხოვრის ქვეყნებს, რაც ასახა გეოგრაფიულმა სახელწოდებებმა – აირარატი, სპერი, ტაო, ბასიანი (გვ. 394). მაშასადამე, ნ. აღონცის აზრით – სპერი-სასპერიების, ტაო-ტაოხების, ხოლო ბასიანი – ფასიანის ქვეყანა იყო. ეს მომენტი იმითაა საინტერესო, რომ კონსტანტინოპოლურ ნოტიციებში ლაზიკის ეპარქიაში გვხვდება საეპარქიო სახელწოდებანი – ფასიანი და სხვა – ფას, ბას ფუძეებით. მაშასადამე, ისინი, ნ. აღონცის მოსაზრებით, ბასიანის ქვეყანაში მდებარეობდნენ. მართლაც, პრავოსლავანია ენციკლოპედიას სტატიის „სომეხი ქალკედონიტები“ თანდართულ რუკაზე სპერსა და ბასიანში მრავალი ეპარქიაა აღნიშნული კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოში.

ნ. აღონცის მიხედვით, ზარიადრას და არტაქსიას დროს ჩამოყალიბდა ერთიანი სომხური ენა, რომელიც ხელმისაწვდომი იყო მთელი ხალხისათვის, ეს გადამწყვეტი მომენტი იყო სომეხი ხალხის ფორმაციისა (გვ. 395).

იბერებს იმ დროს არმენიამ წაართვა პარიადრის მთისწინეთი – ტაო და სპერი, ზორძენა და გოგარენა, ხალიბებისა და მოსინიკებისაგან მიიტაცა კერუნიტი და დარუენა,



ასევე სხვა ხალხებისაგან მიწები (გვ. 395). ამ ეპოქაში, ნ. აღონცის სიტყვით – „ჩრდილოეთისაკენ იქნენ განდევნილნი ასევე კოლხები, მოსხები და სხვა ხალხები“ (გვ. 395).

სომხეთს მიუსაკუთრებია ასევე კაპადოკიაში მცხოვრები კატაონების მიწები. საერთოდ, კაპადოკიელებს სირიულ სამყაროს მიაკუთვნებდნენ, ბერძნები მათ სირიელებს უწოდებდნენ – კერძოდ, თეთრ სირიელებს სხვებისგან განსასხვავებლად. კაპადოკია ეთნიკურად სემიტებს უკავშირდებოდა (გვ. 395). სტრაბონის ცნობით, სირიელები ცხოვრობდნენ ბაბილონიდან ევქსინის პონტომდე ანუ შავ ზღვამდე (გვ. 396).

ნ. აღონცი ფიქრობს, რომ სომხები ორი რასის – სემიტი არამეელების (რომელთაც სემიტი კაპადოკიელები ენათესავებოდნენ) და ფრიგიელების ურთიერთშერევით ჩამოყალიბდნენ, ასევე შეძლეს სხვადასხვა ადგილობრივი ხალხების ასიმილირება (გვ. 396).

ნ. აღონცის სიტყვით, „თავდაპირველად არმენია დასახლებული იყო სხვადასხვა სატომო ჯგუფებით – კარდუხებით, მოსხებით, სასპერიებით და სხვა. ძვ.წ. VIII-ში კიმერიელების შემოსევამ თავისი საცხოვრისიდან დაძრა ფრიგიელი სომხები, მათ გადალახეს ევფრატი და შეუტიეს ადგილობრივ მოსახლეობას, რომელთა ნაწილი დარჩა ჩრდილოეთში, ნაწილი კი სამხრეთში. მათ შუა მცხოვრები დამორჩილებული ზოლი შეერია გამარჯვებულ ფრიგიელ სომხებს. შემოსულებისა და მკვიდრების ურთიერთშერევით შეიქმნა სომხური ეროვნების ბირთვი (გვ. 398).

ნ. აღონცი შენიშნავს, რომ სომხეთის სამხრეთით და ჩრდილოეთით მცხოვრები კარდუ-კარდუხი-კორდუსიონი-გორდუენ-ქართუ-ქართუელი-ქართველი – ერთი ეთნიკური წარმოშობის ხალხის სახელია (გვ. 398, შენიშვნა 1).

ამასთანავე, წერს აღონცი – „ამჟამად უარყოფილია მოსაზრება თითქოსდა ქარდუხები ქურთების წინაპრები იყვნენ. ქურთები ძველად იხსენიებოდა სხვა სახელით“ – და განაგრძობს არმენიის ჩრდილოეთით და სამხრეთით მცხოვრებ ტომთა სახელების მსგავსებათა შესახებ მსჯელობას – ჩრდილოეთით ცხოვრობდნენ ხალიბები, სამხრეთით ხალდები, სტრაბონთან იხსენიება ორი ოლქის სახელით – სასპერიტები, ერთი სპერი – ჭოროხზე (ჭეროდოტეს სასპერიტები, ქსენოფონტეს – ესპერიტები), ხოლო მეორე – სამხრეთში, ტიგროსის ახლოს – თანამედროვე შუპრია. ყველა ამ ხალხებმა ტიგრან დიდის იმპერიაში შეძლეს გაერთმნიშვნელოვნება იმდენად, რომ მთელი მოსახლეობა ლაპარაკობდა საერთო ენაზე (გვ. 399).

საერთო-ეროვნული ენის შემუშავება გარდამტეხი ეტაპი იყო იმ ქვეყნისათვის, სადაც იქამდე ასეთი სიმრავლე იყო ტომებისა და ეროვნებებისა (გვ. 399).

ადამიანის მდგომარეობა სხვადასხვა ტომობრივ გარემოში ალბათ ისაზღვრებოდა სისხლისმიერი ნათესაობით ამა თუ იმ საგვარეულოს მიმართ.

სომხურმა საგვარეულო სახელწოდებამაც კი შეინარჩუნეს თავისი პირველქართული წარმომავლობა ნ. აღონცის ცნობით.

მაგალითად, ცნობილი საგვარეულოს ხორხორუნების საგვარეულო ტიტული იყო „მალხაზი“, რაც საერთოდ მფლობელს, თავადს ნიშნავს. ეს ტიტული, ნ. აღონცის სიტყვით, ამოდის ქართული სიტყვიდან „სახლი“, ფუძე „ახლ“, ამავე ფუძიდანაა სომხური „ალახინ“ – მოახლე (გვ. 400).

მეორე ტერმინი – საგვარეულო ტიტული ბაგრატიდებისა იყო – ასპეტ. ნ. აღონცი მას



მიიჩნევს ქართული უფლის, სპარსული სეპურის (უფლის წულის) გადმონაშთად.

მამიკონიანების – ჭანეთის, სპერის და ტაოს თავდაპირველი დიდებულების საგვარეულო ტერმინი იყო „მამიკი“, რაც უკავშირდება ქართულ სიტყვა „მამას“, ე.ი. სახლის მამა, მამასახლისი.

ფაუსტის ცნობით, მამიკონიანებს თავიანთი საგვარეულო გამოჰყავდათ ჭენებიდან, ანონიმის სიტყვით, ჭენეთი იყო ჩინეთი. თითქოს იქიდან მოხვდნენ ისინი ტაოში. სინამდვილეში „თავდაპირველი ტრადიციით, ჭენეთის ქვეშ იგულისხმებოდა არა ჩინელები, არამედ ჭანები, ტაოსთან – მამიკონიდების საგვარეულო ოლქთან ახლოს მცხოვრებნი (გვ. 403). მათგან იყვნენ გამოსულნი ორბელიანები (გვ. 404). ეს არაა საკვირველი, რადგანაც ბაგრატიდები სპერიდან იყვნენ საქართველოში გადასულები (გვ. 404).

სომხური „ტერ“ და სხვა ტერმინები ნ. აღონცს ქართული სიტყვიდან „უფალი“ (მამა – უფალი, დედა – უფალი, მეფე, მამფალი) გამოჰყავს.

ზემოჩამოთვლილი ტერმინები (მალხაზი, არპეტი, მამაკი, ტერ) ნახარართა წრიდან აღებულია იბერიული ზოლიდან.

აქედან ჩანს, რომ დასავლეთ არმენია და სხვა უფრო დიდი ოლქებიც – ქართული წარმოშობის ტომებით იყო დასახლებული, რომელთაც კვალი დააჩნიეს სომხურ ენას.

მათ თავიანთი წარმოშობა იცოდნენ კიდევ. ნ. აღონცი წერს – „როგორც არ უნდა ასიმილირებულყვნენ ისინი, საბოლოო ჯამში, მაინც ინარჩუნებდნენ თავიანთ კოლორიტს“ (გვ. 415). ნ. აღონცისთვის „კოლორიტი“, ჩვენი აზრით, იყო თვითშემეცნება იმისა, რომ ისინი ქართულ ეთნიკურ წრეს ეკუთვნოდნენ, მითუმეტეს V-VII საუკუნეებში, როცა მათი ასიმილაცია არ იყო ძალზე შორს წასული. ამ მიზეზის გამო არმენიის გარშემო ჩამოყალიბდა ოთხი მცირე პოლიტიკური სხეული – ბღეხშების სამფლობელო – მათ შორის გოგარენა და არზანენა (გვ. 416).

გოგარენა თავის ქართულ სახეს ინარჩუნებდა.

არმენიის სამხრეთით მცხოვრები კურტები (ქურთების წინაპრები) და კარდუხები (ქართველთა მონათესავენი) ნ. აღონცის სიტყვით, სომხების გავლენის ქვეშ აღმოჩნდნენ (გვ. 418). ასევე მათი მეზობელი მატეინები კასპიის ზღვისკენ გელების და კარდუხების გვერდით ცხოვრობდნენ უტიები, ისინი თავდაპირველად უტიების სამხრეთით ცხოვრობდნენ, შემდეგ ჩრდილოეთით, მათთან ერთად ჩრდილოეთით გელებიც გადასახლდნენ (გვ. 420).

ნ. აღონცს ალბანეთის სომხურ ოლქად მიაჩნია სიუნი-სივნიეთი, თუმცა ისინი სომხებისგან განსხვავდებოდნენ (გვ. 423).

უტიელების მეზობლად ცხოვრობდნენ მთიდან ჩამოსული გარგარები, ისინი გარდმანთანაც ცხოვრობდნენ. საბოლოოდ, ყველა ამ ეთნოჯგუფის „ინფილტრაცია“, ე.ი. არმენიზაცია მოხდა შემდეგშიც (გვ. 425).

ნ. აღონცის გამოკვლევებიდან ჩანს, რომ სომხეთის გარე მხარეები, მითუმეტეს დასავლეთ არმენია, სადაც ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს საეპისკოპოსოები მდებარეობდნენ – ქართველთა ისტორიული საცხოვრისი იყო, მათმა მნიშვნელოვანმა ნაწილმა შეძლო ეთნო და ეროვნული ვინაობის შენარჩუნება, როგორც ნერსე სომეხთა კათალიკოსის დროს, ისე მის შემდეგ: ტაო-კლარჯეთის ქართველთა სამეფოს ძლიერება ამ შეგნებას ეფუძნებოდა.



იბერები ხოტენესა და აკილისენაში (გვ. I ს.)

სომხეთის ოლქები ხოტენე და აკილისენა ისტორიულად იბერების საცხოვრისი ყოფილა. ისინი ჯერ კიდევ ქართული ოლქები იყვნენ აპიანესა და სტრაბონის ეპოქაში, ყოველ შემთხვევაში, სწორედ ასე გადმოგვცემს აპიანე. კერძოდ, ის ამის შესახებ წერს მითრიდატეს კოლხეთისაკენ გადაადგილების მარშრუტის აღწერისას. ჩვენთვის ეს მომენტი იმითაა საინტერესო, რომ აღნიშნული ოლქები შემდგომში ლაზიკის სამიტროპოლიტოს ნაწილები გახდნენ და ახლოს მდებარეობდნენ კარინის, ანუ თეოდოსიოპოლის ოლქთან, საერთოდ ე.წ. იბერიის თემთან. უფრო მეტიც, ჩვენ ალბათ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ისინი თეოდოსიოპოლისის მიწა-წყლის ნაწილს შეადგენდნენ, მის შემოგარენ რეგიონს, რომელთა სოფლებისა და დაბების მოსახლეობას ასე თავდადებით იცავდა ქართველთა სამეფოს ლაშქარი კონსტანტინე პორფიროგენეტის ეპოქაში (როცა ამ სოფლების მოსახლეობის დარბევა და შიმშილით ამოწყვეტა სურდა ბიზანტიურ მხარეს მრავალგზის, რაზედაც თვითონ წერს იმპერატორი). იბერები აქ არა მხოლოდ აპიანეს, არამედ ბასილი II ბულგართმმუსვრელის ეპოქაშიც ცხოვრობდნენ.

აპიანე ამ მხარეთა იბერების შესახებ წერს – „მითრიდატემ შეუსვენებლივ სირბილით იარა და დაახლოებით მეოთხე დღეს გადალახა ევფრატი, ხოლო შემდეგ სამი დღე იდგა და აიარალებდა იმით, ვინც მასთან ერთად იყო, ან მას უერთდებოდა, შემდეგ შეიჭრა ხოტენეში, არმენიაში. იქ მან უკუაგდო ხოტენები და იბერები, რომლებიც მას ისრებითა და შურდულებით აბრკოლებდნენ და გადავიდა მდინარე აფსაროსზე... მითრიდატემ ზამთარი დიოსკურიაში გაატარა“ (აპიანე, მითრიდატეს ომების ისტორია, 1959, გვ. 195).

იმავე ამბავს აღწერდა სტრაბონი, კერძოდ, მითრიდატემ გადალახა ევფრატი, სადაც იყო აკილისენეს წყალუხვი მთა, ქართულად ალბათ „წყალუხვი“ ჟღერდა როგორც „ფასის მთა“, „ფასისი“, რადგანაც პ. ინგოროყვას კვლევით, უხვწყლიან ქვეყანას ფასისი ერქვა, აქედანაა ალბათ „ბასიანის“ პროვინციის სახელიც. სტრაბონი წერს – „პომპეუსის მიერ დევნილი მითრიდატე აქ გამოიქცა, პონტოს სამეფოს ამ უკიდურეს კუთხეში, დაიპყრო დასტეირასთან აკილესენეს წყალუხვი მთა, მახლობლად იყო ევფრატიც, რომელიც საზღვრავდა აკილესენეს მცირე არმენიისაგან და აქ ცხოვრობდა მანამ, სანამ ალყაშემორტყმული იძულებული არ გახდა გაქცეულიყო მთების გადაღმა კოლხიდაში და იქიდან კი ბოსფორში“ (სტრაბონის გეოგრაფია, 1957, გვ. 212).

ნ. ხაზარაძე აზუსტებს, თუ სად მდებარეობდა ეს რაიონები – „თუ სტრაბონისა და აპიანეს მოყვანილ ცნობებს ერთიმეორეს შევუდარებთ, თან აფსაროს-ჭოროხისა და ევფრატის სათავეებს შორის ხოტენე-ხორძენეს მრავალი მეცნიერის მიერ გაზიარებულ ლოკალიზაციას გავითვალისწინებთ, შესაძლოა დავუშვათ, რომ აკალისენეში მდებარე ციხე-სიმაგრე დასტეირა პარიადრის მთების (ანუ ტაო-სპერის) სამხრეთით განლაგებულ რეგიონშია საძიებელი, პონტოს სამეფოსა და დიდი არმენიის საზღვარზე, იქ, სადაც კოლხეთში (პონტოსპირეთში) მიმავალი ის გზა გადიოდა, რომლითაც ძვ.წ. I საუკუნეში პომპეუსისგან დევნილმა მითრიდატემ და მისმა ქვეითმა ჯარმა ისარგებლეს, ხოლო გვიან ვახტანგ გორგასალმა და მისმა ლაშქარმა“ (ნ. ხაზარაძე, ძველადმოსავლური და ქართველოლოგიური ძიებანი“, 2001, გვ. 368).

ლაზიკის ეპარქიის ერთი ნაწილი, რომელიც აღნიშნულ რეგიონებსაც მოიცავდა, ძველი ქართული წყაროების მიერ მიჩნეულია აზონის მამის სამეფოდ, ანუ არიან-ქართლის სამეფოს ერთ ნაწილად. აქ ბრძოლით შესულა მეფე ფარნავაზი, შემდეგ კი ვახტანგ გორგასალი.



ვახუშტის ცნობით, კლარჯეთი აზონის მამისეული სამეფოს, ანუ არიან-ქართლის ნაწილი იყო. შესაბამისად, კლარჯეთის სამხრეთით მდებარე მხარეებიც არიან-ქართლის სამეფოს ნაწილად მიიჩნეოდა. კლარჯეთის სამხრეთით კი ტაო-სპერი, აღნიშნული ხორძენე, აკილისენე და სხვა მხარეები იყო. მამასადაძე, აზონის მამის ქვეყანა იყო ტაო, სპერი, ხორძენე და მიმდებარე მხარეები.

აზონისა და ფარნავაზის ომისას ფარნავაზი შეიჭრა აზონის მამულ სამეფოში სწორედ აღნიშნულ მხარეებში. ისინი, იმჟამად უკვე „საბერძნეთის“ ნაწილად მიიჩნეოდა. აზონს „ბერძენები“ უჭერდნენ მხარს, არტაანის ნაქალაქარში „იქმნა ბრძოლა დიდძალი და მოსწყდეს ორგნითვე ურიცხვი. ხოლო იძლიენენ ბერძენნი ფარნავაზისაგან. ივლტოდა ბანაკი მათი და მოკლეს აზონ და ურიცხვნი სპანი მათნი მოსრნეს და ტყვე ქმნეს და წარვიდა ფარნავაზ და მოტყუენა საზღვარი საბერძნეთისა ანდიანძორა და ეკელეციით შემოიქცა. მოვიდა კლარჯეთს, დაიპყრა კლარჯეთი და წარმოვიდა მცხეთად“ (ქ.ც. I, გვ. 23).

ეკელეცი და ანძორეთი (ანდიანძორა) ასევე იხსენიება ვახტანგ გორგასლის ცხოვრებაში, როცა ის, როგორც ჩანს, ქართველთა ოდინდელ ისტორიულ სამშობლოში, ანუ არიან-ქართლის მიწებზე იბრძოდა, კერძოდ, ეს ბრძოლა მიმდინარეობდა შემდგომი თეოდოსიოპოლის (კარინის) – ტრაპეზუნტის არეალზე, ანუ სწორედ იქ, სადაც შემდგომ ლაზიკის ეპარქია ჩამოყალიბდა.

ვახტანგ გორგასლის ლაშქარი „მოადგეს ციხე-ქალაქსა, რომელსა ერქვა კარახპოლა, ხოლო აწ ეწოდების კარნუ-ქალაქი და ბრძოდეს მას... წარვიდა ვახტანგ პონტოს და მოაოხრნა გზასა ქალაქნი სამნი: ანძორეთი, ეკელეცი და სტერი და მოადგეს ლაშქარნი პონტოსა ქალაქსა დიდსა ზღვის კიდესა“ (ქ.ც. I, გვ. 123).

მკვლევართა აზრით, „ზღვის კიდის დიდი ქალაქი“ ტრაპეზუნტია, მამასადაძე, აღნიშნული ქალაქები კარნუ-ქალაქსა (თეოდოსიოპოლისსა) და ტრაპეზუნტს შორის იყვნენ.

ანდიანძორაში „არს საფლავი დიდი მოძღვრისა გრიგოლისა“ (იქვე, გვ. 160).

ტრაპეზუნტსა და თეოდოსიოპოლისს ისტორიულად აერთიანებდა გზა საერთაშორისო მნიშვნელობისა, რომელიც შავ ზღვას სპარსეთთან აერთებდა, ამ ორ ქალაქს შორის იყო, როგორც მიიჩნევა, ისტორიული ხოტენას და ახლოს აკილისენეს პროვინციები, რომელნიც არიან-ქართლის მიწა-წყალზე მდებარეობდნენ და მითრიდატეს, კონსტანტინე პორფიროგენეტისა და ბასილი II ბულგართმმუსვრელის ეპოქაში ქართველებით იყვნენ დასახლებულნი, თუმცა კი უკვე ქვეყანას „არმენია“ ეწოდებოდა, რის გამოც მკვიდრი ქართული მოსახლეობა არმენიზაციის პროცესისაგან თავის გარიდებას ცდილობდა, მათ შორის კონფესიურადაც. ქართული „ეკელეცი“, სადაც ფარნავაზს აზონის მამული ქვეყანა ეგულებოდა, და სადაც იბრძოდა ვახტანგ გორგასალი, სტრაბონის აკილისენა ყოფილა (ნ. ხაზარაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 364). ის, ე.წ. „მაღალ სომხეთში“ მდებარეობდა, ეფფრატის ხეობაში ქ. ერიზასთან (ერზინკა). მასა და თეოდოსიოპოლისს შორის უნდა ყოფილიყო სტრაბონის მიერ ნახსენები „აკილესენეს წყალუხვი მთა“, სადაც მითრიდატე ცოტა ხანს ცხოვრობდა და აქვე ხოტენენი, მკვიდრი იბერები შეებრძოლნენ ისრებითა და შურდულებით. ხოტენე ზოგი მეცნიერის მიერ ხორზენედ მიიჩნევა (იქვე, გვ. 367). იქვე, ტაო-სპერის სამხრეთით ყოფილა პარიადრის მთები, რომელიც მითრიდატემდე სულ ცოტა ხნის წინ არმენიელებმა იბერებს წაართვეს. ამ ძველი ქართული ადგილები, ანუ არიან-ქართლის დასაბრუნებლად, როგორც ითქვა, უბრძოლიათ – ფარნავაზს, შემდეგ – ვახტანგ გორგასალს, შემდეგ, შეგვიძლია ვთქვათ, დავით დიდი კურაპალატი და საქართველოს მეფე გიორგი I იბრძოდნენ, სადაც შემდეგ, როგორც ითქვა, „ლაზიკის



სამიტროპოლიტოს“ იურისდიქცია გავრცელდა და „იბერიის თემი“ მდებარეობდა, აქ იყო იმ იბერთა (და არა სომეხთა) ქალკედონიტური საეპისკოპოსოები, რომელნიც კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ. ამ ადგილების ე.წ. სომხურ-ქალკედონური საეპისკოპოსოების მრევლის უმეტესობა ეთნიკური ქართველები იყვნენ.

6. ხაზარაქმ მოსხების ქვეყნის შესახებ (ძვ.წ. I ს.)

სტრაბონი წერს – მდინარეების ფაზისის, გლაგკოსისა და ჰიპოსის „მაღლა (ზემოთ) მოსხების ქვეყანაში მდებარეობს ლევკოთეას სამლოცველო, ფრიქსეს მიერ აგებული და მისი სამისნო, სადაც ვერძს არ სწირავენ მსხვერპლად. ოდესღაც ის მდიდარი იყო, ხოლო ჩვენს დროს იგი ფარნაკეს მიერ და ცოტა მოგვიანებით, მითრიდატე პერგამონელის მიერ იქნა გაძარცვული“ (XI, 2,17). ნ. ხაზარაქმს ასე გადმოაქვს – „მდინარეების მაღლა – ზემოთ“, „მაღალ ადგილზე“, ე.ი. მთაში განლაგებულს ნიშნავს (გვ. 21). „მოსხების ქვეყანას“ სტრაბონი მეორეჯერაც ახსენებს: „მოსხების ქვეყანა, რომელშიც არის სამლოცველო, სამ ნაწილს შეიცავს: ერთი მისი ნაწილი აქვთ კოლხებს, მეორე იბერებს და მესამე არმენიელებს“ (XI, 2, 18).

სამლოცველო კი არ არის სამად გაყოფილი, არამედ მოსხების ქვეყანა. მისი ერთი ნაწილი არმენიელებს დაუპყრიათ, ხოლო ორი დანარჩენი თავისუფალ ნაწილთაგან ერთი იბერების, მეორე კი კოლხების ხელშია.

ნ. ხაზარაქმის კვლევით „მოსხების ქვეყანა“ მდებარეობდა არა დასავლეთ საქართველოში, ე.წ. „ისტორიულ კოლხეთში“, არამედ სამხრეთ საქართველოში – ისტორიულ მესხეთში.

ის იკვლევს სხვადასხვა ეპოქის წყაროებს და ასკვნის – „სტრაბონისეული „მოსხიკეს“ (მოსხების ქვეყნის) მოთავსებას ისტორიული მესხეთის ადგილზე უფრო გვიანდელი ხანის (ძვ.წ. I-ახ.წ. III სს) წერილობითი წყაროებიც უჭერენ მხარს“ (ნ. ხაზარაქმ, „ძველადმოსავლური და ქართველური ძიებანი“, 2001 წ. გვ. 222).

თუ „მოსხების ქვეყანა“ – ისტორიული მესხეთია და მისი ერთი ნაწილი კოლხების ხელშია მოქცეული სტრაბონის თანახმად, მაშინ კოლხეთი არის არა დასავლეთ საქართველო, არამედ ტრაპიზონის მხარე – ე.წ. ლაზისტანის აღმოსავლეთი ტერიტორია, კერძოდ კი ჭოროხის ხეობის ზღვისპირა ნაწილი ე.წ. ბოლო კლარჯეთისა ზღვისპირი და თვითონ კლარჯეთი. რადგან ისტორიულ მესხეთს დასავლეთის მხრიდან საზღვრავდა სწორედ მდ. ჭოროხის ხეობის ერთ-ერთი ქედი, რომელსაც ლაზისტანისა ეწოდება.

ისტორიული მესხეთის ერთი ნაწილი რომ არმენიელების მიერ იყო დაპყრობილი სტრაბონის ეპოქაში, ეს ძველი ქართული წყაროებითაცაა ცნობილი. კერძოდ, პარიადრეს კალთების ჩამორთმევის შემდგომ იბერიასა და არმენიას შორის სადავო იყო ბასიანი და ტაო მტკვრის სათავეებამდე.

ხოლო ძველქართული წყაროების ცნობით, კლარჯეთის მომიჯნავე ისტორიული მესხეთის მხარე არტაანი – ძირითადად მუდამ იბერიაში შედიოდა, ისაა ერთადერთი ქართული რეგიონი, რომელიც ერთდროულად ემიჯნებოდა ლაზისტანს, ქართლსა და სომხეთს.

ნ. ხაზარაქმ ასკვნის – „გეოგრაფიის XI, 2,17-ში, ისევე, როგორც XI, 2,18-ში მოხსენიებული „მოსხების ქვეყანა“ („მოსხიკე“) ისტორიული მესხეთის ტერიტორიაზეა საძიებელი (იქვე, გვ. 222).



სტრაბონის „ფაზისი“ ამ შემთხვევაში ნამდვილადაა ჭოროხი.

ნ. ხაზარაძეც ასე ფიქრობს სტრაბონის „მოსხიკეს“ ადგილმდებარეობის დადგენის დროს. „ფაზისის სათავედ წარმოდგენილია არა ფაზის-რიონის სათავე, არამედ ჭოროხ-ფაზისისა (არმენია) (იქვე, გვ. 212). სტრაბონისა და პლინიუსის მიხედვით, კოლხეთის მდინარე ფაზისის შენაკადები არიან გლავკოსი და ჰიპოსი, (Strabo, XI, 2,17, XI, 3,4, Plin, NH, VI, 13), კლავდიოს პტოლემეაიოსი გლავკოსს უწოდებს მდინარეს, რომელიც ლიკოსთან ერთად $72^{\circ}30'$ - $43^{\circ}45'7''$ - ზე ერთვის აფსაროს-ჭოროხს (Ptolem, V, 10,3).

პლინიუსის მიხედვით, ფაზისის სათავე მოსხების მთებშია. ჭოროხის სათავეც მესხებით ყოფილა დასახლებული.

„მოსხური მთებიდან“ ნ. ხაზარაძის კვლევით, მომდინარეობენ „მესხეთის მდინარეები: ჭოროხი და მისი შენაკადები თორთუმი და ბანა-ფანასკერტი. პლინიუსის ცნობის ამგვარ ინტერპრეტაციას მხარს უჭერს შემდეგიც: სოლინი (ახ.წ. III ს.), რომლის თხზულება ძირითადად პლინიუსის ნაშრომის საფუძველზეა დაწერილი, ფაზისის, არაქსისა და ევფრატის სათავეებს ერთად იხსენიებს. სოლინის აზრით – „ჭენიოხური მთები არაქსს გადმოღვრიან, მოსხური კი – ფაზისს. არაქსი სათავეს იღებს ევფრატის სათავეებთან ახლოს“, რაკი სოლინი მოგვითხრობს ერთ გარკვეულ რეგიონში განლაგებული და არა ერთმანეთისაგან დაშორებული მდინარეების სათავეებზე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ „ფაზისის“ სახელწოდებით სოლინი აღნიშნავს არა კოლხეთის მდინარე ფაზის-რიონს, არამედ მესხეთის მდინარე ფაზის-ჭოროხს (ჭოროხის სათავის სიახლოვე არაქსის და ევფრატის სათავეებთან საეჭვო არ არის (ნ. ხაზარაძე, გვ. 223).

ნ. ხაზარაძე ასევე მიიჩნევს: „ისტორიული მესხეთის ტერიტორიაზე მოსხების ქვეყნის ძიება გამართლებულია კორნელიუს ტაციტუსის (ახ. წ. I-II სს) იმ ჩვენებითაც, რომლის თანახმად მოსხების მიწა-წყალი არმენიის მეზობლადაა მოთავსებული (ცნობაში ნათქვამია, რომ მოსხები თავს ესხმიან არმენიის მიყრუებულ ადგილებს). სტრაბონისეული „მოსხიკეს“ ზემოთ შემოთავაზებულ ლოკალიზაციას ეთანხმება მოსხების განსახლების შესახებ არსებული ძვ.წ. IV-V საუკუნეების ბერძნული წყაროების მონაცემებიც (ნ. ხაზარაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 223).

ნ. ხაზარაძე ეთანხმება თ. მიქელაძეს და წერს, რომ ფრიქსეს ანუ ლევკოთეას ტაძარი, საძებნია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიულ ქართლში, ხოლო არგონავტების თქმულების კოლხეთი საძებნია არა რიონის დაბლობზე, არამედ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში (ჭოროხის აუზში) – „ისტორიულ სამრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე. ფრიქსეს სახელთან დაკავშირებული ძეგლისა და ქვეყნის ძიების სასარგებლოდ ლაპარაკობს თ. მიქელაძის ის საყურადღებო თეორიაც, რომლის შუქზე არგონავტების თქმულების კოლხეთი, უკეთ აია-კოლხეთი, საძიებელია არა რიონის დაბლობზე, არამედ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, ჭოროხის აუზში“ (ნ. ხაზარაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 224).

მართლაც, ნ. ხაზარაძის კვლევის თანახმად – „სტრაბონი ფრიქსესა და არგონავტების თხზულების გმირების (იაზონი, მედეა, მედოსი, არმენოსი და სხვა) სამოქმედო ასპარეზად წარმოგვიდგენს არა რიონისპირა კოლხეთს, არამედ მის ფარგლებს გარეთ (სამხრეთით) მდებარე რეგიონს. ამ თვალსაზრისით შემდეგი ცნობებია საყურადღებო: სტრაბონის თანახმად, ფრიქსესა და იაზონის ლაშქრობის ძეგლები მრავლად მოიპოვება. გეოგრაფოსი წერს: „ფრიქსესს



მიუთითებენ კოლხეთისა და იბერიის საზღვარზე, ხოლო იაზონისას – ბევრგან არმენიის, მიდიის და მათ მეზობლად მდებარე ქვეყნების ადგილებში“ (I, 2,39), სტრაბონი აზუსტებს: „იბერიაში არის ერთი პატარა ქალაქი ფრიქსოპოლისი, ახლანდელი იდესსა, კარგად გამაგრებული ადგილი კოლხეთის საზღვარზე“ (XI, 2,18). ერატოსთენეზე (ძვ.წ. III ს.) დაყრდნობით სტრაბონი გვამცნობს, რომ იაზონმა „დასტოვა ხომალდი, როდესაც კოლხებისაგან მიდიოდა და არმენიასა და მიდიაში სხელეთით ილაშქრა“.

არმენიაში იაზონის ყოფნაზე მის სახელზე აგებული ტაძრები ლაპარაკობენ (XI, 13,10). იაზონმა თითქოს არაქსს კალაპოტი შეუცვალა (XI, 14,13). მისი თანამგზავრი არმენოსი არმენიის ეპონომია (XI, 4,8), თანამგზავრთაგან დასახლდნენ აკილისენეში, უწინ სოფენების გამგებლობაში რომ იყო, ზოგიც სისპირიტიისში, არმენიის საზღვრებს იქით, სტრაბონს მიდიის სახელწოდება მედეასა და მისი ვაჟის მედოსის სახელიდან გამოჰყავს.

არგონავტების თქმულების გმირების მოქმედების რეგიონი სამხრეთიდან ესაზღვრება „მოსხიკესათვის“ ნავარაუდევ მიწა-წყალს. „მოსხიკეს“ უშუალოდ ემეზობლებოდა ფარნაკეს და მითრიდატე პერგამონელის საბრძოლო არეალს, ამიტომაც შეძლეს მათ ლეკკოთეას გაძარცვა ისტორიული მესხეთის სამხრეთით.

არგონავტების თქმულების გმირები არმენიასა და მიდიაში გადასულან უშუალოდ კოლხეთიდან, მათ იბერია რომ გაეგლოთ, სტრაბონი მოგვცემდა შესაბამის ცნობას (ისევე, როგორც მოგვცა ცნობა ფრიქსეს ტაძრის იბერიაში არსებობის შესახებ). ეს კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ არგონავტების კოლხეთი არაა დასავლეთ საქართველო. საიდანაც არმენიაში შესასვლელად მათ იბერია უნდა გაეგლოთ. მაგრამ თუკი კოლხეთი – ტრაპიზონ-ჭოროხის ხეობაა, იქედან არმენიაში შესვლა შესაძლებელი იყო სხვადასხვა გზით, მათ შორის უფრო ცნობილი იყო შემდგომ არტანუჯე-არტანანდ წოდებული გზა, რომლის ერთი მთავარი ტოტი შედიოდა არმენიაში, იქიდან კი მიდიაში. არანაკლებ ცნობილი იყო ტრაპიზონ-თეოდოსოპოლის გზა.

ნ. ხაზარაძე, ისევე, როგორც XX საუკუნის ზოგიერთი სხვა ქართველი მკვლევარი, ხშირად ლაპარაკობს სტრაბონის ცნობების უზუსტობებისა და წინააღმდეგობების შესახებ (დასახ. ნაშრომი, გვ.211, 216), მაგრამ ამ შემთხვევაში, თუკი სტრაბონის ფაზისად ჩავთვლით ჭოროხს, მისი „უზუსტობანი“ შემცირდება. მაგალითად, „ფაზისის სათავე არმენიაშია“ (იმ ეპოქაში ჭოროხის სათავე არმენიაში იყო), ფაზისის ერთვის გლავკოსი და ჰიპოსი“ – წერს სტრაბონი. თუკი გლავკოსად ჩავთვლით არტანუჯისწყალს ლიგანის ხევთან ახლოს (მდრ. „ლიკე“, ლიკანი, ლიგანისხევი – ლიკეს ახსენებს პტოლემეაიოსი, რომელიც გლავკოსთან ერთად ერთვის ჭოროხს), აქაც სტრაბონის „უზუსტობა“ მცირდება.

სტრაბონი წერს: მაგალითად, „ფაზისზე ცურვა შეიძლება სარაპანამდე“ (XI, 2,17). თუ ჩვენ გავბედავთ და დავძლევთ ტრადიციულ თვალსაზრისს და ჩავთვლით, რომ სარაპანა არ არის იმერეთის შორაპანი და სარაპანად ჩავთვლით ჭოროხის რომელიმე სანაოსნო ნავსაყუდელს (მაგალითად ართვინს), მაშინ აღარ ვისაუბრებთ სტრაბონის „უზუსტობების“ შესახებ, რადგან ჭოროხი დ. ბაქრადის ცნობით ნამდვილად იყო სანაოსნო ართვინამდე (მასზე 200-ზე მეტი ბრტყელძირა ნავი დაცურავდა, რომლითაც ჭოროხის ხეობის საქონელი – დახერხილი ფიცრები და პროდუქტები გადაჰქონდათ შავი ზღვის პორტებში და პირიქით – შავი ზღვის პორტებიდან ძირითადად მარილი და მსუბუქი საქონელი გაჰქონდათ ართვინამდე).

ტოპონიმი შორაპანი ქართულ სამყაროში მრავლად მეორდება, მაგალითად, „შორაპანი“ ერქვა



ქალაქ ოზურგეთს XV საუკუნეში ისტორიული ატლასის მიხედვით. სტრაბონი წერს „იბერიაში ოთხი შესასვლელია: ერთი არის კოლხური ციხე-სიმაგრე შორაპანზე და მასთან არსებულ ვიწროებზე, რომელზეც ფაზისი მომდინარეობს, სწრაფი და ხმაურიანი მიემართება კოლხიდაში, რომელზეც 120 ხილით გაივლება მიხვეულ-მოხვეულობის გამო. მრავალი ნაკადულებით წარმოიქმნება (ფაზისი) ზემოთ მდებარე მთებში, მრავალი ნაკადულისაგან, ხოლო დაბლობში ღებულობს სხვა მდინარეებს, რომელთა შორის არის გლავკოსი და ჰიპოსი, გავსილი და სანაოსნოდ გამოსადევი ჩადის პონტოში“ (XI, 3,4).

თუ ჭოროხი (ან მისი შენაკადი) – ფაზისია, ხოლო კოლხიდა – „კლარჯეთი და ბოლო კლარჯეთისა – ზღვისპირია“, იბერიაში შესასვლელი ნამდვილად მიუყვება შავი ზღვიდან მდ. ჭოროხს, ადის ართვინამდე და შემდეგ შედის ვიწრო ხეობაში, რომელშიც შემდგომ არტანუჯი აიგო, არტანუჯიდან კი შედის იბერიაში, ანუ არტაანში – კანდრიდის, ანუ სკანდის გზით.

თუ ამ მოსაზრებას გავიზიარებთ, სტრაბონის „უზუსტობაც“ აღმოიფხვრება. თუ ფაზისად ჩავთვლით რიონს, მაშინ ნამდვილად სტრაბონი აღმოჩნდება „არაზუსტი“, რადგანაც დაჭაობებულ დაბლობზე მიმდინარე და დელტებიან ნაპირებიან რიონზე ამჟამადაც კი შეუძლებელია 120 ხიდის აგება, მაგრამ თუ ჩავთვლით, რომ ფაზისი არის ჭოროხი მისი შენაკადები, რომელნიც მიედინებიან კლდეთა შორის ვიწრო ხეობებზე, რომლებზეც ისტორიულად იყო გადებული მრავალი ძველი თაღოვანი ხიდი (ერთ-ერთი არტანუჯთან, სხვები მიმდებარე ხეობების წყლებზე), მაშინ აღარ ჩავთვლით „არაზუსტად“ სტრაბონს.

გლავკოსად და ლიკოსად კი შესაძლებელია ჭოროხის შენაკადები ჩავთვალოთ, როგორც აღინიშნა – უპირველესად ლიგანის ხევი, რადგანაც ჭოროხის ქვეყანას ართვინთან ახლოს ისტორიულად „ლიგანი“ ერქვა – აქ უნდა ყოფილიყო მდ. ლიკოსი, ლიკე. აქ ახლაც არის მდ. „ლიგანის ხევი“ (არტანუჯის მხარეს). ცნობილია, რომ ერთ-ერთი ლიკე გაედინებოდა ტრაპეზუნტის მხარეს, მაგრამ, როგორც ეტიმოლოგიაც მიუთითებს - სხვა მდინარე ამავე სახელწოდებით - ლიკე/ლიკანი-ლიგანი/ ლიგანის ოლქშიც/ გაედინებოდა.

აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული მდინარეების ლოკალიზაციის შესახებ ამჟამად ერთიანი აზრი არ არსებობს, ძირითადად მათ თვლიან მდ. რიონის შენაკადებად, ასეთ შემთხვევაში სტრაბონი ძალზე „არაზუსტი“ ჩანს.

მდ. ჰიპოსს მიიჩნევენ ზოგიერთი ცხენისწყლად, ზოგი მდ. კოდორად, ან მდ. ლავკაშად (აფხაზეთში) და ა.შ. ხოლო ფაზისად მიიჩნევა მდ. ყვირილა და მდ. რიონის შუა და ქვემო დინება. ასეთი მიდგომის გამო სტრაბონი „არაზუსტი“ ჩანს. მაგალითად, შეუძლებელი ხდება ლეკოთეას ტაძრის ადგილმდებარეობის განსაზღვრა, რადგანაც იგი მდებარეობდა აღნიშნული მდინარეების მაღლა, ე.ი. მაღალ ადგილზე, ზემოთ და არა შორს ან მოშორებით (ნ. ხაზარაძე, გვ. 219), ამიტომ თვლიდნენ ლეკოთეად ზოგი მეცნიერი აწყურს, ზოგი ნოქალაქევს, ზოგი საირხეს, ზოგი ვანს, ხუცუბანს. ზოგი მას ათავსებს კოლხეთში, ზოგი იბერიაში, ზოგი კინტრიძის ხეობაში, ადიგენსა და სხვაგან მაშინ, როცა სტრაბონის მიხედვით ლეკოთეა „მოსხიკეში“ – მოსხების ქვეყანაშია. ეს უნდა იყოს, როგორც ითქვა, არტაანის მხარე, რომელსაც უერთდება კლარჯეთიდან – არტაანში ანუ კოლხეთიდან იბერიაში შემავალი ისტორიული გზა. აღსანიშნავია, რომ ამ მხრეებში, კერძოდ ჯავახეთში, ახლაც არის სოფელი კოთელია, რომლის სახელი ემსგავსება ლეკოთეას.

ნ. ხაზარაძე წერს: – „ს. ჯანაშიას აზრით, ცხენისწყალთან ჰიპოსის გაიგივება „ნაკლებ



სანდო ჩანს“, ხოლო ყვირილასთან გლავეკოსისა „სავსებით საცილობელია, თუ ჰიპო ცხენისწყალია, მაშინ ბუნებრივი იქნება დავასკვნათ, რომ გლავეკი რიონია“ (ს. ჯანაშია, ფასილი, შრომები, II, გვ. 180). გ. მელიქიშვილი ტოლობის ნიშანს სვამს გლავეკოსისა და ზემო რიონს შორის., ისევე, როგორც ს. ჯანაშია, გამორიცხულად თვლიან ყვირილასთან გლავეკოსის გაიგივებას. ო. ლორთქიფანიძის აზრით, უფრო მართებულია გლავეკოსი იდენტიფიცირებული იქნეს რიონის მარცხენა შენაკადთან მდ. სულორთან. ნ. ლომოური მდ. გლავეკოსს აიგივებს დღევანდელ მდ. ოლთიჩაისთან, ხოლო ლიკოსს – დღევანდელ მდ. თორთუმთან. ნ. ხაზარაძე დასაშვებად თვლის ნ. ლომოურის აზრს (ნ. ხაზარაძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 228).

ჩვენი აზრით, როგორც ითქვა, გლავეკოსი და ლიკოსი საძებნია იმ არეალში, სადაც არტანუჯისწყალი უერთდება ჭოროხს, არტანუჯისწყალის შესართავია ლიგანისხევი. ესენი შესაძლოა იყვნენ გლავეკოსი და ლიკოსი (ანდა ამავე არეალში ჭოროხის სხვა შენაკადები), ხოლო ჰიპოსი ამავე არეალშია საძებნი, კერძოდ, ართვინიდან ზღვის მიმართულებით ჭოროხის მარცხენა წყალუხვი შენაკადებიდან ერთ-ერთი.

საქმე ისაა, რომ ძველ ავტორებს, როგორც ჩანს, აინტერესებდათ არა ჭოროხის, ე.ი. ფაზისის ვრცელი ხეობა მთლიანად (ეს ნაწილი არმენიაში შემავალად მიიჩნეოდა), არამედ მისი მხოლოდ ის ნაწილი, რომელიც მოიცავდა ფასისთან ერთად გლავეკოსსა და ჰიპოსს (და იქვე მყოფ სხვა მდინარეებს), რადგანაც მხოლოდ ამ ნაწილს მოიცავდა კოლხიდა-იბერია-არმენიის დამაკავშირებელი საერთაშორისო მნიშვნელობის გზა, რომელზეც შემდგომში აიგო არტანუჯის ციხესიმაგრე, მასში კი კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით, შედიოდნენ (ცხადია, აღნიშნული გზით) ვაჭრები იბერიიდან, არმენიიდან, სირიიდან. ამ გზით შესაძლებელი იყო სამხრეთ კავკასიის მთელი ტვირთების გადაზიდვა შავი ზღვის პორტებში და პირიქით, ბიზანტიური საქონლისა მცირე აზიაში ვიდრე სირიაში, თუ არ ჩავთვლით თბილისურ და კავკასიურ საქონელს.

რაც შეეხება მდ. ჭოროხს, როგორც ჩანს, მას ზემოწელში ერქვა აკამფსისი, შუაწელში ბოასი, ხოლო (მდ. არტანუჯისწყლის) ქვემოთ ზღვამდე – ფაზისი, მასვე, ან მის მახლობელ მდინარეს, ჩანს. აფსაროსიც ერქვა – აფსირტეს, მედეას ძმის, მკვლელობის ადგილის სახელის მიხედვით, ის ამ მდინარის შესართავთან (და არა რიონთან) მოუკლავთ.

რადგანაც კოლხეთის (შემდეგდროინდელი ლაზიკის) ადგილმდებარეობის განსაზღვრისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება „მესხების ქვეყნის“ ლოკალიზაციას, მოვიყვანოთ უძველესი ცნობები მესხთა (მოსხთა) შესახებ. ჰეკატოს მილეტელი (VI ს. ქრისტემობამდე) იხსენიებს მათ. სტეფანე ბიზანტიელის (VI ს. ჩვენი წელთაღრიცხვით) „ეთნიკაში“ ვკითხულობთ „ჰეკატოს მილეტელის თანახმად, მოსხები კოლხური ტომია და ცხოვრობენ მათიენების მეზობლად“. ნანა ხაზარაძე წერს – „ჰეკატოს მილეტელის წარმოდგენით ტერმინ „კოლხის“ გავრცელების არეალი მოიცავდა მდ. ჭოროხის შესართავიდან სამხრეთით მდებარე რეგიონს. საქმე ის არის, რომ მათიენების ტომის მდ. ჭოროხის მალლა (ჩრდილოეთით) განვრცობის შესახებ ცნობები არ არსებობს“ (იქვე, გვ. 258).

კოლხების მდ. ჭოროხის შესართავის სამხრეთით ცხოვრების შესახებ ცნობას გვაძლევს ჰეროდოტე, რომელიც წერს, რომ მდ. თერმოდონთან მცხოვრებმა სირიელებმა და მათმა მეზობელმა მაკრონებმა „მხოლოდ ახლახან“ ისწავლეს კოლხებისაგან წინადაცვეთა (II, 104). მდ. თერმოდონტი კი მიედინება ტრაპეზუნტის სამხრეთით. ჯავახიშვილის აზრითაც, „წინათ კოლხები თერმოდონტის ახლოს ცხოვრობდნენ“ (იქვე, გვ. 267). ქსენოფონტის ცნობითაც (IV ს. ქრისტემობამდე) კოლხების ტომს ეკუთვნოდა ტერიტორია მდ. ჭოროხის სამხრეთით, ტრაპე-



ზუნტის რაიონში (იქვე, გვ. 268). ავტორი ლიკოფრონი (III ს. ქრისტეშობამდე), რომლის კომენტარები იოანე ცეცეს ეკუთვნის, წერდა, რომ კოლხებს აგრეთვე უწოდებდნენ „აზიელ სკვიტებს“ და „ლეკოსირიელებს“ (იქვე, გვ. 268), მაშასადამე, კოლხები არ იყო ერთი ტომი, არამედ კრებითი სახელი სხვადასხვა მოდგმის ტომების, მათ შორის, სემიტური წარმოშობის ლეკოსირიელებისა, კოლხებია მესხებიც, რომელნიც ჭოროხის ხეობაში ცხოვრობენ. კოლხური ბრინჯაოს ნაწარმი ძვ.წ. XIV-XII სს-ში ანატოლიაში ფართოდ გავრცელდა (ორდუს განძი (1926), სხვა მრავალ ადგილას აღმოჩენილი ბრინჯაოს განძი, მათ შორის ართვინის (ჭოროხის ხეობაში). ნანა ხაზარაძის კვლევით „მოსხური მთები“, რომლებიც სტრაბონის წარმოდგენით კოლხეთის სამხრეთ საზღვარზე მდებარეობდა, საძიებელია ტრაპეზუნტის ჩრდილოეთით... სტრაბონი ტრაპეზუნტსა და კოლხეთს შორის არც ერთ სხვა ეთნიკურ ან გეოგრაფიულ სახელწოდებას არ იხსენიებს“ (იქვე, გვ. 310). სტრაბონის მოწმობით „სკიდისე, კლდოვანი მთა“ მოსხურ მთებს უერთდება (იქვე, გვ. 311), სკიდისი და შემდგომი ავტორების „სკანდა“ სახელები ემსგავსებიან ერთმანეთს.

სტრაბონის თანახმად, მტკვარს არმენიაში აქვს სათავე, მაგრამ იგი მაშინვე შემოდის იბერიის დაბლობში (XII, 3,2) ანუ კოლა სომხეთს ჰქონდა მიტაცებული, ხოლო არტაანი – იბერიაში იყო.

„მოსხური მთები“ ნ. ხაზარაძეს ეგულება მტკვრის სათავეებთან ახლოს. მტკვარ-ჭოროხის წყალგამყოფი ქედების ადგილას (ესაა არსიანის და მისი მიმდებარე ქედები). მტკვრის სათავეების სამხრეთ-დასავლეთიდან სტრაბონის ცნობით სომხებმა დაიპყრეს იბერიის ტერიტორიები – „პარიადრეს კალთები, ხორზენე და გოგარენე (რომელიც მტკვრის გადაღმა არის)“ ძვ. წ. II საუკუნეში (XI, 14,5). სტრაბონისვე ცნობით პარიადრეს მთიანეთი ყოფილა წყლით მდიდარი და ტყიანი, აქ იყო მოწყობილი მეტი წილი განძსაცავებისა, პომპეუსის მიერ დევნილი მითრიდატე აქ გამოიქცა, შემდეგ იძულებული გახდა გაქცეულიყო მთების გადაღმა – კოლხიდაში, იქიდან კი ბოსფორში. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მან გადალახა არსიანის ქედი და შემდეგდროინდელი არტანუჯის გზით შევიდა ჭოროხის ხეობაში „უკუაგდო ხოტენები და იბერები, რომლებიც მას ისრებითა და შურდულებით აბრკოლებდნენ და გადავიდა მდ. აფსაროსზე“, – წერს აპიანე. ნ. ხაზარაძის კვლევით, შემდგომ ამავე გზით უსარგებლია ვახტანგ გორგასალს, როცა მან ჭოროხის ხეობიდან (კლარჯეთიდან) – არტაანის გავლით მცხეთაში დაბრუნება გადაწყვიტა (იქვე, გვ. 368).

მაშასადამე, სტრაბონის მიერ ნახსენები მდინარეები ფასისი, გლავკოსი, ჰიპოსი მდებარეობდნენ ჭოროხის ხეობაში, ბერძნები „ლაზიკას“ უწოდებდნენ იმ ქვეყანას, რომელსაც ქართულ წყაროებში ერქვა „კლარჯეთი, ბოლო-კლარჯეთისა ზღვისპირი“. აქვეა, ისტორიული მესხეთი - ნ. ხაზარაძის კვლევით.

უნდა ითქვას, რომ კლარჯეთი /არტანუჯის მხარე/ იყო ის მესამედი მესხეთისა, რომელიც სტრაბონის სიტყვით, მის ღროს კოლხების ხელში ყოფილა მოქცეული.

3. ინგოროყვა მესხეთ-კოლხეთის შესახებ (I ს.)

3. ინგოროყვა წერს – „ალსანიშნავია, რომ მესხეთის ისტორიული ტერიტორიებიდან კოლხების სატომო სახელთან დაკავშირებულია სახელწოდება არა მარტო კლარჯეთის (კლარჯების, კოლარების) მხარისა, არამედ მესხეთის ზოგიერთი სხვა რაიონებისა.

მაგ. მესხეთის მხარეთა შორის მტკვრის სათავეებში მდებარე რაიონი – კოლა (კორა),



რომელსაც უკავშირდება სატომო სახელი კოლხი (კოლაელი), ვარიანტების ფორმით „კორახი“.
 პლინიუს სეკუნდუს ცნობით, მდ. მტკვრის სათავეების მთების სახელი ყოფილა „კორახი“.
 კოლას უკავშირდება მდინარის სახელიც „კორი“, „კოროს“. ასე ერქვა მტკვარს სტრაბონის
 ცნობით.

მესხების შესახებ უძველესი ცნობა, რომელიც ეკუთვნის ანტიკური ხანის ბერძენ მწერალს
 ქრისტემდე VI საუკუნისას ჰეკატე მილეტელს – მესხების ტომი კოლხებთანაა დაკავშირებული
 (ფრაგმენტი 188) – (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 438).

ლაზიკის სამიტროპოლიტო, როგორც აღინიშნა, XI ს.-ში ტრაპეზუნტის ქალღების გარდა,
 მესხების ტომით დასახლებულ მიწა-წყალს მოიცავდა ვანის ტბის მიმართულებით. მაგრამ
 უფრო ადრე VI ს.-ში სხვადასხვა ტერიტორიულ ერთეულებს მოიცავდა ლაზიკის სამეფო და
 ეპარქიები ლაზიკაში.

ლაზიკის სამეფო მოიცავდა მიწა-წყალს ჭოროხის შესართავიდან და ზღვისპირიდან
 არსიანის ქედამდე. მას ქართულ წყაროებში ერქვა-კლარჯეთი-ბოლოკლარჯეთისა-ზღვისპირი.
 არაბობის ეპოქაში აქ ჩამოყალიბდა სახელმწიფოებრივი ერთეულები – კლარჯეთის საკურაპალა-
 ტო და შემდეგ ქართველთა სამეფო.

თუ ისტორიული ლაზიკის სამეფო კლარჯეთს მოიცავდა, მაშინ შემდგომი კლარჯეთის
 სახელმწიფოებრიობა ლაზიკის სახელმწიფოებრიობის გაგრძელებად შეიძლება ჩავთვალოთ.

VI საუკუნისათვის ლაზიკის ეპარქიები მოიცავდა სულ სხვა მხარეს, კერძოდ რეგიონს
 ტრაპეზუნტიდან თეოდოსიოპოლისის მიმართულებით, ხოლო XI საუკუნისათვის ლაზიკის სამიტ-
 როპოლიტო მოიცავდა ტერიტორიას ტრაპეზუნტიდან ზიგანა-თეოდოსიოპოლ-ვანის
 ტბისაკენ.

იქამდე აქ, ქალღების მიწაზე, ნ. აღონცის ცნობით, შემდეგდროინდელ ზიგანა-გიუმუშხანეს
 რეგიონში, მდებარეობდნენ ლაზიკის ცნობილი საეპისკოპოსოები (ზიგანა, საისინი, როდოპოლისი,
 პეტრა). ქალღებს სტრაბონი ასევე „ალაზონებს“ უწოდებს. ალაზონები იგივე ლაზები უნდა
 იყვნენ ისტორიულ კოლხეთში.

პ. ინგოროყვა ასევე სიტყვებს „კოლხსა“ და „კლარჯს“ ერთმანეთთან აკავშირებს, ის ასე
 მსჯელობს – „ქართულში ბოლოკიდურს „ელი“ ენაცვლება ბოლოკიდური „არი“. ასე
 მაგალითად – ოდიშელი – ოდიშარი, ცხუმელი – ცხუმარი, ოპიზელი – ოპიზარი, ოლთისელი –
 ოლთისარი, კოლაელი – კოლარი“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1957, გვ. 437). „ელ“ –
 „არ“ – გამოხატავს იმავეს, რასაც დაბოლოება „ნი“

კოლარი – კოლაელი – კოლხი

„ამრიგად, სახელწოდებანი „კოლხი“, „კოლაელი“ და „კოლარი“ იდენტურნი არიან“ (იქვე, გვ.
 437).

ასევე რთული ბერისაგან „რჯ“, მიიღება ცალ-ცალკე „რ“ და „ჯ“.

კოლარი – კოლარჯი – კლარჯი

რ – რჯ „ამრიგად, ყველა ეს სახელწოდებანი „კოლხი“, „კოლაელი“, „კოლარი“ და
 „კოლარჯი“ (კლარჯი) ერთი და იგივე სატომო სახელის დიალექტური სხვაობაა“ (გვ.
 438).

„დაბოლოება „ნი“ გამოხატავს იმავე შინაარსს, რასაც დაბოლოება „ელი“ (პ.ი. გვ. 437).

კარდუხი, ტაონი, კოლხი, ჯავახი და სხვ.

პ. ინგოროყვა წერს – „სატომო სახელებში, რომლებიც ბოლოვდება ბოლოკიდურით „ნი“,



ფუძე-სიტყვა აღნიშნავს ქვეყანას, ხოლო დაბოლოება „ნი“ გამოხატავს იმავე შინაარსს, რასაც დაბოლოება „ელი“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1957, გვ. 437).

ე.ი. კარდუხი=კარდუელი=ქართუელი
კოლხი= კოლაელი=კლარჯი

ოთხი არმენია (IV-VI სს.)

IV-VI საუკუნებისათვის ბიზანტიური არმენია იყოფოდა ოთხ დიდ ნაწილად. „პირველი არმენია“ იყო ბიზანტიური პროვინცია შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე – ტრაპიზონის ქვემოთ, რომლის დედაქალაქი იყო თეოდოსიოპოლისი, იგივე კარინი (ქართული კარნუქალაქი), მას ჩრდილოეთით ესაზღვრებოდა ტაო (ივერია) და ნაწილობრივ ლაზიკა. დასავლეთით შავი ზღვა, აღმოსავლეთით სპარსული პროვინცია „სპარსული არმენია“ (პერსარმენია), სამხრეთით „მეორე არმენია“ და „მეოთხე არმენია“.

„მეორე არმენია“ („არმენია მეორე“) მდებარეობდა „პირველი არმენიის“ სამხრეთით, მდ. ევფრატის მარჯვენა სანაპიროზე.

„მესამე არმენია“ („არმენია მესამე“) მდებარეობდა „მეოთხე“ და „მესამე“ არმენიის სამხრეთით, ევფრატის მარჯვენა სანაპიროზე, მას მარჯვნიდან ესაზღვრებოდა ბიზანტიური პროვინცია „მესოპოტამია“.

„მეოთხე არმენია“ მდებარეობდა „პირველი არმენიის“ სამხრეთით ვანის ტბის სიახლოვეს, ამ ყველა „არმენიების“ შუა.

„პერსარმენია“ მოიცავდა არაქსის ხეობას და მის გარდა სომხურ-სპარსულ პროვინციებს ტაიქს, ტარონს და აირარატს. პერსარმენია პოლიტიკურად VI საუკუნის ბოლოსათვის ორად იყოფოდა – ბიზანტიური პერსარმენია (საეკლესიო ცენტრი ავანი) და სპარსული (დვინი). სპარსულში შედიოდა სიუნიკი და ვასპურაკანი (ΠΘ, I, გვ. 75).

„ქვეყანა ჩრდილოეთისა“ (IV ს.)

რომის იმპერია ადმინისტრაციული მმართველობის მხრივ IV ს-ისთვის იყოფოდა ოთხ პრეფექტურად. პრეფექტი თავის ხელში აერთიანებდა სამოქალაქო და სამხედრო უწყებებს

ნ. ადონცის სიტყვით, რომის იმპერიის მსგავსად, სპარსეთიც ოთხ „კუსტად“ – ადმინისტრაციულ ერთეულად იყოფოდა (ნ. ადონცი, სომხეთი... გვ. 217). ესენი იყვნენ „აღმოსავლეთი“, „დასავლეთი“, „სამხრეთი“ და „ჩრდილოეთი“.

ჩრდილოეთის ანუ კავკასიის კუსტი (მხარე) თავის მხრივ 13 ქვეყნად (შახრად) იყოფოდა, მათ შორის იყო იბერია, ანუ სპარსულად – „ვარჯანი“, ალბანეთი ანუ „რანი“, სომხთი ანუ „არმენია“.

ასე რომ, ქართულ წყაროებში ხშირად ნახსენები „ჩრდილოეთის ქვეყანა“ უნდა გულისხმობდეს სპარსეთის იმპერიის კავკასიის მხარეს და კერძოდ, კი მის ერთ ნაწილს, ამ შემთხვევაში – საქართველოს.

იბერიას ზაქარია რიტორი უწოდებს გურზანს. ვარჯანი და გურზანი ეტიმოლოგიურად ახლოსაა ერთმანეთთან და მათი საერთო ფუძე აქვთ-„გრ“. იგივე ფუძე გრ უდევთ საფუძვლად ქართულ მხარეთა სახელებს- „ეგრისი“, „გუგარქი-გოგარენა“, „გურია“, „არგვეთი“, აქედანაა



ბერძნული სახელი-„გეორგია“ და სხვა ყველა დასახელება, რაც კი მეზობელმა და უცხო ერებმა დაარქვეს ქართველთა ქვეყანას, მაშასადამე, ფუძე „გრ“ ან „რგ“ ქართველთა თვითსახელ-წოდების ეთნოფუძეა.

ზაქარია რიტორი წერს, რომ „ჩრდილოეთის მხარეებში ხუთი მორწმუნე ხალხია, მათ 24 ეპისკოპოსი ჰყავთ და მათი კათალიკოსი დვინში ცხოვრობს. სპარსული არმენიის დედაქალაქში, მის შემდეგაა გურზანი – არმენიის ქვეყანაში, რომელთა ენა ბერძნულს მიაგავს, მათ ქრისტიანი მთავარი ჰყავთ, რომელიც სპარსეთის მეფეს ემორჩილება. შემდეგ არანის ქვეყანაა, არმენიის ქვეყანაში, თავისი ენით, ხალხი მონათლულია, შემდეგ სისაკანის ქვეყანაა, თავისი ენით, მორწმუნენი, მათ შორის წარმართებიც არიან, შემდეგი ქვეყანა ბაზგუნი, თავისი ენით, კასპიის ზღვასთან“ (იქვე, გვ. 219).

ანდრია (I ს.)

ივანე ჯავახიშვილს გამოთქმული აქვს მოსაზრება, რომ „ქართველებმა IX ს-მდე არაფერი იცოდნენ საქართველოში წმინდა ანდრიას მისიის შესახებ“ - ჩვენი დიდი მეცნიერის ამ და სხვა მოსაზრებებს ქართველთა პირველგანმანათლებლის შესახებ უპასუხა მღვდელმა მიქაელ თამარაშვილმა (ქართული ეკლესიის დასაბამიდან დღემდე, 1995, გვ. 163). ამ მხრივ, თავისთავად ისიცაა აღსანიშნავი, რომ ექვთიმე მთაწმინდელის თანახმად იმ წიგნთა შორის, „რომელთა კათოლიკე ეკლესიაი არა შეიწყნარებს“ დასახელებულია „ცხოვრება წმიდისა ანდრიასი“. ექვთიმემ თეოდორე საბაწმინდელს გაუგზავნა სია იმ წიგნებისა, რომელიც მიუღებელი იყო საყოველთაო (ე.ი. კათოლიკე) მართლმადიდებლური ეკლესიისთვის. კერძოდ „მოციქულთა ცხოვრებანი, რომელნიმე განრყენილ არიან მწვალებელთაგან: წმიდისა მათე მახარებელისა და წმიდისა ანდრიასი“ (ქართული სამართლის ძეგლები, III, 1970, გვ.13).

აქედან ჩანს, რომ ეკლესიისათვის მიუღებელი იყო წმინდა ანდრიას ცხოვრების არსებული რედაქცია, რადგანაც იგი მწვალებელთაგან „გარყენილად“ მიიჩნეოდა, უკეთესი კი არ არსებობდა. ამიტომაც ჩვენ უნდა გამოვთქვათ მოსაზრება რომ შესაძლოა არსებულ რედაქციაში ვრცლად იყო საუბარი წმ. ანდრიას საქართველოში მოღვაწეობის შესახებ, მაგრამ იგი არ გამოიყენეს ძველმა ისტორიკოსებმა, რადგანაც მწვალებელ რედაქციასთან არ სურდათ რაიმე კავშირის დაჭერა.

გოგარენა, კორღუნა და ბასიანი (V- VII სს.)

ნ. აღონცის სიტყვით, I ათასწლეულის სომხურ საერისთავო სიებში ერისთავები (ნახარარე-ბი) პატივის მიხედვით არიან ჩამოწერილნი. მათ შორის აღინიშნებიან ერისთავი ბაგრატუნები, ტაშირის ერისთავები და სხვანი.

ნერსეს კათალიკოსის დროს, 555 წელს შემდგარ კრებას ესწრებოდა 32 ერისთავი. სებეოსის სომეხ მეფეთა ერისთავების სიაში იხსენიება ტაოს ერისთავი და ასევე ბასიანის ერისთავი.

ხორენაცის ცნობით, სომეხთა მეფე განსაკუთრებით აჯილდოვებდა ბაგრატიონ ერისთავებს.

სტ. ორბელიანი მოგვითხრობს, რომ სომხეთის მეფემ დანიშნა თავისი ქვეყნის ოთხი ბღესში – აღმოსავლეთში იყო სიუნის ბღესში თავისი – 21 ერისთავით, ჩრდილოეთში – გოგარენისა („გოგარის“) – 22 ერისთავით, დასავლეთით „კორღუ“-სა – 21 ერისთავით და სამხრეთით



ანგელენის („ანგელის“) ბღესში – 22 ერისთავით (გვ. 254).

გოგარენა (სომხურად გოგარი) და კორდუნა (სომხურად „კორდუ“) – ქართული ქვეყნები იყო, მისი ქართული მოსახლეობა იქამდეც და შემდგომაც სომხდებოდა, ქართველობის შენარჩუნება სომხური სამეფოს შიგნით უძნელესი და თითქმის შეუძლებელი საქმე იყო (ნ. აღონცი, გვ. 292).

ფაუსტის ცნობით, ტაოს ოლქს მართავდნენ მამიკონიანები, სომეხთა მეფის მთავარ-სარდლები – ხორენაცის მიხედვით. შემდეგ ისინი ტარონში გადავიდნენ IV ს-დან.

ბერძენ-რომაელი ავტორები იცნობენ „ფასიანს“ (ბასიანს) და ისინი ბასიანს ფასიანად მოიხსენიებდნენ.

ბასიანის ერთი ნაწილი იყო ვანანდი და მას, ხორენაცის სიტყვით, ზემო ბასიანი ერქვა (გვ. 300).

ბასიანს თავისი ერისთავი მართავდა. აირარატი მეფის დომენი იყო, ბაგრევანდი – ბაგრატი-დებს ეკუთვნოდა.

ნ. აღონცის სიტყვით – „კოტაია ცნობილი იყო პტოლემეოსისათვის, მაგრამ ის სომხურ ლიტერატურაში პირველად გვხვდება სებეოსთან VII-ში“ (გვ. 302). კოტაია იყო გავარი, ანუ ქვეყანა აირარატის პროვინციაში. კოტაიას ამჟამად ზანგიბასარი ჰქვია. ის არის მდ. რაზდან-ზანგის ხეობაში.

საფიქრებელია, რომ ტაო ხორძენას ნაწილი იყო. სიტყვა „ხორძენა“ ეტიმოლოგიურად ახალა სიტყვა „არზენასთან“, რომელსაც კონსტანტინე პორფიროგენეტი უწოდებდა არზრუმ-არტანუჯის მხარეს. საფიქრებელია, რომ „ხორძენა“ სიტყვა ათასი წლის შემდეგ X საუკუნისთვის „არზენად“ იქცა და ერქვა ტაოს მომიჯნავე მხარეებს.

სომხების გადასახლება პირსარმენიდან ბიზანტიურ სომხეთში (V-VI სს.)

ნ. აღონცი წერს – „იმპერიული თვალსაზრისით, იმპერიის ინტერესების დაცვის მიზნით სომხების გადასახლება დასავლეთით ძალზე სასურველი იყო. თვით იმპერატორები ახალისებდნენ ამ მოძრაობას. მაგალითად, იმპერატორი მავრიკე. სომხების ჩასახლებით იმპერიამ დიდად ისარგებლა, სომხები ბიზანტიას ემსახურებოდნენ თავგანწირვით. სამშობლოს პოლიტიკური ცხოვრების შებოჭილი ჩარჩოებიდან გათავისუფლების შემდეგ მთელი მათი ძალები იფურჩქნებოდა. სომხებმა სახელი გაითქვეს სახელმწიფო ცხოვრების ბევრ სფეროში, სამხედროსა თუ სამოქალაქოში. მათგან გამოვიდნენ სახელგანთქმული პირები, რომლებსაც იმპერიის წინაშე ძალზე მნიშვნელოვანი დამსახურებები ჰქონდათ. მრავალი სომეხი ბრწყინავდა თვით საიმპერატორო ტახტზე და სათავეებიც კი დაუდეს ახალ დინასტიას (სომხური ცხენოსანი ჯარი იბრძოდა იმპერიის შორეულ მხარეებში სახელმწიფოს სამხედრო დიდებისთვის. ძალზე მნიშვნელოვანი იყო სომხების როლი კულტურულ-სულიერ ცხოვრებაში, იმპერიისთვის მნიშვნელოვანი მახასიათებელი ისტორია – ხატმებრძოლური მოძრაობა დაიწყო იმპერიის აღმოსავლეთ მხარეებში დიდწილად სომხების სიმპათიით და მფარველობით.

იმპერიაში სომხების განსახლებამ თვით სომხეთს ნაკლები სიკეთე მოუტანა, რადგანაც



სომხეთი იცლებოდა ადამიანური რესურსებისაგან. იმპერიაში მიდიოდნენ უნარიანი, მხნე ძალები, ისეთი ნიჭის მქონე პირები, რომელთაც შეეძლოთ იმპერიის მღელვარე ტალღებზე თავის დაჭერა. სომხური არისტოკრატის ნაღები, ნახარალების ოჯახები ეშურებოდნენ დედაქალაქში და ალამაზებდნენ სახელმწიფო მოღვაწეთა რიგებს (ნ. აღონცი, სომხეთი იუსტინიანეს ეპოქაში, 1908, გვ. 205).

იმპერიაში სომხები ისეთ ძალას წარმოადგენდნენ, რომ ზოგჯერ თვით იმპერატორის წინააღმდეგ აწყობდნენ შეთქმულებებს იმპერიისავე დედაქალაქში და არყევდნენ კიდევ საიმპერატორო ტახტს, მაგალითად, ნ. აღონცის სიტყვით, 548 წელს სომხებმა მოაწყვეს შეთქმულება დედაქალაქში იმპერატორ იუსტინიანეს წინააღმდეგ. შეთქმულებას მეთაურობდა სომეხი მხედართმთავარი არტავანი, რომელმაც ბიზანტიას დიდება მოუპოვა ლივიის ომში, რომელმაც მოკლა ტირანი ჰონორისი. ნ. აღონცის ცნობით, პროკოფი კესარიელი არტავანის მოტივს ხსნის იმით, რომ მისი სამშობლო არმენია დაპყრობილი იყო, ამიტომ მას სომხები საყვედურობდნენ უმოქმედებას. მეორე სომეხი დიდებული ნარსესი იუსტინიანეს ეპოქის უდიდესი ფიგურა იყო, თავისი გამარჯვებებით დაჩრდილა ვალერიანეს სამხერო გენიაც კი.

სომხური პრობლემების გამო შეწუხებული იუსტინიანე სპარსეთის შაჰს თხოვდა, მათ შორის მცხოვრები სომხები როგორმე დაემორჩილებინათ საერთო ძალით. ის წერდა – „სომხები დაუმორჩილებელი ხალხია, და მარად ჩვენი მტრები არიან, მათგან მუდამ შემოფოთებულები ვართ“ (იქვე, გვ. 206). სომხების სულიერ-ეროვნული სიძლიერე ორ იმპერიას აშფოთებდა, მაშ ეროვნულად და სულიერად ასე ძლიერი ხალხი როგორ „ქართველდებოდა“ ტაო-კლარჯეთში?

ივერია და პერსარმენია (IV-VI სს.)

სპარსული არმენიის საზღვრები IV-VI სს-ში ე.წ. „მარზპანობის“ დროს ასეთი იყო: პერსარმენია მოიცავდა შემდეგ პროვინციებს – ტაიქი, ტარონი, აირარატი, ვასპურაკანი და სიუნიქი.

ტარონი და ვასპურაკანი მდებარეობდნენ ვანის ტბასთან, აირარატი – სპარსული არმენიის ცენტრში, ხოლო მის დასავლეთის მხარეს – პერსარმენიის „ივერია“ ანუ ტაო მდებარეობდა, ამ ივერიას კი დასავლეთით ესაზღვრებოდა ლაზიკა. არსებობდა ასევე „თავისუფალი ივერიაც“, ის პერსარმენიის ივერიის ჩრდილოეთით მდებარეობდა. მისი ნაწილები იყო - კოლა, არტაანი, ჯავახეთი, გუგარქი.

ლაზიკა მდებარეობდა ტაიქის ჩრდილო-დასავლეთით.

ტაიქის დასავლეთით „I არმენია“ მდებარეობდა. (იხ. რუკა II, I, გვ. 75). მაშასადამე ივერია ორ ნაწილად იყო გაყოფილი - ტაო პერსარმენიაში შედიოდა, კოლა, არტაანი, ჯავახეთი და გუგარქი სადავო იყო ბიზანტია-სპარსეთს შორის და შედარებით თავისუფალი იყო.

პერსარმენიის მოსაზღვრე ქვეყნები (V-VI სს.)

ნ. აღონცი „მარზპანულს“ უწოდებს არშაკიდების შემდეგდროინდელ სომხეთს, რადგანაც ქვეყანაში იჯდა სპარსეთის შაჰის წარმომადგენელი – მარზპანი. მისი დედაქალაქი იყო ქალაქი



დვინი, რომელსაც აღმოსავლეთ სომხეთისთვის ისეთივე მნიშვნელობა ჰქონდა, როგორც დასავლეთ სომხეთისთვის თაეოდოსიოპოლისსა და იქ მჯდარ რომის წარმომადგენელს – კომიტს.

ჩრდილოეთით მარზპანული სომხეთის საზღვარი აღწევდა კანგარამდე. ლაზარის ცნობით, სპარსეთთან მებრძოლი იბერიის მეფე ვახტანგი აქ ელოდა დამხმარე სომხებს. ვაან მამიკონიდი დაეხმარა ვახტანგს, სომხური ჯარი მივიდა ივერიის მეფესთან და ბანაკი დასცა კანგარის კანტონში. კანგარი გუგარენის ოლქში შედიოდა, მამასადაძმე, გუგარენა სომხეთის გარეთ მდებარეობდა – იბერიაში (ნ. აღონცი, არმენია..., გვ. 222).

დასავლეთით სომხეთს ესაზღვრებოდა კოლას ოლქი, სასაზღვრო პუნქტად ითვლებოდა კოლა, ხოლო ტაო (ტაიკი) მთლიანად სომხეთში შედიოდა.

არშაკიდების დროს ალბანეთის მხარეს სომხეთის საზღვარი იყო მდ. მტკვარი. მარზპანობის დროს საზღვარი ქ. ხალხალთან გადიოდა. ხალხალი მდებარეობდა მტკვრის მარჯვენა მხარეს (ნ. აღონცი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, გვ. 223) ალბანეთში. სპარსულ ჯარს ალბანეთიდან ხალხალამდე მტკვარი უნდა გადაევიდა.

ნ. აღონცის აზრით, ხალხალი არის მდ. ზაგემზე მდებარე ამჟამინდელი თათრული სოფელი ხილხილა. მახლობლად არსებობდა ასევე მეორე მსგავსი სახელის პუნტი - „ხილხალა“, რომელიც ივ. ჯავახიშვილის 1923 წლის რუკის მიხედვით მდებარეობდა ნუხპატო-შექთან ახლოს.

აღსანიშნავია, რომ ჰერეთის საზღვრად ვახუშტი ბატონიშვილს მიაჩნდა პუნქტი გულგულა. სახელები ხალხალი/ხილხილა, ხილხალა/ და გულგულა მსგავსნი არიან. ვახუშტის მასზე ათასი წლის წინანდელი პუნქტის ადგილმდებარეობა შესაძლოა უნდა განესაზღვრა არა თელავთან, არამედ ხალხალთან, მაშინ ჰერეთის საზღვარი გადაიწვედა აღმოსავლეთით და დაემთხვეოდა ალბანეთისას.

ნ. აღონცის სიტყვით, IV ს-ში სომხეთმა დაკარგა მრავალი განაპირა მხარე, ჩვენი აზრით, ამის ძირითადი მიზეზი იყო ეთნიკური განსხვავება. ისინი (განაპირა მხარეები) - არ იყვნენ სომხური ოლქები. როგორც მრავალჯერ ითქვა მარზპანულს ნ. აღონცი ასევე უწოდებს მეორე სახელს – ტანუტერული სომხეთი. მას ასევე ვასპურაკანულსაც უწოდებს.

ვასპური – ერქვა სპარსეთის ცნობილ გვარებს, აქედან ვასპურაკანი. ნ. აღონცის სიტყვით, – „არმენიის თანატოლი ადმინისტრაციული სიდიდეები იყვნენ იბერია, ალბანეთი, ატროპატენა, ადიაბენა, და არავასტანი“ (იქვე, გვ. 221).

მისივე სიტყვით, მუსულმანი ავტორები „არმენიის“ ქვეშ იგებდნენ არა მხოლოდ არმენიას, არამედ არანსა და საქართველოს (გვ. 242).

„ქართველთა სამეფოს“ დაარსება (IX-X სს.)

იოანე დრასხანაკერტელი გვაუწყებს - „ქართველთა დიდი კურაპალატი ადარნასე სმბატ მეფესთან ყველაფერში ერთობის, სიყვარულისა და მშვიდობის მტკიცე პირობას იცავდა. იგი მთელი თავისი შეგნებითა და ძლიერებით, დიდი მოკრძალებით, როგორც მამას, ანდა ამაზე უფრო მეტადაც ემორჩილებოდა მას... თვალს არ აშორებდა მეფეს... და საკუთარი თავიც მიანდო. ამის გამო სმბატ მეფე მეტად კმაყოფილი იყო ადარნასეთი და მოსწონდა იგი. მან დიდი მზრუნველობით ადარნასე თავისთან მიიყვანა და გაამხნევა. შემდეგ დიდი პატივითა და დიდებით გვირგვინი დაადგა მას, შესაფერისი ლამაზი სამკაულითა და საჭურვლით შეამკო მეფის წესის



თანხმად, - ქართველთა ქვეყნის მეფედ დაადგინა და მის შემდეგ, თავისი სამფლობელოს მეორე პირად დაამტკიცა იგი. მიიღო რა სამეფო პატივი, და მიაღწია წარმატებას, ადარნასე კი არ გამედიდურებულა, არამედ მუდამ თავმდაბლად ექცეოდა სმბატს“ (იოანე დრასხანაკერტელი, სომეხთა ისტორია, ე. ცაგარეიშვილის გამ. თბ., 1965, გვ. 89-90).

ისტორიკოსების თვალსაზრისით „ქართველთა სამეფო“ მოიცავდა ქართველი ბაგრატიონების ტერიტორიას (არტანუჯ-კლარჯეთს და სხვა), მაგრამ ეს ასე არ უნდა ყოფილიყო, სომხური წყაროებიდან ჩანს, რომ „ქართველთა სამეფო“ თავდაპირველად მოიცავდა „სომეხთა მეფის“ იმ ტერიტორიებს, რომელნიც ქართველებით იყო დასახლებული, პირველ რიგში იმიერ ტაოს (საერთოდ ტაოს) და მომიჯნავე მხარეებს, თუ ეს ასე იყო, და ქართველთა სამეფო თავდაპირველად მხოლოდ სომხური მიწა-წყლის ნაწილად მიიჩნეული ტაო იყო, მაშინ შედარებით გასაგები ხდება სომეხთა სმბატ მეფის ქმედება. სმბატს ტახტზე ასვლაში დაეხმარა ადარნასე, სამაგიეროდ, მადლიერების ნიშნად, სმბატმა თავისი სამეფოს ქართული ნაწილი (ტაო) სამფლობელოდ გადასცა ადარნასეს და ამავე დროს დაადგინა „თავისი სამეფოს მეორე პირად“ ანუ სომხეთის ვრცელ სამეფოში ტაოს მმართველი გახდა სომეხთა სახელმწიფოს მეორე პირი. ასევე იყო ძველ დროსაც, როდესაც ბაგრატუნები არშაკუნიანი მეფეების მეორე პირები იყვნენ. ასევე უნდა ყოფილიყო შემდეგაც როცა, ვთქვათ ვაშლენ ქართველთა (ე. ი. ტაოს) მთავარი, სომეხ უფალთა შორის ერთ-ერთი უპირატესი პირია.

ჩანს, რომ ქართველთა სამეფო იმჟამად მხოლოდ ტაოს გულისხმობდა, ქართველთა საკურაპალატო კი არტანუჯ-კლარჯეთს, რაც შეეხება შიდა ქართლს, ის იმჟამად დანაწილებული იყო აფხაზეთისა და კახეთის სამეფოთა შორის, მისი ერთი ნაწილი თბილისის საამიროს ეკუთვნოდა, ამიტომაც ის არ არსებობდა პოლიტიკურ – ადმინისტრაციული ერთეულის სახით, აქედან გამომდინარე მას არც გააჩნდა პოლიტიკური სახელი: იმჟამად “ივერია“ ერქვა არა შიდა ქართლს, არამედ ტაოს ადმინისტრაციულ ოლქს, რომლის მმართველია (მეფობა) აღმოჩნდა კლარჯეთის კურაპალატის ხელში. ეს ორივე თანამდებობა - მეფობა და კურაპალატობა ახლა უკვე ერთი პირის, ადარნასეს ოჯახის ხელში გაერთიანდა და გადაეცემოდა კიდევ მემკვიდრეობით.

იმხანად „კურაპალატობა“ - ბიზანტიის ვასალობას გულისხმობდა, „ქართველთა მეფობა“ კი - არაბი ხალიფისაგან გამომდინარეობდა.

არაბთა ხალიფამ IX-X საუკუნეებში სომეხთა მეფეებს უწყალობა ტიტული „სომეხთა და ქართველთა მეფე“. ამ ტიტულში „ქართველთა სამეფოს“ ქვეშ იგულისხმებოდა არა შიდა ქართლი, არამედ სომხეთის სამეფოში შემავალი ქართველებით დასახლებული ტაო-ბასიანი. ტაოს მმართველებს იქამდე ჰქონდათ „ივერთა მთავრის“ ტიტული, ახლა კი არაბთა მიერ “ქართველთა მეფის“ ტიტულის ტარების უფლება მიენიჭა სომეხთა მეფეს, რაც მას უდასტურებდა, რომ შეეძლო ქართველთა აღნიშნული მხარეების ავტონომიური მართვა. ერთ-ერთი ბოლო „სომეხთა და ქართველთა“ მეფე იყო სმბატი, რომელმაც ქართველთა მეფის ტიტული გადასცა ადარნასე ქართველთა კურაპალატს. ამ ტიტულს ატარებდნენ -

აშოტ I 884 - სომეხთა და ქართველთა მეფე

სმბატ I 914 - ჯერ სომეხთა და ქართველთა მეფე, მერე სომეხთა მეფე

აშოტ ერკათი 918/922/ - სომეხთა და ქართველთა მეფე (საფიქრებელია, რომ აშოტ ერკათმა ქართველთა მეფის ტიტული მიიღო საოჯახო-დინასტიური გზით, კერძოდ მისი მეორე სიმამრი



ყოფილა „ქართველთა დიდი მთავარი საჰაკი“, რომელსაც, ი. ღრასხანაკერტელის სიტყვით, აშოტი თავის მემკვიდრედ გამოუცხადებია).

მაშასადამე, ქართველთა მეფის ტიტული ტაოს მფლობელობას გულისხმობდა.

გოგარენი და არა „ჰერეთი“

X საუკუნის იოანე სომეხთა კათალიკოსი გოგარენს უწოდებს მთელ აღმოსავლეთ საქართველოს, მტკვრის მარჯვენა და მარცხენა სანაპიროებს, მისი მოსახლეობა კი იბერები არიან (პ. ინგოროყვა, გვ. 463).

ეს რამდენადმე ეთანადება სტრაბონის ცნობას, რომ გოგარენი მდებარეობდა მტკვრის „იმიერ“, ე.ი. მარცხენა სანაპიროზე (სტრაბონი, XI, XIV, 5).

სტრაბონი გარკვევით წერს - „გოგარენა მტკვრის იქით“ მდებარეობს და ის არმენიელებმა წაართვეს იბერებს“, თავისუფალ ივერიის ნაწილთაგან სტრაბონი ასახელებს „შუა იბერიას“, რომელშიც იგულისხმება „შუა ქართლი“ (შიდა ქართლი).

მაშასადამე, სტრაბონისავე ცნობებით მტკვრის იქით მდებარეობდა თავისუფალი იბერიის ე.წ. „შუა იბერია“ და ასევე დაპყრობილი იბერიის გოგარენა, ისინი სხვადასხვა ოლქებია.

მაშ სად მდებარეობდა გოგარენა? გოგარენა იყო მტკვრის იქით და ასევე შუა იბერიის მახლობლად. რეალურად ასეთი ტერიტორია იყო კახეთის გვერდით მდებარე ე.წ. ჰერეთი. ანუ შემდგომი შაქი, რომლის იქითაც ალბანეთი იყო.

„საზღვარი იბერიასა და სომხეთს შორის, სტრაბონის ცნობათა მიხედვით, იწყებოდა ტაოს სამხრეთით, ნაწილობრივ გასდევდა არაქსს (ბასიანის ზონაში), შემდეგ მიჰყვებოდა „მოსხის მთებს“ (ე.ი. წყალგამყოფ მთებს, რომელიც გაჰყოფს მტკვრის ხეობებს არაქსის ხეობიდან), ხოლო უფრო აღმოსავლეთით მტკვარს (გოგარენის სექტორში)“ – წერს პ. ინგოროყვა (დასახ. ნაშრ. გვ. 467). მისი სიტყვით, ამ საკითხში სტრაბონს ეთანხმებიან პლინიუს სეკუნდე (23-79), რომლის მიხედვითაც იბერიაში შედიოდა ტაშირი და თრიალეთი პარიადრის (ანუ ბამბაკის) მთებამდე, პლუტარქე (46-126), რომლის მიხედვით მტკვრის სათავე იბერიის მთებში იყო, კლავდი პტოლემე, რომლის მიხედვითაც იბერიის საზღვრებში შედიოდა არტაანი (არტანისა) და ქართული წყარო „მოქცევაი ქართლისაი“, რომლის მიხედვით IV ს-ში მეფე მირიანის დროს საეკლესიო მშენებლობა დაიწყო არტაანის მხარეში – ერუშეთში.

მ. ხორენაცი ქართლის პიტიახშს არშუშას უწოდებს „გოგარენის პიტიახშს“. სომხური გეოგრაფიის ცნობით, გოგარენი შეიცავდა ტაშირს, გარდაბანს (ძორს, კოლბს, წოფს და კანგრს), თრიალეთს, ჯავახეთს, არტაანსა და კლარჯეთს“ (იქვე, გვ. 465 თუ 405?).

ზოგადად ჩანს, რომ გოგარენი არის ქართლი, იბერია, ზოგჯერ მტკვრის ორივე სანაპირო. მართლაც, სიტყვა „გოგარენაში“ ფუძისეული თანხმოვნები „გგრ“ არის საერთო ფუძე ეთნიკური ქართველის გამომხატველი სიტყვებისა არა მარტო ქართულში, არამედ უცხოურშიც. მაგალითად, გეორგიენ (გრგ), გურჯ (გრჯ), ჯურზან, გურზან (გრზ), საიდანაც მიღებულია ქართველთა აღმნიშვნელი ყველა დასახელებები სხვადასხვა ენებში – გეორგია (გრგ), გრუზია (გრზ) და სხვა. ამავე სიტყვათა რიგშია გუგარი (გგრ), ქართული თვითდასახელებები გურია, ეგრისი, არგვეთი (გრ, რგ), საერთოდ, ჩანს, ფუძით გრ (რგ) და ასევე გგრ(გრგ) გამოიხატებოდა ეთნიკური ქართველები და მათი ქვეყნები; ერთი ასეთი ყოფილა გუგარქ-გოგარენი, კლარჯეთი, ძორი თუ კოლბი და სხვა რეგიონები გუგარქში შედიოდნენ. შემდგომში გუგარქი სომხურ



სამყაროში მხოლოდ მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს მომცველ ქვეყანას ერქვა, მისგან განსხვავებით კი სტრაბონის გოგარენა მტკვრის „იქით“, ანუ მარცხენა სანაპიროზე მდებარეობდა.

მაშასადამე, სხვადასხვა ქვეყნები იყვნენ გოგარენა და გუგარქი. ეტიმოლოგიურად კი ორივე ქართველთა ქვეყანას აღნიშნავდა.

იბერიის თემი (XI ს.)

1021-1023 წლებში ბიზანტიის იმპერატორი ბასილი ბულგართმმუსვრელი სათავეში ჩაუდგა თავის ჯარებს, რომლებიც ტრაპეზუნტიდან შევიდნენ და ბასიანში შეებრძოლნენ საქართველოს მეფე გიორგი I-ს. საქართველომ ამ ომში დამარცხების გამო დაკარგა „ზემო ქვეყანანი“. „ამ ტერიტორიებიდან შეიქმნა ორი „თემი“ (ოლქი) ბიზანტიის იმპერიის ფარგლებში: ერთი – თეოდოსიოპოლის თემი, რომელიც მოიცავდა დასავლეთ ეფფრატის ხეობაში მდებარე ზონას (არზრუმის მხარე), მეორე ოლქი, რომელსაც ბიზანტიელებმა დაარქვეს „იბერიის თემი“, აერთიანებდა თავის ფარგლებში სამხრეთ ტაოს სამფლობელოს, ბასიანის მხარეს და არაწანის ხეობის მიმდგომ რაიონებს“ (პ. ინგოროყვა, გვ. 526).

თუმცა არსებობს მოსაზრებაც, რომ იბერიის თემის დედაქალაქი იყო თეოდოსიოპოლისი, მაშასადამე, ის იბერიის თემში შედიოდა.

არაწანის (აღმოსავლეთ ეფფრატის) სათავე გაედინება, როგორც ითქვა, ვანის ტბასთან.

იბერიის და თეოდოსიოპოლის (ერზრუმის) თემებს შორის მოქცეული იყო ბიზანასა და ოლნუტის საეპოსკოპოსოები, აქვე (ბიზანასა და ოლნუტს შუა) იყო ხორძენა, ისტორიული მხარე, რომელიც იბერიას სომხეთმა ჩამოაჭრა ქრისტეშობამდე II საუკუნეში. ის ტარონის პროვინციის ჩრდილო საზღვართან მდებარეობდა. ხორძენას ჩრდილოეთით კი მანრაღია იყო. მანრაღია, სომხური VII ს. გეოგრაფიით, სამხრეთ ეგრისის ქვეყნის მხარეს ერქვა.

„იბერიის თემი“ ბიზანტიის შემადგენლობაში 1023-1074 წლებში იყო, 1068 წელს იბერიის თემს შეუერთდა კარის მხარე (ის კარის სომეხმა მეფემ გაგიკმა დაუთმო ბიზანტიას), იბერიის თემს შეუერთდა ანისიც. ანდაკის საეპოსკოპოსო კარიდან 60-ოდე კმ-ით იყო დაშორებული.

ლაზიკის ეპარქია მოიცავდა ისტორიულ სამხრეთ ეგრესს (შემდგომ ქალდეას თემს), ასევე თეოდოსიოპოლისისა და იბერიის თემებს.

იბერიის თემი „ბიზანტიის ისტორიის“ მიხედვით

მოსკოვში 1967 წ. დასტამბულ „ბიზანტიის ისტორიის“ II ტომში ნათქვამია: „იმპერატორმა ბასილი ბულგართმმუსვრელმა მნიშვნელოვნად გააფართოვა იმპერიის საზღვრები ჩრდილო-აღმოსავლეთით მცირე აზიაში – არმენიასა და ივერიაში. 990 წელს მან ილაშქრა კავკასიაში ივერიის მმართველ დავითისა და ბაგრატიდების წინააღმდეგ, რომლებიც დაეხმარნენ ბარდა ფოკას. ბაგრატიდებისა და დავითის გაერთიანებული ჯარი დამარცხდა. დავითმა აღიარა ბიზანტიაზე დამოკიდებულება და მისი ძალაუფლების ქვეშე მდებარე მიწები იმპერატორს უანდერძა. 1001 წელს დავითი გარდაიცვალა. ივერიის ზოგიერთმა დიდებულმა არ ინება დავითის ანდერძის ცნობა და ბასილი სასწრაფოდ კავკასიაში გაემგზავრა. ტაოს ოლქის დიდებულები ვალდებულნი იყვნენ დამორჩილებოდნენ, შიდა ივერიის არხონტმა უარი განაცხადა ეცნო ეს ანდერძი.

მაგრამ იმპერიის პოზიციების განმტკიცება ივერიაში და არმენიაში ბასილმა მხოლოდ თავისი



მეფობის დასასრულს შეძლო, 1021-1024 წლების ლაშქრობისას ბასილი II-მ რამდენჯერმე დაამარცხა აფხაზეთის მმართველი გიორგი, შეძლო აღეკვეთა მისი მცდელობა შეეკრა სამხედრო კავშირი ალ-ხაკიმთან და აჯანყებულ სამხედრო დიდებულებთან, გიორგი იძულებული გახდა ეცნო იმპერიისადმი დამოკიდებულება, მძევლად მისცა იმპერატორს თავისი ძე ბაგრატი.

ამ ლაშქრობების დროს ვასპურაკანის მმართველმა გადასცა ბასილს თავისი მიწები. 1020 წელს გარდაცვლილი ანისისი მეფის გაგიკ I-ის ძემ, სმბატმა ასევე დადო ბასილთან ხელშეკრულება, იმის მსგავსად, რომელიც ბასილთან ადრე დადო დავითმა.

ამ შემატებათა შედეგად, იმპერიის ჩრდილო-აღმოსავლეთით წარმოიშვა ახალი თემები: ვასპურაკანი, ივერია და თეოდოსიოპოლისი“ (История Византии, Т. 2, М. 1967, стр. 225). (იხ. რუკა, ტ.2, გვ. 34, 256, 208).

მანრაღია და მარდაღია – იბერიის თემის ძირითადი ნაწილები

ნ. მარი ჭან-ლაზებს იბერებს უწოდებდა, მეგრულს კი ივერიულ ენას. ეს მოსაზრება არ გაიზიარეს, მაგრამ ფაქტია, რომ, სომხური გეოგრაფიით, სამხრეთ ეგრისში შემავალი ოლქები მანრაღია და მარდაღია (ბასიანის სამხრეთ-დასავლეთით) იბერიის თემის ნაწილებს შეადგენდნენ.

სომხური გეოგრაფიით სამხრეთ ეგრისის ანუ „ეგრის“ ქვეყანა მოიცავდა ჭანიკას, ლაზეთს, მანრაღიას და ეგრივს. ნ. აღონცის მიხედვით, რომელიც ისტორიული გეოგრაფიის საყოველთაოდ აღიარებული მცოდნე იყო, მანრაღიასა და მარდაღიას ოლქების მდებარეობას თეოდოსიოპოლის-არზრუმის სამხრეთით და სამხრეთ-აღმოსავლეთით განსაზღვრავდა. როგორც უკვე აღინიშნა, ეს მხარეები (ოლქები) XI საუკუნის ბიზანტიური იბერიის თემის ცენტრალურ ნაწილებს წარმოადგენდნენ, ანუ ეგრი და იბერია ერთმანეთს ფარავდნენ. იქვე იყო იბერიის თემის სხვა ნაწილები, ანუ ამ მხარეებში იბერია და ეგრი (ეგრისი) ერთმანეთს ფარავდნენ. იბერიისა და ეგრისის იგივეობა ძველ ეპოქაში ალბათ არც იყო გასაკვირი, რადგანაც პროტოქართული ენის და შემდეგ მისგან მიღებული ე.წ. ზანურ-ქართული ენის დიფერენციაცია გამყრელიძისა და მაჭავარიანის მიხედვით დაიწყო ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისში („წელთაღრიცხვათა მიჯნაზე“, თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, „სონანტა სისტემა“), ანუ ეგრისელთა და იბერთა ენა ერთი და იგივე ყოფილა ჯერ კიდევ ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისში, შესაძლოა, ისინი I ათასწლეულში ერთმანეთის მიმართ ძალზე ახლო მდგომ დიალექტებს წარმოადგენდნენ, იმდენად ახლოს მყოფ, რომ მათ ქრისტიანული ღვთისმსახურებისათვის შემოიღეს ორივე ტომისათვის საერთო ენა, რომელსაც ამჟამად „ძველი ქართული ენა“ ეწოდება.

ენობრივი მთლიანობის გამო ტაოს სამხრეთით იბერიის თემი და ეგრის ოლქი ერთ მთლიანობას შეადგენდნენ არა მხოლოდ გეოგრაფიულად, არამედ ეთნიკურადაც.

ბასიანელნი ანუ მესხნი (IX-XI სს.)

IX-XI საუკუნეებში საქართველოში ყოველ სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნში მცხოვრებ ქართველობას სახელი საკუთარი კუთხის მიხედვით ჰქონდა მიღებული. მაგალითად, აფხაზეთის სამეფოს ხალხს ერქვა-აფხაზები, კახეთისას – კახელები, ტაოს სამეფოელებს – „ნათესავით ტაოელნი“ ან ტაოელნი, ქართლის სამეფოს მცხოვრებთ – „ქართველნი“ (იგივეა, რაც „ქართველთა



სამეფოს“ ხალხი) – ვის ერქვა მესხნი IX-XI სს-ში? აღსანიშნავია, რომ აღნიშნულ საუკუნეთა წყაროებში „მესხი“ გვხვდება მას შემდეგ, რაც ბასიანის პროვინცია შემოდის ქართულ პოლიტიკურ სამყაროში. პირველად ეს მოხდა, როგორც ცნობილია, ტაოს მეფის დავით კურაპალატის დროს, რომელმაც „ზემონი ქვეყანანი“, ანუ თეოდოსიოპოლ-ბასიანის მხარეები შემოიერთა. თვითონ „მესხი“ ბასიანის სახელთან უნდა იყოს დაკავშირებული ეტიმოლოგიურადაც, როგორც ცნობილია „ხი“ სადაურობის გაწარმოებული სუფიქსია – კოლხი, კახი და სხვა. ბასიანის, ანუ ფასიანის მცხოვრებს „ბასხი“ - მესხი უნდა რქმეოდა (ეს ეტიმოლოგიური იგივეობა პ. ინგოროყვამ დაამტკიცა აფხაზეთის მხარეთა განხილვის დროს).

„მესხი“ შეიძლება ითქვას, პირველად იხსენიება მატიანე ქართლისაისაში – „გამოვიდა თეოდოსი საბერძნეთით, მოვიდა სამცხეს და დადგა მარგის მერეს, უხმობდა მესხთა აზნაურთა“ (ქ.ც., I, გვ. 270).

შემდეგ იხსენიება ბაგრატ IV-სთან კავშირში, როცა ის საბერძნეთიდან დაბრუნდა, მოვიდა, ჯერ არზრუმ-ბასიანის ქვეყანაში, რადგანაც ტრაპეზუნტიდან გზა ჯერ იქ აღიოდა, იქიდან კი შიდა საქართველოსკენ მიემართებოდა. აქ მას დახვდნენ – „დიდებულნი, ერისთავნი, აზნაურნი ტაოელნი, მესხნი და ქართველნი“ (ქ.ც. I, გვ. 284).

აქ „ქართველი“ ნიშნავს ყოფილი „ქართლის სამეფოს“ ხალხს, ტაოელნი ნიშნავს ყოფილი „ტაოს სამეფოს“ ხალხს (ტაოს ბოლო მეფე იყო დავით დიდი კურაპალატი), ხოლო მესხნი კი უნდა ნიშნავდეს ბასიანის ქვეყნის ხალხს, ანუ ამ შემთხვევაში ბასიანელ დიდებულებს. რატომ უნდა შეხვედროდნენ ბაგრატ IV ბასიანელები, ეს პროვინცია ხომ მის მამას, გიორგი I-ს იმპერიამ ჩამოართვა? საქმე ისაა, რომ მიუხედავად დამარცხებისა, გიორგი I-ს იმპერატორმა ბასილიმ შეთანხმების შესაბამისად გადასცა, ანუ დაუტოვა ცალკეული ადგილები და სოფლები „ზემო ქვეყნებში“. მატიანე წერს – „ყვეს მშვიდობა და დაიზავნეს და მისცა გიორგი მეფემან... ქვეყანა, რომელი ჰქონდა დავით კურაპალატსა ტაოსა, ბასიანს, კოლა-არტანთა და ჯავახეთს. ხოლო რომელიმე ამა ქვეყანათაგან ეკლესიანი, სოფელნი და ადგილნი დაულოცნა გიორგი მეფესა“ (ქ.ც. I, გვ. 288).

მაშასადამე, საქართველოს სახელმწიფოს ბაგრატ IV მმართველობის დასაწყისში ეკუთვნოდა ტაოსა, ბასიანსა და კოლა-არტან-ჯავახეთში ზოგიერთი ეკლესია, სოფელნი და ადგილნი. ამ სოფლებისა და ადგილების, ასევე ეკლესიების რიცხვი, ცხადია, არც თუ მცირე იქნებოდა, რადგანაც ისინი თვით ბასილი იმპერატორმა „დაულოცა გიორგი მეფეს“, ანუ ლოცვა-ფიცით მიართვა. სწორედ ამ ადგილების დიდებულები, ერისთავები და აზნაურები, (ცხადია, თავიანთი ლაშქრით) შეხვდნენ ბაგრატ IV-ს ბიზანტიიდან დაბრუნებისას. ეს ადგილები ყოფილან ტაო, ბასიანი, და კოლა-არტან-ჯავახეთი, აქაურებს კი ერქვათ „ტაოელნი“, მესხნი და ქართველნი“, ანუ ტაოდან – ტაოელები, ბასიანიდან მესხები, კოლა-არტან-ჯავახეთიდან – ქართველები, ანუ მათ ასეთი სახელები ერქვათ თავიანთი მხარეების მომცველი პოლიტიკურ ადმინისტრაციული ერთეულების სახელების მიხედვით. იმაჟამად, ჩანს, ეს სამხარეო სახელწოდებანი ჯერ კიდევ არ ატარებდა ჩამოყალიბებულ ეთნოგრაფიულ ნიშანს, არამედ აღნიშნავდა მხოლოდ ქვეყნის მაცხოვრებლებს, მაგრამ შემდგომ საუკუნეებში ამ სახელებმა ეთნიკური ნიშანი შეიძინეს. საუკუნეთა პოლიტიკური საზღვრების ცვლილებების შესაბამისად კუთხეთა მცხოვრებლების სახელებიც იცვლებოდა. კერძოდ, შუა საუკუნეებში, მას შემდეგ, რაც დაიშალა ერთიანი საქართველოს სახელმწიფო, „ქართველნი“ დაერქვათ ქართლის სამეფოს მცხოვრებთ, ხოლო მესხნი დაერქვათ სამცხე-საათაბაგოს მცხოვრებთ, მაგრამ X საუკუ-



ნის დასაწყისში ასე არ ყოფილა, ჩვენს წყაროებში, როგორც ითქვა, „ქართველი“ იყო კოლა-არტან-ჯავახელი, ე.ი. ქართველთა სამეფოში მცხოვრები, ხოლო „მესხი“ – ბასიანელი.

XI-XII საუკუნეებში, რაც გაუქმდა ე.წ. „ქართველთა სამეფო“, „მესხის“ მნიშვნელობა გაიზარდა იმით, რომ „მესხებს“ ახლა უწოდებდნენ სამცხე-ტაო-ბასიანის მცხოვრებთ, ბაგრატ IV-ის დროსვე „გამოიყვანა მაწყვერელმან მესხნი შველად მეფისა... ლიპარიტ შეკრიბნა კახნი“ (ქ.ც. I, გვ. 300).

აქ „მესხი“ სამცხე-ტაოელ-ჯავახელია, კახი კი კახეთის მცხოვრები.

მესხნი არიან კალმახისა და არტანუჯის, მისი მიმდებარე ქართული ქვეყნების მცხოვრებნი. „სულა ერისთავმან კალმახისაგან, გრიგოლ ერისთავმან არტანუჯისაგან შეაერთეს სიტყვა და შეიწვივნეს მათ თანა სხვანიცა აზნურნი მესხნი“ (იქვე, გვ. 301).

ერთიან სახელმწიფოში „ქართლი“ მხოლოდ შიდა ქართლს ეწოდებოდა, ამიტომაც სამხრეთ საქართველოს მცხოვრებნი მესხებად იწოდნენ. „მესხნი აზნაურნი და ზემოსა კერძისანი ძლიერად დგეს ახალქალაქს“ (ქ.ც. I, გვ. 306) – იგულისხმება სულტან არფასარანის შემოსევების დრო. გიორგი II „გარდმოვიდა სამცხეს, მოირთნა მესხნი“ (გვ. 316). დავით აღმაშენებლის დროს, როცა თურქებმა ტაო-ბასიანი დაიჭირეს, მათ წინააღმდეგ უბრძანა, ანუ „აცნობა ქართველთა და მესხთა, რათა კლარჯეთს დაუხვდნენ პაემანსა“ (ქ.ც. I, გვ. 333). თვითონ კი ქუთაისიდან ლაშქრით განვლო ზღვისპირი ხუფათის გზით შევიდა კლარჯეთში და შეებრძოლა თურქებს ბასიანში.

მამასადაძე, სახელი მესხი IX-XII საუკუნეებში ჯერ კიდევ არ ატარებდა სატომო-ეთნიკურ ნიშანს, არამედ ეწოდებოდა სხვადასხვა რეგიონალურ-ადმინისტრაციული ერთეულის შიგნით მცხოვრებს.

ანიის – იბერიის თემის ერთ-ერთი დედაქალაქი

„იბერიის თემში, ანუ იბერიის საკატეპანოში შედიოდა იმიერ ტაო, ჩრდილო ბასიანი, ოლთისი, თორთომი, კოლა, არტაანი, შავშეთი, ჯავახეთი და ე.წ. „ზემონი ქვეყანანი“ – არაქს-ევფრატის აუზში მდებარე ვრცელი ტერიტორია, რომელიც ეთნიკურად არაერთგვაროვანი მოსახლეობით იყო დასახლებული. მოგვიანებით იბერიის თემის შემადგენლობაში შევიდა კლარჯეთის მიწა-წყალი, ხოლო კონსტანტინე X მონომაქოსის დროს (1042-55) – შირაქის სამეფო ქალაქ ანისით, რომელიც იბერიის თემის დედაქალაქად იქცა.

იბერიის თემს ჩრდილო-აღმოსავლეთით ესაზღვრებოდა ქართველთა და ვანანდის სამეფოები (ქართველთა სამეფოსთან საზღვარი ბანის წყალზე გადიოდა), დასავლეთით ბიზანტიის ადმინისტრაციული ერთეული – ქალდიის თემი, სამხრეთ-დასავლეთით და სამხრეთ-აღმოსავლეთით ტარონისა და ვასპურაკანის ოლქები. თემმა არსებობა შეწყვიტა სელჯუკთა შემოსევების შედეგად 1072-1074 წლებში (ქსე, 5, 1980, გვ. 68).

იბერიის თემის დიდი ნაწილი იყო „დავით კურაპალატის მემკვიდრეობა“, ანუ ის მიწა-წყალი, რომელიც დავით III-მ უანდერძა კეისარს. დავით III-ის სამემკვიდრეო სამფლობელოს შეადგენდა იმიერ ტაო ჩრდილო ბასიანითურთ. 979 წელს აჯანყებული ბარდა სკლიაროსის წინააღმდეგ გაწეული დახმარებისათვის ბიზანტიამ დავითს გადასცა „ზემონი ქვეყანანი საბერძნეთისანი, რათა თავის სიცოცხლესა ჰქონდინ“ (გ. მთაწმიდელი).

XI ს-ის სომეხი ისტორიკოსის სტეფანოზ ტარონელის (ასოლიკი) ცნობით, ეს ქვეყნები იყო: ციხე ხალტოი-არიჭი და მასთან მდებარე კლისურა დასავლეთ ევფრატის ხეობაში,



ჩორმაირის თემი მდ. ჭოროხის სათავეებთან, კარინი ანუ თეოდოსიოპოლი თავისი თემით, ციხე სევუკი მარდალიის კანტონში, მდ. არაქსის სათავეებთან, ჰარკისა და აპაუნკის პროვინციები აღმოსავლეთ ევფრატის ხეობაში (ქსე, 3, 1978, გვ. 340).

მოსკოვში დასტამბული „ბიზანტიის ისტორიის“ თანახმად, XI ს-ში ტრაპეზუნტიდან ვანის ტბამდე ბიზანტიამ დააარსა ახალი ადმინისტრაციული ერთეულები – „ვასპურაკანის თემი, იბერიის თემი და თეოდოსიოპოლის თემი“. იქამდე არსებობდა „ქალდეას თემი“. ლაზიკის სამიტროპოლიტოდ წოდებული ბიზანტიური საეკლესიო ერთეული შესაბამისად მოიცავდა აღნიშნულ მხარეთა დიდ ნაწილს და ისიც XI ს-ში უნდა გაფართოებულიყო ამ თემებზე საეკლესიო იურისდიქციის განვრცობის შედეგად. როგორც აღინიშნა, ოლნუტის საეპისკოპოსო მარდალიაში, ხორძენე და ბიზანა მანრალიასთან ახლოს, ტარონის მიმართულებით, ანდაკი – ვანანდში (ყარსის ოლქში) იყვნენ განლაგებულნი.

ქართველთა ბრძოლა ბასიან-ტაო-კარინისათვის

კარინი - არზრუმის ანუ კარნუ-ქალაქის მხარეს ერქვა I ათასწლეულში, მიიჩნევა, რომ სიტყვა კარინი კარინიტების იბერიული ტომის სახელისაგან წარმოდგა, რომელიც ქრისტეშობამდე ცხოვრობდა იქ.

ეს ქვეყანა იბერიის სამეფოს ნაწილი ყოფილა, ცხადია იბერებით დასახლებული პარიალრესთან, გოგარენასთან და ხორძენსთან ერთად, რომელნიც, როგორც აღინიშნა, სტრაბონის ცნობით არმენიამ ჩამოაჭრა იბერიას ქრისტეშობამდე II საუკუნეში. საუკუნეთა შემდგომ ჩამოყალიბებულ ტაოს სამეფოს ოფიციალურად „ქართველთა სამეფოს“ ეწოდებოდნენ, ტაო კი ბასიანთან ერთად არ შედიოდა მცხეთის ქართლის სამეფოში, ამასთან დაკავშირებით დაგვებადა მოსაზრება, რომ ცნობილი ქვეყანა „არიან-ქართლი“ იყო კარინი - ტაო-ბასიანი მიმდგომ მხარეებთან ერთად, ამ მოსაზრების სხვადასხვა ირიბი ცნობა ამტკიცებს, რომელნიც მოყვანილია ამ ნაშრომში. ერთერთი შესაძლოა იყოს სიტყვა არიან-ქართლის ფუძე-ძირის „არ“ („ქართ“ - „ქარ“), იგივეობა „კარინ“ სიტყვის ძირთან - „კარ“ (არ-ქარ-კარ) ამავე რეგიონში ასეთი ფუძეები მრავალია მათ შორისაა არზრუმი, ართვინი, არტანუჯი, კარი, არტაანი და სხვა. არტართ-ქართ-კარ-არ ცხადია ქმნიან გარკვეულ სისტემას, რომელიც ნამდვილად ემსგავსება სიტყვა „არიან-ქართლს“. „მოქცევაი ქართლისაის“ ცნობით არიან-ქართლი სახელმწიფო იყო, რომლის მეფის ძემ აზონმა ინება თავისი ხალხის ერთი ნაწილის უფრო ჩრდილოეთით გადასახლება, სადაც ახალი სახელმწიფო „ქართლის სამეფო“ დააარსა – „ჰერეთიდან-ეგრისწყლამდე“. ე.ი. იყო ორი ქართლის სამეფო ერთი სამხრეთით - „არიან-ქართლი“, მეორე კი ჩრდილოეთით. ორივე სამეფო ქართველებით იყო დასახლებული, მაგრამ სამხრეთ ქართლს ანუ არიან-ქართლს უფრო განვითარებული სახელმწიფოებრიობა ჰქონია და უფრო ძლიერი ყოფილა სამხედრო-ეკონომიკური თვალსაზრისით, ჩრდილო ანუ მცხეთის ქართლსაც ჰქონია გარკვეული სახელმწიფოებრიობის ჩანასახები: „მცხეთელი მამასახლისის“ სახით, რომლის უზენაესობას ცნობდნენ სხვა დიდებულეები. აზონს ჩრდილოეთის ქართველთა სახელმწიფო მტკიცედ ჩამოუყალიბებია, მაგრამ შემდგომ იქ დაწყებულა დინასტიური ომი, რადგანაც მიიჩნევა, რომ აზო-ფარნავაზის ომი შიდადინასტიური ბრძოლის ნიშნით მიმდინარეობდა, და რომ ფარნავაზი და აზო საერთო დინასტიური სახლის სხვადასხვა განშტოებებს განასახიერებდნენ, რომელთა შორის უფროს-უმცროსობის პრინციპით უფლებები და სამართავი ტერიტორია იყო დანაწილებული (მ. სურგულაძე, ბაგრატიონთა სამეფო



სახლი, 1995, გვ. 19). ამავე სახლის წევრი უნდა ყოფილიყო ასევე ეგრისის ერისთავი ქუჯი. საფიქრებელია, რომ ქართველთა ორი სახელმწიფო ებრძოდა ერთმანეთს, ესენი იყვნენ მცხეთის ქართლი და არიან-ქართლი.

დასავლეთ არმენიის ხალხში ეთნოიდენტობის კიბის შედეგი (IX-X სს.)

კვლევა ეროვნული იდენტობისა რთული საქმე იყო შუა საუკუნეებში.

ზოგჯერ ხდებოდა ისე, რომ ერთ რომელიმე ხალხში იკვეთებოდა ჯგუფი, რომელიც საბოლოოდ იქცეოდა ხოლმე სხვა ხალხად და შორდება ძველ ერს. ამის მიზეზი შეიძლება სხვადასხვა ყოფილიყო. შეიძლება რამდენიმე მაგალითის დასახელება. ოსმალეთის უზარმაზარი სახელმწიფოს მოსახლეობა „ბერძნებს“ უწოდებდა სლავური წარმოშობის ხალხებსაც (მათ შორის ვთქვათ ბულგარელებს, ვლახებს და ა.შ.). მიზეზი ამისა იყო ის, რომ ჩამოყალიბების შემდეგ რამდენიმე საუკუნის მანძილზე ოსმალეთის იმპერიამ თავისი კანონების თუ ადათის შესაბამისად „ბერძნულ თემში“ გააერთიანა ყველა მართლმადიდებელი და ისინი ერთ ცენტრს - კონსტანტინოპოლის ბერძნულ საპატრიარქოს დაუქვემდებარა, საბოლოოდ პუშკინის ეპოქაში რუსული წრეები (XIX ს. დასაწყისში) საერთაშორისო ასპარეზზე ავრცელებდნენ მტკიცებულებებს, რომ სინამდვილეში ოსმალეთის „ბერძნების“ უმრავლესობა, არა ეთნიკური ბერძნები არამედ „სლავები“ იყვნენ. შემდეგში კი მართლაც მოხდა თვითგამორკვევა და „ბერძნებიდან“ თანდათან გამოიკვეთნენ ბულგარელები, სერბები თუ ვლახები.

ამჟამადაც, როგორც ცნობილია, ქრისტიანი ლაზები თავიანთ თავს „ბერძნებს“ უწოდებენ, მაგრამ თუ კი რაიმე მიზეზის გამო მათში დაიწყება ეთნიკური იდენტობის ძიების პროცესი, შესაძლოა ბერძნების ამ ნაწილისაგან ახალი „ლაზი ხალხი“ ჩამოყალიბდეს, მითუმეტეს, რომ არსებობენ მუსულმანი ლაზები, რომელნიც საერთოდ არ თვლიან ბერძნებად თავს.

მსგავსადვე შესაძლებელია ვთქვათ მექსიკის ხალხში შიდა იდენტობის ძიების შედეგად გამოიკვეთოს ინდიელთა ახალი ხალხები ანდა ეთნოჯგუფები, რომელნიც წარმოიხდებიან, როგორც დამოუკიდებელი ნაციონალური ხალხები.

დაახლოებით მსგავსადვე „დასავლეთ არმენიის“ მკვიდრმა მოსახლეობამ IX-X საუკუნეებში, ეთნოძიების შედეგად დაასკვნა, რომ ისინი იყვნენ არა სომხები არამედ იბერიელები, ენით, კულტურით, წარსულით და სხვა ეროვნული თვისებებით. ტაო-ბაიანისა და ახლო მხარეების მოსახლეობამ ეთნო-თვითგამორკვევით აღიდგინა ქართულ-ეროვნული ეთნოიდენტობა და არა ე.წ. „ქართიზაციის“ შედეგად.

ბასიანი XII ს.-ში

ბასიანი XII ს.-ში საქართველოს სახელმწიფოს ნაწილი იყო. თამარ მეფის დროს ბასიანში დიდი ომი გაიმართა-

„წყალობითა მოჰხედა სამკვიდრებელსა თვისსა ღმერთმან და ვარძიისა ღვთისმშობელმა უვნებლად დაიცვა მის წინაშე შევედრებული ერი ქართველთა“.



არზენა - არსიანი - არიანი

კონსტანტინე პროფოროგენეტი, როგორც ითქვა, არტანუჯის ოლქს (კლარჯეთს) უწოდებს „არზენას“ (არზენი). შეუძლებელია, რომ არ დავინახეთ მსგავსება ანდა იდენტურობა სიტყვებს შორის „არზენი“ და „არსიანი“. როგორც ვიცით, არსიანი ეწოდება ქედს, რომელიც აღმოსავლეთიდან საზღვრავს კლარჯეთს ანუ არტანუჯის ოლქს. არსიანი შესაძლოა კონსტანტინე პროფოროგენეტის დროს იწოდებოდა კიდევ ასე: „არზიანი“ „არზენი“ ანუ არზეს ქედი. არზენას ძირი არის „არზ“, ხოლო „ენი“, „იანი“ ქართული სუფიქსებია. სიტყვა არსიანმა ასევე შეიძლება გაგვახსენოს სიტყვა „არიანი“, როგორც ვიცით ასე ეწოდებოდა ქართველთა სამხრეთის სამშობლოს („არიან-ქართლი“). ზოგიერთ მკვლევარს ის ეგულება ისტორიულ მესხეთში ანუ ტაო-კლარჯეთის მხარეს. მართლაც, ჩვენი წყაროების ცნობით კლარჯეთი იყო აზონის მამული ქვეყანა. ანუ არიან-ქართლის ძველი სამეფოს ნაწილი იყო კლარჯეთი. როგორც ითქვა, კლარჯეთს X საუკუნეში არზენი, ხოლო მის მთავარ ქედს „არსიანი“ ერქვა. ჩვენი ძველი წყაროს ცნობით კი კლარჯეთი არიანის ქვეყნის ნაწილი იყო. მაშასადამე სამივე სიტყვა (არზენი, არსიანი და არიანი) მიიმართება კლარჯეთის მიმართ და ჩანს კლარჯეთის ძველი სახელები იყვნენ, როგორც აღინიშნა კლარჯეთის სახელ „არზენისაგან“ ასევე უნდა იყოს წარმოშობილი სიტყვა „არზ-ენა“ ანუ „ლაზ-ენა“ იგივე „ლაზიკა“ (ლაზივი). მაშასადამე საფიქრებელია, რომ „ლაზიკა“ და „არიანი“ ერთი წარმოშობის სიტყვებია. ვახუშტის ცნობით კლარჯეთის (ანუ არიან-ქართლის ანუ ლაზიკის) ნაწილები იყვნენ ტაო, სპერი, თორთომი, არზუმის სანახები და ა.შ. აღსანიშნავია, რომ ოლთისის დასავლეთით მდებარეობდნენ აზორდის ციხე, ქალაქი აზორდი, აქ გაედინებოდა მდ.აზორდი და საერთოდ მთელ მხარესაც აზორდი ერქვა. ის მდებარეობდა ჭოროხსა და ოლთისის წყალს შუა. სიტყვები აზორდი და არზენი თითქოსდა ერთმანეთს ემსგავსებიან. სიტყვა აზორდი ჩვენ გვაგონებს სიტყვა – აზონს, სახელს არიან-ქართველთა მეფის ძისა. აღსანიშნავია, რომ ოსმალური წყაროს ცნობით ამ მხარეში - „აზნაურები“ ცხოვრობდნენ.



თაზო XIV

არიან-ქართლი

სიტყვა „ქართველის“ ეტიმოლოგია

ამჟამად მიღებული თვალსაზრისით, სიტყვა „ქართველი“ უკავშირდება მცხეთაში „ქართლის მთას“, რომლის მცხოვრებთაც თითქოსდა ეწოდათ „ქართველი“, შემდგომ კი ეს სახელი განივრცო ირგვლივ მაცხოვრებლებზეც.

სიტყვა „ქართველს“ აგრეთვე აკავშირებენ სიტყვასთან „ქართა“, რაც შემორაგვეულ ადგილს ნიშნავს. ძირითადად ასეთი იყო საბჭოთა ეპოქაში ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისი.

უფრო ადრინდელს გამოხატავს მიხეილ თამარაშვილი: – „საყოველთაოდ მიღებული თვალსაზრისით, ადგილობრივი ტრადიციის მიხედვით, „საქართველო“ ნაწარმოებია სიტყვისაგან „ქართლოს“, „იაფეტის ბადიშიშვილის სახელისაგან, რომელსაც წილად რგებია ეს მხარე. მის შვილებს მამის საფლავთან ფიცი დაუდიათ, რომ მამის ადგილსამყოფელს „ქართლოსს“, ანუ „ქართლს“ უწოდებდნენ, მის სახელისუფლებო მიწებს კი – საქართველოს“ (მ. თამარაშვილი, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, 1995, გვ. 38).

თამარაშვილის წიგნის წერის დროს ჯერ ნაკლებად იყო ცნობილი „მოქცევა ქართლისაი“ და ამიტომ უცნობი იყო ქვეყანა „არიან-ქართლი“, მაგრამ ამ წყაროს, კარგად იცნობდა დავით აღმაშენებლის მოძღვრად მიჩნეული არსენ ბერი, რომელიც წმიდა ნინოს ცხოვრებაში წერს, თუ ვინ არიან ქართველები და როგორ უნდა აიხსნას ეტიმოლოგიურად სიტყვა „ქართველი“. კერძოდ, ის წერს - „ჩვენ შვილნი ვართ მათ არიან-ქართლით გამოსულთანი და ენა მათი ვუწყით“.

მაშასადამე, „მოქცევაი ქართლისაის“ თვალსაზრისით, აბსოლუტურად განსხვავებულად წარმოიდგინება ქართველთა წარმოშობა. ქართველები ამ წყაროს ცნობით, არ ჩამოყალიბებულან საქართველოს მიწა-წყალზე, ე.ი. ქართლოსისაგან, არამედ სამხრეთში არსებობდა სახელმწიფო „არიან-ქართლი“, რომლის მცხოვრებთ, ამ წყაროს მიხედვითვე, ერქვათ „არიან ქართველნი“ ანუ „ქართველნი“.

„არიან-ქართლის“ პოლიტიკური ელიტა ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქაში ჩამოსახლდა თანამედროვე საქართველოში. ახალი ქვეყნის მოსახლეობა „ქართველები“ იყვნენ იმის გამო, რომ ისინი „შვილნი“, ანუ შთამომავლები იყვნენ- „მათ არიან-ქართლით გამოსულთა“, ანუ სიტყვა „ქართველი“ მცხეთის გადელაქალაქებამდეც არსებობდა და ერქვა არიან-ქართლის მოსახლეობას.

მეორე მხრივ, ქართლის ცხოვრების თანახმად, „ქართველები“ ქართლოსის შთამომავლნი არიან, მეგრელები „ეგროსისა“ და ა.შ., მაშინ, როცა უფრო ძველი წყაროს, „მოქცევა ს“ მიხედვით, როგორც ითქვა, „არიან-ქართველები“ მეფის ძე აზონის მეთაურობით თანაბრად განსახლდნენ „ეგრისწყლიდან ჰერეთამდე – (ალბანეთამდე)“, ანუ ამ წყაროს მიხედვით, როგორც ეგრისწყალთან მცხოვრები ეგრისელები, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა, „არიან-ქართველთა“ შთამომავლებია. ქართველებია, როგორც დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა ეგრისწყალთან, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა.

„და თანა ჰყვანდა ალექსანდრეს მეფესა აზოი, ძე არიან-ქართლისა მეფისაი, და მას მიუბოძა მცხეთაი საჯდომად და საზღვარი დაუდვა მას ჰერეთი და ეგრისწყალი და



სომხთი და მთა ცროლისა და წარვიდა“ (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, 1964, გვ.81).

ძალზე ღრმა და საგულისხმო განსხვავებაა.

გარკვეულია, რომ ქართლის ცხოვრების ცნობები ე.წ. კავკასიელთა და ქართველთა ეთნარქების შესახებ შედგენილია მოვსეს ხორენაცის „ისტორიის“ გავლენით, ალბათ, მონღოლების შემდეგ, რადგანაც არსენ ბერი XII ს-ში „ეთნარქთა“ თეორიას არ იცნობდა, ხოლო „მოქცევა ქართლისა“ არის I ათასწლეულის წყარო, რომელიც სინას მთაზე იკითხებოდა IX-X სს-ში. მაშასადამე, „ქართველი“ – „არიან-ქართველთა“ შთამომავალს ნიშნავს. მას ეტიმოლოგიური კავშირი არა აქვს არც „ქართლოსთან“ და არც სიტყვა „ქართასთან“.

არიან-ქართლის ერი

არიან-ქართლის მდებარეობა ამჟამადაც კვლევის საგანია.

ნ. ხაზარაძის თვალსაზრისით, რომელსაც მნიშვნელოვანს უწოდებს აკად. გ. გიორგაძე, არიან-ქართლი მდებარეობდა ტაო-ბასიანის მხარეებისაკენ. „ნ. ხაზარაძის კონცეფციით არიან-ქართლი, ისევე როგორც მოსხიკე კლარჯეთისა და მის სამხრეთით მდებარე ტაო-ბასიანის მხარეების აღმნიშვნელი ტერმინი იყო, ეკლესია-ანძიანძორა-სტერი კი ამ დიდი რეგიონის სამხრეთ საზღვართან დღევანდელ ერზნჯანის ზეგანზე მდებარე ქალაქები“ (გ. გიორგაძე, ნ. ხაზარაძე. კავკასიურ-ახლო აღმოსავლური კრებული, 2001, გვ. 13).

„ჩვენ შვილნი ვართ მათ არიან-ქართლით გამოსულთანი და ენაი მათი ვუწყით“ - წერდა არსენ ბერი, დავით აღმაშენებლის მოძღვარი, თავის „წმიდა ნინოს ცხოვრებაში“.

I ათასწლეულში ქართველობა დარწმუნებული ყოფილა, რომ ისინი იყვნენ „არიან-ქართლიდან“ გამოსული ხალხის შთამომავალნი და აგრეთვე იმაშიც, რომ ქართული ენა ყოფილა იგივე ენა, რაც „არიან-ქართველთა“ ენა იყო ძველ სამშობლოში (მაშასადამე, მათი თვალსაზრისი განსხვავდებოდა „ქართლის ცხოვრების“ კონცეფციისგან, რომ მაგალითად, ქართული ენა თითქოსდა საქართველოში ჩამოყალიბდა სხვადასხვა ენების აღრევის შედეგად).

თუ ჩვენ შევაჯერებთ „წმიდა ნინოს ცხოვრების“, ასევე, „ქართლის ცხოვრებისა“ და „მოქცევა ქართლისაის“ კონცეფციებს, შეიძლება მივიღეთ შემდეგ მოსაზრებამდე: არიან-ქართლის ქვეყნიდან თანამედროვე საქართველოში ჩამოვიდა მეფის ძე აზონი თავის სამხედრო ელიტის თანხლებით, მათ შექმნეს ახალი სახელმწიფო, მაგრამ წყაროსავე ცნობით, მკვიდრ, ძველ ქართულ მოსახლეობას, არიან-ქართველთა ჩამოსვლამდე, უკვე ჰქონია სახელმწიფოს მოწყობის ნიშნები და ჰყავდა მმართველები. შეიძლება ითქვას დინასტიაც - ე.წ. მცხეთელი მამასახლისების ოჯახი. ამ ოჯახის წევრი ფარნავაზი მოახერხებს ჩამოსული სამხედრო არისტოკრატის ელიტის ნაწილის მიმხრობას, მკვიდრთაგან კი ჯარის შექმნას და შეებრძოლება აზონს. აზონი მარცხდება და გადადის თავისი მამის ქვეყანაში, ანუ „არიან-ქართლში“ - ესაა კლარჯეთი და მის სამხრეთით მდებარე მხარეები (ალბათ ტაო, კარინი, ბასიანი და ა.შ.). ფარნავაზი აქაც ამარცხებს აზონს, ლაშქრავს სამხრეთის მხარეებს (ე.ი. კლარჯეთ-არიან-ქართლს) და ბრუნდება შინ - მცხეთაში. ერთი სიტყვით „არიან-ქართლში“ ჩანს იგულისხმება ვრცელი ქვეყანა ტრაპეზუნტიდან (ზღვისპირა დიდი ქალაქიდან) – კარნუ- ქალაქამდე და ანძიანძორამდე (დღევანდელ ერზნჯანის ზეგანამდე), ანუ ქალდეა-სპერი-ტაო-ბასიანი და მისი მომიჯნავე მხარეები, ის ქვეყანა, სადაც ქსენოფონტემ ქართველი ტომები აღწერა, ქვეყანა,



რომელსაც სტრაბონი უწოდებს ხორძენეს, პარიადრსა და გოგარენს, იბერიის მხარეებს, რომელიც არმენიამ ჩამოაჭრა ისტორიულ საქართველოს ქრისტეშობამდე II ს-ში. იქამდე ეს მხარეები შედიოდა იბერიაში, ცხადია იბერებითვე ანუ ქართველებით დასახლებული (არისტაკეს ლასტივერტეცი, ისტორია, 1974, გვ. 183). პარხარის მთა პ. ინგოროყვას აზრით არის იგივე პარიადრეს მთიანეთი ანუ პონტოს მთები მდ. კელკიტ ჩაის შესართავიდან ღალისამდე და დასავლეთ ევფრატამდე. ს. ჯანაშიას აზრით პარიადრე, სკიდისი და მოსხის მთები აღმოსავლეთ პონტოს ქედის ნაწილებია (იქვე, ე. ცაგარეიშვილის კომენტარი, გვ. 182).

არიან-ქართლის უმთავრესი ნაწილი ხორძენესა, შემდგომ გუგარქსა და პარიადრის მთიანეთის კალთებზე უნდა ყოფილიყო განფენილი. კლარჯეთი ვახუშტის ცნობით, ამ მხარეების ნაწილი იყო (ვახუშტის ცნობით კლარჯეთი იყო არა მხოლოდ არტანუჯის მხარე, არამედ ტაო, ბასიანი, სპერი და მათი ირგვლივი ქვეყნები).

სტრაბონის ცნობით ქალები ხალიბების მემკვიდრეები იყვნენ. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ქართველებს უძველეს ხანაში ქალღიაში უნდა ეცხოვრათ (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ერის ისტორია, I, 1960, გვ. 412). „მოქცევაის“ ცნობით ქართველები „არიან-ქართველთა“ შთამომავლებია, ხოლო ივ. ჯავახიშვილის აზრით, კი ქართველთა წინაპრები თავდაპირველად ქალღიაში ცხოვრობდნენ. მაშასადამე ქალღია - „არიან-ქართლის“ ნაწილი იყო. პ. ინგოროყვას აზრით ქალღია იყო „სამხრეთ კოლხეთის“ ზოგადი სახელწოდება (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 268). თუ ეს ასეა, მაშინ აღმოჩნდება, რომ არიან-ქართლი სამხრეთ კოლხეთის ნაწილი იყო.

მოციქულთა ეპოქაში, I-II საუკუნეებში იბერია გაძლიერდა, იმდენად, რომ სომეხ მეფეთა ტახტი ზოგჯერ ქართველთა ხელში იყო, საფიქრებელია, რომ ამ დროისთვის არმენიამ უკანვე დაუბრუნა იბერიას ჩამოჭრილი ხორძენე და გოგარენი, პარიადრეს კალთებთან ერთად, არაბობის დროს, ჩანს, რომ ქართველთა სომხებში ასიმილაცია შენედა და ქართველობამ ამ მხარეებში, ანუ ისტორიულ არიან-ქართლში გარკვეულწილად შეძლო ქართული ენისა და ეთნიკური ვინაობის შენარჩუნება, ამას მიუთითებს ის, რომ არაბობის გადავარდნის შემდეგ სწორედ აღნიშნულ მხარეების მოსახლეობის დიდი ნაწილი არა „სომხებად“ არამედ „ქართველებად“ აცხადებდა თავს, იმდენად, რომ ტაოში შეიქმნა კიდევ ეროვნული სახელმწიფო „ქართველთა სამეფოს“ სახელწოდებით, რომელიც გაფართოვდა ვანის ტბის მიმართულებით.

თუ არა ბასილი კეისრის შემოჭრა და „ქართველთა სამეფოს“ დამარცხება, ალბათ ძველი „არიან-ქართლი“ აღიდგენდა თავის თავს ანუ ქალღიადან ვანის ტბამდე აღორძინდებოდა ეთნიკურ ქართველთა, მკვიდრი მოსახლეობის სახელმწიფო, ქართული ენითა და ეკლესიით.

ბასილი კეისარმა, შემდეგ კი იმპერატორებმა კონსტანტინემ, რომონოსმა და სხვებმა გააფთრებით იბრძოლეს ქართველთა გასანადგურებლად ყოფილ არიან ქართლში, რომელსაც იმჟამად „ივერია“ ერქვა.

თუმცა ბიზანტიელთა შემდეგ თურქ-სელჯუკებმაც კი ვერ შეძლეს იქ მკვიდრი ქართველობის საბოლოო მოსპობა, XII-XVI საუკუნეებში არზრუმიდან-ყარსამდე და მიმდებარე მხარეებამდე ქართული სახელმწიფოებრიობა მაინც არსებობდა, იქვე მდებარეობდნენ ქართული საეპისკოპოსო კათედრებიც - კარელი, ვალაშკერტელი, დადეშნელი და სხვები. ასე, რომ ტაო-კლარჯეთი IX-X საუკუნეებში კი არ „გაქართველდა“, როგორც მიიჩნევა ქართიზაციის თეორიის მიხედვით, არამედ პირიქით, ხორძენეს, გუგარქისა და პარიადრის ქართველობამ ააღორძინა თავისი ვინაობა, ტაო-კლარჯეთის „ქართველთა სამეფოს“ სახით.



აზონის მამის სამეფო - „არიან-ქართლი“

მკვლევარი თ. ქემერტელიძე ეთანხმება გ. მელიქიშვილსა და გ. მამულიას, რომ არიან-ქართლი სხვა ტერიტორიებთან ერთად მოიცავდა ტაოსა და სპერს (უთითებს გ. მელიქიშვილი „საქართველოს ძველი ისტორიისათვის“, რუსულ ენაზე, 1959, გვ. 278; გ. მამულია, „კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ჩამოყალიბება ძველ ქართლში“, 1979, გვ. 93). მისი აზრით არიან-ქართლის მეფის ძე აზონი იყო აქემენიდების სამეფოს XVIII სატრაპიის ერთ-ერთი მხარის მმართველი, ანდა XIX სატრაპიის გამგებელი (თ. ქემერტელიძე. ქართლის იბერიის სამეფოს წარმოქმნის თარიღის შესახებ, საქართველოს ხელოვნების მუზეუმი ნარკვევები, ტ. VI, 2000, გვ. 31).

შესაძლოა ალექსანდრე მაკედონელმა აზონს XIX სატრაპიასთან ერთად ჩააბარა ჩრდილოეთით მდებარე ქვეყნის გამგეობა და ამ სახით ახალი სატრაპია - მცხეთისა (იბერიისა) ჩამოაყალიბა. „მოქცევაი ქართლისაის“ ცნობით აზონი იყო არა მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს, არამედ თითქმის მთელი ისტორიული საქართველოს გამგებელი - „ეგრისწყლიდან“ ვიდრე ალბანეთამდე, ანუ დასავლეთ საქართველო (აღმოსავლეთთან ერთად) მის მიერ იმართებოდა. ასე გადმოგვცემს „ქართლის ცხოვრებაც“.

ალექსანდრე მაკედონელის გარდაცვალების შემდეგ 323-316 წლებში მდინარე არაქსის შუა წელზე ჩამოყალიბდა ე.წ. „არარატი“ სომხური სახელმწიფო. იქამდე ეს ტერიტორია ქართველებით - ქართველური ტომებით იყო დასახლებული. ქსენოფონტე აქ მიუთითებს ფასიანებს, ჰეროდოტე - ალაროდიელებს.

თ. ქემერტელიძე წერს „მდ. არაქსის ხეობაში სომხური ეთნიკური ელემენტის მასობრივი შეღწევა ძვ. წ. IV საუკუნის პირველი ნახევრისათვის არის სავარაუდო“ (იქვე, გვ. 36), რადგანაც ადრე იქ ძვ.წ. VI საუკუნის ბოლო მეოთხედსა და ძვ. წ. V ს-ში ალაროდიელები და ფასიანები სახლობდნენ.

არიან-ქართლის მომცველ მიწა-წყალზე სომხებს შეღწევა დაუწყიათ ქრისტეშობამდე IV საუკუნის დასაწყისში. ალბათ მათ შემოსევას თუ გაექცა არიან-ქართლის მეფის ძე აზონი და ჩრდილოეთით გადასახლდა. არიან-ქართლის სამეფოს მიწა-წყალზე სომხებს ჩამოუყალიბებიათ ასევე კიდევ ერთი სომხური სამეფო „მცირე არმენია“. ის მოიცავდა ყოფილი XVIII სატრაპიის ტერიტორიას, მათ შორის ტაოს, სპერს, ყარა-სუს ზემო დინებას (ძვ.წ. IV ს.-დან), იქამდე ამ მიწა-წყალზე ცხოვრობდნენ სასპერები, მატინები და ალაროდიელები (საფიქრებელია, რომ მცირე არმენიაში მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა ბოლომდე არ შეცვლილა და იქ ქართველები კიდევ დიდხანს ცხოვრობდნენ, რასაც მიუთითებს ფაქტები იმისა, რომ სწორედ ამ მიწა-წყალზე ჩამოყალიბდა IX-X საუკუნეებში ქართული სამთავროები, შემდეგ „ქართველთა სამეფო“ კიდევ უფრო ადრე, VII ს-ში, აქ იყო „ქართველთა სამთავრო“ თუმცა კი ეს უკანასკნელი სომეხთა სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა.

ქართველთა ეთნიკური იდენტობის შენარჩუნებისათვის მნიშვნელოვანი იქნებოდა ფაქტი იმისა, რომ მათ მეზობლად ქართლის (იბერიის) ანუ მცხეთის სახელმწიფო არსებობდა ძვ.წ. III საუკუნიდან. ამ მხრივ აღსანიშნავია, რომ I-II საუკუნეებში გაძლიერებული იბერია თვით სომხეთის სამეფოსაც მართავდა (ფარსმან მეფისა და მისი შვილების დროს).

მაშასადამე, ყოფილ XVIII სატრაპიაში ძვ.წ. IV საუკუნისათვის ორი სომხური სამეფო ე.წ.



არარატისა და მცირე არმენიისა ჩამოყალიბდა. XIX სატრაპიაც ვერ აცდა სომხურ ბატონობას – ბერძენთა და რომაელთა მიერ „დასავლეთ არმენიად“ წოდებული მიწა-წყალი მოიცავდა მდ. ჭოროხის ზემო და შუა დინებათა ქვეყნების გარკვეულ ნაწილს (მათ შორის ტაოსა და სპერს) და მდინარე არაქსის ზემო დინების აუზს. ტაო და სპერი, როგორც ბასიანი, დიდხანს, თითქმის XV-XVI საუკუნეებამდე და შემდეგაც კვლავ ეთნიკური ქართული ქვეყნები იყვნენ, არმენიზაციის პროცესი ამ ქართულ მხარეებში შედარებით ნელი იყო.

ალექსანდრე მაკედონელს XVIII სატრაპია სამართავად გადაუცია მითრენ იარვანდიანისათვის, რომელიც აირარატის მეფე იყო (იქვე, გვ. 36), მამასადამე საგარაუდოდ არიან-ქართლის ნაწილიც მასვე გადაეცა.

თ. ქემერტელიძე ფიქრობს, რომ რადგან აზონის მამის იარედოსის სახელი მსგავსია იარვანდისა, ამიტომაც ისინი ნათესავეები იყვნენ. ჩემი აზრით მათ ორივეს (იარვანდსა და იარედოსს) სახელები ერქვათ ქვეყნის „არიანის“ სახელის მიხედვით, კერძოდ ამ ქვეყნის სახელის ფუძე (ე.ი. - „არ“) გადაქცეულა ამ ქვეყნის მფლობელის საგვარეულო სახელად. მართლაც XVIII სატრაპიის მმართველთა საგვარეულო სახელი ყოფილა იარვანდიანები, იარვანდ - სახელში ფუძის ნაწილია „არ“ (ი-არ-ვანდ) ისევე, როგორც იარედოსში (ი-არ-ედოს).

„არ“ ფუძის მქონე სახელები აღნიშნულ რეგიონში მრავლად იყო. ტოპონიმი და ჰიდრონიმი - არაქსი, არსიანი, არცნი, არზნე, არზრუმი, ართვინი, არტაანი, არტანუჯი, თუ არას ვიტყვით კარინსა და კარზე - არიან-ქართლის ქვეყნის სახელის (არიანის) ძველი ნაშთები.

გ. მელიქიშვილმა გამოთქვა თვალსაზრისი, რომ სახელი „სომეხი“ წარმომდგარია ქვეყნის სახელისაგან, სუნმა“, რომელიც თ. ქემერტელიძის სიტყვით მდებარეობდა მურად-სუს დინების ჩრდილოეთით დასავლეთ არმენიაში. სუნმა-სონმა-სონმი-სომხი და აქედან სომხითი, სომხითარი, სომეხი. ისტორიულად კი სუნმას ხურიტულ ქვეყანაში ხურიტი მატეინები ცხოვრობდნენ.

რაც შეეხება საკუთრივ არმენიას, ის შედიოდა XIII სატრაპიაში აქემენიდების დროს და მდებარეობდა ვანის ტბის მიდამოებში, მდ. ტიგროსის ზემო დინების რეგიონში მდ. ბოხტან-სუს შესართავამდე. ესაა ქსენოფონტეს „აღმოსავლეთი არმენია“.

თ. ქემერტელიძის აზრით აზონი მცხეთაში გამეფდა 323-322 წლებში ძველი წელთაღრიცხვისა, ხოლო 301 წელს ის დაამარცხა ფარნავაზმა არტაანში.

ფარნავაზმა ამის შემდეგ ილაშქრა მცირე არმენიაში (ძველ არიან-ქართლში) და აიღო მისი მთავარი ქალაქი ანიკემახი ანუ ანდიანძორი, საიდანაც ეკლესიის გავლით შევიდა კლარჯეთში. მან „არიან-ქართლის“ მიწა-წყალზე ანუ აზონის მამულში ილაშქრა ანდიანძორიდან - კლარჯეთამდე (შესაძლოა ანიკემახი იყო ის ქალაქი, სადაც შემდეგ დაარსდა კამახის საეპისკოპოსო კათედრა).

აქაურები (ე.ი. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მკვიდრნი) ყოფილან „აზნაურები“ (რადგან ქართლში ორმეფობის ჟამს (ძვ.წ. II-I სს.) მხოლოდ აქაური ერისთავები იხსენებიან აზნაურებად), შემდეგ „აზნაურები“ - წოდებრივ ფენად იქცა (იქვე, გვ. 36).

აზონი მცხეთაში 24 წელი მეფობდა, თ. ქემერტელიძე ეთანხმება სხვებს და მიიჩნევს, რომ 301 წელს დიადოქოს ანტიგონეს მოკვლის შემდეგ წინა აზიის ზედამხედველობის უფლება მიენიჭა იქამდე თრაკიის გამგებელს ლისიმაქეს. ამ დროისათვის სელევკიმ უკან დაიბრუნა მესოპოტამიის გამგებლობა. ამ ცვლილებებმა გავლენა იქონია აზონის ბედზეც. კერძოდ 301 წელს მისი მფარველი ანტიგონეს მოკვლის შემდეგ აზონს აუჯანყდა მცხეთის მამასახლისის ძმისწული ფარნავაზი (იქვე, გვ. 37). მან ორწლიანი ბრძოლის შემდეგ მცხეთის ტახტი დაიჭირა,



მას მხარს უჭერდა სელეკცი, აზონს კი ლისიმაქე. გამარჯვების შემდეგ, როგორც ითქვა, ფარნავაზმა აზონის მამული ქვეყანა ანუ არიან-ქართლი დალაშქრა.

მიიჩნევა, რომ აზონის მცირე აზიურ წარმოშობაზე (ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან) მიგვანიშნებს მის მიერ შემოტანილი გაციისა და გას კერპები.

„გემო ქვეყანათა“ ქართული აღგილები - „აზონის მამული“

1. ვანი – ოლქი და საოლქო ცენტრი ვანის ტბის აღმოსავლეთ სანაპიროზე. თურქებმა დაიპყრეს 1548 წელს.

2. ბაიბერდი – მდებარეობს მდ. ჭოროხის პირას არზრუმ-ტრაპიზონის გზაზე, არზრუმიდან 100 კმ-ის მანძილზე. ადრე შედიოდა არზრუმის ოლქში, ახლა კი გიუმუშხანეს სანჯაყია.

3. ერზინჯანი – ოლქი ევფრატის დაბლობზე, არზრუმიდან დასავლეთით 176 კმ მანძილზე

4. ალაშქერტი – მდებარეობს აღმოსავლეთ ანატოლიაში, ალირის ოლქის სანჯაყია და 72 სოფელი ექვემდებარება, ალაშქერტში, სოფელ ჩანგალში, არსებოდა ქართული საეპისკოპოსო კათედრა (იხ. ექვთიმე თაყაიშვილი, არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და ჩანგალში 1907 წელს, პარიზი, 1938, გვ. 78-80). უფრო საფიქრებელია, რომ ის იყო სხვა ქალაქში - „ვალაშქერტში“.

5. ავნიქი – სოფელი არზრუმის ოლქის ფასინლერის (უდრის ბასიანს) რაიონში. შუა საუკუნეებში იხსენიება ავნიქის ციხე,

6. კავკასიძეები - ტაოს ფეოდალები იყვნენ და შედიოდნენ იშხნელის სამეფოში. „სულ საკავკასიძეო“ ქართლის კათალიკოსს ემორჩილებოდა

7. ისპირი (სპერი) - მდებარეობს მდ. ჭოროხის მარჯვენა ნაპირზე. ამჟამად არზრუმის ოლქის ერთერთი რაიონია.

8. ოლთისი (თურქულად ოლთი) – ახლანდელი ოლთუ, მდებარეობს იმიერ ტაოში, ოლთისის წყალზე, დაიპყრეს ოსმალებმა 1549 წელს. ამჟამად არზრუმის ოლქის რაიონული ცენტრია.

9. ბინგიოლი – მთა, მის ჩრდილო კალთიდან იღებს სათავეს მდინარე არაქსი.

10. ბასიანი – ახლანდელი ფასინლერი არზრუმის ოლქში, ბასიანის ციხე ოსმალური წყაროების ჰასან კალეა.

11. ჩობანის ხიდი – მდებარეობს არზრუმის ოლქში, ფასინლერიდან 15 კმ დაშორებით მდ. არაქსის და კარგაფაზარის შესართავში.

12. ბასიან-არზრუმის მხარე მიმდებარე ტერიტორიებით ვახუშტის სიტყვით იყო აზონისა და მისი მამის მამული, ამიტომაც, ჩანს, ამ მოსაზრების ანარეკლის გამო წერს ოსმალური სამთავრობო წყარო – „აქ მდებარე სოფლების უმრავლესობა ყანდურალს ეკუთვნის, მცირე ნაწილი კი აზონის შვილებად ცნობილი აზნაურებისა“ („თურქული წყაროები სამცხე-საათაბაგოს ისტორიისთვის“, 1983, გვ. 54).

ც. აბულაძე, ამ წყაროს მთარგმნელ-კომენტატორი, აღნიშნავს, რომ ვახუშტის ცნობით, ფარნავაზს კლარჯეთი დაუპყრია „ხოლო კლარჯეთი არა არს წილი ამათი, არამედ ფარნაოზ დაიპყრა შემდგომად აზონის სიკვდილისა“ (ქ.ც. IV, გვ. 657). მაშასადამე, კლარჯეთი-ტაო-ბასიანი – აზონის მამული მხარე იყო და ის ფარნავაზმა შემოუერთა ქართლის სამეფოს (კერძოდ, კლარჯეთი).

ბასიან-ტაოში „აზონის შვილებს“ - თვით XVI ს-შიც კი უწოდებდნენ აზნაურებს“.

აღბათ, არაა შემთხვევითი, რომ ამ ადგილებში მდებარეობს პროვინცია სახელწოდებით „აზორდი“.



აღნიშნული „ყანდურალის მამულში“ ც. აბულაძის აზრით, „ვიარაუდება არზრუმის ოლქის აღმოსავლეთ მხარეს მდებარე ყარსის ოლქის დასავლეთი ნაწილი“ (ეს ის მხარეა, რომელიც გრიგოლ ბაკურიანის ძემ დაუბრუნა საქართველოს სამეფოს).

13. თორთუმი – არზრუმის ვილაიეთის ერთ-ერთი სანჯაყი,

14. იშხანი – ამჟამად ართვინის ოლქის სოფელი,

15. ფანაკი – იგივე ბანა, არზრუმის ოლქის სოფელია.

16. არტაანი – მხარე მტკვრის ზემო წელზე, თურქებმა მიიტაცეს 1551 წელს, ამჟამად ყარსის ოლქშია.

17. კოლა – იგივე „მცირე არტაანი“, თურქული „გელე“. ადრე შედიოდა ყარსის ვილაიეთში.

18. შავშეთი – ოსმალებმა დაიპყრეს XVI ს-ში. ამჟამად აქვს ორი თემი – მერიე და იმერხევი, შედის ართვინის ოლქში. შავშეთის რაიონშია ისტორიული ტბეთი, ახლანდელი ჯეკი-ზლი, წინათ ცენტრი იყო სათლელი.

19. არტანუჯი – მდებარეობს არტანუჯის წყლის მარცხენა ნაპირზე, ართვინის ოლქში.

20. მურღულის თემი მაჭახლისა და მარადიდის თემებთან ერთად შედის ართვინის ოლქის ბორჩხას რაიონში, იწოდება „გიოგთაშად“ (ცნობები მოცემულია წიგნიდან თურქული წყაროები სამცხე-საათაბაგოს ისტორიისათვის, თურქული დოკუმენტები თარგმანითა და გამოკვლევით გამოსცა ცისანა აბულაძემ, 1983, გვ. 58).

აქედანაც ჩანს, რომ ქართული ბასიანი შეესაბამება ბერძნულ ფასიანს, თურქულ ფასინლერს, რომელიც იყო მხოლოდ ერთი მხარე თეოდოსიოპოლისის ანუ არზრუმის (კარნუ-ქალაქის) ძალზე ვრცელი ოლქისა, რომელშიც ისპირიც და ბაიბერდიც შედიოდა, ჩანს, ისტორიული ზიგანას ჩათვლით, რომლის ადგილას ამჟამად გუმუშხანია.

ზიგანას ოლქში უნდა ყოფილიყო ფასისის, ანუ ფასიდის სამიტროპოლიტო თავისი 4 საეპისკოპოსოთი.

აღსანიშნავია, რომ არაქსის პირას ამჟამადაც მდებარეობს ქ. ფასინლერი, რომელსაც ც. აბულაძის რუკის მიხედვით, შეესაბამება ბასიანი, ანუ ქალაქი ბასიანი ამჟამად იწოდება ფასინლერად.

ამ ქალაქზე, ანუ ქ. ბასიანზე გადიოდა ძირითადი გზა, რომელიც ოლთის-ბანა-არტაანის გავლით ჯავახეთში შედიოდა. ამ გზას წყაროებში „ქართლის გზა“ ეწოდება. ეს გზა მოცემულია ც. აბულაძის რუკაზე (იქვე, გვ. 31). ის მხარის დიდი კლდიანობის გამო ერთადერთი გზა იყო ბასიანის ჯავახეთთან დამაკავშირებელი. ამჟამადაც ეს გზა უმთავრესია. ამ გზის ერთი მონაკვეთი არტაანიდან შავშეთის გზით (არტაან-არტანუჯი) უერთდება ჭოროხსა და შავ ზღვას.

ამ გზით უნდა გაეკლო პეტრასკენ მიმავალ ხოსროს, რადგანაც, ნ. აღონცის ცნობით, ის თეოდოსიოპოლისიდან, ანუ არზრუმიდან (ბასიანიდან) გაემგზავრა პეტრაში. ეს გზა, ც. აბულაძის სიტყვით, იყო „ძირითადი სამარშრუტო გზა“ (იქვე, გვ. 30).

როგორც ითქვა, ფასისი ერქვა მდ. არაქსს კ. პორფიროგენეტის სიტყვით. პ. ინგოროყვას აზრით, ფას, ფასისი ნიშნავს წყალს, მდინარეს, ფასიანი კი წყლიან მხარეს, მართლაც, ბასიანის მოსაზღვრე, მის სამხრეთით მდებარე „ბინგიოლი“ ითარგმნება როგორც „ათასი ტბა“ (იქვე, გვ. 30). „ათასი ტბითა“ და მდინარეებით მდიდარი მხარე მართლაც წყლიანი, წყალუხვი უნდა ყოფილიყო.



არიან-ქართლის აზრები

წმ. გრიგოლ პართელის, სომეხთა განმანათლებლის ცხოვრებაში აღნიშნულია, რომ მის მიერ ქრისტიანობა განივრცო მთელ არმენიაში, ქალაქ სატალადან, ხალდიისა და კლარჯეთის სიახლოვიდან - მასქუთებამდე, კასპიის საზღვარ პაიტაკარანამდე, სომეხთა ქალაქამდე, ამიდიდან ნიზიბინის სიახლოვიდან კორდუენას ჩათვლით მიდიამდე.

კერძოდ, გაუნათლებია 16 სამთავრო – ანგელთა სახლის მთავარი, ალზნიქთა დიდი პიტიახში, კორდუქის ქვეყნის მთავარი, გარგარის ქვეყნის პიტიახში, უტიელთა ქვეყნის მთავარი, ზარავანდისა და ჰერის მხარეთა მთავარი და სხვები.

ამ სიიდან ჩანს, რომ გრიგოლს უღვაწია ისტორიულ არიან-ქართლის მიწაზეც, რადგანაც ეს მიწა-წყალი გრიგოლის დროს უკვე დიდი ხნის მიტაცებული იყო არმენიის მიერ (ძვ.წ. II ს.-დან), და ამიტომ მის მიერ განათლებული მთელი მოსახლეობა არ იყვნენ ეთნიკური სომეხები, თუმცა კი მათი ქვეყნები არმენიაში იყვნენ მოქცეული. მაგალითად, უტიელები – ალბანელები იყვნენ სხვა წყაროების მიხედვით, ჰერის მთავრის ქვეშ თუ იგულისხმება ჩვენი ისტორიული მხარე ჰერეთი – არც მისი მოსახლეობა იყო სომხური. ასევე ქსენოფონტე კარდუხებს არ მიიჩნევდა სომხებად, პირიქით, ისინი სხვა ავტორების მიერ ქართველთა წინაპრებად მიიჩნეოდა. ეტიმოლოგიურად გარგარი და გუგარქი მსგავსია და ალბათ ეთნიკურადაც გარგარელები თავდაპირველად ქართველები უნდა ყოფილიყვნენ, რადგანაც ფუძე „გრგ“ – ქართველთა ეთნოფუძეა, მისგანაა ნაწარმოები არა მარტო სიტყვა გუგარქი, არამედ „გურზენ“, „გურჯ“, „გეორგიენ“ და სხვა ქართველთა ეთნო-სახელები.

„ანგელთა“ ფუძეშიც ქართული ეთნოფუძისეული ხმოვანებაა „გლ“ (გრ) – რაც უყურადღებოდ არ უნდა დარჩეს, მითუმეტეს, რომ „გელ“ მანგლისისა და ალგეთის ფუძეებშიც გვაქვს.

ივ. ჯავახიშვილს „კარდუ“ და ტომის სახელი „კარდუხი“ ერთი ეტიმოლოგიისად მიაჩნდა, და „ქართუ“ – ქართული მისგან ნაწარმოებად. მისგანვე უნდა იყოს მცხეთის სამეფოს სახელი „ქართლი“.

არიანი-არზანი

სიტყვა ლაზიკა, ჩანს, ისევეა ნაწარმოები, როგორც, მაგალითად, მისი ახლო პროვინციების სახელები, მაგალითად, კორჩაიკა (კორდუენა), პარსფაიკა (ნორ-შირვანი), ალზნიკა (არზანენა), უტიკი (ოტენა), გუგარქი, ცოფკი (სოფენა) და სხვა. ბერძნები ლაზიკას ეფრო „ლაზიკს“, „ლაზონს“, „ლაზიას“ უწოდებდნენ.

სახელწოდებაში „ლაზიკა“ ფუძე „ლაზ“ რომაა, იქიდანაც ჩანს, რომ მისგანაა ნაწარმოები ლაზეთი და ლაზისტანი.

სიტყვებში კორჩაიკა, პარსფაიკა, ალზნიკა, ლაზიკა სომხური სუფიქსები - „კ“, „კა“, „იკა“ იგივეა, რაც ქართული „ეთი“, იმავე პარალელური მნიშვნელობის სომხური სუფიქსი „ენა“ გვხვდება სიტყვებში „კორდუენა“, „არზანენა“, „ოტენა“, „გოგარენა“, „სოფენა“ და „არზენა“.

ვანის ტბის დასავლეთით, ეფფრატის შენაკად არაცანთან ახლოს, მდებარეობდა ოლქი ალზნიკი, ანუ რაც იგივეა – არზანენა. ორივე სახელწოდების ფუძეა „ალზნი“ (არზნი), ხოლო „იკ“ (კ) და „ენა“ კი – სუფიქსები. ესაა ყოფილი ოლქის „ალზის“ (ალზის სამეფოს) შემდეგდროინდელი სახელი.

არზნი ანუ არზენა, კონსტანტინე პორფიროგენეტის თქმით, ერქვა ასევე არტანუჯის ოლქსაც (ქართველთა სამეფოში), ამასთანავე, კარინის, ანუ თეოდოსიოპოლის სახელიც არზენ-



ერ-რუმი (არზრუმი) – არზენ-თანაა დაკავშირებული.

„არზენ“ სახელი, ჩვენი აზრით, დაკავშირებულია იმ მოსხებთან, რომლებიც ალზის სამეფოს მკვიდრი მოსახლეობა გამხდარა ქრისტეშობამდე XII საუკუნეში. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია სტრაბონის ცნობა და ასევე ვრცელი მსჯელობა იმის შესახებ, რომ ხალიბების (ქალღების) ძველი სახელწოდება ასევე იყო „ალაზონები“ ან „ალიზონები“ (ალაძონები, ალიძონები). ეს სახელწოდებები ნაწარმოებია ფუძისაგან- ალზ-ალძ.

ეს ფუძე „ალძ-ალზ“ უნდა იყოს იგივე „არძ-არზ“, რომელიც შეიძლება „გურძ-გურზ“ სახელშიც ჟღერდეს, რადგანაც სწორედ ასე უწოდებდნენ ალზის სამეფოს მეზობელად მცხოვრები სირიელები ქართველებს.

მდ. არაცანის სახელი, პ. ინგოროყვას აზრით, ჟღერდა როგორც არაწანი, შესაძლოა ის ჟღერდა, როგორც „არაზანი“, ანუ „ალაზანი“ (ქართული სუფიქსი „ანი“, „ონი“).

არეზი ერქვა ასევე არაქსსაც.

შეიძლება თავისი თავდაპირველი ქვეყნის სახელები მესხებმა და ქალღებმა „ალზის“ ქვეყნიდან უფრო ჩრდილოეთში გადასახლების დროს თან წაიღეს.

მესხები, ანუ იბერები, ძველი ავტორების ცნობით, თავიანთი ქვეყნიდან მეფე ნაბუქოდონოსორს გადაუსახლება პონტოს ზღვის პირას. იქ ისინი გამრავლებულან და „მოდებიან ვრცელ არეალს პონტოს ზღვისპირეთიდან ვიდრე ალბანეთამდე“ (მ. ხორენაცის და სხვა ავტორთა ცნობით). საფიქრებელია, რომ „ალზიდან“ პონტოს ზღვის პირზე გადასახლებულმა მესხებმა (მოსხებმა – კოლხურმა ტომმა) თან წაიღო თავისი ქვეყნის სახელი „ალზ“ და დაუმკვიდრა შავიზღვისპირეთის იმ სანაპირო ქვეყნებს, სადაც განსახლდა – მაგალითად, ალზ-იკა, ალზ-ენა (არზენა-არტანუჯი) და არზენ-ერ-რუმი (არზენა – კარინი).

„ალზ-იკი“ უნდა იყოს, საფუძველი მისგან ნაწარმოები სახელისა „ლაზიკა“ (ალზიკა-ლაზიკა), რამდენიმე თანხმონის გადაადგილებით სიტყვის ფუძეში.

სტრაბონი, როგორც ითქვა შავიზღვისპირეთში მცხოვრებ „ქალღებს“ ასევე „ალაზონებს“ უწოდებს, სიტყვა „ლაზონისაგან“ წარმოებულ სახელს. თავის მხრივ „ლაზონის“ ფუძეა „ლაზი“ (ლაზი-ლაზონი-ალაზონი). სტრაბონმა გამოწველილვით გამოიკვლია თუ რატომ ეწოდებოდა მის დროს ძველ ალიბებს ხალიბები და შემდეგ ქალღები, მათვე ასევე ერქვათ „ალაზონები“ და მათივე ტომის ქალღების სახელი იყო „ამაზონები“. სონარი ბეგრების „ნ“-სა და „მ“-ს ურთიერთგადასვლა ბუნებრივია, ამიტომაც სიტყვა „ალაზონისაგან“ სიტყვა „ამაზონის“ მიღება ადვილი შესაძლებელია. სტრაბონის მიერ წამოჭრილ ამ საკითხს სხვაგან შევეხეთ, ამიტომ აქ არ გავიმეორებთ.

ერთი სიტყვით, „ალზ-ლაზ“ („არზ-არძ“) ერქვა სამხრეთით მდებარე ერთ-ერთ ქართულ ქვეყანას, რომლის სახელი განივრცო შავიზღვისპირეთსა და მის მალა მდებარე მთიან რეგიონებში.

ნაირი-არინა-არინა

ჩვენ გამოთქმული გვაქვს მოსაზრება რომ არიან-ქართლის სახელი უნდა ჟღერდეს აღნიშნულ რეგიონშივე მდებარე ისეთ ტოპონიმებში როგორც არის მაგალითად არზენა, არზნი, არზრუმი, კარინი, კარი, და სხვა. მათ სახელებს შეიძლება ალბათ დაემატოს ერზინჯანი, ანუ არზინჯანი, არტაანი, ართვინი, არტანუჯი და მსგავსი სახელები, რომელთა ფუძეებში ჟღერს „არ“ (შეიძლება ფუძე ქართულში არსებობდა თანხმონანთკომპლექსი „რძ-რზ-რც-რწ“, შემდგომ



საუკუნეებში დაშლის შემდგომ მას შეეძლო მოეცა ცალკე - „რ“ და ცალკე - „ძ“ (ზ,ც,წ). თუ ეს ასე იყო, მაშინ ფუძექართულიას არსებული რომელიმე სიტყვა (ვთქვათ ტოპონიმი) „არძ-არზ“ სუფიქსის, ვთქვათ „იანის“ დართვისას (თანხმოვანთჯგუფის „რზ“-ს დაშლის შემდეგ) ერთ შემთხვევაში მოგვეცემა „არზიანისაგან“ სიტყვა – „არიანს“, მეორე შემთხვევაში კი „არზიანისაგან“ სიტყვა – „აზიანს“ (აზიანი-აძიანი-ასიანი).

„არ“ ფუძის მქონე სახელები აღნიშნულ რეგიონში, რომელიც მოიცავდა ტაო ბასიანსაც, მრავლად უნდა იყოს. ერთს მაგალითად ახსენებენ სომეხი ისტორიკოსები, რომლებიც აღწერენ მე-10-11 საუკუნეების ამბებს. ეს არის არცე, არწნი. ეს ყოფილა დიდი ქალაქი თანამედროვე არზუმთან ახლოს, რომელიც თურქ-სელჩუკებს გაუნადგურებიათ. აღსანიშნავია, რომ კონსტანტინე პორფიროგენეტი არტანუჯის მხარეებსაც კლარჯეთში არზენის ქვეყანას უწოდებდა. ეს სახელი როგორც ვთქვით შეიძლება მომდინარეობდეს ქართული სიტყვა არიანისაგან, არიან ქართლიდან.

საგანგებოდაა აღსანიშნავი, რომ აღნიშნული რეგიონის მახლობლად ძველ ხანაში მდებარეობდა ხეთების ქვეყანა, რომლის ქალაქი არინა წარმოადგენდა ხეთების მზის ღმერთის საკულტო ცენტრს. აღსანიშნავია, რომ ხეთური ქალაქ არინას მზის ქალღმერთი ჭექა-ქუხილის ღმერთთან ერთად წარმოადგენდა ხეთების პანთეონის მეთაურს. ასე, რომ არინა, ქალაქ არინას მზის ღმერთი ძალზე სახელოვანი სახელი იყო ხეთურ სამყაროში (ი. ტატიშვილი, რამდენი მზე ჰყავდათ ხეთებს, აღმოსავლურ-კავკასიური კრებული, 2001, გვ.109-120).

აღსანიშნავია, რომ ხეთების შემდეგ აღნიშნული რეგიონის მიმდებარე ვანის ტბის სარტყელში მდ. ბოხთანსუს რეგიონის მომცველ ქვეყანას ასურული წყაროები ნაირის ქვეყნას უწოდებდნენ. ძვ.წ. აღრიცხვის მე-9 საუკუნიდან ასურული წყაროები ნაირის უწოდებდნენ ხუბუშქის სამეფოს. ამავე რეგიონში მდებარე, ასურულ პროვინციასაც ნაირის უწოდებდნენ (გ. მელიქიშვილი, ნაირი ურარტუ, I ტომი. 1954, გვ. 17-19).

აღნიშნულიდან ჩანს, რომ არიან-არინა-ნაირი ქრისტეს შობამდე ეწოდება ვრცელი ტერიტორიის რეგიონებს შემდეგდროინდელი ტაო-ბასიანიდან ვიდრე ვანის ტბამდე.

ვანის ტბასთან მდებარე ნაირის სიახლოვეს შემდგომში ცხოვრობდა კარდუხების ქართულად მიჩნეული ტომი. ცნობილია, რომ აქვე ცხოვრობდნენ აღმოსავლეთის მუშქები. დასავლეთის მუშქები კი ცხოვრობდნენ მდინარე ყიზილირმაკის შუა წელის ქვემოთ. მიიჩნევა, რომ მესხიბერები ანუ მოსხები არიან მუშქების მემკვიდრეები. ამ უკანასკნელთ კი აიგივებდნენ ფრიგიელებთან.

ეთნონიმი ქართველი გ. მელიქიშვილის თვალსაზრისით აღნიშნავს ციხე-სიმაგრის მობინადრეს, ასევე ქალაქის ციხე-სიმაგრის აღმნიშვნელი არის ფრიგიელთა დედაქალაქის გორდიონის სახელწოდება. აღსანიშნავია, რომ ფრიგიელთა სახელმწიფოს დამაარსებელს გორდასი ერქვა. ფრიგიელთა მემკვიდრეებად იგულისხმებიან არა მხოლოდ მუშქები, არამედ ზოგადად იბერები. „ქართველურ სამყაროსთან ფრიგიელთა მიმართებასთან დაკავშირებით ყურადღებას იპყრობს შიდა ანატოლიაში (იაზილიკიაში) ნაპოვნი ქალღმერთ კიბელასადმი მიძღვნილი ძველ ფრიგიულ არეიასტის წარწერაში (ძვ.წ. მე-VI საუკუნის I ნახევარი) მოხსენიებული ეთნონიმი „ვრეკუნ“, რომელიც გაიგივებულია ერთერთი ფრიგიული ტომის ბრეკუნების ანუ ბრიგების სახელწოდებასთან. ჰეროდოტეს ცნობით, ბრიგი იყო ფრიგიელების აღმნიშვნელი ტერმინი, ვიდრე მათ არ მიატოვეს ბალკანეთი, მცირე აზიაში გადმოსახლებადაც. ეთნონიმი ვრეკუნ ავლენს მსგავსებას ქართველთა აღმნიშვნელ სომხურ ეთნონიმთან ვირკ, ვრკან, ვრასტი-სთან. ტერმინი ვრკან გვხვდება მე-X საუკუნის სომეხ ისტორიკოსთან უხტანესთან, ასევე მე-V საუკუნის წყაროში - ლაზარ ფარპეცის სომხეთის ისტორიასა და მოვსეს ხორენაცის ნაშრომში, იგივე დატვირთვა აქვს ტერმინ ვროის“ (გ. ქავთ-



არაძე, ანატოლიური წარმომავლობის 2 ამიერკავკასიური ეთნონიმი, კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული 2001, გვ. 57). აღსანიშნავია, რომ ტერმინი ვრკან მოხსენიებული არის ასევე ეპისტოლეთა წიგნში. მაშასადამე, ივარაუდება, რომ ფრიგიელ ტომ ბრიგებისაგან წარმოიშვნენ იბერები იგივე ვრკან-ვრაცები, ეთნონიმი ქართველი ისევე, როგორც ეგრი, ეგრისელი, მარგველი, გურიელი და სხვა მსგავსი ქართული სატომო სახელები „გრ“, „რგ“ ფუძით ფრიგიულ „ბრიგ“-თან, ასევე გორდიონ, გორდიასთანაა დაკავშირებული.

ასევე საგულისხმოა, რომ ძველი საეკლესიო ავტორები, რომელნიც ქართველებს, სომხებსა და სხვა კავკასიურ ტომს ერთ წინაპარს - თარგამოსს უძებნიდნენ, მიიჩნევდნენ, რომ თარგამოსის მამა თარში (თრაკიულ-ელინურ ეთნარქ) იავანის ძე იყო, იაფეტურ ხალხთა რიგიდან. ანუ ძველ ქართველთა წარმოდგენით ქართველები იაფეტური (ე.ი. ინდოევროპული) ხალხი იყო თრაკიულ-ბალკანური წრიდან („იაფეტის ძენი-გომერი, მაგოგი, მადაი, იავანი, თუბალი, მეშექი და თირასი... იავანის ძენი-ელიშა, თარშიში, ქითამი და ღოდანიძი“. დაბადება, 1 0,1-3). („ესე თარგამოს იყო ძე თარშისი, ძისწული იაფეთისი, ძისა ნოესი“. ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ.3). ე.ი. გენეალოგია ასე წარმოდგინება: ნოე-იავანი-თარში (თარშიში) - თარგამოსი. იავანი-თრაკიულ-ელინურ ეთნარქად ითვლებოდა, ხოლო მისი ძე თარგამოსი-კავკასიელთა ეთნარქად. ეს უჩვენებს, რომ ძველ საქართველოში კავკასიელებსა და ბალკანურ ტომებს ერთი წარმოშობის ხალხებად მიიჩნევდნენ.

ძველი ქართველი საეკლესიო ავტორები ქართველებს ინდოევროპელებად მიიჩნევდნენ, კერძოდ კი იაფეტის შთამომავლებად, იაფეტმა კი ყველა ინდოევროპელს დაუდო საფუძველი. მაშასადამე, ქართველები არიან ინდოევროპელები ამ მოსაზრებით და არაფერი უშლის ხელს ისინი ფრიგიელთა პირდაპირ შთამომავლებად მივიჩნიოთ, ისევე, როგორც სომხები და ალბათ სხვა ძველი ტომებიც. როგორც ჩანს, ქართველთა ეთნოსის ჩამოყალიბებაში ბრიგების, ფრიგელ-მუსქების გარდა მონაწილეობა მიიღო ასევე ბალკანური გზით შემოსულმა სხვა ტომებმაც. შესაძლოა გალატეებმაც, რომელნიც თავის მხრივ კელტიბერიულ სამყაროსთან უნდა ყოფილიყვნენ დაკავშირებული. საფიქრებელია, რომ გალატეების შემოსვლა მცირე აზიაში მოხდა ძვ. წ. III საუკუნემდეც, მცირე აზიაში კი მათ კონტაქტი იმ ფრიგიელებთან ჰქონდათ, რომელნიც ქართველთა ძირითადი მაფორმირებელი ეთნოსი იყო. ამ მოსაზრების გამოთქმის უფლებას იძლევა ის, რომ ქართლის ცხოვრებით „მაკედონელები“ იყვნენ ის ხერხემალი სახელმწიფოსი, რომელიც მეფე ფარნავაზმა მთელ თავის სახელმწიფოში (მდ. ეგრისწყლიდან ალბანეთამდე) თანაბრად გაანაწილა, ვითარცა სამხედრო ელიტარული ზედა ფენა, რომლისაგან „აზნაურები“ წარმოიშვნენ. იმავე თვალსაზრისისაა „მოქცევაი ქართლისაი“, არიან-ქართლის მეფის ძე აზონი თავის ასეულობით ათასს მხედარს სახელმწიფოს ფუძემდებელი ზედა ფენის სახით ანაწილებს მდ. ეგრისწყლიდან ვიდრე ალბანეთამდე. როგორც ჩანს ქართველი ხალხის, ვითარცა ერთიანი ეთნოსის, ფორმირება მოხდა ჯერ კიდევ არიან-ქართლში. „ჩვენ შვილნი ვართ არიან-ქართლით გამოსულთანი და ენა მათი ვუწყით“ - წერდა XII საუკუნის მოღვაწე არსენ ბერი - დავით აღმაშენებლის მოძღვარი. მაშასადამე, არსენ ბერის და ჩანს ძველ ქართველ საეკლესიო პირთა აზრით, ქართველობა იყო შთამომავალი „არიან-ქართლიდან გამოსულებისა“.

მაშასადამე, არიან-ქართლში ცხოვრობდნენ ქართველები, რომელთა უშუალო შთამომავლებიც იყვნენ XII ს. ქართველები, ამასთანავე მათ ერთი ენაც ჰქონიათ. ამ ტერიტორიის (არიანის) ქვეშ



უნდა იგულისხმებოდეს ის მიწა-წყალი, რომელიც ძვ.წ. II საუკუნეში სომხეთმა მიიტაცა იბერიისაგან, კერძოდ სტრაბონის ცნობით, პარიადრის კალთები, პარიადრის მთის გაყოფე-ბაზე მდებარე მიწები, აგრეთვე ხოლარძენე და გოგარენე (სტრაბონი, 11, 14, 5).

ნ. აღონციის მიხედვით სომეხი ხალხის (არმენიელების) ფორმირებაში მონაწილეობა მიუღიათ ქართველებსა და სემიტურ არმას ტომს. გ. ქავთარაძე წერს - „სომხური ენის მონაცემები მიუთითებენ სომეხთა ბევრად უფრო ადრეულ კონტაქტებზე ქართველურენოვან სამყაროსთან, რასაც სავარაუდოდ ანატოლიაში ჰქონდა ადგილი“ (იქვე, გვ. 56).

ბალკანურ თრაკიულ მოდგმის ფრიგიელების ვითარცა ქართველების (მესხების) წინაპრებად მიჩნევა არ ეწინააღმდეგება ძველი ქართველი საეკლესიო ისტორიკოსების მოსაზრებებს ქართველთა წარმოშობის შესახებ.

გ. მელიქიშვილს მუშქების უძველეს პირველ საცხოვრისად მცირე აზიის ჩრდილო აღმოსავლეთი ტერიტორია მიაჩნია, როგორც ჩანს აქვე ჩამოყალიბდა არიან-ქართლის სამეფო, უფრო ადრე ქრისტეშობამდე მეორე მეტეოქრონოლოგიის მიხედვით საუკუნეში მუშქების ერთი ნაწილი (აღმოსავლეთის მუშქები) ჩრდილო მესოპოტამიისკენ გაიჭრნენ. უფრო გვიან კი მუშქების მეორე ნაწილმა (დასავლეთის მუშქებმა) მცირე აზიის ცენტრალურ და დასავლეთ რაიონებზე გაავრცელეს თავიანთი ძალაუფლება. ასირელები მათ სამეფოს მუშქების ქვეყნის სახელით იცნობდნენ. ანტიკური პერიოდის წყაროები კი ფრიგიას ეძახდნენ, ქრისტეშობამდე 676 წელს კიმერიელთა და ურარტუელთა ერთობლივი შემოტევების შედეგად მუშქების სამეფო განადგურდა ამის შემდეგ მუშქების ერთმა ნაწილმა წამოიწია ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ, და იგი გვიანდელი მესხეთის ტერიტორიაზე დამკვიდრდა (გ. მელიქიშვილი საქართველოში კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოქმნის საკითხისათვის 1953 წ., გვ. 84).

ძველი ფრიგიიდან ჩრდილოეთში წამოწეულ მესხებს ქრისტეშობამდე VI-IV საუკუნეში უნდა შეექმნა არიან ქართველთა სახელმწიფო. ეფფრატისა და ჭოროხის სათავეებთან. აქ შემდგომ დროინდელ ტაო ბასიანსა - კარინსა და ვანანდში როგორც ჩანს ხდებოდა მესოპოტამიიდან ჩრდილოეთისაკენ დაძრული მუშქების - კარლუხების შეღწევა. არიან-ქართლის სამეფოდან კიდევ უფრო ჩრდილოეთით გადანაცვლებულ არიან ქართველებს თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიაზე შეუტანიათ არმაზის კერა.

ჰეკატოს მილეტელი კოლხებს და მესხებს ერთ ხალხად მიიჩნევდა. თ. მიქელაძე მესხებს კოლხურ ხალხად მიიჩნევს (თ. იველაშვილი, სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობა, კავკასიურ-ახლო აღმოსავლური კრებული 2001 წ., გვ. 192).

როგორც ჩანს, არიან ქართლში ჯერ კიდევ არ იყო დასრულებული ფუძე ქართულის დიფერენციაციის პროცესი. ამით უნდა ავსნათ იქაურ ტოპონიმიკაში ზანურად მიჩნეული ენობრივი ფენის არსებობა. ნ. ხაზარაძე მიიჩნევს, რომ არგონავტების თქმულების კოლხეთი საძიებელია არა რიონის დაბლობში, არამედ საქართველოს სამხრეთ დასავლეთით. ასეთი ლოკალიზაცია ეთანხმება მოსაზრებას რომლის მიხედვითაც ფრიქსეს მიერ აგებული ტაძარი და სამისნო, სტრაბონისეული ლევკოთეას, ტაძარი მდებარეობდა ქართლში (მესხეთში). (ნ. ხაზარაძე საქართველოს ძველი ისტორიის ეთნო-პოლიტიკური პრობლემები 1984 წ. გვ. 189).

არიან ქართლი მდებარეობდა, როგორც ჩანს, ეფფრატის სათავეებთან და მის აღმოსავლეთით ვიდრე ტიგროსის სანაპირომდე. აქ ვარაუდობს ნ. ხაზარაძე მოსხების მიწა-წყლის არსებობას, ხოლო უფრო ადრე ქრისტეშობამდე მე-12 საუკუნეში მუშქების ოლქის არსებობას. მისი აზრით არიან ქართლი იგივე ზემო ქართლია, მის მეფეთა, ანუ აზოს მამაპაპ-



ისეული ადგილსამყოფელი კლარჯეთია (იქვე გვ. 194) არაქსიდან არსიანის მთებამდე.

ჰეროდოტეს ცნობით მოსხები, ტიბარენები, მაკრონები, მოსინიკები და მარები გაერთიანებული იყვნენ აქემენიდთა იმპერიის 19-ე სატრაპიაში. 18-ში კი სასპერიები, არალდიელები და მათიენები ერთიანდებოდნენ. ხოლო რაც შეეხება არმენიელებს ისინი შედიოდნენ 13-ე სატრაპიაში. ომის დროს ქართული ტომები ერთად იბძოდნენ სპარსულ ლაშქარში და მათ გვერდით არ ჩანდნენ არმენიელები, თუმცა როგორც ჩანს ქრისტეშობამდე 5-ე საუკუნეში მათ სამხრეთიდან ჩრდილოეთით გადაუნაცვლებიათ და მიუღწევიათ აღნიშნულ ქართულ ტომებამდე. ამავე ეპოქაშივე მე-18 და მე-19 სატრაპიების ქართულ ტომთა შერწყმა-გაერთიანების პროცესიც მიმდინარეობდა და მას აჩქარებდა სამხრეთიდან სხვა ქართული ტომების ამ სატრაპიაში შეღწევის პროცესი. საბოლოოდ, ამ სატრაპიების ქართულ ტომთა შერწყმის შედეგად იქ არიან-ქართლის სახელმწიფო ჩამოყალიბებულა, თუმცა არმენიელების შეტევა გრძელდებოდა და ქართული მოსახლეობის ზედა ფენა უფრო ჩრდილოეთით ინაცვლებდა. საბოლოოდ იბერიელებისათვის ქრისტეშობამდე II საუკუნეში არმენიას ჩამოუჭრია ვრცელი ტერიტორიები-პარიადრეს კალთები, ხორძენა და გოგარენა.

არიან-ქართლის ადგილები - კარი, კარინი, არწნი, არზრუმი, არტაანი, არტანუჯი, არგენე და ხორძენე

კარ, არწ, არზ, არტ - ძირები და ფუძეებია იმ ვრცელი ქვეყნის ტოპონიმებისა, რომელსაც, როგორც ჩანს არიან-ქართლი ერქვა, ამ ფუძეებს ეტიმოლოგიური კავშირი აქვს ქვეყნის სახელთან „ხორძენე“, ეს სიტყვა შესაძლოა იყოს ბერძნული ფორმა ქართული ხარძ, არძ, არზენე სიტყვისა. აღსანიშნავია, რომ კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიტყვით არტანუჯის ქვეყანას არზენე ერქვა.

ხორძენე - ეფფრატის ზემოწელს მოიცავდა. „ს. ჯანაშიას განსაზღვრებით ისტორიული ხორძენე - ხორძენე შეიცავდა ზემო ეფფრატის აუზში გუმიშხანას თემის აღმოსავლეთ ნაწილს და ბაიბურდის თემს (მიახლოებით). ამ ძველი ხორძენეს მემკვიდრეა სომხეთის დასავლური თემი - ხორძიანა (ხორძიანენა). (ს. ჯანაშია, შრომები, II, გვ. 93). სტრაბონის ცნობით ხორძენე იბერიის ერთ-ერთი მხარე სომხეთმა ჩამოაჭრა იბერიას ძვ.წ. აღ. II საუკუნეში“.

დასავლეთ ეფფრატის ზემოწელშივეა კარინის ოლქი. მისი მთავარი ქალაქები იყო კარინი (თეოდოსიოპოლი, არზრუმი) და არწნი, სოფელი არნათი და სხვ. „კარინის გავარი თავისი მომიჯნავე ტერიტორიით დიდ სომხეთს პირველად შეუერთა არტაშეს I-მა (189-160). კარინის სახელი დაკავშირებულია იქამდე მაღალმთიან სომხეთში დამკვიდრებულ კარინიტებად წოდებულ ტომის სახელთან“ (იქვე, ლასტივერტეცი, ისტორია, 1974, გვ. 163).

როგორც ვთქვით, კარინის, არზრუმის, ხორძენეს, არზნის და მსგავსი „არ“ ფუძის მქონე სახელების სიუხვე აღნიშნულ რეგიონში, იძლევა საშუალებას მოსაზრებისა, რომ ხორძენეს რეგიონსაც მოიცავდა არიან-ქართლი.

კარინიტების ტომის სახელი, რომელიც იბერიული წარმოშობისა ჩანს, შეიცავს ფუძე-ძირს „კარ“ - აქედან კარიან- და შესაძლოა „არიან“.

კარინიტების ტომს მიუცია სახელი ვანანდის გავარის ქალაქ კარისათვის. ჩვენთვის ისინი ისტორიული საქართველოს პროვინციებია, რომელნიც თავისი იბერიული მოსახლეობით მიიტაცა სომხეთმა, ისინი უნდა ყოფილიყვნენ ნაწილები არიან-ქართლისა.



კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიტყვით, „არზენა“ ერქვა არტანუჯის ქვეყანას. სხვა ადგილას ეს იმპერატორი აზუსტებს რომელია არტანუჯის მფლობელის ქვეყნები – „იბერიის კურაპალატს, კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით, ექვემდებარება ოთხი ერისთავი: ვერიასახის, კარნატაის, ყუელისა და აჭარის“. სამწუხაროდ, წერს ს. ყაუხჩიშვილი, პირველი ორი ადგილის მდებარეობის დადგენა არ ხერხდება, იმდენად დამახინჯებულია მათი სახელები (ვერიასახი და კარნატაი), რომ შეუძლებელი ხდება მათი მიახლოებით მაინც მიმსგავსება რომელიმე ცნობილ საგეოგრაფიო სახელთან“ (გეორგიკა, IV, ნაწ. II, 1952, გვ. 294).

სიტყვა „ვერიასახი“ შეიძლება დაიშალოს ასე – ვერია, ვერიასი, ვერიასახი. აქ შეიძლება სახელი - „ვერია“, - ივერია გამოიყოს (აქედან „ვერიისა“, ივერიისა, ხოლო „ხი“ ალბათ სუფიქსია), ივერია კონსტანტინე პორფიროგენეტის ეპოქაში ტაოს ოლქს ერქვა. ამიტომ შესაძლოა ვერიასახი ტაოს ოლქის რომელიმე ნაწილს გულისხმობდეს.

სიტყვა კარნატი ახლოა სიტყვასთან „კარენტი“, რომელიც ერთ-ერთ ტომს ერქვა კარნუქალაქთან (თეოდოსიოპოლთან).

მართალია, ცნობილია, რომ თეოდოსიოპოლს არ ფლობდა კურაპალატი, მაგრამ მისი ოლქის რომელიმე ნაწილში შესაძლოა კურაპალატს თვისი საერისთაო ჰქონდა.

თეოდოსიოპოლსს შემდეგ ეწოდა არზრუმი – ამ სახელში ჩვენ გვაქვს ფუძისეული ნაწილი – „არზ“ – იგივე, რაც არტანუჯის ქვეყნის სახელისა – არზენი.

უფრო მეტიც, ს. ყაუხჩიშვილის ცნობით, სახელი არზრუმის მთავარი ფუძეა „არზენ“, სწორედ ეს სახელი ერქვა კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიტყვით არტანუჯის ქვეყანასაც – „არზენა“.

ს. ყაუხჩიშვილის წერს – „თეოდოსიოპოლი დააარსა თეოდოსი II-მ (408-450წწ) მთაზე ქალაქ კარინის ზემოთ, მერე მას უწოდეს არზენ-ერ-რუმ (რომაელთა არზენი), განსასხვავებლად ძველი არზენისაგან, რომელიც მის აღმოსავლეთით იყო (გეორგიკა, IV, II ნაწ. გვ. 262).

მამასადაძე, იყო ორი არზენი – ძველი და ახალი. ძველი არზენი კარინის აღმოსავლეთით ყოფილა.

პროვინცია „არზანენას“ სტრაბონიც ახსენებს. ის იყო ევფრატის სათავეში ვანის ტბის დასავლეთით, იქ, სადაც უფრო ადრე იყო ქვეყანა „ალზი“ და ალზის სამეფო. (ალზი იგივე არზია. „ენა“ არის სუფიქსი).

რითაა საინტერესო ეს სიტყვა „არზ“-„ალზ“ ჩვენთვის?

ჩვენი აზრით, „ალზ“ ფუძედანაა სიტყვები „ალზენა“, ანუ „ალზიკა“, „ალზიკა“ კი, ჩანს, დაედო საფუძვლად მისგან წარმოშობილ „ლაზიკა“ სიტყვას.

უნდა ითქვას, რომ ალზის სამეფო – მუშქების საცხოვრისი იყო, იგივე მოსხებისა, მოსხები კი კოლხური ტომი იყო. ლაზებად იწოდებოდნენ არზრუმელებიც.

აღინიშნება, რომ Алдзник – Арзанена ერთსა და იმავე პროვინციას ერქვა, ჩანს, სომხურად „იკ“ და „ენა“ – ერთი და იგივეს აღმნიშვნელი სუფიქსია, ე.ი. ალზიკა → არზენა = ლაზიკა.

არიან-ქართლის ეტიმოლოგია

თუ რას ნიშნავს სიტყვა „არიან-ქართლი“, საერთოდ „არიანი“, ანდა სად მდებარეობდა ქვეყანა ამ სახელწოდებით?

ჩვენ შეიძლება გამოთქვათ რამდენიმე მოსაზრება.



ვანის ტბასთან მდებარეობდა ქვეყანა „ალზი“, შუპრიის ჩრდილოეთით, მდინარე ტიგროსის სათავეებთან. ამ მდინარეს ერთვის შენაკადი „კენტრიტი“ მარჯვენა მხრიდან (ურმიის ტბის სამხრეთით), სადაც ცხოვრობდნენ კარდუხები, იგივე გორდიენები. ამ მდინარე კენტრიტზე უფრო აღრე მდებარეობდა ქვეყანა ხუბუშქია.

მიიჩნევა, რომ ყველა ეს ქვეყნები ქართველთა წინაპარი ტომებით იყო დასახლებული, ისევე, როგორც კაბადოკია.

საინტერესოა სიტყვა „ალზის“ ეტიმოლოგიური ვარიაციები.

ალზისაგან შეიძლება პირდაპირ მიგვეღო:

ალზი - არზი - არძი - არი - აქედან - არიან

ალზი - არზ - არზენენა

მაშასადამე, ალზი ჩვენ გვაძლევს როგორც „არიან“-ს, ისევე არზენენას. ასევე ალზი პირდაპირ გვაძლევს „არზენა“ სიტყვას. არზენა, კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით, ერქვა კლარჯეთის მხარეს. ერთი სიტყვით „ალზი“ ქვეყნიდან ჩრდილოეთით ოდნავ წანაცვლებული „ალზ“ ტომის ხალხის ქვეყანა შესაძლოა იწოდებოდეს „არზენად“.

ასევე საფიქრებელია, რომ სიტყვა „ალზი“ გვაძლევს „ლაზ“-ს ანუ ლაზიკას. თუ კი გავითვალისწინებთ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს XI საუკუნის ლაზიკის საეპისკოპოსოთა ჩამონათვალს, ყველა ისინი მდებარეობდნენ ტრაპეზუნტიდან ვანის ტბის მიმართულებით, ანუ იქ სადაც მდებარეობდა რეგიონი „არზენა“ ანუ კონსტანტინოპოლისათვის ეკლესიურად „ლაზიკა“ ტრაპეზუნტიდან ისტორიულად ალზ ქვეყნისაკენ იყო გადაშლილი.

ერთი მხრივ ალზი ჩვენ გვაძლევს არიანსა და არზენენს, ასევე, ლაზიკას, მეორე მხრივ ალზი გვაძლევს „ურძ“-ს ალბათ შესაძლოა აქედან „გურძ“ - „გურზ“ (სირიული სახელი ქართველთა)

ალზი - ალძი - არძი - არზენენა - არზენა

არძი - არი - არიან

არძენა - არეანა - არიანა

- რძ (რბ, რჯ) ბგერათკომპლექსი ზოგჯერ იყოფა და ფუძეებში მის ნაცვლად ჩნდება - „რ“ ან „ძ“ („ზ“, „ჯ“). რზ - რ. ანდა რზ - ზ.

ამიტომ არზიანა - შეიძლება მივიღოთ არიანა.

კარდუხების ქვეყნის მეორე სახელი იყო - გორდიენე

გო რ დ

კ ა რ დ უ

ქ ა რ თ უ

გორდ - გორდი-ენე

კარდუ - კარდუ-ხი

ქართუ - ქართუ-ელი

მუ შ ენ

მუ შ ქი



მუ ს ხი სხ
 მო ს ხი სგ
 ბა ს ხი სკ
 ბა ს გი შკ
 მე ს ხი
 მუ სკ ი
 მუ შკ ი
 მუ -შუ -ან, მუშქი - სვანი.

აღსანიშნავია, რომ „არტ“-„ურტ“ – იყო სახელი ხალხისა, რომელიც ცხოვრობდა ალზის ქვეყანაში, ანუ იგივე მუშქები=გორდიენას ხალხი.

ინგოროყვა წერს – „ზანურ (მეგრულ-ჭანურ) დიალექტებში ბგერა „რ“ გადადის ბგერაში „ჯ“ (თავდაპირველად რთული ბგერა: „რჯ“) – პ. ინგოროყვა, გ. მერჩულე, გვ. 437).

საფიქრებელია, რომ არა ბგერა „რ“ გადადის „ჯ“-ში, არამედ ჩანს პროტოქართულში არსებობდა რთული ბგერათკომპლექსი „რჯ“, რომელიც იშლებოდა ასე - „რ“ და „ჯ“ ; მისგან ნაწარმოებ სიტყვებში ხან ერთი „რ“ ბგერა ჩანდა, ხან მეორე - „ჯ“;

მაგალითად:

ხორჯი-ხოჯი

ხორი- (ხარი)

ფურჯი-ფუჯი

ფური

კლარჯი-კლარძი-კლაზი -ლაზი

კლარი

გურჯი-გური

გუჯი-(ქუჯი)

ალზ-ალძ-არძ-არჯ ფუძეებში „რჯ“ – პ. ინგოროყვას აზრით, არის „თავდაპირველი რთული ბგერა“. ეს თავდაპირველი რთული ბგერა „რჯ“ იშლებოდა ცალკეულ ორ „რ“ და „ჯ“ ბგერებად, რომელთაც ასახვა იპოვეს დიალექტებში, მაგალითად, ხარი თავდაპირველად გამოითქმოდა როგორც „ხორჯი“. ამ თავდაპირველი სიტყვიდან მიღებული იქნა სალიტერატურო ქართულის ხორი (ხარი) და მეგრულ-ჭანურის „ხოჯი“ (ნიშნავს ხარს), თავდაპირველი ფორმიდან ფურჯი, ფური და ფუჯი (პ. ინგოროყვა, გვ. 437). ხორჯი-ხორი-ხოჯი, ფურჯი-ფური, ფუჯი. არჯი-არი, აჯი

მსგავსადვე ალძენა-არძენადან – არენა (რძ-რ) – „არენა“ შეიძლება მიღებული იყოს არიან-ქართლი, ანუ ალზის ქვეყანა და ასევე ალძიკა ანუ ლაძიკა-ლაზიკა. აქედან შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სიტყვა „არიანის“ („არიან-ქართლის“) თავდაპირველი ფორმა იყო არჯიანი-არძიანი-არზიანი (არზიან-ქართლი).



გიორგი ჩხარეული

აღსარება

ისე დავეცი, ისე უღონოდ
სულში ვამეფე ღვინი და თრობა,
ისე ავეცი ეშმაკის ფანდებს
გამომეპარა მე ქრისტეშობა.

რეკავდნენ ზარნი, მე არ მესმოდა
სიტყვა ჩემისა მე შემქმნელისა.
ისე დავეცი ველარ შევიგრძენ
კრება წმიდისა მე ღვთისმშობლისა.

სტეფანე ხირსელს გზას ვერ ვუფასებ
და ველარ ვიცხე მე მადლი მისი,
წინადაცვეთა უფლის ვერ ვიგრძენ
და ვერ შევიცან სიტყვები თვისი.

ისე დავეცი, ისე მშფოთვარედ
გადამავიწყდა დიდი ბასილი,
ველარ ვახსენე მე საროველი
და ვერ დავძლიე შორი მანძილი.

ვერ მოვიგონე ღმრთისა კაცები,
ვერ მივესალმე ლოცვით ექვთიმეს
წარსულში გმირი თავისი საქმით
აწმყოს ერთხელაც ვერ მოვაგლინე.

ისე დავეცი, მე ცოდვის მონა
რომ ვერ ვიპკურე ნაკურთხი წყალი,
მწყურვალეს ჭიქა ვერ შევაწიე,
ვერ მოვიხადე მე ჩემი ვალი.

ვერ ვეზიარე დიდ აიაზმას
და ნათლისღებას უფლისა ჩვენსა,
ლოცვაც ვერა ვთქვი ურჯულომ ისევ
მადლი ვერ ვასხი ვერცერთსა დღესა.

ისე დავეცი ვითარც დაჭრილი,
დავგმე შეცნობა მართლის მთქმელისა.
ისე დავეცი გამომეპარა
კრება იოანე ნათლისმცემლისა.

ვერ მოვიკრიბე ძალა სიტყვის თქმის,
თვალს ვერ ვუსწორებ მე აბო თბილელს.
ისევ ვიქეცი არარაობად
და ჟრუანტელიც დამიმტკრევს კბილებს.

ისე დავეცი, რომ შველას ვითხოვ
არ მსურს დამფლითოს უცხო ნადირმა,
ეხ, ნინობაც გამომეპარა
და უხნეობამ კვლავ ამატირა.

ველარ ვიგრძენი მათი ნათება
ორსა წმიდისა, საკვირველისა
წმიდა სალომე უჯარმელისა
და პეროჟავრა სივნიელისა.

დაბადებულან თურმე ქრისტესთვის
ძღვნა განუზრახავთ გულსა წრფელისა,
ისე უძღური გაგხდი მავიწყდა
ხსენება ანტონ მარტყოფელისა.

ისე დავეცი, ისე წყეულად
მადლი ვერ ვიგრძენ აღსარებისა.
ისე დავეცი გადამავიწყდა
გზა მე მაქსიმე აღმსარებლისა.

ველარ შემიცნია ჩემი საყუდელი,
ველარ დამიგვეგმავს ასაშენებელი,
ვიცი აღარ ვგავარ მე წინანდელ ქართველს,
თურმე დამავიწყდა აღმსენებელი.

თითქოს ჭორაობენ, მესმის შთაგონებად
შენზე ლოცულობდეს უნდა შენი შვილი,
ბედისწერა მათრობს, ვიცი აღარ მახსოვს
წმიდა მორწმუნეო იოანე ოქროპირი.

ისე დავეცი, ისე უძღურად
რომ დამავიწყდა ბასილი დიდი,
გრიგოლ ღვთისმეტყველს ჩამოვუარე
ველარ ვიგრძენი სიწმინდე მისი.



გავგიჟებულვარ თურმე ვერ ვიგრძენ,
ქართველს უნახავს ჭირი, ვარამი,
როგორ დავბრმავდი, რამ დამავიწყა
კეთილმორწმუნე მეფე თამარი.

როგორ გალოთდი შენ სულო ჩემო,
კარი ვერ ჰპოვე ნუთუ ციხესი.
მტანჯავს სამყარო, რამ დამავიწყა
მირქმა-მიგება იესო ქრისტესი.

ღრონი ღროს ჩაგრავს, ცვდება ხალიჩა
მაღლო მომხედე ჭაპანის მწვეველის,
რამ დამავიწყა მე ამოცნობა
მეზვერისა და ფარისევლის.

ციხე-გოჯები ველარ მიცნია
ვინ ვინ იყო და რომელ ღროელი.
ქართველს არ ვგაგარ ვიცი, შემინდე
რომ ვერ ვიცანი იყალთოელი.

სამშობლოსათვის თავი უწირავთ,
მე კი ვერასდროს ვერა დაეთესე,
თურმე ყოფილა ვინმე წმინდანი
ღმერთო არ მახსოვს სოლომონ მეფე.

ისე მიდიან ღლეები თითქოს,
თითქოს მინდოდეს მე რამე ტახტის,
ისე უძღურად ვიქეცი ღმერთო
გადამავიწყდა ხსენება ხატის.

ვიცი ცოდვაა ჩემი ნაბიჯი
ვიცი ეშმაკმა მძლია პირველი,
ისე დავეცი უფალო, ისე
გადამავიწყდა შიო მღვიმელი.

ცხრა ძმათა კოლაელთასა
გარჯა ვერ ვიგრძენ ძარღვებში,
გულიც ვერ ტუმბავს მყარ სითხეს
ღმერთო მასახლე ქართველში.

ისე დავეცი მე მონა შენი
ველარ ვიხსენებ თეოდორე ტირონს,
ნუთუ საშველი არ არის გრძნობის
მე მინდა ძალა, შეძლება ყრმობის.

ისე დავეცი, ისე უძღურად
რომ დამავიწყდა მე პირველის წერა,
ველარ ვიგრძენი, ვერ ვიგრძნობ ვიცი
თუ რას მიმზადებს მე ბედისწერა.

უფალო სულში წყურვილი ვიგრძენ,
თითქოს ნამს იკრავს მინდორი,
მინახავს ველარ მიცნია წყეულს
მე პალამასი გრიგოლი.

ისე დავეცი, რომ ქრისტე ღმერთო
რომ დამავიწყდა შენი ქებულნი,
რამ მიკარნახა მე არ ხსომება
წმიდა ღმერთე თავდადებულის.

შუქი სამყაროს ჩემთან ვერ აღწევს,
მზეს ვერ შეიგრძნობს ჩემი სხეული.
წმინდა ამბროსი მე დამავიწყდა
და არცკი მახსოვს მირონცხებულის.

ისე დავეცი მე მონა შენი
რომ ღელვას ვერ ვგრძნობს ოკეანესი,
ხსენებაც გადამავიწყდა წყეულს
ღირსი კლემქისი იოანესი.

ბედმა ათასგზის დამწვა კოცონზე
არ მიძღვნა ცნობა საკვირველისა,
რამ დამავიწყა ხსენება ბედკრულს
ღირსი მარიამ მეგვიპტელისა.

ლაზარეს შაბათს ფერი მეცვალა
ეშმაკმა სული ამომაცალა,
ისე დავეცი უფალო, ისე
ქართული სიტყვის თქმა არ მაცალა.

ბზობას სანთელი ავანთე, ჩაქრა.
ვიცი მძიმეა ჩემი ცოდვები.
ვიცი უფალო სისხლიც მახსენებს,
რომ შენს გამცემის ვართ ჩვენ მოღვმები.

სიზმრად მეჩვენა თითქოს სამოთხე
და საიდუმლო სერობა ვნახე,
უფალო ეშმაკს ნუ მისცემ ძალას
ნუ დაანებებ დამიგოს მახე.



ისე დავეცი, ისე უფალო
წითელ პარასკევს ვერ ვიმარხულე,
შენ ჯვარცმას უძელ, მე კი შიმშილიც
შიმშილის გრძნობაც კი ვერ დავთრეუნე.

ველარ მიცნია გრძნობა დიდების
და გამიზრახავს თურმე მონობა,
კვლავ შემომაწვა წყეულ ფიქრები
გადამავიწყდა კვირაცხოვლობა.

ისე დავეცი მე მონა შენი,
რომ ვერ ვისწავლე, ვერა დათმობა.
გიორგობა რამ გადამავიწყდა
ემშაკს უზრახავს ჩემი დაგმობა.

პირველწოდებულს ჯვარი რომ ეპყრა
ჩემში ვერ ჰპოვა შვება და ცნობა
და მე ქართველი აღარ ვყოფილვარ
ვერ მისწავლია გმირთა შეცნობა.

ვერ დავაფასე მე გზა განვლილი,
ღირსი ზედაზნელ იოანესი,
თორმეტ მოწაფის ლოცვა ვერ ვიგრძენ
არ მეშინოდეს ნუთუ ამისი?!!!...

ისე დავეცი, ისე უფალო
ვერ მოვიგონე მე შორსმჭვრეტელნი,
ისე დავეცი, ვერ გავიხსენე
წმიდა იოანე მე ღვთისმეტყველი.

მარტო გმირებად კიარ კვდებოდნენ
იბადებიდნენ თურმე გმირებად,
ათას სასწაულს ქვეყნად ახდენდნენ
იწოდებოდნენ ღვთისა შვილებად.

ისე მივინდე ეშმაკს უფალო
ნიკოლოზობა რამ დამავიწყა?
საბედისწერო შეცდომა ვიგრძენ
და ჩემი სულიც რომ დამახინჯდა.

სიზმრად ათონელ ექვთიმეს ვხედავ
და ლანდსაც ვამჩნევ პიროს ბრეთელის,
მათსა დიდებას ველარ შევებე,
რ შევისმინე მრავლისმეტყველის.

„ისე აღზარდე შენ შვილის სული“,
რომ იგრძნო შვება მისი აღზრდისა.
არ დაგავიწყდეს მშობელთ გმირობა
სუსანასი და ზაბულონისა.

ისე დავეცი, ისე წყეულად
რომ ამაღლება ვერ მივლენს ნათელს,
ისე დავეცი ვერ მივესალმე
ფერეიდანში წამებულ ქართველთ.

ხსენების ღირსი ყოფილა თურმე,
მე არ მახსოვდა მაღლი ჩვენისა.
უფალოთ ჩვენზე მლოცველთა ორთა
ღოდო და დავით გარეჯელისა.

დასაკარგი და სანახი გრძნობა
ველარ ამიწონ - დამიწონია,
სულთმოფენობა რამ დამავიწყდა
ვიცი ჩემი გზა არასწორია.

ყოფილან თურმე გმირები წარსულს
უდიდებით მათ მცხეთის ჯვარი,
პეტრე-პავლობის მარხვა დაუცავთ
და შეუღაით სამოთხის კარი.

ისე დავეცი, ისე უფალო
ვერ ვიცხე მაღლი შორსმჭვრეტელისა,
დავეცი, ველარ ვახსენე მაღლი
მე იოანე მთაწმინდელისა.

ყოფილა თურმე მღვდელ-მონაზონი,
ვინმე ანთიმოზ ივერიელი.
ისე შევცოდე ვერ მოვიგონე
მოწამე შალვა ახალციხელი.

საქართველოსაც მეფე ჰყოლია
უდიდებია თურმე მანდილი,
ისე დავეცი ვერ მოვიგონე
ხსენების ღირსი მეფე არჩილი.

ლუარსაბს ღმერთი რომ ყვარებია
და მიუძღვნია თავი ქრისტესთვის,
ლოცვებით სსული განუწმენდია
და განუცდია ხვედრი დიდების.



ისე დავეცი, ისე უფალო
იოანეს შობა გამოძეპარა,
ულუმბოელიც ვერ გავისხენე
გონებას ბინდი გადამეფარა.

სვეტიცხოვლობას ტადარს ვეწვიე
ვიგრძენი რომ ვარ არარაობა,
ვერ შევითვისე ხატების მზერა
არა ვარ ღირსი მერგოს წყალობა.

ვერ გამოვკვებე ჩემი ეშმაკი
და ვერ შევეშვი მე მზესა მწველსა,
ისე დავლუმი, ვერ მივესალმე
ათანასესა მე ათონელსა.

ისე დავეცი მე მონა შენი
ვერ ვიგრძენ, თუმცა გადამარჩინე.
ისე დავეცი, ვერ მოვიგონე
ღიდმოწამეო ღმერთო მარინე.

მთავარანგელოზს გაბრიელს ვხედავ,
თუმცა ვერა ვხსნი სულს კლიტეს,
ღმერთო ნუ გადამავიწყებ
კვირიკესა და ივლიტეს.

სამშობლოვ შენთვის ლოცულობს
წმიდა ილია მეორე,
მე კი ვერაფლით ვერ გშველი
ლოცვაც ვერ გავიმეორე.

ხსენების ღირსი ყოფილა თურმე
ვინმე გიორგი მაშენებელი,
ისე ნუ დასცემ ჩვენ სულს უფალო
არვინ შემორჩეს მათ მხსენებელი.

ხალხსაც უვლენდა შვებას სულისას,
ვერ მივეგებე, ვიყავ მწყურვალი.
ღიდ მოწამეო, ხსენების ღირსი
პანტელეიმონ მკურნალი.

სწამდათ უფალი, სჯეროდათ ლოცვის
და ენდობოდნენ ევსტათი მცხეთელს,
უფალი არსად არ ატოვებდათ
არ ენდუროდნენ ამოტომ სვე-ბედს.

ისე დავეცი, ისე უძლურად
ვგრძნობ რომ ეშმაკი ჩემში დადიან.
ისე დავეცი ველარ ვიგონებ
ღიდ აღმსარებელ ცოტნე დადიანს.

ყოფილა თურმე პირველმოწამე
ხსენების ღირსი ვინმე რაჟდენი,
ბევრი ქონია ღმერთთან საერთო
უკვირვებია თურმე მნახველნი.

მოციქულებიც არ მხსოვნებია
დამვიწყებია თურმე მატათა,
უფალო გზები კვლავ ამრევია
ვერ მიპოვია ვერსად წმიდა მთა.

დამვიწყებია თურმე ღიდგორი
ქართლის ველებზეც ვერ მიღგავს ფეხი,
ისე დავეცი უფალო, ისევ
და ჩემი სულიც გაეხვა მტკვერში.

გვყოლია თურმე ღირსი ხსენების
ვინმე თადეოზ სტეფანწმინდელი,
ათას წინდას რომ ფეხზე ირგებდნენ
ღმერთო შენ ფეხი გქონდა შიშველი.

თითქოს მეშველა, თუმცა ხელი მკრეს
და მომაცილეს ვაზის მტევანი,
როგორ დამდაბლდი შენ სულო ჩემო
რამ დამავიწყა მე ქეთთევანი.

მადლი მოუსხავს თურმე ქართველთვის
წმიდა შუშანიკ დედოფალს მარად,
უწამებია სხეული თვისი
სული კი გზავნა სამოთხის კარად.

წინასწარმეტყველს თუ ველარ ვხედავ
და ზაქარიას ვერ ვიგრძენ მადლი.
ისე ნუ დამცემ უფალო ქვეყნად
დავგმო შეცნობა ელისაბედის.

აღმსარებელიც ბევრი გვყოლია
თუგინდ იოანე, თუგინდ გიორგი.
მე კი ლოცვებიც ვერ წავიკითხე
ცილისწამებას რად გაგკიოდი?!!!!...



ისე დავეცი მე მონა შენი
 რომ წმიდა ანა ველარ მიცნია,
 იოაკიმი, თურმე ღმრთისკაცი
 მე მაღლი მისი ვერც კი მიგვრძენია.

და მღვდელმთავრებიც მენახოს თთქოს
 ჭყონდიდელს ასჯერ ჩამოვუარე,
 ღმერთო შემინდე, ისე დავეცი
 თავი ერთხელაც ვერ დაუხარე.

ჯვართამაღლებას მაღლი მეწვია
 და გამინათა თითქოს მან სული,
 თუმცა ეშმაკნი შემომეჩვია
 და არ მეშვება, არა წყეული.

ალავერდობა გამომეპარა
 და მეც ღაღწეველე ბედის მჭედელი,
 ვერ შევითავსე მაღლი ურჯულომ
 ამბა იოსებ ალავერდელის.

ველარ ვახსენე ღმერთო მე ჯვარი
 და ვერ მოვირგე სამყარო ქმნილი,
 ვერ მოვიგონე ღმერთო შემინდე
 მთავარმორწმუნე ჩოლოყაშვილი.

წმიდა მოწამე ყოფილა თურმე
 მას ელიზბარი ერქვა სახელად,
 წმიდა მოწამე შალვასი მაღლი
 ქართველთ ხლებია თურმე სანთელად.

ველარ ვიხსენებ ღმერთო მირიანს
 და დედოფალი ნანაც ვერ ვიცან,
 ისე დავეცი შემინდე ღმერთო
 მე მაღლი შენი რომ ვერ შევიცან.

ისე დავეცი მე მონა შენი
 რომ დამავიწყდა გრიგოლ ხანძთელი,
 ვერ მოვიგონე თომა უფალო
 და წმიდა ლუკა მახარებელი.

თვალეებს დავხუჭავ სიზმრად მეწვევა
 ღირსი ევდემოზ კათალიკოსი,
 ჩემს ცოდვებს სიით ამოიკითხავს
 ამასვე მოწმობს წმიდა ამბროსი.

ხსენების ღირსი ყოფილა თურმე
 ვინმე დავითი და კონსტანტინე,
 ორივემ დიდი ცხოვრება განვლო
 მე კი თვალს ცრემლიც ვერ დავადინე.

ყაზანის ხატი ვიპოვე ძილში
 რომ ლოცულობდა ჩვენზე მქუხარედ,
 იცით რა ბრძანა თქვენ ღვთისმშობელმა?!!!
 „სიხარულიო ყველა მწუხარეთ“.

ვიცი მძიმეა ცოდვები ჩემი
 მიმოფანტულან ცხვრები დიდ მოლზე,
 შემინდე ღმერთო, მე მეძინა და
 მას აწამებდნენ თურმე ბორბალზე.

ყველას უყვარდა თურმე ღვთისკაცი
 უსხივებია მარად ნათელი,
 მართლაც ყოფილა ხსენების ღირსი
 ილარიონი ღმერთო ქართველი.

ჯვართამაღლებას თურმე უფალო
 შენ ოქროპირის სული იბარე,
 წმიდა იოანე საქები იყო
 მე კი ცოდვები ველარ ვიკმარე.

ისე დავეცი, ისე უფალო
 ვერ მოვიტანე შენთან სათქმელი,
 ვერ მოვიგონე ხსენების ღირსი
 სერაპიონი ღმერთო ზარზმელი.

გვეყოლია თურმე დიდმოწამეო,
 დიდმოწამეო ვინმე დიმიტრი.
 თესალონიკელს მაღლი თავისი,
 უტოვებია თურმე მიწისთვის.

წყეული გრძნობა ,ფიქრები
 მე გულით როგორ ვატარე,
 შემინდე ღმერთო ვერ ვიცან
 დიდმოწამე ბარბარე.

ყოფილა თურმე მღვდელმონაზონი
 უდიდებია მას ქრისტე ღმერთი,
 ვინმე აბიბოს ნეკრესელია, ის
 რომ უთელია ეშმაკნი ფეხით.



ისე დავეცი, რომ სული ჩემი
კვლავ დააბიჯებს ვით წყალი მდორე,
არქიმანდრიტი გრიგოლის საქმე
ვერ გავიხსენე, ვერ მოვიგონე.

მამა გაბრიელს ვთხოვე შენდობა
გასხივოსნებულ სახეს მივენდე,
აღსარების დროს, თქმა მე ცოდვების
ჩემი ცოდვენის თქმა ვერ გავბედე.

დამვიწყებია თურმე მე ცოდვილს
წმიდა სპირიტონ ტრიმიფუნტელი,
ველარ მიცნია მე მაღლი მისი
ამომივსია ცოდვით მუცელი.

შენ მიმანიშნე ვიცი უფალო
როგორ მეპოვა ტაძრისა ჩრდილი,
ნათელს მფენდა და ვერ ვიგრძენი
ღირსი საბა განწმენდილი.

როცა ჯვარს გაკრეს უფალო
ხელ-ფეხი გქონდა შიშველი,
ისე დავეცი ვერ ვიცან
ღირსი ისესი წილენელი.

წმიდა ყოფილა მეფე ქართველთა
ვახტანგ გორგასალს ვეწიე გზაში,
მტერნი, ეშმაკნი უკუ უგდია
უფალსაც სითბო უგვრძნია მასში.

ასოცდაცამეტ მხედართა მისთა
შეურყვეველი ჰქონია სული,
გობრონ-მიქაელს თქვენთვის უფალო
უბოძებია თურმეო გული.

ყოვლადქებულის, ღვთისკაცის
მაღლი ვერ ვიგრძენ მათესი,
შემინდე დიღო უფალო
რომ ვერ ვიცანი ნათესი.

ვიცი ცოდვები მძიმე ტვირთია
მხოლოდ ლოცვები მომიყვანს შენთან,
რარიგ უყვარდი თურმე უფალო
ათთა ბევრთაო მათ მოწამეთა.

ისევ მეჩვენა ღვთის ანგელოზი
და მიმანიშნა რომ ვიყავ ბნელში,
უფალო შენსკენ მომავალ გზაზე
თითქოს ათასჯერ დამიცდა ფეხი.

მე საუკუნეს ვიცი ვერ გავძლებ
ბედნიერებას შევიგრძნობ ამით,
რაც უფრო ასაკს მემატოს წამი
ცოდვა ვიმატო მე მხოლოდ ამით.

ისე დავეცი, ისე წყეულად
ცხოვრების გზები რარიგ ავრეი!!!
დიდმოწამეო ეკატერინე
ლოცვებს ერთხელაც ვერ გაურიე.

ველარ შევქმენი სახე ქართველის,
წარსულთ დიდება ვერ აღვაკვლინე,
ისე დავეცი, ისე უფალო
სული ერთხელაც ვერ გავაცინე.

სამშობლოსათვის თავდადებულთა
ხსენებით გული ვერ ავატირე,
არდავიწყებით, გმირებს ჩვენთასა
იქ წყარო ერთხელ ვერ მოვუვლინე.

ისე დავეცი, მე მონა შენი,
რომ ვერ შევძელი მარხვის აღება.
მეც ვეზიარე ცოდვის ჩადენას
და სამოთხიდან ცოდვილთ განდევნას.

წყვდიადის ველზეც რომ გავიარო
ბოროტის იქაც არ მეშინია,
რადგან ჩემს გვერდით შენ ხარ უფალო
ეს ქვეყანაც ხომ შენი ქმნილია.

ჩვენთვის ეწამე, ჩვენთვის უფალო
როცა ჯერ კიდევ ცოდვილნი ვიყავთ,
მამასთან შენი გადასვლის ჟამი
ახლოვდებოდა იგრძენი ვითარც.

ვიცი შევიცნობ ღვთაებრიობას
ღვთისმოსაობის დიდ საიდუმლოს,
დავძლევ ეშმაკს და ვიბრძოლებ ვიცი
რომ ჩემი სული კვლავ განიკურნოს.



უფალო შენ ხომ გამოჩნდი ხორცში
 ამალღებული იქენ შენ რწმენით,
 შენ დანახული ანგელოზთ მიერ
 ნაქადაგები წარმართთა ენით.

ისე შეძელი შენ შეყვარება
 შენ შეყვარება ცოდვილი ხალხის,
 რომ ძე გვიგზავდე, შენ შეებად ჩვენსა
 ქრისტე აცხოვრე, ასახლე მასში.

ვიცი ერთ სახედ აენტეთ ისევ
 ხალხზე მლოცველი იყო კვირიკე,
 უფალო მახსოვს არ მინდა ისევ
 არ მშურს შეგკადრო კითხვა ფილიპეს.

ვიცი გიხილავთ კვლავაც უფალო
 და გაიხარებს მოწამეთ გული,
 სასუფეველი არის მშვიდობა
 არა საჭმელი და არა ფული.

ვიცი რომ ჟამი მოვა უფალო
 რომ შენს ხმას მკვდრები იღებენ ყურად,
 გაცოცხლდებიან შენნი მსმენელნი
 და ყველა ლოცვად აგლავლენს ჩუმად.

ვიცი უფალო რომ მოვინათლეთ
 ჩვენ მოვინათლენ სიკვდილსა შენში,
 და შენთან ერთად დავიბადებით
 დავიბადებით სანთლებით ხელში.

თუ ვაღიარებთ ჩვენს ცოდვებს
 და ვუერთგულებთ მოყვასსა ჩვენსა,

თუ ვუძღვნით უფლის სახელს დიდებას
 მოგვცემს ძე ძალას დავძლიოთ მტერთა.

მჭირდება მხსნელი, ამ ძნელსა გზაზე
 და რომ შევცოდე მომაკლდა სითბო,
 უფალი ღმერთი რომ მოკვდა ჩვენთვის
 ნუთუ ეს ჩვენთვის მადლი არ იყო?!!!!!...

ვინც მალავს ცოდვებს, ხელს ვერ იმართავს
 ღვთისმშობლის კალთას ვერ ეფარება,
 დიდსა მოწყალე უფალსა ჩვენსა
 ხომ არაფერი არ ეპარება.

მამაო ჩვენო შენ დადე ხილვად
 და შენ ალაღე მორწმუნეთ პირი,
 შენვე გვაჩუქე სასყიდლად ცოდვათ
 ღმერთო მაღალო შენ შენი შვილი.

თუ მიუტევებთ ცოდვებს ერთმანეთს
 მიგეტევებათ შეცოდებანი
 თუკი უფლისკენ აღაპრობთ ხელებს
 თქვენზე გადმოვა მადლ-წყალობანი.

ვიცი უფალო, რომ ლამპარია
 ჩემი ფეხისთვის სიტყვები შენი,
 და ბილიკისთვის არის სინათლე
 და განანათლე შენ სული ჩემი.

უფალო ჩემო და ღმერთო ჩემო
 შენზე მლოცველი ვარ შენი შვილი,
 და მეც ვიარო ეკლიან გზებზე
 ოღონდ მეწოდოს მე შენი ქმნილი.



გამოსაცემი მასალის გაფორმების წესი

სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ არის რეფერირებადი პერიოდული გამოცემა. ჟურნალის დანიშნულებაა საისტორიო და ასევე მეცნიერების სხვადასხვა დარგების (საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, ეთნოლოგიის, კულტურული მემკვიდრეობის, ენათმეცნიერების, მართვის პრობლემების, რწმენისა და მეცნიერების ურთიერთმიმართების) განვითარების ხელშეწყობა, სწავლულთა მიერ მოპოვებული ახალი მიღწევებისა და უმნიშვნელოვანეს გამოკვლევათა მასალების საზოგადოებისათვის გაცნობა.

სტატიების მიღება შესაძლებელია ქართულ, ინგლისურ და რუსულ ენებზე, ნაშრომი გამოქვეყნდება ორიგინალის ენაზე.

სტატიის გამოქვეყნება უფასოა.

სამეცნიერო ნაშრომის გაფორმების წესი:

1. ნაშრომის სრულდება A4 ფორმატის ქაღალდის 1,5 ინტერვალით ნაბეჭდი ტექსტით (მინდვრები 2 სმ.), რუკების ნახაზების, გრაფიკების, ცხრილების და ლიტერატურის ჩამონათვალით;
2. სტატია შესრულებული უნდა იყოს DOC ფაილის სახით (MS -Word) ჩაწერილი ნებისმიერ მაგნიტურ მატარებელზე;
3. ქართული ტექსტისთვის გამოიყენეთ Acadnux შრიფტი, ზომა 11;
4. ინგლისური და რუსული ტექსტის შრიფტი კი უნდა იყოს: Times New Roman, ზომა 11;
5. სტატია უნდა შეიცავდეს შემდეგ ინფორმაციას: uak-ს (UDC); ავტორის/ავტორების სახელს, მამის სახელს, გვარს;
6. ფოტოების და სხვა გრაფიკული გამოსახულების კომპიუტერული ვარიანტი შესრულებული უნდა იყოს JPG ფორმატში;
7. სტატიის შინაარსსა და ხარისხზე პასუხისმგებელია ავტორი.